

Igazságot Magyarországnak

IGAZSÁGOT MAGYARORSZÁGNAK

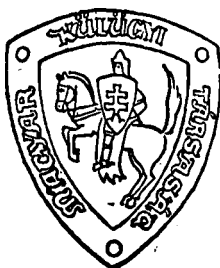
A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉS KÖVETKEZMÉNYEINEK
ISMERTETÉSE ÉS BÍRÁLATA

ÍRTÁK:

APPONYI ALBERT GRÓF, BERZEVICZY ALBERT,
EÖTTEVÉNYI OLIVÉR, FODOR FERENC, FÖLDES
BÉLA, HORVÁTH JENŐ, LUKÁCS GYÖRGY, NAGY
EMIL, WLASSICS GYULA BÁRÓ

MELLÉKLETEK

GRÓF TELEKI PÁL: MAGYARORSZÁG NÉPRAJZI TÉRKÉPE
FODOR FERENC: MAGYARORSZÁG GAZDASÁGPOLITIKAI TÉRKÉPE

BUDAPEST, 1928

A MAGYAR KÜLÜGYI TÁRSASÁG KIADÁSA

ELŐSZÓ

A *Magyar Külügyi Társaság*, tapasztalva egyrészt az a meleg érdeklődést, amely irányadó külföldi körökben jelenleg fokozottan fordul Magyarország felé s amely a trianoni szerződés által ránk mért igazságtalanság revízióját sürgeti, másrészt pedig eleget óhajtva tenni annak az általános kívánságnak, hogy a művelt világ Trianon tarthatatlanságáról tárgyilagos és szakszerű felvilágosítást kapjon: vezetőségének több oly tagját, akik az idevágó egyes kérdésekkel már évek óta behatóan foglalkoznak, sőt azoknak béli és külföldön, az élő szó és a nyomtatott betű erejével huzamosabb idő óta harcos katonái is, ennek a nagy problémának önálló, de mégis szerves egészbe olvadó¹ tanulmányokban leendő megírására kérte fel.

Mivel azonban nemcsak a külföldi érdeklődő közönség felvilágosítása szükséges, hanem itthon is érezzük egy, a trianoni kérdés sokoldalú anyagára vonatkozó s a művelt közönség igényeihez mért, rendszeresen feldolgozott tájékoztatás sürgősségét: ez a kettős szempont érlelte meg ennek a műnek a közzétételét, mely azonos szöveggel, de külön magyar és külön angol kiadásban jelenik meg avégből, hogy hirdesse a mi igazunkat széles e világon.

Adja a Gondviselés, hogy ezek a munkálatok eredményesen szolgálják a nagyvilág felvilágosításának és a magyar igazság diadalának az eszméjét.

Budapest, 1928. évi január hóban.

A szerkesztő-Bizottság

TARTALOM

Gróf Apponyi Albert, a Magyar Külügyi Társaság elnöke:
MAGYARORSZÁGNAK ÉS A ROVÁSÁBA MEGNAGYOBBODOTT
ÁLLAMOKNAK TÖRTÉNELMI HIVATÁSA 1

Horváth Jenő, a Magyar Külügyi Társaság igazgatója:
A TRIANONI SZERZŐDÉS DIPLOMÁCIAI TÖRTÉNETE 19

Lukács György, a Magyar Külügyi Társaság alelnöke:
A TRIANONI SZERZŐDÉS IGAZSÁGTALANSÁGAI 107

Eöttevényi Olivér, a Magyar Külügyi Társaság ügyvezető
alelnöke: A TRIANONI SZERZŐDÉS KULTURÁLIS KÖVETKEZ-
MÉNYEI 177

Földes Béla, a Magyar Külügyi Társaság elnöki tanácstagja
és szakosztályi elnöke: A TRIANONI BÉKEPARANC S HATÁSA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGRA 259

Báró Wlassics Gyula, a Magyar Külügyi Társaság társelnöke:
A TRIANONI SZERZŐDÉS JOGI ORVOSLÁSA A NEMZETEK SZÖVET-
SÉGE ÉS DÖNTŐBÍRÓSÁG ÚTJÁN 311

Berzeviczy Albert, a Magyar Külügyi Társaság elnökhelyet-
tese: A TRIANONI SZERZŐDÉS ÉS A LEFEGYVERZÉS 335

Fodor Ferenc, a Magyar Külügyi Társaság választott rendes
tagja: A TRIANONI SZERZŐDÉS FÖLDRAJZI MEGVILÁGÍTÁSBAN 347

Nagy Emil, a Magyar Külügyi Társaság alelnöke: AZ ÚT AZ
ORVOSLÁS FELÉ 387

APPONYI ALBERT GRÓF

**Magyarországnak
és a rovására megnagyobbodott államoknak
történelmi hivatása**

Valamely nemzet történelmi hivatását az emberiség összessége szempontjából többféle irányból és irányban lehet megvilágítani. Sajátságosan hangzik, de mégis igaz, ha azt mondják: hivatás maga a létezés. Ez annyit jelent, hogy az „ember“-típusnak valamennyi lehetőségét egyetlen egyénben és az egyének egyetlen csoportjában sem találjuk meg a maga teljességében; ki ezt, ki amazt a tulajdonságot bírja kiválóbb mértékben és a *teljes ember* csak valamennyi ember összetételéből — ebbe a fogalomba beleértve a kölcsönhatást is — állhat elő. Sőt még ez sem elég: a teljesség eléréséhez minden *lehető* embert is hozzá kell gondolni a tényleg létezőkhöz, amiből következik, hogy a *teljes ember*, az a lény, amely kimerítené az ember-fogalom összes lehetőségeit, nem létezik, nem is fog létezni soha, hanem folytonos evolúcióban végtelenül fejlődik. Csak egyszer élt közöttünk, mint befejezett valóság, az Isten-ember személyében; de ezt egészen megérteni képesek nem vagyunk, bár örökre tanulunk tőle, még pedig főleg azt, hogy az erkölcsi gyarulás nem tartozik, mint pozitív tétel az ember-típus teljességéhez, hanem levonást jelent tökéletességéből, negatívumot, akadályt, de nem fogalombeli szükségességet, bár gyakorlati elkerülhetlenséget.

De ezek a gondolatok nem esnek annak az eszmesorozatnak a tengelyébe, mellyel itt foglalkoznom kell. A mondottakból csupán annak megállapítását tartom meg a továbbiak kiindulópontjának, hogy az egyének összességéből, a számtalan egyoldalúság összetételéből alakul ki az evolúcióban levő ember-típus. Ámde az egyének milliói át nem tekinthető tömeget alkotnak és legnagyobb részük annyira szürke, hogy múlandó énük semmiféle egyéni hozzájárulása sem állapítható meg az „ember“-típus kialakulásához. Hogy ez meglegyen, a rokon-altípusokhoz tartozó bizonyos egyének tömörülése szükséges, mely a maga köréből kifejleszti a kiválóbbakat, azokat.

akikben felismerhető és befolyás gyakorlására képes erőtényezővé válnak a tömegben rejlő lehetőségek. E tömörülések közt pedig emberi szempontból legjelentősebb a *nemzet*, mert annak körében minden emberi képesség és tevékenység megnyilvánul és együttesen sűrűsödik altípussá: a fizikai erő, a tudományos és művészeti képesség, az elméleti vagy gyakorlati kiválóság. A nemzet állammá jegecesedve, ennek az összetett altípusnak oltalmat és segítséget nyújt teljes kifejlődésére, valamint a többi nemzeti altípusokkal való állandó érintkezésre. A nemzeti egységen keresztül válik az egyének tömege *emberiséggé*, azaz szellemi és erkölcsi, sőt talán valamikor jogi egységgé. Tartalommal ezt az egységet csupán a nemzeti egyéniségekben kifejlődő különös adományok látják el, melyek egyike sem helyettesítheti a másikat. Az angol nem hozhatja az emberiség közös kincsének gyarapításához azt, amit a francia, vagy a német, vagy az olasz tud adni; nem is hozhat egyikük sem mást, mint amit egyénisége magából kifejleszteni képes, és épen ezért nem nélkülözheti az emberiség egyiküket sem. Mindegyiknek kipusztulása, vagy hanyatlása az emberiség szegényedését jelenti, amiből ellenállhatatlan logikával következnek, hogy amennyire szükséges emberiségi szempontból is az erős nemzeti egyéniségek fenntartása, épp annyira kárhozatos azoknak egymást pusztító, vagy akár csak gyengítő harca. Nacionalizmus és internacionalizmus csak a felületes néző előtt tűnnek fel, mint ellentétes fogalmak, valóban kiegészítik és nem nélkülözhetik egymást.

Ilyen értelemben mondhattam, hogy történelmi, értsd: világtörténelmi, vagyis emberiségi fejlődéstörténeti hivatást teljesít létezésének pusztá ténye által minden nemzet, mely valamivel hozzájárul a teljes ember-típus kialakulásához. Amely nemzet ilyen hozzájárulást egyáltalán nem hoz, az elpusztul, vagy felszívódik, mint nyersanyag, esetleg mint alkotó elem, egy életrevalóbb összetett nemzeti típusba, vagy — mint sok vad nép — történelem nélkül vegetál tovább, mert a történelem egy nemzetre csak az emberiségi fejlődésbe való bekapcsolódással kezdődik.

De van a nemzetek világtörténelmi jelentőségének egy látszólag egészen más természetű, valósággal azonban az eddig előadottakkal szorosan összefüggő megjelenési alakja: a politikai alak, erejük külső megnyilvánulása és a nemzeti keretek kialakulására való befolyása. Ezen a területen a magukat öncélnak érző nemzetek gyakran összeütköznek egymással és a történelem előadásának eddig dívó módsze-

rükben ezeknek az összeütközéseknek és azok közvetlen eredményeinek ecsetelése foglalja el a legtöbb helyet, anélkül mégis, hogy azok igazán történelmi, azaz emberiség-fejlődési horderejét elég komolyan mérlegelné, mert ebben a történelem művelőit gátolja a saját nemzeti elfogultságukból szükségkép keletkező egyoldalúság. A történelem filozófiájának legnehezebb feladatai közé tartozik a nemzetek e versenyének a különböző célpontok és az emberiségi eredmények szempontjából való osztályozása és méltatása. Anélkül, hogy ennek a feladatnak megoldását megkíséreljem, a következő vezetőgondolatokat merem mégis kockáztatni, melyek segítségével talán könnyebben lehet a káoszban eligazodni. Először is tegyük félre, mint minket nem érdeklőket, azokat az összeütközéseket, amelyek kizárólag egy nagyra-vágyó uralkodó, vagy politikai vezér, vagy uralkodóház terveit szolgálják.

Ha azok igazi nemzeti célokkal esnek össze, akkor úgyszólván a következő kategóriák egyikébe esnek, egyébként csak rút visszaélési jelentenek egy nemzet erőivel; a nemzet azokban csak nyers anyag és eszköz.

Ámde maguknak a nemzeteknek lelkét is elfogja gyakran a mások fölött való uralkodás vágya, „Imperio regere populos tu Roma esse memento” — a római költőnek e szavai a római nép közérzetét fejezték ki; de modern népek is sokszor megittasodnak a vezetőik által reájuk erőszakolt dicsőségtől. Nagyban és egészben véve, különösen pedig erkölcsi szempontból, a hódító politikát nem lehet kedvezően megítélni; de vannak mégis esetek, amelyekben az történelmi célokat szolgál és az emberiség nagyobb érdekeit előmozdítja. A római világuralom ezen esetek közül talán a legszembeszökőbb; nemcsak relativ békességet teremtett — a pax romana-t — a föld egy nagy részében, ahol különben a néptörzsek örökös torzalkodása dúlt volna, de ezzel a római-görög kultúra terjedését előmozdította ugyanezeneken a területeken és évszázados biztosságot teremtett fejlődésük számára a barbárok elien, amelyek közt szintén hódított; egyúttal keretet és módot nyújtott a kereszténység terjedésének, aminőt nélküle nehéz lett volna létesíteni. Nem alaptalanul dicsekszik ehhez hasonló eredménnyel az angol világbirodalom, tengeri hatalmának igazolására, mely csakugyan megadja az emberiségnek a „pax britannica“-t, a tengeri szabadságát és biztosságát.

Egész általánosságban azt lehet mondani, hogy egy nemzetnek hódító fellépése akkor és ott nyer történelmi igazolást, — mert akkor

és ott szolgálja a történelem céljait — amikor és ahol az állandó belső rendet és közbiztonságot létesíteni nem tudó és így az erkölcsi, gazdasági és kulturális fejlődés feltételeit nélkülöző uralom helyébe olyat ültet, amely mindezeket a javakat biztosítani képes. Hlyenkor a hódító jogcímét annak politikai analogonjára szeretném alapítani, amit a római magánjog a „per specificationem“ való tulajdonjog-szerzésnek mond, t. i. annak a tulajdonjognak, melyet valaki szerez azzal, hogy értéktelen anyagokból értékes tárgyat létesít. A mi esetünkben a hódító értéktelen néptörödékekből alakít értékes nemzeti egésszet.

Történelmi, ha nem is mindig erkölcsi értékelés szempontjából hasonlóképp ítélendők meg a területi és hatalmi eltolódások nemzetek közt. Itt is helyeslő a történelem ítélete, ha az eltolódás az emberiség magasabb érdekeinek szolgálatára alkalmasabbak javára történik, ha az általa érintett területeken javítja az emberiség anyagi és szellemi fejlődésének esélyeit. Ellenkező esetben az eltolódás káros — sőt talán végzetes.

Olyan összeütközések és azokból folyó hatalmi eltolódások, amelyek ugyanazon a kulturfokon álló nemzetek közt állanak elő, akár uralkodók, vagy vezető államférfiak szeszélyéből, akár egészségtelen nemzeti nagyravágyásból, történelmi értékelés szempontjából föltétlenül elítélendők, mert mindegyik érdekelt nemzet erejét elvonja a belső fejlődéstől, mellyel az emberiség kincseit szaporíthatja, anélkül, hogy ugyanabból az emberiségi szempontból akár az egyiknek, akár a másiknak térfoglalása előnyt jelentene. Itt jogosan csak a már megzavart egyensúly helyreállításáról lehet szó, mert ez mindegyik nemzet képességei teljes kifejtésének előfeltétele, tehát egyszersmind emberiségi érdek. De a tapasztalás mutatja, hogy a háborús összeütközés ritkán vezet az egészséges egyensúly helyreállítására, hanem csupán annak felváltva szenvedett — illetve élvezett — megbontására, vagyis örökös circulus vitiosusba.

Meg kell még jegyeznem, hogy az eddigiekben mindig államalkotó, önálló állammá jegecesedett nemzetekről szóltam. De vannak ezek mellett nemzet-törödékek is, melyek földrajzi elhelyezésüknek vagy gyengeségüknek fogva egymagukban nem tudnak államot alkotni. Ezek szükségkép más állam kereteiben kénytelenek elhelyezkedni; *helyesen* ez ott történik, ahol legtöbb kilátásuk van arra, hogy emberi jogaik teljes élvezetében, a bennük rejlő képességeket mentői lökéltelesen kifejthessék.

Mindezek alapján nem lesz nehéz a magyar nemzetnek és a hét törzszű magyar államnak történelmi hivatását mind a két irányban: abban, amit saját adományainak kifejtése és abban, amit politikai elhelyezkedése által teljesít, megjelölni. Az első irányban való értékelésnél a magyar faj jön tekintetbe; erre vonatkozólag azt kell kérdeznünk: bír-e olyan tulajdonságokkal, termelt-e magából olyant, várható-e tőle további teljesítmény, amely gazdagabbá teszi az emberiséget erkölcsi és szellemi kincsekben, fejlődési erőiben? Szegényednék-e az emberiség, ha nem volna magyar nemzet? Ezekre a kérdésekre pedig minden önhittség nélkül, felemelt fővel válaszolhatunk. Nem akarom felsorolni tudósainkat, akik eredeti, részben nagy gyakorlati fontossággal bíró felfedezésekkel gazdagították a pozitív tudományokat, csupán a nemzetközi elismerésnek két megnyilvánulására mutatok rá, nem mintha egyedül állanánk a magyar tudományt ért kitüntetések sorában, hanem, mert a legismertebbek: a Bolyai után elnevezett matematikai évi pályázatra és a világ nőorvosai által Semmelweisnek emelt szoborra. Vagy szükséges-e nagy költőinkről szólnom, akik közül Petőfit, akit a nyelvkorlátban levő nehézség dacára, centenáriuma alkalmából az egész művelt világ ünnepelt, és akiknek többi legkiválóbbjait — remélem — programja szerint még közelebb viszi az emberiség köztudatához a Nemzetek Szövetsége körében megalakult „szellemi együttműködés“ fejlődő intézménye. Képzőművészetünk jeleseinek sorában a kor legkiválóbb nevei némelyikével találkozunk; zenei teljesítményeink pedig úgy az alkotó, mint az előadóművészet terén, megtalálták az utat a világ hallgatóságához. Van-e, aki mindezekben a területeken emberiségi szempontból közömbösen tűrhetné mindannak eltűnését, amit magyar ember alkotott és folyton alkot? Bátran merem állítani, hogy a kisebb nemzetek közt nincs, amely minket felülmúlna és kevés, amely elér. Németalföldnek — igaz — van Rembrandtja, de nincs Petőfije.

De nem tapasztalható-e fajunk jellembeli tulajdonságainak kihatása a minket környező népekre? Nehéz kérdés ez, amelyet nem lehet úgy, mint az önálló szellemi teljesítményeket, nevek és művek felsorolásával megfejtetni, amelybe behatolni tudtommal senki sem próbált, de amely ezt a munkát talán megérdemli. Aki például figyelemmel kíséri Nagy-Románia politikai vajadását, az még a távolból is kénytelen meglátni a régi román királyságbeli és az erdélyi román vezérférfiak különböző típusát, mely mégis csak onnan ered, hogy az

utóbbiak köztünk éltek, a magyar milió befolyásál — akár szerették, akár nem — megérezték, tőle egy árnyalatot nyertek, amely őket megkülönbözteti fajtestvéreiktől és amelyet nem lehel „kulturai“-nak nevezni, mert hiszen a többnyire francia nevelésben részesült román politikusok semmivel sem állanak az általános európainál alacsonyabb kultúrfokon. Van tehát itt valami, ami a Magyarországgal való együttélés kisugárzásának nevezhető, még pedig semmi esetre sem az illetők hátrányára.

De térjünk át a magyar nemzet történeti hivatásának kérdésére abból a másik: a politikai szempontból. Miként befolyásoltuk és befolyásolhatjuk ezentúl is a nemzetek politikai elterjedését, az emberiség nagy érdekeire való tekintettel? A válasz erre a kérdésre meg van írva a történelem lapjain. Elmondta ezt a napokban az a nagy tudós, aki most Szent Péter trónját foglalja el, midőn egy másik nagy tudós, ezúttal magyar embernek, bíbornokká avatása alkalmából akkép emlékezett meg a magyar nemzetről, mint amely évszázadokon át kiváló szolgálatokat tett a kereszténységnek és a nyugati civilizációnak. A magyar faj gondviselészerű hivatása a nemzetek történetében akként valósult meg, hogy Ázsiából Európába vándorolt egy keleti faj, a magyar, megtelepedett a világrész legveszélyesebb pontján, ott szilárd szervezetű államot alapított, felvette a keresztény nyugati kultúrát nemzeti sajátosságainak megtartásával és így bátyát alkotott az alacsonyabb kultúrfokok további keleti támadásai ellen, biztosította a magyar kultúrának fejlődési lehetőségeit és terjesztette annak uralmát Kelet felé.

E hivatás teljesítéséhez szükség volt mindarra, ami a keresztény magyar nemzeti államot alkotta: testre és lélekre. A test egy olyan terület volt, amelyet a természet is egységgé alkotott és amely egy évezreden át az is maradt, erős körülhatárolással Kelet, Észak és Dél felé, kevésbé erősnek Nyugat felé: egységes folyamrendszerrel, egymást kiegészítő gazdasági létalapokkal a különböző vidékeken, könnyű belső közlekedéssel. A lélek pedig az erőteljes nemzeti egyéniség, mely államalkotó képességgel kivált az európai nemzetek közt és ösztönszerűleg megtalálta és létesítette hivatásának szervezeti felteleteit.

Nem volt ugyanis elég az egyik döntő fontosságú lépést megtenni: a nyugati típusú kereszténységet elfogadni és ezzel a hivatást vállalni, de alkalmassá is kellett válni annak teljesítésére. Ebből a cél-

ból pedig el kellett térni annak a nyugatnak államszervezeti irányaitól, amellyel viszont szellemileg minél teljesebben össze kellett olvadnunk. Soha nemzet nehezebb helyzetben nem volt, mint a magyar a kereszténység felvétele után. Szinte kézzelfoghatóan kínálkozott államszervezeti mintául a közel Nyugat, amelynek vallását elfogadtuk: pedig, ha ezt a mintát követjük, képtelenné válunk a reánk váró, ekkor még meg nem látott, történelmi hivatás teljesítésére. Az egész európai szárazföldnek, de különösen a szomszéd Németországnak államszervezeti intézményei *magánjogi* gondolkörön alapultak, t. i. közhatalmi funkcióknak magánjogi viszonyok függelékeként való birtoklásán és személyes hűségi köteléken, melyek a nemzeti „egész”-en belül kisebb csoportokat teremtettek elannyira, hogy az az „egész” tulajdonkép csak elméletileg létezett és egységes hatalmi kifejlődésre a legkritikábban volt képes. Képzeljünk egy ilyen Magyarországot a török veszedelemmel szemben! Hiszen első rácsapásra összedől volna és egész Közép-Európát előzönlí a török. Szerencsére az Ázsiából magunkkal hozott nemzeti hagyomány és Szent István mély államférfim bölcsessége épp ellenkező irányba terelte állami fejlődésünket. A pogány magyarok kezdetleges közhatalmi szervezete kezdetlől fogva közjogi jellegű volt, azaz: minden magánjogi viszonytól önállóan, a közösség összességének elhatározásából és a tőle nyert átruházás alakjában létesítette a központi főhatalmat és nem tűrte független eredetű közbeneső hatalmi tényezőknek betolakodását a főhatalom és az összes szabadok közé. Ezt az alapvető jellegét a kezdetleges magyar állami szervezkedésnek a Szent István alapította magyar királyság pedig fentartotta, sőt a végletekig kiélesítette és megszilárdította; a további magyar alkotmányfejlődés pedig, a nyugati feudalizmus beözönlésével szemben, folytonos munkával megvédte. Az aranybulla is ebből a szempontból ítélandó meg; kiindulópontja, főcélja, határozatainak jellege nem az, ami az angol Magna Charlá-é, t. i. a királyi hatalom túltengésének visszaszorítása, hanem inkább e hatalom szilárdságának és közjogi jellegének helyreállítása és biztosítása, amely azután a Szentkorona tanában nyerte meg végleges alakját, a nemzeti szabadsággal való szintézisét. Ekkép maradt meg a magyar nemzet — és egyedül ő — a középkori fogalmakhoz képesl erősen összpontosított állam különös nemzeti jelleggel, amely elkerülte úgy a germán széttagoltságnak, mint a bizánci megcsontosodásnak és romlásnak veszélyeit. A központi hatalom szervezetenleg

rendelkezhetett a nemzet egész erejével, hatalmi kifejtésének összes lehetőségeivel. És így lettünk képesekké történelmi hivatásunk teljesítésére, amikor és ameddig azt fegyveres kézzel kellett megvalósítanunk. Nem volt ez véletlen, hanem organikus következménye annak a belső fejlődésnek, amely egy erőteljes nemzeti géniusz hagyományait megővta a nagy nyugati átalakulásban is, mely az általa elfogadott magasabb nyugati kultúra vívmányait saját húsává és vérévé tudta átalakítani. Nincs szerintem megkapóbb történelmi meglátás, mint a magyar alkotmány-fejlődés harmóniájának látása a magyar nemzet történelmi hivatásával. Ez a szó: harmónia itt nem mond eleget; az egységet teremtő alkotmány-fejlődés egyenesen feltétele volt a hivatás teljesítésének. És mivel ez az alkotmány a nyugatba való szellemi beilleszkedés mellett egyenesen a magyar nemzeti géniusz sajátosságából nőtt ki, mivel tehát azt egyedül a magyar nemzet létesítette, következésképp egyedül a magyar nemzeti egyéniség volt képes az emberiségre nézve sorsdöntő feladat megoldására. Történelmi hivatását más nem teljesíthette volna.

De ez a hivatás nem merült ki a fegyveres megvédés, a politikai határok megvédésének feladatában. Mikor ezekért megszünt a fegyveres küzdelem, tovább folyt a kulturári terjeszkedésért való versengés; itt pedig éppoly világos a magyar nemzetnek kultúrvédő és kulturterjesztő hivatása, mint amilyen volt, amikor azt anyagi hatalmi eszközökkel kellett vívni. A magyar nemzet kultúrailag, különböző fokon átmenve, teljesen a nyugathoz tartozott: a keresztenshadaktól kezdve, a reformáción és a francia forradalmon át, a legújabb idők tudományos, irodalmi és művészeti haladásainak és vajúadásainak átéléséig, szenvedő és tevékeny részese volt a nyugat összes kulturális áramlatainak s törekvéseinek. A magyar impérium és a magyar befolyás határa Kelet felé a nyugatnak politikai és kulturális határa. De a kulturális határok módosulhatnak a politikaiak érintése nélkül; a politikaiak viszont nem alakulhatnak át kulturális visszahatás nélkül. A mi célunkra alkalmazva: ha a nyugati határnemzet, a magyar, megtartja hatalmi állását, úgy kisugározhat belőle a nyugati szellem a szomszéd nemzetekhez, azok politikai egyéniségének sérelme nélkül, sőt ennek is nagy előnyére. Ellenben a politikai határok eltolódása, amint ez most Magyarországnak, tehát a nyugatnak, rovására történt, okvetlenül magával hozza az alacsonyabb kultúrfok harcát a magasabb ellen, az előbbinek az államhatalom eszközeivel való terjeszke-

dését az utóbbinak rovására, tehát az érintett területek kulturái visszaesését. Ez pedig a dolgok természetéből foly. Az a nemzet, mondjuk: a politikai nemzetté tömörült fajok közül az, amely az államra reányomja típusát, nem tűrheti, hogy az ő politikai fölényét kérdésessé tegye egy másik faj kultúrfölénye; oda kell tehát iparkodnia, hogy ezt a fölényt leszorítsa, minthogy a hasonló magasabb színvonal elérése hosszabb idejébe kerül; a zavartalan fölény érvényesítése pedig egy új alakulásnak éppen első éveiben a legszükségesebb.

Ebben az összefüggésben tisztázhatok talán egy önként felmerülő kérdést. Láttuk ugyanis, hogy a magyar nemzet nyugat-védő történelmi hivatásának betöltésénél milyen sorsdöntő befolyással bír a megfelelő állami szervezet és a megfelelő terület: az állam lelke és teste. Ámde a lélek, mely ezt a testet lakóhelyül választotta, összetett lélek volt; a magyar faj egymagában nem töltötte be azt az egész területet és azt az egész állami keretet, amelyben akcióképességét kifejtette és megővta; közjogi műnyelven szólva: a politikai magyar nemzetnek idegen fajbeli tagjai is voltak. Hogyan érvényesült tehát mégis egy egységes kulturái fölény és annak kihatása? A nem-magyar nemzetiségeknek ebben milyen szerepe volt? Az ő saját nemzeti kulturájuk mennyiben érvényesülhetett?

A kérdés általános jellegű és általános jelentőségű választ kíván, mert Európának abban a részében, ahol őseink elhelyezkedtek, nemzetiségileg teljesen homogén államokat, önönmagukban megállani képes politikai alakulatokat létesíteni geográfiai lehetetlenség. Az emberiség magasabb céljainak szempontjából ez a helyzet azt kívánja, hogy, amennyire lehet, csupa olyan csoportosulások alakuljanak ki, amelyekben a vezetőszeret nem annyira a többségben lévő, mint — csekély eltérés esetében — a magasabb kultúrfokot képviselő faj töltse be, a többiek pedig kulturái egyéniségük fejlesztésében teljes szabadságot, sőt méltányos támogatást élvezzenek. Ez pedig azért van így, mert a magasabb színvonalon álló faj termel többet az emberiség részére azoknak az előnyöknek segítségével, melyeket az állambeli legszorosabb kapcsolat kétségtelenül nyújt; de azért is, sőt talán főleg azért, mert ennek a fajnak nincs a maga vezetőszeretének megóvása céljából szüksége arra, hogy a többiek fejlődését visszaszorítsa. Hiszen az ő fölénye nem mesterséges, nem pusztán hatalmi, hanem természetes, kulturái és ezért hatalmi; holott, mint előbb láttuk, a politikai fölényhez jutott alacsonyabb kultúrfok érzi helyzetének fél-

szegségét, gyors kiegyenlítésre törekszik, amit csak a magasabb kultúra visszاسzorításával érhet el. A helyzet ösztönöz ennél az összeállításnál az elnyomásra, még pedig az értékesebbnek az elnyomására. Ellenben azok a fajok, vagy fajtörödékek, melyek szabadon élnek egy olyan államban, amelynek nem ők, hanem egy magasabb kultúrafokon álló nemzet adja meg a jellegét, kétségtelenül nélkülözik azt a fejlesztő erőt, amelyet önálló államiságtól nyerhetnének, ha az lehetséges volna; de nem kell elnyomatást szenvedniük (ahol ez történik, ott elhibázott politikából történik, nem szükségszerűleg), sőt méltányos támogatást is várhatnak és, amit talán nem vesznek eléggé figyelembe azok, akik erről a tárgyról szólnak, a magasabb kultúrával való folytonos érintkezés, az ennek megfelelő állami berendezkedésben élés megszokottsága által, szinte észrevétlenül emelkednek maguk is, amire később visszatérünk.

Ha már most ezeket a megállapításokat Magyarországra alkalmazzuk, a régi, egész Magyarországra, úgy azt találjuk, hogy annak vegyes nemzetiségi összetétele semmit sem von le azokból, amiket a magyar nemzet történelmi hivatásáról mondtunk, és hogy Nagy-Magyarország struktúrájában a nagy emberiségi érdekek szempontjából semmit sem kifogásolhatunk. Hangsúlyozom; a struktúrában, mert azt nem állítom, hogy nem követték el politikai hibák, de ezek nem következtek szervesen az állam összeállításából; azokat el lehetett kerülni és ki lehet javítani az épület alapfalainak érintése nélkül. Magára az egész természetadta határokat megtöltő egységes államra a nyugat-védelmi feladat teljesíthetése végett szükség volt; azt pedig egyedül a magyar faj bizonyult képesnek megszervezni; ebből keletkezett történelmi jogcíme arra, hogy ennek az államnak ő adja meg a jellegét. Az első német bevándorlók kétségtelenül a szellemi kultúrának magasabb fokán állottak, mint az akkori magyarok, de egyfelől aránylag kevesebben voltak, semhogy a vezetésre igényt tarthassanak, másfelől politikai eszmekörük felülkerekedése végzetes lett volna az egységes állam kiépítésére nézve; ebben a tekintetben az egyébként primitívebb magyarok fölöttük állottak. Minden további bevándorlással szemben pedig — mindig a németeket kivéve — világos volt és mindjobban kidomborodott a magyarság kultúrfőlnye a szellemi téren is; a politikai szervezőképesség kiválóságát pedig megtartották a németekkel szemben is, akiket különben is nehezen lehetett a felsőbbrendű német kultúra képviselőinek tekinteni, lévén

túlnyomólag egyszerű földművelők és kisvárosi polgárok. Kulturpolitikailag pedig az ország nem-magyar ajkú polgárainak történelmi hivatása nemcsak hogy nem állott ellentétben a magyar hivatással, hanem azzal teljesen párhuzamos irányt mutatott, t. i. a nyugati eligazodás megszilárdítását és terjesztését. Egyrészt ugyanis a nyugati kulturközösséghez tartozott, amelyik pedig azon kívül állott, a magyar állami szervezet egységében könnyebben emelkedett annak színvonalára, mintha ily közösségen kívül állott volna. Lehet, sőt kétségtelen, hogy saját nemzeti kultúrájuk fejlesztésére kevesebb pozitív állami támogatást élveztek, mint egy olyan államban, amelyre ők nyomták volna reá bélyegüket; de viszont ez a fejlődés a környezeti behatások alatt, ha öntudatlanul is, egészségesebb irányt vett; amit mennyiségileg nélkülöztek, azt minőségileg nyerték. Világos példa reá a magyarországi románság tagadhatatlan kulturális főlénye a régi királyságbelivel szemben.

Míndezekből világosan kidomborodik az a nagy világtörténelmi hivatás, melyet Közép-Európa keleti részében, a nyugat határain, a magyar nemzet úgy a hatalmi mérkőzés, mint a kulturái fejlődés területén teljesített és amelyre az ottani körülmények közt egyedül ő bírt a szükséges képesítéssel, államalkotó képességénél és eredetiséggel párosult fogékonyságánál fogva. Azt is láttuk, hogy e hivatás eredményes teljesítéséhez Nagy-Magyarország adta meg a keretet, melynek megbontásával, nagy magyar kultúrterületek elvesztésével (gondoljunk csak Erdélynek és a Felvidéknek a magyar kultúrában játszott szerepére) a magyar nemzet és vele a nyugat defenzív és expanzív ereje, úgy stratégiai és politikai, mint kulturái tekintetben gyengült. Nem az többé a helyzet, hogy egy erős várból és egy erős phalanxa támaszkodva, politikai hódítás nélkül terjed a nyugat szelleme, hanem az, hogy a várnak védőfalait nagyrészt lebontották, a phalanxot erős csapattestek elcsatolásával gyengítették és a keleti szellemet emelték a hódító offenzíva szerepére. Ezt a szerepet pedig (megismétlem itt, amit már előbb mondtam, mert azt egyik sorsdöntő mozzanatnak tartom) nem töltheti be önönmagának felemelésével; ami nem megy gyorsan, hanem csupán a magasabb kulturális erők elnyomásával. A mérleg valóban ijesztő.

De lássuk röviden és futólag az ellenképet is. Nézzünk a szemébe annak a kérdésnek, hogy van-e a Magyarország felosztása által meggyobbodott utódállamoknak, *mint olyanoknak*, történelmi hivatása?

Szolgálja-e létezésük most, vagy egy belátható jövőben, az emberiség céljait, az anyagi és a szellemi kölcsös téren?

Ha erre a kérdésre nemmel kell válaszolnom, úgy én ezzel távolról sem akarom érinteni azoknak a *nemzeteknek* jelességét, amelyek működési területe ekkép megnagyobbodott. Én az *államalakulatokról* beszélek, nem a *nemzetről*. Ezek mindegyikének bizonyára van történelmi hivatása, melyet nem is nehéz megállapítani. Így a *cseh nemzet* a nagy szláv népcsaládnak a nyugat felé leginkább előretolt, a legmagasabb kultúrfokon álló nemzethajtása, mely igen jelentékeny gazdasági haladási tényező Közép-Európában és a szellemi kultúra minden terén máris kiváló teljesítményekkel gazdagította az emberiséget, így a *szerb nemzet*, melyben a szlávok déli elágazásának energiái még fejlődést igényelnek, avégből, hogy másutt, mint a harctéren tűnjenek ki; de ennek a fejlődésnek nyilvánvaló ígéretét tartalmazzák. Így a *román nemzet*, mely egy egészen külön fajvegyülékkel lép az emberiség műhelyébe: a latin-szláv vegyülékkel és ennek eredeti képességeit van hivatva kifejteni. Mind a két most nevezettnek az a helyzete, hogy önálló életük és a keleti szellem öleléséből való kibontakozásuk még sokkal újabb keletű, semhogy jelentőségük már teljesen felismerhető legyen. De hogy ilyen van, ezt kétségbe vonni senkinek sem juthat eszébe. Azt azonban állítom, hogy Magyarország rovására történt megnagyobbodásuk az emberi haladás nagy érdekeinek rovására történt, mert ezek szolgálatában érettebb erőket gyengített meg és magukat a területileg megnagyobbodott nemzeteket saját történelmi hivatásuk teljesítésében inkább akadályozza, semmint elősegíti.

E két tétel elseje, azok után, amiket Magyarország hivatásáról mondtam, alig szorul bővebb kifejtésre. A második paradoxonnak látszik. Hogyne erősödnék egy nemzet minden irányban, ha mindazokat, akik fajilag és nyelvileg hozzátartoznak, egy és ugyanazon állami kötelekbe egyesíti? Az ellenvetés jogos, de ténybeli alapja ingatag.

Az utódállamok ugyanis területi terjeszkedésük által nem csupán fajrokonokat vettek fel az ő bélyegüket magukon viselő államokba, hanem nagyszámú idegen fajokat is, melyeknek úgy számaránya, mint kulturális minősége a helyzetet legalább is kérdéssé teszi. A legkedvezőbben áll e tekintetben, a vezető nemzet magas kulturális színvonalánál fogva, a cseh-szlovák köztársaság, ha a csehek és a szlovákokat egy fajnak vesszük. Ez azonban legalább is nagy kérdés; részemről alig hiszem, hogy a szlovákok többsége külön nemzeti egyé-

nisége megszűnésével megbarátkozott volna, hogy nem tekinti-e magát inkább — még pedig teljes joggal — a nagy szláv család egyik önálló és különleges sajátságokkal bíró tagjának. Ha ekkép fogja fel helyzetét, akkor az most sokkal veszélyesebbé vált; mert a magyar uralom talán nem támogatta eléggé ennek a faj-egyniségnek és a benne levő erőnek kifejlődését, de, a nagy heterogenitás folytán, létezését nem veszélyeztette; a cseh ellenben támogatja ugyan, de a közeloikonság és a politikai erőviszonyok folytán agyon is támogatja. Csak a vak nem látja, hogy a szlovákok elcsehesítése, a pittsburgi becsapás segítségével, a cseh politikának egyik alap gondolata, melynek sikere kétségtelen. A nagyrészt egész szeszélyesen, geográfiai kényszer nélkül Cseh-Szlovákiához csatolt közel egymillió magyar kisebbségről nem is kívánok szólni.

De Nagy-Románia és Nagy-Szerbia területi hódításainál még kirívóbb a visszasság. Azon a területen, amelyet Nagy-Szerbia a szoros értelemben vett Magyarországtól — Horvátországot számításon kívül hagyva — elnyert, 21 ezer négyzetkilométer egy és félmillió lakosságában 460 ezer a magyar, 300 ezer a német (közelebbi áttekintés végett kerek számokat írok), körülbelül 300 ezer a tót, ruthén, román és egyéb fajbéli és csak 90 ezer a horvát, 380 ezer a szerb, tehát együtt 470 ezer a jugoszláv, vagyis az egész elszakított népességének nem egészen 30%-a, a magyarnak és a németnek valamivel több, mint a fele. Vájjon minő elven alapult ez a hódítás, mely még relatív többségre sem támaszkodhatik, a kulturális vezetőségre való jogos igénnyel pedig éppenséggel nem? Azt a kérdést nem is vetem fel, vájjon abban a csakugyan tisztán jugoszláv államban, melyet a szerb—horvát—szlovén királyság alkotna, ha a Magyarországtól elvett területek nem bontanák meg a faj-egységet, szolgálja-e az emberiségi haladás érdekeit a szerb hegemonia, a régóta nyugathoz tartozó horvát és szlovén nép fölött? Lchet-e egyáltalán a kulturális fejlődési irány és már elért fejlettség ily kirívó ellentétei mellett valóban homogén nemzetnek tartani ezt a délszláv alakulást? A macedón kérdést sem akarom e fejtegetések körébe bevonni; elég nekem annak megállapítása, hogy a Magyarországtól elvett terület ennek a homogenitásnak létrejövetelét csak zavarja és így, midőn magán ezen a területen kulturális visszaesést jelent, az új államnak és emberiségi hivatásának kialakulását megnehezíti.

Még világosabb ez Nagy-Románia esetében. A nemzetiségi elv-címén elért népesség-szaporodásból, 5.2 millióból, csak 2.8 millió,

vagyis 53% román, 47% nem-román, ebből 1.7 millió magyar, 560 ezer német, együtt 2.3 millió nyugati kulturális típust képviselő nemzetbeli; a többi apró arányszámokban oszlik el. Már most van-e a magasabb emberiségi érdekek szempontjából ezen a területen jogsúlya román imperiumnak, amikor a számszerinti túlsúly csekély, kisebb, mint amilyen a magyarságnak abszolút többsége volt a régi Magyarország területén (Horvátországtól mindig eltekintve, ahol tulajdonképpen magyar Imperium nem létezett), a kulturális aránytalanságot pedig az 1920. évi népszámlálás alapján a következő számok tüntették fel kézzelfoghatóan;

	Magyar	Német	Román	Vegyés
Erdély összes lakosságának . . .	34.3%	8.7%	55.0%	2.8%
<i>Az írni-olvasni nem tudóknak . . .</i>	20.1%	2.1%	74.6%	0.7%
Az írni-olvasni tudóknak . . .	48.0%	15.5%	35.8%	0.9%
A középiskolát végzeteknek . . .	63.9%	17.0%	18.2%	0.9%
A hivatalokban levőknek . . .	60.5%	14.5%	24.5%	0.5%
A gazdasági értelmiségieknek . . .	71.7%	20.7%	6.5%	1.0%
A szellemi foglalkozásunknak . . .	63.5%	16.1%	19.6%	6.8%

Hogy pedig a magyarságnak és a csekély számú németiségnek az az óriási kulturális fölénye nem a románság mesterséges háttérbe szorításának eredménye, már abból is kitűnik, hogy annak részese-dése a közhivatalokban (24.5%) nagyon túlhaladja azt, amelyet a gazdasági élet vezető szereplésében, de még a szabad szellemi foglalkozásokban is, elérni tudott (6.5, illetve 19.6%).

Mivel pedig az itt kimutatott kulturális elmaradottságnak dacára az erdélyi románság még mindig magasabb fokon áll, mint a régi királyságbeli, onnan tehát pótlás nem várható, a román Imperium kiterjesztése a Magyarországtól elszakított részekre nyilvánvalóan és szükségkép kettőt eredményez: az egész kormányzat színvonalának katasztrofális sülyedését és a gyors kiegyenlítés erőszakolása folytán — melyre való törekvés a dolog természetében rejlik — a magasabb kultúra-rendszerek elnyomását, sőt, amennyire lehet, kipusztítását. A nagy nemzetközi reklámmal hirdetett román agrárreform, az erdélyi részekben, ahol arra szociális szempontból alig volt szükség, és ahol mégis radikálisabb alakot nyert, mint a régi királyságban, való-sággal főleg ezt a célt szolgálja. Hiszen komolyan vehető kárpótlás nél-kül kobbzza el a többnyire földbirtokba fektetett nagy magyar kul-

turális alapítványokat, és így a magyar kultúr-intézmények nagy részének fennállását lehetetlenné teszi. De ez az irányzat kiszámíthatatlan mértékben hátráltatója magának a román kultúrfejlődésnek is, mert teljesen ferde irányba tereli a nemzeti energiákat és azt az erőt, amelyet saját emelkedésükre kellene fordítaniok, mások leszorítására pazaroltatja. A nacionalista szellem így megtagadja nemesebb tartalmát és egyenesen antikulturálissá válik. Emellett pedig nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a már előzőleg kiemelt körülményt sem, hogy a románság (valamint a szerbség) egy részének bekapcsolása magasabb kultúrfokon álló nemzetek állami életébe, azokon a területeken minőségileg felemelően hatott magára a román kultúr-fejlődésre is, hogy tehát ennek a kultúrának és az ezzel összekötött nemzeti hivatásnak szempontjából sem mondható tiszta nyereségnek a román imperiumnak a magyar imperium rovására történt kiterjesztése. Valójában sok veszett el és, egészségtelen ambíciókat kivéve, senki sem nyert semmit.

Összefoglalva az előadottakat, a következő megállapításokhoz jutunk.

A magyar nemzetnek egy ezeréves múlt tényei és fejlődési irányzatai által megállapított kiváló világtörténelmi hivatása volt és van, amelynek teljesítésében a trianoni katasztrófa által tetemesen meggyengült. Ez a hivatás a magasabb nyugati életformák megvédésében és békés terjesztésében állott, úgy politikai és katonai, mint kulturári téren. A trianoni megcsonkítás a Nyugat számára már meghódított területeket szakított el tőle és taszított vissza félig még keleti szellemű létviszonyokba, végveszéllyel fenyegetve ezeken a területeken a már létező magasabb kultúrát, megnehezítve azok fölemelését, akik annak birtokában még nem voltak, mert nem érzik tovább a versenyző magasabb kultúra nyomását. Az emberiség nagy szellemi érdekeinek szempontjából ellenérték nélkül való veszteség Magyarországnak megcsonkítása, a magyarságnak gyengítése.

A magyarság rovására megnagyobbodott államoknak, mint olyanoknak, nehéz bármínemű emberiségi hivatást felfedezni, bár azok a nemzetek, amelyeknek impériuma ekképp kiterjesztetett, ilyen hivatással kétségtelenül bírnak. De a hivatás teljesítésére nem nyertek erőt a területi megnagyobbodás által, mely — igaz — fajrokonaiik egyrészt velük politikai egységbe hozta, de viszont sok idegen és kulturailag fejlettebb népelem odacsatolása által faji homogenitásukat megbon-

totta, kulturális tevékenységüket a harcos imperializmus szellemének túlnyomóvá tétele által ferde irányba terelte és ezzel kiszámíthatatlan időre megbénította, vagy legalább emberiségi szempontból hasznavehetetlenné tette. Arra vannak kárhoztatva, hogy több kulturális-értéket semmisítsenek meg, mint amennyit termelni képesek.

Trianon mérlege: az emberiség magasabb érdekeit szolgáló erő-tényezők gyengítése, az azokat támadó erők gyarapodása. Vajjor. „béke“-e az az állapot, amelyet ekkép lehet összegezni?

HORVÁTH JENŐ

**A trianoni szerződés
diplomáciai története**

I. Ausztria-Magyarország európai helyzete a század első évtizedében

A modern történetírás iskolái ma már valamennyien megegyeznek abban, hogy a XIX. század utolsó három évtizedét az Európán kívüli terjeszkedés foglalta le, minek következtében az európai ellentétek gyújtóanyaga is kevesebb volt.

Míntha feltámadtak volna mind a felfedezések korának utazói, a vándorlásnak véget nem érő folyama indult meg az ismeretlen földrészek felé, melyek csakhamar nemcsak ismertekké lettek, de gazdára is találtak, mert az európai hatalmak az ismeretlen földeket rohamlépésben meghódították és bekebelezték. Az európai történelem az 1871-diki frankfurti békeszerződés után csak halvány visszatükrözése volt annak az óriási küzdelemnek, mely Európán kívül véget nem érni látszott és melyre csak rövid időre tett pontot a 90-es évek közepén az a körülmény, hogy a hatalmak, egyéb felosztandó területek hiányában, Kína partjai előtt vettek állást.

Hogy milyen sorsdöntő hatással volt az európai államokra a negyedszázad, azt mi sem mutatta inkább annál, hogy amíg Európában mindenki hozzászokott a gondolathoz, hogy a győztes Német Birodalom egy francia—orosz támadó szövetség vaskapcsai közé került, addig Keletáziában a francia, német és orosz hadihajók szorosán egymás mellett, sőt a mögöttük álló kormányok is közös egyetértéssel vonultak fel a Japántól megvert Kínai Birodalom ellen.

Ennek a három hatalomnak az összecsukódása azonban egyben az egész európai kontinens összecsukódását is jelentette, nem kevesebbet, mint egy kontinentális szövetséget, egy napóleoni „kontinentális zárt”, amelyből Anglia nemcsak kimaradt, de amely az angol partokkal szemben, a gazdasági, politikai és katonai erőknek veszedelmes felhalmozódását és egyesítését jelentette.

Anglia el volt szigetelve.

Sohasem érezte jobban ezt, mint akkor, midőn a délafrikai háború idején a francia és német sajtó egyértelemmel ellene fordult, az orosz kormány pedig egy angolelleses koalíció megteremtésére hívta fel a kontinentális hatalmak kormányait.

Közelről tekintve a jelentékenyen megváltozott helyzetet: a francia köztársaság veszedelmet jelentett Angliára nézve azért, mert a franciáktól meghódított nyugatafrikai területekről lázasan kereste az utat Egyiptom felé, ahol XIV. Lajos és Napoleon óta még mindig jelenékeny volt a francia befolyás; az orosz császárság veszedelmes volt reá nézve azért, mert az ázsiai orthodox egyházakon keresztül, befolyását Egyiptomon át már egészen Abessziniáig kitérjesztette: ugyanakkor félelmes nyomással nehezedett a tengerszorosok kulcsát kezében tartó Törökországra és Perzsiára, sőt az indiai határhegyekben már az angol és orosz határőrségek is szembe kerültek egymással; mindezt a veszedelmet pedig betetőzte az, hogy Oroszország a szibériai vasútvonallal Peking fölött elérte vágyainak célpontját, a meleg óceánt. A veszedelmek felhalmozódását jelentette Németországnak az a törekvése, hogy a bagdadi vasút megépítésevei az Indiai-óceán felé igyekezett, míg ugyanakkor az Északi-tengeren új és az angol hajóknál gyorsabb német csatahajók épültek. Mivel az Északi-tenger partjain, Anglián kívül, nem volt más nagyhatalom, az angol közvélemény fokozódó idegességgel nézte a fegyverkezést.

Az 1901. év elején, a huszadik század hajnalán trónralépő VII. Edvárd királyra hárult a nehéz feladat, hogy Angliát az elszigeteltség veszedelmes vizeiről elvezesse és ha egy pillantást vetünk Európa helyzetére, akkor, amidőn 1910-ben VII. Edvárd elhalt, akkor nem nehéz megállapítanunk, hogy a kontinentális szövetség eszméje szertefoszlott és ugyanabban az elszigetelt helyzetben a Német Birodalom volt, míg Angliát a barátságos nemzetek és hatalmak sokasága vette körül.

Az átalakulás alapjait vizsgálva, megállapítást nyert az, hogy ezek az alapok kompenzációs politika módszerével épültek meg, amely legmélyebb alapul az angol—francia gyarmatellentét eltüntetését választotta.

Így került felosztásra Marokkó Francia- és Spanyolország között még 1901-ben. Amikor 1902-ben Itália csatlakozott, így nyerte kárpótlásul Tripoliszt, míg Anglia csatlakozásának ára 1904-ben Egyiptomnak a brit hatalom részére való átengedése volt. Ezen az alapon épült fel 1904-ben az angol—francia *entente cordiale*, amely titkos egyezmények alapján Spanyolországon kívül befoglalta Olaszországot is, mely a *hármasszövetség* tagja volt, de a nyugat felé való lekötés útján *extratourba* kezdett.

Az *entente* kialakuló körvonalai a *hármasszövetséget* érintették ugyan, de nem érintették a *hármasszövetség* alapját alkotó szövetséget a Német Birodalom és Ausztria-Magyarország között. Olaszország a *hármasszövetségben* csak Franciaországgal szemben vállalt olyan kötelezettséget, amelyet most a Franciaországgal való titkos meg* egyezés után tompítania kellett és tompított is fokról-fokra egészen addig, amíg 1914-ben semlegessé lett, 1915-ben pedig nyíltan a nyugati hatalmakhoz csatlakozott.

A német—osztrák-magyar szövetség lényegét az Oroszország elleni védekezés adta meg, Oroszország pedig egyelőre a keletázsiai harc-tereken vészelt, úgy hogy az európai politikából egészen ki kellett kapcsolódnia. Még balkáni terveit is feladta és hozzájárult ahhoz, hogy a monarchiával együtt vállalkozott a macedóniai reformációra, mely a cári birodalmat a központi hatalmakhoz kötve, az osztrák— orosz ellentétet az európai politika veszedelmei közül kikapcsolta.

Innen volt megmagyarázható az a tartózkodó magatartás, melyet 1903-ban a macedóniai bolgár mozgalom és az oroszbarát szerb radikálisok hatalomra jutása idején tanúsított, amikor keletázsiai akciója érdekében szláv szövetségeseit nyugalomra intette.

Pedig a valóságtól nem megy messze az a feltevés, hogy a francia—szláv hatalmi érdekek szóvivői akkor már Oroszországot is az európai politika mezőire hívták és Ázsiából való visszatérését számításba vették.

A londoni *National Review* „ABC“ jelzésű cikkei már 1901 őszén és ettől kezdve még két ízben mérlegelték azt az ellenértéket, ami a cári Oroszországot megilletné, ha egy Németország ellen alakítandó kombinációhoz csatlakoznék és ekkor akadunk első jeleire annak, hogy az olasz és orosz államokat Ausztria-Magyarország rovására eső ígéretekkel igyekeztek biztosítani. Ekkor került szóba először az a lehetőség, hogy a monarchia olasz területei elszakadnak és ekkor vált először láthatóvá az a nagy árnyék, melyet a cári Oroszország hatalmi tervei a Duna medencéjére és a Balkánra vetettek. Csakhamar megértették a tervezetést a balkáni szerbek is és a *Pester Lloyd* 1908 április 8-iki számában már leköszölte az oroszbarát szerb radikálisoknak állítólag Pasic Nikola pártvezértől kidolgozott tervezetét, amely Magyarország déli területeit a monarchia délszláv tartományaival együtt Szerbia részére igényelte. Azoknak megszerzése természetesen

csak Oroszország támogatásával és csak az európai béke és az európai státuszkvó felforgatása árán volt remélhető és lehetséges, aminek előkészítése a tervezet megalkotóira súlyos felelősséget rótt. Ezt a felelősséget Seton-Watson angol publicista is elismerte, mikor az 1914-iki szarajevói merénylet igazolására írt művében (*Seton-Watson R. W.: Sarajevo. London, 1926*) kijelentette, miszerint „a radikálisok kezdetől Ausztria-Magyarország ellen foglaltak állást és Markovics Szvetozár, az ő programjuk megalkotója, érthető nyelven proklamálta azon felfogásukat, hogy az „összes délszlávok felszabadítása és uniója egyedül Ausztria-Magyarország megdöntése által érhető el“ és hogy annak (t. i. a monarchiának) és Szerbiának létezése egymással inkompatibilisok“. Mivel Ausztria-Magyarország részéről sohasem mondott az, hogy a monarchia létezésével Szerbia létezése inkompatibilis volna, Seton-Watson a szerbekre hárítja át a felelősséget, hogy Szerbia határainak a béke idején fegyveres úton való kiterjesztésével és Ausztria-Magyarország megdöntésének előkészítésével a világháború előkészítői voltak.

Az orosz támogatást kereső francia publicisták csakhamar észrevették, hogy Oroszország visszatérése az európai politikába és a tőle remélt nagy szolgálatok ellenértéke valóban Ausztria-Magyarország felosztása lesz. Így mondotta ezt el a francia Chéradame 1901-ben az osztrák kérdéstről írt propagandakönyvében, amelyben már azt olvassuk, hogy „Ausztria felosztásának eshetősége csupán egy vékony fonálon, egy 70 éves uralkodónak életén függ“.

Mindezek természetesen csak sejtések és burkolt tervek voltak és megvalósításukra nem kínálkozott alkalom egészen addig, amíg Anglia és Németország között a megegyezés lehetősége kilátástalanná nem lett.

Midőn azonban a német kormány 1905-ben a marokkói kérdés felülvizsgálását követelte, amire Delcassé francia hadügyminiszter hadüzenettel akart válaszolni, Anglia pedig a marokkó—egyiptomi megegyezés alapján Marokkó kérdésében kövte érezte magát és Németországgal szembe fordult, Oroszország visszahívása és kelet európai törekvéseinek fokozott mértékben való, jóindulatú tekintetbevétele időszerűvé lettek és ezzel az orosz hatalmi tervek megvalósítása is kérdés tárgyává lett.

Az 1905 végén hivatalba lépő angol liberális kormányzatra hárult a feladat, hogy az angol érdekekre nézve *fontos és kényes* kérdéssel

megbirkózzék, mert a lelépő konzervatív kormány csak a keletázsiai háború likvidálását végezte el, az angol—orosz közeledést pedig utódára hagyta.

Ebben a beállításban jelent meg Grey Edvárd angol külügyi államtitkár, ki pártja újjászervezőjének, a nagy Gladstonenak oroszbarát — és osztrákellenes — hagyományait felújítva, munkához látott. Gyengeségét mi sem jellemezte jobban, minthogy az új politika útjának egyengetésében szövetségesének támogatásában sohasem jutott el addig, hogy az ellenséggel szembeszálljon, az ellenség leszerelését keresve pedig addig, hogy szövetségesének ambícióit mérsékelje. Grey Edvárd a nagy Gladstone pártprogramjából csak az oroszbarátságot vette át, de nem vált ellenségévé a monarchiának, melyet a cári hatalomnak martalékul odadobott, mint ahogy franciabarátságával nem járt együtt a Németország iránt érzett gyűlölet sem, amely pedig politikájának egyenes következménye volt, a német hatalomnak megsemmisítésével együtt. Reá sohasem fogják vethetni azt a vádat, hogy valakit gyűlölt; róla csak azt fogja megállapíthatni az objektív történetírás, hogy akit szeretett, az irtó háború központjába került, melyben a brit kormány minden erejével alátámasztotta és melynek milliók estek áldozatul. Grey Franciaországnak egy német támadás ellenében teljes védelmet ígért, a német támadást azonban a cári Oroszország fegyveres támadása előzte meg és vezette be, melyet az angol—francia szövetség az orosz kormányra gyakorolt nyomással nem igyekezett elhárítani.

Szükséges volt elmondani ezt akkor, amidőn Grey hivatalbalépésének legnagyobb következményét Oroszországnak az európai politikába való beállításában kell megjelölnünk, mert Grey hivatalbalépése óta következetesen együtt haladt az angol pártfogás mellett újraéledő francia—orosz szövetség terveivel: a pártfogás Németország világpolitikai érvényesülésével együtt erősödött egészen addig, amíg az orosz kormány a kezdeményezést magához nem ragadva, szövetségeire való tekintet és azok részéről gyakorolt mérséklő nyomás nélkül a világháborút ki nem robbantotta.

Grey államtitkárságának első két esztendejében az orosz törekvésekkel egy vonalba eső iszlámellenes politikát folytatott, amelynek mérföldkövei a Szinai-félsziget megszerzése, Perzsia felosztása és a macedóniai reformáció megszüntetése voltak; mérföldkövek, melyek a világháború országútján rakattak le.

A brit kormány 1906 május 3-dikán tíznapos ultimátumban követelte a rafa—tabai vonal átengedését, amit Abdul Hamid szultán a londoni török követtől átvett háborús fenyegetés terhe alatt, 14-dikén elismert, de ami Egyiptomban a nacionalista mozgalom kirobbanását idézte fel. Nagy volt az angol alsóház meglepetése, mikor Grey 1907 április 11-dikén szólásra emelkedett, hogy bejelentse „a legnagyobb veszteséget, melyet az ország szenvedhetett“, ami nem volt más, mint-hogy Cromer lord kairói főkonzul, Egyiptom ügyeinek a megszállás óta felelős intézője és tapasztalatokban érdemes alkirálya, elkeseredésében megvált állásától. Anglia ettől kezdve sohasem volt nyugodt Egyiptom birtokát illetőleg. 1911-ben a vaskezű Kitchener lord börtönököt állította élére, a háború alatt protektorátussá alakította át, 1922-ben pedig kénytelen volt a brit kormányzattól független, önálló államként elismerni.

Perzsiát az 1907 augusztus 31-dikén Pétervárott megkötött angol—orosz szerződés angol és orosz érdekkörre osztotta. Míg azonban az angolok a nekik juttatott déli tartományokban semmi változtatást nem eszközöltek, addig az orosz érdekkörbe került északon Hartwig Hendrikovics Miklós orosz követ a teheráni orosz követséget valóságos arzenállá alakította át, Liakov orosz ezredessel, a kozákbrigád parancsnokával szétverette a perzsa parlamentet, az orosz csapatok pedig átlépték a perzsa határt. A perzsa nemzet egyakarattal fogott fegyvert a hódítók ellen, mire az orosz tanácsra hallgató sah az orosz követségen keresett menekülést. Onnan kísérték orosz területre, hogy életét megmenthesse. Hartwigot pedig 1909 végén Belgrádba helyezték át, hol azután a balkánháborúk és a boszniai merényletek megszervezésének gyanújába került.

Grey államtitkár 1907 december 18-dikán Cambon Pál londoni francia nagykövethez intézett jegyzékében a macedóniai reformációt elégtelennek mondta és Macedóniának a török csapatoktól való kiűrését, a tartománynak nemzetközi ellenőrzés alá helyezését javasolta. Magában véve üdvös lett volna, ha ily nemzetközi ellenőrzés létrejön, meg kell azonban állapítanunk azt, hogy a kérdés súlypontja nem ezen feküdt. A kérdés súlypontját abban kell keresnünk, hogy a macedóniai reformációt a monarchia és Oroszország együtt végezték, tehát Oroszország kezei kötve voltak. Grey javaslata ellenben oda vezetett, hogy Oroszország e lekötöttségtől felszabadulva, szabad

kezet nyert oly területen, ahonnan az orosz érdekek útjában álló török helyőrséget kiharancsolták.

Ha még közelebbről nézzük a dolgot, akkor feltűnővé lesz az, hogy Londonban *Balkan Committee* alakult, amely Macedóniának a török uralom alól való felszabadításával foglalkozott; amint alapszabályai mondták: „a Bizottság célja belenevelni a közvéleménybe azt a tudatot, hogy Nagy-Britannia súlyos felelősséget vállalt az 1878-diki berlini szerződésben, mikor Macedóniát a török uralom alá visszarendelte“. Ha megnézzük azt, kinek állott érdekében a berlini szerződés revíziója, úgy elég megnéznünk a Bizottság intézőségét; az, hogy abban Miljukov Pált, az orosz neozsláv politika zászlóvivőjét ott találjuk, mindent megmagyaráz.

Valószínű, hogy Miljukov és az orosz hatalmi tervek érvényesítése még 1905-ből eredt, mert ugyanakkor bontott zászlót a Balkán-félszigeten is a keletázsiai harctérről visszatért orosz politika. Sokszor úgy olvassuk, hogy Ausztria-Magyarország 1906-ban önző magyar érdekekből, vámháborút indított Szerbia ellen, hogy élőállatait a monarchia területére be ne hozhassa; de senki sem említi meg, hogy ezt a vámháborút egy szerb—bolgár vámunió előzte meg. A neozsláv politika ugyanis egész balkáni akcióját Szerbia és Bulgária szövetségén építette fel, amire vonatkozólag ma már egész kötetre való okmány áll rendelkezésünkre. Létrejött pedig a vámunió titokban és akként, hogy azt Szerbiának Bécsben egy új kereskedelmi szerződésről tárgyaló delegátusai elhallgatták, amikor pedig az kitudódott, nem a megalkotandó szerződést ejtették el, hanem a vámuniót választották és megtorló intézkedéseket léptettek életbe a monarchia ellen. Mivel pedig Ausztria-Magyarország akkor Szerbia erőit sokszorosan felülmúló hatalom volt, ez egyoldalú rendszabályok fenntartása csak mások segítségével volt lehetséges. Ezt a másvalakit maga Seton-Watson a sarajevói merényletről írt művében Oroszországgént nevezte meg, míg a *Balkán Szövetség* hivatalos lapja, az *Italia all'Estero* az orosz akció legfontosabb eszközüül Bosznia-Hercegovina kérdésének, tehát az 1878-diki berlini szerződésnek revízióját jelölte meg. Az összefüggéseket eszerint ma már nem nehéz megtalálnunk.

A macedóniai nemzetközi protektorátus terve azonban 1908 nyarán váratlanul a török forradalomhoz vezetett, ami alig jelentett mást, minthogy Egyiptom és Persia esetei után az iszlám élén álló törökség az európai befolyás alól való felszabadulásra és az önvédelemre

készült szervezkedni. Hogy erre milyen szüksége volt, azt a törökség csak sejthette, de nem tudhatta, mert nem ismerhette az 1908 június 9-diki reváli angol—orosz megállapodást, amelyben VII. Edvárd és II. Miklós cár találkozásakor Izvolszkij Petrovics Sándor orosz külügy-miniszter a brit külügyi hivatal megbízottaitól Törökországgal szemben szabad kezet kapott.

Nem tudta ezt Aehrenthal Alajos báró közös külügyminiszter sem, aki a titkos tervek szövevényébe azzal akart bevilágítani, hogy 1908 januárban egy a boszniai Uvacból Mitrovicába megépítendő vasút tervét jelentette be, amelyre a berlini szerződés a monarchiának jogot adott, de amely az ellenfelekben azt a látszatot kelthette, hogy a monarchia Mitrovicán át Szaloniki felé akar terjeszkedni. A terv hatása valóban élesen megvilágította mindazt, ami addig láthatatlan volt, mert nemcsak Szerbia tiltakozott ellene, de Izvolszkijhoz fordulva, egy duna—adriai vasút megépítését kérelmezte, amely Oroszországot az Adria felé segítve, az osztrák-magyar vasutat kettészelte és a monarchia tervezett előnyomulását megakadályozta volna. Kínos hatást tett Bécsben az, hogy a hirtelen megvilágításban Olaszország állott a legszorosabban Szerbia mellett, amit II. Miklós cár azzal viszonzott, hogy 1909-ben Racconigiba látogatva, olasz—orosz megegyezést írtak alá, amely a Balkánon keresztül, körülbelül a tervezett vasút mentén, mert III. Viktor Emánuel királynak a montenegrói fejedelem apósa, Péter szerb király pedig sógora volt, húzott falat Ausztria-Magyarország és Szaloniki között.

Aehrenthal báró diplomáciai ügyességét mi sem jellemezte jobban, mint hogy a látottak után kijelentette, hogy a mitrovicai vasutat nem akarja megépíteni és ma már angol írók szegeznek le az egész akciót illetőleg azt, amit fenn elmondottunk. Seton-Watson említett munkájában kénytelen feltételezni azt, hogy Aehrenthal báró a tervezett vasutat nem is akarta megépíteni, amivel a Szaloniki felé való terjeszkedés vádja is elesik. Gooch angol történétíró pedig, a legnagyobb tekintély, aki e problémákkal jelenleg foglalkozik, egyenesen megmondja, hogy az egész kavargásnak oka „Sir Edvárd Greynek 1907 végén tett merész kezdeményezése volt“.

Amit egyébként most már Aehrenthal báró is tudott és éppen ezért konkrét megegyezés tervével lépett Oroszország elé. A fellépés hatott s az ellenségekbe tett, szétszakított két hatalom röviddel a revali egyezmény után abban egyezett meg, hogy a monarchia béke-

belezi Bosznia-Hercegovinát, hogy megelőzze azt, hogy a két tartomány a török parlamentbe képviselőket küldjön, a maga részéről pedig hozzájárul a tengerszorosok megnyitásához. Izvolszkij teljesen meg volt elégedve az eredménnyel. Már 1908 július 2-diki emlékiratában kijelentette, hogy az annexióhoz hozzájárul; a szeptember 15-diki buchlaui találkozón erről Aerenthal bárót személyesen is biztosította, mikor pedig az annexió megtörtént, Szerbiát leintette és tőle a fegyveres támogatást megtagadta. Szerbia mozgósított ugyan, de a Pétervárra siető Pasics szerb miniszterelnöknek a cár maga mondta meg, hogy a boszniai kérdést háború nélkül nem lehet megoldani. Szerbia tehát „fegyverkezék és — várjon“.

Rettenetes volt az a családás, mely Oroszország neozsláv politikusait és Szerbiát érte akkor, mikor megtudták, hogy Izvolszkij kezdetől megegyezett a bécsi kormánnyal és megígérte, hogy a támadásra fegyverező Szerbiát cserbenhagyja. A külügyminiszternek magának is távoznia kellett helyéről és a szemrehányások elől menekülő, a párisi nagykövetség vezetését vállalta el.

A vereség természetesen mit sem vátoztatott azon a tényen, hogy Oroszország Kelet-Ázsiából és Perzsiából kivonulva, 1905 óta összes erőivel Európában állott és a német—osztrák-magyar határok mentén helyezkedett el.

A háborúhoz csupán egy szikra kellett; VII. Edvárd azonban halála előtt a békét kötötte lelkére minisztereinek, Miklós cár pedig 1910 végén Potsdamba látogatott és a német és orosz hatalmak viszonyában erős javulás volt érezhető.

Grey mindenesetre békét akart; 1909 február 27-diki jegyzékében maga tagadta meg a fegyveres támogatást Oroszországtól, ha ez a monarchia ellen a háborút választaná; amit egyébként a maga részéről Franciaország is megtagadott.

Aehrenthal báró minden ügyessége sem leplezte azonban azokat a támadási felületeket, amelyeket Ausztria-Magyarország hova-tovább jobban elárult és amelyek a nyugati államférfiakban beidegezték azt a felfogást, hogy valóban Ferenc József aláhanyatló élete az a vékony fonál, melytől a hanyatló monarchia élete függ.

A monarchia hanyatlása nem népeinek gyengeségén vagy pusztulásán alapult, hanem azon a viszonylaton, amelyen Ferenc József uralkodásának hosszú évtizedei alatt változatlanul és egyre merevebben állott.

Ausztria-Magyarország két államból állott (innen a *dualizmus*, *duális monarchia* elnevezések), de nem állott két nemzetből, mert amíg Magyarország nagyjában véve nemzetállam volt, addig Ausztria különböző fajai közül, a nem-németek voltak többségben, úgy hogy a kormány parlament helyett, rendeletek útján kormányzott. Téves az a feltevés, hogy Magyarország a maga nemzeti politikáját erőszakolta rá Ausztriára, mert ez az állítás a tényleges helyzet félreismerésén alapul; Magyarország a *dualizmus* egész ideje alatt védekező állásban volt. A magyar kormányok a kiegyezés óta csak Magyarország ügyeivel foglalkoztak és Ausztria belügyei nem érdekelték, holott a kiegyezés után a két állam között egyre növekvő eltolódás keletkezett, mert amíg Magyarország belsőleg erősödött, addig Ausztriában kormányzati tehetetlenség állott elő. Ferenc József az 1867-ben lefektetett állapotot mit sem akart változtatni; a fiatalabb Ferenc Ferdinánd trónörökös azonban észrevette, hogy a formák a fejlődés törvényeivel ellentétbe jutottak. Az ő hibája nem abban állott, hogy a létező tényállást felismerte, hanem abban, hogy szláv tanácsadóira hallgatva, úgy akarta áthelyezni a kormányzat súlyát a kisebbségi kormányról a többségi kormányra, hogy a vezetés a németek helyett a szlávokat illette volna meg. Amidőn az általános választói jog Ausztriában törvénné lett, már az első választás 1907-ben németellenes többséget adott, úgy hogy a német kormány ettől kezdve, éppen az Osztrák Császárság fenntartása érdekében, visszatért az abszolutizmushoz, amelytől pedig távolodni akart.

A trónörökös barátai ezzel szemben parlamentáris népcsászárság megalkotására törekedtek, amelybe Magyarországot is be akarták olvasztani, Magyarország vonakodása következtében pedig maguk is Magyarország ellen léptek sorompóba. Conrad tábornok ekkor dolgozta ki Magyarország katonai megszállásának tervét, ami világosan mutatja, hogy Magyarország védekező és nem támadó állásban volt; nem is egyedül, hanem az öreg uralkodóval együtt, ki magyar tanácsadóival együtt a *dualizmus* rendszeréhez ragaszkodott.

Velők szemben Ferenc Ferdinánd a vezérkarra támaszkodott, az egyetlen intézményre, mely a kiegyezés ellenére sem lett közössé, hanem egységes maradt és térképein Ausztria és Magyarország között nem volt határvonal. A német kormányzattal dacoló csehek a trónörökös támogatásában bízva, magok is kitörölték e határvonalakat és megkezdették a propagandát Felsőmagyarország tót lakossága

között. Annak ellenére, hogy Magyarországnak cseh lakosai abszolúte nem voltak, mert még 1910-ben is 20 millió lakosságból csak 8000 volt a cseh, kik részben Budapesten laktak, a csehek a tótok részére magyar földön cseh lapot adtak ki és Seton-Watson angol publicista *Scotus Viator* álnév alatt tőlük szerezte meg az adatokat, melyek alapján 1908-ban a magyarországi „fajok harcát” megismertette. Az angol kormányt és közvéleményt ugyanis 1905 óta egyre jobban érdekelte az a terület, amelyre Oroszország aspirált és Seton-Watson maga utazott Magyarországra, hogy a helyzettel megismerkedjék. Így jutott Budapest helyett Prágába, honnan megiratták vele a cseh propaganda ismertetését a tót föld annexiójának előkészítése érdekében.

A cseh propaganda bevallott célja ezek szerint a magyar igazgató kedvezőtlen beállítása és a tótok felszabadításának gondolata volt, a valóságban pedig az, amit azóta nem kell bizonyítanunk: a tót föld annexiója nem tót lakosságával együtt. Ehhez hozzájárult az, hogy a trónörökös védelmét élvező cseh törekvések a trónörökös háta mögött Felsőmagyarországon át keresték az utat Oroszország felé, mely ugyanakkor a Kárpátokon át kezdett izgatni a magyarországi ruténnek között, hogy határait nyugat felé előretolhassa. Ferenc Ferdinánd figyelmét az is elkerülni látszott, hogy az annexió viharát követő politikai perekben a megvádolt szerbeket — köztük Spalaikovics szerb diplomatát is — Masaryk cseh ügyvéd védelmezte, úgy hogy a trónörökös nagyosztrák népcsászársága már első körvonalaiiban bekapcsolódni látta a cári Oroszországot is, melynek neoszlov politikusai a csehekkel és szerbekkel kezdet fogva, néztek eléje Ferenc József halálának és Ferenc Ferdinánd trónralépésének. A szerb kormánynak ebben a beállításban sikerült a maga propagandáját megismertetnie Seton-Watsonnal, ki 1911-ben a délszláv kérdéstről írt könyvében a Belgrádból kapott anyagot használta fel.

Ausztria-Magyarország tragédiájának alapjai tehát már adva voltak, mert mereven álló körvonalait fiatal erők zavarták. Az osztrák publicisták — éspedig elsősorban a trónörökös hívei (Friedjung professzor, Czernin gróf) — azt mondták, hogy az elszakadás élen Magyarország haladt, holott az csak védekezett és midőn Ausztriát mindeki elhagyta, Magyarország saját fiainak vérért hullatta el Galícia és az Isonzo árkaiban, hogy az átszököttektől üresen hagyott vonalat és vele a monarchiát megvédelmezze.

II. A cári Oroszország támadása 1911-1914

A háborús felelősséggel kapcsolatban végzett kutatások alapján ma már eldöntöttnek lehet tekinteni, hogy a háborúhoz vezető események lavináját Franciaországnak 1911 tavaszán megindított marokkói vállalata indította meg. Nemcsak azért, mert az 1880-diki madridi szerződés ellenére, amely Marokkó függetlenségét biztosította, Marokkót megszállta és 1913-ban birtokai közé kebelezte, hanem azért is, mert kifejezetten Marokkó megszállására hivatkozva vonultak a spanyolok Marokkó, az olaszok Tripolisz ellen és akarták megszerezni az oroszok a tengerszorosokat.

Ausztria-Magyarország két tűz közé került akkor, amidőn a szövetséges Olaszország a természetes szövetségesül tekintett Törökországnak üzent hadat, Oroszország pedig a megtámadott Portától a tengerszorosok megnyitását követelte. Aehrenthal gróf úgy vélte, hogy a leghelyesebb mindkettőt elfogadni, mert amíg az olaszok és az oroszok a vízen maradnak és a Balkán-félszigetet elkerülik, addig semmiféle háborús veszedelem nem fordulhat elő. Azt hitte, hogy az olaszok ambícióikat Afrikában fogják kielégíteni, az oroszok pedig a Levante felé vonulnak el, ami a monarchia szempontjából szintén a balkáni ambíciók levezetését jelentette.

Nem így gondolkoztak azonban a brit kormánykörök, melyek az olaszokat szintén támogatták, de ugyanakkor Szaszonov Dimitrievics Szergej orosz külügyminisztert a tengerszorosok megszerzésére vonatkozó tervek feladására szólították. Ezzel előállott az az eset, hogy amíg Franciaország Marokkót, Olaszország Tripoliszt és Anglia Egyiptomot a maguk részére biztosítva látták, addig Oroszországnak évszázados reményégéről, amihez Ausztria-Magyarország elvben hozzájárult, le kellett mondania.

Hogy e lemondásnak tragikus következményei nem lettek, annak az volt az oka, hogy a lemondás után az orosz hatalmi tervek a Balkán felé találtak levezető utat, amit Aehrenthal gróf az európai béke érdekében mindenáron elhárítani törekedett. Alig, hogy keresztülvitte azt, hogy az olaszok a török elleni háborúban a félszigetet elkerülték, egy sokkal nagyobb hatalom vonult fel kelet felől, melyet a beavatkozástól eltiltani már nem volt elég erő, mert a cári Oroszország a neki biztosított szabad elhatározás birtokában egész erejét a balkáni útvonal áttörésére állította be, ami az útban álló monarchiát a lét és nemlét alternatívája elé állította.

Igy jött létre a *Balkán Szövetség*, amely II. Miklós cár legfőbb védősége alatt a Török Birodalomnak hadat üzent és attól a csatalsai védővonalig mindent elhódított. Az 1913 május 30-diki londoni békeszerződés az egész félszigetet a *Balkán Szövetségnek* engedte át, amelynek tagjai: Montenegro, Szerbia, Bulgária, sőt a semleges Románia is hatalmas területekkel gyarapodtak.

Nem akarjuk az első *Balkán Szövetség* és az *első balkánháború* történetét érinteni, de nem térhetünk ki annak megállapítása elől, hogy az 1912 március 13-dikán megkötött szerb—bolgár szövetségnek — és az orosz terv ezen szövetségen épült fel — szerződéslevelében a III. cikkely kikötötte, hogy amennyiben Ausztria-Magyarország Szerbiát megtámadná, Bulgária 200.000 embert köteles Szerbiának a monarchia ellen rendelkezésére bocsátani; abban az esetben is, ha a monarchia csapatait az 1908-ban Törökországnak visszatérített novibazári szandsákba küldené. Tisza István gróf miniszterelnöknek ide vonatkozólag az volt a véleménye, hogy a szandsáknak Szerbiába és Montenegroba való bekebelezése nem képezhet okot és ürügyet a beavatkozásra.

A nevezett szövetségi szerződés azt is kimondotta, hogy a szerződésnek egyik példányát azzal a kéréssel küldik meg az orosz kormánynak, hogy azt tudomásul vegye és jóakaró figyelemben részesítse. Amidőn Poincaré francia miniszterelnök 1912 nyarán Pétervárott Szaszonov külügyminiszternél tett látogatásakor a szerződésről első ízben tudomást szerzett, kijelentette, hogy „ez a szerződés nemcsak egy Törökország, hanem egy Ausztria elleni háború magvát is magában hordja és egyszersmind megveti az orosz hegemoniának alapjait a szláv királyságok fölött“. Seton-Watson, a szláv—orosz érdekek egyik nyugati képviselője, a szarajevói merényletről írt munkájá-

ban hozzátette, hogy „a szerb—bolgár szerződést nagyjában Oroszország és különösen Hartwig belgrádi orosz követ befolyására hozták létre. Fontos megjegyeznünk azt, hogy Szerbia csupán azon feltétel alatt járult hozzá, hogy Bulgária katonai segítséget ígért neki északi határain abban az esetben, ha Ausztria-Magyarország beavatkoznék — nyilvánvalóan abban a feltevésben, hogy akkor Oroszország is beavatkozik és Szerbia ellenállását lehetővé teszi“. Ha jól értelmezzük a fenti szavakat, akkor azt következtetjük belőlük, hogy a háborút Oroszország, helyesebben Hartwig belgrádi orosz követ szervezte meg, hogy Szerbia csupán elfogadta e tervet, de csak azon feltétel alatt csatlakozott, hogy Ausztria-Magyarország beavatkozása esetén Bulgária legalább 200.000 embert ad, hogy a szerbek mindaddig tartassák magukat, amíg Oroszország katonai segítsége megérkezik.

A háború felelősségét tehát a cári Oroszország magára vállalta és ezzel minden olyan kombináció elesik, amely a világháborúért való felelősséget a cári Oroszország helyett más kormányokra és nemzetekre akarja áthárítani.

Ami Hartwig személyét illeti, arra nézve nagyon jellemző volt Griesinger báró belgrádi német követnek 1912 november 12-diki jelentése: „Filality román követ az osztrák követnek és nekem említést tett egy Hartwig úrral folytatott beszélgetésről. Oroszország Szerbiából szláv elővédet akar teremteni, amelynek Boszniát, Hercegovinát és *Magyarország déli részeit be kell kebelezni*. Románia érdekei ellen cselekszik, ha hűségesen kitart Ausztria-Magyarország mellett. Mert alkalomadtán csak kezét kell kinyújtania és *Erdélyt a maga részére elvennie*“. Azt hiszem, ezek után az a vád is elesik, hogy a háborút Magyarország idézte fel, mert húsz hónappal a háború kitörését megelőzően a cári Oroszország kínált Szerbiának és Romániának olyan osztozkodást, amely a háború felidézése nélkül nem volt elképzelhető és amelyben Magyarország nem támadni akart, hanem védekeznie kellett. Maiorescu román miniszterelnök a bukaresti diplomaták fogadásakor Waldthausen német követnek egyenesen megmondta, hogy az orosz kormánynak Hartwúgot nem volna szabad Belgrádban meghagynia, mit a német követ november 19-diki jelentésében kormányának tudomására hozott.

Köztudomású, hogy Hartwig ezek ellenére és ezek után is helyén maradt; annál inkább, mert ő voltaképpen az orosz hatalmi törekvéseknek exponense volt és mert az orosz kormányt csakhamar aggó

dalinak nyugtalanították, melyeknek elhárításánál Hartwigra nagy szükség lehetett.

A szerbek ugyanis a háború folyamán nemcsak szerb területet szállottak meg, hanem Albániát is birtokba vették, amelyet Ausztria-Magyarország és Itália közös megegyezéssel közös érdekerületnek tekintettek. A közhatalomnak az volt tehát az érdeke, hogy az albán nemzetet a többi balkáni nemzetek példájára függetleníthessék és a független Albániából a szerb csapatokat eltávolítsák. Berchtold gróf közös külügyminiszter azonban taktikai hibát követett el azzal, hogy e követelést nem az olasz kormánnyal együtt, hanem egymaga állította fel, mert a monarchiával együtt érdekelt Olaszország az *entente* védelme alatt álló *Balkán Szövetséggel* szemben biztos fedezékben maradt. Berchtold gróf helyette is megtette a javaslatot, ezzel azonban a velejáró kellemetlenségeket is magára kellett vennie. Ami a javaslatot magát illeti, azt viszont nem lehet osztrák-magyar akciónak tekintenünk, mert Itáliától eltekintve, a nagyhatalmak londoni értekezlete minden ellenmondás nélkül magáévá tette; úgyhogy a követelés Szerbiával szemben nem egyedül Ausztria-Magyarország, hanem az összes hatalmak nevében történt meg.

Másként állott a helyzet Pétervárott, hol a hatalmak helyett és Itália helyett a monarchiára haragudtak meg és Berchtold gróf javaslatát beavatkozásnak nyilvánítva, nyíltan Ausztria-Magyarország ellen fordultak. Eltekintve a galíciai határon történt csapatösszevonásoktól, az orosz kormány minden erejével Románia megnyerésére törekedett. Nikolajevics Miklós orosz nagyherceg elutazása után — mint Waldhausen német követ 1912 december 19-dikén jelentette — „az orosz követ Maiorescut egyenesen megkérdezte, vajjon Románia egy orosz—osztrák háború esetén semleges maradna-e, mint az a balkán-háborúban történt, mire a miniszterelnök kitérőleg válaszolt, amennyiben a háborút a két állam között kizártnak mondta“.

E kitérő válasz nem bántortalanította el az oroszokat, mert 1913 januárban egy, az egész vonalon megindult orosz akció vette kezdetét, amellyel kissé részletesebben kell foglalkoznunk, mert ez az akció egy második *Balkán Szövetség* megalkotását vonta maga után, amelynek éle már nem Törökország, hanem a monarchia ellen irányult.

Az akciót az tette szükségessé, hogy Albánia függetlenségének elismerése az első *Balkán Szövetséget* sarkaiból forgatta ki.

Nevezetesen az Adria mellől elvonult szerb csapatok Macedóniába özönlöttek, hol a szerb kormány az 1912-diki szerződések ellenére Bulgáriától követelt kárpótlást a veszteségeikért. A bolgár kormány a szerződés megtartásához ragaszkodott, de a háborúban pótolhatlan vérvesztései voltak, Szerbia viszont Görögországgal szövetségbe vonult fel ellene, amely Szalonikét féltette a bolgároktól. Szaszonov orosz külügyminiszter egyre növekvő aggodalommal látta, hogy a szerb—bolgár szövetség, melyen az orosz hatalmi tervek egész épülete nyugodott, testvérháborúvá fajul és a monarchiával határos szerbek mellett foglalt állást, védelmükre pedig Románia támogatását igyekezett biztosítani. Hogy miért hagyta el a szláv Bulgáriát és állott a nem-szláv Románia mellé, annak okát abban találhatjuk meg, hogy Ausztria-Magyarország ellen fordulva, összehasonlíthatatlanul nagyobb értékkel bírt reánézve a monarchiával határos Szerbia és a pihent, a hármasszövetség fedezete alatt tartós békét élvező erős Románia, mint a sebetől vérző Bulgária. Sikerült is neki Romániának az első balkánháborúban megőrzött semlegessége fejében Szilisztriát biztosítania, mit a hatalmaknak egy Pétervárott megtartott értekezletén mint házigazda, Oroszország maga nyújtott át Károly királynak.

Az orosz kormánynak tehát reménye volt aziránt, hogy Bulgária helyett Romániát fogja csatasorba állítani és a pétervári szerb követ útján már azzal vigasztalta meg a szerbeket, hogy Ausztria ellen nyíltan segítséget ígért neki. „A külügyminiszter azt mondta tegnap nekem, hogy nagy sikereink után bízunk erőnkben és azt hiszi, hogy megbírnunk Ausztriával. Ez az, amiért jelenleg meg kell elégednünk azzal, hogy magunkat megtartsuk és a mai helyzetet csak ideiglenesnek tartjuk, mert a miénk lesz a jövő.”

Nyilvánvalóan abban a feltevésben mondta ezt Szaszonov, hogy Bukarestbe gurított rubeljeivel a román közvéleményt megnyeri és szintén a monarchia ellen fordíthatja.

Waldhausen bukaresti német követ csakugyan már 1913 január 11-dikén jelentette, hogy „Oroszország Romániában kémek útján Ausztria ellen izgat”. Quadt gróf athéni követ pedig 1913 március 1-diki jelentésében hozzátette: „Román ismerőseim egyike, ki most érkezett ide Bukarestből, azt beszéli, miszerint nagyon feltűnő, hogy az oroszok az utóbbi időben minden eszközzel azon dolgoznak, hogy Romániát a hármasszövetségtől lekapcsolják. Az orosz propaganda a népesség legalsóbb rétegéig kiterjed.”

Hogy ugyanígy kiterjedt a legmagasabb körökig is, arról Take Joneescu volt miniszterelnök emlékiratai világosítanak fel bennünket, aki 1913 újév napján Párison átutazva, azzal nyugtatta meg Poincaré francia miniszterelnököt, hogy „Franciaország és szövetségesei nem fogják maguk előtt találni a román hadsereget“. Mivel Marghiloman volt miniszterelnök emlékiratainak függelékében közli azt a kimutalást, hogy Take Joneescu számszerint milyen összegeket kapott a Bukarestbe irányított orosz rubelekből, azért kellő értékére szállíthatjuk le Take Joneeseunak azon vádját, hogy a háborút Tisza István gróf magyar miniszterelnök idézte fel. (*Marghiloman A.: Note politice 1897—1924. IV. kötet. Bukarest, 1927.*)

Igaz, hogy Maiorescu miniszterelnök nem azonosította magát az oroszbarát felfogással, de hogy az orosz kormány bízott abban, hogy szükség esetén nem az övé lesz a döntő szó, arra nézve világosságot derít az a levél, melyet Szaszonov külügyminiszter 1913 május 6-dikán Hartwig belgrádi követhoz intézett és amelyben kijelentette, hogy Szerbiára még egy háború megvívása vár, amely létét is kockára fogja tenni, mert „Ausztria haldoklását csak pár évre lehet meghosszabbítani“. A pétervári szerb követ 1913 május 13-dikán táviratilag jelentette: „Szaszonov újból azt mondja nekem, hogy a jövőre dolgozunk, mert Ausztriától sok területet fogunk kapni“.

Súlyos politikai hiba volt az, hogy ezek után a német birodalmi kormány a balkáni Hohenzollernekre való tekintettel (Károly román király és Zsófia görög királyné) Ausztria-Magyarországtól eltérőleg és Oroszországgal egyetértőleg Románia mellett és Bulgária ellen foglalt állást, mert ezzel a vele szemben álló ellenséges frontot erősítette meg. Románia ugyanis a *Balkán Szövetségbe* lépett és csapatait Szófia ellen küldötte, mely a minden oldalról beözönlő ellenséggel szemben védekezni nem tudván, békét kért.

A bukaresti békekonferencián már nyilvánvalóvá lett, hogy a második *Balkán Szövetség* — annak ellenére, hogy Románia 1883 óta szerződéses szövetségi viszonyban volt a monarchiával — Ausztria-Magyarország ellen volt irányozva. Hartwig — Delcassé pétervári francia nagykövetnek 1913 július 13-diki jelentése szerint — folyton az osztrák veszedelmet állította Pasics elé, ki azt válaszolta, hogy idevonaikozólag Oroszországtól vár támogatást. Venizelosz görög miniszterelnök Delcassé szerint arról biztosította Demidov herceg orosz ügyvivőt, hogy „a görög kormány Ausztria-Magyarország ellen Szerbia

mögé fog állani.“ Szerbia pedig a következő programot a bukaresti békekonferencián — Dard bukaresti francia ügyvivőnek 1913 december 2-diki jelentése szerint — akként állította fel, hogy Spalaikovics szerb delegátus a következőket mondotta: „Bulgáriának szorosan Szerbia és Románia mögé kell állnia, hogy megsegítsék e két hatalmat abban, hogy nemzeti aspirációikat Ausztria-Magyarország rovására valósítsák meg.“ Ezek alapján Pasics szerb miniszterelnök nyugodtan mondhatta röviddel azután, Marienbadban, Bogicsevics berlini szerb követnek: „Már az első balkánháború idején felidézhettem volna az európai háborút, hogy Boszniát és Hercegovinát megszerezsem, de sajnáltam Bulgáriának nagyobb engedményeket tenni Macedóniában azért, hogy Boszniát és Hercegovinát megszerezhessük.“ Hogy a francia követek mennyire támogatták az orosz terveket, arra érdekes világot vet Waldburg gróf bukaresti német ügyvivőnek 1913 szeptember 16-diki sinaiai jelentése: „Míg az ellenszenv a barátságos szomszéd állam iránt tért nyert, francia és orosz befolyások jelentkeztek, melyek Schebeko és Blondel urakban buzgó támogatókká találtak. Különösen a francia követ fejtt ki élénk tevékenységet Oroszország javára és hozzá kell tennünk, hogy ez nem maradt siker nélkül. Bár e szomszéd állam iránt szimpátia nem jött létre, de nem szabad elsiklani afölött, hogy Besszarábiát elfeledték, amíg ugyanakkor majdnem minden román szeméi Erdélyre lettek irányítva.“ Tschirschky bécsi német nagykövet 1913 december 19-dikén a következőket jelentette: „Jovanovics szerb követ úrnak, akivel Dumaine úr a legbensőbb érintkezésben van és akit a múltkor nekem is „teljesen lojálisának nevezett, a francia követ azt tanácsolta, miszerint Szerbia lehető leg-rövidebb idő alatt egyezzen meg Bulgáriával. A megegyezés alapját könnyen meg lehetne találni. Szerbia engedje át Istip és Kocsána területeket Bulgáriának azon ígéret ellenében, hogy Bulgária Szerbiát Ausztria-Magyarország szerb területeinek megszerzésében támogatni fogja“. Waldhausen bukaresti német követ 1914 március 12-diki jelentésében beszámolt arról, hogy Tardieu — aki maga is részese-dett a párisi orosz nagykövetségtől a francia sajtó között szétosztott rubelekből — Bukarestben előadást tartott arról, hogy Románia *Elszász-Lotharingiája Erdélyben fekszik*. Károly román király azzal nyugtatta meg a német követet, hogy a franciák itt az oroszoknak akartak segíteni és szolgálatot tenni. Jagow német külügyi államtitkár 1914 április 18-dikán Tschirschkyhez intézett levelében azt írta,

miszerint Beldiman berlini román követ a következő nyilatkozatot tette: „a nép között orosz ügynökök és orosz rubelek dolgoznak. Bratianu miniszterelnök azt mondta Beldimannak, hogy becslése szerint a bukaresti orosz követ körülbelül egymillió agitációs alappal rendelkezik“.

Kétségtelen, hogy ez az izgatás nem maradt hatás nélkül.

Ezen hatások között szigorúan Magyarország területén játszódtott le a máramarosi orosz izgatás, melynek leleplezése a magyarországi rutének között űzött nagyorosz propagandát éles megvilágításba állította. Kabalyuk Sándor, az „Alexej atya“ néven ismert orosz ügynök ítéletlevele szerint, akit a debreceni törvényszék 1914 március 3-dikán államellenes izgatásért ötödfél évre ítélt, vádolt nyíltan azt hirdette a rutén parasztnak, hogy az orosz keleti egyházba való áttérés egyszersmind út az orosz uralom elismeréséhez. A cárért és családjáért mondandó imákat, röpiratokat és imakönyveket osztott szét a nép között. Maga is imádkozott a magyar uralom alól való felszabadulásért és titokban a *Russkaja Pravda* orosz hírlap számaint csempészte be, amelyekben ilyen közlések fordultak elő: „Itt az ideje, hogy fegyverrel folytassuk a harcot a Szent Oroszország igazságáért; Szerbiát Ausztria fenyegeti, de Oroszország a galíciai határon vonja össze csapatait“. Mindez 1912-ben, tehát a béke idejében történt.

A szerb izgatás adatai közül csupán Sztaics Vazul zombori tanítóképző-intézeti tanár esetét említjük meg, kit a szegedi törvényszék 1913 augusztus 5-dikén ötödfélévi börtönre ítélt. Sztaics 1912 nyarán tanítványait állami kedvezménytel délmagyarországi tanulmányútra vitte, de mikor a határhoz értek, váratlanul Szerbiába irányította őket. Amint utóbb kitudt, Sztaics titkos összeköttetésben állt a *Narodna Odbrana* szerb titkos egyesület titkárával, Pribicevics Milánnal és amint az útlevelelőküli utasok Belgrádba érkeztek, az egyesület helyiségeibe vezették őket, hol „olyan dolgokat hallottak, melyeknek elmondását megiltották“. Azután Nisbe kiidték a diákokat, hol résztvettek egy katonai parádén, amelyen Sztaics nyílt helyen Pribicevics őrnaggyal beszélgetett. Nagyon érdekes megjegyeznünk azt, hogy a magyar királyi Kúria Sztaicsot 1915 november 3-dikán, tehát a háború ideje alatt felmentette.

A román izgatásoknak az 1914 február 23-diki debreceni merényletet kell megemlítenünk, amidőn Miklóssy magyar görög-katolikus püspök hivatala egy postán érkezett bombától a levegőbe repült és a

püspök helyettese, titkára és barátja áldozatul estek a robbanásnak. A bomba küldője az orosz származású Catarau, a bukaresti katonai akadémia tanára volt, kit azután a letartóztatás elől a román hatóságok szöktettek meg. Marghiloman emlékiratai szerint a román kormány Kairóba, onnan pedig felfedezésekor Kitchener lord védősége útján szöktette tovább és tíz állam kormánya előtt titkolta el az orosz-román Catarau személyét, amíg a háború ki nem tört. (*Marghiloman* id. m. I. kötet. Pag. 537.)

1914 elején tehát Oroszország támadása már a küszöbön állott.

Nyíltan megmutatták ezt Oroszország fegyveres készülődése és csapateltolásai, de különösen megmutatták az 1914 júniusi események, amelyekből a háború kirobbant.

II. Miklós cár egész családjával Konstanzába látogatott, hogy Romániát megnyerje és három okiratszerű bizonyíték áll rendelkezésünkre, hogy e találkozón Ausztria-Magyarország megtámadásáról szó volt. Az első okirat Bronsart őrnagy bukaresti német katonai attasé 1914 június 19-diki jelentése, amely szerint „egy Apraxin gróf állandóan jelenlevő vezérkari tisztekel társalgóit és azt mondta nekik, hogy *Románia egy-két év alatt megkaphatja Erdélyt Oroszország segítségével*“. A másik okmány Szaszonov külügyminiszter 1914 június 24-diki jelentése II. Miklós cárhoz, amely szerint a konstancai találkozón megkérdezte Bratianu román miniszterelnököt, „milyen lenne Románia magatartása egy Oroszország és Ausztria-Magyarország között elkövetkező fegyveres összetűzés esetén?“ A harmadik okirat Berchold gróf közös külügyminiszter átírt Tisza István gróf miniszterelnökhöz, melyben értésére hozza, hogy Szaszonov és Bratianu június 16-dikán egy gépkocsin Brassó irányában Magyarországra jöttek és az orosz külügyminiszter megmutatta Bratianunak azt a földet, amelyet Románia Oroszország segítségével megszerezhet. Ez utóbbit német diplomáciai okmányok is megerősítették, de kénytelen volt megerősíteni maga Szaszonov külügyminiszter is, ki emlékirataiban az esetet a következő szavakkal mondotta el: „Bratianu azzal az óhajjal, hogy fogalmat nyújtson nekem a Kárpát-vidék szépségéről, annak pompás erdőivel, a határ egyik pontja felé vitt engemet, amelynek nevét elfeledtem. Rövid tartózkodás után az automobil a honvédség néma csodálkozása mellett átment a határon és pár verszlnvire magyar területre hatoltunk. Mikor Erdély földjére léptünk, mindkettőnk agyán valószínűleg ugyanaz a gondolat villant át,

nevezetesen az, hogy román földön vagyunk, mely a magyar uralom alól való felszabadítását várja. De nem cseréltük ki e gondolatot, mert még nem jött el az idő, hogy nyíltan beszélhessünk. Ez az erdélyi kirándulás egy, ha előre át nem is gondolt megszilárdulása volt az Oroszország és Románia között megérlelődő politikai szolidaritásnak. (*Szaszonov D. S.: Sechs schwere Jahre.* Berlin, 1927. Pag. 136—137.)

Két héttel azután, 1914 június 28-dikán Ferenc Ferdinánd trónörököszt Szarajevóban meggyilkolták és a szerbektől közzétett adatok szerint a gyilkosságba úgy a szerb kormány, mint a belgrádi orosz követség be voltak avatva.

Mindezek alapján semmi kétséget nem szenved az, hogy 1911 óta egy szervezen felépített, egyre határozottabb és fenyegetőbb orosz támadással állunk szemben, amely a világháborút merész következetességgel, habozás nélkül kiváltotta. A trianoni békeszerződésnek az az indokolása tehát, hogy Magyarország a háború felidőzésében való részessége miatt bűnhődik, tarthatatlan, mert a háborút nem Magyarország idézte fel, hanem Magyarország volt az áldozat, mely ellen Oroszországtól és szövetségeseitől már a szarajevói merénylet előtt háború és fegyveres támadás terveztetett, hogy birtokállománya felosztassék.

Ugyanígy elesik az a feltevés, hogy Ferenc Ferdinánd trónörököszt nem szerbiai szerbek, hanem osztrák alattvalók ölték meg, mert a merénylet irányítása Jovanovics szerb miniszter bevallása szerint Belgrádból történt, sőt a kérdéssel a szerb kormány maga is több ízben foglalkozott.

Ugyanígy elesik az a nyugateurópai emberek tudatlanságára épített ráfogás, hogy a merényletet Tisza István gróf miniszterelnök maga követte el.

A világháború előkészítésével járó felelősség ezek után végérvényesen a cári orosz kormányon nyugszik, mely a második balkánháborút diadallal befejező Szerbiát és Romániát Ausztria-Magyarország ellen tolta előre, annak trónörökösét megölette s annak területét másoknak Ígérte oda.

III. A magyar kormány felelőssége a háborúért

A magyar kormánynak és vezetőjének, Tisza István gróf miniszterelnöknek felelőssége a világháború felidézéséért nem a világháborúval együtt keletkezett, ami már magában véve is felkelti a figyelmet aziránt, hogy a vád eredetével és indokaival foglalkozunk.

A háború kitörésekor, 1914 nyarán Tisza István gróf nevét a nagy politikában sehol sem emlegették, aminthogy Ausztria-Magyarország vezető kormányfőirai között a magyar kormány elnökének talán a legkevesebb alkalma és lehetősége nyílt aziránt, hogy nevét a külföld megismerje. Tisza gróf nevét két körülmény vetette fel és vetítette éles megvilágítással a nyugati közvélemény elé. Az egyik körülményt abban kell keresnünk, hogy amidőn 1916-ban a szláv— orosz propaganda vezető emberei és ügynökei Kelet-Európát felosztották, Magyarország kétharmadrészének elszakítását maguk is feltűnőnek tartották. Amidőn a Romániába menekült erdélyi agitátorok közül, akikről Marghiloman román miniszterelnök emlékirataiban többször megemlíti azt, hogy az orosz rubelt mindennél előbbre tette és akiknek Erdély képviselőjében — krétai precedens nyomán — a román parlamentbe való beválasztása éppen a román politikusok ellenkezése folytán hiúsult meg, Lucaciu 1915 elején egy dunai gőzhajón a bolgárok érdekében agitáló Buxton-fivéreket kérdezte meg, azok azt mondták neki, hogy „Anglia sohasem fogja megengedni azt, hogy Magyarországhoz nyúljanak. Anglia számít Magyarországra, mert erős, 20 millió lakosa van és vallása mindig elválasztja őt Oroszországtól, míg a románok kevesen vannak és vallásuk hasonlít az oroszokéhoz“. Midőn a car Konstanzába ment, azt mondta: „hítsorsaimhoz jövök“, tehát nem a szlávoktól eltérő latin jelleget kereste a románokban, hanem az egyházi jelleget, mely őket az oroszokkal összekötötte.

Ezek a román hitsorsosok ugyanis a szerbekkel együtt elfogadták a cár egyházi és politikai felsőségét és éppen ezért kezdtek aggódni: vajjon a nyugati kormányok szentesítik-e Magyarország fel-darabolását abban a formában, amint azt a szláv—orosz érdekek ügy-nökei 1915-ben megrajzolták. Ezért tartotta szükségesnek a szláv—orosz érdekek szolgálatában álló Seton-Watson 1916-ban a *New Europe* című propagandalap megindítását, melynek célja éppen a szláv—orosz tervek megismertetése, népszerűsítése és a nyugati közvélemény-től való elismertetése volt. Ezért választotta 1916-diki propagandamü-vének címéül a „Germán, Szláv és Magyar“ nevet és írta meg benne, hogy a háború főoka Magyarország volt, mely Bécsen keresztül Ber-linnel fogott kezét.

Magyarországnak tehát bűnösnek kellett lennie és pedig a főbü-nösnek, hogy így a reá mért aránytalanul súlyos büntetés is indokol-ható legyen. Ezért kellett Magyarországot 1916-ban kiemelni a mon-archia dualisztikus rendszeréből, amely 1914-ben még eltakarta; és ezért kellett kiemelni és a világ elé állítani az ismeretlen Magyaror-szágnak addig ismeretlen miniszterelnökét, hogy arról a hiszékeny külfölddel a háború szándékos felidézését elhitesseék.

Így fedezte fel és állította Benes Edvárd 1917-ben kiadott rö-pirátában, hogy az 1914 júliusi osztrák-magyar koronatanácson „Tisza és a magyar nemesek erőszakolták ki a háborút“. Így tette hozzá a román Take Jonescu, kinek a bukaresti orosz követség rubeljeiről kiállított nyugtáit Marghiloman közzétette, ugyancsak 1917-ben, hogy „a világháború főszervezője Tisza gróf volt; az általános mérsárlást ő provokálta“. És így folytatták tovább a következtetést egészen addig, hogy Ferenc Ferdinándot is Tisza ölelte meg azért, hogy a világhábo-rút kitörni segítse és egészen addig, hogy a trianoni szerződés a bűnös Magyarországot ehhez a rejtendő bűnhöz szabott és megérde-melt rejtendő büntetéssel sújtotta.

A vád történetében fordulópontot jelentett az, mikor az 1918 novemberi forradalom után a szocialista kutatók a bécsi és berlini levéltárakba nyomultak és a legtitkosabb aktákat halomszámra dob-ták a világ elé, hogy a háborúért felelős és bűnös császárokat és kor-mányaikat leleplezzék. Az így kiadott új Osztrák Vörös Könyvből azonban nyilvánvalóvá lett az, hogy 1914 júliusban semmiféle korona-tanácsot nem tartottak, a megtartott közös miniszteri értekezleteken semmiféle magyar nemesek részt nem vettek, az egyetlen magyar,

Tisza gróf miniszterelnök pedig Magyarország nevében az egész közös kormányzattal szemben a végsőkig ellenezte Szerbiának katonai úton, háború útján való megbüntetését.

Tisza István gróf a szarajevói merénylet idején geszti birtokán volt és csak harmadnap, június 30-dikán jutott Bécsben az uralkodó elé, hogy neki a magyar kormány részvétét nyilváníthassa. Ott értesült arról, hogy Berchtold gróf közös külügyminiszter Szerbia katonai megfenyítését tervezi, amiről egyébként Viviani francia miniszterelnök 1922-ben akként nyilatkozott, hogy azt egészen természetesnek tartotta. Tisza gróf azonban a katonai megfenyítésnek ellene volt, mert az, véleménye szerint, Oroszország fegyveres támadását és az európai háborút váltotta volna ki és Berchtold gróf előtt élőszóval, az uralkodó előtt pedig július 1-dikén felterjesztésben tiltakozott a terv ellen. „Berchtold gróffal szemben“ — jelentette az uralkodóhoz intézett felterjesztésében — „semmi titkot nem csináltam abból, hogy ezt végzetes hibának tartom és a felelősséget semmiképpen nem oszthatom. Először is eddig még nincsenek kielégítő támpontjaink arra nézve, hogy Szerbiát felelőssé tehesük és a szerb kormány esetleges megnyugtató nyilatkozatai dacára ezzel az állammal háborút provokáljunk. Az elgondolható legrosszabb locus standink lenne, az egész világ előtt békebontóknak tűnnénk fel és a legkedvezőtlenebb körülmények között kezdenénk egy új háborút.“ Mivel július 2-dikán Tschirschky német nagykövet is hasonló értelemben nyilatkozott. Berchtold gróf tervével együtt el volt szigetelve.

Hogy Szerbia megfenyítését biztosítsa, a közös külügyminiszter még július 2-dikán Ferenc József nevében Vilmos német császárhoz levelet fogalmazott, melyben Szerbia megfenyítését bejelentette és amelyet véleményezés végett Budapestre is megküldött. Mielőtt azonban Tisza gróf módosítást kívánó távirata megérkezett, július 4-dikén a levél eredetijét Hoyos gróf útján Berlinbe küldötte, hol az 5-dikén a császár elé került, ki a maga részéről megígérte, hogy Ausztria-Magyarország eljárását Szerbiával szemben magáévá teszi. Tschirschky német nagykövet ilyen értelemben kapott utasítást és most már csak Tisza István gróf megnyerése volt hátra.

Így ült össze a július 7-diki közös miniszteri értekezlet, melyen az elnöklő Berchtold gróf már a két szövetséges uralkodó állásfoglalása alapján javasolta Szerbia katonai megfenyítését. Magyarország miniszterelnöke azonban határozottan kijelentette, hogy „egy előzetes

diplomáciai akció nélküli meglepő támadáshoz Szerbia ellen, amint ez tervbe vétetni látszik, és sajnálatosképpen Hoyos gróf útján Berliuben is megbeszéltetett, sohasem járulnék hozzá“. Bár Tisza gróf e nyilatkozatával az összes jelenlevőkkel szemben magáramaradt, július 8-dikán egy második felterjesztésben jelentette ő Felségének: „Nem voltam abban a helyzetben, hogy ahhoz a tervhez egész terjedelmében hozzájárulhassak . . . h o g y a felelősséget Szerbiának tervezett katonai megtámadásáért magamra vegyem“. A másnap Budapesten megtartott magyar minisztertanács a felterjesztésben foglalt álláspontot egyhangúlag magáévá tette és felhatalmazta a miniszterelnököt, hogy a magyar kormányt a kiegyezési törvény alapján megillető befolyást „az általa jelzett elvi alapon és irányban érvényesítse“.

Ellenséges oldalról felvetik Tisza István gróf ellen azt, hogy a július 19-dikén megtartott második közös miniszteri értekezleten a fenti álláspontját feladta és hogy a háború mellett foglalt állást. Ha tehát következetes akart maradni elveihez, akkor le kellett volna mondania.

Kétségtelen, hogy Tisza gróf a jelzett értekezleten maga sem volt ellene Szerbia katonai megfenyítésének. Arról is lemondunk, hogy e frontváltozást a szerb kormánynak ma már az egész vonalon megállapított bűnrészességével igazoljuk, mert akkor a ma ismert bizonyítékok még nem voltak ismeretesek.

Tisza gróf igazolását elsősorban abban kell keresnünk, hogy Szerbia megfenyítése, az ő felfogása szerint, Oroszország fegyveres beavatkozását vonhatta maga után. A máramarosi orosz izgatás, a szerb és román kormányoknak a pétervári utasításokhoz való igazodása, Oroszország fegyveres készenléte és nyílt fenyegetőzése azt mutatták, hogy a Szerbiát megfenyíteni akaró kormányoknak Oroszország haderejével kell számolniuk. Ebben Tisza gróf lényegesen különbözött a közös minisztertanács és a vezérkar felfogásától, mely a szerb hadjáratban csak a szerb hadjáratot látta és később Oroszországról tudomást sem véve, a monarchia haderőinek jelentékeny részét Szerbia ellen küldötte. Tisza István gróf július elején vette kézhez Berchtold gróf közös külügyminiszter átiratát Szaszonov és Bratianu brassói kirándulásáról és ez csak megerősítette abban a felfogásban, hogy a gyors és végzetessé válható elhatározásoktól való tartózkodás nem fölösleges.

Hogy tehát álláspontját ennek ellenére is megváltoztatta, nem

abban kell keresnünk, hogy minden külső ok nélkül, a maga tetszése szerint változtatta meg azt, amint ellenséges oldalról hitték és állították. Tisza nem az az ember volt, aki a maga álláspontját feladni és elhagyni szokta; őt a támadások még csökönyösebbé tették és akkor az egész világgal szembeszállva, képes volt a maga felfogása mellett síkra szállani. Álláspontjának megváltoztatását olyan körülmény látszik igazolni, amely — Tisza egyéniségét ismerve — reá döntő befolyást gyakorolt. Az egyik körülmény Magyarországnak a cári Oroszországtól tervezett fegyveres megtámadása volt. Tisza István gróf nem lett volna Tisza István gróf, ha nemzetének élet-halállicrában, az orosz támadásnak és esetleg megszállásnak előestéjén, a nemzet helyett az ellenséges kormányok mellé áll. A másik körülmény az volt, hogy a vezérkarnak Szerbia ellen fordulását és a Kárpátok egész vonalának abszolút védtelenségét látva, ebben az idegeket megőrlő tudattal átszenvedett időben Magyarország magáramaradottságában elfogadta Németország kormányának azt a biztosítását, hogy Magyarországot nehéz önvédelmi harcában támogatni fogja.

Ettől kezdve a magyar nemzet nem állott egyedül az orosz lavinával szemben és ebben a beállításban kell tekintenünk Tisza gróf „megtérését“, amint a franciák Tisza gróf eljárását nevezik. Magyarország felelős miniszterelnöke azonban a július 19-diki közös miniszteri értekezleten is csak azzal a feltétellel járult hozzá a Szerbiához intézendő ultimátumhoz, ha előbb egyhangúlag kimondatik, hogy a monarchia „Szerbiából egy darabot sem fog anektálni“. A határozat csak nehezen ment keresztül, mert az értekezlet csak a kis Szerbiát látta maga előtt; az orosz támadásra figyelő Tisza gróf azonban rendületlenül megmaradt kikötése mellett, hogy az önvédelmi harc előestéjén elhárítson magáról és nemzetéről minden vádat és gyanút, mely a háború felidézésével összefügghet.

Lehetetlen ez állásfoglalást össze nem hasonlítani a szuronyerdővel, mely a cári Oroszország mérhetlen síkságain Magyarország felé közeledett és melynek élén Szaszonov orosz külügyminiszter ugyanazon a napon, július 19-dikén körtáviratban közölte a kormányokkal, hogy „ha Pétervárott bármilyen mérséklő akciót kezdenek, mi azt előre elutasítjuk“.

Tisza István grófnak a Magyar Tudományos Akadémiától kiadott leveleiben több olyan helyre akadhatunk, amely az ő elhatározásának indokolását mutatja. Így 1914 augusztus 26-dikán unokahúgának, Zeyk

Margitnak azt írta, hogy lelkiismerete nyugodt, mert a hurok már nyakunkon volt; a galíciai visszavonulás után pedig maga figyelmeztette a németeket arra, hogy az önvédelmet egyedül a német támogatás kilátásba helyezése tette lehetővé. Ennek a figyelmeztetésnek lett következménye a német csapatok megjelenése a Kárpátok védelmére.

A magyar kormány befolyása különben a július 19-diki határozattal megszűntnek látszott.

A július 23-diki magyar minisztertanács tudomásul vette a belgrádi ultimátum átadását, Balogh Jenő igazságügyminiszter a *Külügyi Szemle* 1925-diki évfolyamában közzétett nyilatkozata szerint azonban csak utólag értesült arról, hogy Giesl báró a szerb választ nem fogadta el és a diplomáciai összeköttetést megszakította; ugyanígy utólag értesült arról is, hogy az uralkodó a mozgósítást elrendelte, a politikai felelősséget azonban vállalta azért, hogy a mozgósítás után sem mondott le. Giesl Vladimir báró 1927-ben kiadott emlékirataiban még ennél is többet mond, mert az ultimátum átadása előtt a magyar miniszterelnökkel személyesen érintkezett. „Mindent el kell kerülni” — mondotta neki Tisza István gróf, — „ami Szerbia szuverén jogait sértené és további következményeiben talán háborúhoz vezetne. De ha ezt akarnák, akkor a királynak másik minisztert kellene választania”. (*Giesl Vladimir báró: Zwei Jahrzehnte im Nahen Orient*. Berlin, 1927.) Hogy maga maradt a kormány élén, azt a cári Oroszország nyílt fegyveres támadása indokolta meg, mert ha Tisza gróf lemondott volna is, érvényben maradt volna az 1914 július 24-diki orosz minisztertanácsnak azon határozata, hogy a cárt a mozgósítás elrendelésére kérte s ezzel a monarchia és Szerbia között függőben levő és még el nem döntött ügyben hivatlanul és a maga elhatározásából, az egyik fél javára, fegyverrel kész volt beavatkozni.

Mert a háború felidézésében a cári Oroszország előzetes elhatározása volt az irányadó.

IV. A hadicélok diplomáciája

Egy békeszerződés előkészítésében az irányítás szerepe a hadicélokon szokott nyugodni; azok alkotják a programot és a célt, melyet a háború végrehajt és biztosítani akar.

Ami Magyarország hadicéljait illeti, arra nézve Tisza István gróf már a háborús veszedelem napjaiban akként nyilatkozott, hogy a magyar kormány semmiféle területre nem tart igényt. Mindenki tudta, hogy ez mit jelentett. Azt, hogy Magyarország, melyben a magyarság aránya hosszú századok óta elsőízben csak az 1910-diki népszámláláskor haladta meg ismét a lakosság felének számát, nem óhajtotta olyan területek megszerzését, melyek a nem-magyar lakosság számát megnövelik; és megnövelik akként, hogy az új lakosság mögött a határokon túl fajrokon lakosságok és nemzetek helyezkednek el. Amidőn a háború első évének eredményeként a cári Oroszország katonai ereje összeomlott és 1915 nyarán Lengyelország felszabadítása megtörtént, annak későbbi sorsát abban a nem szerencsés megoldásban vélték megszabni, hogy Orosz-Lengyelországot Ausztria és Poroszország egymás között osztották volna meg. Galicia megnövelése viszont Ausztriát oly erős nem-német többséggel ajándékozta volna meg, hogy Tisza István szükségesnek vélte, miszerint az Osztrák Császárság terhében a magyar állam is osztozkodjék. Amennyiben tehát az az északi szlávok bekapcsolásával német—cseh—lengyel alakulattá lett, melyben a németiség hegemoniáját csak a Német Birodalom szövetsége biztosította, Magyarország a délszláv tartományok — Dalmácia és Bosznia-Hercegovina — bekapcsolásával, illetőleg az említett régi tartományoknak visszaszerzésével egy a délszlávokat lekötő magyar—délszláv alakulattá lett volna. Kétségtelen, hogy ez a vállalkozás a magyarságra nézve súlyos áldozatot jelentett, amit még megnövelt volna az, hogy az orosz hatalom összeroppanása követ-

keztében Szerbia és Románia is Magyarországhoz igazodott volna, úgyhogy a magyarságnak egy szerb—horvát problémán kívül a román kérdés megoldását is vállalnia kellett. Mindezek a már éles körvonalakban jelentkező lehetőségek azonban a monarchia határain belül mozogtak. Szerbia sem mondhatja el azt, hogy a magyar kormány Szerbia meghódításának gondolatával ment bele a háborúba, mert az okmányok éppen azt bizonyítják, hogy Tisza István gróf a magyar királyi kormány nevében minden annexió ellen tiltakozott. Senki, sem bizonyíthatja be azt, hogy a magyar kormány ettől az állásponttól a háború folyamán eltért, mert a magyar kormány hadicéljai a háborút megelőzően fennálló politikai határokat nem érintettek. A magyar kormány egyetlen hadicélja pusztán az önvédelem és a Magyarország ellen felvonuló rettentő támadás elhárítása volt.

Ez a támadás minden ízében a fennálló politikai határok erőszakos megváltoztatására törekedett, aminthogy az ellenséges hatalmak hadicéljai a háborút megelőzően fennállott és nemzetközi szerződéssekkel biztosított európai státusquó felforgatására törekedtek.

Szaszonov orosz külügyminiszter a júniusi brassói kirándulás emlékeként már júliusban nyíltan fegyveres beavatkozásra kérte Romániát és Erdélyt ígérte oda neki. Röviddel a háború kitörése után, 1914 augusztus 7-dikén már közölte is Izvolszkij párisi nagykövettel azt a szerződéstervezetet, amelynek értelmében „Románia kötelezi magát, hogy ezen egyezmény aláírásától kezdve minden katonai erejével részt vesz Oroszország akciójában Ausztria-Magyarország ellen“. Oroszország viszont „kötelezi magát, miszerint az Ausztria-Magyarország elleni háborút előbb nem hagyja abba, míg az Osztrák-Magyar Monarchiának románoktól lakott részeit a román koronával nem egyesíti“. A párisi orosz nagykövetség már másnap közölte, hogy a francia kormány az egyezményhez hozzájárult és ezen az alapon jött létre október 1-dikén a bukaresti orosz—román egyezmény, melyben Bratianu Jonel miniszterelnök az orosz ajánlatot és vele Magyarországnak románoktól lakott területeit Oroszország kezéből elfogadta.

Szaszonov orosz külügyminiszter és Diamandi pélvári román követ egyezményére támaszkodva jelentette ki Bratianu a párisi békekonferencián, miszerint Románia voltaképpen sohasem volt semleges. Ami alig jelentett mást, minthogy Románia felelős kormányelnökének nyilatkozata szerint a háború első percétől kezdve Szerbiával együtt a monarchiával szemben háborús viszonyban levő államnak volt

tekinthető. Annak ellenére, hogy a román kormány az 1883 óta fennálló és utoljára 1913-ban megújított szövetségi szerződést, mely őt Ausztria-Magyarországhoz fűzte és amelynek útján jelentékeny előnyöket élvezett, egyidejűleg felbontotta volna, tehát ugyanazon időben két egymással háborúban szembenálló ellenségnek volt szövetségese.

A cári Oroszország viszont a szerb és román hadicélok megszerzésével, amelyeknek elérésére Szerbia és Románia kormányai Oroszország fegyveres támogatása nélkül sohasem gondolhattak volna, hatalmi terveinek megvalósítását keresve kész volt nyíltan és az egész világ előtt magára venni a rettentő felelősséget a háború felidézéséért.

Magyarország szempontjából rendkívül fontos volt az, hogy déli szomszédai orosz védelem alatt nyílt támadásba mentek át; a kérdésnek súlypontját azonban eszerint kétségtelenül nem az eszközül felhasznált két balkánállamban, hanem Oroszország hadicéljában kell megkeresnünk, amelyre vonatkozólag Oroszország barátai és megbízottai maguk értékes adatokat szolgáltattak.

Ma már az adatoknak egész tömege áll rendelkezésre abban az irányban, hogy a szláv—orosz propaganda egyik támadási vonala 1911 óta Észak-Magyarországon át futott nyugat felé. Az angolok maguk derítették fel 1914 elején azt, hogy Kelet-Galicia ruthénjei már a háború előtt az oroszokhoz pártoltak át és hogy titkos orosz megbízottak vezették az orosz csapatokat Krakkó felé. Ugyanígy keltek át e megbízottak a Kárpátokon és váltották ki az 1911-diki máramarosi port, melynek tanúsága szerint magyarországi ruthének estek áldozatul az orosz izgatásnak. Amíg az oroszok a magyarországi rutliéneket kelet felől igyekeztek a szláv—orosz előnyomulásra előkészíteni, addig a csehek hatalmas propagandát fejtettek ki abban az irányban, hogy a magyarországi tótokon keresztül igyekezzenek összeköttetésbe jutni az oroszokkal. A tótok a magyar igazgatással nem voltak megelégedve, de amint utólag kitűnt, a cseh benyomulással szemben sem tudták kulturális függetlenségüket megmenteni és ez megkönnyítette azt, hogy a csehek a magyarországi tót és ruthén területeken keresztül, bár csak gondolatban, az oroszokkal egyesülhessenek.

Ez volt az a program, amelynek Masaryk Garrick Tamás prágai egyetemi tanár a szláv—orosz propagandának angol és francia barátait meg akarta nyerni. Ezért utazott a háború kitörése után, 1914 októberben Rotterdamba, hol, amint emlékirataiban leírta és amint azt

Seton-Watson a *Review of Reviews* londoni folyóirat 1923-diki évfolyamában a maga részéről is megerősítette, egy kis szállodában alkalma nyílt angol barátaival, köztük Seton-Watson londoni professzorral találkoznia. Seton-Watson két napig hallgatta Masaryk előadását az új Európáról és azt mondta, hogy mindaz, amit akkor hallott, a békeszerződésekben az utolsó pontig megvalósult. Hogy mi volt az a változás, amit Masaryk Seton-Watson szerint bölcs előre-látással annyira előrelátott, hogy „nincs még egy államférfi Európában, aki évek múlva, egy nagy háború eredményeként ekként előrelátta volna mindazokat a változásokat, melyek Európában végbe-mentek“, arra nézve kellő tájékoztatást nyújt nekünk az az „Emlékirat, melyet Seton-Watson ezen beszélgetés alapján az angolországi hatóságok tájékoztatása végett elkészített“ és amelyet a *Slavonic Review* londoni folyóirat 1925-diki évfolyamában találhatunk meg. Eszerint Csehország maga részére igényelte Felső-Magyarországot a Morva folyó torkolatától az Ipoly folyó torkolatáig, a Csallóköz kivételével; a határvonal az Ipoly mellett északra fordult és az Ipolyt követte annak torkolatáig, honnan a magyar—tót, később a tót—ruthén nyelvhatár mentén vonult kelet felé. Az emlékirat szerint a csehek Pozsony és Kassára tartottak igényt, Ungvárt, Munkácsot és Máramarosszigetet pedig Oroszország birtokában óhajtották látni. Seton-Watson a hallottakat írásba foglalta és elválásuk után az angol kül-ügyi hivatalhoz juttatta el.

Nem egészen így mondta el az esetet emlékirataiban Masaryk, mert nem csinált titkot abból, amit Seton-Watson elhallgatott. Masaryk azt mondta, hogy Rotterdamba érkezve levelet írt barátainak, Seton-Watsonnak, Wickham Steednek, a londoni *Times* volt bécsi levelezőjének és a francia Denis Ernestnek; hogy Seton-Watsonnal találkozva, két napon át ismertette és megvitatta vele „nemzeti programját és akcióterveit“. „Drága barátunk Londonba való visszatérése után az általam előadottak alapján nyomban kidolgozott egy memorandumot, melyet a londoni, párisi és pétervári szövetséges kormányok megkaptak. Vinogradov oxfordi professzor, ki akkor Pétervárra utazott, személyesen nyújtotta át azt Szaszonovnak.“ Hogy Seton-Watson a memorandumban tovább ment annak leírásánál, amit Masaryktól hallott, azt Masaryk a következő szavakkal mondta el emlékirataiban: „Steed és Seton-Watson urak nagy érdemet szereztek felszabadulásunkban, nemcsak azért, hogy programunkat a Northcliffe-csoport lapjai-

ban propagálhattam és hogy két barátunk befolyása útján minden befolyásos londoni körbe bejuthattam, hanem azáltal is, hogy úgy Mr. Steed, mint Mr. Seton-Watson a mi programunkért harcoltak és mint angol politikusok és írók, az osztrákellenes programot szintén magukévá tették“.

Ennél klasszikusabban sehol sem találjuk meg azt a megállapítást, hogy a két angol politikus a szláv—orosz hatalmi programú nyugati ügynökévé lett. E program az orosz származású Vinogradov professzor útján már 1914 őszén Szaszonov kezeibe, tehát a legilletéke-sebb helyre került. Izvolszkij párisi orosz nagykövet azonban már december 14-diki jelentésében szintén hivatkozott egy Masaryk-féle memorandumra, úgyhogy feltehetőleg ő is kapott valamit, amit Masaryk emlékirataként Pétervárra küldött.

Izvolszkijt azonban nem csupán a cseh tervek és aspirációk érdekelték, mert ugyanehhez a jelentéshez több mellékletet csatolt, melyekben Supilo Franjo a szerb terveket és aspirációkat ismertette.

Supilo neve nem volt ismeretlen a magyar hatóságok előtt. A dalmát születésű hírlapíró szerbbarát propagandája miatt kénytelen volt az osztrák hatóságok elől Fiúméba menekülni, hol *Novi List* című lapjában ugyanennek az irányzatnak csinált propagandát. Bár magyar területen és magyar hatóságok védelme alatt élt, 1907-ben már Atanackovics szerb tábornokkal folytatott megbeszéléseiben Fiúmét, Horvát-Szlavonországot, Dalmáciát és Bosznia-Hercegovinát Szerbiának kínálta fel és a propaganda céljaira 100.000 frank kölcsönt kért Szerbiától. A háború kitörése után Olaszországon keresztül Párisba menekült és Izvolszkijhoz benyújtott emlékirataiban már nemcsak az említett területeket kínálta fel a szláv—orosz propagandának, hanem Dél-Magyarországot is Pécs—Mohács—Szabadka—Zenta vonaláig. Az így megalkotandó nagyszerb államot „testvérhatalmunknak, a nagyorosz nemzetnek segítségével és védősége alatt“ akarta megalakítani, mert „Szerbia, különösen az utolsó években, mindig biztosítékait szolgáltatva annak, hogy egy ilyenféle politikai alkotás feladatára képes, Oroszországnak pedig kötelessége, hogy a szláv elmének ezen szervezkedését fenntartsa“. Abból a körülményből, hogy Seton-Watson a Párisban elhalt Supilóról oly meleg részvétellel írt nekrológot a *New Europe* 1917-diki évfolyamában és hogy vele való érintkezéseire hivatkozott, nyilvánvalóan következik, hogy Masaryk és Supilo memorandumai, Vinogradov pétervári utazása és Izvolszkij nagykövet jelen-

tesei már 1914 őszén egy harmonikus együttműködésnek félreismerhetetlen jelei voltak, amely együttműködésben a vezetős szerepet az orosz hatalom előretörése és hatalmi tervei, a cseheknek és szerbeknek a német—osztrák—magyar front mögött ezen orosz hatalomhoz való csatlakozása vitték és hogy ezen szláv—orosz tervek nyugati képviselőit Seton-Watson, Steed és Denis Ernest vállalták el.

Ez a megállapítás azonban korántsem volna teljes, ha nem egészítenénk ki azzal a megállapítással, hogy a cseh—szlovák és délszláv egységek megalkotásának tervei nem akként fogandók fel, hogy az ausztriai csehek és a magyarországi tótok, az ausztriai és magyarországi szlovének, horvátok és szerbek egy csehszlovák és egy délszláv konföderáció megalkotására törekedtek, mert ez a tényekkel homlok-egyenest ellenkeznek. A tényállás az volt, hogy a magyarországi tótokat az ausztriai csehek akarták meghódítani és a magyarországi szerbeket a szerb királyság igyekezett annektálni a szlovénekkel, az ausztriai és magyarországi horvátokkal és szerbekkel együtt. Tehát egy Nagy-Csehországról és egy Nagy-Szerbiáról volt szó. Űgy, amint azt Denis Ernest francia professzor 1915-ben megjelent *La Grande Serbie* című munkájában megírta. A cseh—tót és a szerb—horvát—szlovén fogalmak és elnevezések csak 1916-ban kerültek forgalomba, mikor a cseh és szerb propaganda már az önrendelkezés jogának felhasználásával kereste a régi és változatlanul megtartott annexiós tervek biztosítását.

Hogy Szaszonov orosz külügyminiszter szemmel láthatólag magáévá tette a párisi és londoni javaslatokat, melyeket Izvolszkij és Vinogradov hozzájuttattak, azt Paléologue Maurice pétervári francia nagykövet feljegyzései (*La Russie des Tsars 1914—1916*) bizonyították. Paléologue ugyanis 1915 első napjaiban Ausztria-Magyarországnak a háborúból különbéke útján való kikapcsolása iránt tett javaslatot, mire Szaszonov röviden és érthetően azzal az elutasítással válaszolt, hogy: „Nem. Ausztria-Magyarországot szét kell darabolni.“ A francia nagykövet annyira veszedelmesnek tartotta e kijelentést, hogy azzal a megjegyzéssel jelentette azt Delcassé külügyminiszternek, miszerint Franciaországnak érdekében áll, hogy a Duna mellett egy nagy állampolitikai egység fenntartassék.

A nyugati ügynökök ezalatt hozzáfogtak a szláv—orosz propaganda formábaöntéséhez.

Így született meg 1915 elején Denis Ernest említett munkája, szó-

rosan a párisi orosz nagykövetség álláspontjához simulva, melynek megismertetésére és az Ausztria-Magyarország feldarabolásának propagandáját szolgáló propaganda költségeire Izvolszkij 1914 október 13-diki jelentésében Szaszonovtól nagyobb pénzüsszeget kért. Ebben a könyvben olvassuk először azt, hogy a Szerbiától igényelt és Magyarországtól elszakítandó terület határvonalát a Báziás—Lugos—Maros—Szabadka—Baja—Muraköz vonala képezné, amelyet a szerb királyi csapatok az 1918 november 8-diki belgrádi katonai egyezmény alapján birtokba is vettek, tehát a Denistől tolmácsolt szerb igények a valóságban is kielégítést nyertek. Anélkül természetesen, hogy a szóbanforgó terület lakossága minderről tudott és mindehhez hozzájárult volna; mi annál fontosabb, mert a lakosság túlnyomó része nem a szerb fajhoz tartozott.

Amíg Denis Emest Izv.olszkijjal és Supilóval kapcsolatban nyugaton csupán a szerbek annexiós tervei mellett csinált hangulatot, addig Seton-Watson Masaryktól 1915 tavaszán olyan emlékiratot vett át, melyben egy általános, az egész középdunai területre vonatkozó terv került a nyugati államférfiak elé.

Masaryk az osztrák és német jogi és politikai rendszerek szak-szerű ismeretében igen jól tudta, hogy Ausztria-Magyarország felosztása csupán oly negatívum, melybe a hatalmak nem mehetnek bele anélkül, hogy a megdöntött monarchia helyett a Közép-Duna mentén egy új politikai rendszert ne találjanak, vagy fel ne építsenek. Azért ő a fenti propagandától eltérőleg arra vállalkozott, hogy Ausztria-Magyarország helyett és a németektől támogatott Nauman-féle *Mittel-europa* helyett egy, a cseh hegemoniától irányítandó Közép-Európa megteremtését javasolta, ő tehát a szerbeknél sokkal többre vállalkozott, de súlyos hibát követett azzal, hogy ennek az új Közép-Európának alapjait az orosz hatalomra építette. Igaz ugyan, hogy ez az eljárás és megoldási mód az 1915 tavaszán fennállott katonai helyzet alapján indokolható volt. Indokolható volt azért, mert Ausztria-Magyarországot egyedül Oroszország dönthette meg; mert az orosz hatalom a monarchia hegemoniájának helyébe a maga túlsúlyát helyezte; és mert Oroszország a Kárpátok külső vonalán elhelyezett hadtesteivel a helyszínén levő reális valóság volt.

Ez bírta Masaryk professzort arra, hogy 1915 április 15-dikén Seton-Watson útján az angol külügyi hivatalhoz eljuttatott emlékiratban az új alakulás körvonalait a következőképpen rajzolta meg:

„A cseh állam állna az úgynevezett cseh országokból, nevezetesen Csehországból, Morvaországból és Sziléziából; ehhez jönnének Észak-Magyarország tót területei, Ungvártól Kassán keresztül a néprajzi határvonalak mentén, az Ipoly folyó mentén a Dunáig, befoglalván Pozsonyt és a magyar határtól északra elterülő egész Szlovákiát. A tótok csehek, annak ellenére, hogy dialektusukat használják irodalmi nyelvének gyanánt. A tótok is függetlenségre vágnak és a Csehországgal való egyesülés programját elfogadják ... A cseh és szerb-horvát óhajok maximumát az képezi, hogy Csehország és Szerbia—Horvátország között összeköttetés legyen... Ez azáltal válnék lehetségessé, ha Magyarország nyugati határán egy keskeny földszívet Szerbiának, vagy felerészben Csehországnak, felerészben Szerbiának adnának. — Ezen korridort Pozsony, Sopron, Moson és Vas vármegyékből alkotnák meg ... Szerb—cseh korridor megkönnyítené a gazdasági cserét az iparos Csehország és a földművelő Szerbia—Horvátország között és ez Csehországtól a szerb—horvát kikötőkhöz vezetne. A korridornak természetesen nagy katonai jelentősége is volna. Hozzá kell tennünk, hogy e korridor tervét sok szerb—horvát politikus éppen úgy elfogadja, mint a cseh politikusok — A cseh politikusok remélik, hogy a Balkán végső rekonstrukcióját Oroszországgal és a szövetségeseikkel egyetértésben fogják megoldani. Csehország és a balkáni szlávok részére Oroszország barátsága és segítsége lényeges ... Csehországot monarchikus állammak tervezzük; cseh köztársaságot csupán egypár radikális politikus akar. A dinasztikus kérdést kétféle módon lehetne rendezni. Vagy a szövetségesek engednék át egyik hercegüket, vagy perszonális unió volna Csehország és Szerbia között, ha a szerb—cseh korridor létrejönne. A cseh nép és ezt ismételten hangsúlyoznunk kell, teljesen oroszbarát. Egy orosz dinasztia mindenféle formában népszerű volna. A cseh politikusok a Cseh Királyságot mindenestre Oroszországgal teljes összhangban akarják megalkotni. Oroszország óhajai és tervei döntő befolyással fognak bírni. A cseh program előzetes feltétele Ausztria-Magyarország veresége és e mesterkelt állam feldarabolása ... Csehország óhajta és reméli, hogy orosz testvérei rövidesen megszállják a cseh és tót területeket. Ez volna legjobb megoldása nemcsak a cseh, de az osztrák, a német és egyéb kérdéseknek is.“

Ha ez emlékiratot részeire bontva Magyarországra alkalmazzuk, akkor azt a következőképpen bonthatjuk fel: A cseh állam nem csupán

a régi cseh tartományokból (Csehország, Morvaország, Szilézia) fog állani, de magában fogja foglalni Észak-Magyarország tót kerületeit is azon a címen, hogy a tótok csehek. Mindenesetre hozzá kell tennünk azt a megjegyzést is, miszerint az emlékirat elhallgatja, hogy Észak-Magyarországnak nemcsak tót lakossága volt és hogy annak megállapítására, hogy a tótok valóban csehek-e, nem csupán az annexióra törő csehek voltak illetékesek, hanem azok a tótok is, akikről Masaryk ellenmondásba került, mikor azt állította, hogy „a tótok függetlenségre vágnak és elfogadják a cseh annexiót“, mert ez az állítás két egymásnak ellenmondó állításból áll. Szerinte a cseh—szerb korridor katonai és gazdasági hivatást teljesítene, mely utóbbi abból állna, hogy a cseh nagyipar termékeit továbbítaná a földműveléssel foglalkozó Szerbia felé. Masaryk előtt tehát elsősorban — népének jól felfogott érdekét képviselve — az lebegett, hogy az Ausztria-Magyarország nagyiparának túlnyomó részét magában foglaló Csehország Felső-Magyarországon, melynek iparát a csehek az annexió után valóban leszerelték és Szerbiában, melynek nemzeti nagyipar megeremtéséről eszerint le kellett mondania, szerezzen magának piacokat. A nagyiparral rendelkező Osztrák Császárság túlsúlyát így a nagyiparral rendelkező Csehország túlsúlya váltotta fel, amely Magyarországra és Szerbiára ugyanoly súllyal nehezedett, mint nehezedett a cseh propagandától a Szaloniki felé való előnyomulással megvádolt osztrák kormányzat, mely szabad kikötőt Szalonikiban sohasem kapott, míg ezt a cseheknek sikerült megszerezniök. Az új Közép-Európa tehát Csehország ipari hegemoniájának érdekkörében, a közép-dunai nemzetek és államok iparának leszerelése árán alakult volna meg és terjeszkedésének útvonalául ugyanazon Szalonikit választotta, hová a szláv—orosz propaganda éppen Ausztriát nem engedte. Vagyis a közép-dunai területekre nehezedő osztrák—német befolyást egy cseh—orosz befolyás váltotta fel.

Még ennél is súlyosabbnak látszott az emlékiratnak az a része, mely ezek után a fenn vázolt tervek megvalósítására Oroszországot kérte fel. Oroszország hadseregei a Kárpátok mentén állottak és Masaryk óhaja szerint meg kellett szállniok Magyarország ruthén és tót területeit, hogy a leemberg—krakkói és kassa—zsolnai útvonalakon mielőbb Csehországba juthassanak. Csehország orosz nagyherceget kapott volna királyul, Szerbia és Románia orosz nagyhercegnőket kaptak volna királynéul. Ha hozzátesszük, hogy a ruthén kerületeket

Oroszország szerezte volna és ezzel nyugati határait Nyíregyháza vonaláig terjesztette volna ki, akkor nem nehéz elképzelnünk azt, hogy Magyarország felosztásában a vezetőszerep és a garancia Oroszországot illette meg. Az ő nagyhercege uralkodott volna Prágában, az ő nagyhercegnői lettek volna királynék Belgrádban és Bukarestben; mindenesetre az ő csapatai használták volna a cseh—szerb korridorban tervezett stratégiai vasútvonalat; és az ő helytartója helyezkedett volna el a budai várban is, ami azt jelentette, hogy az orosz hatalom érdek területének nyugati határait az Adriai-tenger hullámai mossák.

Éppen ez az őszinte feltárása mindannak, amit Masaryk elképzelt, ejtette gondolkodóba London irányadó köreit, hol az orosz előnyomulás meglehetősen súlyos aggodalmakat váltott ki. Magyarországon az emlékiratot annak létrejöttékor senki sem ismerte; az mindaddig titokban maradt, amíg Novák Károly osztrák író *Der Chaos* című munkájában 1923-ban Münchenben közzé nem tette.

Az emlékiratot Seton-Watson vette át Masaryktól és ő mutatta be — Masarykkal együtt — Sir George Clerk külügyminiszteri osztályfőnöknek, aki ettől kezdve Masarykkal állandóan érintkezésben maradt, ő volt az, aki 1919 őszén, mint kinevezett prágai angol követ, a magyar ellenállás leszerelése és egy koncentrált magyar kormány megalkotása érdekében a budapesti küldetésre vállalkozott, amint azt Seton-Watson a *Slavonic Review-ban* elmondotta. Ezekre a kapcsolatokra vonatkozott Masaryknak azon emlékirataiban közölt megjegyzése, hogy „1915 április közepén Párisba és Londonba utaztam, hová barátaim, Seton-Watson és Stéed, politikai okokból meghívtak. Londonban hosszabb ideig tartózkodtam, hol Grey miniszter és a politikai körök részére memorandumot dolgoztam ki, melyben mindazt lefektettem, mit Hollandiában Seton-Watsonnak elmondtam“. E kijelentés Novák közléseivel teljesen egybevág, de ugyancsak egybevág Stéed emlékiratainak (*Through thirty years*) az az állítása, hogy Seton-Watsonnal együtt a szláv propaganda vezetőinek teljes bizalmát bírták és hogy Masarykkal állandóan érintkezésben állottak.

E propaganda ügynökei azonban aligha bírták a szláv—orosz terveket az angol külügyi hivatallal elfogadtatni, mert 1915 tavaszán az angol kormány tolta be a nem-szláv Olaszországot a háborúba és igyekezett betaszítani a nem-szláv Romániát is. Számításait szemmelláthatólag arra építette, hogy az olaszok és a románok nem

a szláv fajhoz tartoznak és hogy az angol politika érdeke az, hogy egyrészt Ausztria-Magyarország el ne pusztuljon, ha pedig az orosz hatalom támadásának ellenállni képtelen, úgy a nem-szláv fajok előbb érkezzenek Budapestre az oroszoknál.

Olaszország nem tudott kitérni a rettentő nyomás elől, mely az 1915 április 26-diki szerződésben minden óhaját teljesítette, a románoknak adott ígéret azonban, melynek megismertetésére ugyancsak Seton-Watson vállalkozott, ígéret maradt, mert Bratianu a gorlicei áttörés után a támadástól visszariadt. Ausztria-Magyarország nem remélt erővel állott talpra és kergették a német—osztrák-magyar csapatok Oroszország hadtesteit az orosz síkság felé, míg az olasz hadsereg az isonzoí csaták sorozatában vérzett anélkül, hogy valami eredményt tudott volna felmutatni.

Seton-Watsonnak a román igényekről írt könyve (*Roumania and the Great War*. London, 1915) ennek ellenére sem maradt emlék, mert az általa 1915 tavaszán Romániának ígért terület olyan pontos-sággal került Románia birtokába, hogy az eltérés az ő tervezete és a trianoni szerződés között néhol alig egy-két kilométer. A munka fontosságát eszerint az adja meg, hogy annak határmegjelölése a trianoni békeszerződésben kilométernyi pontossággal valóra vált. „Máramaros megye“ — írta — „Oroszország és Románia között osztatnék meg és a Tisza folyó alkotná a természetes és majdnem egészen pontos néprajzi határt. Máramarossziget a déli parton fekvő, Romániának jutna. Elhagyván a Tiszát Huszt alatt, a határ feltehetőleg a Havas hegység vonalát követné, azután keresztülmetszvéen Szilágy megyét. Azután Bihar megyét szelné át egyenes vonalban Grosswardein (Nagyvárad, Oradea Mare) külső részéig, onnan Nagy-Szalonta mellett haladván a Körös felé, Gyulától keletre. Azután majdnem egyenesen dél felé haladna és Aradtól 3—i mérföldnyire érné el a Maros folyót. Azután az Arankának, a Maros régi és már elhanyagolt csatornájának folyását követné. Egy háromszögű terület, melynek csúcsát Szeged fontos magyar város képezi és amely fajilag túlnyomóan magyar, így Magyarországnak maradna. Románia és Szerbia között a határ az Aranka mellett, a Maros és Tisza között a félúton kezdődnék és délkelet felé haladva, Moldva mellett érné el a Dunát. Kikinda, Bechkerek, Panchevo és Weisskirchen (Bela Crkva, Fehértemplom) városok a szerbeknek jutnának, kik Torontál megye nyugati kerületeiben túlnyomó többségben vannak, míg Temesvár és

valószínűleg Versec Romániának jutnának.“ A trianoni szerződés teljesen ezen határvonalhoz alkalmazkodott; csupán Versec jutott Románia helyett Szerbiának.

Ez volt a helyzet, midőn a cári Oroszország 1916 tavaszán minden erejét összeszedve, új és döntő csapásra készült. Miután a központi hatalmak kormányai képteleneknek bizonyultak arra, hogy különbékére bírják, 1916 júniusban általános támadás indult meg, melynek centrumában Ausztria-Magyarország állott. A támadás súlyát Oroszország vitte; délről az 1916 augusztus 17-diki bukaresti titkos szerződésben Románia csatlakozott hozzá, mely a megígért Erdélyre vetette magát; délről a Szalonikiban és Albániában álló haderők zárták be a vonalat, mely a központi hatalmak hibája folytán a Földközi-tengertől visszatartotta őket.

A támadás pergőtüzével párhuzamban lobbant fel a szláv—orosz érdekek ügynökeinek tevékenysége Párisban és Londonban. Ott Benes Edvárd, a párisi cseh propagandairoda vezetője, adta ki röpiratát, melynek címében programja is benne volt: „Döntések meg Ausztria^ Magyarországot!“ (*Détruisez l'Autriche-Hongrie!* Páris, 1916.) A röpi-irat Masaryk programját ismételte meg, vagyis Ausztria-Magyar^ országot nem a monarchia népeinek javára, hanem a cseh hatalmi célok érdekében akarta megdönteni. Ugyanakkor Londonban Seton-Watson folyóiratot indított, amelynek címét a *New Europe* nevet választotta. Ennek az *Új Európának* a programját azonban az orosz Kowalewsky a következő szavakban foglalta össze: „Ausztria-Magyar^ országnak Európa térképéről való teljes kiküszöbölése“. Vagyis Seton-Watson folyóiratát a szláv—orosz hatalmi érdekek szolgálatába állította. Így mondotta ezt Masaryk is emlékirataiban: „Seton-Watson úr a mi programunkat *New Europe* című hetilapja útján pro: pagálta; ennek a kitűnő lapnak befolyása igen jelentős volt“.

Hiába egyesítette azonban Seton-Watson a *New Europe* szerkesztőbizottságában az oroszok mellett a cseh Masarykot, a belgrádi szerb és a bukaresti román professzorokat, Denist és Eisenmant, ki addig a magyar problémával foglalkozott és most a csehekhez állott át, valamint André Tardieu francia politikust, kinek lapja Izvolszkij támogatásában részesült: az orosz hatalom az 1917-diki forradalom eredményeként összeomlott és a neoszláv politika zászlóvivői a süllyedő orosz hajóról Tardieu és a francia—orosz szövetség útján a francia hajóra voltak kénytelenek átmenekülni. Az orosz támadás hullámai

meztörték a Kárpátokon. Csehországnak nem volt módjában, hogy az orosz seregeket határai között üdvözölje és Denis Ernest hiába írta meg propagandaművét a tótokról (*Les slovaques*. Páris, 1917), mert azok a monarchia ellenségei ellen harcoltak. Szerbiát a központi hatalmak csapatai szállották meg és így idegen földön, száműzetésben jött létre — Steed emlékiratai szerint az ő és Seton-Watson alkotasaként eredetileg Londonban megalkotott— 1917 július 20-diki korfui szerződés, melyben a menekült dalmát Trumbich Dél-Magyarországot, amelyhez semmi köze sem volt, Szerbiának ígérte oda, holott még a horvátországi horvátok is elkeseredetten harcoltak a szerbek ellen. Románia 1918 május 7-én a központi hatalmakkal békére lépett és ezzel maga hatálytalanította 1916 augusztus 17-dikén titkos szerződését, melynek területigényeiről most le kellett mondania. Franciaország viszont, melytől a szláv—orosz érdekek elvállalását remélték, maga is növekvő aggodalommal látta közeledni a német seregek lavináját, mely fölött Hindenburg alakja emelkedett ki.

Ez volt a helyzet, midőn Amerika 1917 tavaszán a háborúba lépett és az Oroszország összeomlásával megbontott egyensúlyt helyreállította.

Wilson Woodrow északamerikai elnök oly impozáns haderővel készült a beavatkozásra, hogy jöttére mindenki Amerikához kezdett igazodni. A központi hatalmak és az *entente* hatalmai egyformán revízió alá vették hadicéljaikat, mindenki érthető izgalommal várván Washington véleményét.

Lloyd George angol miniszterelnök 1918 január 5-dikén abban foglalta össze álláspontját, hogy „Ausztria-Magyarország felbomlása nem alkotja részét hadicéljainknak“, miáltal a brit kormány a szláv—orosz propaganda mesterkedéseit elutasította.

Három nappal azután, 1918 január 8-dikán Wilson elnök híres *14 pontjában* akként nyilatkozott, hogy „Ausztria-Magyarország népeinek, kiknek részére a nemzetek között helyet akarnak biztosítani, meg kell adni az első alkalmat arra, hogy önkormányzatot kapassanak“.

Semmi kétség nem foroghat fenn tehát aziránt, hogy Anglia miniszterelnökének és az Egyesült-Államok elnökének nyilatkozatai egyben Anglia és Amerika hadicéljait jelentették és hogy a két nyilatkozat mindegyike a népek érdekeinek figyelembevételével igyekezett kitűzni a háború célját.

Seton-Watson csakhamar észrevette, hogy ezek a nyilatkozatok ellentétben állnak azon titkos aspirációkkal, melyeket a szláv—orosz hatalmi tervek érdekében a *New Europe* hasábjain és a Northcliffe-iroda osztrák-magyar osztályának élén képviselt és amelyek orosz utasítás szerint Ausztria-Magyarországnak Európa térképéről való teljes kiküszöbölésére törekedtek. A *Department of Propaganda in Enemy Countries útján*, melynek Northcliffe lord vezetése alatt a Crewe Houseban szolgálatában állott, már 1918 február 24-dikén átnyújtott egy emlékiratot az angol külügyi hivatalnak, melyben Lloyd George miniszterelnök ellen fordulva, kijelentette, miszerint „olyan megállapítások, hogy a szövetségesek nem akarják felosztani Ausztriát, elkerültessenek; Magyarország az ellenséges államok láncában a leggyengébb szem; (felosztására) fel kell használni a létező ügynökségeket. Ilyen ügynökségek a Cseh Nemzeti Szövetség, a Délszláv Bizottság“. A Northcliffe lordtól átnyújtott emlékiratban tehát Seton-Watson Magyarországgal szemben a Magyarországtól idegen és a magyarországi lakosságot nem képviselő cseh és szerb állampolgárok propagandaszerveit ajánlotta Balfour lord angol külügyminiszter ügyeimébe, ki ezzel a befolyással szemben annyira gyengének bizonyult, hogy két nappal az emlékirat átnyújtása után, február 26-án már maga jelentette ki, miszerint „az a propaganda, mely az ausztriai német, vagy magyarországi magyar uralom alatt élő nemzetiségeknek a szabadság és önrendelkezés érdekében vívott küzdelmét előmozdítja, helyes, akár az Osztrák Birodalom teljes felbomlása, akár annak a Habsburgok alatt a német uralomtól való megszabadítása képezi végső célját fáradozásainknak“. Az angol külügyminiszter az angol miniszterelnökkel ellentétben tehát a titkos szerződések védelmére és a szláv—orosz érdekek oldalára állott.

Még ennél is nagyobb sikert aratott Seton-Watson azzal, hogy magát Wilson elnököt is eltérítette attól az állásponttól, mellyel az elnök az európai háborúba avatkozott.

Egy másik emlékiratban, melyet a *1A pont* ellen dolgozott ki és amelyet Northcliffe lord a vezetése alatt álló propagandahivatal ultimátumaként nyújtott át kormányának akként, hogy azt Seton-Watson a *New Europe* hetilap 1918 október 17-diki számában, Northcliffe lord pedig 1918 november 4-dikén a londoni *Times*-ban és a párisi *Matin-één* közzétették, nyíltan hadat üzent azoknak az elveknek, amelyeket Wilson 1918 január 8-dikán lefektetett. A Tizennégy Pontot — mon-

dotta „nem lehet békefeltételeknek tekinteni; teljes meggyőződésében a Társult Hatalmak hatalmának és akaratának, hogy igazságos és tartós békét kényszeríthessünk ki, megragadjuk az alkalmat, hogy különbséget tegyünk azon elvek és feltételek között, amelyeket el kell fogadni és amelyek fölött nem lehet vitatkozni. A következő feltételek vitán kívül állnak: ... 5. §. Ausztria-Magyarország összes népeinek szabad helyet kell biztosítani a világ nemzetei között és azt a jogot, hogy Ausztria-Magyarország jelen határain kívül eső fajrokonaiakkal unióra léphessenek“. A *New Europe* idézett számában közölt békefeltételek szerint ez a következőket jelentette: „VI. Ausztria-Magyarország ... 3. a független Csehországot Csehország, Morvaország, Szilézia egy része, mai tartományok és Észak-Magyarország tót vármegyéi fogják alkotni; 4. Erdélyt és a tulajdonképpeni Magyarország és Dél-Bukovina román kerületeit Románia Királysággal fogják egyesíteni; 5. egyesült és független délszláv államot alakítanak, amely állani fog Szerbia és Montenegró Királyságokból, a Horvát-Szlavon-Dalmát Háromegegy Királyságból, Bosznia-Hercegovinából, Krajnából és Isztria, Karinthia, Styria és Dél-Magyarország egyes részeiből; 6. Magyarország leszorulván a fajmagyar területekre, el fogja kergetni korrupt és politikailag megbukott olygarchiáját és szélső demokratikus formát fog ölteni“ (*Our Peace Terms*).

Kétségtelen, hogy e feltételek úgy a brit, mint az amerikai kormányok hadicéljaitól eltérőleg a szláv—orosz érdekek hadicéljai voltak, melyeket, amint látni fogjuk, Franciaország az orosz szövetségesre való kegyeletből és a német ellenségtől való félelmében magáévá tett. Franciaország államférfiai azzal indokolhatják azok elfogadását, hogy azoktól, Németországgal szemben, saját biztonságukat és az ellenségre ráerőszakolandó béke garanciáját remélték. Angliára és Amerikára nézve azonban ilyen kényszerítő szempontok nem állottak fenn s ha mégis elfogadták a szláv—orosz érdekek békefeltételeit, úgy azt ezen érdekek ügynökeinek kellett olyan formába öltöztetniök, hogy azok elfogadhatók legyenek.

Seton-Watson már 1918 első napjaiban megállapította, hogy a cári Oroszország összeomlásával elmúlt az orosz hatalom is, mely a maga feltételeit a fegyverek erejével Európára kényszeríthette volna és hogy a nyugati demokráciákra hárulván át a feladat, hogy a megalkotandó békét formába öntsék, a népek akaratának megnyilvánu-

lásában kell keresni a jövő béke alapjait; amint mondotta: „a békének első alapját az önrendelkezésnek kell alkotnia“.

Így került a jelszavak élére a szláv—orosz érdekek ügynökeiktől várva-várt orosz bajonettek helyett a népek önrendelkezési joga és így akarták megalkotni a békeszerződést az autokrácia fegyverei helyett a demokrácia jelszóival, melyektől most az egész propaganda hangossá lett.

Csupán abban volt nehézség, hogy a lakossághoz, amelynek nyilatkoznia kellett, nem tudtak hozzáférni és éppen Magyarországon a háború kezdetétől fogva soha nem volt olyan megszállás, melynek ideje bármilyen politikai aktus előkészítésére elegendő lett volna. Mindazoknak, akik Magyarország nevében eddig nyilatkoztak, egyike sem volt magyar állampolgár; a magyarországi nemzetiségek abban különböztek Ausztria nemzetiségeitől, hogy valamennyi fronton vitézül harcoltak és így Seton-Watson kénytelen volt a Magyarországtól elszakítandó területek önrendelkezési jogának nyilvánítását a hadifoglyoktól kérni.

Seton-Watson és Wickham Steed, az 1917 július 20-diki korfui paktum megalkotói megdöbbenve látták, hogy az általuk a csehek bevonásával megalkotott Nagy-Szerbia oly területekre is igényt tartott, melyeket az 1915 április 26-diki londoni szerződés már Olaszországnak ítélt oda. Amidőn tehát 1918 elején Torre olasz képviselő Londonba érkezett, nagynehezen összehozták Trumbich zárai polgármesterrel, ki az ő emberük volt és aki az ő szemükben a korfui paktumban létrehozott délszláv államot képviselte. Trumbich főlényel beszélt az olaszokról, kik röviddel azelőtt szenvedtek vereséget; Torre viszont a megegyezés elől azzal tért ki, miszerint a megegyezésre semmi meghatalmazása nincsen. Ila tehát ezek ellenére március 7-dikén kettőjük között mégis létrejött az úgynevezett *londoni paktum*, amelyben az olasz és délszláv érdekeket kiegyenlítették, úgy azt feltehetőleg Seton-Watson és Steed maguk alkották meg. Ennek a megállapodásnak az eredeti példányával sietett Seton-Watson Rómába, hová „Ausztria-Magyarország elnyomott nemzetiségeinek kongresszusát“ egybehívta és hol a *londoni paktum* felmutatásával sikerült neki április 8-dikán a *római paktumot* megalkotnia, melyben Ausztria-Magyarország nemzetiségei — Seton-Watsonnak a londoni *Review of Reviews* 1923-diki évfolyamában közölt cikke szerint elsősorban a cseh emigránsok — természetesen az önrendelkezésre kizárólag

jogosult lakosság tudta nélkül, egységes támadásra szervezkedtek és „önrendelkezési jogaikat” a szláv—orosz érdekekkel összhangba hozták.

Ez a *római paktum* képezte alapját annak, hogy a hatalmak az ott állítólag képviselt nemzetek kormányait, a cseh-szlovák és délszláv kormányokat elismerték. Ekkor cserélték meg a cseh elnevezést a cseh-szlovák elnevezéssel, a szerb elnevezést a délszláv elnevezéssel is, mert a csehektől és a szerbektől birodalmaik megalkotásához hiányzó orosz fegyverek elmaradása következtében, a nyugati demokratikus kormányok és közvélemény megnyerése végett, az önrendelkezés jogát a megalkotandó államok címereiben is dokumentálni akarták.

A római kongresszusnál is több támadó felületet mutatott az a mód, ahogyan Amerika magáévá tette Ausztria-Magyarország nemzetiségi önrendelkezési jogának állítólagos megnyilvánulásait.

Masaryk Tamás ugyanis úgy vélte — és ebben sokan igazat fognak adni neki — hogy életének legnagyobb sikerét Wilson elnök megtérítésével aratta, kit 1918 január 8-dikán lefektetett 14 pontjától eltérített és a szláv—orosz tervek titkos megállapodásaihoz láncolt, ami Wilson tragédiáját bevezette.

Masaryk igen jól tudta, hogy sem a cseh, sem a tót népek nem adhatnak nyilatkozatot önrendelkezési jogaikról. Ha pedig azt is hozzátesszük, hogy Felső-Magyarországnak nem csupán tót lakosai voltak, akkor a felsőmagyarországi lakosság önrendelkezési jogának megnyilvánulását még abban az esetben sem lehetett volna Masaryk óhajának megfelelően elképzelni, ha vesztes háború végén történik a népszavazás. Masaryk nem is kísérlete meg azt, hogy a kérdéses lakosságot megkérdezze, ami egyébként sem volt lehetséges, hanem az amerikai tót egyesületek vezetőivel Pittsburgban 1918 június 30-dikán olyan megállapodásra lépett, melynek külső alakjával az államszerződések alakját választotta. Ebben a szerződésben a tótoknak széleskörű önkormányzatot ígért, mit a tót egyesületek képviselői elfogadtak és ennek ellenében hozzájárultak ahhoz, hogy a tótoktól lakott terület Csehországhoz csatlakozzék.

Röviden előre kell bocsátanunk annyit, hogy Masaryk a „pittsburgi szerződést”, mint az önrendelkezés jogának megnyilvánulását mutatta be Wilson elnöknek, ki azt minden vizsgálat nélkül ilyenek fogadta el és 14 pontjának vonatkozó részét feladva, elis-

merte a cseh-szlovák államot, holott a „pittsburgi szerződés“ ettől kezdve éppen Masaryk nem tekintette szerződésnek és ebben öneki teljesen igazat kell szolgáltatnunk.

A „pittsburgi szerződés“ ugyanis nem lehet államszerződés, mert annak minden kelléke hiányzik. Nem lehet a felsőmagyarországi tótok szerződése sem, mert ilyennek megkötésére azok felhatalmazást senkinek sem adtak és a szerződés létrejöttéről semmit sem tudtak. Még kevésbé lehet azonban a felsőmagyarországi lakosság szerződése, mert az csak részben volt tót jellegű. Végül a felsőmagyarországi tótok Csehországgal nem egyesültek, hanem a cseh államba olvadtak be, mert a cseh-szlovák elnevezés csak burkolt jelzése a konföderációnak és tulajdonképpen annexióról van szó. Amidón a tótok a tényleges helyzetnek tudatára ébredtek és a „pittsburgi szerződés“ beváltását követelték, akkor Masaryk 1925-ben megjelent emlékirataiban a kérdésről ekként nyilatkozott: „(1918) június 30-dikán írtam alá az egyezményt („A cseh-szlovák egyezményt“ — és nem szerződést) a tótok és az amerikai csehek között. Ez az egyezmény egy kis tót frakció megnyugtatására kötött, akik a jó Isten tudja, milyen tót függetlenségről álmodoztak ... (akkor, amidón) a mi cseheink és tótjaink egymással megegyezésre léptek, amidón Szlovákia részére külön igazgatást, országgyűlést és törvényszékeket követeltek. Én vonakodás nélkül aláírtam az egyezményt, mert az az amerikai csehek és tótok helyi megállapodása volt; amerikai állampolgárok írták alá .. .“ Kétségtelen, hogy ez a nyilatkozat a „szerződésre“ és a tót nemzetre lesújtó ugyan, de a magyar álláspontnak és ezzel együtt a nemzetközi jogi felfogásnak is lényegesen kedvező. Kedvező pedig azért, mert a magyar felfogás és Masaryk felfogása szerint is jogilag érvénytelen; hogy a tótok szempontjából ez nem így áll, azt a tótoknak nem a magyarokkal, hanem azokkal kell eldönteniük, akikkel azt megkötötték. Bármiül álljon a dolog, le kell szegeznünk két olyan tény, amely a megítélésre fontossággal bír: először is azt, hogy azon a területen, amelyről a „pittsburgi szerződés“ rendelkezett, 1,703.000 tót és 2,860.000 nem-tót lakott, tehát a tótok az érdekelt lakoságnak nem egyetemet, csak egy részét képviselhették volna még abban az esetben is, ha bármilyen

szerződés megkötésére megbízást adtak volna; másodsor azt, hogy Masaryk a pittsburgi egyezményt szerződésenként mutatta be Wilson elnöknek, aki ennek alapján a cseh-szlovák uniót és kormányt Amerika részéről hivatalosan elismerte, ami abban az esetben nyilvánvalóan nem történt volna meg, ha Masaryk azt mondja el neki a pittsburgi egyezményről, amit 1925-ben elmondott.

Feltehetőleg maga is aggódott, hogy az elért sikert hazulról előnytelenül fogják befolyásolni, ami meg is történt akkor, amidőn I. Károly osztrák császár 1918 október 16-dikán Ausztria nemzetiségeit nemzetekként elismerte és nekik a belkormányzati berendezkedés kérdésében szabad kezet adott. Ennek az elhatározásnak a következményeként Csehország alkotmányos függetlenségre tett szert és azzal a cseh nép nyilvánvalóan élni is akart anélkül, hogy az emigráns Masaryk ténykedését figyelembe vette volna. Ez az aggodalom bírta rá Masarykot arra, hogy Wilsonhoz siessen és Károly császár elhatározásával együtt Csehország önrendelkezési jogának szabad megnyilvánulását is meggátolja. Semmi sem bizonyítja tehát Wilsonnak erkölcsi gyengeségét annál, minthogy október 18-diki jegyzékében, Ausztria-Magyarország kormányának adott válaszában, kénytelen volt elismerni azt, hogy eddigi álláspontját, amelyen Károly császár elhatározása és az ausztriai nemzetiségek felszabadítása nyugodott, fel kell adnia és ki kell jelentenie, hogy Ausztria kormánya nem adhat szabad kezet népeinek aziránt, hogy kormányaikat maguk rendezhessék be, mert az Egyesült-Államok elnöke már egy magánembernek olyan kötelező Ígéretet adott, mely a népek önrendelkezési jogával ellenkezik.

Masarykot, akit e nyilatkozat Csehország sorsának intézőjévé, valamint a cseh köztársaság elnökévé tett, sokan szemrehányással illették azért, mert az Egyesült-Államok elnökét elveinek és adott szavának feladására bírta rá és erre vonatkozik emlékiratának azon része, amelyben évekkal azután, 1925-ben, a dolgot a következőképpen magyarázta meg: „Különböző kiadványokban felteszik a kérdést Wilson válasz jegyzékének megítélésénél: hogyan történt az, hogy az elnök olyan rövid idő alatt feladta kimondott osztrákbarátságát. Már Amerikában mindenféle legenda keletkezett vele fenntartott viszonyomról; röviden megmondom a legfőbb okot: Már a háború előtt ismertem az ő írásait az államról és az amerikai kongresszus fejlődéséről; figyelmesen elolvastam beszédeit és érveim támogatására belőlük választottam az egyes kitételeket. Ezen a módon értem el azt, hogy Wilson

elnök és Lansing külügyminiszter a mi programunkat lépésről-lépésre magukévá tették.“

Bármilyen meglepő legyen a siker, mellyel Masaryk Wilson elnököt az örendelkezés jogától az annexió részére meghódította, talán még meglepőbb az a siker, melyet a ruthének annexiójával elért.

Láttuk azt, hogy a magyarországi ruthéneket Oroszország akarta bekebelezni, hogy lábát a magyar alföldön megvetesse és ezzel megnyissa az utat az Adria felé. A cári Oroszország azonban elbukott és a háború befejezésekor már senki sem akarta Szovjet-Oroszország területét és hatalmát megnövelni; még kevésbé egy olyan területtel, amely őt Közép-Európába vezette volna.

Ez volt a helyzet akkor, amidőn az amerikai ruthének 1918 július 26-dikán a pennsylvániai Mokesportban valamennyi ruthén államjogi egyesülését mondták ki és az oroszországi ruthének államához, Ukrajnához akartak csatlakozni. Mikor Zsatkovics Gergely Ignác a vonatkozó határozatot 1918 október 21-dikén Washingtonban Wilson elnöknek átnyújtotta, Wilson kijelentette, hogy az egyesüléstről nem lehet szó. Zsatkovics tanácstalanul állott és Washingtonban maradt, hol az elnök közelében tartózkodó Masarykkal október 26-dikán abban állapodott meg, hogy az Oroszországhoz csatlakozni nem engedett magyarországi ruthén terület az elnöktől már elismert Cseh-szlovákiához fog csatlakozni.

Nem tudjuk, hogy nemzetközi jogilag mennyiben érvényes egy olyan megállapodás, melyben két idegen állampolgár egy mindkettőjüktől idegen harmadik állam sorsára nézve megállapodik, de Masaryk semmi esetre sem volt magyar, hanem osztrák állampolgár, Zsatkovics pedig négyéves korában vándorolt ki Amerikába. Ott mindketten minden megbízás nélkül abban állapodtak meg, hogy Magyarország északkeleti vármegyéi, melyeknek lakosságában a ruthéneken kívül nem-ruthének is voltak találhatóak és amelyeknek lakossága a washingtoni megállapodásról, amely két idegen magánszemély között történt, semmit sem tudott, Csehországba olvasztatnak. Így jött létre a „Kárpátalji Oroszország, vagy Ruszinszkó“ tartomány, melynek Masaryk önkormányzatot ígért, első kormányzójává pedig Zsatkovicsot nevezte ki, aki 1921 május 16-dikán azzal az indokolással mondtott le állásáról, hogy a washingtoni megállapodásban megígért önkormányzatból semmi sem lett.

Azt hiszem, a tárgyalást főlöszleges volna folytatni, mert a kérdést a szerzők maguk is eléggé megvilágították.

Azt mondhatná valaki, hogy mindezekon kívül 1918 végén az összes Magyarországtól elszakítandó területeken megnyilvánult az önrendelkezés joga, mert a tótok Turócszentmártonban 1918 október 30-dikán, a szerbek Újvidéken 1918 november 25-dikén, a románok Gyulafehérvárott 1918 december 1-dikén olyan határozatot hoztak, hogy a tótok a csehekkel, a magyarországi szerbek Szerbiával és a magyarországi románok Romániával óhajtanak egyesülni.

Ez az állítás teljesen igaz, de a turócszentmártoni népgyűlés 105 delegátusa közül 58 helybeli volt, a kassai népgyűlés pedig Magyarország mellett nyilatkozott; az újvidéki népgyűlést szerb bajonettek fedezete alatt tartották meg akként, hogy attól Dél-Magyarország lakosságának nem-szerb többsége távolmaradt; a gyulafehérvári népgyűlésen nem képviselt nem-román lakosság kolozsvári népgyűlésen Magyarország mellett nyilatkozott.

Ha tehát az illető területeket Csehország, Szerbia és Románia mindezek ellenére annektálták, úgy az annexió a lakosság akarata és érdekei ellenére történt.

Annál inkább, mert a csehektől igényelt területen 1,703.000 tót és 2,860.000 nem-tót és alig néhány száz cseh lakott; a szerbektől igényelt terület 1,519.013 lakosa között mindössze 378.000 szerb élt, akikkel szemben tehát 1,141.000 volt a nem-szerb lakos; a románoktól igényelt területen 2,819.000 volt a román, 2,417.305 a nem-román, közöttük 1,664.000 a magyar.

Végeredményben tehát az Ausztriának juttatott Nyugat-Magyarországot is ideszámítva, 5,042.000 emberért (ideszámítva 1,703.000 tótot, akiket nem lehet cseheknek tekinteni azért, mert nem azok) 6,651.000 ember került idegen uralom alá, ami a tótok leszámításával akként fest, hogy 3,339.000 ember kedvéért 8,354.000 embert annektáltak.

A Wilson elnöktől felállított önrendelkezési jog tehát így alakult át annexióvá, amely annexió az entente-hatalmaknak titkos hadicélja volt, szemben a magyar kormánnyal, melynek élén Tisza István gróf a háború elején minden annexiót elutasított és a védelmi háborúba is csak azzal a feltétellel ment bele, hogy annexiók nem történnek.

V. A fegyverszünet és a békekonferencia diplomáciája

A nemzetközi jog mindeddig megoldatlanul hagyta reánk a fegyverszünetek problémáját, mert senki sincs tisztában azzal, mi a kapcsolat a fegyverszünet és a békeszerződés között.

Éppen ezért mi sem állíthatjuk fel a kérdést, mennyiben kell vagy nem kell egy békeszerződésnek a fegyverszüneti szerződéshez alkalmazkodnia vagy hasonlítania, hanem azt vesszük indulási pontul, amiben a nemzetközi jogászok valamennyien megegyeznek: hogy a fegyverszüneti szerződés a hadműveleteket befejezi; hogy azt mindkét félnek meg kell tartania; hogy azt fel lehet mondani; hogy azt meg lehet sérteni. Bár feltehetnénk a kérdést, hogy ha egy fegyverszüneti szerződést sem fel nem mondanak, sem meg nem sértenek, hanem kölcsönösen megtartanak, akkor pre-judikál-e az valami formában a megalkotandó békeszerződésre, átengedjük e kérdés vizsgálatát a többi kérdésekkel együtt azoknak, akik a jelen adott eset fázisaival az alábbiakban megismerkednek. Mi csupán egyet jegyünk meg az ő részükre: a Magyarországra vonatkozó fegyverszüneti szerződés ellenére a háború tovább folyt, sőt új hadműveletek vették kezdetüket, amit világosan bizonyít az, hogy amíg a fegyverszünet aláírása napján Magyarország területén egyetlen ellenséges katona nem állott, addig a békeszerződés aláírásakor Magyarország kétharmadrésze nemcsak ellenséges megszállás alatt volt, de a fegyverrel birtokba vett területek már másfél évvel azelőtt idegen államokba kebeleztettek be, holott a területátutalást csak a békeszerződés eszközölte.

Mi ehhez a tényálláshoz nem a magunk megjegyzését fűzzük hozzá, hanem azt, amit Románia kormányának élén Bratianu miniszterelnök 1919 nyarán a békekonferencia előtt tett, amidőn azt mon-

dotta, miszerint nagyon csodálkozik azon, hogy a fegyverszüneti szerződést a hatalmak még mindig létezőnek tartják, mert ő Románia egész eljárását azon indokolt feltevésre építette, hogy az már régóta nem létezik.

Bármint álljon a dolog, Ausztria-Magyarország okmányszerűen bizonyítható módon fegyverszünetet kért és 1918 november 3-án Páduában legális formák között legális fegyverszüneti szerződést kötött. Ezen fegyverszüneti szerződés Ausztria-Magyarország egészére vonatkozó volt; az utolsó írásbeli dokumentum, amelyben Ausztria-Magyarország mint ilyen szerepelt.

Hogy ezen okmány létrejött, létezik és a béketárgyalásoknál alapul szolgált, azt nyilvánvalóvá teszi az, hogy reá a békeszerződések is hivatkoznak, tehát nem csupán történelmi értéke volt.

Az első kritika ezen megállapodás ellen — már a tárgyalások idején — abban a formában hangzott el, hogy a szerződés csupán az olasz frontra vonatkozott és arra vonatkozólag köttetett meg, ami rendkívül fontos azért, mert ez lehetővé tette volna, hogy egyéb frontokra nézve — tehát Magyarországra vonatkozólag is — külön megállapodások köttessenek. Annál is inkább, mert a páduai fegyverszüneti szerződés — Fiúmétől eltekintve — a magyar anyaország területét abszolúte nem érintette, sőt meg sem közelítette.

Minden magyar álláspontot, felfogást és érvelést félretéve, legyen szabad elővennünk Kerchnawe osztrák tábornok összeállítását (*Zusammenbruch der österreich-ungarischen Wehrmacht im Herbst 1918*. München, 1921), akit bizonyára senki sem fog megvádolni azzal, hogy Magyarország iránt különös szimpátiával viseltetik, mert ő a sokszor mindennek, csak magyarbarátnak nem mondható *Armeeoberkommando* iratai alapján maga állapította meg, hogy ugyanez az aggodalom annak idején már a hadseregfőparancsnokságnál is felmerült. Az osztrák-magyar fegyverszüneti bizottság vezetője, Weber tábornok, 1918 november 1-dikén és 2-dikán a következőt jelentette: „A 3-dik ponthoz: Bár ebben a pontban benne van mindazon területek kiürítése, amelyeket Ausztria-Magyarország a háború alatt megszállva tartott, mégis csupán azon délnyugati vonalat adja meg, amely mögé az osztrák-magyar haderőket vissza kell vonni. Erre vonatkozólag Badoglio vezérőrnagy azt mondta, hogy a montenegrói és szerb harctéren, azután Romániával, Ukrajnával és Lengyelországgal szemben az eddigi birodalmi határ szolgál demarkációs-

vonalt gyanánt a kiürítés szempontjából“. — „Az olasz hadsereg-főparancsnokságnak éppen most tett közlése szerint Diaz olasz vezérkari főnököt az entente és az Egyesült-Államok bizták meg azzal, hogy Ausztria-Magyarország valamennyi frontján fegyverszünetet kössön. Ennek következtében a vezérkar közlése szerint esetleges osztrák-magyar fegyverszüneti bizottságokat a balkáni, vagy a román fronton nem fognak elfogadni. Éppen ezért egy itt megkötött fegyverszüneti szerződésnek Ausztria-Magyarország valamennyi frontjára vonatkozólag érvényesnek kell lennie.“

Nem hallgathatjuk el, hogy a versaillesi legfőbb haditanácsnak (*Conseil Supérieur de Guerre*), mely a Páduába indítandó fegyverszüneti szerződési feltételeket október 31-dikén maga dolgozta ki, ugyanakkor megtartott ülésében, ugyancsak a Weber tábornoktól említett 3. §-nál Vesznic párisi szerb követ az összes délszláv területek kiürítését kérelmezte. Az elnöklő Clémenceau francia miniszterelnök erre — a tanácskozás House ezredes, amerikai delegátus lakásán történt — megjegyezte, hogy „a fegyverszüneti feltételek nem tévesztendőek össze a békefeltételekkel“ és hogy „a mi fegyverszüneti feltételeink egyáltalában nem prejudikálnak a békefeltételekre“. Balfour lord angol külügyminiszter azt mondta, hogy kiürítés esetén arról is gondoskodni kell, hogy a kiürítendő területeken a rend fenntartassék és valószínűleg ezen fordult meg a dolog, hogy a legfőbb katonai tanács egyhangú határozattal vonakodott Ausztria-Magyarország egyéb területeit megszállás alá venni, miáltal az elszakítást követelő kormányok a fegyveres megszállás és birtokbavétel lehetőségétől elestek (*Mermeix: Les négociations secrètes*. Paris, 1921).

Ebben a formában jött létre a fegyverszüneti szerződés, melyet szintén a Kerchnawe tábornoktól közölt adatok tanúsága szerint a magyar forradalmi kormánnyal is közöltek, ez utóbbi pedig elfogadott. Az elfogadásra enged következtetni az is, hogy Hanotaux Gabriel francia államférfi megírván a háború befejezésének történetét, a *Revue des deux mondes* párisi folyóirat 1924-diki évfolyamában akként nyilatkozott, miszerint „november 2-dikán két magyar alezredes jelent meg Belgrádban, hogy Franchet d'Espérey (francia tábornoktól) a hadműveletek beszüntetését a Villa Giustiban kötött fegyverszünet alapján kérelmezzék“. Végül pedig arra is van bizonyítékunk, hogy a szerződés Franchet d'Espéreyvel szintén közöltetett és hogy a

tábornok azt magára nézve kötelezőnek ismerte, mert Breit tábornok a forradalmi és vörös háború történetéről írt művében felemlíti, hogy Franchet d'Espérey utasítást kapott, miszerint a magyar kormánynak Belgrádnan megjelent delegátusaival folytatott tárgyalásaiban csupán katonai kérdésekre szorítkozzék, tekintettel a már létrejött fegyverszüneti szerződésre.

Nincs okunk kételkedni a fenti adatok valóságában, kénytelenek vagyunk azonban megjegyezni, hogy a politikai és katonai helyzet november 4-dikén lényeges változást szenvedett.

A szláv—orosz tervek valóra válását azok részére, akik az entente hatalmainak háborús szolgálatokat tettek, amint láttuk, a cári Oroszország összeomlása után Franciaország vállalta el. Az egykor orosz érdekek szolgálatában álló *Tardieu André*, ki a párisi békekonferenciának egyik irányadó embere volt, a békeszerződésről írt munkájában (*La paix*. Páris, 1921) maga írta meg, hogy „Franciaország (volt) az, amely felé biztos ösztönnel a Habsburgok örökségét (igénylő) népek fordultak. Franciaország az ő hívásukat mindig meghallgatta... Azon a napon, amelyen Németország megbízottai a békeszerződést pecsétjükkel ellátták, Franciaország békeműve útján tovább folytatta háborús munkáját. Válaszolt a Prágában, Varsóban, Belgrádban, Bukarestben felkínálkozó hűségre. Vezetése alatt Európának újra átszervezése van útban — Ausztria-Magyarország romjain egy új Európa támad fel, amely az eltűnt veszély helyett új támaszt ígér. . Magyarországot nem kell sajnálni.“

Az a körülmény, hogy Tardieu a trianoni békeszerződésnek egyik megalkotója volt, mindenesetre különös súlyt biztosít a fenti nyilatkozatnak, mert azt mutatja, hogy a párisi békekonferencia egyrészt a nemzetközi jog félretolásával, a fegyverszüneti szerződés ellenére, mely a hadműveleteket befejezte, új háborúba kezdett, másrészt pedig ilyen irányítás mellett a szláv—orosz tervek érdekében, az ezeréves magyar állam megdöntésére tört, mindennél nagyobb érvet szolgáltatván ahhoz, hogy ezen romboló támadás előestéjén, akkor, amikor azt még tízmillió orosz bajonett kísérlete meg, Tisza István gróf felelőssége tudatában helyén maradt.

Még Tardieu kijelentésénél is fontosabbnak kell tartanunk azt, hogy Prága, Varsó, Belgrád és Bukarest, a szláv—orosz tervektől megindított osztozkodás várományosai, akik ellenséges fegyverektől még ki nem fosztott új területek birtokbavételére vágytak, de a páduai fegy-

verszüneti szerződés következtében elestek attól, hogy áldozataikat birtokba vehessék: most az orosz érdekek szolgálatában álló Tardieu segítségével a cári Oroszországtól beváltani nem tudott Ígéretek megvalósítására Franciaországtól kaptak biztatást.

Franciaország azonban nem csupán a békekonferencián hallgatta meg őket, sőt azt kell mondanunk, hogy az a lélektani pillanat, amidőn Franciaország a szláv—orosz tervek ügynökeitől sarkalva és kísérve az eseményekbe nyúlt, nem is a békekonferencia időpontja volt, hanem 1918 november 4-dike, amidőn Foch tábornagy arra való tekintettel, hogy a német fegyverszünet még mindig nem jött létre, Németország délkeletről való megtámadása érdekében a legfőbb és korlátlan rendelkezést magához ragadta. Bliss amerikai tábornok, az amerikai békedelegáció tagja, az *American Journal of International Law* 1922-diki évfolyamában közölte, miszerint a Versaillesban tanácskozó *Conseil Supérieur de Guerre* 1918 november 4-dikén a következő határozatot hozta: „II. §. Foch marsai kapja meg a legfőbb irányítást a Németország ellen folyó hadműveleteknek minden fronton, beleértve a déli és keleti frontokat is“.

Ezzel a felhatalmazás, amelyet az olasz Diaz tábornok a fegyverszünet megkötése végett kapott, véget ért, de azzal együtt véget ért Olaszország döntő szerepe is. Fel kell tennünk, hogy ekkor ért véget a jó viszony is Francia- és Olaszország között, mert a francia vezetés monopóliuma Olaszország vitális érdekeire annyira nem volt figyelemmel, hogy Olaszország ellen 1919 elején már egy francia—szerb katonai érdekközösség jött létre.

Foch marsai hatalomrajutásával a francia érdekek jutottak hatalomra, Franciaország érdekeivel pedig szoros kapcsolatban jelentek meg a szláv—orosz érdekek is, melyeknek a páduai fegyverszünet határozataival homlokegyenest ellenkező programját Northcliffe lord a londoni *Times* és a párisi *Matin* 1918 november 3-diki és 4-diki számaiban közzétette. Tudjuk, hogy e programnak Ausztria-Magyarországra vonatkozó részét Seton-Watson dolgozta ki; azt is tudjuk, hogy az Magyarország felosztását vette számításba és hogy e felosztási terv a későbbi békeszerződés határozatait kilométernyi pontossággal adta vissza.

Legyen szabad ezek után a sorsdöntő események időrendjét a következőkben felállítani: 1918 október 31. a *Conseil Supérieur de Guerre* elkészíti a páduai fegyverszüneti szerződés feltételeit: novem-

bér 1—2. azok elfogadása; november 3. a páduai fegyverszünet aláírása; november 3—4. a szláv—orosz programm közzététele; november 4. a páduai fegyverszüneti szerződés felretétele és a cári Oroszországtól vállalt annexió megállapodások diadala.

Franciaország menségére meg kell említenünk, hogy a szláv—orosz követelés voltaképpen az ő nehéz helyzetét használta ki, mert akkor minden francia szeme Németországon függött. Foch marsai attól félt, hogy Hindenburg és Mackensen seregei visszavonulóban egyesülni fognak és ha Mackensen csapatai a német határoktól délre valahol Magyarország területére beveszik magokat, esetleg az egész katonai helyzet felborulhat. Hanotaux Gábrielnek a *Revue des deux mondes* 1924-diki évfolyamában közölt vallomása szerint ezen a ponton jöttek a franciák segítségére a forradalmi kormány delegátusai, kik Franchet d'Espérey tábornoknak tálcán hozták el Magyarország kapitulációját és Mackensen hadseregét. A diadal teljessé lett: „Mackensen körül volt zárva“.

Franchet d'Espérey tábornok igen jól tudta, hogy fegyverszüneti szerződést nem köthet a magyarokkal, mert egy háborúban egy fegyverszüneti szerződés köthető csupán és az már november 3-dikán Páduában megkötött. Azért csupán katonai egyezményt (*Convention Militaire*) volt hajlandó kötni, amilyent minden felkínálkozó alkalommal bármely csapatparancsnok köthet. A belgrádi egyezmény tehát, mely november 8-dikán létrejött és amelyet november 13-dikán aláírtak, tévesen nevezetnek „belgrádi fegyverszünetnek“, mert az „katonai egyezmény“ és nem „fegyverszüneti szerződés“ nevet visel.

Nagy volt eszerint azoknak csalódása, kik Belgrádba „fegyverszünetet“ mentek kötni, miután a már általunk is elfogadott páduai fegyverszünettel nem voltak megelégedve. Azt hitték, hogy ha pacifistáknak vallják magukat és leteszik a fegyvert, akkor az ellenség is ugyanezt fogja tenni. Az ellenség valóban örömmel látta, hogy a fegyverletétel megtörténik és akkor parancsot adott a fegyveres előnyomulásra. Jászai Oszkár, ki maga is a küldöttség tagja volt és alig várta, hogy az ellenségnek békét hirdető *entente* uraival szemben álljon, azt a benyomást nyerte, hogy Franchet d'Espérey „durva, rosszindulatú, kardcsörtető, műveletlen“ katona, kinek a pacifizmus iránt érzéke nincsen (*Magyariens Schuld Ungarns Sühne*. München, 1923). Holott a tényállás az volt, hogy Franchet d'Espérey csupán az ellenség fegyverletételének örült, mert Magyarország déli és keleti határterületei-

uek megszállásával Mackensen előtt elzárta azt az utat, mely őt Magyarországon át Hindenburghoz vezethette. Így jött létre a Jászi kijelentése szerint „ránk erőszakolt, kegyetlen fegyverszüneti szerződés“, amely Franciaország barátai előtt a Magyarországra vezető utat megnyitotta.

A belgrádi katonai egyezmény valóban kijelölt egy területet, melyet a szövetségesek voltak megszállandók. A kérdéses terület a Nagy-Szamos, a Beszterce, a Maros, Szabadka, Baja, Pécs, Muraköz vonalát jelölte meg annak, amely mögé a magyar csapatoknak vissza kellett vonulniuk. Ezen földrajzi pontok alapján azt lehetne mondani, hogy a belgrádi katonai egyezmény önhatalmúlag akként változtatta meg a legális fegyverszüneti szerződés határozatait, hogy *egy-egy pontoknak* a szövetséges hatalmak biztonságának eszközlése végett átmenetileg való megszállása helyeit nem pontokat, hanem területet szállott meg, mire a fegyverszüneti szerződés nem adott felhatalmazást.

A tényállás azonban más volt, mert Franchet d'Espérey tábornok nem csupán abban tette túl magát a fegyverszüneti szerződésen, hogy Mackensen tábornagy háta mögött megszállt egy területet, amelyen Mackensen már nem vonulhatott át fegyveresen, hanem abban is, hogy ezen területet nem szövetséges, hanem a Magyarország felosztásában érdekelt kormányok csapataival szállotta meg, amelyek csak szövetségközi szempontból állottak az ő vezérlete alatt, a megszálló, területen azonban saját kormányaikat képviselték és azoknak voltak végrehajtó eszközei. Misics szerb tábornok, aki a mellékszobában az egyezményt megfogalmazta, egy pillanatig sem kételkedett abban, hogy a megszállandó terület Szerbiához fog csatoltatni és amidőn a szerb csapatok az előnyomulásra parancsot kaptak, angol vélemény szerint nagyon siettek, hogy' a kijelölt határidő alatt minél nagyobb területet szálljanak meg. A tényleges megszállás valóban meghaladta mindazt, amire addig igényt tartottak.

Azt mondhatná valaki, hogy a szerbek és románok szintén a szövetségesek közé tartoztak, már pedig a belgrádi egyezmény nem adott közelebbi megjelölést arra vonatkozólag, hogy a megszálló csapatok mily nemzeteket képviseljenek. Erre vonatkozólag az a megjegyzésünk, hogy az érdekelt lakosság szövetségesek alatt nem pusztán szerbeket vagy románokat értett, sőt kifejezetten azt hitte, hogy a béke és biztonság érdekében az angol, francia és amerikai parancs

nokságok nem a felosztásban érdekelt kormányok útján fogják a megszállást eszközölni. Ezt a feltevést halomra döntötte az, hogy ezen kormányok a belgrádi egyezmény megsértésével a polgári kormányzatot nem hagyták érintetlenül, hanem azt nyomban a bevonulás után a magukéval cserélték meg.

A belgrádi katonai egyezmény tehát kezdettől nem tartott meg, hanem azt egyoldalúan megsértették. Amire Franchet d'Espérey azt válaszolta, miszerint a forradalmi magyar kormány kérte, hogy letehesse a fegyvert; ugyanakkor elhallgatván azt, hogy miután a németek november 11-dikén a fegyverszünetet aláírták, Franciaországnak a belgrádi egyezmény végrehajtása nem volt fontos és a végrehajtás módja sem volt lényeges többé, a megszállandó terület lakossága pedig az ellenséghez tartozott. Semmi esetre sem áll az az állítás, amelyet a párisi békekonferencia hivatalos angol történetében olvasunk, hogy „a magyar kormány vonakodott elismerni a november 3-diki fegyverszünetet és éppen ezért a szövetségesek folytatták előnyomulásukat Magyarországra egészen addig, amikor Károlyi gróf kérésére Belgrádban egy katonai egyezményt írtak alá“. A magyar kormány a november 3-diki fegyverszüneti szerződést de facto elismerte és annak végrehajtását kérte Belgrádban, ahol azonban akkor már versaillesi utasítás szerint, hol a november 3-diki fegyverszüneti szerződést november 4-én a németek miatt félretolták, a Mackensen mögött levő területek megszállására törekedtek. A franciák csak Mackensent nézték és őt igyekeztek kézrekeríteni. ők fedezték a szerb és román megszállást addig, amíg Mackensen tábornagnak serege volt; midőn serege hazavonult, akkor a magyar állam szuverenitásának megsértésével magyar területen foglyul ejtették és elhurcolták.

Bliss amerikai tábornok Wilson elnök feljegyzései között közzétett 1919 március 27-diki jelentése szerint azonban a belgrádi katonai egyezményt egyedül a magyarok tartották meg; amidőn tehát a békekonferencia hatalmai 1919 nyarán Romániával szemben az egyezményre hivatkoztak, Bratianu miniszterelnök joggal jegyezte meg, miszerint nem tudta, hogy az még mindig létezik és érvényben van.

Joggal tehetjük fel ezek után a kérdést, hogy az 1918 november 3-án Páduában megkötött legális fegyverszüneti szerződés végrehajtott-e, felmondott-e vagy megsértetett-e; vajjon az egyáltalában érvényben volt-e vagy nem.

Különben attól kell tartanunk, hogy az már november 4-dikén egy-

oldalúan, a másik fél tudta és akarata nélkül, a nemzetközi jog ellenére, titkos megegyezések alapján és fegyveres annexiók érdekében elejtetett — Olaszországgal együtt, mely a páduai egyezmény megkötésére felhatalmazást és megbízást kapott.

Nyilvánvalóan azt fogják erre válaszolni, hogy akkor már Ausztria-Magyarország is megszűnt létezni, tehát a páduai szerződést aláíró egyik fél eltűnt.

Erre vonatkozólag csupán azt jegyezzük meg, hogy bár Ausztria-Magyarország nemzetei abban az időben forradalmi állapotban voltak és az önrendelkezés alapjára igyekeztek helyezkedni, az annexióra törekvő kormányok érdekében a párisi *Matin*-ban és a londoni *Times*-ban 1918 november 3-dikán és 4-dikén közzétett program és nem a tényleges helyzet volt az, mely Ausztria-Magyarország népeit az önrendelkezési jog szabad gyakorlásában megakadályozva, egymástól végérvényesen elszakítani és egymással végérvényesen szembeállítani törekedett, amint az ezen eljárás és a békeszerződés eredményeként valóra vált.

Annak ellenére, hogy a belgrádi egyezmény csupán szövetségekről tett említést s azt mondotta, hogy a közigazgatásnak magyar kézben kell maradnia, mindazon területeken, melyeket a szerb és román csapatok megszállottak, a magyar hatóságokat nyomban elmozdították, szerb és román közigazgatással cserélték meg. A szerb kormány 1918 december 1-dikén, a román kormány 1919 január 11-dikén a megszállott, utóbbi még azon túlmenőleg az általa igényelt összes területeket is anektálták.

Hogy Magyarország felosztása nem az 1918 november 3-diki fegyverszüneti szerződésen alapult, annak világos bizonyítékát nyújtotta Benes Edvárdnak a *Matin* és a *Times* 1918 november 5-diki és 6-diki számaiban közölt azon kijelentése, miszerint a cseheknek meg kell szállniok Felső-Magyarországot és a szerb kormánynak azon kijelentése, hogy Magyarország sorsát nem a helyszínén, Versaillesban fogják eldönteni.

Fel kell tennünk tehát azt, hogy az 1918 november 4-dikén átfórtalmált *Conseil Supérieur de Guerre* a legális fegyverszüneti szerződés félretétele után valóban számbavette a Magyarország felosztásában érdekelt kormányok követeléseit. Erre vall a cseh kormány említett nyilatkozatain kívül az is, hogy Jusserand washingtoni francia nagykövet 1918 november 29-én, kormánya megbízásából, már készen

nyújtotta át az Európába induló Wilson elnöknek azokat a békepon-
tokát, melyeket az annexiók tervei alapján összeállítottak.

Wilson elnök Lansing államtitkártól közölt és Európába hozott
eredeti népszövetségi javaslatában azt javasolta, hogy Ausztria-
Magyarország népei csak bizonyos idő elmúltával, érett megfonto-
lással és akkor, miután a vonatkozó kérdéseket már a német kérdés
megoldásával kész hatalmak is ismerik, maguk döntsenek önsorsuk
iránt. Ezzel ellentétben a francia kormány említett emlékirata úgy
állította be a kérdést, hogy „Ausztria-Magyarország sorsa kérdés tár-
gyát sem képezheti, mert ez a hatalom megszűnt létezni... sem a
fegyverszüneti szerződések, sem az elnök 14 pontja sem alkotják
konkrét alapját a kongresszus munkálatainak“.

Hogy Ausztria-Magyarország mint hatalom valóban megszűnt,
ahhoz semmi kétség nem férhetett; népei és nemzetei azonban nem
szűntek meg létezni s amíg az erőszakos felosztás az elmúlt monar-
chiának fájdalmat nem okozott, népeit szolgaságba döntötte.

Amíg Wilson elnök a maga javaslatával és a neki átnyújtott
emlékirattal Európába indult, addig Magyarországon annak ellenére,
hogy a fegyverszüneti szerződésnek a nemzetközi jog elvei szerint a
hadműveleteket kell befejeznie, új hadműveletek indultak meg, ame-
lyet a népfajok háborújának és a befejezett háború erőszakos meg-
hosszabbításának kell tekintenünk.

I. *A cseh megszállás.* Eltekintve attól, hogy Seton-Watson a
Northcliffe-iroda útján benyújtott emlékiratában már november első
napjaiban Felső-Magyarországnak Csehországba való bekebelezéséi
javasolta, Benes a *Matin*-ban és *Tímes*-ban e javaslatot azzal igyeke-
zett alátámasztani, hogy a birtokbavételt a magyarországi bolseviz-
mus és a nyugati államoknak ettől való megvédése teszi szükségessé,
amely veszedelmet „egyedül a csehek tudnának elhárítani, ha érde-
kükben a fegyverszünet bizonyos feltételeit teljesítenék“.

Breit tábornok idézett munkájában a cseh kormánynak egy 1918
november 4-diki állítólagos jegyzékét közli, melyben az közli a magyar
kormánnyal, hogy mivel Csehszlovákiát a hatalmak elismerték és
delegátusát a békekonferenciára meghívták, „nekünk jogunk van a
fegyverszüneti szerződés alapján minden fontosabb pontot meg-
szállani“.

Ugyanakkor a cseh békedelegáció Pozsonyt, mint Csehszlovákia
fővárosát, „századok óta tőt várost“ igényelte, Seton-Watson viszont

a *New Europe* folyóiratban azt mondta, hogy Pozsony német—magyar város és hogy a csehek kereskedelmi szempontból követelik.

Vyx francia alezredes, a Budapestre küldött ententemisszió összekötő tisztje, akként nyilatkozott, hogy mivel a szövetségesek a cseh államot és hadsereget elismerték, a cseheknek joguk van megszállniok Szlovákiát, mert ők is résztvesznek a fegyverszüneti szerződés végrehajtásában, „amely a régi Osztrák-Magyar Monarchia területének megszállását kimondotta“, holott ezzel ellenkezőleg a fegyverszüneti szerződés ily megszállást soha ki nem mondott. 1919 január 10-diki jegyzékében e kijelentést oda módosította, hogy a páduai fegyverszüneti szerződés csupán a délnyugati frontra vonatkozott, „tehát a cseh-szlovák államnak abszolút szuverén joga van mindazon területekre, melyeket a részére megjelölt ideiglenes határok között megszállott“, ami magábanvéve érthetetlen és logikátlan következtetés.

Végül Hobza prágai professzor, a cseh külügyminisztérium nemzetközi jogi osztályának főnöke, a *Revue Générale du droit international public* 1922-diki évfolyamában azt írta, hogy Csehország „koncesszió“ (átengedés) útján jutott a kérdéses területek szuverén birtokába.

Mivel Felső-Magyarország a cseh államnak alkotórésze sohasem volt és visszacsatolásra nem lehet szó, a jogcímeknek olyan gazdag sorozatával állunk szemben, hogy *a látszat szerint a birtoklás alátámasztására* mindig új és új címek elővételére volt szükség. Ettől eltekintve legyen elég annak megállapítására szorítkoznunk, hogy a páduai fegyverszüneti szerződés kifejezetten csupán stratégiai megszállásra, de nem egyúttal bekebelezésre is adott felhatalmazást; hogy valamely állam elismerése nem ad jogot hódításokra; hogy Magyarországon akkor még nem volt bolsevizmus és hogy az átengedés ténye fegyveres úton csikartatott ki.

Valójában a csehek maguk sem voltak tisztában azzal, hogy mily nagy területre tartsanak igényt. 1918 december 6-diki követelésükben 1.9 millió lakosra reflektáltak, kik között 220 ezer volt a magyar; 1919 január 26-dikán már 2.9 millió lakos, köztük 899 ezer magyar volt cseh megszállás alatt; végül a trianoni szerződés 3.5 millió lakost, köztük több mint egymillió magyart adott nekik.

Masaryk a londoni *Times* 1918 december 6-diki számában még akként nyilatkozott, hogy a felsőmagyarországi cseh igényeknek csu-

pán nyugati és északnyugati határa volt biztos, elfelejtette azonban hozzátenni, hogy ez a határ már ezer év óta meg volt állapítva, mert az Csehország felé Magyarország régi határa volt.

Ugyancsak a *Times* 1919 január 9-diki számában hozzátette, hogy Magyarország Pozsony ellenében „nagyszámú és fontos cseh községeket fog kapni“, amiről senki sem tud, mert a régi Magyarországnak csehektől lakott községei és területei abszolúte nem voltak, Csehország pedig Magyarországnak semmiféle cseh területet nem engedett át.

A cseh békedelegáció sokkal egyszerűbben nyúlt a kérdéshez, amidőn azt hatalmi ténnyé terelte át és azt mondta, hogy Pozsony birtoklása reá nézve életbevágó kérdés (*linea question capitale*), amelyről tárgyalni sem hajlandó, mert a Duna vonalára neki a Közép-Európában berendezendő nagy szerepre való tekintettel van szüksége (*de remplir son urai rôle dans l'Europe centrale*); mint igazi dunai állam, nagy jelentőségre számít — kelet felé, miáltal az osztrák hatalmi politika nyomdokaiba lépett. Így került a dunamenti Csallóköz cseh kézbe, holott 101.839 magyar és 2883 német lakos mellett csak 453 volt a szlovák és 1 a cseh.

A cseh kormány tehát nem elégedett meg Csehország független ségével, hanem Közép-Európa hegemoniájára vágyott. Amint 1921-ben Rivet Károly francia publicistának mondta: „Prága Közép-Európa diplomáciai központjává lesz, ami jelentékenyen csökkenteni fogja Bécs és Budapest fontosságát; de viszont ránk ruházza át a kötele-séget, hogy e két várost gazdaságilag és politikailag háttérbe szorítsuk“.

Felső-Magyarország megszállása Szlovákiában Pellé, Ruszinszkó-ban Hénnoque francia tábornok vezérlete alatt ment végbe, ami a francia—orosz szövetség fenntartását jelentette. Amint Benes cseh kül-ügyminiszternek 1924 október 25-diki bizalmas körjegyzéke, melyet a londoni *Foreign Affairs* 1925-ben közzétett, mondotta, Csehországnak az összekötő kapocsnak kell maradnia Francia- és Oroszország között és az a 30.000 orosz tanár, diák és polgárember, kik Csehországban találtak menedéket, egyben apostolává lesz a francia—cseh—orosz baráti szövetségnek.

Mindezek alapján nem nehéz megállapítani, hogy Csehország nem szabad államként alakult meg, hanem a Közép-Európa vezetésére vállalkozás vágyaival született. Vezető politikusai azt hitték, hogy

Magyarország anarchiába süllyed és megadja magát a cseh vezetésnek, míg a magyar bolsevizmus falrafestésével — esetleg előmozdításával, amint egyes magyar lapok bizonyítják — a nyugati hatalmakat könnyen rá lehetne venni arra, hogy Magyarország fölött a cseheknek mandátumot adjanak.

Hogy a magyarokat a nyugati államoktól elválasszák, Benes már a londoni *Times* 1918 november 6-diki számában megújította javaslatát a nyugatmagyarországi korridor iránt és mikor 1919 decemberben Párisba visszatért, a szerb delegátusoknak maga kínált fegyveres szövetséget aziránt, hogy a korridor nehézségek esetén közös erővel megvalósíthassák. Amint a cseh külügyekről 1924-ben írt beszámolójában elmondotta, 1920 januárban maga hívta meg Renner osztrák államkancellárt, aki ententebarát szocialista pártállása mellett még cseh származású is volt és ő maga ajánlotta neki, hogy Ausztria nevében Nyugat-Magyarországot, melyet a békekonzferencián Csehországnak adni vonakodtak — csak Franciaország szavazott mellette — Ausztriának adják oda és ezáltal gyengítsék Magyarország talpraállítását. Így született meg a *Burgenland*, mely azután a gyenge Ausztriához került.

//. *A román megszállás.* — Az 1916 augusztus 17-diki bukaresti szerződés V. cikkelye értelmében az entente oldalára álló Romániának a központi hatalmakkal nem volt szabad békét kötnie. Mivel pedig Románia 1918 május 8-dikán Bukarestben a központi hatalmakkal békére lépett, Vesznic szerb delegátus kijelentése szerint az 1916-diki titkos szerződés megszűntnek volt tekinthető.

Foch tábornok azonban, a legfőbb rendelkezést átvéve, éppen a román hadsereg útján akarta sakkban tartani Mackensen tábornagy német hadseregét és Vajda-Voevod miniszterelnök titkára, Tilea, főnökének diplomáciai tevékenységéről kiadott munkájában felemlítésre méltónak tartotta, hogy Coanda tábornok, román vezérkari főnök, csak nehezen fogadta el 1918 november 10-dikén a Clémenceaulól megtáviratozott versaillesi ultimátumot, hogy a bukaresti béke megsértésével ismét fegyverbe álljon. Annál inkább, mert a román kormány, Marghiloman feljegyzései szerint, két nappal azelőtt, november 8-dikán arról értesítette Mackensen tábornagyot, hogy nyugodtan elvonulhat, mert „a román kormánynak semmi szándékában sincs Erdélyt megszállani“. (*Marghiloman A.: Note Politice 1897—1924.* Bukarest, 1927. IV. kötet.)

Bratianu román miniszterelnök, a román békedelegáció vezetője, sokkal enyhébben fogta fel a kérdést, mikor kijelentette, hogy a román kormány sem a semlegességet, sem a békeszerződést nem vette komolyan és nem fogta fel őszintén. 1919 február 1-én a békekonferencia előtt tartott beszédében azt mondta, hogy a béketárgyalásokkal csak időt akart nyerni és Ferdinánd király türelmetlenül várta, hogy ismét hadba vonulhasson. 1919 július 1-diki beszédében azonban ugyanott megvallotta, hogy 1918 őszén a francia kormány hívta fegyverre Romániát, a felelősség tehát szerinte, a békeszerződés megszegéséért Franciaországot illette meg.

Azt hitte, mindez elég arra, hogy az 1916 augusztus 17-diki szerződésben megígért területeket birtokba vegye. Berthelot francia tábornok azok megszállására 1918 őszén parancsot is adott, mivel azonban ugyanakkor a magyar kormányt arról értesítette, hogy a kérdéses területeket francia csapatok fogják megszállani, lehetetlen elhallgatnunk, hogy ez sohasem történt meg. Bár Berthelot a kijelentést 1918 decemberben is megismételte, a lakosság mai napig sem látta megérkezni a magyar kormánynak írásban megígért francia csapatokat, melyeknek megjelenésétől a fegyverszüneti szerződés határozatainak megtartását várta. Mert a franciák helyett románok jelentek meg, kik a belgrádi egyezmény és a később adott ígéretek ellenére a magyar hatóságokat mindenütt elmozdították, a román kormány pedig 1919 január 11-dikén az egész területet Romániába kebelezte.

A terület, amelyre Románia igényt tartott, a Dnyesztertől a Tiszáig terjedt. Ekkor mondotta Bratianu a párisi békekonferencián azt, hogy Románia nagylelkűen meghajol a hatalmak előtt és nem ragaszkodik a Tisza vonalához, bár az utolsó évszázadokban a magyarok a Tiszán átkelve, román földön is befészkeltek magukat és ott olyan nagy várost alapítottak, mint Debrecen.

Vesznicz szerb delegátus a szerbektől megszállt Bánát birtokát féltve, óvatosságot emelt a Bánátra emelt román követelés ellen, mire Clémenceau francia miniszterelnök népszavazást ajánlott, aminek viszont mindketten ellenszegültek, mert a Bánát 1.58 millió lakosa közül mindössze 284 ezer volt a szerb és 592 ezer a román. Így történt, hogy a Bánátot a Seton-Watsontól 1915-ben ajánlott vonal szerint osztották meg.

A párisi békekonferencia 1919 február 26-dikán a Tiszántúl területén még 70 kilométernyi területet ajánlott fel a románoknak, mikor

Franchet d'Espérey tábornok vezérkari főnöke, Charpy francia tábornok február 25-diki jelentése megérkezett, amely hivatalosan is megállapította, hogy a románok nem — csak a magyarok — tartották meg a belgrádi katonai egyezményt. A döntés azonban ennek ellenére is megtörtént és az már március 7-dikén Berthelot útján a román vezérkar kezében volt. A belgrádi francia parancsnokság csak 19-dikén közölte azt Budapesttel, hol Vyx alezredes csak 21-dikén nyújtotta át Károlyi Mihály grófnak, ki erre a kommunistáknak engedte át helyét. Ez adott alkalmat a további román előnyomulásra és megszállásra, mely Csonka-Magyarországnak hivatalos becslés szerint 6.5 milliárd svájci frank kárt okozott.

Mindez pedig abból következett, hogy az 1918 november 3-dikán megkötött és Magyarországtól is elfogadott legális fegyverszüneti szerződés végre nem hajtatott, hanem november 4-diki határozat alapján egy új háború vette kezdetét.

Amíg a szerződés Magyarország felosztása, megszállása és birtokbavétele iránt semmit sem intézkedett, addig a fegyverszüneti szerződés ellenére, melynek éppen a háború befejezése lett volna hivatása és a legális szerződés fülretétele után megindult hadműveletek eredményeként Magyarország anyaországának kétharmadrészei elszakították és idegen államokba kebelezték; oly elhatározásból kifolyólag, melyet a lakossággal sohasem közöltek.

Ausztria-Magyarország tehát, amely 1918 november 3-dikán a szövetséges és társult hatalmakkal még legális fegyverszünetet kötött, a francia kormány november 29-diki emlékirata szerint viszont már nem létezett, nem természetes halállal szűnt meg, amelynek likvidációs tárgyalásai hosszú ideig elhúzódtak volna. „Abban az időben — mondotta Benes Edvárd cseh külügyminiszter 1924-ben — a szövetségesek még nem voltak bizonyosak abban, hogy Ausztria elpusztult... a mi kormányunk létrejötte a szövetségesekre nézve fait accompli volt. Négyévi nehéz küzdelem után én írtam alá a békefeltételeket, melyeket a már megdöntött Osztrák Birodalomnak átnyújtottak, mint csehszlovák delegátus.“ (*Benes Edvárd: Problems of New Europe.* Prága, 1924.)

Ausztria-Magyarország voltaképpen a fegyveres megszállások eredményeként fegyveres úton oszlott fel és tört darabokra, miről az Ausztria-Magyarországgal megkötött fegyverszüneti szerződésben nem történt gondoskodás, de a békeszerződésekben utólag legalizáltatott.

Akár van tehát nemzetközi jogi szempontból kapcsolat a fegyverszüneti és békeszerződések között, akár nincsen, a gyakorlat azt mutatta, hogy amíg az előbbi szerződés a háborút nem fejezte be, az utóbbi pedig a népfajok szembeállításával a népfajok háborúja előtt nyitott utat.

VI. A békeszerződés megalkotása és biztosítékai

A párisi békekonferencia, melyet a béke után vágyó népek oly szívszorongva és túlzott reményekkel vártak, nem felelt meg hívatásának.

Mindenekelőtt nem tekinthető békekonferenciának azért, mert a békekonferenciáktól lényegesen eltért abban, hogy azon csupán az egyik érdekelt fél volt képviselve. Amint a konferencia vonatkozó statútuma mondotta: „A konferencia a Szövetséges és Társult Hatalmak képviselőit fogja magában foglalni“.

Az egybegyűlt képviselők a szerződést békefeltételek alakjában dolgozták ki, melyeket ultimátum kíséretében nyújtottak át a legyőzött államok képviselőinek és tőlük az egyoldalúan megállapított békefeltételeknek változatlanul való aláírását követelték.

A békefeltételek annyira súlyosak voltak, hogy azoknak aláírását senki sem remélte kényszereszközök nélkül, kényszereszközökül pedig a lefegyverzést, a blokádot, az élelmi- és gyógyszerek elvonását, a testi és lelki nyomort és mindezeknek fegyveres úton való fenntartását és kiterjesztését állította oda, ha az aláírást megtagadnák.

Ilyen körülmények között nem is tért ki senki az aláírás elől, de ugyanakkor a szerződés aláírása már magábanvéve nyitva hagyott egy ajtót, melyen át a jövő szigorú kritikája és elégtelensége lépett be.

Mert a kétoldalú szerződés hiánya egyben a kétoldalú megnyugvás lehetőségét is kizárta.

Ha valakit érdekelne az, hogy a párisi békekonferencia hogyan hunyhatta be szemeit a valódi helyzet, a nemzetközi jog és a jövőben előrelátható visszahatás előtt, arra nézve már Lansing északamerikai államtitkár kimerítő választ adott.

Azt mondotta Lansing, hogy a békekonferencián senki sem beszélt hangosan. „Mindenki csak bizalmasat. A konferencia nyílt üléseit előre elrendezték és így azok üres formaságokká lettek. Az egyezményeket és üzleteket zárt ajtók mögött kötötték meg.“ (*The Peace Negotiations*. London, 1921.)

Ugyancsak ő mondotta, hogy Wilson elnök, aki a háborút volta-képpen eldöntötte és akitől így nyilvánvalóan a béke sorsa is függött, egyedül bizalmas jó barátjával, House ezredessel érintkezett; House ezredes viszont Steed emlékiratainak tanúsága szerint a konferencián Steedtől kért tanácsot, aki viszont Seton-Watsonnal és Masarykkal volt állandó kapcsolatban. Semmi kétség sem fér tehát ahhoz, hogy Wilson elnök közvetett úton Masaryk útmutatása szerint járt el, vagyis a szláv—orosz tervek egészét magáévá tette. Gyöngeségét mi sem jellemezte jobban, mint hogy a szlávok barátságával együtt azoknak az olaszok iránt érzett ellenszenvét magáévá tette, mert a páduai fegyverszünet megkötésével megbízott és abban megbízásból eljáró Olaszország Wilson elnök megjelenésétől kezdve a békekonferenciának mostohagyermekévé lett, amelyet azután megbántva hagyott el. Ugyanakkor viszont Wilson elnök látszólagos védelme alatt jött létre a szoros érdekközösség a franciák és a szlávok között, miáltal a békekonferencia nem kétoldalú tárgyalás, hanem hatalmi mérkőzés színterévé lett, melyben az olaszok alul maradtak.

A magyar kérdéssel foglalkozó albizottságok elnöki tisztét Tardieu André, a párisi orosz nagykövetség egykori bizalmasa vitte, ki a békekonferenciáról írt művében maga mondotta el a szerződések megalkotásának történetét.

Ha felvethetné valaki, hogy talán mások is jelen lehettek és döntő szóval bírhattak, kik az előterjesztések ellen kifogást emelhettek, úgy meg kell állapítanunk, hogy a jelenvoltak nagy része mindenben magáévá tette a délkeleti kérdésekkel foglalkozó „szakértők“ előterjesztéseit, kiknek szakértelmében senki sem kételkedett. Seton-Watson 1924 decemberben az északamerikai Richmondban megtartott beszédében a következő módon magyarázta meg az általa és barátai által ebben az irányban elért sikert: „Amint most beszélek, sok embert látok magam előtt, akik a békekonferencián szerepet vittek és akik megértik azt, hogy néhány szakértő szoros összetartása, kik ismerik egymást és minden erejüket egy adott cél elérésére összpontosítják,

el tudnak érni egyet-mást, mire a nem értesült közvélemény és a nem értesült államférfiak képtelenek“.

Igen valószínű tehát, hogy a Magyarország felosztását célzó határozatok előterjesztése és elfogadtatása óálatuk történt. Csupán azzal kell a tényállást kiegészítenünk, hogy Magyarország sorsát illetőleg egyetlenegy magyart sem kérdeztek meg és hogy az említett szakértők valamennyien Magyarország felosztásában érdekelt idegenek voltak.

Az is hihető, hogy a szakértők magukban alig lehettek elégségesek arra, hogy javaslataikat keresztülvihessék. Erre vonatkozólag azonban meg kell jegyeznünk, hogy javaslataikat a katonai vezérkarok már előzetesen magukévá tették és hogy a békekonferencia tanácsadó szerveinek egyike továbbra is a legfőbb haditanács, a tábornokok tanácsa maradt, amit nem békés, hanem háborús szervnek kell tekintenünk. A Foch tábornagtól vezetett katonai testület és a francia kormánytól vezetett nagykövetek tanácsa viszont a már megállapított és 1918 november 29-dikén közölt francia emlékirat szellemében jártak el. Ezen emlékirat lefektetett alapelve az volt, hogy Ausztria-Magyarországgal mint megszünt és felosztott hatalommal kell számolni; amiben viszont Benesnek a londoni *Fortnightly Review* 1920 novemberi számában ismertetett programjára ismerünk, midőn ezeket mondotta: „be akartuk bizonyítani, hogy Európának Ausztria-Magyarországra nincsen szüksége többé“.

Midőn az említett szakértők javaslataikat előterjesztették, mégis feltűnően soknak látszott azoknak száma, kik idegen uralom alá jutottak.

Mikor megérkezett a hire annak, hogy Budapesten az 1919 február 26-diki határozatok átvétele után szovjet alakult, Lloyd-George angol miniszterelnök maga vetette papírra 1919 március 25-dikén, miszerint „Délkelet-Európában sohasem lesz béke, ha minden kis állam, amely ma létrejön, nagy magyar irredentát zár határai közé. Azért azt tartanám a (megalkotandó) béke irányelvének, hogy amennyire csak emberileg lehetséges, a különböző fajok anyországaikban helyeztessenek el és hogy ez az emberi követelmény megelőzzön minden stratégiai, gazdasági és közlekedési érvet, aminek más úton is eleget lehet tenni“.

Hozzá kell tennünk, hogy megelőzőleg, 1919 március 8-dikán, az olasz kormány is javaslatot tett a magyar kérdés megoldására, Smuts

tábornok pedig Wilson elnök azon pontjához kívánt visszatérni — az Nemzetek Szövetségének alkotmánylevelében, — hogy Ausztria-Magyarország népei maguk döntsék el jövő sorsukat. Wilson elnök azonban a kérdéses pont törléséhez már hozzájárult és csupán az volt lehetséges, hogy az elszakított kisebbségek védelmére pótszerződéseket létesítettek. Így jöttek létre a kisebbségi szerződések, melyekről Wilson elnök azt mondta, hogy az új államok csupán azok aláírása ellenében kapták meg már bekebelezett új területeiket. Azoknak meg nem tartása tehát a birtoklást vitássá teheti. Hogy Wilson feltétele igaz lehetett, azt sejteni engedte az a körülmény, hogy a román kormány a kisebbségi szerződést csak a hozzá intézett ultimátum lejárta előtt, 1919 december 3-dikán éjjélkor, a bukaresti francia követségre menve fogadta el azért, mert, amint Ferdinánd király Poincaré Raymondnak írta, Románia teljesen ki volt merülve és forradalom előtt állott (*Mcirghiloman A.: Note politice 1897—1924. Bukarest, 1927. V. kötet*).

Ezzel azonban felvetette azt a kérdést is, vajjon a nemzetközi szerződések kötelező ereje és az állami szuverénitás között melyik bír nagyobb erővel, amely kérdés körül később oly elkeseredett harcokat vívtak, mert az új államok a kisebbségi szerződésekkel szemben állami szuverénitásukhoz ragaszkodtak és annak leple alatt a kisebbségek beolvasztására törekedtek.

Egyelőre csak arról volt szó, hogy lehetőleg rövid idő alatt lehetőleg maradandót alkossanak és a nagy sietségben aggódva néztek Magyarország felé, hol 1919 őszén oly szellemben indult meg a talpraállítás, hogy az, erős nemzeti jellegénél fogva, az új alakulásokra nézve növekvő veszedelemmé lett.

A békekonferencia már 1919 május 7-dikén, midőn a Németországra vonatkozó békefeltételeket lázas munka után elkészítették és átnyújtották, feloszlott és helyét a miniszterelnököknek, a nagyköveteknek és tábornokoknak tanácsai foglalták el.

Először arra gondoltak, hogy a nemzeti restaurációt a szocialistákkal fogják ellensúlyoztatni, de azok 1920 elején a politikától visszavonulva, passzivitásba léptek.

Azután a Habsburgok ellen fordultak és aziránt hoztak határozatot, hogy minden restaurációs kísérletnek ellent fognak állani.

Mindez még mindig nem jelentvén azt, hogy a magyar kormány a békefeltételeket alá fogja írni, Millerand francia köztársasági elnök

mindenesetre szövetségeseink tudtával és a felelősségnek azok által történt vállalása mellett, azokat 1920 május 6-dikán oly levél kíséretében nyújtotta át, melyben az esetleges igazságtalanságoknak orvoslását ígérte meg.

Ez volt az ú. n. *Millerand-Levél* (ang. *Millerand Letter*, néni. *Man-telnote*), amelynek értelmében: „A helyszíni vizsgálat esetleg felmentheti szükségességét annak, hogy a szerződésben megállapított határvonal egyes részeit megváltoztassák. Ha megállapítanak a határmegállapító-bizottságok, hogy a szerződés rendelkezései valamely ponton igazságtalanságot alkotnak, melynek eltávolítása általános érdekekkel bír, ebben a kérdésben jelentést tehetnek a Nemzetek Szövetsége Tanácsának. Ebben az esetben a Szövetséges és Társult Hatalmak hozzájárulnak ahhoz, miszerint a Nemzetek Szövetségének Tanácsa, ha illető felek egyike megkéri, ugyanazon feltételek mellett felajánlhatja szolgálatait, hogy barátságos megegyezés útján az eredeti határ megállapítását elérjék oly helyeken, hol a határ megváltoztatását a határmegállapító-bizottságok egyike kívánatosnak tartja. A Szövetséges és Társult Hatalmak biznak abban, hogy ez az eljárás megfelelő módját fogja képezni annak, hogy a határvonal megállapításának igazságtalansága, mely indokolt ellenvetésekre adhatna okot, eltávolíttassék“.

Általában ettől a Millerand-levéllől várták azt, hogy a békefeltételekben és a szerződéstervezetben egyoldalúan tett megállapítások igazságtalanságain, elsősorban az így megállapított határokon javítani lehet.

Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk azt a két körülményt, hogy mi képezte a levél kibocsátásának alapját és hogy a levelet kibocsátó Millerand köztársasági elnök rendelkezett-e azokkal a részben általa is említett szervekkel, melyek elé a határ megváltoztatásának kérdése adott esetben került.

Erre vonatkozólag meg kell jegyeznünk, hogy Millerand levele nem pusztán Magyarország érdekében, nem is pusztán azon megállapítások igazságtalansága, vagy sajnálata folytán íratott, melyekről a levél maga említést tett, hanem azon egyszerű és természetes okból, hogy miután a magyar béke delegáció elnöke, Apponyi Albert gróf az aláírás előtt megbízásáról lemondott, féltő volt, hogy az aláírás is el fog maradni. Szükségesnek mutatkozott tehát, miszerint remény kellesség aziránt, hogy a sérelmek orvosoltalni fognak és a magyar

kormányférfiak és Apponyi Albert gróf maga is akként nyilatkoztak, hogy az aláírás csakis ennek a reménynek a felkeltése után és alapján következett el 1920 június 4-dikén a trianoni palotában: abban a hitben, hogy az elhamarkodott ítélet rövidesen új megfontolás alá fog kerülni.

Le kell szegeznünk azt a tényt, hogy nem egyedül magyar államférfiak vették a francia köztársaság elnökének Ígéretét komolynak, hanem maguk a franciák is, mert az aláírás után, 1920 júniusban Franciaország a maga részéről az orosz támadás veszedelmére való tekintettel, külön tárgyalást indított meg — éppen a Millerand-levél alapján és arra való hivatkozással — abban az irányban, hogy a szenvedett sérelmek orvosoltassanak.

Ez orvoslást a francia kormány nem a Nemzetek Szövetségének Tanácsa útján kereste, melyről a Millerand-levél említést tett; nyilvánvalóan azért nem, mert mindenkinél jobban és már akkor tudatban volt annak, amit az alábbiakban elmondandók vagyunk.

A Nemzetek Szövetségének alkotmánylevele nem akként és abban a szellemben jött létre, amint azt Wilson elnök óhajtotta, hanem az önrendelkezés jogára való hivatkozást elhagyva, hallgatagon siklott el az annexiók fölött, melyeket az érdekelt kormányok hadseregei a fegyverszüneti szerződés nyílt megsértésével, fegyveres erővel eszközöltek és az így megszállt területeket a nemzetközi jog ellenére már a békeszerződés megkötését megelőzően államaikba illesztették. Az így létrejött alkotmánylevél azután szervesen egybeolvasztatott a békeszerződésekkel; bármelyik békeszerződést vesszük elő, mind-egyiknek elején változatlanul megtaláljuk azt, amit az egész békemű alaphibájának kell tekintenünk, mert a jövő békéjét egy szerencsétlen háború emberietlen végzéseiből láncolta hozzá. Ugyanígy láncolta magát azután az emberiség érdekei és a béke gondolata helyett a Nemzetek Szövetsége a háborús koalíciót intézményesítő és fenntartó Nagykövetek és Tábornokok Tanácsához, mikor politikai és katonai kérdésekben csak azoktól fogadott el utasításokat. Azt mondhatná valaki, hogy a Nemzetek Szövetségének Tanácsában talán ezen koalíció emberei ültek, a közgyűlés azonban valamennyi tagállam képviselőiből, tehát a nemzetek egyeteméből állott; erre vonatkozólag azonban meg kell jegyeznünk, hogy a Tanácsot korlátlan rendelkezési jog illette meg a közgyűlés fölött, amellyel szemben semmi felelősséggel sem tartozott. A Nemzetek Szövetsége tehát politikai tekintetben

oly államalakulat volt, melyben a kormány a parlamenttel szemben abszolutisztikus színezetet mutatott.

Csak így érthető, de viszont ezek után logikailag is elkövetkező természetes következmény volt az, amire a Millerand-levél vizsgálatánál és méltatásánál csak igen kevesen vannak figyelemmel, hogy a Nagykövetek Tanácsa 1920 július 22-dikén, tehát közvetlenül azután, hogy a magyar kormány a békeszerződést a Millerand-levélben kilátásba helyezett és az igazságtalan rendelkezések jóvátételére vonatkozó ígéretektől bátorítva 1920 június 4-dikén aláírta, olyan értelmű titkos utasításokat adott a kiküldendő határmegállapító bizottságoknak, amely utasítások a Nemzetek Szövetsége hivatalos lapjának (*Journal Officiel*) 1922-diki évfolyamában közzététettek, hogy a Millerand-levélről hallgatva és e levelet nekik nem kézbesítve, szigorúan eltiltotta bármilyen faji, egyházi és gazdasági szempont figyelembevételét, amely a trianoni szerződésben megjelölt határvonalnak bármilyen mértékben való megváltoztatását szükségessé teszi.

A Nemzetek Szövetsége így minden határjavítástól elzárkózott, amint azt Kellor amerikai publicista kimutatta (*F. Kellor: Security against War. 2 kötet. New-York, 1924*) és amint azt az alábbiakban részletesen megismertetjük.

A Nemzetek Szövetségének Tanácsa 1923 április 23-diki döntésében a salgótarjáni határszakaszon visszatértett két községet, melyek a határmegállapító bizottság előtt vitások voltak, de nem térített vissza semmit sem abból a területtől, melyet a bizottság egyhangú javaslattal, tehát vitán kívül, e két községtől északra Magyarországnak javasolt odaítélni.

A szerb határszakaszon a határmegállapító bizottság a Muraközt Magyarországnak ítélte oda, mire a szerb delegátus kijelentette, hogy a bizottságnak semmi joga nincsen a trianoni szerződéstől megjelölt határvonalon változtatást javasolni, a szerb kormány pedig ezt az álláspontot a Nemzetek Szövetségével szemben is fenntartotta. Poincaré, a Nagykövetek Tanácsának elnöke 1922 november 15-dikén a Nemzetek Szövetségének főtitkárához intézett átiratában kijelentette, hogy „a Nagykövetek Tanácsa úgy találván, miszerint az ezen határ határmegállapító bizottságától formulázott javaslatok tárgytalanok, akként határoz, hogy a magyar—szerb—horvát—szlovén határ a trianoni szerződésnek és az érvényben levő utasításoknak megfelelően vonassanak meg“.

A Nemzetek Szövetsége azáltal, hogy ennek az átiratnak engedelmeskedett, a maga részéről és magára nézve is elismerte a Nagykövetek Tanácsának, tehát egy oly intézmény döntését, melyet a nemzetközi jog abszolúte nem ismer, ezzel azonban nyilvánvaló jelét adta annak, hogy a Nemzetek Szövetsége jelen alakjában és politikai tekintetben nem a háborús felek fölött álló pártatlan testület, hanem a háborús koalíció kinövése.

A román határvonal mentén dolgozó határmegállapító bizottság egyébként már 1921 augusztus 4-dikén megtartott ülésében akként határozott, hogy szigorúan a szerződéshez fog ragaszkodni. Mivel Meunier tábornoknak, a bizottság elnökének eljárása azt a benyomást keltette, hogy nem jár el pártatlanul, a magyar kormány delegátusát visszavonta és lemondott arról, hogy a kérdést a Nemzetek Tanácsa elé terjessze. Poincaré Raymond, a Nagykövetek Tanácsának elnöke. 1922 december 26-diki levelében kérte, hogy e bizonytalan helyzet ne tolódjék el a végtelenségig, a magyar kormány bizalmát azonban a pártatlan döntés iránt sem a Nagykövetek Tanácsának, sem pedig a Nemzetek Szövetségének nem sikerült megnyerniük.

Így jött létre az a határvonal, amelynek végleges megszabása után a mérleg a következőképpen volt felállítható:

Magyarországnak 1910-ben 282.570 km² területe volt 18,264.533 lakossal, amelyből a trianoni békeszerződés alapján megtartott 91.114 km² területet és 7,481.954 lakost.

Románia egymagában többet anektált, mint az egész Csonka-magyarország, mert 102.787 km² területet szerzett meg, amelyen 5,265.444 lakos élt. Ezek közül mindössze 2,699.631 volt a román és 2,835.916 a nem-román, tehát kevesebb szabadított fel, mint amennyi leigáztatott. Utóbbiak között 1.879.231 magyar került idegen uralom alá.

Csehország 62.937 km²-t kebelezett be 3,575.685 lakossal, akik között nem voltak csehek, mert a régi Magyarország 18 millió lakosa között mindössze 8000 volt a cseh; a bekebelezés tehát egészben véve nem-csehekre vonatkozott, akik között 1,584.343 volt a magyar.

Szerbia 20.956 km²-t szerzett 1,499.213 lakossal, akik között csak 390.307 volt a szerb és 1,476.293 a nem-szerb, köztük 683.631 a magyar.

Ausztria bekebelezett 5055 km²-t 392.431 lakossal, akik között

142-431 volt a fajrokon német, 250.000 volt a nem-német és ezek között 80.000 a magyar.

Magyarország eszerint elveszített 191.735 km² területet (megtartott 91.114 km²-t), és 10,781.773 lakost (megtartott 7,481.954 lakost). Az elveszített lakosságból fajrokonaival együtt 3,484.223, idegen uralom alá került 7,886.040, ezek közül 3,727.205 magyar.

A régi Magyarország, mint nemzetiségi állam helyett, ahol 10 millió magyar 8 millió nem-magyart kötött le (18,264.533 lakosból 9,944.627 magyar és 8,319.906 nem-magyar), három nemzetiségi állam alakult:

Csehország (Cseh-Szlovákia) 13,724.453 lakossal, köztük 6,299.237 cseh és 7,425.216 nem-cseh;

Szerbia (Jugoszlávia) 13,621.592 lakossal, köztük 5,136.693 szerb és 8,484.899 nem-szerb;

Románia 16,016.935 lakossal, köztük 10,548.170 román és 5,468.765 nem-román.

Végeredményben tehát Csehország, Szerbia és Románia 41,084.817 lakossal rendelkeztek, akik közül 22,265.576 a többséghez, 22,900.021 pedig a bekebelezett kisebbséghez tartoztak, tehát a kisebbségek száma így a többségek számarányát meghaladta, ennek ellenére azonban az állami és fegyveres hatalom egészét a többséget anektáló kisebbség magának tartotta meg.

Természetes, hogy ily körülmények között az új alakulások lázasan keresték azokat a biztosítékokat, amelyek fennmaradásukat lehetővé teszik.

Ilyen volt mindenekelőtt a népszavazás alkalmazásának kiküszöbölése.

Wilson elnök eredeti tervezete és javaslata szerint Ausztria-Magyarország népeinek maguknak kellett dönteniök sorsuk fölött. Mivel azonban a hatalmak Franciaországra nézve kivételt tettek és Elzász-Lotharingiát népszavazás nélkül, a reunió alapján szakították el Németországtól és adták oda Franciaországnak, a csehek, szerbek és románok a *plebiscitum* alkalmazását a *reunió* jelszavának felvetésével igyekeztek meggátolni. Ezért hivatkoztak a csehek Bratislav fejedelmre és nevezték el Pozsonyt Bratislavának, holott Magyarország területén soha nem volt cseh államalakulat. Ezért beszéltek a szerbek a XVI. század első felében őket igazgató vajdáikról, amiből annyi volt a lény, hogy a török uralom elől Magyarországba menekülve,

rövid ideig megmaradtak vajdák alatt élő törzsszervezetükben, de nyugaton azt a látszatot keltették, amit komoly munkákban is olvashatunk, hogy Temesvárott régi szerb királydinasztiák bölcsője ringott és csontjai nyugszanak. Ezért alapították a románok Erdély birtokára emelt igényeiket Traianus római császárra, ki Dáciát meghódította; elfeledték azonban hozzátenni, hogy a románok a XIII. században dél felől és olyan kultúrhatásokkal jelentek meg Erdélyben, melyeket egyedül balkáni görögök és szlávok között nyerhettek.

A párisi békekonferencia vezetői örültek annak, hogy a különböző igényeknek történelmi megindokolását készen kapták és Magyarország területén is elismerték a *reunió* elvét, holott a *reunió* az egész történelmi fejlődéssel homlokegyenest ellenkezett.

Az elkövetkezett tényből azonban más folyományok is származtak, mert amint Franciaország jogot nyert arra, hogy az 1871 után Elzász-Lotharingába beköltözött birodalmi németeket hazájukba való visszaköltözésre kényszerítse (*repatriálás*), úgy a csehek, szerbek és románok a magyar őslakoságnak Csonkamagyarországba való szorításával egyrészt a *repatriálást expatriálássá* változtatták, másrészt pedig a kétharmadrésnyi terület lakosságának az egyharmadrészbe való üldözésével Közép-Európát jövő háborúk tűzfészkévé tették.

Mivel a cseh, szerb és román kormányoknak eszerint a bekebelezett idegen elemek számának alászállítása eminens érdekük volt, az *expatriálás* mellett azoknak kivándorlásra való kényszerítése is divatba jött. Nem is szólván arról, hogy a három állam birtokpolitikája egységes haditervvé lett, melynek célpontjában a magyarság anyagi erőinek elkobzása és tönkretétele állott, ami alig mutat mást, mint azt, hogy a cseh, szerb és román kormányok új államaik jövőjét csupán ezen az úton vélték fenntarthatni.

Nem is szólván arról, hogy Magyarországot le-, magukat pedig annyira felfegyverezték, hogy háború esetén 1 magyar katonával 144 cseh, szerb és román katona állott szemben, kik technikailag tökéletesen fel voltak fegyverezve.

Így a *reunió* millió és millió magyar családra hozott elnyomást és szenvedést és vetette vissza Magyarországot a török uralom és az osztrák abszolutizmus legsötétebb korszakaiba.

Seton-Watsont illeti az érdem, hogy ezen uralom állandósítása végett, amely uralom alatt nagyobb műveltséggel bíró népek akaratuk ellenére kevésbé műveltebb uralma alá kerültek, 1919 decem-

berben — amint Vajda-Voevod román miniszterelnök titkára, Tilea megírta — Csehország, Szerbia és Románia delegátusait londoni lakására hívta meg, hol az általa formulázott trianoni szerződés biztosítása végett a *Nagy Entente* oldalán egy *Kis Entente* megszervezését javasolta. Mint azt Brown amerikai nemzetközi jogász az *American Journal of International Law* 1920-diki évfolyamában mondotta: „A Magyarország megcsonkításából részesedők kényszerítve voltak egymással védelmi szövetségre lépni“.

Ami alig jelentett mást, mint hogy a békeszerződés nem eredményezvén a lelkek megnyugvását, béke hiányában a háború gondolatát állandósította. Ugyanezt mondotta különben Benes Edvárd cseh külügyminiszter a Seton-Watsontól szerkesztett és a szláv—oroszhatalmi terveket propagáló *Slavonic Review* 1926-diki évfolyamában is: „Magyarország szomszédai bizonyos értelemben ugyanabban az ideológiai ellenzékben maradtak, mint a háború kezdetén“, tehát a trianoni szerződést maga sem a megnyugvást hozó és nem a békét, hanem a háborút biztosító békeszerződésnek tekintette.

Maga Benes vállalta el a Seton-Watson londoni lakásán 1919 végén megbeszélte *Kis Entente* vezetését is, amelynek alapelvül a trianoni békeszerződés biztosítását, a garanciák megszerzését állította fel és ezért fejtette ki a *Nineteenth Century* angol folyóirat 1924-diki évfolyamában azt, hogy a nemzetközi viszonylatoknak a békeszerződések betűszerinti biztosítására kell épülniük. Szerinte „a Nemzetek Szövetsége ideologikusan ugyanezen az elvi alapon épült fel és a békeszerződések részét alkotván, ezen eljárás megtestesítésének tekintethető“. Ami a Paktum XIX. §-ával ellenkezik ugyan, de világosan mulatta, hogy a *Kis Entente* a Nemzetek Szövetségét Magyarország felosztásához és annexiók biztosításához igyekezett kötni.

A trianoni békeszerződés aláírása tehát — mely pusztán Millebrand levelének és a Paktum XIX. §-ának volt köszönhető — Magyarországra nézve semmiféle nyugalmat és biztonságot nem jelentett. Csehország, Szerbia és Románia felől fegyverben álló hadseregekkel, katonai csapatoktól elzárt határokkal volt körülvéve, amelyeken hosszú ideig csupán expatriált magyarok jöhettek át Csonkamagyarországba, melynek vasúti állomásai és nyílt vasúti vágányai magyar menekültek vagonjaival teltek meg.

Alig hogy a béke aláírása megtörtént, 1920 június 20-dikán — két héttel a szerződés aláírása után — Ausztria szocialistái Magyar-

ország ellen sztrájkba léptek és nyugat felé is megszűnt a vasúti összeköttetés. Magyarország teljesen el volt zárva minden érintkezéstől a külföldi nemzetekkel és világossá lett a gondolat, hogy egy halálra ítélt nemzet sorsa került szőnyegre, amelynek, az előjelek után, halálal kellett végződnie.

A válság, amely egész Európának válsága volt, mert ugyanakkor az orosz csapatok is előnyomultak és a német határ felé közeledtek, augusztus 7-dikén azzal ért véget, hogy az osztrák bojkott a magyarországi élelmiszerek elmaradása következtében, melynek szállítása lehetetlenné vált, összeomlott, mire új garanciákhoz kellett nyúlni.

Másnap, 1920 augusztus 8-dikán reggel az *Arbeiterzeitung* bécsi szocialista hírlap a teljesen lefegyverzett Magyarország állítólagos fegyverkezéséről adott hírt. Benes akkor már útban volt Belgrád felé, hol ugyanazon a napon, 1920 augusztus 8-dikán létrejött Csehország és Szerbia között a fegyveres szövetség az állítólag fegyverkező Magyarország ellen és a trianoni szerződés biztosítása érdekében.

Ez volt a *Kis Entente* szövetségálózatának eredete, amelyhez 1921-ben Románia is csatlakozott. A szövetség céljáról nem, hivatásáról azonban eltérők lehetnek a vélemények. A cseh kormányhoz közelálló *Eisenman Lajos* francia professzor a Wickham Steedtől szerkesztett és a cseh kormányhoz szintén közelálló *Review of Reviews* londoni folyóirat 1924-diki évfolyamában a következőkben jelölte meg azt: „A csökönyös magyar ellenállás első következménye az lesz, hogy a *Kis Entente* elemei a békeszerződések védelmére definitív politikai rendszerré tömörülnek. Második következménye lesz az, hogy meggátolja, hogy politikai és gazdasági egyezmények jöjjenek létre Magyarországgal és hogy tovább folytassa a feszült állapotot, mely kétségtelenül Csehszlovákiának és szövetségeseinek is ártani fog, de még ártalmasabb lesz Magyarországra nézve“.

Kiegészítette a támadást Csehország fellépése Nyugat-Magyarország átengedésének kieroszakolására, melyre Ausztriának Hainisch osztrák és Masaryk cseh köztársasági elnökök 1921 augusztus 10-diki hallstatti találkozásán fegyveres támogatást ígért, szeptember 13-dikán pedig a magyar kormányhoz intézett jegyzékében a kérdéses területet Ausztria részére követelte.

Ha hozzátesszük azt, hogy a tárgyalások alatt Károly király magyar területre érkezett és hogy Benes október 23-dikán a lefegyverzett és kifosztott Magyarországot a *Kis Entente* százszoros haderői elé

akarta dobni, hogy a Mousset francia publicistának adott cseh kormánynyilatkozat szerint egyszerre oldja meg Nyugat-Magyarország elszakítását, a Habsburg-kérdést és alkossa meg a maga embereiből Magyarország demokratikus államrendjét (*Mousset A.: La Petite Entente. Páris, 1923*), akkor aligha tévedünk, ha megállapítjuk, hogy a cseh hatalmi törekvések sikerét, Magyarország tönkretételét és minden valószínűség szerint Európa lángbaborulását csupán a hatalmaknak az utolsó percben telt gyors beavatkozása hátrította el.

A *Kis Entente* hálózatát megalkotó cseh kormányférfiak nem titkolták el azt a célt, mely e ténykedéseikben szemeik előtt lebegett.

Már az általuk 1918-ban kiadott függetlenségi nyilatkozatban magukra vállalták azt, hogy a megdönteni kívánt Ausztria-Magyarország romjain a középdualai államokat egy államszövetségben egyesítik, melynek terve a trianoni békeszerződésben sejteni engedett cseh—osztrák—magyar vámunió alakjában, a Rivet Károly francia publicistának adott nyilatkozat szerint pedig politikai tekintetben is Ausztria és Magyarország köztársaságainak prágai vezetés alatt álló egyesítésében bontakozott ki: „Prágának kell lenni és bizonyosan lesz is Közép-Európa diplomáciai centruma. Ez a tény sokat el fog venni Bécs és Budapest fontosságából, de másrészt feladatunkká teszi, hogy e két várost gazdaságilag és politikailag felülmúljuk“ (*Rivet Ch.: Chez les Slaves libérés. Les Tchecoslovaques. Páris, 1921*).

A csehek azt mondták, hogy e tervet a francia kormány magáévá tette azon előnyök ellenében, melyeket neki a Németország háta mögött alakult szláv birodalmak szövetsége: a lengyel Kelet-Európa, a cseh Közép-Európa és a szerb Balkán kínált. Ez olvasható a cseh külügyminisztériumnak 1924 október 25-dikén a cseh külképviseletekhez intézett titkos utasításában is, mely a londoni *Foreign Affairs* folyóirat 1925-diki évfolyamában napvilágot látott: „Benes úr úgy gondolja, hogy az a természetes rokonszenv, mely Csehszlovákia szlávjait Oroszország szlávjaival összeköti, közös politikában egyesítheti őket Franciaországgal, melyet politikai érdekei Oroszország felé vonzottak... ő Csehszlovákiában több mint 30-000 orosz embert tart, akik professzorok, diákok és polgáremberek, akik abban a pillanatban, amikor számukra lehetséges lesz az Oroszországba való visszatérés, apostolaivá lesznek az ententenak (Oroszország) Csehszlovákia és Franciaország között“.

A cseh kormány tehát tudatában volt annak, hogy amennyiben

a trianoni szerződés garanciái közül sem a magyar nemzet tönkretétele, sem a középeurópai föderáció Csehország vezetése alatt, sem a Nemzetek Szövetségének a békeszerződés betűihez való láncolása, — melyet Benes akként állapított meg a *Fortnightly Review* 1924-diki évfolyamában, hogy a Nemzetek Szövetsége a regionális paktumokról folytatott vitájában „politikánkat, t. i. a *Kis Ententeot*, egész terjedelmében magáévá tette és szentesítésével látta el“, — sem a kisebbségek tervszerű elnyomása nem válnak be: akkor vissza kell térnie az orosz hatalom felállításához, melynek árnyékában a szláv—orosz hatalmi tervek 1915-ben konkrét alakot öltöttek és amely egyedül nyújthat a maga nagy erőivel a békeszerződésbe iktatott hatalmi érdekek megmaradásához biztos garanciát, melyet a leigázott népek megadni vonakodtak.

Magyarország azt a garanciaszerződést, melynek a trianoni békeszerződést ki kellett egészítenie, mindenesetre megadni vonakodott.

Nem az a gondolat vezette, hogy a béke létrejöttét előmozdítani vonakodott, csak ellenállott az ellene fordult és egyre fokozódó támadásnak, amellyel szemben önfentartása érdekében védekeznie kellett. Abban a reményben tette hagyományai szerint a szabadságot eléje a szolgásznak, hogy a világ maga is észre fogja venni a súlyos igazságtalanságot, mely Európának ezen ismeretlen részein uralomra került.

Amint láttuk, már a békekonferencián voltak nyilatkozatok és javaslatok, melyek attól tartván, hogy az egyoldalú határozatok nem felelnek meg a béke szellemének és talán nem fedik teljesen a tényállást, amint azt az egyik oldalról oly nagy buzgalommal jelentkezett szakértők állították, nem titkoltak el bizonyos kételyeket és aggályokat, hogy az elhamarkodott végzéseknak Európa békéjére súlyos következményei lehetnek.

Az angol parlament alsó- és felsőházaiban már 1919-ben és 1920-ban aggodalmas megjegyzések hangzottak el a trianoni szerződés határozatai fölött, amit nem csupán annak kell tulajdonítanunk, hogy a felszólaló Elliot kapitány, Bryce, Montagu, Newton, Phillimore, Sydenham és Weardale lordok magyarbarátok voltak, hanem bizonyára nem kis mértékben annak, hogy a magyar ügyekkel foglalkozván, felhívták a figyelmet azon felelősségre, melyet a brit nemzet magára vett, ha egy emberileg igazságtalan végzést aláír és egész erkölcsi súlyával fedezni fog.

Nem szabad megfedkezünk arról, hogy ugyanekkor Amerika részben még ennél is nagyobb szolgálatot tett a revízió ügyének. Lansing Róbert államtitkár Wilson elnök szánalmas gyengeségét látva, nem akart osztozni az Amerikára háramló felelősségben és állásáról lemondva, visszavonult. Elhatározását, melyet külön munkában megindokolt (*The Peace Negotiations*. London, 1920), indokoltá tette Wilson elnök is, kinek az amerikai kongresszus asztalára tett békeszerződéseit, amelyek az elnöknek nyíltan vallott elveivel homlok-egyenest ellenkeztek, a kongresszus sem fogadta el. Wilson elnök a közélettől visszavonult és teljesen elhagyottan, testben és lélekben megtörve halt el, utóda pedig 1921 augusztus 29-dikén oly békeszerződést kötött Magyarországgal, melyből a trianoni határok hiányoztak.

Anglia és Amerika közvéleménye tehát szabad megnyilvánulást adott annak a meggyőződésének, hogy a trianoni békeszerződés hibáit felismerve, azt komoly bírálat tárgyává tette és az európai békére súlyos következményekkel járó rendelkezésnek mondotta.

Nehezebb volt a helyzete Olaszországnak, mely a szövetséges és társult hatalmak nevében és megbízásából 1918 november 3-dikán Ausztria-Magyarországgal szabályszerű fegyverszüneti szerződést kötött, melyet a versaillesi legfőbb haditanács másnap hatálytalannított és a legfőbb rendelkezési joggal Franciaországot ruházta fel. A francia rendelkezés természetes támogatásra talált a szláv érdekek-nél, melyek Olaszországot két veszedelmes tűz közé szorították. Wilson elnök a francia—szláv érdekközösség oldalára állva, maga is rideg mellőzésben részesítette az olasz érdekeket, míg a párisi békekonferencián Itáliának a megalázás is osztályrészül jutott. Nitti Francesco miniszterelnök ezért avatta magát a revíziógondolat apostolává egymást követő munkáiban (*L'Europa senza pace. 1921. — La decadenza deli' Europa. 1922. — La tragédia deli' Europa. 1923. — La pace. 1924*), melyek súlyos kalapácsütéseként hullottak le a párisi békemű épületére. Mindenestre nem a levert és békét kérő Magyarország, hanem a győztes és békét diktáló Itália volt és van arra hivatva, hogy világosságot teremtsen abban a problémában: vajjon volt-e szabályszerű felhatalmazása 1918 őszén arra, hogy Ausztria-Magyarországgal szabályszerű fegyverszünetet kössön; ha igen, úgy azt miért nem hajtották végre és ki felelős abban, hogy azt sem fel nem mondták, sem meg nem tartották?

A francia kormánynak és közvéleménynek, melyeket Tardieu André azzal a beállítással képviselt a békekonferencián, hogy azok Ausztria-Magyarország megdöntésében igaz büntetést, Magyarország felosztásában pedig elégtételt és megnyugvást láttak, ezen beállítás alapján az volt az érdeke, hogy a trianoni békeszerződés betűinek fenntartásához ragaszkodjék. Eltekintve attól, hogy kiváló politikusok ott is észrevették a Tardieutól vallott elvek tarthatatlanságát (De Monzie szenátor, Tysseire képviselő stb.), az 1920-diki orosz támadás a francia kormánnyal már a trianoni szerződés aláírását követő héten elfeledtette azt az irányelvet, hogy a kicsikart helyzet véglegesnek tekintessék. Pontosan 1920 június 24-dikén, négy nappal azután, hogy az osztrák szocialisták Magyarországot bojkott alá vették és az ellenség gyűrűjét Magyarország körül az orosz támadás előestéjén teljessé tették, a francia kormány azzal a javaslattal kereste meg a magyar kormányt, hogy bizonyos gazdasági és politikai előnyök ellenében, amely utóbbiak nyilvánvalóan a trianoni szerződésben lefektetett határookra vonatkoztak, támogatást nyújtson a francia hatalomra támaszkodó lengyeleknek, kiket az orosz hadsereg megtámadott:

„A francia kormány“ — jelentette ki jegyzékében, melyet buda pesti meghatalmazottja, Fouchet útján átadott ú. n. Paléologue-jegyzékben — „híven szem előtt tartva a békeszerződést, amelyet aláírt és attól a nyilatkozattól vezetve, amely a Szövetséges és Társult Hatalmak részéről a Magyar Békedelegációhoz intézett kísérőlevélben foglaltatik hajlandó jó szolgálatait érvényesíteni minden oly Magyarországi és szomszédai között barátságos megegyezést célzó lépéshez, amelynek célja kiküszöbölni az ellenségeskedés minden okát az érdekelt felek általános megelégedésére“. A francia kormány ezzel a maga részéről hivatalosan elismerte, hogy a trianoni szerződés ily barátságos megegyezésre alkalmatlan és hogy a Millerand-levélben kilátásba helyezett változtatások, tehát a szerződésnek megváltoztatása, egyedül vezetnek kölcsönös megnyugváshoz. A jelzett időpontban a segítségre annál nagyobb szükség volt, mert a cseh kormány a cseh kommunisták befolyására nem idegenkedett attól, hogy a lengyel front áttörése után, ahol a lengyel államba bekebelezett galíciai ruthének az oroszokhoz húztak, a cseh kormány a szlovákiai és ruszinszói korridoron át az orosz hatalommal ismét egybeolvad és azt az 1915-diki emlékiratban jelzett körvonalak között Közép-Európába engedi. Mivel az 1915-diki felosztási terv alapján Oroszország határai közel Nyíregyháza vona-

Ígíg terjedtek, a francia kormány jól tudta, hogy a bolsevik elönyomulás a bolsevizmus romjain restaurált magyar kormányt sem hagyhatja érintetlenül.

Bármint álljon a dolog, az orosz támadás visszaverése Benest régi hatalmába ültette vissza. Miután a cseh kormány kommunista minisztereit eltávolította, számonkérte a francia kormánytól a Magyarországnak tett ígéretekét. Nagyon érdekes, hogy a cseh kormány már 1920 július 27-dikén táviratban közölte Nincsic Momcsilo szerb külügyminiszterrel, hogy a franciák Ruszinszkót Magyarországnak ígérték oda, Nincsic azonban csak az oroszok veresége után, augusztus 25-dikén, tehát 29 nap múlva válaszolt Benesnek és kérte őt, hogy az ajánlat ellen tiltakozzék. Benes még aznap körjegyzéket intézett a nagyhatalmakhoz, melyek közül az Egyesült-Államok azt válaszolták, hogy az egész dologról semmit sem tudnak. A francia köztársaság elnökének azonban kategorikusan meg kellett cáfolnia, hogy Franciaország és Magyarország között titkos szerződés nem létezett (A részleteket a cseh kormány maga tette közzé: *Documents Diplomatiques*. II. Prága, 1921), Paléologue helyét pedig Berthelot foglalta el, kinek fivére az annexiós politika körül szerzett érdemeiért Erdélyben a román kormánytól egy magyar tulajdonostól elvett birtokot kapott.

A francia kormány visszatérése a régi merev állásponhoz nem csupán azt jelentette, hogy felfogása szerint a trianoni szerződés érintetlenségének dogmáját vallja, mert ennek nyilvánvalóan ellene mondott a Paléologue-jegyzék, mely a magyar kormánynak olyan előnyöket helyezett kilátásba, melyek a szerződésnek a Millerand-levélben adott ígélet alapján elképzelt megváltoztatását jelentették. A francia kormány visszavonulása ennél sokkal többet jelentett: azt, hogy a francia érdek és francia politika Európának ebben a részében, a Közép-Duna mellett, más érdekeknek van alávetve, melyek reánézve nemcsak az egyes nemzetekhez való közeledést, de a szabad mozgást és érvényesülést is lehetetlenné tették. Franciaország abban a tudatban nyugodott bele a változhatlanba, hogy a maga érdekeiről azok javára mondott le, kik Németországnak ellenségei voltak, Németországgal szemben Franciaországnak segítséget nyújtottak és a fegyveres támogatást a jövőre nézve is kilátásba helyezték. A tényleges helyzet azonban mindenütt fejlődést mutat és a fejlődés lehetőségének megtagadása volna, ha megtagadnák a keleti szláv érdekeltségektől azt a lehetőséget, hogy önérdelkeiknek megfelelőleg öncélok irányában fejlődjenek. Mivel

pedig Franciaország minden emberi számítás szerint nem lehetett bizonyos abban a tekintetben, hogy a francia vezérkar ellenőrzése alá helyezett prágai, belgrádi és bukaresti kormányzatok mindenkor Franciaország rendelkezése alatt fognak állni, nyilvánvalóan nagy áldozatot és gyengeséget jelentett Franciaország részéről az, hogy a középeurópai népekkel való megbéküléstről és érintkezéstről lemondott s a rendelkezés monopóliumát a *Kis Entente* hatalmainak engedte át.

Ez az elmerevülése a trianoni békeszerződés határozatainak tette lehetővé azt, hogy a nyugati érintkezés és az orosz támadás hiányában a *Kis Entente* hatalommá lehessen és néhány évre az egész Közép-Európa ügyei irányítását magához ragadja.

Benes Edvárd, aki 1920 nyarán Belgrádból Bukarestbe utazva (aug. 17.), még semmit sem tudott a román fővárosban elérni azért, mert oda nem őt, hanem az oroszok ellen segítséget kérő JoiTre francia tábornagyot várták, ki másnap meg is érkezett (aug. 18), az orosz veszedelem elmúltával abban a szerencsében részesült, hogy Take Jonsescu román államférfit, aki hasonló entente megalkotásán dolgozott, sikerült maga mellé vonnia. Igaz, hogy Románia szívesebben látta volna, ha nem ő nyújt védelmet Csehországnak a trianoni szerződés elmerevítéséhez, hanem Csehország és Szerbia Romániának nyújtanak védelmet Oroszország ellen, ami az említett államok szláv jellege miatt nehezen volt remélhető, de Károly magyar király visszatérése váratlanul olyan kedvező alkalmat teremtett a Magyarország ellen való felsorakozásra, hogy nemcsak a *Kis Entente* alakult meg és mutatott egységesen zárt frontot, de azt még a szlávbarát Sforza gróf külügyminiszter útján Olaszországgal és a szlávbarát Skirmunt Konstantin külügyminiszter útján Lengyelországgal is sikerült megerősíteni. Az így létrejött kombináció erejét Károly király érezte meg, akit Közép-Európa területéről eltávolítottak. Magyarországot azonban megmentették attól, hogy a kishatalmak támadása ezúttal is a nagyhatalmak jóváhagyása mellett történjék meg.

A francia—német viszony volt az a mérték, amihez egyéb hiányában a *Kis Entente* ettől kezdve negatív céljának pozitívrá változtatását keresve, igazodott, új támadási lehetőségeket és alkalmat remélt.

Ilyen alkalom kínálkozott a Ruhr-vidék megszállása idején, mikor a román kormány magyar támadás címén a Tisza felé néző határvonalon jelntékeny haderőt vont össze. A nyomban megindult nemzetközi vizsgálat azt állapította meg, hogy magyar oldalon még

határőrök is csak elvétve vannak és Marghiloman volt román miniszterelnök emlékirataiban súlyos erkölcsi vereségnek nevezte a kudarcot, melyet a ruhrvidéki példát utánozni akaró kormány szenvedett.

Politikai szempontból azonban a német—francia ellentét volt az egyetlen, amihez a trianoni szerződést mereven fenntartani akaró *Kis Entente* alkalmazkodhatott, bár ez az elzárkózás Csehország, Szerbia és Románia kormányaira nézve hova-tovább egyre nehezebben elviselhető teherként jelentett.

A teherként abban nyilvánult meg, hogy a *Kis Entente* egész létezése fegyvereken és fegyverkezésen nyugodott, míg a három állam békés fejlődése a Magyarországgal való békés megegyezéstől függött.

Bármily szempontból tekintjük is a dolgot, negatív alapon evolúciós megnyugvást, ami a békének egyetlen alapját képezheti, elérni nem lehet. Amiből világosan következik az, hogy a Magyarország erőszakos felosztására irányuló politika követése, a békeszerződést megelőző fegyveres megszállás és erőszakos bekebelezés, a trianoni szerződés, a kisebbségek elnyomása nem a népek megnyugvását és megegyezését, nem a békét, hanem a háborút szolgálták.

Elhibázott volt, ezen előzmények után azonban természetesen következett az, hogy ennek a hibás békeszerződésnek biztosítékát nyújtó garanciaszerződését, amit Magyarország és a magyar nemzet megnyugvásának kellett alkotnia, a szomszédok sem az általuk fenyegetett Magyarországtól, sem pedig az általuk elsorvasztani remélt magyar nemzettől nem várhatván, azt a fokozott fegyverkezésben, a fokozott elnyomásban és a népeknek fokozott elhidegítésében kellett keresniök, ami viszont elemi erővel sodort mindenkit egy új háború veszedelmei felé, melyben negyven-ötven millió elnyomott ember elkeseredése az egész európai helyzetet felboríthatta.

Magyarország tehát, a fentiek alapján, nem lehetett felelős azért, hogy a fegyveres ellenség biztonsága mellett a maga biztonságára is tekintettel volt és ezer éven át fenntartott függetlenségéhez, szabadságához és megmaradásához ragaszkodott, mert az eltávolodás nem tőle indult ki és nem az ő elhatározásán épült fel.

Hova tovább mások is észrevették azt, hogy a *Kis Entente* hálózata mögött egy ismeretlen akadály rejtőzik, amely minden közleledést, megnyugvást és megbékülést lehetetlenné tesz, amit azonban a nyugati nemzetek mindaddig nem vettek és nem vehettek észre, míg csupán a német kérdéssel foglalkoztak.

Bryce és Newton lordok, de Monzie szenátor és Nitti szavai mind-
addig hatás nélkül hangzottak el, amíg a német—francia ellentét
1925-ben, a locarnói megegyezésben és az ezen megegyezést pon-
tokba foglaló londoni szerződésben addigi háborús jellegét elveszítve,
legalább körvonalaiiban meg nem oldatott és a hatalmak figyelmüket
kelet felé nem fordították.

A nyugati nagy ellentétek elsimulása után a Németország mögött
elterülő egész keleti front problémája egyszerre aktuálisá lett, amit
már magában véve megindokolt az, hogy ez a keleti front minden
békeszerződés ellenére is változatlanul megmaradt egy keleti front-
nak, drótkadályvaival, ostromállapotaival és hadbavonulásra kész
fegyveres erőivel együtt.

Ez volt az a keleti front képét mutató új határvonal-rendszer,
amelynek garantálását a brit kormány már a locarnói egyezmény
idejében megtagadta és ezzel a határvonalakat létrehozó és fegyveres
erővel a népek akarata ellenére fenntartani törekvő, a békeszerződés-
eket elmerévíteni akaró politikával szemben a népek érdekeit figye-
lembe venni kívánó változások oldalára állott.

Ugyanez volt az az álláspont, melyet Magyarország eredetileg és
kezdetől változatlanul képviselt.

A magyar kormány kezdetől ellene volt a háborúnak és min-
denkit meg fog lepni egykor azon bizonyítékok közzététele, amelyek
meg fogják mutatni azt, hogy ugyanígy ellene volt a háború kimélyí-
tésének és megnyújtásának is.

A magyar kormány volt az első, mely a háború befejezésére és
a béke megkötésére törekedett és a maga és Magyarország részére
semmiféle idegen területet nem követelt.

Magyarország nyíltan elfogadta Wilson feltételeit és a magyar
kormány ezen az alapon ment bele a fegyverszüneti tárgyalásokba
és ezen az alapon kötötte meg 1918 november 3-dikán a páduai fegy-
verszünetet, amelyet magára nézve kötelezőnek ismert.

Nem a magyar kormány és a magyar nemzet voltak azok, ame-
lyek a fegyverszünet felmondása nélkül fegyverhez nyúltak és annak
határozatait elferdítve és megsértve, új háborút provokáltak, melynek
eredményeként a trianoni békeszerződés létrejött, melyet összetörve
és lerongyoltan, szuronyos fedezet alatt elővezetve alá kellett írnia.

Ellenben a magyar kormány volt az, mely a revanche gondolatát
abban a formában felretette, ahogyan annak felvételére, ápolására és

fegyveres úton való kieroszakolására egyes nagyhatalmak tanították. A magyar kormány a Nemzetek Szövetségének közösségében keresett védelmet és garanciát azon egyoldalú rendelkezések és fegyveres ambíciók ellen, amelyekkel szemben a trianoni békeszerződés sem védelmet, sem garanciát nyújtani sem a győzőknek, sem pedig a legyőzötteknek nem tudott.

Ennek a Nemzetek Szövetségének gyöngéje védelme alatt igyekezett átélni azt az időt, amíg a nyugati kérdés elintézését nyer és a nyugati államférfiak a német probléma nagy ködének eloszlása után maguk is különbséget fognak tenni tudni azon egyes országok között, amelyek Németország mögött léteznek és fogalmat alkotnak arról, hogy az általuk látatlanban és tudatlanul létrehozott megállapodások a népek megnyugvásával találkoznak-e, a béke és háború közül melyiket mozdítják elő.

A Nemzetek Szövetségének anyagi támogatását biztosító garanciája, bár az anyagi erőt e támogatás ígérete után a magyar nemzet adta meg, lehetővé tette, hogy az ezer sebből vérző, de meghalni nem akaró nemzet önfenntartását biztosítva nézzen eléje azoknak a változásoknak, melyeknek előjelei a locarnói egyezmény megkötése után mutatkozni kezdtek.

Ez az atmoszféra kellett ahhoz és tette lehetővé azt, hogy Rothermere lordnak a londoni *Daily Mail* 1927 június 21-diki számában közzétett cikke, melyben a trianoni szerződés tarthatatlanságára rámutatott, az egész világ közvéleményében oly hatalmas és egységes visszhangra talált.

A cikk nagy sikere nemcsak az érdeklődés felkeltésében és abban nyilvánult meg, hogy elérkezettnek hitte az időt, hogy a hatalmak a német—francia ellentétől megszabadulva, most már a keleti problémákkal foglalkozzanak, hanem abban, hogy Németország megnyugvásának a locarnói egyezményben elért biztosítása után az ellentéteknek a *Kis Entente* alapjait alkotó elmerévítés útján való fenntartásával végezzenek. Hogy az elmerévítés a békeszerződés megalkotóinak sem volt szándékukban, azt Lloyd George akkori angol miniszterelnöknek 1927 szeptember elején Földiák György budapesti bankigazgatóhoz írt levele bizonyította, melyben a békekonferencia koronatanúja maga jelentette ki, miszerint „az 1919—20. békeszerződések együttes komplexumát illetően világosan kijelentheti, hogy megalkotói azokat sohasem tartották a megváltozhatatlanságig tökéleteseknek... Mi mindany-

nyian világosan elismertük annak lehetőségét, hogy a szerződések bizonyos klauzulái és rendelkezései eszmecsere, döntés és esetleg revízió tárgyává is tehetők ama nagy bíróság által, melyet a békeszerződés első pontja megszervezett, vagyis a Népszövetség által“. A Nemzetek Szövetsége Paktumának XIX. §-a valóban reményt nyújtott a revízió lehetőségére, mit Lloyd George a Queen's Hallban mondott beszédében 1927 október 24-dikén újból megerősített.

Rothermere lord idézett cikkében, konkrét megoldási mód gyanánt a trianoni szerződésben körülírt, Magyarországgal határos magyar területek visszacsatolását jelölte meg, amiben a világ közvéleménye is egyetérteni látszik.

Látni fogják azonban, hogy abban az esetben, ha ezek a határjavítások a Millerand-levél alapján és annak intenciói szerint megtörténnek, csupán azokról fognak gondoskodni, kik a szerencsés változás folytán Magyarországhoz visszakérültek, még mindig hátramaradván az az elrendezés, mely Középeurópa népeit megnyugtatja és egymáshoz közelebb hozza.

Mert a népekről az ő meghallgatásuk nélkül és kizárásuk mellett, az ő akaratuk és érdekeik ellenére határozni és e határozatot fegyveres erővel fenntartani a béke gondolatával és az emberi fejlődéssel, szabadsággal és méltósággal valamint a demokráciával ellenkezik.

A magyar nemzet sohasem adta tanújelét annak, hogy a szomszédos népekkel békésen együtt élni és együtt dolgozni nem akar: az elhidegülés okai abban a nagy akadályban keresendők, melyet a háború befejezése után a nemzetközi jog és a népek érdekei ellenére fegyveres erővel a megegyezés útjára hengerítettek.

LUKÁCS GYÖRGY

**A trianoni szerződés
igazságtalanságai**

1. Nem szerződés, hanem parancs.

Háború után a békekötés tartós csak úgy lehet és a lelkek megnyugvását csak akkor eredményezheti, ha az igazság és a méltányosság elvein nyugszik és biztosítja a népek szabad fejlődését. Mindebből a trianoni békére egyetlen szó sem illik reá. Nem is nevezhetjük azt békeszerződésnek, mert hiszen a szerződés a szerződő felek akaratú megegyezését jelenti. A trianoni béke voltaképpen egyoldalú békeparancs, amelyet fegyverrel és erőszakkal kényszerítettek reá Magyarországra.

A trianoni béke a XX. századba átültetett újabb kiadása annak a szomorú eseménynek, amelyet a történelem Lengyelország első felosztásának nevének ismer.

A világháborút befejező békék között kétségtelenül a trianoni béke a legkeményebb, bátran mondhatjuk: a legembertelenebb és a legigazságtalanabb. Egyik legyőzöttre sem róttak rá a nemzeti létet veszélyeztető olyan szörnyűséges veszteségeket, mint Magyarországra. Területének kétharmadától, lakosságának háromötödétől fosztották meg Magyarországot, a maradék Magyarországtól pedig a gazdasági boldogulásnak és előhaladásnak majdnem minden feltételét elvonták. Elszigetelték ezt a maradék országot, a régi ország centrumát a periferiáktól, ahol java van szénének, sójának, vasának és egyéb ásványainak, építőfájának, földgázának, alpesi legelőinek, melyekre állatállományát hajtotta, sőt televény földjének és gazdasági munkásanyagának is.

Miért ez a kivételesen kegyetlen keménység?

Talán azért, mert a háború előidézésében Magyarország legvétkesebb? Hiszen Magyarország nem dönthetett egymagában a háború kérdésében, az osztrák-magyar monarchiának abban a közös miniszteri tanácskozásában pedig, amely a háború felől döntött, Magyarország minden erejével és befolyásával küzdött minden olyan rendszabály

ellen, amely háborúra vezethetett, s nem Magyarországon múlt, hogy ez a küzdelme eredménytelen maradt.

Magyarország felelősségének kérdését az dönti el, hogy milyen volt Magyarország jogi és politikai helyzete és képviselőinek magatartása akkor, mikor a háború kitört? Hogy vajjon Magyarország akkor föltétlenül ura volt-e cselekedeteinek és sorsának?

Jogilag igen, tényleg nem.

Ausztriával való uniójában Magyarország elvben megtartotta jogi függetlenségét. A magyar királyi korona különböző és független volt az osztrák császári koronától, noha ugyanaz a fej viselte mind a kettőt. Az Ausztria-Magyarországnak nevezett nagyhatalom alapjában a két szuverénitás perszonális unióját jelentette, amely két szuverénitás a külügyekben való közös cselekvésre egyesült, e részben tehát reálunióvá vált. Egyes közös intézmények adtak testet ennek a reálunióknak. Törvény szerint a két államnak egyenlő befolyása volt a külügyek intézésére, a gyakorlatban azonban az osztrák mentalitás adott mégis mindig irányt, mely az egyszersmind a végrehajtó hatalmat gyakorló uralkodónak felfogása is volt, úgyhogy Magyarország igen sokszor volt kénytelen érdekeivel és akaratával ellentétes külpolitika folytatásához beleegyezését adni. Így történt a világháborút megelőző döntések idejében is.

Amint a nyilvánosságra jutott adatokból kitűnik, az akkori magyar kormány feje, gróf Tisza István, aki az újjabbkori Magyarország egyik leghatalmasabb egyénisége volt, egyedül volt kénytelen harcolni a korona tanácsában azokkal a háborús törekvésekkel, melyeket nemcsak az osztrák miniszterelnök és a közös hadügyminiszter meg a hadsereg vezérkari főnöke, akik szintén osztrákok voltak, hanem a közös külügyminiszter is, aki morva volt, és a közös pénzügyminiszter is, aki lengyel volt, szóval a korona összes nem magyar tanácsadói kifejezésre juttattak.

S noha a monarkia többi felelős tényezőit magával szemben találja és reá nehezedik Berlinnek intése is, amely elszigeteléssel fenyegetett meg bennünket, ha nem követjük az erélyesség politikáját: Tisza, Magyarországnak és a magyar meggyőződésnek ez a tipikus képviselője, még sem adja fel álláspontját. Kétségtelenül neki kell tulajdonítani annak az elhatározásnak létrejöttét, hogy Oroszországgal direkt purparlékba kell bocsátkozni, mert ez az egyetlen lehetséges a háború elkerülésének. És mikor ez nem sikerül neki, és min-

cien erőfeszítése kárba vész, még mindig követeli és meg is kapja a területi dénsintéressementra vonatkozó elhatározást, amelynek révén azt véli elérhetőnek, hogy a kikerülhetetlenné vált háború lokalizálható lesz.

Hát hol van itt Magyarország felelőssége?

Hogy Magyarország nem akarta a háborút és akkori hivatalos képviselője, gróf Tisza István, Magyarország miniszterelnöke, minden lehető megtett arra, hogy a háború elkerülhető legyen, az egészen kétségtelenül kitűnik az osztrák Vörös Könyvből, amelyet a monarkia összeomlása után az osztrák kormány adott ki és amelyben szóról-szóra közölve vannak az 1914. évi július 7-én és július 19-én Céciben tartott közös minisztertanácsok jegyzőkönyvei, nemkülönben gróf Tisza István magyar miniszterelnöknek 1914. évi július 1-én és július 8-án az uralkodóhoz intézett fölterjesztései. Kitűnik ezekből, hogy a magyar kormány feje, gróf Tisza István miniszterelnök, már az uralkodóhoz tett első előterjesztésében a leghatározottabban tiltakozott az ellen, hogy a monarkia támadó háborút indítson Szerbia ellen. Kifejtette, hogy támadó háború esetén az egész világ a monarkiát békebontónak tekintené és ebből előreláthatólag világháború keletkezne a reánk legkedvezőtlenebb körülmények között. A július 7-iki közös minisztertanácsban az elnöklő külügyminiszter tényleg azzal a javaslattal állott elő, hogy a trónörökös meggyilkoltatásának alkalmát fel kell használni a végleges leszámolásra Szerbiával, amelyet vagy meg kell semmisíteni, vagy területileg annyira redukálni, hogy megszűnjék a monarkiára veszedelmesnek lenni. A minisztertanácsban résztvett többi tényező, az egyetlen gróf Tisza István kivételével, a külügyminiszter álláspontjára helyezkedtek. Tehát: a közös hadügyminiszter, a Bosznia-Hercegovina kormányzásával megbízott közös pénzügyminiszter, a közös hadsereg vezérkari főnöke, a közös haditengerészet vezetője és végre az osztrák miniszterelnök. És így a monarkia közös ügyeinek összes vezetőivel és Ausztria képviselőjével, az osztrák miniszterelnökkel szemben egymaga állott Magyarország képviselője, a magyar miniszterelnök. A magyar miniszterelnök úgy ebben, mint a későbbi minisztertanácsban is a leghatározottabban kijelentette, hogy semmi szín alatt hozzá nem járul ahhoz, hogy a monarkia előzetes diplomáciai eljárás nélkül háborút indítson Szerbia ellen. A magyar miniszterelnök annak a szilárd meggyőződésének adott kifejezést, hogy *a konfliktust diplomáciai úton is el lehet intézni*. Sze-

rinte Szerbiához szigorú, de igazságos jegyzéket kell intézni, amelyben fel kell sorolni azokat a súlyos vétségeket, melyeket Szerbia a monarchia ellen elkövetett azáltal, hogy állami közegek nyújtottak segítséget az orgyilkossághoz, melynek Ferenc Ferdinánd, a monarchia két trónjának örököse áldozata lett, és fel kell állítani igazságos követelményeinket, amelyek nekünk teljes elégtételt nyújtsanak. Tisza annak a nézetének adott kifejezést, hogy Szerbiától diplomáciai úton való elégtételvétel révén a békét meg lehetne óvni. Ezenfelül sürgős közigazgatási reformokat követelt Szerbiában, ahol a rendőrség vétkeken szervezeten, aminek főokát abban látta, hogy a boszniai kormányzó jeles katona ugyan, de a polgári közigazgatáshoz nem ért. A következő feladatot azután abban látta Tisza, hogy olyan okos Balkán-politikát kell követni, amely a monarchia biztonságát mindenkorra megóvná és kizárná a Balkánról kiinduló felforgató törekvéseket. A minisztertanácsban résztvevő összes többi tényező abban a nézetben voltak, hogy Szerbiával diplomáciai úton eredményt nem lehet elérni, Szerbiával csak fegyverrel lehet leszámolni és a monarchia presztízse és tekintélye soha ki nem köszörülhető csorbát szenvedne, de talán fennállása is kétségessé válnék, ha ez a végleges leszámolás most meg nem történnék. Tisza rendületlenül megmaradt álláspontján és látnoki módon kifejtette, hogy a támadó háború azonnal kihívna Oroszország közbelépését, nagyon kétségessé tenné Románia semlegesen maradását és olyan európai, sőt világháborút idézhetne elő, amely szörnyű katasztrófa lenne egész Európára és végzetessé válhatnék a monarchiára. Tiszának megingathatatlansága következtében a közös minisztertanács elállította a diplomáciai előzmények nélkül való támadó háború eszméjétől és elfogadta Tiszának azt az álláspontját, hogy Szerbiához olyan komoly és energikus felszólítás intéztessek, amely felsorolva konkrét sérelmeinket és ezekhez fűzött konkrét követelményeinket, lehetővé tegye Szerbiának azt, hogy jóvá tegye, amit vétett. Tisza azt is kikötötte, hogy a Szerbiához intézendő felhívás szövege ne legyen olyan, hogy mintegy provokálja a visszautasítást Szerbia részéről. Csak, ha Szerbia erre a felhívásra elutasító választ adna és így a jó szomszédság legegyszerűbb követelményeit sem teljesítené, akkor kell hozzá ultimátumot intézni, amelynek eredménytelen eltelte mindenkire azt a benyomást fogja tenni, hogy reánk erőszakolták a háborút, amely elől elvégre egyetlen hatalom sem zárkózhatik el, ha létalapjában támadják meg. Ilyen eljárás esetén tisztán állana a világ

előtt, hogy a monarkia részéről önvédelmi harc a háború, és annak ódiума Szerbiára szállana, amely a sarajevói merénylet után is vonakodik a becstelenségszomszéd kötelességeit teljesíteni.

Mindezekon kívül a magyar miniszterelnök egyenes követelésére még az is határozatba ment, hogy, ha a diplomáciai út sikertelen maradna és végeredményben a monarkia háborút lenne kénytelen folytatni, azonnal a háború megindulásakor notifikálni kell az összes hatalmaknál azt, hogy a monarkia sem megsemmisíteni nem akarja Szerbiát, sem területet tőle hódítani nem akar.

Íme tehát, a háború kitörését megelőző eljárás világszerte ismert okmányoszerű bizonyítékaiból nyilvánvaló, hogy Magyarország — hivatalos képviselője útján — *minden lehetőt megtett a háború elkerülésére*. S amidőn ezt az akaratát az összes nem magyar tényezőkkel szemben keresztülvinni nem tudta, legalább biztosította azt, hogy a hadüzenetet diplomáciai démarche előzze meg, továbbá azt is, hogy a monarkia jelentse ki, hogy *területet hódítani nem akar és nem fog Szerbiától*. Az azután nem a magyar miniszterelnök bűne, hogy annak a kijelentésnek notifikálása, hogy a monarkianak hódító szándéka nincs, nem a kellő hatályossággal történt meg. A közös minisztertanács ide vonatkozó határozatának fogyatékos végrehajtása a volt közös külügyminisztert terheli. Ezek a mulasztások tették lehetővé azt, hogy a monarkianak hódításoktól való tartózkodásra irányuló intenciója nem ment át a köztudatba, sőt az ellenségek hatalmas propagandája a világ köztudatába azt az egészen hamis feltételezést vitte bele, hogy a monarkia erőszakosan akar hódítani.

Így került bele aztán a trianoni békeszerződésbe is az a teljesen alaptalan megállapítás, hogy Magyarország vétkes a világháború előidézésében, és ezen vétkességének büntetése gyanánt rótták rá azokat a rettenetes területi megcsonkításokat és azokat a megsemmisítő gazdasági csapásokat, amelyek példátlanul állanak a világtörténelemben.

Azok az okmányok, amelyek most immár az egész világ előtt ismereteseek, egészen kétségtelenné teszik, hogy Magyarország nemcsak nem akarta a háborút, hanem hivatalos képviselője útján minden lehetőt elkövetett annak elkerülésére. *Magyarország szempontjából tehát a világháború önvédelmi harc, amely reá erőszakoltatott*, azt a ráfogást pedig, hogy Magyarország idézte volna elő a háborút, a történelem immár végérvényesen megcáfolta.

Ilyen körülmények között halálosan megcsonkítani Magyarországot annyi, mint főbenjáróan megbüntetni azt, aki legkevésbé hibás, illetőleg egyáltalában nem hibás.

Azt lehetne mondani talán, hogy a trianoni kényszerrendezés nem a felelősítés szempontjaira van fektetve, hanem egyöntetűbb, természetesebb csoportosításokat akartak olyan polyglott alakulat helyébe tenni, amelyet csak az alaki jog és talán az erőszak tartott össze.

Válaszunk erre: a Magyarországnak nevezett alakulat tíz évszázad óta áll fenn, ellenállott a legszörnyűbb támadásoknak és invázióknak, és valahányszor időszakilag integritásában megbontották, mindannyiszor helyreállott mintegy automatikus módon, a belső erők ellenállhatatlan hatásakép. Magyarország tehát nem mesterséges összetétel. A dolgok természete predesztinálja politikai egységgé ezt a területet, amely különben is földrajzi és gazdasági egység.

A földrajzi egység szembeötlő. Nem mi mondjuk, hanem a nagy francia geográfustól, Reclus-tól ered a mondás, hogy Magyarország Európának legszebb természetes egysége. Ha megtekintjük Közép-Európa hegy- és vízrajzi térképét, amelyen az országhatárok nincsenek feltüntetve, első pillanatra mintegy önmaguktól kirajzolódnak Magyarország körvonalai. Közelebről megtekintve a térképet, szemlélhetjük, hogyan szállónak alá a Kárpátoknak Magyarországot övező koszorújáról a nagy magyar síkság felé a völgyek, amelyek egymás között sokkal nehezebben tudnak közlekedni, mint mindegyikök a centrális nagy síksággal külön-külön. Szemlélhetjük azt is, hogy az összes folyók — két jelentéktelen kivétellel — valamennyien azt az irányt követik, amely a Dunába torkoltatja őket, és amely parancsolólag követeli, hogy ez az egész folyamrendszer vízrajzilag egységes kezelésben részesüljön, valamint, hogy egységes erdészeti igazgatás alatt legyenek mindazok a vidékek, ahonnan ezek a folyók erednek, mert ennek hiánya keservesen megérik majd le egészen a síkság szívéig és az Aldunáig. Aminthogy tényleg az 1925. évi pusztító alföldi árvíz egyenes közvetkezménye volt annak, hogy a Körözsök felső folyását a román impérium nem tartotta rendben. Hiábavaló volt tehát a mi részünkről minden fáradtság a Körözsök a mi impériumunk alatt álló területén, nyakunkba zúdult és óriási károkat okozott a pusztító árvíz.

A további tanulmányozás meggyőző arról is, hogy a gazdasági erőtegyezők ennek a területnek egyes részei között akként vannak

elosztva, hogy ezek a részek kölcsönösen függenek egymástól és összességükben szerves egységet alkotnak, melynek keretében önmagukban ki tudják elégíteni egy virágzó életfolyamat és energikus fejlődés minden követelményét. A perifériák szolgáltatják a fát, a sót, a szénét, a vegyi anyagokat és mindennemű bányatermékeket, a vízi energiákat, a földgázt, a munkáskezet, amely az ipar fejlesztéséhez szükséges. A centrum pedig egy nagy mezőgazdasági üzem termékeny földön, amelynek termése azonban csak aképpen biztosítható és főleg csak akkor fokozható, ha az éghajlat szeszélyességét olyan tervszerű szabályozási és vízhasznosítási politikával tudjuk ellensúlyozni, amely a folyók forrásától azok torkolatáig kiterjed, továbbá ellensúlyozni tudjuk oly tökéletesebb megművelési módok segítségével, amelyekhez szükséges nyersanyagok a perifériákon találhatók.

A magyar síkság termékeny földművelési terület ugyan, de magában nem biztosítja Magyarország gazdasági boldogulását. A pusztának úgy földje, mint klímája szeszélyes. Az aratás eredménye, különösen ami a takarmányt illeti, nagyon változó. Ezeket a kilengéseket van hivatva kiegyenlíteni a periféria, amely kevésbé termékeny, de állandóbb.

Főleg azoknak a különben is magyarok által lakott területeknek hivatása ez, amelyek közvetlenül a nagy síkságot környékezik, még mindig nagyobbára sík területükkel, de viszont a hegyek közelsége folytán szabályozottabb és nedvesebb klímájukkal az aratás legtekintélyesebb részét szolgáltatják, t. i. a Nagy-Magyarország által termelt búzának 30, rozsnek 40, tengerinek 30 százalékát. Azt mondják, hogy a kiima szárazságát rendszeres öntözéssel ellensúlyozhatjuk. De hogyan lehetne ilyen egységes öntözési rendszert keresztülvinni, amidőn folyamrendszerünk szét van szaggatva, összes vizeink felső folyása tőlünk elvéve? Ilyen szétszakítással nemhogy egységes öntözési rendszert létesíteni nem lehet, de az árvíz elleni védekezés is rendkívül meg van nehezítve, sőt mondhatni, lehetetlenné van téve.

Mint ahogy a folyók valamennyien a Duna felé sietnek, éppen úgy ezeknek a perifériáknak a népessége termékeinek és saját személyes tevékenységének is természetes piacát az ország centrumában találja fel. Ez a centrum a nagy alföldi medence, a maga részéről szintén eltespedésre van kárhóztatva és boldogulásának feltételeiben van fenyegetve, ha megszűnik a javak és a munkaerő azon szabad forgalma, szabad kicserélése, amely a természet egyenes útmutatásán ala-

pul és amelyhez idomult emlékezetet haladó idő óta a közlekedési utak kiépítése is.

A hegyi népek egzisztenciális feltétele, hogy mint munkások le-vándoroljanak a síkságra s a nyári munkák végezte után visszatérjenek hegyeik közé. Elvágva a nagy síkságtól, nem találnak oly gabona-termő vidéket, melyen munkát és ellátást biztosíthatnának maguknak.

Mindez a századok folyamán olyan élő és szétszakíthatatlan szociális organizmust alkotott meg, amelynek természetes folyománya a politikai egység is. Ennek az organizmusnak sanyargatása olyan politikai határok által, amelyek a természetes határokat megbolygatják, halálos csapás a részek mindegyikére, mert máshol ennek az egységes egésznek egyetlen része sem található fel sem azokat a földrajzi összefüggéseket, sem azokat a gazdasági kölcsönhatásokat, melyeket neki a magyar haza nyújt.

íme, ilyen természetes alapjai vannak annak a politikai alakulatnak, amelyet tíz évszázad történelmi folyamatossága konzervált, meg erősített, beleültetett a lelkekbe és népek közös mentalitását teremtette meg.

Magyarország ideális geológiai és gazdasági földrajzi egység, egységesen zárt termelő és fogyasztó terület.

Igaz, hogy a nép különböző fajokra oszlik. *A faji egység hiánya* lehetne tehát az egyetlen kritérium a felosztásra. E részben meg is hallgatták sóvár szomszédainkat és egyoldalú információk alapján az ezeréves történelmi Magyarországnak csupán a közepét hagyták meg, amely majdnem színmagyar, a perifériákat, az ország kétharmad-résztét pedig szétosztották ambiciózus szomszédaink között, azzal a kecsegtetéssel, hogy ezáltal nemzeti államokat fognak teremteni a régi polyglott Magyarország helyébe. Azt mondták, hogy a nemzetközi igazságnak tesznek ezzel eleget és véglegesen pacifikálják a világot, egyúttal véget vetnek annak a nemzetiségi elnyomásnak, amellyel ellenségeink megvádoltak bennünket.

Mindenekelőtt megállapítjuk azt, hogy nagyon csalékony axióma az, minthogyha a *nemzetiségi elvnek* föltétlenül elsőbbséget kellene adni a történelmi tradíciók, a gazdasági jólét és az erkölcsi és intellektuális haladás szempontjai előtt. A történelem élő cáfolata ezen princípium merev alkalmazásának. Arra tanít bennünket a történelem, hogy éppen annyi háborúskodás volt ugyanazon fajbeli népek között, mint egymással versengő különböző fajok között. Látjuk továbbá,

hogy nagy néptömegek spontán elvándorolnak, otthagyják nemzeti tűzhelyüket, hogy jobb életfeltételeket keressenek maguknak tőlük különböző nemzetiségű országokban. Maga Magyarország is eképpen vált polyglottá fokozatos bevándorlások révén. A magyarországi nem magyar fajok egyike sem dicsekedhetik azzal, hogy őslakója ennek a hazának, így a románoknak beszivárgása a XIII. században kezdődik, tömeges bevándorlásuk a XVIII. századra esik, a szerbek pedig tömegekben csak a XVI. század végén és a XVII. század elején kezdenek bevándorolni. Ezek a fokozatos bevándorlások annyira összekeverték a fajokat, hogy az integer Magyarország 12.537 községe közül 3792 községben, ami a történelmi Magyarország össznépszségének 40 százalékát teszi ki, vegyes nyelvű lakosság lakik és ezen községek egyikében sem éri el egyik faj sem a lakosság kilencven százalékát. A fajok ezen összekevertsége alól, csak a nagy magyar medence az ország közepén, továbbá részben a felföldi szlovákság és délkeleten egyes magyar és román csoportok alkotnak kivételt.

A nemzetiségi elvet tehát gyakorlatilag lehetetlenség Magyarországi területére mereven alkalmazni.

Az már most a kérdés, hogy Trianon révén sikerült-e legalább az, hogy, ha nem is teljesen homogén, de legalább mégis homogénebb államok alkottassanak, mint aminő Magyarország volt? Lássuk a számokat. Magyarország 18 millió lakosából 11 milliót elszakítottak, akik között negyedfél millió magyar és egy és egynegyed millió német van. *Ennek a negyedfél millió elszakított magyarnak legnagyobb része földrajzi folytonosságban van Maradék-Magyarországgal*, tehát olyan helyzetben, amely igazán megengedi a nemzetiségi elvnek területi alkalmazását. *Miért éppen csak a magyaroktól tagadták meg tehát ennek az elvnek alkalmazását, amikor a többi nemzetiségekre alkalmazásba vették?*

A csehek által elvett területen 1.080.000 szlovák, 1.085.000 magyar, 202.009 német s 124.000 rutén él. Csehek egyáltalában nincsenek ezen a területen. A csehek jogigénye a szlovákságra van alapítva azzal az indokolással, hogy a szlovákok oly közeli fajrokonai a cseheknek, hogy az annexió ezzel igazolva van. De ezzel az egymillió-hatszáznyolcvanezernyi szlovákkal szemben ugyanannyi nem szlovák áll, akiknek többsége — az egymilliószázezer magyarból mintegy *hét-száz-ezer magyar — Maradék-Magyarországgal közvetlenül határon van elhelyezkedve.* A románok által elszakított lakosság 43 szá-

zaléka román (2,940.000), 35 százaléká magyar (2,430.000), 16 százaléka német (742.600), a megmaradó 6 százalék egyéb faj. Tehát a románok kisebbségben vannak. A szerbek által elszakított területen a szerbek száma, beleértve a katolikus jugoszlávokat is, a 2,370.000-es összlakosságnak 22 százaléka (526.000), míg a magyarok az elszakított összlakosság 33 százalékát, a németek pedig annak 27 százalékát teszik. A nemzetiségi elvet tehát akkép alkalmazták erre a területre, hogy a 33 százalékot kitevő kisebbséghez igazították a 67 százalékra rugó többséget. Mi ez egyéb, mint gúnytűzés a jelzett princípiummal?

Azokat a monstrozitásokat, amelyekről ezek a számok hangosan beszélnek, fokozza az a tény, hogy ez az elrendezés a *magasabb műveltségű fajokat rendeli alá az alacsonyabb kultúrájú fajoknak*. Ugyanis az elszakított magyarok 80 százaléka, az elszakított németek 82 százaléka írástudó, míg azok közül a románok és szerbek közül, akik kedvéért az elszakítás történt, csak 33 százalék (románok), illetőleg 60 százalék (szerbek) az írástudó. A történelmi Magyarország népességének 54 és fél százalékát tették ki a magyarok, 16 százalékát a románok, 2 és fél százalékát a szerbek, a középiskolát végzetteknek azonban 84 százaléka került ki a magyarok közül, 4 százaléka a románok és 1 százaléka a szerbek közül.

A nemzeti hegemoniának alacsonyabb civilizációval rendelkező fajokra való átvitele éppenséggel nem közömbös az emberiség kulturális nagy érdekei szempontjából. Egyébként az alacsonyabbrendű civilizáció Magyarország szétदारolásakor nyomban le is vizsgázott azzal, hogy a nagyfejlettségű kolozsvári és pozsonyi egyetemek tanárait nyomban szétkergették és helyükbe kezdetleges műveltségű tanerőket helyeztek, meg azzal is, hogy Erdélyben a románok rögtön kiüldözték a magyar elemiiskolai tanítókat, aminek folytán 200.000 tanuló egyszerre az utcára került.

A csehekre nézve nem áll ez a megdöbbentő műveltségi diszproporción, csak hogy a cseh kultúra idegen kultúra az elszakított lakosságra nézve, még a szlovákokra nézve is és a cseh kultúra egyáltalában nem alkalmas arra, hogy helyébe lépjen a magyar civilizáció azon intézményeinek, amelyeket most mesterségesen elpusztítanak.

De — mondják talán — *a magyar elnyomás* súlyosodón nehezen a nemzetiségekre, ezt kellett tehát megszüntetni! Ezzel az állítással szemben hivatkozunk az 1868. évi XLIV. törvénycikkre a nemzetiségek egyenjogúságáról, amely egyenes mintája a liberális musnak a

nemzetiségekkel szemben, és amely sokkal messzebbmenő jogokat biztosít a nem magyarajkú nemzetiségeknek, mint aminő jogokat az ú. n. kisebbségi szerződések az utódállamok nemzeti kisebbségei javára megállapítanak.

Meglehet, hogy az 1868. évi törvény egynéhány, de csakis egynéhány intézkedése nem lett teljtartalmulag végrehajtva. De még ha tiszszeresen súlyosabb lett volna is bánásmódunk a nemzetiségekkel, mint ahogy azt ellenségeink állítják, még akkor is ezerszer kedvezőbb volt annál a bánásmódnál, amelyet az utódállamok nemzeti türelmetlenségük szélsőséges kitéréseivel maguknak megengednek.

És e tekintetben semmi haszna nincs annak, hogy a békék és az úgynevezett kisebbségi szerződések megállapítottak bizonyos jogokat a kisebbségek javára az utódállamokban, és kötelezték is az utódállamokat ezen kisebbségi jogok tiszteletbentartására, mert hiszen elfeledtek biztosítékokat megállapítani. És ilyen biztosítékok hiányában *a nemzeti kisebbségek a legteljesebb önkény és elnyomás áldozatai az utódállamokban*, amelyeknek kezében a kisebbségi szerződések értéktelen papírronggyá váltak.

Boldogok lennénk, ha a tőlünk elszakított magyarok az utódállamok kötelékében mindazoknak a jogoknak és az érvényesüléshez szükséges mindazoknak a könnyítéseknek élvezetében lehetnének, amelyeket a mi nem magyar ajkú polgártársaink Magyarországon élveztek. Csak egyetlen példa legyen említve a magyar uralom liberális és toleráns eljárásának jellemzésére. Az elszakadt románság templomainak és iskoláinak támogatására évi 11 millió korona segélyt fordított a magyar állam, a 2.9 milliónyi románság 3000 román tannyelvű elemi iskolával rendelkezett, míg ezzel szemben az ókirályságbeli 7 millió románnak mindössze 5000 népiskolája volt. Magyarország ezer éven keresztül, mint testvérekkel bánt a nem magyar ajkú nemzetiségekkel, kultúrájuk nemcsak szabad volt, hanem az állam egyenes támogatásában részesült, és ezt a széleskörű kulturális autonómiát talán még területi autonómiával is hajlandó lett volna kiegészíteni a magyar állam, ha a világháború lezajlása után a főhatalmak azt kívánták volna. És készséggel helyezte volna a magyar állam a nemzeti kisebbségekkel szemben való eljárást a nemzetek szövetségének leghatályosabb ellenőrzése alá. Ha tehát a főhatalmak a magyarországi nemzetiségek sorsán javítani óhajtottak, ilyenképpen lett volna arra megfelelő módjuk. Azáltal azonban, hogy az új polyglott-álla-

mokban a cseh, a román és a szerb hegemoniát helyezték a magyar hegemonia helyébe, egy lépéssel sem haladtunk előre az igazság és a szabadság útján, ellenkezőleg: a magasabb kultúráknak legkegyetlenebb elnyomása következett be az alacsonyabb kultúrák részéről.

Egészen alaptalan az a vád is, minthogyha Magyarország erőszakosan asszimilálta volna a nemzetiségeket és hogy a magyar nyelvet reá erőszakolta volna a nemzetiségekre.

Hogy bizonyos mérsékelt asszimiláció végbement, az kétségtelen, de ez természetes folyamat volt, nem erőszak eredménye. Az ország szíve a nagy síkság, amely összeköti az ország összes vidékeit egymással. E felé a központ felé természetes volt a gravitálás a perifériák részéről, főleg gazdasági okokból és így következett be bizonyos asszimiláció. A másik körülmény, melynek ez az asszimiláció betudható, a magyar civilizáció kétségtelen fölénye a nemzetiségek civilizációja fölött, ami annak az eredménye, hogy a magyarok nem a Kelet szokásait és vallásait adoptálták, hanem a kereszténységet és a nyugati civilizációt.

Egészen alaptalan az a vád, hogy gátoltuk volna a nemzetiségek intellektuális kifejlődését. A nemzetiségi lakosságnak teljes felerésze csak a XVIII. században telepedett le Magyarországon, ez a letelepedett lakosság többnyire pásztorokból és földművesekből állott, minden civilizáció nélkül, úgyhogy nagy időbe és fáradságba került ezeknek az elemeknek a nevelése, civilizálása. Egyébiránt, hogy mennyire alaptalan az említett vád és hogy a magyarok civilizátoriális hatása mennyire érvényesült a nemzetiségekre, annak legszembetűnőbb bizonyítéka az, hogy *a magyarországi szlávok és románok műveltsége összehasonlíthatatlanul magasabb a szomszédos államokban levő fajtestvéreik műveltségénél*. Sokkal több közöttük az írni-olvasni tudó — pedig ez a mértéke a nép civilizációjának —, mint a szomszédos államokban lakó fajtestvéreik között.

Az a panasz is egészen jogosulatlan, hogy a magyar államnyelv megtanulása erőltetve volt a nemzetiségi népiskolákban. Azért alaptalan ez a panasz, mert hiszen a mostani kisebbségi szerződések is súlyt helyeznek az államnyelv ismeretére a másjaku nemzetiségeknél. S az államnyelv elsajátításának az a tere, amely más nemzetiségi államokban rendelkezésre áll, t. i. az államnyelvnek terjesztése a hadseregben való szolgálat útján, Magyarországon egyáltalában nem érvényesülhetett, mert hiszen az Ausztriával közös hadsereg szolgálati

nyelve Magyarországon is a német nyelv volt, a német nyelv erőszakoltatok tehát rá a hadseregben még a magyarságra is, nemhogy szó lehetett volna arról, hogy a katonai szolgálatban a nem magyar ajkúak megtanulhassanak magyarul.

A magyar nemzet mindenkor élénken őrködött az ország függetlenségén, de soha másnak területét meg nem kívánta. Annak idején a nemzeti közvélemény élénken tiltakozott Bosznia megszállása ellen is. És a világháború kitörését megelőzően a magyar miniszterelnök, gróf Tisza István, mindent elkövetett, hogy a háború kikerülhető legyen. S amidőn a viszonyok a háborút kikerülhetetlenné tették, az ő határozott követelésére mondták ki, hogy a monarchia semmiféle területet nem fog és nem akar foglalni Szerbiától.

De térjünk rá arra a kérdésre, vajjon Magyarország feldarabolása a nemzetiségi elvnek jobban megfelelő politikai konstrukciókra vezetett-e és vizsgáljuk meg evégből a Magyarország rovására megnagyobbodott ú. n. utódállamok nemzeti jellegét. Csakugyan nemzeti államok-e ezek, elég határozottan különböznek-e ebben a tekintetben a történelmi Magyarországtól, hogy valamiképpen igazolhatóvá legyen az a sok erkölcsi és gazdasági csapás, az a nagy kulturális visszaesés, amely Magyarországot feldarabolása folytán előállott?

Beszéljenek újból a számok.

A történelmi Magyarország (Horvátország nélkül) 18 millió lakost számlált, a következő százalékarányokban: magyar 54.5 százalék, román 16.1 százalék, szlovák 10.7 százalék, német 10.4 százalék, szerb 2.5 százalék, rutén 2.5 százalék, horvát 1.1 százalék, vegyes 2.2 százalék. A cseh-szlovák állam népessége körülbelül 13 és fél millió, ebből cseh és morva 46—48 százalék (körülbelül 6 millió), szlovák 12—13 százalék (1.7 millió), együtt csehek és szlovákok körülbelül 60 százalék; német 27—30 százalék (3.7 millió), magyar 6.5 százalék (1 millió), a többi rutén és lengyel. Nagy-Románia népessége 16—17 millió, és pedig román 60—62 százalék (10.5 millió), magyar 13—14 százalék (2.6 millió), német 5.5 százalék (1 millió), végül rutén és egyéb. Nagy-Szerbia lakossága körülbelül 12.5 millió, ebből szerb körülbelül 40—42 százalék (5.1 millió), horvát körülbelül 22 százalék (2.8 millió), szlovén körülbelül 9 százalék (1.1 millió), magyar 7—8 százalék, német 7—8 százalék, muzulmán 5 százalék, a többi vegyes. Ezek a számok azt mutatják, hogy Cseh-Szlovákia és Románia fajilag éppoly vegyes lakosságú, sőt fokozottabban az, mint

a régi Magyarország. A többségi faj népessége alig múlja felül a magyar többséget a régi Magyarországon, sőt a cseh-szlovák köztársaságban a csehek kisebbségben vannak, ha eltekintünk attól a fikciótól, amely a cseheket és szlovákokat egy fajnak akarja feltüntetni. Tehát a nemzetiségi elv nevében szétszakítottak egy régi történelmi, földrajzi és gazdasági egységet, leromboltak egy élő organizmust avégból, hogy olyan új politikai alakulatokat tegyenek helyébe, amelyek faji szempontból éppen olyan vegyes népességűek, mint amilyen Magyarország volt, amelyek tehát szintén nem rendelkeznek az egységnek azzal az elemével, amely hiányzott Magyarországon, t. i. a faji egységgel, de nem rendelkeznek az egységnek egyéb elemeivel sem, amelyek Magyarországnak tíz évszázadon keresztül összeforrasztó erőt, elpusztíthatatlan életképességet és olyan jólétet biztosítottak, amelyek értékét csak azóta érezzük, mióta elvesztettük azt.

Magyarország szétdarabolásának az a következménye, hogy *egy vegyes nemzetiségű állam helyett három ilyen keletkezett* és pedig akkép, hogy a helyzet érezhetőleg sokkal hátrányosabbá vált. Ez a szétdarabolás a létező és már kipróbált földrajzi és gazdasági egységet megbontotta anélkül, hogy annak helyébe más tudott volna tenni s új egységekbe akarja kényszeríteni a földrajzilag szétválasztott és gazdaságilag széteső területeket és népességeket. Amíg az integer Magyarországnak földrajzilag megszabott határait nagyjára lakatlan hegyláncolat alkotja, az új államok határai a gazdasági élet ereit szelik át, olyan területeket, ahol a legnagyobb népsűrűség és hol lüktet a gazdasági és kereskedelmi élet. Olyan területeket és közsé-
geket, amelyek századokon keresztül a legszorosabb gazdasági egységben, lehetne mondani teljes közösségben éltek, a természetes kötelékek durva szétszaggatása által különböző államokba szórnak szét.

Az egyetlen Jugoszlávia tekinthető olyan alakulatnak, melyben a jugoszláv faj túlnyomó. T. i. ha a szerbeket, horvátokat és szlovéneket összeszámítjuk, akkor a délszláv faj Nagy-Szerbiának háromnegyed részét teszi ki. Igen ám, de aki a történelmet ismeri, az előtt nagyon aggályos ennek a három fajnak eggyé számítása! De még így is a lakosságban egy negyedrészt az idegen fajok számaránya. Miből származik ez az idegen elem, amely Jugoszláviának ethnikai egységét megbontja? Kizárólag onnan, hogy Jugoszlávia annektált Magyarországból egy jókora darabot, hiszen ennek az annektált résznek csak alárendelt százaléká (22 százalék) jugoszláv nemzetiségű. A nemzeti-

ségi elv szempontjából tehát ez az annexió nemhogy indokolt volna, hanem az lett volna indokolt, hogy amennyiben ez az annektált rész Jugoszláviához tartozott volna, inkább el kellett volna azt onnan csatolni, nem pedig mesterségesen odacsatolni.

A népek szabad rendelkezése és a nemzetiségi elv az általános béke megteremtésének vezető elvei. Azonban egyik elvnek alkalmazása a másik nélkül vagy annak rovására, a legnagyobb igazságtalansággá fajulhat el. A nemzetiségi elvet vakon követők kizárólagos fontosságot tulajdonítanak a nyelvközösségnek. Pedig igazságtalan dolog eleve kimondani, hogy ezen princípium egyedül döntő minden körülmények között s igazságtalan dolog előre feltételezni azt, hogy minden érdekelt így gondolkodik, tehát meg sem kell kérdezni véleményüket. Napjainkban a gazdasági faktornak ugyanolyan ereje van, ha nem nagyobb, mint a nyelvi faktornak. Mert az, amihez az ember leginkább ragaszkodik: a környezet, amelyet különböző tényezők együttese formál meg, így tehát nemcsak a nyelv egymagában, hanem a hagyományok, a szokások, a származás és a nyelv, a gazdasági kötelek és az élet szokásos rendes folyamata. A nyelvben való különbözőség egymagában nem teheti indokolttá a politikai és gazdasági szétszakítást, amidőn az egységet parancsolólag írja elő a természet, az ezeréves történelmi közösség, az ahhoz fűződő hagyományok és intézmények, valamint a gazdasági élet szoros kapcsolatai. A nyelvi különbözőség csupán a különböző nemzetiségek nyelvének és egyéniségének elismerését és szabad fejlődésének biztosítását teszi kötelességgé, de egyáltalában nem követeli meg az összetartozó területek szétdarabolását.

A nemzetiségi elvnek tehát nem vált javára ez a szétdarabolás.

Talán amiatt történt tehát ez a szétdarabolás, mert az elcsatolt területek lakossága inkább óhajt a szomszédos államokhoz tartozni, mint Magyarországhoz?

Először is ez a szempont az átszatolt magyarokra és németekre nem alkalmazható, már pedig ezek az elcsatolt lakosság 45 százalékát teszik ki. De a más anyanyelvűekre vonatkozólag is csak akkor lehetne ezt a tételt felállítani, ha népszavazás útján nyilatkoztak volna meg. A magyar békeküldöttség csakis ezt kérte a békekonferenciától. Igenis, a népek önrendelkezési jogát tiszteletben kellett volna tartani és kötelesség lett volna a népszavazást elrendelni. A békekonferencia azonban nyersen megtagadta ezt.

Minő elven nyugszanak tehát a mi tőlünk zsákmányolt területeken felépült új politikai alakulások? Ellenkeznek ezek a történelem, a földrajz, a közgazdaság, a kultúra követelményeivel, sőt még a nemzetiségi elv követelményeivel sem lehet azokat megindokolni. Nem nyugszanak tehát semmi másan, mint csupán csak: beteges ambíciókon, csillapíthatatlan étvágyon, önkényen, gyűlöleten, szóval kizárólag olyan tényezőkön, amelyek homlokegyenest ellenkeznek a nemzetközi igazság elvével. Nem lehet tartós az, amit ilyen alapokra építettek. A belenyugvás ebbe a helyzetbe lehetetlen, mert hiszen a dolgok természetes rendjén elkövetett ilyen erőszak ellen organikus erők láznak fel.

íme, Magyarországot mesterséges határok közé fullasztják, győmöszölik össze, elveszik ipari berendezésének kétharmadát, másoknak ajándékozzák mezőgazdaságának legtermékenyebb területeit, a Bácskát és a Bánátot, meghagyják ugyan a termékeny Alföldet, de azt is milyen viszonyok közötti. Megfosztva a vizek egységes kezelésének lehetőségétől, megfosztva az állatállományait tápláló erdélyi alpoktól és kárpáti legelőktől, ráutalva arra, hogy külföldről hozza be épületfáját, a szükséges ásványokat, vegyi termékeket, mindennemű gépi berendezéshez megkívántató nyers anyagokat. Az így megbénított mezőgazdaság, amelyet ezenfelül a román invázió teljesen kirabolt, legyen eltartója a nemzetnek, szolgálja a többtermelés érdekét? Elvesztettük honfitársaink 60 százalékát, közöttük a színmagyarság 35 százalékát, akik kíméletlen idegen iga alatt nyögnek, elvesztettük természeti kincseink javát és túlnyomó nagy részét azoknak a kulturális alkotásoknak, amelyeket a magyar civilizáció több évszázados fáradtságos munkával teremtett meg. Elvették a pozsonyi és kolozsvári virágzó egyetemeket, a kassai, nagyváradi jogakadémiákat, a pozsonyi, eperjesi, nagyenyedi, kolozsvári protestáns teológiai fakultásokat, számos városi múzeumot, számtalan líceumot, gimnáziumot, technikai iskolákat. Mindezt fanatikus nemzetiségi gyűlölettel összerombolták s helyükbe vagy semmit sem tettek, vagy pedig olyan alantas szintű intézményeket, amelyek alig válnak dicsőségére a civilizációnak. A mi kitűnő tudósainkat pedig világgá üldözték, velük együtt elüldözték a közszolgálati alkalmazottakat és a vállalkozásoknak vezetőit és alkalmazottait is. Az intelligenciának ezt a szörnyű nagy deficitjét lehetetlenség pótolni. Az emberiség génusza protestál a szellemi és erkölcsi erők ezen gyalázatos elpazarlása ellen.

a civilizációnak ezen tudatos visszaszorítása ellen, amely nemcsak Magyarországot sújtja halálosan, hanem egyszersmind az egész emberiség szegényedését is jelenti.

A tőlünk elszakított népességre szörnyű visszaesés vár, erkölcsi és gazdasági egyaránt. Egész Európa békéjét fenyegeti ez a természetellenes állapot.

Nyugatnak ezen a határállomásán, amely századokon keresztül őrt állott és biztosította Nyugatnak a nyugalomát, összerombolták ezeket az őrtálló erőket és helyükbe ingadozó szerkezeteket tettek, minden életető princípium nélkül.

Azokban a századokban, amelyek a magyarok honalapítását és a kereszténységre való áttérését megelőzték, Európa nyugata sem nyugalomát, sem biztonságot nem élvezhetett, mert minduntalan ki volt téve barbár invázióknak. Ez a biztonság csak azóta létezik, mióta a magyar bástya megépült. Az állandóság és a béke egyetemes érdeke az, hogy Európa keletének tűzfészke ne nagyobbíttassék, ne nyúlhaszon be egészen Európa szívéig. Már pedig egyenesen ez történik azáltal, hogy Magyarország nagyrésze a Balkán-államokhoz csatoltatott.

A történelmi Magyarország mindenkor híven töltötte be azt a hivatását, hogy az egyensúly, az állandóság állapotát tartsa fenn és Európa békéjét biztosítsa a Keletről jövő közvetlen veszélyek ellen. Erre a feladatra Magyarországot organikus egysége tette képessé. A régi Magyarország a szerves egység összes feltételeivel rendelkezett, csupán egyetlen egy hiányzott: a faji egység. Azonban ezzel azon államok közül sem rendelkezik egyetlenegy sem, amelyeket Magyarország romjain hívták életre. De ezek az egység többi feltételeivel sem rendelkeznek. Ezek az utódállamok átvágják a természetes földrajzi határokat, útját vágják annak a termékeny belső vándorlásnak, amely a munkásokat a jobb munkaalkalmak felé vezérli, megszakítják a fonalat azoknak a hagyományoknak, amelyek közös mentalitást teremtettek azok között, akik századokon keresztül együtt éltek, átélték ugyanazokat a viszontagságokat, részesei voltak ugyanannak a dicsőségnek és sikernek, osztoztak szerencséjében, szerencsétlenségében egyaránt. Hát nem félős-e, hogy az állandóság kipróbált centrumából tűzfészkek válnak? Ne áltassuk magunkat, ezeket az új erőszakos alakulatokat irredentizmus fogja aláásni, amely veszedelmesebb lesz, mint az, amelyet Magyarországból vélték felfedezni, amely tény-

leg létezett az intellektuelek bizonyos körében, de nem hatotta át a tömegeket; az új irredentizmus olyan nemzetek irredentizmusa lesz. amelyeket nemcsak idegen uralomnak alávetettségük fog izgatni, hanem főleg az, hogy náluk alacsonyabb kultúrának vannak alárendelve. Azt még el lehet képzelni, hogy szellemileg magasabban álló kisebbség hegemoniát gyakorolhasson szellemileg alárendeltebb többség fölött, az azonban organikus lehetetlenség, hogy olyan kisebbség vagy csekély többség, amely kultúrában alsóbb fokon áll, hegemoniát gyakoroljon olyan népek fölött, amelyek a civilizáció magasabb fokára értek el, és hogy ezek önként alávéssék magukat neki és asszi milálódjanak hozzá.

Azok a mesterséges elrendezések, amelyeket a békeszerződések tartalmaznak, soha sem fogják biztosítani a politikai nyugalmat Európa ezen sokat zaklatott részében. Már pedig egyedül ennek a területnek állandósága és nyugalma mentheti meg Közép-Európát a Kelet felől állandóan fenyegető veszedelmektől.

Ezek az új alakulatok akadályozzák a gazdasági rekonstrukciói is, amelyre pedig oly égető szükség van. Nemcsak Magyarországnak, hanem az utódállamoknak gazdasági rekonstrukcióját is. Már csak azért is, mert ezekben magasabb kultúrájú fajok alacsonyabb kultúrájú fajoknak vannak alárendelve, továbbá azért, mert az erőszakkal átcsatolt népesség el van szigetelve annak az organikus egységnek többi részeitől, amelyekkel együttesen lehet csak előhaladnia, amelyektől elvágva szomorú visszafejlődésre van kárhozthatva. Es hogyha Európának ebben a részében, amely nagyon közel van a bolscvizmus még mindig lobogó tűzhelyéhez, megsúlyosbítják a munkafeltételeket, megnehezítik a produktív munka újrafelvételét, ezzel csak növekednek a veszélyek, melyek a szociális békét fenyegetik.

Egyedül csak a történelmi Magyarország helyreállítása felel meg az itt lakó népek szükségleteinek és Európa érdekeinek, a civilizációnak, sőt azon nemzetek érdekeinek is, amelyek fatális illúzió rabjaként azt képzelik, hogy Magyarország kifosztása az ő gazdagodásukat jelenti. Nincs tehát sem közérdekből, sem a nemzetközi igazság érdekében semmi elfogadható oka Magyarország feldarabolásának.

Akár államról, akár autonóm provinciáról legyen szó, az emberek összecsoportosulása tartós csak akkor lehet, ha homogén elemeket kapcsol össze, amelyeket úgy a múlt és a jelen százszorosán egybe fonó-

doü érzéseinek és érdekeinek kötelékei, mint a közös lakóhely geográfiai, gazdasági és történelmi egységbe fűznek össze.

Ennek az egységnek a kereteit nem lehet és nem szabad a kívül állóknak parancsszóval meghatározni, hanem ezt csak maga a nép és az érdekelt társadalmi rétegek határozhatják el. Ezért követelte a magyar béke delegáció, hogy a magyar népnek és a magyar földön élt nemzetiségeknek alkalom adassék arra, hogy kölcsönös eszmecsere alapján magok határozzanak életök keretei felől és jövődő viszonyaikról.

Csak egyetlen tényező lehet, amelynek parancsszava előtt meghajolnánk, amelynek még a történelmi Magyarországot is áldozatul hoznók: azoknak a népeknek a parancsszava, amelyek ezeken a vitás területeken laknak. Minden más megoldás pusztá önkény. Csak a népeknek szabadon nyilvánított akarata lehet döntő. Ha ennek megnyilvánulását lehetetlenné teszik, amint hogy lehetetlenné tették, ezzel kijelentették, hogy erőszakkal vetik alá igájuknak a milliókat, akik nem akarnak hozzájuk csatlakozni. Semmi más ez, mint a legyőzöttek rabszolgasága, amelyet, íme, a huszadik században vezérlő eszme gyanánt proklamáltak!

A népszavazás morális axióma, az igazságnak és az emberi méltóságnak követelménye. Mi most is, az utódállamok évtizedes zsarnoki elnyomása dacára, teljes léleknyugalommal ajánljuk fel és kérjük a népszavazást, annál is inkább, mert ma is meggyőződésünk, hogy a történelmi Magyarország nemzetiségeinek nemcsak érdeke, de nem is szándéka elszakadni Magyarországtól, — nem is szólva arról a négy-millió magyarról, akiknek erőszakos elszakítása minden emberi jog és minden emberi érzés igazságtalan megtagadását és cinikus kicsúfolását jelenti.

2. Szlovákia.

Magyarország észak-nyugati része, amelyet ma Szlovákiának neveznek, a történelmi Magyarországnak földrajzilag integráns része. Magyarország geopolitikai egysége majdnem példátlan a világon és csak Nagybritániával, Itáliával és az ibériai félszigettel hasonlítható össze. Nem véletlen az, hogy ezeken a földrajzi egységeken politikai államok keletkeztek és nem véletlen, hogy Magyarország ezer évnél

hosszabb ideig meg tudta őrizni geográfiai határok által meghatározott eredeti egységességét. Magyarország határai egyszersmind vízválasztót is alkotnak, a Kárpátokban eredő folyók kivétel nélkül a termékeny magyar alföld felé sietnek, ahol a szlovák lakosság századokon keresztül munkát és kenyeret kapott. Nyugatmagyarország politikailag sohasem volt Csehországhoz kapcsolva és a csehek és a szlovákok sohasem éltek egy politikai közösségen.

Tény az, hogy a kilencedik század közepe táján a morva fejedelemség és a nyitrai szlovák hercegség egybeolvadtak és a nagymorva birodalmat alkották meg. Szvatopluknak ehhez a birodalmához azonban, amely különben sem tartott még egy félszázadig sem, a csehek sohasem tartoztak hozzá. A csehek azt is állítják, hogy később, a huszita háborúk idejében, Nyugatmagyarország egy része egy ideig be volt kebelezve Csehországba. Ez azonban nem igaz. Mindössze annyi igaz, hogy Albert magyar király özvegye behívta Giskrát, a husziták kapitányát, hogy segítsen neki abban, hogy fiát, Lászlót, aki még kis-korú volt, trónra emelje. Ezekért a szolgálatokért Giskra a zólyomi várat és Nyugatmagyarország egy részét kapta magántulajdonul. A fosztogató huszitákat azonban Mátyás magyar király 1465-ben végleg kiűzte az országból. Történelmi jogról tehát a csehek nem beszélhetnek.

De alaptalan, teljesen önkényes az az etnográfiai érvük is, hogy a csehek és szlovákok voltaképp egyazon nemzet közös nyelvvel és közös történelemmel. Ez a két nép mindig egymástól különböző volt fajra, nyelvre, politikai történelemre nézve. Sohasem volt közös történelmük, sohasem alkottak állami közösséget. A cseh és a szlovák nyelv rokonnyelvek, mint például a lengyel és a szlovák, vagy a szerb és a bolgár, vagy a latin nyelvcsaládban az olasz és a spanyol. De a cseh meg a szlovák nép alig, vagy éppen nem érti meg egymást, legfeljebb a műveltebb osztályok, azok is nehezen. Ha egy nyelvet alkotnának: akkor mire való volna a szótár? Pedig cseh-szlovák szótár létezik. Nemcsak nyelvök, nemcsak földrajzi viszonyaik, de egész életmódjuk, földművelésük, építészetük, községeik alakulata, viseletük, mentalitásuk, természetük, jellemük, zenéjük, költészetük teljesen különbözőek. Ha tehát a két nyelv rokon is, de a népek magok egymástól nagyon különböznek.

Azonban, még hogyha a két nép ethnikai egységét elismernék is — pedig erről szó sem lehet —, még akkor sem lehet semmiképpen iga-

zolni azt, hogy a csehek anektálják azt a területet, melynek lakossága 47 százalékban szlovák és 53 százalékban nem-szlovák.

Az kétségtelen, hogy gazdaságilag a csehekre előnyös Szlovákiának a birtoka, illetőleg kizsákmányolása, de szörnyű hátrányos Szlovákiára, melynek gazdasági romlását okozza.

A szlovákok által lakott hegyes vidék fában, ásványokban és vízi erőiben gazdag, de nagyon szegény mezőgazdasági terményekben, főleg gabonaneműekben. Éppen ez az oka annak, hogy a csehek a szlovákok által lakott területtől délre az 1 milliónyi magyarság lakta sík területet is anektálták, hogy így pótolhassák legalább részben a szlovák területnek élelmiszerekben jelentkező hiányát.

A szlovákok lakta északmagyarországi terület és a magyar Alföld teljesen egymásra vannak utalva. A magyar síkságra eveztek le évről-évre a szlovákok, hogy ott jó áron értékesíthessék fájukat, vizsont lisztjüket, állatjaikat, élelmiszereiket ott beszerezhessék. És évről-évre levonultak a szlovákok a magyar síkságra aratást vállalni és így keresték meg aránylag könnyű szerrel kenyereket. Viszont a magyar síkföld a Felföldről, a mai Szlovákiából szerezte be fáját, sóját, a szükséges ásványi termékeket, és onnan vette igénybe a vízi erőket. A magyar kormányok állandóan nagy anyagi áldozatokat hoztak avégből, hogy az erre alkalmas szlováklakta területeken ipart fejlesszenek, úgy hogy Magyarország ipartelepeinek nagy része a Felvidéken volt. Hasznára volt ez az ottani szlovák lakosságnak, mert keresetforrásokat teremtett, de hasznára volt a magyar síkföldnek is, mert iparcikkeit a Felföldről szerezhetette be. A Felvidék elszakítása folytán a felvidéki lakosság, elsősorban a szlovákok elvesztették aratási keresetüket, viszont ahelyett Csehországban nem kapnak megfelelő keresetet, a felvidéki ipartelepek pedig egymásután mennek tönkre, mert el vannak szakítva Csonka-Magyarországtól és így nem szállíthatják áruikat, az új cseh-szlovák államban pedig az erős cseh ipar versenye elnyomja őket, és így tönkre kell menniük, minthogy legnagyobb részük teljesen megszűnt létezni. Tehát az elszakított Felvidék, s abban az egész szlovák nép Csehország gyarmatává válik, azzal a szomorú rendeltetéssel, hogy olcsó nyersanyagot és olcsó munkaerőt szolgáltatson Csehországnak, maga pedig iparilag teljesen tönkremenyjen, és mezőgazdaságilag se tudjon érvényesülni. És így a szomorú eredmény az, hogy a nagy cseh gyárak tönkretették a szlovák ipart, a cseh munkások kiszorították a szlovák munkásokat és a határok el-

zárása folytán a szlovák mezőgazdasági munkások nem mehetnek munkára és keresetre Magyarországra.

Az is hamis argumentum, hogy maga a szlovák nép kívánta az egyesülést a csehekkel. Ez az argumentum az 1918. évi május 30-iki pittsburgi határozatra és az 1918. évi október 30-iki turócszentmártoni határozatra hivatkozik. Amazt félrevezetett szlovák emigránsok bizonyos köre hozta, emez pedig a turócszentmártoni úgynevezett szlovák nemzeti tanácstól eredt. Ami az elsőt illeti: egészen kétségtelen, hogy Amerikába vándorolt szlovákok nem lehetnek illetékesek arra, hogy az itthon maradt szlovákság sorsát irányítsák, aminthogy igen sokan a pittsburgi határozatot aláírók közül később kellőleg felvilágosítottván, felháborodva vonták vissza a határozathoz adott hozzájárulásukat, legutóbb pedig az amerikai szlovákok melegen üdvözölték Rothermere lordot abból az alkalomból, hogy a trianoni igazságtalanságok jóvátételének ügyét oly nemesen felkarolta. Ami pedig a turócszentmártoni határozatot illeti, az ú. n. szlovák nemzeti tanács tagjait a csehek mesterségesen válogatták össze azok közül, akikre számíthattak, és mégis, ezzel a társasággal is alig sikerült pár szavazattöbbséggel kimondatniok az elszakadást. A valóság az, hogy a szlovákok sohasem kívántak elszakadni Magyarországtól, mert ha egyáltalában létezik a világon oly nemzet, amely egymásra van utalva, a magyar és a szlovák az. Egyetlen megnyugtató megoldás az lett volna, ha a Felvidék népét megszavaztatták volna, a cseh kormány azonban irtózott a népszavazástól és megakadályozta ezt. És így egyes cseh államférfiak önző aspirációi létrehozták Csehország és Szlovákia természetellenes egyesítését, ami a magyarság és a szlovákság szörnyű anyagi krízisét vonta maga után, noha Csehország léte és boldogulása teljesen biztosítható lett volna anélkül, hogy Magyarország és Szlovákia pusztulása legyen ennek az ára.

Mi magyarok ma is csak a népszavazást követeljük, mert meg vagyunk róla győződve, hogy a Felvidék szlováksága ma sem kívánja, sőt a szerzett keserves tapasztalatok után még sokkal kevésbé kívánja a cseh uniót, mint azelőtt, a magyarok és a többi népfajok pedig természetesen szívük minden vágyát látnák teljesítve azzal, ha Magyarországhoz visszacsatoltatnának. A népszavazásnak természetesen semleges ellenőrzés alatt kellene végbemennie.

3. Ruszinszko.

Az a terület, amelyet a trianoni szerződés Csehország keretében autonómiával ruházott fel, amely autonómiából azonban Csehország mindaddig semmit sem engedett megvalósítani, négy felvidéki magyar vármegye területét öleli fel. Ezek: Máramaros egy része, Ung, Ugocsa, Bereg. Ezen terület lakosságának 42 százaléka magyar és német, 42 százaléka ruthén és 16 százaléka egyéb nemzetiség.

A magyarországi ruthén népnek nincs külön története, nincs külön nemzeti öntudata sem. A szóbanforgó terület őslakói magyarok és szászok voltak, 1360 tájékán Nagy Lajos király telepített oda ruthéneket, akik a lengyelek üldözése elől menekültek. A ruthének Magyarországon megőrizték nyelvüket, szokásaikat, vallásukat, és távol attól, hogy a magyarságtól különválásra törekedtek volna, nemzeti és politikai tekintetben a magyarokkal érzelmi egységben olvadtak össze.

Így Rákóczi Ferencz idejében, 1703-ban, a ruthének voltak az elsők, kik fegyvert fogtak a magyar szabadságnak védelmére a Habsburgok elnyomó törekvéseivel szemben, az 1848—49-iki szabadságharcban pedig híven küzdöttek a magyarok oldalán. A magyarországi ruthének sohasem törekedtek nemzeti önállásra. El is veszítették orosz jellegüket és a magyarsághoz asszimilálódtak, amellyel érzelmi és érdekegységben éltek együtt állandóan. A ruthének nem kelet, hanem nyugat felé orientálódtak, a XVI. században Rómához csatlakoztak és azóta művelt papsággal rendelkeznek.

A szóbanforgó terület városi népességének 90.4 százaléka magyar és német, 4.1 százaléka ruthén, 5.5 százaléka egyéb nemzetiség. A falusi lakosságnak pedig 33.4 százaléka magyar, 44.8 százaléka ruthén és 21.8 százaléka egyéb nemzetiség. A ruthén nép tehát nem ipari, hanem kizárólag mezőgazdasági népesség, amely azzal kereste meg kenyerét, hogy évről-évre a magyar Alföldön vállalt aratást.

Ezt a területet Csehországtól minden szempont elválasztja: a földrajzi fekvés, a vallás, a történelmi múlt és főleg a ruthén nép akarata. Ennek a területnek összes völgyei és folyói a magyar síkság felé irányulnak, a közlekedési eszközök is ezt a természetes irányt követik. A ruthén nyelv annyira különbözik a cseh nyelvtől, hogy csehek és ruthének nem értik meg egymást. A ruthének gör. kath. vallásúak, a csehek husziták. Semmi hagyományos közösség a két

népet össze nem kapcsolja, hacsak az nem, hogy a ruthének a magyarok oldalán küzdöttek a huszita betörések ellen. A cseheknek nem érdeke a ruthén föld iparát támogatni, ellenkezőleg, azt mindenképpen elnyomják.

A Csehországhoz való csatolás folytán a ruthének elestek attól, hogy a magyar Alföldön aratást vállalhassanak, viszont Magyarország elesett a sótól és az ottani bányák művelésétől, és elzárva az ottani hegyvidék erdőinek ellenőrzésétől, folytonos árvízveszedelmeknek van kitéve. Semmi értelme Magyarországtól elszakítani ezt a területet, amelynek lakossága felében magyar, másik fele, a ruthenség pedig teljes érzelmi egységben van a magyarokkal, sőt 65—70 százaléka magyarul is beszél. Magyarország különben is rendkívül sokat tett ennek a vidéknek gazdasági felvirágoztatására. Rendszeres ruthén akciót folytatott, a ruthéneket állatokkal látta el, házi iparukat támogatta, hitelviszonyaikat organizálta, az állami birtokokon rendszeres mezőgazdasági foglalkozást nyújtott nekik, melynek révén megélhetésük állandóan biztosítva volt.

Ez a ruthén vidék össze van nőve a magyar síksággal, egymás nélkül nem lehetnek el. A ruthenség megőrizte szokásait és hagyományait, emellett mindig ragaszkodott a magyarsághoz, soha attól el válni nem kívánt, érthető tehát, hogy cseh kötelékben egyáltalában nem találja fel boldogulását.

S nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a csehek egyáltalában nem adták meg ennek a területnek azt az autonómiát, amelyet a békeszerződés szerint megadni kötelesek lennének, s egyáltalában kilátásba sem helyezik, hogy ezt az autonómiát bármikor is megadnák. Mi egyéb ez a csehek részéről, mint egyenes megszegése a békeszerződésnek?

Annál könnyelműbb cselekedet volt ezt a területet elszakítani Magyarországtól, mert hiszen Magyarország a legbiztosabb bástya a bolsevizmus terjeszkedése ellen, míg a cseh felsőbbség alá erőszakolt Ruszinszkó e tekintetben alig nyújt biztosítékot.

4. Erdély.

A trianoni béke Magyarországtól elszakította nemcsak Erdélyt, hanem vele együtt még a Tisza és Körös vidék jórészét (Ugocsa, Szatmár, Szilágy, Bihar, Arad, Krassó-Szörény, Temes, Torontál vármegyé-

két egészen, vagy nagyobb részökben), valamint Máramaros déli részét is, s mindezt erőszakosan a román királyságba kebelezte be. A románok által Magyarországtól elszakított területen élő népességnek 43 százaléka román, 35 és fél százaléka magyar, 11 százaléka német (szász), a többi egyéb nemzetiségű. A románok tehát csak relativ többséget alkotnak, a teljesen azonos érdekű magyarok és németek pedig jelentékenyen felülmúlják a románok számát, ami annál döntőbb, mert hiszen az ezen a területen lévő többi nemzetiségek (ruthének, szerbek, szlovákok) sem akarnak Romániához tartozni. Magát Erdélyt tekintve, a számadatok következők: a románok a népesség 55 százalékát, a magyarok 34,3, a szászok 8,7, magyarok és szászok együttesen a népesség 43 százalékát teszik, a románok tehát csekély abszolút többséggel rendelkeznek. A különben sem nagy numerikus többség azonban nem lehet döntő szempont a politikai hovatartozásra.

A magyarok Erdély őslakossága, a románok pedig csak későbbi bevándorlottak. Magyarok és szászok régebb és fejlettebb civilizáció letéteményesei, a városokat lakják, iparral, kereskedelemmel foglalkoznak, a nyugati civilizáció pezsgő életében mindenkor tevékeny részt vettek, mindenkor vezetőserepet játszottak Erdélyben. Lehetetlen az, hogy a magyarok és a szászok lemondjanak századok erőfeszítésével szerzett magasabb szintjükéről és beleolvadjanak egy olyan államközösségbe, amely sokkal alacsonyabb keleti civilizációval és balkáni erkölcsökkel bír, és amely nem képes fejlettebb civilizációjú elemek kormányzására és arra, hogy azoknak sajátos nemzeti életet biztosítson. Mindazok a szellemi és materiális fegyverek, amelyek valamely faj túlsúlyát biztosítják, a magyarok és a szászok birtokában vannak, ezeket tehát vezető szerepüktől csakis üldözés és brutális erőszak által lehet megfosztani, amit az úrrá lett királyságbeli románok bőségesen gyakorolnak is.

Minden, ami Erdélyben civilizációt, haladást, előmenetelt, erő kifejtést jelent: a magyar és szász kisebbségek műve. A magyarok és szászok felsőbbsege sem a magyar állam mesterséges támogatásának, sem pedig a románok elnyomatásának, vagy ellenük alkalmazott erőszaknak eredménye. Minden ilyen feltevést teljesen megcáfol az, hogy háromszáz éven keresztül Erdély különálló nemzeti életet élt, az erdélyi magyarok tehát nem is lehettek abban a helyzetben, hogy a magyarországi magyarok számszerű többségéből húzzanak hasznot

így csakis önmaguknak köszönhetik Erdély életében elfoglalt rangjokat.

Az erdélyi románoknak a magyarokkal és szászokkal szemben jelentkező inferioritása nem elnyomás eredménye. A román nép fiatal nemzet, amelynek nincsenek tradíciói és amely csak a múlt század derekán ébredt öntudatra. Vallását Bizáncból vette, szertartásának nyelve szláv volt és a román egyház függetlenségét csak Erdélyben szerezte meg, az erdélyi protestáns fejedelmek támogatásával. Nemzeti irodalma is új. Egyébként Ó-Romániában sem tudott a román faj a legutóbbi időkhöz egységes államot alkotni, népe több vojvoda uralma alatt állott, akik hol a magyar király, hol az erdélyi fejedelem, hol a török szultán adófizetői voltak. Ezeknek a vojvodáknak uralma súlyosan nehezedett a román népre, amely sem a hatalomban soha részes nem volt, sem magáról nem rendelkezhetett önválasztotta autonóm szervek útján. A román nép — távol a történelmi események folyásától — élte a pásztorok és jobbágyok csöndes életét. A magyarság ellenben korán bekapcsolódott a nyugati civilizációba és tíz századon keresztül részese volt az összes európai történéseknek a keresztes hadjáratoktól kezdve a reformáción keresztül mind máig. A románság civilizatórius és gazdasági hátramaradottsága tehát senkit meg nem lephet, és természetes dolog, hogy más, műveltebb népekkel való állami közösségben még sokáig nem lesz képes azoknak szintjét elérni.

A Kárpátok zónáján belül az első valóságos államot a X. században a magyarok alkották, miután a dunántúli vidékeket és az Alföldet birtokukba vették. De ezeket a birtoklásokat eléggé megingathatatlanoknak nem tekinthették Erdély birtoka nélkül, éppen azért egy törzsük nem késett mindjárt a honfoglalás után Erdélyt is birtokba venni. Erdélyben csupán gyér népességű szláv fajra találtak, amely kevésbé összefüggő szervezetben élt. Szent István legszorosabban hozzászította Erdélyt a kereszténnyé lett magyar királysághoz, Szent László király pedig hatályosan megszervezte azt a keletről fenyegető besenyő és kún betörések ellen. Az Erdélyben elhelyezkedett magyarok egy része a Maros vidékén telepedett meg, ezek a mai erdélyi magyarok ősei, más része pedig — a székelyek — a Küküllők és az Olt vidékén. Az Olt és a Maros között fekvő vidékre, valamint Beszterce-Naszód vidékére II. Géza király szászokat telepített, a mai szászok őseit, azaz Flandriából és a Rajna alsó medencéje környé-

kéről bevándorlott németeket. Így formálódtak ki a XII. században Erdélyben a magyarok, a székelyek és a szászok területei, amelyek mindegyike külön területi autonómiát élvezett. A románokról Magyarország területén először a XIII. század elején történik említés (1210;). Ebben az időben kezdenek beszivárogni Erdélybe a fél nomád oláh pásztorok, akik a besenyőkkel és kánokkal éltek, keletre tőlünk. A XIV. és XV. században a törököknek a Balkánon való terjeszkedése következtében a románoknak a Dunán keresztül Erdélybe való bevándorlása jelentősen emelkedik. Nyomról nyomra lehet történelmi okmányokkal kimutatni a románok bevándorlásának előhaladását, amely lépést tart a törökök fokozatos előnyomulásával a Balkánon. A tudomány kritikáját tehát egyáltalában nem állja ki az a kitalált mese, hogy az erdélyi románok Trajánus római császár Dáciába vitt légionáriusainak és itáliai telepeseinek, mint dáciai őslakóknak leszármazottjai lennének. Az erdélyi románok nem a Dáciába vándorolt latinoknak, hanem a balkáni vlachoknak a leszármazói.

A bevándorolt románok nagyon nehezen tudtak hozzászokni a magyar állam gazdasági, szociális és jogi rendjéhez.

Erdélynek későbbi közjoga a három nemzet egységén (unió trium nationum) épült fel, amelyet 1437-ben a magyarok, székelyek és szászok kötöttek egymás között. Kölcsönös védelmi szövetsége volt ez a három nemzetnek minden támadás, elsősorban a törökök támadása ellen. A három nemzet ezen egysége semmit sem változtatott Erdélynek Magyarországhoz tartozásán.

A mohácsi vész után Erdély helyzetében döntő változás áll elő. Budának a törökök által történt elfoglalásával (1541.) a törökök megszerzik az ország közepét, és a történelmi Magyarország két részre szakad: nyugati és keleti részre. 1542-ben a tordai országgyűlésen Erdély különálló állam gyanánt szervezkedik. Ekkor kezdődik az erdélyi nagyfejedelemség kora, amely 1690-ig tart. Az erdélyi nagyfejedelemség független lett a magyar királyságtól és a török szultán adófizetőjévé vált, egyébként azonban a három nemzet és a négy vallás uniója alapján a lelkiismereti és vallásszabadság otthonává vált. Az önálló Erdély az európai államrendben mint a magyar alkotmányos erő képviselője lépett fel és gondosan ápolta a lelkiismereti és a vallásszabadságot, és mint ilyen mintaállam és a ivilizáció fáklyavivője lett. Az erdélyi nagyfejedelemség békés és rendezett viszonyaival valóságos azilumává lett a moldvai és havasai

földi román parasztoknak is, akik a törökök üldözései és saját vajdák kegyetlenkedései elől Erdélybe menekültek, hol számuk folyton szaporodott, úgy hogy a nagyfejedelemségi korszak végén már felét alkották Erdély népességének. Ezen vad hordáknak civilizációját az erdélyi nagyfejedelmek vették kezükbe. I. Rákóczi György fejedelem lefordíttatta román nyelvre a bibliát, amely az erdélyi románok előtt csak szláv nyelven volt ismert és ezzel megdöntötte a liturgikus szláv nyelv uralmát az erdélyi román egyházban és egyúttal megvetette alapját a román nemzeti civilizációnak. Közben Erdély állandóan ellenállott a Habsburgok azon törekvésének, hogy Erdélyt az osztrák birodalomba kebelezzék be, és ezt a célját el is érte a Diploma Leopoldinum révén, amely Erdély speciális tartományi autonómiáját biztosította, Erdély maga pedig visszatért a magyar szent koronához, amelytől az irigy sors évszázadokra elragadta. Erdély történelmének ezen új korszakában, a *gubernium* korszakában is hű maradt alkotmányos alapelveihez, a három nemzet és a négy vallás uniójának rendszeréhez. Egyébként Erdély folyton sürgette a teljes egyesülést Magyarországgal, ami 1848-ban törvényesen ki is mondatott ugyan, azonban a közbejött alkotmányellenes osztrák kormányzat miatt csak 1867-ben lett gyakorlatilag megvalósíthatóvá.

Közben a románok civilizálása is nagy gondját képezte a magyar kormánynak és a magyar királyok az erdélyi ortodox románok jelentékeny részét áttértették a katolikus hitre s ezzel a művelődés kardinális akadályán győzedelmeskedtek. A magyar állam intézményei és a magyar kormányzat, valamint Erdély kulturális intézményei az erdélyi románságot olyan civilizálttá tették, amely civilizáltság távolról sem éri ugyan el az erdélyi magyarok és szászok kultúrfokát, azonban messze felülmúlja az óromániai románok civilizációjának szintjét.

Amidőn háromszázéves különállás után Erdély újból beolvadt Magyarországba, a székelyek, szászok és magyarok autonómiája megszűnt, s helyébe lépett mindezen fajoknak és még a román fajnak is megyék szerinti való adminisztratív autonómiája. A régi területi autonómiák nemzeti egyenlőségét felváltotta valamennyi nemzetiség személyes selfgovernmentje.

A legszélesebb önkormányzat megengedte az autonóm testületeknek, hogy maguk állapítsák meg tanácskozási nyelvüket, a községi közigazgatástól kezdve egészen a központi kormányzatig. A nemzeti-

oégek adminisztratív és vallási autonómiáját kiegészítette azoknak gazdasági autonómiája. A szász hétbírák erdei, a csíkmegyei nagy erdőségek, a marosszéki székely birtokosok közösségének nagy vagyona, a krassószerényi és nászódvidéki románok erdei és alapítványai csupa autonóm nemzetiségi vagyon volt. Az egyházak szabadsága is a legszélesebb autonóm alapra volt fektetve. Tehát Erdély hazája volt a vallás, a tanulás, a társulás szabadságának és a nép részvételének a kormányzatban. Erdély földjén az autonómia szellemétől van áthatva a közigazgatás, a köz- és gazdasági élet, a vallásos élet, a civilizáció minden intézménye; Erdélyben hozzászórtak ahhoz, hogy minden intézkedést szabadon választott tisztviselők teljesítenek, akiket a nép ellenőriz. Az alkotmányosság ekképpen mély gyökerekkel bír az erdélyi népnek legalsóbb rétegeiben is, s az igazság és a jog érzete belevésődött a nép érzületébe.

Ennek az Erdélynek beolvasztása Romániába visszaveti Erdélyt a maga előhaladott intézményeivel olyan állapotba, amelyet rég meghaladott. Romániában a mély történelmi gyökerekkel bíró helyi autonómiának nyoma sincs, a legridegebb egyformaság uralkodik, a nép kívül marad a közéleten, a jog alá van rendelve a pártoskodás dúlásának, amiből származik az a veszedelmes korrupció, amely annyira káros úgy a közérkölségre, mint a gazdasági életre. Az erdélyi magyarok, románok, szászok széleskörű intézményeinek Románia egy csapással véget vetett, eltörölte az erdélyi intézményeket és balkániálta a közigazgatást és a közszellemet Erdélyben. A kisebbségi szerződésekben körülírt kisebbségi jogok csak papiroson exisztálnak és csak szemkitörlésül, reklámnak tartogatják azokat a különböző nemzetközi kongresszusok számára.

A gyulafehérvári gyűlés teljes nemzeti szabadságot kívánt Erdély népe számára, egyenlő jogokat és teljes vallásszabadságot minden felekezeti részére, azonkívül demokratikus berendezkedést követelt a közélet minden terén, nevezetesen általános, egyenlő, közvetlen, titkos, a nőkre is kiterjedő szavazati jogot, sajtó-, gyülekezési, egyesületi szabadságot és minden emberi idea szabad propagandáját.

Sokkal nagyobb szabadságjogok ezek, mint amelyeket a kisebbségi szerződések a kisebbségek javára megállapítanak.

Mindebből azonban Románia semmit sem respektál, de semmi! sem respektál a kisebbségi szerződésekben megállapított kisebbségi jogokból sem, ellenkezőleg, hallatlan kegyetlenséggel bánik az uralma

alá került nem-románokkal. Az agrárreformnak is nem a paraszt boldogítása, hanem a magyar birtokosok tönkretétele a célja. Ez is tehát csak a nemzeti kisebbségek elnyomásának egyik eszköze. Az állam minden tevékenysége a többségi fajnak van rezerválva. Az rendelkezik az állam felől. Csak a saját fájának nemzeti érdekeit veszi figyelembe. Teljesen kizárja a minoritásokat az állami életből. Teljesen elnyomja a helyi autonómiákat.

A régi Erdély megtalálta a nemzetiségi kérdés megoldását, legalább azon nemzetiségek javára (magyar, székely, szász), amelyek érettek voltak már akkor arra, hogy önmagukat igazgassák és részt vegyenek az ország kormányzásában. Abban az időben a román nép, amely csak később vándorolt be nagy tömegekben, még nem volt érett, nem volt alkalmas arra, hogy ezen bevett nemzetek között szerepeljen. Később, amint a románok inferioritásukból kiemelkedve igényt tarthattak azokra a prerogatívákra, amelyeket a többi nemzetiség élvezett, a polgárok egyenlősége lépett a nemzetiségek régi alkotmányos előjoga helyébe és ez egyenlőség természetesen a románokra is kiterjedt.

Ebben a hagyományos erdélyi szellemben kell most is megoldásra vezetni az erdélyi kérdést. És pedig annál inkább, mert a magyarországi románok nemzetiségi vezetői sohasem gondoltak a Magyarországtól való elszakadásra, és mindig csak bizonyos autonómiára aspiráltak a magyar állam keretében. Erdély román népe erdélyinek érzi magát ugyanazon a címen, mint az ottani magyarok és szászok is. Lelkükben erdélyi öntudat és erdélyi hazafiság szunnyad, amelyet nem lehet elnyomni, éppen úgy, mint ahogy a svájci német, francia meg olasz elsősorban svájcinak s csak azután érzi magát németnek, franciának, olasznak.

Még akkor sem ingottak meg a magyarországi és erdélyi románok, amidőn Románia háborút üzent a monarchiának. E részben — mellőzve a számos hűségi nyilatkozatot, amelyet a magyarországi románok és vezetőik (püspökök, pártvezérek, a törvényhozás tagjai) tettek — csupán arra a román nemzeti tiltakozásra utalunk, amelyet a magyarországi románság összes vezetői kibocsátottak 1917-ben, amidőn nyilvánosságra jutott az entente-államoknak az Egyesült Államok elnökéhez intézett jegyzéke, amelyben az jut kifejezésre, hogy a középeurópai hatalmak ellen folyó háborúnak az a célja, hogy a különböző nemzetiségek felszabadíttassanak az idegen uralom alól.

A szóbanforgó tiltakozásban a magyar szent korona országaiban lakó összes románok egyházi és világi vezetői és hivatott vezetői a legkategorikusabban visszautasították azt, hogy a magyarországi románokat idegen uralom alatt élőknek tekintsék. Kinyilvánították, hogy a magyarországi románok a magyar haza szabad polgárai és hogy nincs egyetlen olyan törvény Magyarországon, amely a jogok és szabadságok, nemkülönben a kötelességek tekintetében bárminő különbséget tenne a polgárok között aszerint, hogy azok magyarul, vagy pedig más nyelven beszélnek-e. A magyarországi románok tehát nem kértek az ígért felszabadításból, hanem ragaszkodtak magyar hazájuk integritásához. Kijelentették azt is, hogy nem opportunitásból ragaszkodnak magyar hazájukhoz, hanem azért, mert százados tapasztalatok és történelmi tradíciók győzték meg őket arról, hogy intellektuális, politikai és gazdasági fejlődésük csak Magyarország keretében van biztosítva.

1918 novemberig nyoma sem volt a magyarországi románok között az elszakadásra törekvésnek. A román nemzetiségi vezetők változatlanul ragaszkodtak ahhoz a programhoz, amelyet az erdélyi románok 1881. évi nemzeti gyülekezete fejezett ki. Ennek lényege Erdély területi autonómiája, t. i., hogy az 1868. évi magyar nemzetiségi törvény a nemzetiségek területi autonómiájával egészítették ki. Az elszakadási törekvés csupán a középeurópai hatalmak összeesése után, Erdélynek a román csapatok által történt megszállása idejében, *π megszálló román csapatok nyomása alatt* állott elő. A gyulafehérvári határozat is csak egy kis román töredék ténye volt és a megszálló romániai katonaság nyomása folytán jött létre. Erdély lakosságának tehát nem volt módjában nyilatkoznia, ennél fogva a mai helyzet egyszerű annexió, amelynek az erdélyi nép az áldozata. Meggyőződésünk, hogy az erdélyiek népszavazás esetén ma sem, sőt a tett tapasztalatok után ma még kevésbé mondanák ki a csatlakozást Romániához, mint régebben tették volna, ha megkérdeztették volna

A történelem tehát azt tanítja, hogy Erdély Magyarország nélkül nem lehet meg, mert Magyarországgal való teljes, avagy szoros kapcsolatra utalja a földrajzi helyzet, valamint az erdélyi és magyarországi civilizáció azonossága. A román elem számbeli túlsúlya Erdélyben, amely a XVIII. században következett be, és nemzeti és politikai aspirációi, amelyek a XIX. században fejlődtek ki fokozatosan, mindjobban előtérbe hozzák az erdélyi országos autonómia kérdései

úgyhogy azon jelentékeny változások folytán, amelyeket a világháború kimenetele előidézett, tekintetbe véve az Erdélyben lakó nemzetek: magyarok, szászok és románok békés együttélésének és állandó nyugalmanak érdekeit is, Erdély politikai organizációját ma már alig lehetne elképzelni teljes politikai és területi autonómia nélkül. Viszont Erdély geográfiai fekvése, valamint gazdasági viszonyai, a magyar és szász elem történelmi múltja és a románok civilizációjának hosszú századokon keresztül a magyar állam védelme alatt végbement kifejlődése: parancsolólag követelik, hogy *Erdélynek a magyar állam keretében adassák meg a politikai és a területi autonómia.*

Minden lehető megoldások között legelvetendőbb az, amely az autonóm Erdélyt Romániával való unióban akarná megvalósítani.

Már az erdélyi románok is kiábrándultak a balkáni uralomból, amely a vezetők korrupciójával és önkényével árasztja el Erdélyt. Az erdélyiek — a románok is — biztonságot, rendet és a gazdasági megélhetés biztosítását kívánják. És európai érdek az, hogy ezen a helyen állandó béke honoljon, a népek szabadon fejlődhessenek és a civilizáció érdekei megóvassanak. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha Erdély a nyugati civilizáció kapcsolatában marad, és megóvatnak az erdélyi kisebbségi nemzetek jogai és békéje. Erdély eddig is egyesítve volt Magyarországgal, amely bizonyára hajlandó lenne teljes autonómiát biztosítani neki, míg Románia a gyakorlatban mereven és végleg megtagadta az erdélyi autonómiát. Ilyen körülmények között Romániába beolvasztva hagyni Erdélyt a civilizáció elleni merénylet volna.

Egyébként is a legnagyobb ellentét van a romániai meg az erdélyi intézmények és közfelfogás között. Erdélynek beolvasztása Romániába a demokratikus, szabad és fejlett erdélyi intézmények és jogok lesúlyesztését jelenti a román állam primitív szükségleteinek szintjára. Erdély a demokráciának több évszázados hazája, Európának intézményei, vezető eszméi és irányító elvei Erdélyben demokratikus jelleggel nyertek megvalósítást. A fajok és vallások teljes egyenlőségén épült fel az erdélyi alkotmány, a törvényhozás, a kormányzás és az igazságszolgáltatás is a teljes egyenlőség alapjára voltak helyezve. S ami az erdélyi alkotmánynak különös értéket adott, az a faji és nyelvi kisebbségek érdekeinek legteljesebb védelme. Ezzel szemben Románia rabszolgasorsra degradálja a faji és nyelvi kisebbségeket.

A magyar keretben való erdélyi országos autonómia természetesen csak a történelmi Erdélyre volna kiterjesztendő. A Romániához kényszerített egyéb magyarországi területek, amelyeket a mai Új-Romániában a Körözsök vidékének és Máramarosnak neveznek, természetesen csak az anyaországgal való teljesen integráns egységben találhatják fel jövődő boldogulásukat.

5. A Bácska és a Bánát.

A Bácska és a Bánát elszakítását a szerbek történelmi és ethnográfiai érvekkel kívánják alátámasztani. Egészen alaptalanul. Soha a szerb deszpóták Magyarország területén sehol szuverén jogokat nem gyakoroltak, noha az Árpádokkal is rokonságba került egynémelyikük. Ezeknek nagy birtokaik voltak Magyarországon, amelyek azonban csak magánjogi tulajdon jellegével bírtak. Majd a törökök elleni intenzív védekezés idejében sűrű szerb telepítések történtek Magyarországon s leginkább azokat a szerbeket telepítették, akiket a török kiűldözött. Nagyon lényeges telepítés volt I. Lipót idejében Csernovich Arzén ipeki pátriárka vezetése alatt mintegy 36 ezer szerb családnak a Bánátba, a Bácskába és a Szerémségbe telepítése. A történelmi Magyarország területén jelenleg levő szerbek legnagyobb része csak a XVIII. század folyamán vándorolt be Magyarországra.

A bánáti románok Erdélyből és Kis-Oláhországból szivárogtak be. A rajnai és württembergi svábokat pedig főleg Mária Terézia és II. József telepítették Délmagyarországra; ez utóbbi főleg a magyarok ellensúlyozására. Ezek a svábok azonban a legbensőbb viszonyba jutottak a magyarsággal, mindig együtt tartottak a magyarokkal, aminek főleg az 1848/49-iki szabadságharc alkalmából adták gyönyörű bizonyítékait. A délmagyarországi németek egyáltalában soha sem jöhetnek számításba olyan faj gyanánt, amelynek bármiben is különböző érdekei volnának, mint a magyarságnak.

Ha a Bácskát és a Bánátot együvé vesszük, akkor a relatív többség a magyarokat illeti, utánuk következnek a németek, a románok és a szerbek. (605 ezer magyar, 570 ezer német, 590 ezer román, 430 ezer szerb.) A Bánátban magában lélekszámban a románok vezetnek (590 ezer), majd következnek a németek (380 ezer), a szerbek (280 ezer és a magyarok (240 ezer). A Bácska lakossága túlnyomóan magyar. A magyarság abszolút domináló volta még akkor is kétség

télén, ha a szerbekhez számítjuk a bunyevácokat és sokácokat is, akik jelentékenyen különböznek a szerbektől. A bunyevácok és sokácok Dalmáciából vándoroltak be Magyarországra 1687-ben, néhány évvel előbb, mint a szerbek, akik Ipek környékéről jöttek. A bunyevácok katolikusok és latin betűvel írnak, a szerbek görög-keletiek és cirill írást használnak, a bunyevácok a Gergely-naptárt használják, a szerbek a Julián-naptárt. A bunyevácok és sokácok teljesen alkalmazkodtak a magyarokhoz, mindig velők tartottak, 1918-ban is ellene nyilatkoztak az elszakadásnak.

Eredetileg a Bánát lakossága is tiszta magyar volt, de amint a törökök kiüldözték a magyarságot, idő folyamán sűrű telepítések történtek, nagyobbára román, szerb és sváb telepítések. De telepítettek ezeken kívül bunyevácokat, sokácokat, ruténeket, horvátokat, bulgárokat, cseheket, olaszokat, spanyolokat, franciákat, görögöket, mind a Magya ország és Európa védelmében hősi halált halt magyarok helyett. Ennek eredménye az, hogy a Bánátban annyira vegyes lakosság van, hogy szinte minden egyes község más-más nemzetiségi összetételű lakossággal bír, úgyhogy a Bánátban lehetetlen nyelvhatárterületeket megállapítani.

A négy nagyszámú nemzetiség között műveltségben a magyarok és a németek messze fölülte állanak a szerbeknek és a románoknak. A városokban pedig föltétlenül a magyarság vezet, híven támogatva a németek által. A bácskai városok közül ötnek van magyar többsége és csak egynek szerb többsége. A Bánát nyolc városa közül egynek van gyöngye szerb többsége, a többiben a magyarok és a németek vannak többségben.

Az egyedül igazságos eljárás az, hogy ezek a vegyes nemzetiségek által lakott területek, amelyek földrajzilag, történelmileg, hegy- és vízrajzilag és gazdaságilag is teljesen Magyarországra vannak utalva, Magyarországnál hagyassanak meg. Sem Európának, sem a civilizált világnak nem lehet érdeke az, hogy az ezeréves határok megváltozzanak és hogy ez a vidék balkánizáltassék, a nyugati kultúra helyett a Kelet alacsony műveltségének és a balkáni nemzetiségi maradásoknak legyen prédaul odadobva.

Különben is sem a Bánát, sem a Bácska soha sem voltak különálló tartományok, hanem mindig integráns alkotó részei voltak Magyarországnak, több megyére felosztva. Még csak adminisztratív egységet sem alkotott egyikök sem, azon rövid idő kivételével, amidőn

a Bánát ausztriai katonai uralom alatt állott, mint határörvidék. A magyar alkotmányos uralom azonban ezt a rövididejű katonai különállást is megszüntette.

Hát igazság az, hogy a magyarok, idegen fajoktól környezve, Európa szívében élve és egyetlen államban összetömörülve, saját véreik harminchét és fél százalékát elveszítették, ők, akik saját vérükkel védelmezték Európát és vendégszeretően kaput tartak a számkivetetteknek, a törököktől üldözött szerbeknek és a Phanarióták által elnyomott románoknak, hogy ugyanezek ragadják el tőlök véreik és területük javát? Magyarország soha sem fog ebbe belenyugodni, ezeket a veszteségeket nem fogja eltérni, mert különben is erős meggyőződése, hogy a népek, amelyekkel szoros közösségben élt mind-ezideig, megkérdetve, a magyarokkal szemben való politikai és gazdasági közösség fentartása mellett nyilatkoznának s legfeljebb a nemzetiségek által eddig élvezett jogoknak területi autonómiával való kibővítését kívánják.

A magyar nemzet pedig, amely szomorú csonkaságában az örendelkezés teljes szabadságát visszakapta és mentesült azoktól a kötelekektől, amelyek az osztrák császársághoz fűzték, bizonyára nem fog elzárkózni a nemzetiségek kívánságai elől, s rajta lesz, hogy a testvér nemzetiségek megalégedését és megnyugvását biztosítsa. A nemzetiségek Magyarországon különben sokkal szélesebbkörű jogok élvezetében voltak a gyakorlatban is, mint aminők azok a jogok, amelyeket a kisebbségi szerződések a nemzeti kisebbségeknek biztosítani, amely elméleti biztosítás különben is teljesen hiábavaló, mert az utódállamok vonatkozó kötelezettségeik durva megszegésével a nemzeti kisebbségeket rendszeresen üldözik és kíméletlenül elnyomják.

6. Burgenland.

Magyarországot a múltban nagyon kevéssé ismerték külföldön, ahol sem politikánk, sem gazdasági helyzetünk lényegét nem értették. Külföldi államférfiak, iparosok, pénzemberek azért nem ismerték hazánkat, mert sem olyan külkereskedelmünk, sem olyan diplomáciai testületünk nem volt, amely az Ausztriától különbözött volna. Kifelé a magyar önállóság nem nyilvánult meg. A közös diplomáciai kar nagyobbára Ausztria érdekeit szolgálta. Kivitelünk nyolcvan százaléka Ausztriába irányult, amely azt a külföldre úgy közvetítette

tovább, hogy a különálló magyar jelleg nem volt felismerhető. Jogilag ugyan Ausztria és Magyarország a monarchiának egyenjogú két része volt, a kettős monarchiában az erősebb fél mégis Ausztria volt sűrűbb népességénél, anyagi eszközökben gazdagabb voltánál és annál fogva, hogy az uralkodó és a dinasztia is osztrákok voltak.

Pedig a két állam története és belső szervezete teljesen elütött egymástól. Az osztrák császárság területi egysége kizárólag a dinasztia politikájának eredménye volt, ugyanis a császárságot alkotó, külön múlttal bíró egyes országok és tartományok az idők folyamán a Habsburgok uralma alá jutottak és általuk egyesítették egy uralomba. Ausztria a Habsburgok szívós politikája által teremtett mesterséges alakulat volt. Nem így Magyarország, amely nem meghódított országok és tartományok egyesítéséből állott elő, hanem kezdetől fogva egységes test volt, a legtökéletesebb földrajzi egység, amely tíz század óta egyszersmind nemzeti, történelmi és gazdasági egység is.

Magyarország szétDarabolását tehát egész más szemmel kell nézni, mint Ausztriáét. Ausztria külön tartományoknak a Habsburgok uralma alatt összesített konglomerátuma volt. A világháború elsöpörte a Habsburg-uralmat, s így Ausztria különböző tartományainak széthullása szinte önként adódott. Magyarország azonban egységes élő testet alkotott, csupán Horvátország volt külön tartomány. Ha magát Horvátországot vesztettük volna el csupán, az magyarázható volna Horvátországot eddigi tartományi önállóságával. Elszakadása csak azért fájdalmas, mert elzár bennünket az adriai tengertől. De az egységes élő test szétszaggatása olyan szörnyű tragikum, amely össze sem hasonlítható az osztrák birodalom természetszerű széthullásának ügyével. Annál gyászosabb tehát, még a megmaradt kis Ausztria is beállott a Magyarország testén osztozkodók sorába és még ő is kikanyarított egy darabot a mi élő húsunkból és vérünkéből.

Ausztria történelmi alapon követelte a Burgenlandnak nevezett nyugatmagyarországi területet. Ilyen jogalap nem létezik. Nem áll, hogy ezt a területet eredetileg germánok lakták volna. A honfoglaló magyarok gyér szláv lakosságot találtak ezen a területen, s azok sorában kevés gótot és avart. Senkinek eszébe sem jutott kétségbe vonni a magyar uralmat. A XII. században kezdtek egyes osztrák terület urak vágyakozni az itteni határmenti erősségekre és magyar uradalmakra. A Habsburgok kölcsönök fejében egyes birtokokra zálogjogot szereztek az eladósodott Zsigmond magyar királytól. De ezek a zálog

jogok tisztán magánjogi természetűek voltak, amelyek a magyar király területi felségjogát soha nem érintették, Ausztria tehát ezen a címen nem formálhat jogot Nyugatmagyarországra.

De nem teheti ezt gazdasági jogcímen sem. Tudniillik azon a jogcímen, hogy ez a vidék élmezőny Bécset. Először is, ha egy nagy város szomszédos országból szerzi be élmezőnyét, az nem ad jogcímet arra, hogy azt a területet elfoglalhassa, másodsor pedig Bécset a szóbanforgó terület aránylag kevés élmezőnyrel, leginkább csak zöldséggel látja el. Egyébként Bécs nagy részben Magyarország többi részeiből — leginkább Győr közvetítésével — látja el magát élmezőnyekkel, hússal, tejjel, sőt elég tekintélyes mennyiségben egyenesen a magyar Alföldről szerzi be élmezőnyeit. Ha tehát Bécs élmezőnyezése révén lenne joga Ausztriának az annexióra, akkor fél Magyarországot igényelhetné magának. Amellett maga az idevaló németesség, a hincsek, nem is ausztriai németek, avagy stájerok, hanem frank és flamand leszármazásúak, igen sok magyar vonatkozással nyelvükben és szokásaikban. Ezek a hincsek Magyarországhoz vonzódnak.

Ausztriának nemcsak jogcíme nincs erre az elvett területre, hanem ennek az elorzása a legnagyobb hálátlanság, szinte erkölcstelen cselekedet volt, mert Magyarország együtt szenvedett a nagy világháborúban Ausztriával, hű fegyvertársa volt annak, sőt egyenesen Ausztria kedvéért vonult háborúba, mert magának egyáltalában nem volt érdeke a háború. Rút hálátlanság volt tehát Ausztriától, hogy fegyvertársától, hűségű szövetségűtől rabolt területet és annak sorsát — ezer csapás között — még mostohábbá tette. Egyébiránt az egyetlen terület, melyet tervezett átszólása felől a békekonferencia megkérdezett, Sopron város és vidéke volt, és Sopron Magyarország mellett nyilatkozott, meg is maradt Magyarország kötelékében. Jele ez annak, hogy, ha a békekonferencia a magyar delegációnak azt a természeteszerű kérését teljesítette volna, amit teljesíteni kötelessége lett volna, hogy t. i. az elszakítani szándékolt területek népességét kell megszavaztatni és ezt a szavazást kell irányadóul venni az elszállítással, avagy Magyarországnak való meghagyás tekintetében: milyen másképp alakult volna a helyzet! Magyarország szörnyűséges megcsönkítése igazságtalanság, erőszak és rablás volt, ellenére minden jognak, és ellenére az elszakított területek lakosságának, amelyet megkérdezés nélkül mint birkákat hajtottak át magyar állami köte-
lekből idegen uralmak igájába!

7. Jogtalanságok a végrehajtásban.

Mindezideig azokkal az igazságtalanságokkal foglalkoztunk, amelyek magában a trianoni szerződésben foglaltaknak. Vessünk ezek után egy pillantást azokra a jogtalanságokra, amelyek a trianoni szerződés *igazságtalan végrehajtásából* kifolyólag sujták a magyarságot.

A rideg valóság az, hogy míg a trianoni ránk erőszakolt szerződésnek azt a kilencvenkilenc százalékát, amely agyonsújt és tönkretesz bennünket, a legnagyobb szigorúsággal, mondhatni kíméletlenséggel hajtják végre velünk szemben, addig a rendelkezéseknek azt az egy százalékát, amely kivételesen némi jogokat is állapít meg a magyarság javára, állandóan és következetesen elfelejtik végrehajtani. Egész tengeráradata származik ebből az igazságtalanságoknak, amelyekről köteteket lehetne teleírni, e helyt azonban mi csak általánosságokra fogunk szorítkozni, s tartózkodni fogunk bármely részletre kiterjeszkedni.

Mindenekelőtt lehetetlen szó nélkül hagyni azt az egyenes félrevezetést, amely a Millerand-féle kísérlével velünk szemben elkövetett. Millerand úrnak, a nagykövetek tanácsa elnökének 1920. évi május 6-án kelt kísérlő irata, mellyel a trianoni béke végleges szövegét a magyar béke delegáció elnökének megküldötte, azt az ígérletet tartalmazza, hogy a nemzetek szövetsége tanácsának gondja lesz rá, hogy a faji és gazdasági érdekeknek meg nem felelő igazságtalan határmegállapítások kijavíttassanak. Noha ebből az ígérletből merített az a remény, hogy az idegen uralmak alá kényszerített három és félmillió magyarnak legalább egy része hazájához visszakerülhet, nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a magyar törvényhozás a szinte a megsemmisítéssel egyértelmű trianoni békét elfogadja, a kilátásba helyezett határkiigazítások nemcsak hogy meg nem történtek, hanem később a Millerand-féle kísérlőlevélnek hivatalosan olyan magyarázatot adtak, mely kizárta minden határkiigazításnak a lehetőségét. Ridegen arra vall ez, hogy a Millerand-féle levél csak csalétek volt arra, hogy a gyilkos szerződést aláírjuk.

Magyarországnak belső alkotmányos berendezésébe még az anyyira kíméletlen trianoni béke sem nyúlt bele, e tekintetben Magyarországnak önmagáról való szuverén intézkedési jogát még ez a karthagói béke sem korlátozta. S mégis, amidőn 1921 őszén néhai IV. Károly király váratlanul visszatért Magyarországba, az állig felfegy-

verkezett két utódállam, a nemzetek szövetségének paktumában foglalt tilalom ellenére, mozgósított, haderejével felvonult Csonka-Magyarország határaitra és háborúval fenyegette meg a teljesen leszerelt országot, ha haladéktalanul nem detronizálja a királyt és a dinasztiát. A nemzetek szövetsége pedig nemhogy védelmet nyújtott volna a lefegyverzett Magyarországnak a jogellenes háborús készülődések és fenyegetések ellen, hanem az orvoslásért hozzája fordult magyar kormánynak egyenes felszólítása elől kitért és így nemcsak hogy meg nem torolta az utódállamoknak a paktum által tiltott háborús fenyegetőzését, hanem egyenesen szankcionálta az utódállamok teljesen jogellenes beavatkozását Magyarországnak belügyeibe.

Ez az eset élénken illusztrálja azt, hogy a mostani mesterséges és igazságtalan világrend még azt is megengedi az utódállamoknak, amelyek a történelemben példátlan módon halálosan megcsonkították Magyarországot, hogy még olyan kérdésekben is terrort és erőszakot gyakoroljanak Magyarországgal szemben, amely kérdésekbe való beavatkozást még a trianoni kényszerszerződés sem engedi meg. Ha ezt meg szabad tenniük az utódállamoknak, könnyen megérthető, hogy nem respektálják azt az igen-igen kevésszámú jogot sem, melyeket a reánk nézve egyébként csupa csapás trianoni szerződés kivételesen engedélyez javunkra. Mindössze három-négy ilyen jogot fedezhetünk fel a 364 cikkből álló trianoni szerződésben, amelynek különben szinte minden betűje kegyetlenül sújt bennünket. Egyike ezeknek a kivételes intézkedéseknek az, hogy a trianoni szerződés és a vele kapcsolatban álló ú. n. kisebbségi szerződések a nemzeti kisebbségek javára bizonyos jogokat biztosítanak (sajnos, csak papíron!), a második az, hogy Trianon a mi lefegyverzetésünket követőleg az általános lefegyverzést rendeli el, a harmadik az, hogy Trianon megtiltja, hogy azoktól, akik megtartották magyar állampolgárságukat, az elszakított területeken levő birtokaik elvételének, végül ide sorozható még az is, hogy Trianon az egyes magyar állampolgárok és az utódállamok között felmerülhető és taxatív felsorolt bizonyos vitás kérdések elintézését nem szolgáltatja ki az utódállamok önkényes elintézésének, hanem vegyes döntőbíróóságok ítélkezése alá utalja ezeket a kérdéseket.

A következőkben azt fogjuk beigazolni, hogy a gyakorlatban még a most felsorolt néhány jogot sem lehet érvényesíteni, mert az utódállamok semmi olyan intézkedést nem respektálnak, amely előnyös

vagy legalább is nem hátrányos a magyarságra, — és, sajnos, az igazságnak és jognak ezt a semmibebevését büntetlenül tehetik.

8. A kisebbségi kérdés.

Legyen szabad mindenekelőtt reámutatnunk arra, hogy a *kisebbségi kérdés* terén miként alakult ki a helyzet a gyakorlatban.

A békeszerződések — elsősorban a trianoni szerződés — teljesen ellentétben a wilsoni elvekkel, óriási területeket csatoltak át egyes államoktól más államokhoz anélkül, hogy az átszatolt területek lakosságát megkérdezték volna. Mégis dicséretére legyen mondvva a főhatalmaknak, hogy bármily végzetesen elfogultak voltak is ellenünk szomszédainknak, az utódállamoknak javára, mégis az utódállamok Magyarország rovására való hatalmas területi gyarodásának egyenes feltételeként kötötték ki azt, hogy a megkérdeztetésük nélkül átszatolt kisebbségek új államaik által való erőszakos elnyomástól meg legyenek óva, és kötelezték az utódállamokat arra, hogy a faji, nyelvi és vallási kisebbségeket védelemben részesítsék. Evégből a főhatalmak valamennyi utódállammal külön szerződéseket kötöttek, amely szerződéseket *kisebbségi szerződéseknek* szokás nevezni, s amelyekben pontosan körül vannak írva azok a jogok, amelyekben az utódállamok a faji, nyelvi és vallási kisebbségeket részesíteni kötelesek.

Az így megállapított jogoknak kevésbé a tartalma fontos, mint inkább maga az a tény, hogy a kisebbségi jog kivált az államok belső közjoga köréből és a nemzetközi jog alkotó részévé lett, a kisebbségi kérdések tehát *nemzetközi kérdésekké* lettek, amelyekre a nemzetközi szerződések keretében és korlátai között befolyást vehetnek a szerződések szignatarius hatalmai is, tehát nemcsak a kisebbség felettes állama.

Ugyanis az utódállamok nemcsak arra vállaltak kötelezettséget, hogy a kisebbségi szerződésekben foglalt határozmányokat alaptörvényeik közé iktatják, amelyekkel ellenkező minden, akár törvényhozási, akár kormányzati intézkedés hatálytalan, hanem hozzájárultak ahhoz is, hogy a kisebbségek javára garantált jogok *nemzetközi védelem* alá helyeztessenek és ezt a védelmet a nemzetek szövetsége részben tanácsa útján, részben az állandó nemzetközi bíróság útján gyakorolja.

Ami magát azt a jogkört illeti, amely a kisebbségek javára ezek-

ben a nemzetközi szerződésekben meg van állapítva, ez bizony meg-
lehetősen hiányos és szűk és elég sok tartalmi fogyatkozásban is
szenved.

Ilyen fogyatkozás például az, hogy a jogot a kisebbségi nyelvek-
nek a bíróságok előtt való használatára biztosították ugyan, azonban
nem biztosították ugyanezt a közigazgatási hatóságok előtt való eljá-
rársra vonatkozólag, ami pedig még fontosabb, mint az előbbi, vala-
mint az sincs biztosítva, hogy a helyi közületek ülésein a kisebbségek
szabadon használhassák nyelvüket. Vagy ilyen hiányosság például az,
hogy a kisebbségi szerződések egyes kifejezései nagyon határozatlan-
nok, például kimondják ezek a szerződések, hogy azon nyelvi kisebb-
ségeknek, amelyek jelentékeny arányszámot képviselnek, megfelelő
könnyebbitéseket kell engedélyezni avégből, hogy a gyermekek saját
nyelvükön tanulhassanak, de sem a jelentékeny arányszám nincs
közelebről meghatározva, sem az nincs megmondva, hogy a köny-
nyebbitések miben állanak, szóval ezek a határozatlan kifejezések az
erőszakos többségek önkényszerű magyarázatának vannak kiszolgál-
talva. Az elégtelen szabályozás jele az is, hogy ezek a nemzetközi szer-
ződések a tömören együtt lakó kisebbségek részére önkormányzati
jogokat nem biztosítanak, amely szabály alól csak egy-két kivétel van
engedélyezve, például a rutének javára a cseh-szlovák köztársaság-
ban, az erdélyi székelyek és szászok javára pedig Romániában, meg-
jegyezvén mindjárt, hogy ezek a kivételek is teljesen értéktelenek,
mert nincsenek megvalósítva. Nincs biztosítva az a jog sem, hogy
minden állampolgár önmaga határozhassa meg, hogy a többséghez,
vagy valamelyik kisebbséghez tartozik-e? Pedig erre szükség volna,
mert gyakoriak a visszaélések abban a tekintetben, hogy az állam-
hatalom olyan egyéneket, akik valamely kisebbséghez tartoznak, akár
nevüknek hangzása folytán, akár önkényesen felállított más krité-
rium alapján a többséghez tartozóknak nyilvánít azzal a nyilvánvaló
célzattal, hogy a többségi statisztikát a kisebbségek hárányára javítsa
meg vagy pedig azzal a célzattal, hogy a kisebbségeket bizonyos
numerikus kritériumhoz kötött jogoktól (pl. iskolaállítás, az iskola
nyelvének meghatározása stb.) elűsse. Nagyon szükséges volna kifeje-
zetten megtiltani a népszámlálás eredményének hamis statisztikai
felvételét vagy a statisztikai adatok hamis csoportosítását, amit a gya-
korlatban annak elérésére szoktak elkövetni, hogy a kisebbség ne
tudjon olyan számarányt kimutatni, melynek alapján követelhetné,

hogy saját nyelve legyen az iskolában a tanítási nyelv. Hiányzik a kisebbségi szerződésekből annak kifejezett feltüntetése, hogy az állampolgári jogegyenlőség a választójogra, valamint az agrár törvényhozársra való vonatkozásban is egyaránt mindenre kiterjedjen: fajra, nyelvre, vallásra való tekintet nélkül. Azért volna szükséges ezt kimondani, mert gyakorlattá vált a kisebbségeket úgy a választójog tekintetében, mint az agrárreform keretében mostohább elbánás alá vonni, mint aminőben a többséghez tartozók részesülnek. Hiányzik a kisebbségi szerződésekből olyan intézkedés, amely kimondaná, hogy ott, ahol a nyelvi kisebbségek tekintélyes számban laknak együtt, minden hivatalos eljárásban az állam nyelve mellett a kisebbségi nyelv is együttesen használtassák ott pedig, ahol a nyelvi kisebbségek szétosztan élnek, a hatósági közlések a kisebbségek számára ezek nyelvén történjenek. Az sincs kimondva, hogy a gyermekek mindenütt, ahol csak gyakorlatilag megvalósítható, anyanyelvükön részesüljenek oktatásban. Hiányzik a kisebbségi szerződésekből annak kimondása, hogy a kisebbségek által fenntartott iskolák jogi helyzete ugyanolyan legyen, mint a többség által fenntartott iskoláké, hogy továbbá a kisebbségek meghagyandók alapítványaik élvezetében, illetőleg visszaliegyezendő jogellenesen elkobzott alapítványaik élvezetébe. Kifejezésre kellett volna juttatni a kisebbségi szerződésekben azt, hogy az államhatalom politikai eljárásában legyen tekintettel a kisebbségek érzelmeire, és olyan kormányzati rendszert kövessen, amely az állam valamennyi polgárát kielégíti.

A magyar állam a múlt század derekán, 1838-ban a nemzetiségek egyenjogúságáról alkotott törvényében sokkal kiterjedtebb jogokat biztosított önként, minden külső nyomás nélkül a magyarországi nemzetiségeknek, mint aminők azok a kisebbségi jogok, amelyekhez való alkalmazkodást a főhatalmak az utódállamokra reáknyszerítették. A magyarországi jogszabályok oly széleskörű jogokat biztosítanak a kisebbségeknek, hogy ezek alapján a kisebbségek (nemzetiségek) korlátlanul élhetik a maguk nemzeti és vallási életét, kultúrájukban szabadon kifejthetik minden nemzeti sajátosságukat és nincsenek elzárva annak az államnak társadalmi és közművelődési kapcsolatótól sem, amely államban fajtestvéreik képezik az úgynevezett államalkotó elemet. A kisebbségi jogoknak az utódállamokban is legalább azon méretekig való kiterjesztése lenne ugyan kívánatos, amelyek Magyarországon a kisebbségek jogai tekintetében irányadók, mind-

azonáltal *első nemzetközi lépés gyanánt meg lehetne elégedni a kisebbségi szerződésekben foglalt minimummal* is, mert a kisebbségi jogok ezen körében benne van az élet és a szabadság védelme, a jog arra, hogy a kisebbségekhez tartozók az állam egyenjogú polgárainak elismertessenek, a törvény előtti egyenlőség, a nyelv használatának, az iskolaállításnak, a kulturális fejlődésnek bizonyos mértékű szabadsága, szóval azok az alapjogok, amelyek valóságos élvezete lehetővé tenné azt, hogy a kisebbségi nemzetek a maguk önálló kultúráját legalább bizonyos mértékig kifejleszthessék és ezáltal úgy saját magukat, mint felettes államukat és az egész emberiséget gazdagíthassák. ,

Sajnálatos azonban, ezek a kisebbségi jogok csak a papíron léteznek, mert biztosításukra nemzetközi úton mindössze annyi történt, hogy azok a nemzetek szövetségének védelme alá helyezettek. A gyakorlatban pedig ez a védelem teljesen értéktelenné bizonyult, mert a nemzetek szövetsége saját kezdeményezéséből nem gyakorolja ezt a védelmet, az érdekelt kisebbségeknek pedig sem joga, sem módja nincs ennek a védelemnek követelésére, avagy kikényszerítésére. Az ú. n. utódállamok, amelyek egytől-egyig imperiálista politikát követnek, a kisebbségi szerződéseket nem szívesen vállalták, de kénytelenek voltak azokhoz hozzájárulni, mert ez volt területi gyarapodásuknak a főhatalmak által kikötött előfeltétele. Minthogy azonban a nemzetek szövetsége nemcsak semmi ellenőrzést sem gyakorol abban a tekintetben, hogy az utódállamok tényleg részletetik-e a kisebbségeket a nekik biztosított jogokban, hanem az elnyomásról panaszkodó kisebbségek panaszainak meghallgatása és orvoslása elől is következetesen kitér, az utódállamok szuverénitásuknak a kisebbségi szerződésekben foglalt jogos korlátozásai elől mindenképpen menekülni igyekeznek, a kisebbségekkel teljesen önkényesen bánnak el, és ezt bátran tehetik is, mert a kisebbségek a jogorvoslás minden útjától-módjától teljesen el vannak zárva.

A kisebbségi szerződések mindegyike azt a határozmányt tartalmazza, hogy a faji, vallási és nyelvi kisebbségekre vonatkozó rendelkezések nemzetközi érdekű kötelezettségek és a nemzetek szövetségének védelme alatt fognak állani. Mindezekben a szerződésekben befoglalják az is, hogy a nemzetek szövetsége tanácsának minden egyes tagja azzal a joggal bír, hogy a tanács figyelmét felhívja a kötelezettségek valamelyikének megértésére vagy megsértésének vészé-

lyére, hogy a tanács oly intézkedéseket foganatosíthasson és oly utasításokat adhasson, melyek az adott esetben alkalmasnak és hatásosnak mutatkoznak. Végül kimondják a szerződésnek azt is, hogy ha kisebbségi ügyekben jogi tény kérdésben az érdekelt állam és a nemzetek szövetsége tanácsának valamely tagja között véleménykülönbség támad, ez a véleménykülönbség nemzetközi jellegű vitának tekintendő, amely fölött a nemzetek szövetsége tanácsának illető tagja kérésére a nemzetközi állandó bíróság dönt fellebbezés kizárásával.

Amint tehát ezekből kitűnik, a kisebbségek részére nemzetközileg biztosított jogoknak hivatott védője van: a nemzetek szövetsége. A kisebbségi panaszok elintézésének és a kisebbségi vitás kérdések eldöntésének hivatott fórumai pedig: a nemzetek szövetségének tanácsa és az állandó nemzetközi bíróság.

Elméletben tehát a kisebbségi jogok megvédésének és érvényesítésének szépen kiépített rendszere áll fenn. De mit ér ez az elméletben kiépített rendszer, ha az a gyakorlatban nem érvényesülhet?

Évek szakadatlan tapasztalatai igazolják, hogy a kisebbségi ügyek a nemzetek szövetségében a legmostohább protektorra tettek szert. A nemzetek szövetségének az a szerve, amely ezt a protektorátust gyakorolni hivatott volna: a tanács. Kisebbségi ügyet csak a tanács valamely tagja vihet a tanács elé azzal a hatállyal, hogy a tanács köteles legyen foglalkozni az illető kisebbségi kérdéssel, valamint hogy annak is, hogy a nemzetközi állandó bíróság dönthesen kisebbségi vitás ügyekben, az az előfeltétele, hogy a tanács valamely tagja vigye a vitás ügyet a bíróság elé. A nemzetek szövetsége tanácsának kezébe van tehát letéve a kisebbségi jogok védelme, a kisebbségi jogok érvényre juttatása, a kisebbségi panaszok és mindennemű kisebbségi vitás kérdések elintézése, illetőleg az állandó nemzetközi bíróság elé vitele.

A nemzetek szövetségének tanácsa azonban — sajnos — a kisebbségek védelmét egyáltalában nem gyakorolja, a hozzá intézett kisebbségi panaszokkal pedig alig vagy egyáltalában nem foglalkozik. A kisebbségi kérdések tárgyalásába való bocsátkozás elől a tanács rendszerint kitér. Kibúvója nagyon egyszerű. Csak valamely tanács-tag fellépése bír azzal a jogi hatállyal, hogy a tanács az illető kisebbségi kérdéssel foglalkozni köteles legyen, a tanács tagjai pedig közönyt zárnak el a kisebbségek minden panaszától, nem érzik

magukat indítatva arra, hogy kezdeményezőleg lépjenek fel a tanács előtt. A nemzetek szövetségének tanácsában a főhatalmakon kívül a kis entente és egynéhány volt semleges állam foglal helyet, a legújabb időig azonban egyáltalában nem voltak képviselve a volt közép-európai hatalmak, már pedig a mai minoritások javarésze az ezen hatalmak által szenvedett területi megcsonkítások folytán keletkezett. Ez magyarázza, hogy a tanács tagjai általában nem érzik magukat indítatva arra, hogy a kisebbségi kérdésekben exponálják magukat, egyik-másik méltányosabb tanácstag pedig, még ha volna is hajlandósága arra, hogy a tanácsot kisebbségi panaszos ügyekkel foglalkoztassa, erre végeredményben még sem vállalkozik, mert nem akarja az utódállamok neheztelését magára vonni, mint amelyek ellen t. i. a kisebbségi panaszok irányulnak. Így történt meg azután, hogy dacára a kisebbségi panaszok ezreinek, öt éven keresztül mindössze két kisebbségi üggyel foglalkozott a tanács érdemlegesen, amint az a nemzetek szövetsége titkárságának kiadásában megjelent „La société des Nations et les minorités“ című munka 31. lapján hivatalosan konstatálva van. Németország pedig sokkal rövidebb idő óta tagja a tanácsnak, hogy belépése eddig érezhető hatást gyakorolhatott volna az ottani mentalitás módosítására.

Tárgyilagosan megállapíthatjuk tehát, hogy járhatatlan az az út, amelyen a kisebbségi panaszok a tanács, mint illetékes védelmi fórum elé kerülhetnének. Hogy ez a járhatatlan út járhatatlan is maradjon, sőt, hogy ha lehetséges, még járhatatlanabbá váljék, arról a tanács nagy körültekintéssel gondolkodik. Számptalan oldalról kérték a tanácsot, hogy alakítson a maga kebelében állandó kisebbségi bizottságot, amely szakszerűen foglalkozzék a kisebbségi ügyekkel és kisebbségi panaszokkal. Hiszen a tanács a kisebbségek hivatalos védője, tehát kötelessége volna a kisebbségek ügyeivel rendszeresen foglalkozni. A tanács azonban állhatatosan vonakodik ilyen kisebbségi bizottság alakításától. E helyett az az eljárás honosult meg, hogy a tanács elnöke maga mellé vesz két tanácstagot és hárman időnkint átnézik a beérkezett kisebbségi panaszokat, hogy ezen futólagos sommás átnézés alapján állapítják meg azt, vajjon alkalmas-e valamelyik beérkezett panasz arra, hogy a tanács valamelyik tagja annak a tanács által leendő tárgyalását követelje? Ezen sommás átnézési procedúra során először abban döntenek, vajjon egyáltalában elfogadható-e a panasz? Az elfogadhatóságnak vannak szigorú, sőt komoly-

talán feltételei is, aminő például az is, hogy a panasz ne legyen szenvedélyes hangon tartva. Ha a panasz elfogadható, akkor azt nyilatkozattételre kiadják a panaszlott államnak s annak nyilatkozatát a panasszal együtt közlik a tanács tagjaival avégből, hogy ha netalán valamelyik ügygel a tanácsot foglalkoztatni kívánná, ebbeli szándékának kifejezést adhasson. Amennyiben egy tanácsstag sem árul el ilyen szándékot, az ügy nem kerül a tanács elé és ezzel végképp el is van intézve. Minthogy pedig a tanácsstagok *mindig* megelégszenek a panaszlott állam nyilatkozatával és sohasem kívánják az ügy napirendre tűzését, a tanácshoz beérkező összes kisebbségi panaszok, *szinte kivétel nélkül*, minden elintézés nélkül maradnak, azokkal a tanács sohasem foglalkozik, hanem valamennyi irattárba kerül. Ilyen szánalmas szerepre adta oda magát a tanács, mint a faji, nyelvi és vallási kisebbségek hivatalos és hivatott védője!

A nemzetek szövetsége tanácsának ez a részvétlensége egyenes kötelességsértés. Hiszen maga a tanács adta magyarázatát annak 1920. évi október 22-iki határozatában, hogy mit kell érteni a kisebbségi szerződés azon megállapítása alatt, hogy ezen szerződések rendelkezései a nemzetek szövetségének garanciája alá helyeztetnek. Nemcsak jogot — állapította meg a tanács —, de egyenes kötelességet is jelent ez a nemzetek szövetsége szempontjából, t. i. azt a kötelességet, hogy a nemzetek szövetsége ellenőrizze azt, hogy a kisebbségek védelmére vonatkozó szerződések végre vannak-e hajtva?

Voltaképpen tehát a nemzetek szövetségének hivatalból lenne kötelessége a felügyeletet az ellenőrzést teljesíteni arra vonatkozólag, hogy végrehajthatnak-e a kisebbségek védelmére vonatkozó nemzetközi jogi rendelkezések avagy nem? A nemzetek szövetségének tanácsa azonban távol áll attól, hogy hivatalból, külön kérelem nélkül megfeleljen ennek a kötelességének, sőt a hozzá intézett tömeges panaszok elől is szinte teljesen elzárkózik. Gondoskodása arra irányul, hogy mennél távolabb tartsa magától ezeket a panaszokat. Nemcsak a legszűkebb értelemben magyarázza azokat a rendelkezéseket, amelyek a kisebbségek védelmére igénybe vehető jogorvoslatokra vonatkoznak, hanem mind fokozottabban zárkózik el a kisebbségi panaszok elől. Sőt olyan gyakorlat fejlődött ki a nemzetek szövetsége tanácsánál, hogy a tanács a kisebbségek protektorátusát fokozatosan félretéve, inkább a többségek protektora gyanánt viselkedik. Erre a mentalitásra vall az is, hogy szakadatlanul hangoztatja a kisebbségek loyaltási köteles-

ségeit. a felettes államhatalommal szemben. Kétségtelen, hogy ez a loyaltási kötelesség fennforog, de honnan van az, hogy a kisebbségek hivatott védője a kisebbségeknek ezt a kötelességét újból és újból előtérbe állítja, arra azonban nem fordít gondot, hogy azok az államhatalmak, amelyek a kisebbségek hűségi kötelességére olyan nagy súlyt helyeznek, teljesítik-e a kisebbségekkel szemben fennálló nemzetközi jogi jelentőségű kötelességeiket? Mert a kisebbségek loyaltásának ellenszolgáltatása is van: a kisebbségek jogainak tiszteletben tartása, és amely állam ezeket a jogokat lábbal tiporja, annak nincs jogos igénye a kisebbségek loyaltására.

A Nemzetek Szövetsége tanácsának ezt az eljárását nem menthetik az állam szuverénitásának szempontjai sem, amelyeket az ú. n. utódállamok folyton előtérbe állítanak. Azt állítják ezek az államok, hogy a kisebbségek védelme terén nemzetközileg tett minden lépés szuverénitásukat sérti, belügyeikbe való beavatkozást jelent. Teljesen helytelen álláspont, mert hiszen ezek az államok szerződésileg ismerték el, hogy az általuk a kisebbségekkel szemben vállalt kötelezettségekre vonatkozó rendelkezések a nemzetek szövetségének garanciája alá helyeztetnek és hogy a kisebbségi jogok megsértése, sőt már a megsértés veszélyes is a nemzetek szövetsége tanácsának beavatkozását, avagy az állandó nemzetközi bíróságnak ítélkezését involválja. A szuverenitás előtérbe állítása tehát csak ürtügy arra, hogy a kisebbségek minden nemzetközi jogorvoslattól elzárhatok legyenek. Ez pedig egyértelmű azzal, hogy azok az államok, amelyek nemzetközi szerződésben vállaltak kötelezettséget a kisebbségi jogok tiszteletben tartására, felszabadulnak minden ellenőrzés alól, tetszésükre, önkényükre van tehát bízva, hogy megtartsák-e az általuk kötött és aláírt szerződések, avagy nem.

Szóltam arról, hogy a kisebbségi sérelmek nem tudnak eljutni a Nemzetek Szövetségének tanácsa elé. Végeredményben még ez sem volna baj, ha a kisebbségek legalább a másik fórumot, amely nem politikai fórum, hanem kizárólag jogi fórum és már csak ennél fogva is több bizalmat gerjeszt, mint a tanács, tudniillik a *hágai állandó nemzetközi bíróságot*, elérhetnék. Sajnos azonban, az ehhez a magas és elfogulatlan bírói testülethez vezető út is járhatatlan. Ugyanis az odajutás egyik módja az, hogy valamelyik tagjának kezdeményezésére a Nemzetek Szövetségének tanácsa utalja az illető kisebbségi ügyet, mint nemzetközi jogi vitás kérdést az állandó nemzetközi bíróság elé, az

odujtás másik módja pedig az, hogy amennyiben az ügyben két állam van érdekelve, ezek egyetértőleg vigyék az ügyet a nemzetközi állandó bíróság elé. Az imént már taglaltuk, hogy a Nemzetek Szövetségének tanácsa mesterségesen és mesterien kerüli a kisebbségi ügyekkel való foglalkozást, így tehát azt is, hogy egyes kisebbségi vitás ügyeket az állandó nemzetközi bíróság elé utaljon. Ami pedig az érdekelt államok egyetértő fellépését illeti, mint az állandó nemzetközi bíróság elé jutás módját, a mostani viszonyok között ezt is teljesen kizártnak kell tekinteni, mert az utódállamok mindegyike a legmerevebben megtagadja azt, hogy önszántából a bíróság elé menjen.

A vigasztalan valóság tehát az, hogy *a kisebbségi jogok tényleg csak papíroson vannak garantálva, mert lehetetlen a kisebbségi panaszok és kisebbségi vitás ügyek eldöntésére hivatott nemzetközi fórumok elé jutni.* Egész Európa hangos a panaszoktól, hogy az utódállamok a kisebbségi szerződéseket nem tartják meg, azonban nincs, aki meghallgassa a kisebbségek panaszait, mert az illetékes fórumok elé vezető út el van torlaszolva olyan eljárási szabályok által, melyek csak arra valók, hogy gúnyt űzzenek a kisebbségek jogaiból, mert mesterségesen megakadályozzák azt, hogy a vitás és panaszos ügyek illetékes bírások elé juthassanak.

Ez a rendszeres elzárkózás a kisebbségekre valóságos terror gyanánt nehezedik. A kisebbségek véletlenül ki vannak szolgáltatva az akaratuk ellenére rájuk kényszerített államhatalmak korlátlan önkényének és elnyomásának. A kisebbségi szerződéseknek egyetlen pontja sincs betartva, a kisebbségeket elnyomják, másodrendű állampolgárokká degradálják, a nyelvhasználat körül nekik biztosított jogoktól megfosztják, birtokaikból agrárreform címe alatt erőszakosan kiforgatják, iskoláikat bezárják vagy elnemzetlenítik, a kisebbségekhez tartozó egyéneket hivatalukból elmozdítják, fizetésüket, nyugdíjukat elvonják, őket még a szabad életfoglalkozásokban — orvosi, ügyvédi, mérnöki gyakorlatban — is akadályozzák, más államokban, főleg az anyaországban élő fajtestvéreikkel való szellemi és kulturális érintkezésüket lehetetlenné teszik, sőt számos esetben még állampolgárságukat sem ismerik el és őket tömegestül kiüldözik.

Ha tehát a Nemzetek Szövetsége nem akarja teljesen elveszteni a bizalmat, melyet a népek milliói beléje helyeztek, feltétlenül fel kell hagynia azzal az obstrukciószerű eljárással, melyet a kisebbségi ügyekben tanúsít. Mindenekelőtt pedig *szakítania kell a kisebbségi eljárás*

mai rendszerével, mely nyílt kigúnyolása a kisebbségi jogoknak és a kisebbségi védelemnek. A kisebbségi eljárás föltétlenül szükséges reformjának az a sarkpontja, hogy a kisebbségi vitás ügyekben az aktorátus, azaz a jog az illető ügyeknek az illetékes fórumok által való kötelező tárgyaltatására, ne csak a Nemzetek Szövetsége tanácsának tagjait illesse, ne csak ezeknek fenntartott joga, mintegy kiváltsága legyen, hanem hogy gyakorolhassa ezen jogot minden állam, legalább is azok az államok, amelyek tagjai a Nemzetek Szövetségének. Elegendhetlen továbbá, hogy az aktorátus magokat a kisebbségeket, legalább is azok országos képviselőit megillesse. Mert hiszen csak akkor van igazi kisebbségi védelem, ha a kisebbségek, mint önálló jogalanyok, magok felléphetnek jogaik védelmében. Nem lehet azt a rendszert fenntartani, hogy csak kegyelmi tény révén lehessen elérni azt, hogy valamely kisebbség panasza nemzetközi megvizsgálást nyerjen, mert hiszen a mai rendszer szerint a kisebbségek valamely ügye csak akkor juthat az illetékes fórumok elé, ha sikerül az illető kisebbségnek kikölni a Nemzetek Szövetsége tanácsának valamely tagjánál azt, hogy az ügyet illetékes bírāja elé vigye. El kell ismerni a kisebbségek önálló jogi személyiségét az államon belül, valamint nemzetközi jogilag is és meg kell nekik adni a jogot és a lehetőséget arra, hogy az illetékes nemzetközi fórumok előtt közvetlenül panaszosként felléphessenek és kontradiktórius eljárás során maguk választotta képviselőik útján maguk adhassák elő sérelmeiket és bizonyítékaikat.

Az erőszak békéi által teremtett helyzetet csak úgy lehet ideig-óráig fenntartani — és ez nem a mi érdekünk, hanem a győzők érdeke — ha az akaratuk ellenére hazájuktól elszakított népek és néprészek, mint kisebbségek, új államaikban méltányos elbánásban részesülnek, aminek a minimuma az, hogy a kisebbségi szerződésekben nekik biztosított jogokban tényleg részesüljenek is. A nemzetek szövetsége vállalta ezt a feladatot, de eddig nem felelt meg neki. Ha ezután sem lesz képes ezt a feladatot megfelelően megoldani, akkor elemi erővel fog előtérbe nyomulni a *békék revíziójának* a lelkekben lappangó követelése. Az elégedetlenek millióit csak úgy lehetne némileg megnyugtadni és a mostani helyzetnek egyelőre való elviselésére reábirni, ha a kisebbségi szerződések becsületesen és méltányosan végrehajthatnának. Ennek hiányában ellenállhatatlanul fog előtérbe nyomulni a revízió követelése, a békék rettenetes igazságtalanságainak reparálására irányuló szilárd törekvés. A kisebbségi szer-

zódések végrehajthatatlansága, a kisebbségek kíméletlen elnyomatása teljesen megérlelték a nemzetek szövetsége paktumának 19. cikkében kontemplált reform szükségességét. Fájdalom, koránt-sincs megvalósítva a nemzetek szövetsége paktumának bevezetésében említett az a követelmény, hogy a szervezett népek egymás közötti érintkezésében az igazság uralma és mindennemű szerződéses kötelezettségnek lelkiismeretes tiszteletmentartása biztosítva legyen. A dilemmából kivezető alternatíva egyik módja az, hogy a nemzetek szövetsége siessen megnyugtani a kisebbségeket azáltal, hogy sérelmeik orvoslására utat nyit, a másik mód pedig az, hogy a békeszerződéseket igazságosan és egyetértéssel revideálni keif. Ha a nemzetek szövetsége késedelmeskedik az orvoslással, a megoldás második módja, a revízió fog szükségkép bekövetkezni. Követelni fogja ezt az öntudatra ébredt világvilágvetemény.

9. Hontalanság.

Hogy mennyire megy az utódállamok visszaélése a kisebbségi jogokkal, annak feltűnő példáját szolgáltatja Cseh-Szlovákia eljárása a hozzácsatolt volt magyarországi területeken, tehát a mai Szlovákiában illetőséggel bíró egyének állampolgárságának kérdésében. A kisebbségi jogok közé sorozza a főhatalmak és a cseh-szlovák köztársaság között kötött kisebbségi szerződés is, meg a trianoni szerződés is a kisebbségeknek azt a jogát, hogy a kisebbségekhez tartozók elismeressenek az állam polgárainak. Szinte hihetetlennek tűnik fel, pedig való, hogy még ezt a jogot is, amely pedig emberi alapjog, alig több, mint az, hogy mindenkinek a lélekzetvételhez legyen joga, kétségessé teszik a cseh-szlovák hatóságok és ezen jog kijátszása révén is menél több magyartól igyekeztek szabadulni.

Mindazok, akik a régi magyar Felvidéken, a mai Szlovákiában, községi illetőséggel bírtak akkor, amikor a Felvidéket a cseh-szlovák köztársasághoz csatolták, elvesztették magyar állampolgárságukat és cseh-szlovák állampolgárokká lettek. Hogy a kérdéses időpontban kik bírtak községi illetőséggel a mai Szlovákiában, azt természetesen a magyar törvények szerint kell eldönteni, mert hiszen a jelzett időpontig csak a magyar törvények szerint lehetett községi illetőséget szerezni. A kérdés rendkívül egyszerű volna, ha a községi illetőséggel bírók felől Magyarországon közhitelű lajstromot vezettek volna.

Ilyen nyilvántartást azonban a magyar törvények nem ismertek és ma sem ismernek annál az egyszerű oknál fogva, mert a magyar községi jog szerint a községi illetőséget *hallgatólagosan* is meg lehet szerezni, anélkül, hogy a község kötelékébe való felvételhez kifejezett hatósági határozat lenne szükséges. Sőt a magyar jog szerint a községi illetőséget kifejezett kérelem alapján való megszerzése a kivételes esetek közé tartozik. Ugyanis a magyar állampolgárok nagy zöme vagy annak folytán szerzi meg a községi illetőséget, hogy olyan szülőktől származik, akik illetőséggel bírtak a községben, vagy pedig hallgatólag azáltal szerzi meg, hogy négy évig egyfolytában lakik valamely községben s ezen idő alatt rövidebb vagy hosszabb ideig, vagy pedig állandóan a községi közterhekhez hozzájárul. Van az illetőségszerzésnek olyan módja is, hogy a község a folyamodó kifejezett kérelmére adja meg a községi illetőséget, ez azonban csak szórványosan fordul elő. A községi illetőségnek hallgatólag, négy évi szakadatlan helybenlakás és a községi terhekhez hozzájárulás által való megszerzése egyenesen alapvető rendelkezése és sajátossága a magyar községi jognak. A törvény világos rendelkezései a magyar uralom idejében egyáltalában nem is vonattak kétségbe. Az összes magyar közigazgatási hatóságok, valamint a magyar közigazgatási bíróság is mindig olyan értelemben alkalmazták a törvényt, hogy négy évi kvalifikált tartózkodással az illetőség ipso facto megszereztetik és nem kell az illetőségi jogért folyamodni. Az összes közjogi szakkönyvek, az összes közjogi és közigazgatási írók is egyértelműleg mindenkor így értelmezték a törvényt. Csupán az iránt merült fel itt-ott kétség, hogy a négy évi szakadatlan időtartam csupán az otthagásra, avagy a községi terhek viselésére vonatkozik-e? Ezt a kételyt is teljesen eldöntötte a magyar közigazgatási bíróság akképpen, hogy miután a törvény a négy évi folytonosságot csupán a lakásra nézve követeli meg, a községi terhekhez való hozzájárulás tekintetében azonban nem, ennél fogva a községi illetőség automatikusan megszereztetik akkor is, ha a négy évi otthagás egész ideje alatt az illető nem járult is folyton a községi közterhekhez, hanem elegendő, ha ezen időszakon belül akár csak egyszer is hozzájárult a községi közterhek viseléséhez.

A magyar területeknek a cseh-szlovák köztársasághoz történt kényszerátcsatolása után a cseh-szlovák hatóságok eleinte tényleg akkép alkalmazták a magyar törvényt, amint azt a magyar hatóságok

mindenkor alkalmazták, t. i. felmerülő konkrét esetekben mindig elismerték, hogy a magyar községi törvény 10. §-a alapján való illetőség-szerzés automatikus természetű, amelyhez a község kifejezett hozzájárulása nem szükséges, és elismerték azt is, hogy az adózásnak nem kell a négy éven keresztül folytontartónak lennie.

A magyar törvények ilyen alkalmazásán, amely a törvény szavainak és szellemének és a törvényhozó intenciójának egyaránt megfelel, az első rést a prágai legf. közigazgatási bíróság 1921. évi 16.213. számú határozata ütötte, amely olvkép magyarázta a magyar községi törvény 10. §-át, hogy az illetőség hallgatólagos megszerzéséhez a négy évi lakás mellett *négy évi megszakítás nélküli teherviselés* is szükséges. A cseh-szlovák közigazgatási hatóságok nyomban alkui mazkodtak ehhez a közigazgatási bírósági döntvényhez. Majd követ kezett a prágai közigazgatási bíróságnak 1923. évi dec. 28-án 16.455. szám alatt hozott döntése, amely teljesen szakított a magyar községi törvény alkalmazása körül fennállott félszázados gyakorlattal és azt mondotta ki, hogy a magyar községi törvény alapján *nem lehet hallgatólag, ipso facto, automatikusan megszerezni* a községi illetőséget, mert még az 1886. évi XXII. t.-c. (magyar községi törvény) 10. §-a esetében is szükséges az illetőség megszerzéséhez a község azon kifejezett akaratnyilvánítása, hogy az illető személyt a község kötelékébe felveszi. Ezen felfogás szerint a négy évi ottlakásnak ténye és a községi terhekhez való hozzájárulás a polgárnak csak igényt ad arra, hogy őt a község a maga kötelékébe felvegye, tehát csak igényt ad az illetőségre, maga az illetőség azonban csak a község részéről való nyílt felvétel tényével áll elő. A prágai közigazgatási bíróság határozatának indokolásában maga is elismeri, hogy a 10. § egymagában olvasva megengedné az ipso facto megszerzés értelmezését, azonban a törvény egyéb szakaszaival való egybevetésből vezet le azután a prágai közigazgatási bíróság azt az értelmezést, amely mereven szakít egy félszázad állandó gyakorlatával. A közigazgatási bíróság érvelésének tarthatatlanságát egész jogi irodalom mutatta ki úgy Szlovákiában magában, mint Magyarországon, hiszen részletekbe bocsátkozás nélkül is elég arra utalnunk, hogy a törvényt magyarázatnak az egész világon elfogadott szabályai szerint a törvényt mindenekelőtt *szavai* szerint kell magyarázni s csak akkor van helye az *értelem* szerint való magyarázatnak, ha a törvény szavai nem világosak. Mint-hogy pedig a magyar községi törvény 10. §-ának rendelkezései félre-

érthetetlenül világosak, a prágai közigazgatási bíróság szembehelyezkedett a törvényt magyarázat világszerte elfogadott szabályaival, amiddőn a betűszerinti jelentőség minden kétséget kizáró teljes világossága ellenére a betűszerinti magyarázat félretételével az értelemszerű magyarázat ingatag talajára kalandozott el.

A prágai közigazgatási bíróság ezen törvényt magyarázata folytán tízezreknek községi illetősége vált kétségessé Szlovákiában, és minthogy az, akinek Szlovákia valamely községébe való illetősége el nem ismertetik, cseh-szlovák állampolgárnak sem ismerhető el, Szlovákia sok-sok békés polgárának feje fölött lóg a hontalanság Damokles kardja. A cseh-szlovák állam nem ismeri el őket odavaló állam; polgároknak, Magyarországnak pedig nem szabad őket magyar állampolgároknak tekinteni, mert a békeszerződés úgy rendelkezik, hogy aki Szlovákia valamelyik községében bír községi illetőséggel, az cseh-szlovák állampolgárrá válik.

Már most mi a következménye ennek a hontalanságnak? Ha az illető hivatali állásban van, avagy nyugdíjas, elveszti hivatalát, illetőleg nyugdíját, ha orvosi, ügyvédi, avagy mérnöki gyakorlatot folytatott, ezt kénytelen abban hagyni, iparjogát is elveszti, munkához sem juthat, sőt bármikor ki is utasítható a köztársaság területéről, amint-hogy ilyen kiutasítások az esetek egész seregében megtörténtek. Teljes jogbizonytalanság állott elő Szlovákiában, egyszersmind pedig a nemzetközi szerződések erejébe és tiszteletébe vetett hit alapján rendült meg. A békés polgárok tízezreinek helyzete máról-holnapra megintogt és teljesen bizonytalanná vált.

Ennek a helyzetnek tarthatatlanságát sok-sok rekrimináció után végre belátta a cseh kormány is és gondoskodott orvosságról, amelyről azonban el lehet mondani, hogy *medicinos peior morbo*. Ugyanis törvényt hoztak, amelyben az jut kifejezésre, hogy azok, akik négy évig laktak Szlovákia valamely községében és ez alatt az idő alatt szakadatlanul hozzájárultak a község terheihez, de a község által külön kifejezetten nem vétettek fel a község kötelékébe, utólag felvételnek a község felvételért. Ez a törvény édes-keveset változtat a helyzeten, mert a felvételi kérvény mikénti elintézése a hatóság tetszésére van bízva, és így még mindig megmarad a hatóság kezében az a fegyver, hogy a nem tetsző magyarok felvételi kérvényét elutasítsa és őket hontalanokká tegye.

Íme tehát, a magyar kisebbségnek még az a biztonsága sincs meg

a cseh-szlovák köztársaságban, hogy odavaló állampolgárságát éli» merjék, és ma is napirenden vannak az ilyen hamis alapra fektetel* kiutasítások s egzisztenciák szándékos tönkretétele.

10. Az általános lefegyverkezés csődje.

Évek óta hangosak a nemzetek szövetségének tanácskozásai azoktól a nagy szónoklatoktól, amelyeket a teljesen fölfegyverzett, sőt lefegyverzésüket folyton fokozó államok képviselői hangoztatnak a lefegyverzés érdekében. Ezek a szónoklatok égnék a hő vágytól, bárha; már hozzá lehetne fogni a fegyverkezések egyetemes csökkentéséhez. Végeredményben azonban mindezek a szónoklatok abban csúcsosodnak ki, hogy bármennyire kívánatos volna is a lefegyverzés, öntudatos hatalom erre az útra rá nem térhet mindaddig, amíg nincsenek komoly biztosítékai abban a tekintetben, hogy más hatalom nem fogja megtámadni. „Arbitrage, sécurité, désarmement“ jelszavakkal évek óta keresik ezeket a garanciákat, ezen garanciakeresés közben azonban maga a főkérdés, a lefegyverzés tappodtat sem halad előre. Ez a garanciakeresés azóta van napirenden, amióta a nemzetek szövetsége paktumának 8. cikkében a lefegyverzés tekintetében foglalt ígéretnek a beváltása esedékes, amióta arról van szó, hogy a volt győztesek szereljének le. Bezzeg akkor, amidőn a legyőzött volt közép-európai hatalmak leszereléséről volt szó, senkinek eszébe nem jutott garanciákat nyújtani nekik arra, hogy leszerelésük esetén más hatalmak őket megtámadni nem fogják.

Minden garancia nélkül kényszerítették a legyőzött közép-európai hatalmakat a lefegyverzésre, hacsak garanciának nem vesszük azt, hogy a békeszerződésekben az az ígéret foglaltatik, hogy az általános leszerelés be fog következni. Így a trianoni békeszerződés szerint (V. rész bevezetése): *„Avégből, hogy az összes nemzetek fegyverkezésének általános korlátozása előkészíthető legyen, Magyarország kötelezettséget vállal a szerződésben meghatározott katonai, hadihajózási és léghajózási rendelkezések szigorú megtartására“*. A lefegyverzésre tehát mi azzal az *ígérettel* köteleztettünk, hogy a fegyverkezések *általános korlátozása* meg fog történni. Ebből az következik, hogy ha mi kötelesek vagyunk is alkalmazkodni a trianoni békeszerződésben, ránk rótt katonai, hajózási és léghajózási rendelkezésekhez, viszont

jogunk van követelni, hogy a nekünk tett ígéret beváltassék, hogy a mi lefegyverzetésiünk tényleg csak első lépés legyen az egyetemes, az általános lefegyverzés felé. Ebből az ígéretből azonban mindeddig semmi sincs megvalósítva. Pedig mi lefegyvereztünk még azon szélső határon túl is, melyet a nemzetek szövetségének paktuma előír. A paktum 8. cikke ugyanis akképp rendelkezik, hogy a nemzetek fegyverkezését csökkenteni kell addig a legalacsonyabb fokig, amely az állam biztonságával még összeegyeztethető. A mi leszereltetésünk messze túlment ezen a határon, mert a trianoni szerződés 104. cikke nekünk kizárólag csak a belső rendnek fenntartására és határrendőrségi szolgálatra engedélyezett fegyveres erőt, s így külső megtámadás ellen való önvédelemre seminemű haderő rendelkezésünkre nem áll. Szóval bennünket, épúgy, mint a többi legyőzött középeurópai hatalmakat, intézményesen védelem nélkül hagytak. Ebből a kiáltó igazságtalanságból áll elő azután az a mai helyzet, hogy például a magyar hadsereg csupán V₁₃-ad részét teszi a bennünket körülölelő három utódállam (Cseh-Szlovákia, Románia, Jugoszlávia) hadserege békelétszámának, és V₁₇₀-d részét azok mobilizált hedseregének. Nekünk tudniillik nem szabad mozgósítanunk, tartalékaink sincsenek, amelyek esetleges külső megtámadtatás esetén igénybevehetők lennének. Ennek a teljesen lecsonkított hadseregnek fenntartása is túlságos áldozatokat ró reánk, mert az általános hadkötelezettséget reánk nézve Trianon eltörölte és csak toborzás útján egészíthetjük ki kicsiny hadseregünket. Teljes védtelenségünket még fokozza az, hogy hadseregünk nemcsak hogy elégtelen, hanem egyáltalában nem rendelkezik a normális védekezés eszközeivel, így például, amíg a körülöttünk levő államok fegyveres ereje egyre-másra gyártja a mérges gázokat, nekünk még az is meg van tiltva, hogy a mérges gázok ellen védekező szerszemet állíthassunk elő. Amíg tehát bennünket minden garancia nélkül oly mértékben leszereltek, hogy fegyveres erőnk még a belső biztonság fenntartására is alig elégséges, külső megtámadtatás ellen való védekezésre pedig egyáltalában nem áll haderő rendelkezésünkre, addig összes szomszédaink korlátlanul fegyverkeznek tovább, úgyhogy haderejük meghaladja a világháború előtt volt felfegyverzettségük méreteit. A nekünk megígért általános és arányos lefegyverzésnek sehol semmi nyoma. Védtelenül ki vagyunk tehát szolgáltatva szomszédaink önkényének.

Így hajtják végre a trianoni szerződésnek azt a rendelkezését.

amellyel kötelező ígéretet tettek a fegyverkezéseknek a mi lefegyverzetésünkkel arányos általános korlátozására!

Végeredményben nemzetközi jogilag úgy áll a dolog, hogy ha végkép bebizonyosodik az, hogy a hatalmak nem akarják és nem fogják megtartani azt az ígéretüket, hogy magok is mindannyian arányosan leszerelnek, akkor mi is felszabadulunk *feltételesen* vállalt leszerelési kötelezettségünk alól. Persze, azt az időpontot, amelyben történeti tény gyanánt megállapíthatóvá válik az, hogy a velünk szemben vállalt feltétel nem következett be, jogi szabatossággal nehéz meghatározni. Viszont az is természetes, hogy örökre nem lehet elodázni a nekünk kötelezőleg tett nemzetközi ígéret teljesítését. A hatalmakon áll, beváltják-e ígéretüket vagy nem? S a történelem előtt nem mi leszünk felelősek, ha eljön az az idő, amidőn előlegezett és kikényszerített lefegyverkezésünk feltételének be nem következését jobban mondva: felbontó feltételének bekövetkezését meg kell állapítanunk.

11. Az optánsok birtokainak elkobzása.

Úgy a trianoni békeszerződés, mint a főhatalmak és az utódállamok között kötött ú. n. kisebbségi szerződések kimondják azt, hogy azoknak, akik Magyarországtól elszakított területen bírnak községi illetőséggel, jogukban áll fenntartani magyar állampolgárságukat (optálni) és, ha ezt teszik, akkor megtartják az elszakított területen levő birtokukat. Nincs ebben semmi különös kedvezmény, hanem egyszerű következménye ez annak a nemzetközi jogi elvnek, amely az idegen állampolgárok tulajdonának tiszteletbentartását követeli meg. Ilyen rendelkezés a korábbi idők békeszerződéseiben is előfordult, nevezetesen szóról-szóra ugyanezt az intézkedést tartalmazza az 1871. évi frankfurti békeszerződés a elzász-lotaringiaiak javára, akiknek szintén szabadságukban állott optálni a francia állampolgárságot és, ha ezt tették, megtartották elzászi ingatlanaikat, és senkinek sem jutott eszébe háborgatni őket jogos birtoklásukban.

Nem így az utódállamok, amelyek az optánsoknak említett jogát nem respektálják. Előljár e tekintetben Románia, melynek jogellenes eljárása miatt a nemzetek szövetségénél is folytak, sőt most is folytak tárgyalások, sajnos, mindeddig eredmény nélkül.

Románia a világháború után külön agrárreformot alkotott Ó-Romániára és külön reformot a Magyarországtól elszakított területekre.

A Magyarországtól elszakított részekre vonatkozó agrárreform összehasonlíthatatlanul radikálisabb, mint az, amely Ó-Romániára vonatkozik, ellenére annak, hogy Ó-Románia köztudomás szerint a latifundiumok hazája volt, Erdélyben azonban kevés nagybirtok volt és a földmegosztás nem volt aránytalan. A reform szerint Ó-Romániában kétszerannyi földet hagytak meg a tulajdonosoknak, mint a Magyarországtól elszakított területeken, Ó-Romániában a reform idejének megfelelő árak szerint sajátították ki a földeket, a Magyarországtól elszakított területeken pedig háborúelőtti árakon *valorizálatlanul* vették el a földeket, de ezt is úgy, hogy pénz helyett címleteket adtak, amelyek a forgalomban névértéküknek csupán 40 százalékát érik, szóval a Magyarországtól elszakított területeken elvett földekért a nem valorizált békeérték 40 százalékát kapja a tulajdonos, ami a *foljó földár 1—2 százalékának* felel meg! A nemzetközi szerződéseknek az optánsok javára vonatkozó intézkedéseit pedig nemcsak hogy teljesen figyelmen kívül hagyta a román agrárreform, hanem az optánsokra még külön büntetést is szabott, amennyiben kimondta, hogy aki 1918. évi december hó 1-től 1921. évi március 23-ikáig — ez az utóbbi dátum az agrártörvényjavaslat benyújtásának napja — az országtól távol volt, az elveszti összes ingatlan birtokát. Kimondták ezt jóval a kérdéses jogvesztő határidő letelte után, és így azoknak, akiket ez a rendszabály ért, nem volt módjukban úgy cselekedni, hogy annak alkalmazását elkerülhessék. És a legbotrányosabb ebben a jogilag is monstruózus rendszabályban az, hogy kiáltóan viseli magán a nacionalista üldözés bélyegét, mert hiszen azokat az erdélyi magyarokat, akiket ez a rendszabály sújt, az új román uralom kiűldözte Erdélyből, menekülésre kényszerítette és többé vissza nem engedte, hanem mesterségesen távol tartotta otthonuktól, akkor pedig, mikor már egyesek bebocsáttatást nyerhettek volna, kényszerítávelléttük idejéhez, már hozzá volt fűzve a büntetésből való birtokfosztás.

Nyilvánvaló tehát, hogy az erdélyi román agrárreform lényegét nem a közgazdasági szabályozás képezi, hanem a nacionalista üldözés. A reformnak nem a birtokviszonyok arányosítása a célja, hanem a földnek magyar kezekből román kezekbe juttatása. Nagybárá ugyanez a tendenciája a többi utódállamok agrárreformjának is.

A magyar kormány az optánsok birtokainak elkobzásában a nemzetközi szerződések megszegését látva, 1923-ban a nemzetek szövetségének tanácsához fordult orvoslás végett. Hiszen a nemzetek

szövetségének egyik főfeladata, hogy a nemzetközi szerződéses kötelezettségek tiszteletbentartását biztosítsa, s különben is a nemzetek szövetsége a vitás nemzetközi szerződések értelmezésére külön bírói fórumot hívott életre, t. i. a Hágában székelő állandó nemzetközi bíróságot. A magyar kormánynak erre az eljárására a paktum 11. cikkének második bekezdése nyújtott formai alapot, amely akképpen rendelkezik, hogy a nemzetek szövetsége minden egyes tagjának jogában áll a közgyűlés vagy a tanács figyelmét felhívni a nemzetközi viszonyokat érintő minden oly körülményre, mely azzal fenyeget, hogy megzavarja a békét vagy a nemzetek között a jó egyetértést, amelytől a béke függ. A tanács előtt ekkép folyamatba tett ügynek előadója, Adatái japán delegátus, azt a javaslatot terjesztette a tanács elé, hogy miután nemzetközi szerződések értelmezéséről van szó, s az ily természetű nemzetközi jogi viták eldöntésére az állandó nemzetközi bíróság van hivatva, a felek — Magyarország és Románia — az ügyet egyességlel terjesszék az állandó nemzetközi bíróság elé. Ez a javaslat Románia képviselőjének ellenkezésén meghiúsulván, az előadó azt az újabb javaslatot tette, hogy a tanács az ügyben az állandó nemzetközi bíróságtól kérjen véleményt. Románia képviselőjének makacs ellenállása folytán ez a második javaslat sem volt határozattá emelhető és így a tanács arra utasította az előadót, hogy a két fél között az egyeztetést kísérelje meg. Az egyeztetés sem vezetvén eredményre, a tanács 1923. évi őszi ülészakájában az ügyet a két kormányhoz intézett üres intelemmel intézte el, amelyben a magyar kormányt arra szólította fel, hogy az optánsokat türelemre intse, a román kormányt pedig arra, hogy a magyar optánsokkal méltányosan járjon el. Természetesen Románia eljárásán ez az üres intelem semmit sem változtatott és ez az állam a szerződéseknek az optánsokra vonatkozó rendelkezéseit azóta is lábbal tiporja.

Újabbán, 1927 elején, az ügy változott formában ugyan, de megint a nemzetek szövetségének tanácsa elé került. Most már nem arról volt szó, ami 1923-ban sikertelenül megkíséreltetek, hogy t. i. az optánsok birtokfosztásának vitás ügye a két állam — Magyarország és Románia — között elvileg rendeztessék, hanem arról volt szó, hogy a magyar állampolgárok által birtokuktól jogtalanul törvényt megfosztásuk miatt a román állam ellen indított pöréi a vegyes döntőbíróság előtt letárgyalhatók legyenek. E kérdésről ebben a formájában a következő fejezetben emlékezünk meg.

12. A döntő bíraskodás válsága,

A trianoni szerződés legvigasztalóbb intézkedése az, hogy a háborúból kifolyó némely vitás kérdésnek elintézését, amelyek magyar állampolgárok és az utódállamok között fölmerülnek, nem bízza az utódállamok önkényére, hanem a nemzetközi bíraskodás útjára tereli. Ezek a kérdések a trianoni szerződésben taxatívén vannak felsorolva, egyebek között ide tartoznak azok a felszólamlások is, melyeket magyar állampolgárok a volt Osztrák-Magyar Monarchia területén fekvő javaik, jogaik vagy érdekeik jogtalan lefoglalása vagy felszámolása ellen előterjesztenek (250. cikk). Az eljárásra a trianoni szerződés 239. cikkében meghatározott vegyes döntőbíróóságok vannak hivatva. Ilyen vegyes döntőbíróóság létezik külön-külön mindegyik utódállammal való viszonylatunkban. A trianoni szerződés ezen rendelkezései alapján nagyszámú olyan magyar állampolgár, akinek ingatlanát az utódállamok agrárreform címén lefoglalták, avagy elkobozták, keresetet indított az illető vegyes döntőbíróóság előtt. Nagyon tanulságos ezeknek a kereseteknek a sorsát figyelemmel kísérni. Minthogy a magyar—román vonatkozásban Párizsban felállított vegyes döntőbíróóság előtt indított ilyenmű keresetek ügye szinte világhírűvé vált, mert mondhatni, az arbitrage kérdésének általános válságát idézte fel, legyen szabad erre a kérdésre kissé bővebben kiterjeszkednünk.

Amint már az előző fejezetben taglalva volt, a nemzetek szövetségének tanácsa előtt nem sikerült megoldani a magyar kormány és a román kormány között abból kifolyólag felmerült konfliktust, hogy a román kormány agrárreform címén a magyar optások birtokát egyre-másra elkobozza nyílt megsértésével a trianoni szerződés és a kisebbségi szerződés azon rendelkezésének, amely szerint az optások megtartják az elszakított területeken levő birtokaikat. Ez a sikertelenség azonban nem gátolhatja az egyes magyar állampolgárokat — optásokat, avagy nem optásokat — abban, hogy a trianoni békeszerződés 239. és 250. cikkei alapján keresetet ne indíthassanak a román kormány ellen azon jogsérelmekért, amelyeket birtokaik lefoglalása, avagy elkobozása miatt szenvedtek. Aminthogy tényleg nagyszámú kereset adatott be a magyar—román vonatkozásban létesített vegyes döntőbíróósághoz.

Mindjárt az első egynéhány kereset tárgyalásakor a román kor-

mány hatásköri kifogást tett. Ezt a hatásköri kifogást a döntőbíróóság elutasította és megállapította a maga hatáskörét. Erre Románia parlamenti határozattal mondotta ki, hogy nem ismeri el ezt a hatásköri döntést, nem fog ahhoz alkalmazkodni és nem fogja elismerni az esetleg hozandó érdemleges ítéleteket sem. Hogy pedig ennek az állásfoglalásának gyakorlati hatálya is legyen, megtiltotta a vegyes döntőbíróóság román tagjának, hogy az agrárreformmal kapcsolatos perek tárgyalásában, mint bíró résztvehessen. A román kormány mindezt bejelentette a nemzetek szövetsége tanácsának, hivatkozva a paktum 11. cikkének második bekezdésére. Ezzel a bejelentéssel tehát a román kormány annak a felfogásának adott kifejezést, hogy a békét veszélyeztetve látná azzal, ha nemzetközileg vállalt kötelezettségeit be kellene tartania és mintegy a nemzetek szövetsége tanácsának szankcióját kérte arra az eljárására, hogy ő az általa aláírt nemzetközi szerződésben stipulált vegyes döntőbíróóság eljárását nem respektálja. Ezzel szemben a magyar kormány azt a kérést intézte a nemzetek szövetségének tanácsához, hogy a trianoni szerződés 239. cikkében előírt köteletségéhez képest gondoskodják a magyar—román vegyes döntőbíróóságban a román bíró visszalépése folytán előállott hiány pótlásáról, ami tudvalevőleg úgy történik, hogy a nemzetek szövetségének tanácsa a háború folyamán semlegességüket megőrzött államok polgárai sorából két egyént jelöl, kik közül a döntőbíróóságban érdekelt másik állam kormánya, a jelen esetben tehát a magyar kormány, választja a hiányzó bírót.

A kérdés jogilag egyszerű és teljesen világos. A trianoni szerződésben megállapított döntőbíráskodást a trianoni szerződés kötelezővé teszi mindazokra az államokra, melyek a szerződést aláírták, Romániának tehát nincs joga válogatni abban a tekintetben, hogy a vegyes döntőbíróóság határozatait meghozhatja-e avagy nem. Mint-hogy pedig a trianoni szerződés szerint a vegyes döntőbíróóság határozatai végérvényesek és a szerződő államok állampolgáira kötelezők, ennél fogva természetesen végérvényesek a vegyes döntőbíróóságnak a maga hatáskörének megállapítása tárgyában hozott határozatai is, valamint hogy végérvényesek lesznek majdan hozandó érdemleges ítéletei is, és sem a nemzetek szövetsége tanácsának, sem a nemzetek szövetsége közgyűlésének, sem semmi más nemzetközi avagy nemzeti fórumnak nincs jogában, hogy bele avatkozzék a vegyes döntőbíróóság szuverén hatáskörébe, vagy bármiképpen is

gátolja, avagy korlátozza annak eljárását, s legkevésbé van joga arra, hogy felülvizsgálja annak határozatait. A román döntőbíró egyoldalú visszavonulása tehát semmi más következménnyel nem járhat, mint azzal, hogy helyét a trianoni szerződésben előírt módon mással kell betölteni.

A nemzetek szövetségének paktuma szerint a nemzetek szövetségének egyik hivatása az, hogy a nemzetközi szerződések haláloszállapítványait tiszteletben tartassa. Olyan esetben tehát, mint amilyen a jelen eset, amidőn az érvényben álló nemzetközi szerződés kötelező arbitrázst állapít meg mindazokra az államokra, amelyek azt a nemzetközi szerződést aláírták, lehetetlenség, hogy a nemzetek szövetségének tanácsa annak az államnak fogja pártját, amely a kötelező arbitrázst nem akarja respektálni. Ha a nemzetek szövetsége, amelynek egyenes hivatása az arbitrázsnak minél szélesebb körben való érvényesítése, önmaga fordulna a nemzetközi bíraskodás ellen, ezzel saját létének alapját támadná meg.

Annak ellenére azonban, hogy a kérdés jogilag teljesen világos, a nemzetek szövetségének a tanácsa mégis már majdnem egy év óta húzza-halasztja a döntést, nem gondoskodik a hiányzó bíró pótlásáról, úgyhogy a magyar—román vegyes döntőbíróóság már majdnem egy év óta nem tud működni, mert három tagja közül egy hiányzik. A húzás-halasztás hol a kérdés tanulmányzásának ürügye alatt, hol a román delegátus betegségének címén, hol más okokból történik. Nagyon jellemző, hogy 1927. évi szeptember hónapban azzal tért ki a tanács a konkrét intézkedés elől, hogy bizonyos jogelveket állított fel s azokhoz való hozzájárulásra hívta fel a magyar és a román kormányt oly értelemben, hogy a perben álló felek — egyfelől az illető magyar állampolgárok, másfelől a román kormány — ezen elvekhez alkalmazzák perbeli eljárásukat. Minthogy ezek a jogelvek lényegben a román álláspont rövid egybefoglalását tartalmazzák, természetesen a magyar kormány a magyar felperesek nevében nem járulhatott azok elfogadásához. Ezen felállított jogi tételek részletezése messze vezetne, mégis legyen szabad, mint legfontosabbat a három közül megemlíteni azt a jogi tételt, mely azt mondja ki, hogy ismerjék el a felek azt, hogy agrárreform tekintetében egyforma elbánásban kell részesíteni románokat és magyarokat. Ez persze így elvont jogelv gyanánt nagyon tetszetősnek látszik, lényegében azonban azt jelenti, hogy Románia nem tartozik respektálni azt a nemzet-

közi jogi tételt, hogy idegen magántulajdont még közcélokra sem szabad máskép, mint teljes kártalanítás ellenében igénybe venni, — azt jelenti, hogy Románia nem lenne köteles a trianoni szerződésnek sem azt a rendelkezését respektálni, amely szerint a magyar optások megtartják birtokaikat, sem pedig azt a rendelkezését, hogy a magyar állampolgárok jogait, javait, avagy érdekeit háborús jogcímen sem lefoglalni, sem elkobozni nem szabad. A nemzetek szövetségének tanácsa által a magyar kormányra oktrojálni kívánt elv elfogadása annál nagyobb veszélyt jelentene, mert hiszen az idegen magántulajdon respektálásának mellőzése egyenesen bolsevista elv, és ha Románia a magyar állampolgárok tulajdonának tiszteletben tartása alól mentesülne, ugyanilyen jogalapon más idegenek, pl. franciák, avagy angolok magántulajdonát is elkobozhatná, szóval megingana az egész nemzetközi jogrend. A magyar kormány természetesen nem fogadta el ezeket a jogelveket, de nem is tehetette azt már csak annál a felelősségnél fogva sem, mellyel saját polgárainak tartozik.

A kérdés még mindig függőben van a nemzetek szövetsége előtt. Az egész művelt világ figyeli az eseményeket. Mert ha a nemzetek szövetségének tanácsa erőtlennek bizonyulna arra, hogy a nemzetközi bíráskodás nagy ügyét — a békének szinte egyetlen biztosítékát — megvédje a román lázadás ellen és, ha tehetetlennek bizonyulna arra, hogy a nemzetközi szerződésekben foglalt kötelezettségeket betartassa: ez végleg megingatná a népeknek a nemzetek szövetségébe helyezett bizalmát, a nemzetközi bíráskodás nagy eszménye pedig olyan válságba jutna, amely a legkomolyabban veszélyeztetné a békét.

Azzal, hogy erre az ügyre rámutattunk, azt a sajnálatos helyzetet akartuk újabb eklatáns példával megvilágítani, hogy az utódállamok, ellenére annak, hogy a trianoni szerződésből mérhetetlen hasznot húznak, a szerződésnek azt az egy-két kivételes intézkedését, mely a magyarságnak is biztosít némi jogokat, nem tartják be, és ezt — sajnos — tehetik is minden megtorlás nélkül, mert a nemzetek szövetségének tanácsa még ma sem tud, vagy nem mer érvényt szerezni az igazságnak, ha az igazság a legyőzött oldalán van és valamelyik győzővel szemben kellene annak hatályt biztosítani.

13. A mérték megtelt.

Az előző fejezetekben korántsem merítettük ki a trianoni szerződésnek végrehajtása körül az utódállamok által elkövetett igazságtalanságok és jogtalanságok halmazát. Csupán egyes feltűnőbb visszaélésekre mutattunk rá. Ezeknek a szomorú fejezeteknek befejezésével ismét csak arra utalunk, hogy abban a nagy tragédiában, amely Trianonnal reánk szakadt, legfájdalmasabb az, hogy a mi magasabb kultúránk területét a Balkánnak osztogatták szét s ezzel voltaképpen a Kelet barbarizmusának rendelték alá a művelt Nyugat civilizációját, melyhez mi Szent István óta mindig szívósan ragaszkodtunk és amelynek keretében állandóan sort tartottunk a legműveltebb nyugati államok és nemzetek fejlődésével.

Örök szégyene marad például a civilizációnak és a XX. század történetének az a vad hajsza, amellyel az utódállamok és pedig nemcsak a Balkán-államok, hanem a műveltségével kérkedő Csehország is nekiesett a magyar képzőművészet azon szép alkotásainak, amelyeket a felcseperedett új uralmak Magyarországnak erőszakkal elszakított vidékein találtak.

A művelt emberiség már régóta megállapodott abban, hogy a művészet termékeit, mint az emberi génusz örök megnyilatkozásait kölcsönösen tisztelni kell, és még akkor sem szabad azokra romboló kezét emelni, ha az eszme, melyet a művész fantáziája megtesített, nem rokonszenves is nekünk. A magyar nemzet mindig megbecsülte a művészet termékeit, még akkor is, mikor azok érzelmi ellentéteket idéztek fel a nemzet lelkületében. Itt van például a Hentzi-szobor esete. Hentzi Budavárát bombáztatta annakidején és a győztes ellenség, az osztrák önkényuralom, a vár legszebb terén emléket emeltetett neki. A magyar alkotmányosság helyreállítása után évtizedekig maradt helyén a Hentzi-szobor, noha egyenes kihívása volt a magyar hazafias érületnek, és végtére is tisztesen távolították el azt a Szent György-tér közepéről olyan helyre, ahol a közérületet nem sértette.

Nem így az utódállamok. A trianoni parancs következtében uralmuk alá jutott magyarországi területeken, még ha színmagyarok lakják is azokat, semmiképpen sem túrik meg a magyar művészi alkotásokat. Köteteket lehetne összeállítani azokról a rombolásokról, megcsönkítésekéről és különböző megcsúfoltatásokról, amelyet a magyar képzőművészet örökbecsű alkotásaival az új uralmak elkövettek. Az

esetek nagy többségében hivatalos kezek rendezték, gyakran az éj leple alatt hajtották végre, sok esetben parancsszóra cselekvő katonasággal vitették keresztül ezeket a merényleteket. Az 1848–49-diki magyar szabadságharc emlékei, a Kossuth-szobrok, a millenáris emlékművek — nyilván központi rendelkezésre — szinte kivétel nélkül áldozatni estek a barbarizmusnak, egyes helyi kiskirályok azután, hogy felsőbbiségeik kegyeibe behízselkedjenek, nemcsak a történelmi emlékeket pusztították, hanem nekiestek az egyházi és irodalmi jellegű emlékek rombolásának is. A szobrokat hol szétrombolták, hol pedig ledöntötték. A ledöntést többnyire úgy vitték keresztül, hogy kötelet avagy hurkot akasztottak a szobor nyakába és azután lovakkal, többnyire tűzérségi fogatokkal, avagy autók segélyével lerántották azt. Egynémelyüket felrobbantották, volt olyan, amelyet folyóba dobtak. Hogy csak egyetlen példát említsünk, annakidején Európa felháborodását váltotta ki az a vandalizmus, melyet Fadrusz remekével, a pozsonyi Mária Terézia-szoborral elkövettek. Teljes felszereléssel hozzákészülve, két napi munkával kalapáccsokkal összezúzták a márványszobrot és mellékalakjait, majd a megmaradt szoborrészeket autókhoz erősített kötelekkel a talapatról lerántották, s mindez a hatóságok szemei előtt, katonai kordonon belül történt!

A történelem pirul, de a történelem ítélni is fog. Azoknak arcára pedig, akik így beszennyezték a kultúrát, az emberi civilizáció süti rá a szégyenbélyeget, amelyet semmi hatalom rólok le nem moshat.

A civilizáció szégyene és a kisebbségek durva elnyomásának karakterisztikuma az is, hogy az utódállamok az uralmuk alá jutott magyarságot brutálisan elzárják minden magyar szellemi terméktől. Vegye tudomásul a világ, hogy még most is, szinte egy évtizeddel az úgynevezett békeművek megalkotása után, az utódállamok a trianoni Magyarország határain nem engednek át 1918 óta megjelent magyar nyelvű nyomdai termékeket. Teljesen elzárják tehát az utódállamokban élő negyedfélmilliónyi színmagyarságot az anyaország kultúrájától. Mereven ellenkezik ez az eljárás a kisebbségi szerződések rendelkezéseivel és szellemével. Kegyetlen elnyomása ez a magyar kisebbségeknek. Egyúttal pedig jele annak, hogy mennyire félnek ezek a felfegyverzett államok a teljesen lefegyverzett Magyarországtól, jobbanmondva az igazságtól, az igazság ellenállhatatlan erejétől!

És a kultúra örök szégyene az a vad pogrom is, melyet 1927 december havában Ó-Románia reménysége, felsőiskolai ifjúsága a

színmagyar Nagyváradon, majd Aradon, Kolozsvárott, Brassóban és Erdély egyéb magyarlakta városaiban kongresszus örve alatt rendezett. A mit sem sejtő gyanútalan magyarságot, elsősorban a magát büszkén magyarnak valló zsidóságot bántalmazta, üldözte és fosztogatta ez a vad horda a hatóságok hallgatólagos jóváhagyásával, mert hiszen a hatóságok tessék-lássék közbelépése csak akkor történt, amikor a merénylők már befejezték gyalázatos munkájukat. Íme, ilyen gyümölcsöket terem a trianoni ú. n. békemű, amely elég könnyelmű volt az ezeréves fejlett magyar civilizációt alárendelni a sötétségnek és a kultúrátlanságnak!

És mi mégsem csüggedünk. Törhetetlen a hitünk és a bizodalunk az igazság erejében, amely ki fogja vívni a magyar felmadást.

Emlékezzünk csak vissza az utolsó évek történetére. Magyarok és szövetségeseik dicsőséges fegyvertényei és erőfeszítései után a túlerő és az időnek rettenetes hatalma előidézte a nagy összeomlást. A szörnyűséges katasztrófát belső elernyedés kísérte nyomon és ennek reménytelen légkörében született meg a kétségbeesés forradalma, amely azután kitermelte a bolsevizmus bacillusát. Majd a bolsevizmus rombolásait nyomon követték a megmentő álarcában bevonult román invázió vandál pusztításai. Az ilyenképpen lelkileg összetört és gazdaságilag teljesen kifosztott magyar haza szenvedéseire a trianoni békeparancs tette fel a koronát: martiryumnak töviskoronáját. Elröbölték területünknek és népességünknek kétharmad részét, természeti kincseinknek és ezeréves kultúránk gyönyörű alkotásainak javarészét, idegen, ellenséges, barbár uralmak alá kényesztették tízmillió honfitársunkat, köztük negyedfélmillió tőzsgyökeres magyar testvérünket, és gazdaságilag teljesen kifosztották, szinte gúzsba kötötték a maradék Magyarországot.

És ebben a tragikus helyzetben nem volt egyetlen barát, egyetlen segítő kéz széles e világon, amely támogatásunkra sietett volna. Teljesen elszigetelten, teljes magunkra hagyottan állottunk a népek óceánjában. Schol barát, mindenfelé ellenséges érzület, legjobb eset ben fagyasztó közöny!

Ebben a dermesztő légkörben indult útjára a magyar propaganda, azzal a céllal, hogy felvilágosítsa a világot az igazságtalanságok tenger áradatáról, melyet ellenségeink egyoldalú információja alapján zúdítottak reánk a hatalmasok. „A hazugság propagandája

ölt meg, az igazság propagandája fog feltámasztani!“ — ezzel a jelmonddal ajkunkon kezdtük meg a szinte emberfeletti munkát.

Kezdetben teljes visszautasítás volt osztályrészünk. Meg sem akartak hallgatni. A rágalom oly mélyen szántott bele a világ közudatába, hogy mereven elzárkóztak felvilágosításaink elől.

Az első fordulat, melyre a világ kezdett felfigyelni, akkor állott elő, amidőn nyilvánosságra jutottak a volt osztrák-magyar külügyminisztériumnak a világháborúra vonatkozó aktái s ezek között azok a jegyzőkönyvek, melyek a szerajevói merénylet után, a világháborút megelőzőleg tartott közös miniszteri tanácskozásokról készültek. Ezeken a tanácskozásokon Magyarországot gróf Tisza István miniszterelnök képviselte és ő volt az egyetlen, aki a végletekig ellenzte a háborút, s midőn az események végzetes torlódása folytán a háború mégis kikerülhetetlenné vált, akkor is Tisza István követelésére történt annak kimondása, hogy a monarchia nem akar és nem fog területet foglalni Szerhiától, tehát nem hódítás a célja, csupán lététélszerzés. A mártír Tisza István cselekedeteiről feljegyzett hiteles történelmi adatok tehát tiszta világításba helyezik azt, hogy Magyarországnak nincs része a világháború előidőzésében, ellenkezőleg: Magyarország hivatalos képviselője minden lehető megtett a háború elkerülésére s a Magyarországra rákényszerített háború Magyarország szempontjából önvédelmi harc jelentőségével bírt. Igaztalan tehát az a vád, amelyet a trianoni békeparancs leszögezett, hogy tudniillik Magyarország bűnös a világháború előidőzésében, amely reáfogott bűnösség miatt rótták rá azokat a vérfagyalóan kegyetlen büntetéseket, melyek a trianoni okmányban foglaltatnak.

A szívósan folytatott magyar propagandamunka révén mind több megértő lélekre találunk, elsősorban az angolszász és az olasz társadalomban. Olaszországgal kormányunk gondossága folytán bensőbb viszonyba kerültünk, Anglia és Amerika pedig mind több jelét érezteti velünk rokonszenvének, nevezetesen az angol lordok házának kiválóságai lord Newtonnal élükön, lekötelezően védelmükbe vették az elárvult magyar ügyet. Betetőzte ezeket a kedvező mozzanatokot egy gondviselésszerű férfiúnak, a nemes Lord Rothermerenek fellépése, aki a mindennap kétmillió angolul olvasó egyén kezén megforduló Daily Mail hasábjain nagyszerű harcot folytat a magyar igazság érdekében.

Az igazság tehát megindult a maga hódító útján. Tenger aka-

tlállyal kell megküzdenie, de megindult. Olyan most, mint a hegy tetejéről lecsúszni készülő kicsiny hógomolyag, mely minden fordulatában újabb hóréteggel gyarapszik, majd lavinává hatalmasodik, útjában mindent elsöpör és végeredményben halálra tiporja — az igazságtalanságot!

A nap már kisütött. A köd oszlóban van. S a nap delelőre fog érní. És a delelőrejutás idejét még nekünk kell megérnünk, mostani nemzedéknek!

EÖTTEVÉNYI OLIVÉR

**A trianoni szerződés
kulturális következményei**

Nagymagyarország iskolapolitikája.

Ha egy nemzet kultúrpolitikájáról helyes ítéletet óhajtunk szerezni, akkor a legcélszerűbb annak az iskolapolitikáját szemügyre venni, mert bár kétségtelen, hogy a civilizáció eszközeinek a tárházában az iskola és az annak útján elérhető közművelődési eredmények az általános művelődésnek csupán részletét alkotják és a társadalom nagy része kultúrájának a kifejlődését már nem az iskolában, hanem önművelés útján, az iskolán kívül szerzi, sőt sokan vannak, akik ez utóbbi módon, anélkül, hogy számbavehető iskolai képzést élveztek volna, mégis jelentős műveltségre tesznek szert: mégis a nemzet, illetve annak közjogilag szervezett organizációja, az állam, a maga kultúrpolitikájának vezető elveit rendszerint iskoláiban rakja le.

Tudjuk, hogy az iskolák létesítését és fentartását hosszú időn keresztül nem tekintették az állam feladatának, hanem inkább az egyházak hatáskörébe tartozó tevékenységnek, sőt napjainkban is igen sok helyen az iskolafentartók sorában az egyházak jelentős szerepet töltenek be. Mégis a modern kor közjogi fejlődésének természetes következménye az, hogy az iskolák munkásságára vonatkozó elvi szabályok létesítése s a tanításra jogosultak körének a meghatározása az állami törvényhozás feladatai közé tartozik. Így van ez nálunk Magyarországon is. Hazánk iskolatörténelme azt mutatja, hogy századokon keresztül nálunk sem vett részt az állam közvetlenül az iskolák alapításában és fentartásában és kezdve az egyetemi oktatásnál — a Pázmány Péter esztergomi bíboros-érsek által Nagyszombatban alapított, később Budapestre áthelyezett s ma is itten működő magyar tudományegyetemnél — folytatva a középiskolákon s végezve a népoktatási tanintézeteken, a legtöbb iskola nálunk egyházi

alapítás volt. Mikor aztán az állami tekintély elve mindjobban megerősödött, mikor a köztudatba ment át az, hogy az állam, mint szervezett nemzeti társadalom a maga akaratát az életnyilvánulás minden terén érvényesíti, akkor az iskolapolitikában is döntő súllyal lépett előtérbe az állami intézkedés joga. Ez azonban minálunk nem jelentette azt, hogy az állam kizárólagos jogot követelt volna magának az iskolák létesítésére, hanem odairányult az állam iskolapolitikája, hogy az iskolák típusának a meghatározását és tantervének a megállapítását magának tartotta ugyan fenn s ellenőrzési jogot is biztosított magának a különféle fokú, de nem az ő közvetlen rendelkezése alá tartozó iskolák működésével szemben, azonban az iskolák alapítását és működését a saját maga hatáskörén kívül más tényezők jogául is elismerte.

Mikor a rendi alkotmányt 1848-ban a népképviselési rendszer váltotta fel, a kor szabadelvű szellemének megfelelően, az 1848:19. t.-c. az oktatás és a tanulás szabadságát a *magyar egyetemre*, vagyis az akkor egyedül létezőt budapesti tudományegyetemre nézve megállapította, de egyúttal dekretálta azt is, hogy az egyetemet *egyenesen* a közoktatási miniszter hatósága alá rendeli. Ezzel tehát megállapítást nyert az, hogy a bár eredetileg nem állami pénzből létesült, hanem erre szolgáló alapítványokból, illetve az úgynevezett vallás- és tanulmányi alapból, tehát iskolai célokra rendelt vagyontömegeből fentartott budapesti egyetem felett az állam közvetlen intézkedési jogot nyer. Ennek a princípiumnak a törvénybe iktatásával kétségkívül azt óhajtották akkor kimondani, hogy az egyetemi oktatást állami feladatnak tekintik. Természetes, hogy ezzel nem érintették a magyarországi egyházaknak régi törvényekben biztosított, felsőbbfokú tanintézetek fenntartására is irányuló jogát sem, amint pl. az 1790:26. t.-c. — mely tulajdonképpen a *vallás ügyéről* szól s az evangélikus és református egyházak szabad vallásgyakorlatát rögzíti meg — 5-ik szakaszában megállapítja azt is, hogy a nevezett felekezetek iskolákat létesíthetnek, de felsőbb tanintézeteik felállításánál előzetes királyi jóváhagyást kötelesek kieszközölni, általában pedig a közoktatási rendszer megállapítása szintén alkotmányos királyi jognak tartatván fenn. Az akkori helyzet tehát abban kulminált, hogy a felsőbb oktatásnak vagy tisztán állami szervezése, vagy legalább is mélyreható állami ellenőrzése akkor is már biztosítva lett. Az egyetemi oktatás terén ez a felfogás napjainkig fennáll s újabban létesített egyete-

meink kizárólag, az egyetemi rangú, vagy általában felső tanintézeteknek pedig legnagyobb része tényleg állami intézetek, viszont a felekezetek által fentartott főiskolák tekintetében az állam a tanterv egységes megállapítása s az államérvényes minősítő bizonyítványok jogának a szabályozása által gyakorolja a maga ingerenciáját.

A *középiskolákra* nézve az állam mellett a többi tényezők iskolaalapítási és fentartási jogát az 1883:30. t.-c. ismeri el, mely nemcsak a felekezetek ebbeli jogosultságát akceptálja, hanem rájuk bízva az általuk fentartott középiskolák tanítási nyelvének a megválasztását is és csupán azt köti ki, hogy a nem magyar nyelvű középiskolákban a magyar nyelv és irodalom története, mint rendes tantárgy — és pedig csak a két felső osztályban kötve ki ennek magyarul tanítását — előadassék. A felekezeti középiskolákon kívül azonban a törvényhatóságoknak, a községeknek, a társulatoknak s egyeseknek is megadja az iskolafentartás jogát, sőt a felekezeteknél még a tanrendszer és a tanterv megállapításának a jogát is azoknak biztosítja, természetesen az állami jellegű középiskolák eném szabályzatának figyelembe veendő, illetve minimális alaként döntőnek tekintendő rendelkezései elismerésével. Mindezekből látható, hogy a magyar iskolapolitika a középiskoláknál sem helyezkedett a kizárólagos állami oktatás bázisára, hanem más, az oktatás megfelelő végzésére alkalmas tényezőknek is jogot biztosított erre, magától értődően a tanárok minősítésének a kérdését magának tartva fenn.

A *népoktatási tanintézetekről* intézkedő 1868:38. t.-c. 10. §-ában megállapítja, hogy *népoktatási nyilvános tanintézeteket a törvény által megszabott módon állíthatnak és fentarthatnak a hazában létező hitjelekezetek, társulatok és egyesek, községek és az állam.* Érdekes, hogy a törvény ennél a felsorolásnál az iskolafentartók közt az utolsó helyre tette az államot, ezzel is mintegy igazolva azt a tényt, hogy a törvény megalkotásának a korában az állam igen kevés népiskolát tartott fenn, de megállapítván egyúttal az államnak a feltétlen jogát is a közvetlen iskolaalapításra. Nem szorul bővebb magyarázatra az sem, hogy az állam az alsófokú közoktatásnál is fentartotta magának a saját közegei által gyakorlandó ellenőrzés jogát.

Ha most már a közoktatás három fokozatát illetően ez előzőekben illusztrált helyzetet konkrétizáljuk, akkor tényként állapíthatjuk meg azt, hogy Nagymagyarországban, vagyis a trianoni megcsonkítás előtt létezett hazánkban az iskolai oktatás nem volt általában állami

funkció, sőt nagyrészt nem is az állam létesítette a tanintézeteket sem — nem beszélve itt arról, hogy az állam a nem állami tanintézetek fentartásához s különösen tanerőinek a fizetéséhez fokozatosan mind nagyobb mértékben hozzájárult, különösen a népiskolákra nézve az 1907:27. t.-c. alapján — ellenben a közoktatás egységes jellegének a megőrzése és a hatályos ellenőrzés gyakorolhatása végett modern iskolapolitikánk minden, az állami szuverenitásból folyó jogot fentartott magának. Ezzel az elvi jelentőségű eljárással tehát amíg egyrészt a legliberálisabban elismerte és a maga hatalmának a tudatában és birtokában is honorálta nemcsak a jogi személyeknek (felekezetek, törvényhatóságok, községek, társulatok), hanem még egyes embereknek is iskolaalapítási és fentartási jogát, addig másrészt minden garanciát megszerzett magának arra nézve, hogy az államnak mindenek felett megóvandó érdekeit az állameszme egységessége s a tanítás egyöntetűsége tárgyában állandó és intézményesen biztosított ellenőrzés útján garantálja.

Nem férhet hozzá kétség, hogy ez a kultúrpolitikai princípium fedi az egészséges felfogású demokratikus fejlődés fogalmát is. Ez a princípium nem jelszónak használja a demokráciát, hanem tartalmilag realizálja annak a követelményeit. És ezt le kell szögeznünk akkor, amidőn a trianoni békediktátum alapján Nagymagyarország területének jelentékeny részében osztozkodott, úgynevezett utódállamok egy része a demokratikus haladás jegyében államosította a közoktatást, a másik része pedig — bár nem kifejezetten államosított, de — az állami befolyás és akarat feltétlen uralomra juttatásával, vagy pedig az állam által képviselt nacionalista irányzatnak az erő jogán történt bevezetésével a látszólagosan demokratikus kultúrpolitikai elvek köpenye alatt hatalmi érdekeinek állított jelentős eszközt a szolgálatába. Ezzel az eljárással a háteret nem ismerő nyugati közvélemény előtt a demokrácia elveinek őszinte szolgálatát akarták dokumentálni, ami azonban lényegileg nem akadályozta meg őket abban, hogy e cégér alatt a nemzeti kisebbségeknek s így elsősorban hatalomszóval hozzájuk utalt magyar véreinknek a kisebbségi szerződésekben — tehát nemzetközi jogilag — biztosított iskoláztatási jogát különféle ürügyek alatt megsemmisítsék, vagy legálább is a lassú haladás útjára tereljék.

II.

Az utódállamok iskolapolitikája.

A román szenátus 1927 októberében, az úgynevezett felirati vita során, foglalkozott a kultúrpolitika kérdéseivel is és az erdélyi magyar nemzeti kisebbség egyik számottevő képviselője, *Gyárfás Elemér* szenátor rámutatott arra, hogy az államosítás, illetve a központosítás rendszere, melyet a román kormányzat iskolapolitikájában követ, homlokegyenest ellenkezik az erdélyi mentalitással és pedig nem csupán az ottani magyarság, hanem a német kisebbség felfogásával is. Az oktatásügy Erdélyben — úgymond — századokon át a felekezeti iskolák rendszerére volt felépítve s jellemző pl., hogy mikor 1849 után az akkor úrrá lett osztrák uralom a németnyelvű állami iskolákat erőltette s ilyen középiskolákat állított fel Nagyszebenben. Medgyesen és Gyulafehérvárott, akkor ugyanezekben a városokban a szászok továbbra is fentartották a maguk, ugyancsak német tan nyelvű felekezeti középiskoláikat. Mi sem természetesebb tehát, mint-hogy a magyarok, akár katolikusok, akár protestánsok voltak ugyanabban az osztrák korszakban szintén fentartották a maguk felekezeti középiskoláit. Mindebből pedig az következik, hogy Erdély iskolapolitikája a múltban sem ismerte az állami iskola-monopóliumot.

Félreértések elkerülése végett meg kell azonban jegyeznünk, hogy Romániában az elemi iskolai oktatás elnevezés, illetve megjelölés szerint nem állami, ellenben *lényegében* az. *Barabás Endre* fejti ki *Kornis Gyulának: Az elszakított magyarság közoktatásügye* című tanulmánygyűjteményében, a romániai állami elemi oktatásról írt tanulmányában azt, hogy az 1924 július 26-án az állami elemi oktatásról alkotott törvény megokolásának megállapításai szerint Románia egységes állam s ez okból a kötelező elemi oktatásnak is egy-

ségesnek kell lennie, amit megkövetel a nemzeti és polgári öntudat, valamint az állam magasabb érdeke is. Tehát maga a törvény nem dekretálja az elemi oktatás államosítását, amiből arra lehetne következtetni, hogy a román törvényhozás csupán azt célozta, hogy az elemi oktatás egységességét biztosítsa, ami elvégre is természetes alapelv lenne. Ámde a jelzett törvény, amidőn kimondja azt, hogy Romániában az elemi iskolák fentartása a *községek kötelessége s az állam csakis a tanítók fizetését fedezi*, egyúttal elrendeli azt is, hogy az iskolai dologi szükségleteket (épület, bútorzat, tanszerek stb.) minőségileg és mennyiségileg a közoktatási miniszter állapítja meg s ha a községek az ekként megállapított kötelezettségeiket nem teljesítik, akkor a miniszternek joga van ezeket a szükségleti összegeket a község költségvetésébe felvételni, illetve beírni s ez esetben a község — még pedig felebezés kizárásával — a fedezetről gondoskodni *köteles*. Ez tehát lényegileg igazán nem más, mint *államosítás*, mert tulajdonképpen a szavakkal való játéknál egyébnek nem lehet minősíteni azt a szabályt, mely szerint nem az állam állítja ugyan fel és tartja fenn az elemi iskolát, hanem a község, de ez utóbbi, amennyiben az állam akaratát minden ellenvetés nélkül, a dologi kiadásokat illetően is, nem teljesíti — a tanítói személyzet úgyis állami — akkor az állam a maga hatalmával kényszerítheti őt ezeknek az elvállalására, akár van neki erre fedezete, akár nincs. Nyilvánvaló tehát, hogy az utóbbi esetben tetemes községi pótdadót kénytelen kivetni, az adófizetőnek pedig igazán mindegy, hogy ezt községi, vagy állami adó alakjában fizeti-e? Megállapíthatjuk tehát, hogy a román elemi iskolai oktatás lényegében állami.

Az állami oktatás kizárólagos rendszerét egyébként kifejezetten csak Jugoszlávia hozta be, ahol az 1904. évi április hó 19-iki régi szerb népoktatási törvényt 1919 július 23-án kiterjesztették az egész úgynevezett Vajdaságra, tehát a Nagymagyarországtól elszakított területre s ott az említett régi szerb törvény rendelkezései értelmében csak állami és magán elemi iskolákat ismernek (ez utóbbiak, a nyilvánosság jog szempontjából, csonka intézmények). Ez alapon államosították a Vajdaság összes felekezeti, községi és társulati iskoláit.

Ami végül Csehszlovákiát illeti, ott, illetve a Nagymagyarországtól elszakított, úgynevezett Szlovenszón, vagyis a régi Felvidéken ma is sok felekezeti, sőt községi iskola van az elemi oktatási fokozatban, ámde egyrészt az irányzat ott is az államosítás felé hajlik, másrészt

meg a felekezeti iskoláknak a cseh állameszme szolgálatába állítására ők az államosítás helyett más eszközt választottak és pedig a tannyelv kötelező megállapítása útján. Ahol ugyanis legalább 20%-ot nem alkot a nemzeti kisebbség, ott annak önáluk saját iskolára sincs joga. Ily helyeken tehát a magyar gyermeket is tót iskolába kényszerítik. Arra pedig, hogy a magyarság számarányát az említett 20% alá szorítsák (a 20%-os kontingensről különben a kisebbségek jogait biztosító nemzetközi szerződések mit sem tudnak), bőven gondoskodhatok a hivatalos hatalommal összeállított statisztika. Már sokkal erősebben folyik az államosítási akció a polgári és a középiskoláknál (mind a 87 polgári iskolai típusú és csehszlovák tannyelvű iskola állami, ami mellett csak 17 magyar tannyelvű és nem állami iskola van), míg a 48 középiskolából mindössze 4 maradt meg felekezetiinek (két kath. és két evang.).

Mindent egybevetve és a régi magyar iskolapolitika alapelveit ellentétbe állítva az utódállamokéval, láthatjuk, hogy míg amaz az államnak legfőbb felügyeleti joga fentartásával más tényezőknek, első-sorban pedig a felekezeteknek ily irányú tevékenységét nemcsak elfogadta, hanem — mint azt az 1907:27. t.-c., az úgynevezett Apponyi-féle iskolatörvény, amelyet ellenségeink oly rosszakaratuan forgattak ki valódi értelméből, igazolja — még jelentős anyagi támogatásban is részesítette: addig az utódállamok vagy a kizárólagos állami oktatás bázisán állnak, vagy arra erős hajlamot mutatnak.

Az a felszólalás egyébként, melyet Gyárfás szenátor tett s melyre fentebb rámutattunk, mindenképpen gondolkozásra serkent bennünket. Az a régi erdélyi magyar kultúrpolitika, amelyre ő hivatkozott, nem volt elszigetelt erdélyi jelenség, hanem Nagymagyarország közvéleményének e kérdésben vallott meggyőződése, vagyis az, hogy a közoktatást nálunk nem tekintették sohasem kizárólagos állami feladatnak, hanem az állam ellenőrzési jogának a fentartásával egyéb közületek és pedig a történelmi fejlődés és az etikai garancia jogán első-sorban a felekezetek kötelességének. Már most a trianoni megcsonkítás után különféle impériumok alá került magyarság az iskolapolitikát illetően az ő hagyományos és a lelkek mélyén élő felfogásával homlokegyenest ellenkező, erőhatalmi eszközök által megvalósított államosítás, vagy centralizáció és mindenesetre nacionalizáció tényét látja a maga féltve őrzött iskoláira zúdulni. Úgy Románia, mint Csehszlovákia és Jugoszlávia — és pedig az utóbbi kifejezetten és minden fokon, az előbbieik különösen a középfokú tanításban meg-

nyilvánuló irányzatban — többé-kevésbé elvetik a felekezeti oktatás rendszerét és az állami iskolák monopóliuma felé haladnak. Igaz, hogy a magániskola bizonyos kautélák közt és jelentősen megszorított működési körrel — amint arra alább még rámutatunk — Jugoszláviában még fennállhat, de ez nem változtat azon, hogy az utódállamok a *felekezeti* iskolákat mind kevésbé tűrik meg. Kivétel ez alól csak az Ausztriához csatolt Nyugatmagyarország, az úgynevezett Burgenland, ahol — mint az említett, az elszakított magyarság közoktatásügyét tárgyazo gyűjteményes munkában erre nézve *Csuppcuj Lajos* megállapítja — még ma is a legtöbb a felekezeti elemi iskola és nincs rá adat, hogy ezt a politikát ott meg akarnák változtatni.

Ha most már ennek az államosításra irányuló szisztémának az okait kutatjuk, kétségtelen, hogy a jelzett államokat egyrészt saját *régi* területeiken e szempontból követett iskolapolitikájuk további fentartásának és kiterjesztésének a szándéka, másrészt azonban bizonyos, modernnek látszani akaró ideológia vezette, mely a nem állami, de különösen a felekezeti tanításban a korunkat jellemző demokratikus haladással szemben bizonyos visszaesést vélt felfedezni. Romániában és Jugoszláviában a vonatkozó régi, tehát a jelenlegi határon jelentékenyen bellii maradó államuknak az ottani viszonyok figyelembe vételével talán helyes közoktatási politikáját alkalmazták oly területek lakosságára, amelyek egészen más atmoszférában nőttek fel s ahol a felekezetek az állam évszázados kulturális fejlődésében előkelő szerepet játszottak. Mert azt meg tudjuk érteni, hogy a Dél-Szerbia kezdetleges kultúráját európai színvonalra emelni óhajtó szerb közoktatásügyi politika ennek a megvalósítását egyedül a központilag kebelt államhatalom erejével vélte megoldhatni. Azt is meg lehet magyarázni, hogy Romániának a modern közművelődésbe bekapcsolódni óhajtó, különben is erősen centralisztikus kormányrendszere az iskolai oktatás sikerét egyedül akkor tartotta elérhetőnek, ha a mindenható állam teszi rá a kezét erre is. Ámde úgy a Bácskában és a Bánságban, mint Erdélyben s a szoros értelemben vett szőkebb Magyarországtól elvett részekben is a százados tradíciók s a felekezetek, de sok helyütt a községek is bebizonyították, hogy iskolai feladataikat kifogástalanul végzik. Semmivel sincs tehát megokolva ennek a rendszernek az elkobzása, illetve fokozatos és különféle ürügy alatt folytatott lassú elsorvasztása.

Csehszlovákia ezen a téren novum előtt állott, mert neki azelőtt

nem volt közjogi értelemben vett, önálló államterülete s bár bizonyos, hogy kultúrája a többi ú. n. utódállamenál (Ausztriát kivéve) fejlettebb volt, mégis önálló iskolapolitikát a régi osztrák államrendszerben csak korlátozott mértékben folytathatott, a tartományi kormányzat keretein belül. Az új államalakulatként megszületett Csehszlovákia azonban ebből a kérdésből principiális problémát csinált, amennyiben a cseh államkormányzatot jellemző szabadgondolkodó irány a felekezeti, illetve vallásos oktatást, tehát a felekezeteknek az iskolákba való befolyását is elvileg perhorreszkálja. Ha tehát nem is teszi kizárólagossá az állami oktatást, mégis a felekezeti iskoláknak az alsóbb fokozatokban egyelőre való megtűrése mellett a vallásitanítás háttérbe szorításával felekezetellenes tendenciáját szembetűnően dokumentálja. Ennek az iskolapolitikai felfogásnak az illusztrálására jellemző az, amit *Pechány Adolf* mond el a már többször említett, az utódállamok közoktatásügyéről szóló gyűjteményes munkában, hogy t. i. az ottani mostani iskolákban nincsen kötelező vallásoktatás, hanem az úgynevezett *laikus morált* tanítják, mely bizonyos általános erkölcsi ismereteken kívül egy csomó vallásellenes és szabadgondolkodó tendenciát csempész be az ifjúság leikébe. (Mellékesen megjegyezve, itt egy világ választja el az általános cseh felfogást a tóttól, mert a most jelzett irány csak a csehek most uralkodó s politikai hatalmat gyakorló részének a mentalitását tükrözi vissza, amitől diametrálisan különbözik a vallásos gondolkozású tótoké s éppen ez az egyik oka a külső használatra, a nyugateurópai népek előtt egységesnek feltüntetett, alapjában azonban teljesen ellentétes cseh és tót néplelek állandó viaskodásának.)

A cseheknek a felekezetek ellen irányuló iskolapolitikájára egyébként jellemző adatokat sorol fel *Olay Ferenc* is nemrég megjelent *A magyar kultúra válságos éve*i című munkájában, ahol elmondja, hogy a csehek a Felvidéken működött majdnem összes szerzetesi gimnáziumokat bezárták, illetve államosították. Volt köztük olyan is, amely már három évszázad óta működött, mint a rozsnyói premontrei főgimnázium, de a többi is évszázadok óta volt a maga helyén a közművelődésnek erős tényezője, mint az 1657-ben alapított kassai premontrei, az 1642 óta működött podolini piarista, aztán a 18. században keletkezett trencsényi, nyitrai, rózsahegy, kissebenedi és lévai gimnáziumok, melyek kivétel nélkül a Magyarország civilizációjának kiépítésében oly jelentős szerepet játszó tanítószere-

vezetek egyikének, vagy másikának az alkotásai voltak. Egyébként a felvidéki protestáns középiskolákkal sem voltak sokkal kíméletesebbek a csehek s például az eperjesi és az iglói evangélikus főgimnáziumokat államosítva, tót tannyelvűekké tették. Egyedül a komáromi bencés főgimnáziumot hagyták meg, amivel szemben viszont ennek a tanintézetnek a fentartására szolgáló földbirtokot vették el. Kétségtelen tehát, hogy Csehszlovákiában az állami oktatás előtérbe törő irányzatának a belső rugói világnézleti háteret mutatnak. Érdekes egyébként itt, a világnézleti eltérésekre rámutató helyén fejtegetéseinknek arra is rámutatni, hogy a jugoszláv középiskolákban a VI. osztálytól felfelé nincsen vallásoktatás, tehát a racionalista irány a szerb iskolapolitikától sem idegen. (Lásd *Berkes József* tanulmányát a többször idézett gyűjteményes műben.)

Két világnézleti irány összeütközéséről van tehát itt szó. S ha keressük annak az indító okát, hogy speciálisan a felekezeti oktatást miért szorítják ki fokozatosan az utódállamok, akkor nem lehet kétségünk az iránt, hogy ők az ottani véreinket magukban foglaló felekezetekben a magyar gondolat élő erejét látják s ezt akarják elsorvasztani. Romániában és Jugoszláviában a róm. kath. és a protestáns iskolák a régi, évszázados magyar iskolapolitika eredményei és jelentik egyúttal a magyar faj bizonyos kulturális felsőbbiségét is. Ezt kell tehát szerintük megfojtani az egységesítés, a centralizáció, az uniformizálás hatalmával. Csehszlovákiában némileg más a helyzet. Ott a magasabb műveltséget adó középiskolákra vetették magukat a helyzet mostani urai, míg az elemi oktatásnál nem látnak magukra nézve akkora veszedelmet, minthogy az óslakosság jelentős része — amely az oktatásnak ezt a fokát élvezi — velük fajilag ha nem is azonos, de mégis rokon s ezt a jellegét nem másítja meg a felekezeti oktatás sem. Abból tehát nem származik rájuk hátrány, hogy az elemi iskolák esetleg megmaradnak a felekezetek kezében, amelyeknek a hívei nagy részükben úgyis velük fajrokonok. A cseh iskola politika azonban a racionalista irányzatnak mégis útát tör és pedig a fentemlített, a vallásoktatást pótolni hivatott, úgynevezett erkölcsstan fokozatos térfoglalásával s a hittan tanításának a középiskolák felsőbb osztályaiból való kiszorításával.

A mérleget tehát így állíthatnók fel. Egyfelől a régi Magyarországnak a felekezetekre támaszkodó s azokat bizalommal fogadó, sőt anyagilag támogató iskolapolitikai rendszere, másfelől pedig az

utódállamoknak a felekezetekkel, mint az állami egybeolvasztás munkáját szerintük akadályozó tényezővel szemben tanúsított averziója, sőt gyűlölete. És ha ezt látjuk, nem lehet kétség az iránt, hogy melyik félen van az igazi demokrácia s az őszintén felfogott szabadelvű haladás? Azon a régi magyaron-e, amely még a tőle fajban, nyelvben és vallásban elütő görög keleti román és szerb elemi iskolákat is nemcsak megengedte, hanem anyagilag támogatta is, vagy pedig azon, az utódállamokat jellemző eljáráson, amely a maga fajától eltérő gyermekek nevelését szolgálni hivatott katolikus és protestáns iskolák végleges elsorvasztása végett a hatalom minden eszközét felhasználja?

Magyarország ember-anyagbeli háborús vesztesége, különösen kulturális szempontból.

Első tekintetre azt gondolhatnók, hogy annak a kérdésnek a vizsgálata, vajjon Magyarországnak mekkora volt a világháborúban szenvedett ember-anyagbeli vesztesége, nem tartozik annak a kérdés-komplexumnak a keretébe, amely az országot a trianoni békediktátum által ért feldarabolás kulturális következményei közé vonható. De ha figyelembe vesszük azt, hogy az amúgyis lakosságának egyharmadára redukált ország valódi helyzetének a feltárása és különösen a fajmagyar lakosság óriási veszteségének a kiutatása, nemkülönben a kulturális munkásságot hivatásszerűen végző tanítói karnak a világháborúban elszenvedett számbeli csökkenése különösen az elfogulatlan külföldi szemlélő előtt igen alkalmas adatnak mutatkozik arra, hogy jelenlegi elesettségünket még inkább kidomborítsuk s bizonyítsuk azt, hogy fajunk a világháború és következményei által milyen mérhetetlenül lett sújtva: akkor a Trianon utáni kulturális helyzetkép teljessége kedvéért nem alaptalan ezeknek a megdőbentő számoknak a feltárása sem.

A *Magyar Statisztikai Szemle*, tehát szigorú precizitással összeállított s a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal közleményeit feltáró folyóirat 1927. évi 7. száma részletes kimutatást közöl úgy az Osztrák-Magyar Monarchia, mint a régi, Nagymagyarország s a jelenlegi Csonka-Magyarország háborús ember-anyagbeli veszteségeiről, *Mike Gyula* tollából. Eszerint a világháborúban résztvett legöregebb férfiak 1841-ben születtek, míg a legfiatalabbak 1902-ben. Több, mint 60 esztendő különböző korosztályai (a legöregebbek egy része önkéntes jelentkezés alapján) vettek részt a háborúban. Tudvalevő, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia közjogilag három részből állott, Ausztriá-

ból (vagy amint hivatalosan nevezték, a Birodalmi Tanácsban képviselt királyságokból és országokból), aztán Magyarországból, végül Bosznia-Hercegovinából. Az is tudvalevő, hogy Ausztria lakossága nagyobb volt, mint Magyarorszáé (kerekén 28 és 21 millió, százalék szerint 55.5% és 40.96% a két számadat, míg a maradék Bosznia-Hercegovinára esik). Nos, minthogy a világháborúba a Monarchiából összesen 8,321.850 férfi vonult be s ebből Magyarországra 3,614.179 jutott, ebből megállapítható, hogy míg Magyarország a Monarchia együttes népességének csak 40.96%-át tette ki, addig a világháborúba összesen bevonultaknak 43.43%-át állította ki. A véráldozat felajánlásánál tehát nagyobb volt a mi kvótánk, mint amennyi minket terhelt volna. Ha azonban a Monarchia összlakosságához viszonyítjuk a Monarchia hadbavonultjainak a számát, akkor megállapíthatjuk, hogy az összlakosság 16.54% -a vonult be katonai szolgálatra. Ennél nagyobb százalékszám csak a Német birodalomban volt (20.41%), míg Olaszország pl. 16.19% s Nagybritannia és Franciaország bevonultjainak a számánál — bár természetesen, milliókban kifejezve, igen tekintélyes volt — az illető anyaországok részvétele, nem számítva a gyarmatokat, a fentebbi százalékszámok mögött marad.

Magyarország azonban a Monarchia keretén belül az öt százalékos aránya szerint sújtható mértéknél nagyobbban vette ki a részét a háború emberáldozataiban, az elesettekben, illetve halottakban, aztán az eltűntekben és a hadifoglyokban is, mert míg hazánkban a Monarchiához viszonyított lakosságáránya — mint fentebb rámutatunk — 40.96% volt. addig az elesettek és halottak tömegében 42.06, az eltűntkében 47.71 és a hadifoglyokéban 41.56%-kal, az átlagos összvesztésében 43.36%-kal szerepeltünk. Nyilvánvaló eszerint, hogy vesztéségünk még annak a közjogi szervezetnek a keretében is súlyosabb volt, amelyben a háború alatt és előtt az ugyanazon uralkodó alatt levő más államtestekkel éltünk. Ezer lakosra nálunk 1848 halot, 36.07 sebesült, 19.36 eltűnt és 29.83 hadifogoly esett, ami 1000 lakosnál összesen 103.74 főnyi vesztéséget jelentett, míg Ausztria összvesztésége csak 99.44, Bosznia-Hercegovináé pedig 81.05 volt.

A háború alatt közérdekből (valamely nélkülözhetetlen hivatal ellátása, gazdaság vitele stb.) a hadiszolgálat alól felmentések is történtek. Ezen a téren a mi számarányunk szintén kedvezőtlenebb volt Ausztriáénál, vagyis ott több katonakötelezetre alkalmazták ezt a kedvezményt, mint nálunk, aminek a számaránya az összlakosságához

viszonyítva minálunk 38.98%-ot tett ki, míg Ausztriában 61.02%-ot. A mi vérveszteségünk magasabb fokát tehát ez is mutatja.

De nem kevésbé megdöbbentő a statisztikai adatok ama tömege, amely a Trianon által létesített Csonka-Magyarország jelenlegi részeinek háborús veszteségeit illusztrálja. Erre az összesen 7,606.971 lélekből álló országroncsra 739.591 főnyi háborús veszteség esik. vagyis majdnem az összlakosság 10%-a, sőt férfilakosságának közel 20%-a, akik természetesen nem mind halottak, hanem eltűntek, hadifoglyok, sebesültek stb. is. Ha pedig azt kutatjuk, hogy *mely vidékről és minő foglalkozási ágból* szedte leginkább áldozatait a háború, akkor azt látjuk, hogy a szinmagyar vidékek és a földműveléssel foglalkozók vezetnek ebben a statisztikában. Csongrád, Csanád, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, tehát a magyarnyelvű megyék vesztesége meghaladja a 10%-ot és még néhány megye van, melynek a százalékaránya hasonlóan, vagy megközelítően kedvezőtlen.

Még megdöbbentőbb azonban a foglalkozási statisztika, mert ez azt mutatja, hogy a Csonkaországának összesen 155.799 főre becsült halottaiból s halottnak tekinthető eltűntjeiből nem kevesebb, mint 108.684, tehát a teljes veszteség 69.75%-a az úgynevezett *őstermelő* lakosságra, vagyis az önálló földművesekre és a mezőgazdasági munkásokra esik. Mivel pedig ez a népréteg a Csonkaország összlakosságának, illetve kereső férfinépességének csupán 49.83%-át teszi ki, nyilvánvaló, hogy éppen az a foglalkozási ág, amely az ország agrárjellegét adja meg s amely jelleg egyedüliségére a békediktátum rá akarta szorítani az országot akkor, midőn megfosztotta hegyeitől, bányáitól s nagy ipartelepei jelentős részétől, a normális háborús veszteségnél is sokkal nagyobbat szenvedett s így Magyarországot még azzal is sújtották, hogy ebben a megcsonkítottságában és rákényszerített kizárólagos, vagy legalább is kizárólagosnak óhajtott agrártevékenységében a kereső lakosság tetemes részét elveszítvén, súlyos helyzetét ez csak fokozta. Nem árt ezt a szomorú körülményt hangsúlyozni akkor, midőn a világon annyi meg nem értéssel állunk szemben.

De — mint fentebb említettük — van még egy ok, amely miatt ezeknek a statisztikai adatoknak ebbe a tanulmányba való felvételét szükségesnek véljük s ez nem más, mint annak a kimutatása, hogy a speciálisan kulturális hivatást teljesítő társadalmi réteg egy eminens

osztályának, *a tanítói karnak* a háborús veszteségét emeljük ki. A közszolgálati és a szabad foglalkozású egyének egyesített statisztikája szerint épen az előbbieknél hivatali okból történt nagyobb számú felmentése miatt aránylag nem szerepelnek akkora háborús veszteségszámok, mint a most említett mezőgazdaságiak. De lehetetlen külön ki nem emelni azt a tényt, hogy *az e csoportbeli halottaknak nem kevesebb, mint 18%-a tanító volt.* A magyar kultúrának ezek a közkatonái, az alacsonyabb műveltségű néprétegek oktatói, a velük hasonló foglalkozásúak, illetve alkalmazottak sorában akkora mértékű veszteséget szenvedtek, hogy ez ismét szemmel láthatóan bizonyítja ennek a szegény Csonkaországnak nemcsak agrár, hanem egyéb, szintén a széles néprétegekre kiható, tehát valóban demokratikus jellegű foglalkozási ágakban szenvedett súlyos veszteségét is.

E két statisztikai adat tanulságait tehát így állíthatnók fel. A Csonkaország elvesztette őstermeléssel foglalkozó lakossága jelentős részét, holott Trianon diktálói azt parancsolták, hogy úgyszólván csak agrárállamként kell ezután élnie. És elvesztette tanítói karának sok értékes tagját is, holott ebben a mostani elesettségünkben éppen a széles néprétegekre támaszkodó s azokat felemelő kultúrával tudunk csak magunknak a magyar jövőben új utakat vágni. Bizonyos, hogy az idő, ez a mindent kiegyenlítő hatalom majd enyhíti ezeknek a veszteségeknek a súlyát is, de lehetetlen, hogy megdöbbenéssel ne állapítsuk meg ezeket a szomorú tényeket akkor, mikor megcsontottságunk már egymagában is akkora feladatok elé állítja ezt a nemzetet, amelyeknek a megoldása úgy a mai, mint a jövőendő nemzedék mindenre elszánt, nehézségeket nem ismerő tettekkészségét követeli meg. .

IV.

Magyarország és az utódállamok kulturális szintje.

Egy nemzet kulturális színvonalának a jellemzésénél a szigorú kritika fegyvereivel kell a tényeket megállapítani. Az elfogultságot és a szubjektív ítéletet mentheti és megmagyarázhatja ugyan a nemzete értékei iránt minden jó hazafiban élő lelkesedés, de ez még nem adja meg az alapot arra, hogy külső, független tényezőkkel szemben az állítások és a felállított tételek komolyságát és hozzáférhetlenségét bizonyítsa. Azért nekünk is nagyon tárgyilagosoknak kell lennünk akkor, midőn annak a tételnek az igazságát kívánjuk bizonyítani, hogy a régi Magyarország kultúrája magasabb volt, mint az utódállamoké s így tehát az ország feldarabolása a civilizáció általános szempontjai szerint sem volt megokolt, mert bárhogyan végződik is egy háború, azoknak a hatalmi tényezőknek, amelyek a békekötésekre döntő befolyással vannak, az általános civilizáció kötelezettségeit nem szabad figyelmen kívül hagyniok.

Köztudomású, hogy Nagymagyarország több, mint ezer esztendő múltja tekint vissza. Azon a földön, ahol ez az államalakulat a IX-század végén létrejött s egy évszázad múlva a nyugati kereszténység kulturális és hitelvi hivatása alapján a keresztény civilizációnak Kelet-európában védőbástyájává lett, az azóta lefolyt évszázadok alatt, ámbár temérdek küzdelem árán s időnként és egyes területeken idegen erőknek a hatalmát is elszenvedve, mégis egységes és közjogi értelemben a maga korát mindenkor megértő, sőt nem egy viszonylatban — különösen a nemzetfelségiség tekintetében — vezető államalakulat létezett. Az ezeréves Magyarország teóriája nem a mi nemzetünk túltengő önértetének, vagy fantáziájának az eredménye,

hanem egy történelmi tény, amely a maga létezését évszázadok változó küzdelmeivel írta be a világhistóriába. Mi nem érvelünk azzal, hogy régmúlt időknek a bizonytalanság kódébe vesző hagyományai s a történelmi kritika eszközeivel nem igazolható állítások útvesztőjén keresztül igyekezzünk bizonyítani erre a földterületre, a mi hazánkra vonatkozó jogunkat. Mi egy, az idegen népek által is megérthető és értékelhető adottságot állítunk a világ elé: az ezer éve élő Magyarországot. Ennek az államalakulatnak ennyi évszázad folyamán okvetlenül kellett történelmi hivatásának lennie, ennek a nemzetnek minden esetre kellett oly belső képességekkel rendelkeznie, amelyek fennmaradását biztosítsák, mert ha ezek hiányzottak volna, akkor hazánk a sorsdöntő órákban tovább fennmaradni nem tudott volna és helyét minden esetre át kellett volna adnia önála fizikai, szellemi és erkölcsi erőiben, vagy legalább ezek egyikében gazdagabb népeknek. Ismert dolgokat ismételnénk, azért csupán tételünk illusztrálására mutatunk reá arra, hogy sem a kereszténység elfogadása után bekövetkezett s az ősi pogány elvekhez ragaszkodó nemzetrétegek szívós ellenállását nem tudta volna megőrizni, sem a tatár, a török és a német elpusztítási és beolvasztási tendenciákat nem lett volna képes visszaverni az esetben, ha magában a magyar nemzetben és fajban nem lett volna meg a kimeríthetetlen őserő az élni-akarással s államának a civilizáció haladásával együttjáró követelményei szerint való fokozatos fejlesztésére.

Ezen a földön a honfoglalás korában számszerűleg csekély számú magyarság alapított hazát, amely abban a vérzivataros korban kétségtelenül a maga katonai erényeivel tudott diadalmaskodni. A kereszténység felvétele után azonban ehhez egyéb és pedig etikai és szellemi tényezőknek is csatlakozniok kellett, mert máskülönben egyedül a fizikai erő jogán a nemzet — a változott viszonyok közepette — államát fentartani nem tudta volna. Az aránylag csekélyszámú honfoglaló magyarság a kereszténység felvétele után idegen, főleg német és olasz bevándorlók útján e népek magasabb kultúráját is felszívta s az ősnemzetet e bevándorlók leszármazottjaival is szaporította. Csak így lehet megmagyarázni azt, hogy az a szinte maroknyi magyarság, annyi küzdelmes évszázad harcai után, nemcsak megmaradt, hanem szaporodott is. Minthogy pedig ez a beolvasztás nem erőszakos úton történt, bizonyos, hogy magában a magyar fajban kellett ily asszimiláló képességnek lennie, ami elképzelhe-

tetlen lenne akkor, ha erkölcsi és szellemi tekintetben fajunk inferior szerepet játszott volna.

De nemcsak a külföldről jött bevándorlások és telepítések útján erősödött nemzetünk. Azon a földön, amelyet őseink elfoglaltak, már a honfoglalás korában is, más népelemek is laktak s ezeket is bizonyos fokig magába olvasztotta. Nem erőszakoskodott, faji szempontból türelmes volt, azonban a természetes beolvadás lassanként széles körben vált valóra. Nincs mit tagadnunk, hogy a mai magyar nemzet jelentős része nem fajmagyar ősoktól származik, de rendi alkotmányunk szelleme már évszázadokkal a modern civilizáció kora előtt lehetővé tette azt, hogy a hazának minden polgára, fajbeliségére való tekintet nélkül, a magyar politikai nemzet tagjává legyen, sőt abban közjogilag vezető szerephez is jusson. Rendi korszakunk vezető politikai hatalmasságai sorában épúgy találunk nem fajmagyar származású férfiakat, mint főapjaink között is. Hogy ezek a férfiak a politikai nemzet életében szerephez, sőt vezetéshez jutva, fajilag is asszimilálódtak, az természetes. Azonban a nem magyar néprétegek ama tömegei, amelyek a nemzet magasabb kulturális életébe be nem kapcsolódtak, akadálytalanul megtarthatták a magok fajiságát. Ha ez nem lett volna így, ha a magyar faj a beolvasztás politikáját erőszakos eszközökkel gyakorolta volna, akkor ma nem lenne a régi, Nagymagyarország területén más, mint magyar fajbéli s akkor a békediktátum szerzőinek nem lett volna okuk az országot azon a címen feldarabolni, hogy a nem magyar fajbéliek nem kényszeríthetők ennek az uralma alá. Hogy egyébként a magyar faj mennyire türelmes, ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy ahol a rendiség korszakában, midőn a földesúr közjogi hatalma jobbágyai felett törvényes intézmény volt s mikor ennél fogva módjában állott volna a földesúrnak jobbágyait hatalmi eszközökkel is a magyarságba olvasztani, ez nemcsak, hogy meg nem történt, hanem erre kísérletek sem tétettek. Jól tudjuk, hogy a magyar földesúr tót jobbágyaival tótul, oláh jobbágyaival oláhusul beszélt s ily módon az utóbbiaknak az eredeti fajiságuk fenmaradását nem akadályozta. És ezen az 1848-as alkotmányos reform sem változtatott s a faji eszme megizmosodása sem idézett elő e téren fordulatot.

Vonjuk le tehát ezekből a következtetést. Nagymagyarország, mint politikai alakulat, a nemzet lelkében élő közjogi őserőnél fogva egységes volt. Nálunk politikai téren nem ismerték a faji partikulariz-

must. Nálunk nem volt közjogi provincializmus. Az állam, mint egységes szervezet létezett. Emellett azonban a nem magyar fajbeliek faji és nyelvi különállását nem bántották. Évszázadokon keresztül úgyszólván a tudat alatt élt ez a lehetőség, melyet nem védtek törvények, mert arra nem is volt szükség. Amidőn pedig a faji öntudat ébredezni kezdett s a hazában élő nem magyar fajúak is kitermeltek magukból olyan elemeket, amelyeknek a fajisága önálló létet kívánt, más szóval, mikor az itt élő nemzetiségek kultúrája odafejlődött, hogy azoknak egyes tagjai a maguk fájának a nyelvén tudtak maguknak magasabb kultúrfokot szerezni s ahhoz ragaszkodtak is, akkor a törvényhozás gondoskodott ennek alkotmányos védelméről s ez volt az alap gondolata az alkotmányosság visszaállítását követően 1868-ban hozott, ú. n. nemzetiségi törvénynek is. (1868: 44. t.-c.)

Lehetetlen különben e tárgynál elhallgatni azt a tényt, hogy a magyar nemzet soha ezt a hazában élő, különböző fajok önálló kulturális processzusát hatalmi szóval megakadályozni nem igyekezett, sőt jóindulatú támogatásában részesítette azt. Jól tudjuk például azt, hogy a szerb és román kultúra első szárnypróbálgatásainál, az illető nyelvű nyomdák alapításánál, hazánknak minő szerep jutott. Alkalmunk lesz még alább kiemelni azt, hogy ennek a most említett két fajnak a civilizációja kezdetleges megteremtésénél micsoda szerepet játszottak a magyar állami hatóságok engedélyével, sőt támogatásával közreműködött kultúrtényezők: nyomdák, egyházak és iskolák. Mint-hogy pedig maga a magyar faj kultúrában természetesen folyton fejlődött, a hazában élő nem magyar fajok pedig saját kultúrájukat akadálytalanul fejleszthették, sőt hosszú időn át legtöbbjüknek magasabb volt a kultúrája, mint a haza határain kívül élő fajtestvéreiké, így lehetetlen okot találni arra, hogy az ország feldarabolása a nem magyar fajbeliek kulturális fejlődés-lehetősége okából vált volna szükségessé.

Berkes József idézi Szerbia közoktatásügyéről írt és fentebb említett tanulmányában *Sztanojevics belgrádi egyetemi tanár ama megállapítását, hogy a szerb nemzet öntudatos, modern nacionalizmusa. Délmagyarország szerbjei közt született meg.* Sztanojevics szerint Újvidéket tekintették a szerb Athénnek, ahonnan a keletkezőben levő szerb kultúra szétsugárzott a Magyarországon kívül élő szerbségre is. A löbb, mint száz évvel ezelőtt, 1816-ban alapított újvidéki szerb gimnáziumból került ki úgy az itteni, mint a balkáni szerbség egész

intelligenciája mindaddig, míg az önálló Szerbia megalakulásával és ennek következtében kultúrájának emelkedésével ezt a magyar földön megkezdett kultúrmunkát odaát szélesebb alapokra ki nem fejlesztették.

De egyébként is a szerb kultúra kezdeményező lépései nem a mai Jugoszlávia, hanem Magyarország területéről s részben Bécsből indultak ki. Amikor a délmagyarországi szerb telepítés történt és Csarnojevics Arzén ipeki patriarcha vezetésével s I. Lipót római császár és magyar király engedélyével, a Diploma Leopoldinum alapján a történelmi Magyarországnak a török hódoltság alatt kipusztított déli végeire az első szerb telepesek bejöttek, érthető, hogy kulturális téren is a befogadó hatalom védelmét kérték ki. A XVII. század végétől kezdve hosszú ideig aztán innen indult ki a szerb műveltség minden szárnypróbálgatása, különösen pedig az akkor még szigorú engedélyhez kötött nyomdák útján a legelső szerbnyelvű kiadványok megteremtése is, melyeknek Bécs és a budai Egyetemi Nyomda volt a forrása. De egyebekben is Magyarország volt a szerb kulturális és politikai élet jelentős részének a bölcsője. Azáltal t. i., hogy a szerbeknek a görög keleti egyház kebelében önkormányzatot biztosítottunk, lehetővé tettük az ő fejlődésüket egyházi kulturális téren is. A magyarországi Újvidék vezető szerepére a szerb kultúra terén, az ottani szerb gimnázium által, már rámutattunk. De ugyanott alakult meg több, mint száz évvel ezelőtt az első szerb kulturális és irodalmi egyesület, a *Matica* is, mely kisugározta a hatását Szerbiára is. Végül ugyancsak magyar földön, Nagybecskerekén jött létre 1868-ban az első szerb pártpolitikai program is. Beszédés tények ezek.

S ami Jugoszláviáról mondható, ugyanaz állapítható meg Romániáról is. A román kérdésnek egyik legalaposabb ismerője, *Jancsó Benedek* ad tárgyilagos adatokat arra nézve, hogy a román kultúra első szálai is Magyarországba vezetnek. *A román nemzetiségi törekvések története* című, még 1899-ben megjelent nagy munkája II. kötetében rendkívül bőséges adatokra támaszkodva mondja el, hogy a román kultúra fejlődésében a nálunk élt románságnak már oly időben is nagy szerepe volt, mikor Románia nem létezett mai, független alakjában s a két oláh fejedelemség — örökös harcoktól elgyengülve s egyrésztől a török, másrésztől az orosz parancsainak lévén kénytelen meghódolni — önálló kultúra megalapozására alig volt alkalmas. S a magyar faj türelmes

ségét és minden idegen kultúra iránt is megértő rokonszenvét mi sem illusztrálja jobban, mint az, hogy a román irodalmi élet úttörői, mint Klein Sámuel, Sinkai és Maior Péter egyenesen Budapesten fejtették ki élénk román történetírói tevékenységüket több, mint száz évvel ezelőtt. Különben a budapesti egyetemi nyomdában adták ki sok munkájukat is. Az sem közömbös a magyarok állítólagos türelmetlenségére s a más nemzetekkel szemben tanúsított, ellenségeink által ránk fogott rosszakarátára, hogy *Pesten már 1815-ben román négyesület alakult, különösen a román iskolák felkarolása végett.* Az pedig, hogy a XIX. század 30-as éveiben Balázsfalva lett a román irodalmi és tudományos mozgalom főfészke s hogy ott 1833-ban már román színházat alapítottak a gör. kath. püspöki papnevelő tanárai és növendékei s azt nagy lelkesedéssel támogatták is oly időben, midőn a kolozsvári magyar líceum növendékeit elzárással büntették — fegyelmi okból — azért, mert a kolozsvári magyar színházat látogatták: szintén nem utolsó bizonyítéka annak, hogy Magyarországon szabadon fejlődhetett már régen is a román kultúra, aminthogy most is kétségtelen, hogy az erdélyi románság kultúrfoka nagyobb volt a királyságbelinél. Az ország feldarabolása eszerint egy állítólag elnyomott kultúra felszabadítása, vagy egy magasabb kultúra megmentése végett tehát a román viszonylatban éppoly valótlan bázisra támaszkodott, mint a szerbeknél.

Egyébként annak illusztrálására, hogy a románság Magyarországon minő kulturális és politikai szabadságot élvezett, érdekes adatokat tár elénk a *Veritas* álnév alatti szerzőtől 1908-ban megjelent, *A magyarországi románok egyházi, iskolai, közművelődési és közgazdasági intézményei* című munka, mely egykorú hiteles adatok alapján készült. Eszerint *Magyarországban már 1837-ben jelent meg az első román hírlap*, míg az első román politikai újság 1838-ban jelent meg Brassóban. Ez a *Gazeta de Transilvania*. Az erdélyi románok középiskolái közül a Balázsfalván létesített intézet már 1834-ben román tannyelvű volt, sőt Belényesen már 1828-ban létesült ilyen intézet. Az *Astra*, a magyarországi, illetve erdélyi románok irodalmi és közművelődési egyesülete 1861-től kezdve működött. Végül az sem érdektelen, hogy a *legelső* román történelmi munka, amely azt igyekezett bizonyítani, hogy a románok a rómaiak egyenes utódai, Budán, tehát Magyarország akkori fővárosában jelent meg 1812-ben. Szerzője Maior Péter volt s jellemző a magyarok állítólagos politikai

türelmetlenségére, hogy mivel akkor cenzúra volt a könyvet kiadni hatósági engedély nélkül nem volt szabad, jelzett művét egyenesen a nádor engedélyével adta ki. Különben Maior volt az első, aki az addig cirillbetűt használó románoknak a latin betűk behozatalát ajánlotta ugyancsak Budán, 1819-ben megjelent munkájában.

Ez érdekes adalékokhoz aligha kell kommentár.

Más szempont alá esik az elszakított tótok kultúrája és pedig azért, mert ezeket — erőszakos és a tájékozatlan külföld félrevezetésére irányuló okoskodással — fajilag össze akarják olvasztani, vagy legalább is ekként szerepeltetni a csehekkel, létrehozván ily módon egy nem létező nemzetet, a *csehszlovákokot*. A csehek kultúráját nem vonjuk vizsgálódásaink körébe, mert arra a magyar fajnak sem közvetlenül, sem közvetve befolyása nem volt. A csehek nem alkotnak velünk sohasem állami közösséget, fajilag tőlünk távol állnak, kultúráinknak egymásra hatása — az általában a civilizált nemzetek közt természetzerűleg fennálló, sporadikus kölcsönhatásokon kívül — ismeretlen volt a múltban és az ma is. A *csehszlovák* nemzet terminológiájának hatalmi szóval történt bevezetése nem találkozott az irányadó cseh tényezők osztatlan helyesléssel sem és a cseh Tudományos Akadémia is visszautasította azt, arról pedig, hogy a tótok helyeselték volna, szó sem lehet, amire jellemző, hogy a tót politikai néppárt kiáltványban tiltakozott ellene. *Pechány Adolf* a Felvidék közoktatásügyéről írt tanulmányában érdekes adatokat nyújt arra nézve, hogy ezt a hybrid *nemzetalkotást* miként igyekeztek a cseh hatalom jelenlegi birtokosai tartalommal megtölteni. Az 1919. évi alkotmánytörvény kiegészítő részét tevő nyelvtörvény kimondja, hogy a köztársaság hivatalos állami nyelve a csehszlovák nyelv. Minthogy azonban ilyen nincs, érthető, hogy úgy a csehek, mint a tótok a maguk nyelvét erőltették államnyelvnek, illetve annak ekként leendő alkalmazását követelték. Végre hat évi harc után. 1925-ben kormányrendelet jelent meg, mely elismeri, hogy a csehszlovák nyelv tényleges és jogos *individualitása* megnyilvánul a *cseh és a szlovák hangzásban*. Valójában tehát két, bár egyformán szláv nyelvről van itt szó, amelynek azonban a mostani cseh impérium csupán hangzásbeli különbözőségét ismeri el, amivel szemben a tény az, hogy két különálló nyelv van, a cseh és a tót. Jellemző különben, hogy a csehek csak a tótokkal való politikai relációkban erőltetik ezt a nyelvazonossági teóriát, míg saját maguk, belső használatra, a

régi cseh területeket illetően, csak cseh nyelvről beszélnek. A köztársaság hivatalos Évkönyvében, mely az iskolai adatokat tartalmazza, a régi Csehországban, valamint Morvaországban és Sziléziában levő tanintézeteket egyszerűen csehnyelvűeknek jelzik, ellenben az úgynevezett Szlovenszkóban, vagyis a régi magyar Felvidéken levőket csehszlovák tannyelvűeknek. Tehát az eredetileg is cseh területen levő iskolák respektálják a tényleges helyzetet és őszintén bevallják, hogy csehül tanítanak, a szlovenszkóiak ellenben állítólag új nyelvet kénytelenek használni.

Ezek után nem lévén kétség aziránt, hogy nincsen csehszlovák, hanem csak cseh és csak szlovák, vagyis tót nyelv és kultúra, megállapíthatjuk, hogy ez utóbbinak a magyar impérium alatti fejlődése nem ütközött akadályokba s ha az a mi hazánk területén nem fejlődött annyira, mint a szerb vagy a román, ennek oka egyrészt a tót nép szeparatistikus hajlamainak a másik kettővel szemben tompított voltában keresendő, másrészt pedig abban, hogy intelligenciájának csak csekély hányada volt az, amely nem a magasabb magyar kultúrához csatlakozott s így saját fajbeli kultúráját nem fejlesztette, végül pedig a tót népre nem állván fenn — mint a románokra és a szerbekre — egy vele földrajzilag szoros szomszédságban élő, azonos fajú önálló államnak a centripetális ereje, kívülről ennek a külön kultúrának a hathatós előmozdítására hiányoztak az előfeltételek. Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a tót kultúra egyrészt jelentősen mögötte maradt a magyarnak s így a területi szétszakítás a kulturális haladás szempontjából semmiféle, tárgyilagosan ítélkező tényező előtt megokolható nem volt, másrészt pedig hogy a tót kultúra kifejtésére hazánk határain belül is megvolt a lehetőség s így országunk feldarabolása ezen a részen sem történt az elnyomott fajiság szükségszerű felszabadításának a wilsoni elvek alapján való kategorikus imperatívusából, hanem politikai és pedig Nagymagyarország létét egyáltalában megszüntetni óhajtó elhatározásokból.

Az elszakított területek iskoláinak nacionalizálása.

Tanulmányunk elején kifejtettük, hogy a Nagymagyarországtól elszakított területeken az ottani jelenlegi impériumok vagy kifejezetten, vagy burkoltan arra törekednek, hogy az eredetileg nem állami iskolákat teljesen állami irányítás alá vegyék s ezáltal azoknak a nemzetkisebbségek részére biztosított faji jellegét több-kevesebb nyíltsággal aláássák és megsemmisítsék. A módszer, amelyet e tekintetben ott követnek, a dolgok háttérét nem ismerő idegenek előtt a demokratikus haladás és az állami centralizáció tetszetős jellegét mímeli, valóban azonban nem egyéb, mint a legridegebb nacionalizálás. Ahogyan az ú. n. utódállamok közgazdasági téren is végrehajtották azt az átalakítást, amely minden számbavehető gazdasági vállalkozásban az ottani uralkodó többség vezető szerepét biztosította, éppúgy iskolapolitikájukban is arra törekednek, hogy ott, ahol a kisebbségi szerződések a kisebbségek iskoláinak valaminő alakban leendő fenntartását garantálják, azt csak akként engedélyezzék, hogy lényegileg megsemmisítsék a nem az ottani uralkodó népelem feltétlen szolgálatában álló intézeteket. Nézzük ennek a politikának a tevékenységét területenként, de előbb vessünk egy pillantást arra, hogy mit veszítettünk összesen iskolai téren Trianon által?

Berzeviczy Albertnek a *Zeitschrift für Politik* című berlini folyóirat 1927. évi 3. számában közzétett tanulmánya szerint ez a szomorú statisztika a következő képet mutatja. Elvesztettünk 2 egyetemet (Kolozsvár és Pozsony), 4 jogakadémiát, 2 gazdasági és 1 erdészeti és bányászati akadémiát, 26 kereskedelmi iskolát, 33 tanítóképzőt, 22 tanítónőképzőt, 120 gimnáziumot és reáliskolát a fiúk és 22-t a lányok részére 294 felsőbb népiskolát és több, mint 10 ezer elemi

népiskolát. Olyan kulturális vérvesztés ez, amely a mienkénél sokkal nagyobb nemzeteket is megviselt volna. S mi történt ezekkel az intézetekkel?

Az egyetemeket — melyek államiak voltak — a románok, illetve a csehek, Kolozsvárott, illetve Pozsonyban egyszerűen átvették s mint a saját államuk kulturális intézményeit tovább folytatják. Az igaz, hogy mi Szegeden és Pécsen új életre keltettük ezt a két elvesztett egyetemet éppúgy, mint a Selmecbányáról Sopronba átköltöztetett bányászati és erdészeti akadémiát is, ámde ez tulajdonképpen csak a tanári karoknak a további magyar állami szolgálatban való megtartását jelentette s amit a jelzett főiskolák új székhelyein azóta alkottunk, tudományos intézeteket, klinikákat stb., azt mind úgyszólván máról-holnapra, az annyi veszteséget szenvedett Csonka-Magyarország erejének nagy megfeszítésével sikerült csak létrehozunk. Ellenben az ú. n. utódállamoké lett mindaz a tudományos felszerelés és intézmény, amely egy főiskola elengedhetetlen járuléka és mégis keserűen kellett olvasnunk azt, hogy területi utódaink idegen, tájékozatlan egyének részéről mint fogadták el a dicséretet azért, hogy kulturális téren ők mi mindent alkottak, amint ez pl. a kolozsvári magyar egyetemnek román egyetemként történt felavatása és a világ számos állama hivatalos képviselőjének a megjelenése alkalmával történt. A tőlünk elvett jogakadémiák közül a csehek a kassai! megszüntették, a románok ellenben a nagyváradi fentartották, de mini román főiskolát.

Még sokkal szomorúbb adatokat találunk az elemi és középiskolákra nézve s e tekintetben először is *Romániát* nézve, ott a helyzet — *Szász Zsombor, Jancsó Benedek* és *Barabás Endre* adatai szerint, melyek közül a két utóbb említettnek a vonatkozó adatai *Az elszakított magyarság közoktatásügye* című, már említett gyűjteményes munkában, az első pedig *Erdély Romániában* című művében olvasható — a következő.

Erdélyben és a hozzákapcsolt bánági, valamint szorosabb értelemben vett magyarországi részekben a románok átvettek 5899 elemi iskolát, amelyből a magyar uralom alatt állami volt 1369, községi 476, görög keleti 1536, görög kath. 1119, ref. 501, róm. kath. 474. ág. hitv. evang. 276, izr. 43 és unitárius 29. Ezekből magyarnyelvű volt 3025, de 1924-ig már elrománosítottak, bezártak vagy elvettek ebből 2070-et, tehát az összlétszámnak kereken 68%-át. Hasonló

eredményt látunk a többi iskolatípusnál is, mert az ő területükre esett 151 polgári iskolából 62%. a 65 középiskolából 70%, a 29 tanítóképzőből 78% a 29 kereskedelmi iskolából 93% esett áldozatul. Részben román tannyelvvvel, részben nyilvánossági jog nélkül 1924-ben még több, a régi uralomtól átvett iskolatípus működött ugyan, azonban ezek éppen az említett jellegük miatt a magyarságra nézve már számot nem tettek. A szoros értelemben vett iskolákon kívül 3561 ismétlő népiskola is elveszett, nemkülönben 1002 gazdasági ismétlőiskola, 194 iparos- és kereskedőtanonciskola stb., úgyhogy a magyarság összes iskolavesztése ezen a területen nem kevesebb, mint 8076 volt. Ennyi magyaryelvű tanügyi intézménytől lett az erdélyi és kapcsolt részekbeli, kereken kétmillió főnyi magyarság megfosztva.

Mikor mindez megtörtént, alkotta meg Románia 1924 július 26-án az állami elemi oktatásról és 1925 december 22-én a magánoktatásról szóló törvényeit, melyeknek a megokolása kimondja, hogy Románia egységes állam s ezért kell a kötelező elemi oktatásnak is egységesnek lennie. Ennek a folyományaként az elemi iskola 4 alsó osztályában még megengedi az anyanyelven való tanítást, de a felsőbbekben a román tanítási nyelvet kizárólagossá teszi.

A jelzett törvény az elemi iskolák fentartását a községek köteletségévé teszi, tehát elméletben a községi iskola rendszerét állapítja meg, de — mint erre már egyszer kitértünk — azáltal, hogy a közoktatásügyi miniszternek megfelelőbbé teszi a községek költségvetésébe beállítsa, valójában az állami mindenhatóság elvét deklarálja s a látszólagos községi iskolákat államiakká teszi. A törvény végrehajtásánál azután bőven gondoskodtak arról, hogy a romanizáló törekvések, az állam befolyásának fokozatos fejlesztésével, mind erősebb alapot nyerjenek. Először is ott, ahol a lakosság magyar volta miatt kénytelenek magyar tannyelvű elemi iskolát megtúrni, annál a rendkívüli célzatossággal megteremtett alapelvű fogva, mely szerint *a községi iskolákban a tanerőket az állam alkalmazza és az fizeti*, azokba a magyar iskolákban is, ahol magyar a tanítási nyelv, olyan tanítókat küldenek, akik magyarul egyáltalában nem, vagy pedig csak rendkívül hiányosan tudnak s ráadásul illetményeik 50%-át még külön pótlékként folyósítják számukra, hogy így még nagyobb kedvet csináljanak nekik. Az a terület, ahol ezek a protekciós tanítók működnek, az

ú. n. *kultúrzóna*. Ezek a tanítók, ha ott végleg letelepednek, kapnak még *ajándékba* 10 hektár földet is. A régi magyar Imperium tősgyökeres magyar tanítóinak egész légióját szélnek eresztették, vagy pedig olyan szigorú vizsgálat letételére kötelezték a román nyelvből, hogy azok nagy része annak megfelelni nem tudott. Ezek helyébe viszont az említett, magyarul nem tudó tanerőket küldik még a magyar tanítási nyelvű elemi iskolákba is. A tendencia nyilvánvaló: mivel az iskolában a tanító s nem a növendék kezében van a hatalom, így kétségtelen, hogy amannak az akarata és fegyelmező, hogy ne mondjuk, terrorizáló befolyásánál fogva a gyermekek tanulnak meg románul s aztán a tanítás is nagyrészt így folyik. És ez ellen még a szülők sem mernek kifogást tenni, mert az uralkodó faj nyelvének minél gyorsabb megtanulása egyenesen életfeltétel a boldogulás bármely terén. Hogy aztán ekként lassanként elmosódik a gyermeknek magyar fájához való ragaszkodása, sőt ennek a belső tudata is, az természetes.

Romániának nincs is ezért szüksége nagyobb számú magyar tanítóképzőre. Kiemeltük fentebb, hogy hány ilyen intézetet vett át tőlünk a román imperium. Nos, mindebből magyar tannyelvű egyetlen egy maradt, Székelykeresztúron, de ez is csak 1925-ig állott fenn ebben a jellegében, míg ekkor gyökeres változtatást léptettek életbe, a tanítás nyelvét kizárólag románra tették s a tanítóképző magyar jellege csak annyiban maradt meg, hogy az oda beiratkozott magyar fiúk heti 3 órában tanulják a magyar nyelvet és irodalmi Sapientia sat.

Megdöböntő módon forgatták ki a magyar faj szerződésbiztosította ama jogát is, hogy saját gyermekeit magyar iskolába járathassa, a hivatkozott törvény ama rendelkezésével, mely szerint azon román állampolgárok, akik *anyanyelvüket elfeledték*, csakis román tannyelvű nyilvános, vagy pedig magániskolákban taníthatják gyerekeiket. Ez a joguszláv viszonylatban is létező s még bővebben kifejthető, ú. i. *névvegyelemzés* rendszere, mely a hatóságok kényére-kedvére bízza azt, hogy kiről állapítsák meg azt, hogy az illető eredetileg állítólag román volt s csak úgy magyarosodott el. A szülőnek az a természetes joga tehát, hogy gyermekét ott taníttathassa, ahol azt a legcélszerűbbnek véli, ily módon el lett kobozva mert mi sem könnyebb, mint hatósági hatalommal kisütni valakire azt, hogy eredetileg román anyanyelvű volt és csupán a magyar

uralom állítólagos erőszakoskodásának a nyomása alatt lett magyarrá. De még ha így is volna — feltéve, azonban meg nem engedve — akkor is, a népek életében állandóan tapasztalható és meg nem akadályozható folyamat az, hogy egyes fajok abszorbeálnak másokat, illetve a fajok egyedeit. Mennyi, eredetileg németnevű ember van például a franciák s mennyi francianevű a németek közt. Bevándorlás, házasság, kenyérkereseti viszonyok s a többség természetes asszimiláló ereje számos esetben megváltoztatják az illető egyén eredeti nemzetiségét. Ugyan ki gondolna arra a kultúrnépek körében, hogy az ilyenek eredeti fajiságát — mely talán évszázadokkal ezelőtt már áthasonult — visszacsinalja? Románia ezt is megteszi.

A szövetséges és társult főhatalmak és Románia közt 1919 december 9-én létrejött nemzeti kisebbségi nemzetközi szerződés — melynek tehát az egyes államok belső törvényeivel szemben kétségtelen elsőbbségét a nemzetközi jog általános elvei feltétlenül megállapítják — kimondja, hogy a faji, nyelvi, vagy vallási kisebbségeknek joguk van iskolákat fenntartani, sőt ehhez maga az állam költség szempontjából aránylagosan hozzájárulni is köteles. Az 1925 december 22-iki, említett törvény azonban a felekezeti oktatást *középkori maradványnak* deklarálván, megszüntette azt s így az e címen fennálló iskolákat egyszerűen *magánoktatási* intézetekké deklasszifikálta. Igaz, hogy a gör. kel. és gör. kath. román iskolákat is elvette, ámde minthogy ezek románok voltak s azok is maradtak, így jellegükön csorba nem esett, ámde a magyarság kulturális igényeinek a szolgálatára álló róm. kath. és protestáns elemi iskoláknak magánintézetekké átalakításával valójában a magyarságnak nyilvános iskolák fentartására irányuló jogát konfiskálták el, mert a magániskolák nem adhatnak állam-érvényes bizonyítványokat s kegyelemből megadhatja ugyan a miniszter a magániskolának a nyilvánossági jogot, de a vizsgálatok ily esetben a miniszter által kiküldött biztosok előtt teendők le. Az már aztán a jogfosztás további lépése, hogy magánintézetet általában csak miniszteri engedéllyel lehet felállítani s nem kell hozzá bővebb kommentár, hogy az ily eljárás során micsoda kálváriajárásban lehet részük az iskolafentartóknak. Arról, hogy az ekként magániskolákká deklarált felekezeti iskolák az állam részéről megfelelő anyagi támogatásban részesülhessenek, szó alig lehet, nem úgy, mint a külföldi közvélemény előtt annyiszor meghurcolt magyar Imperium idejében

volt, midőn a magyar állam *minden* felekezeti elemi iskolának, tehát *a román tannyelvű* gör. kel. és gör. katolikusoknak is oly tetemes államsegélyt juttatott, hogy az a tanító javadalmazásának a nagyobb részét tette ki s ennek a fejében csak azt kívánta, hogy a magyar nyelvet *is* tanítsák (jól megjegyzendő, nem az abszolút magyar tan-nyelvet kötötte ki), ami elvégre a növendékeknek is csak hasznukra vált. Valóban, a románok megtanítottak bennünket arra, hogy mi a sovinizmus, ami a mi esetünkben csak hangzatos vád, az övékében azonban sajnálatos valóság lett.

Mint jellemző kuriózumot említjük meg egyébként azt, hogy 1926-ban a román közoktatásügyi miniszter azt is elrendelte, hogy a kisebbségek által fentartott, tehát magánjellegű iskolákban a tanulók az óráközi szünetek alatt kizárólag csak románul beszélgethetnek egymással. A nyelvszabadságnak s a kisebbségi jogok respektálásának valóban klasszikus példája ez is.

De nem lenne teljes a románok elemi iskolai politikájáról szóló fejtegetésünk, ha meg nem említenők azt, hogy ha egy magániskolába román származású szülők gyermekei *is* járnak, akkor a tanítási nyelv csakis román lehet, míg egyéb esetekben az iskolafenntartó határozza azt meg. A zsidók pedig a magániskolák tekintetében akként vannak elintézve, hogy ők vagy román, vagy héber tannyelvű intézetet létesíthetnek. Tehát az erdélyi és bánági zsidók, akik jelentős részben magyarok, vagy a román tannyelvre vannak kényszerítve, vagy pedig egy holt nyelvre, amelyen az összes tárgyakat bizonyára csak nagy nehézségek árán tudják tanítani. Végül hangsúlyozzuk, hogy az összes magániskolákban is a harmadik osztálytól kezdve románul kell tanítani a román nyelvet, a történelmet és földrajzot. Hol vannak ezek az intézkedések a magyar törvényhozás liberális felfogásától, mely az 1883:30. t.-c.-ben még a nem magyar tannyelvű középiskolákban is csupán a magyar nyelv és irodalom tanítását írta elő a két felső osztályban kötelező magyar nyelven, úgyhogy a hazai, illetve erdélyi német, román, vagy szerb középiskolákban az említett s a dolog természete szerint csak magyarul tanítható tantárgyon kívül még az érettségi vizsgálaton is megengedte az intézet tanítási nyelvének a használatát!

Igen szomorú a magyarság szempontjából a romániai elemi iskolai oktatás ügye, de cseppet sem vigasztalóbb az a kép, melyet az ottani középiskolai oktatás nyújt. Mikor a románok átvették Erdélyben és

kapcsolt részeiben az imperiumot, a magyar tanárok nagy részét épp-
 úgy kiüldözték, mint a tanítókat. Minthogy pedig a középiskolákat
 igen gyors ütemben óhajtották a román kultúra melegágyaivá átala-
 kítani, viszont elegendő román tanár nem állott rendelkezésükre, való-
 sággal gyorsforraló rendszerrel képeztették az új „tanerőket“. Amit
 Hlinka páternek, a tót néppárt vezérének a lapja, a Slovák írt egy-
 szer, hogy a tőlünk elszakított Felvidéken a csehek már rendőrileg
 körözött egyéneket is tanítókul alkalmaztak az elszakítás első idejé-
 ben, s amit Juriga Nándor plébános, az egykori magyar országgyű-
 lési képviselő, aki itthon mindig a tótok elnyomatásáról panaszkodott,
 beszélt nyilvánosan, hogy t. i. „Prágában már nincsen hordár és
 Rriinnben szobaleány, mert mind elment Slovenskóba tanítónak,
 illetve tanítónőnek“, — mindez méltó analógiát talált a románoknak
 juttatott országrészekben is. 1919-ben és 1920-ban a kolozsvári, akkor
 már románná tett egyetemen tanfolyamot rendeztek középiskolai
 román tanárok kiképzésére s ezen akárhány falusi pópa is néhány
 hónap alatt tanári diplomát szerzett s minthogy ezek közül igen sokan,
 nem középiskolai végzettséggel, hanem sokkal kevesebb előtanul-
 mánnal mentek a papképző szemináriumokba, képzelhető, hogy Vj
 micsoda kultúrfokon álló egyének is kaptak középiskolai tanári képe-
 sítést. És az a legszomorúbb, hogy ezek nagyrésze ma is működik.
 A román lapok közül a tárgyilagosabbak többször maguk is leszögezték
 ezt a tűrhetetlen helyzetet és pl. Sotiriu brassói román líceumi
 tanár állapította meg azt, hogy sok az olyan román gimnázium
 Erdélyben, ahol még az igazgató is csak egyetemi hallgatóból lett
 kinevezve, vagy elemi iskolai tanítóból s az egész tanári karban egyet-
 len, szabályszerűen képezett tanár sincs és így még szerencse, ahol
 a mostani tanárok a gyorskurzust megelőzően legalább magasabb
 értelmiségi fokon működtek, mint pl. ügyvédek, gyógyszerészek, vagy
 vasúti állomásfőnökök voltak, sőt — és ez már valóban tragikomikus
 — volt olyan leánygimnáziumi tanárnő is, akinek az volt a képe-
 sítése, hogy szülésznői oklevéllel rendelkezett.

Ez a rendszer természetesen rövidesen megbosszulta magát és
 Anghelescu volt közoktatásügyi miniszter, mikor 1925-ben az érettségi
 (náluk így nevezik: bacalaureatus) vizsgálat szabályozásáról tör-
 vényjavaslatot nyújtott be, ennek a megokolásában kénytelen volt
 beismerni azt, hogy a külföldi egyetemek figyelmeztették a román
 kormányt a román középiskolákból odakerült egyetemi hallgatók ala-

csony tudományos előképzettségére, amelyen ha nem segítenek, kénytelenek lesznek a jelzett külföldi egyetemek a Romániából hozzájuk beiratkozótól felvételi vizsgálatot követelni.

A *kultúróna* rendszerét — bár nem törvényes alapon, mint az elemi iskoláknál — itt is, a középiskoláknál, bevezették a románok. A cél: annak a sávnak az elrománosítása, amely Csonkamagyarországból kiindulva, magyaroklakta vidékeken keresztül, a székelység egységes magyar tömbjéig vezet. Ha ezt az elrománosítást fokozatosan elérik, akkor a székelység magyar jellegét — csupa vele ellenséges elemmel lévén körülvéve — önmagában elsorvasztani remélik. E cél érdekében a leghetetlenebb megokolással zárták be az ebbe a szalagba eső magyar középiskolákat. A máramarosszigeti ref. főgimnáziumot pl. még 1921-ben azért zárták be, mert igazgatója állítólag irredenta tevékenységet fejtett ki, ami miatt hadbírószági eljárás is indult ellene. Az igaz, hogy ez az igazgató felmentésével végződött, de ez már nem változtatott az intézet sorsán. Kézenfekvő tehát, hogy csak ürügyet kerestek ennek a magyar iskolának a megfojtására, mert elvégre is ha még az igazgató tényleg elkövette volna is azt az izgatást, ennek következménye legfeljebb az ő elmozdítása, de nem az intézet megszüntetése lehetett volna. A nagyváradi premontrei főgimnáziumot hasonló mondva csinált okok miatt zárták be, míg az aradi katli. főgimnáziumtól azért vonták meg a működési engedélyt, mert állítólag pedagógiai szempontból nem tudott elég eredményt elérni. A külföldi egyetemeknek a román középiskolákból hozzájuk kerülő hallgatók előképzettségére vonatkozó kedvezőtlen ítélete után ez az aradi román ítélet igazán csak mosolyt fakaszthat.

A kultúrának most említett esetei — amelyeket bőven lehetne még folytatni a zilahi, a szatmári stb. középiskolák szomorú sorsának az ecsetelésével — kétséget kizáróan igazolják azt, hogy a román kultúrpolitikának félreismerhetetlen nacionalizáló céljai vannak. Nekik sok a mai magyar intelligencia, ennek a számát le akarják szorítani, vagy pedig a románságba beolvasztani, ők gyakorlatilag valósítják meg Mello Franconak, Brazília genfi delegátusának hírhedt elméletét, mely szerint a nemzeti kisebbségek problémája nem örök életű, mert az uralgó, vagyis a hatalmon levő faj az idő folyamával természetszerűen asszimilálja a kisebbségeket, tehát néhány évtized, mondjuk egy-két nemzedék múlva nem lesz kisebbségi kérdés. Ámde ezt csak ők gondolják így. Fajok beolvasztására a nyers erőszak nem elegendő.

Ehhez a kisebbségek faji öntudatának lassú kipusztulása s az erősebbnek kulturális és ethikai téren való elsőbbsége is szükséges. Már pedig ahhoz nem fér kétség, hogy a magyar faj ebben az irányban nem adja át a vezetést a románnak, sőt jellemző és közismert tény, hogy az erdélyi románok kultúrájukban ma is felette állnak az ú. n. regátbelieknek, vagyis a régi romániaiaknak. *Szász Zsombor* írja, hogy ez a kulturális differenciálódás rendkívül szembeötlő még a közvetlen szomszédságban is. Azok a régi erdélyi vármegyék, amelyek tehát magyar uralom alá tartoztak, az írni-olvasni tudók szempontjából messze felette állnak a velük közvetlen szomszédságban lévő, régi romániai megyéknek is. Így pl. Brassó megyében írni-olvasni tud a lakosság 74.9%-a, a vele szomszédos Prahova romániai megyében viszont csak 23.3%, Háromszék megyében 57.4%, a szomszédos Buzeu megyében 18.7 %, sőt le kell szögeznünk azt is, hogy még a tisztára románnyelvű Hunyad megyében is kedvezőbb a számarány, a szomszédos romániai Góry megyéénél, mert amott 24.7%-ot, emitt pedig csak 16%-ot mutat fel az írni-olvasni tudók statisztikája. Ezek beszédes számok, amelyekhez nem kell kommentár. Ezen változás csak hosszú, komoly kultúrmunkával lehetséges, de nem addig, amíg — mint Banu román államtitkár megállapítja — Romániában egy lélekre évente 150 liter alkohol elfogyasztása esik, holott a skandináv államokban csak 2 liter.

Ha a mai erdélyi és bánági magyar tanyelvű középiskolák mérlegét akarjuk felállítani, akkor megdöbbenéssel kell megállapítanunk azt, hogy a nyilvánossági joggal csupán a róm. kath. státus 7 fű- és 1 leányiskolája, a reformátusok 5 és az unitáriusok 2 iskolája rendelkezik, míg nyilvánossági jog nélkül 1 róm. kath. és 3 ref. középiskola taníthat. A múlthoz viszonyítva olyan veszteség ez, mely a jövőre nézve annál szomorúbb perspektívát nyújt, minthogy a felekezeti iskolák alól az azok fentartására rendelt ingatlanok fokozatos elvétele által végképpen kivonják a talajt. Ez nem más, mint burkolt szekularizáció, valójában pedig a legridegebb nacionalizáció.

Nézzük most azt, miként áll a magyar kisebbség iskolaügye a *csehszlovák* területen? Az egyetemi és főiskolai kérdést — melyről e fejezet elején összefoglalólag emlékeztünk meg — itt kikapcsolhatjuk s kezdjük a vizsgálódásainkat az elemi iskoláknál. A röviddel ezelőtt megjelent *The Hungarian Minorities in the Succession States* című tájékoztató mű adatai szerint az 1919-iki 189. számú csehszlo-

vák iskolatörvény értelmében kisebbségi nyelvű elemi iskolákat *lehet* felállítani olyan községekben, ahol legalább 40 olyan tanköteles gyermek van, akiknek az anyanyelve a már létező elemi iskola nyelvétől eltérő, polgári iskolát pedig ott *lehet* létesíteni, ahol legalább 400 ilyen gyermek van. Nem tekintve azt, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó növendékeknek ilyen, a tankötelesek bizonyos minimális számához kötött iskoláztatási joga ellentétben áll a kisebbségi nemzetközi szerződés rendelkezéseivel, amely nem ismeri azt az alapelvet, hogy a kisebbségnek csak bizonyos számú kisebbségi növendék létezése esetén van joga a saját anyanyelvén való oktatáshoz, hanem ezt a jogot általában dekretálja: le kell szögeznünk, hogy még ez a most említett csehszlovák törvény sem lépett életbe, ami látszólag előnyös lenne a magyarságra nézve, valójában azonban — alkalmazott törvény híján — a hatóságok önkénykedésének még nagyobb teret enged. Ebből folyik, hogy a ma állítólag magyar tannyelvű iskolákban is az egyes, kötelezően cseh, illetve tót nyelven tanítandó tantárgyakat oly nagy óraszámban adják elő, hogy a gyermekek négy évi oktatás után magyar anyanyelvükön már alig tudnak írni-olvasni is. Különbözik még maga a hivatalos cseh statisztika is beismeri, hogy a nem magyar tannyelvű iskolák száma évről-évre nő, míg a magyar tannyelvűeké fokozatosan fogy.

Még elrettentőbb azonban, ha nem az iskolák, hanem a tanítók számát tekintjük a magyar iskolákban, szembeállítva a nem magyar nyelvűekkel. Míg átlag 380 cseh, illetve tót lélekre esik egy tanító, addig csak 745 magyarra, vagyis a hatalmon levő faji többségről kétszer kedvezőbb arányban gondoskodtak a kultúra eme primitív kellékének, az elemi oktatásnak a realizálásánál.

S ha az elemi iskoláknál ilyen a helyzet, még rosszabb az a polgári, tehát a bizonyos magasabb műveltséget adó iskoláknál. Minden 6919 cseh, vagy tót lélekre esik ugyanis egy ilyen típusú iskola, ellenben csupán minden 59.254 magyar lélekre, úgyhogy ennek következményeként a legutóbbi iskolai évben kimutatott 4500 magyar anyanyelvű polgári iskolai növendéknek csak 41.8%-a járhatott magyar intézetbe, tehát a magyar gyermekek nagyobb felét már nem magyar iskolába kényszerítették. A tendencia itt is világos. Aminő nyelven kapja a növendék a magasabb kiképzést, annak a kultúrának a hatása alá kerül. Ezek a gyermekek tehát felnőtt korukban többé-kevésbé elvesznek a magyarságra nézve. S erről gondoskod-

nak a tanítói kar megfelelő pótlása útján is, mely a magyar pedagógiai erőket fokozatosan kiszorítja az iskolákból. Ezt az eljárást még az óvodákban is alkalmazták, úgyhogy az összes ily intézeteknek csak 2.1%-a magyarnyelvű s ámbár az óvodákat 4269 magyar gyermek látogatta, ezeknek csak 64.4%-a kapott saját anyanyelvű oktatást.

A Felvidék lakosságának túlnyomó része földművelő s ennek megfelelően 291 földművésiskola áll ott fenn, de ennek ellenére nincs egyetlenegy sem, ahol a tanítási nyelv a magyar lenne, jóllehet bizonyos, hogy a tót földműveseken kívül vannak ottan magyarok is. Ennek a következménye aztán az, hogy a legutóbbi iskolaévben az e típusú iskolák növendékei közül csak 0.9% — tehát a magyar földművelő lakosság százalékarányánál sokkal kisebb szám — volt a magyar. Minek is a magyarnak még a földművelésben is bizonyos kultúráit magába szívnia? Bizonyára így gondolkoznak ott a helyzet urai.

Kereskedelmi iskola csak egy van magyar tannyelvvel a Felvidéken s így az e szakmát tanulóknak csupán 2.8%-a volt magyar. A középiskolák adatai hasonlóan szomorúak. Ma már csak két olyan középiskola van ott, amelynek fő tanítási nyelve a magyar, ami annál megdöbbentőbb, mert ez az említett típusú iskoláknak csak 1.4%-át teszi ki, jóllehet a magyar fajnak a cseh hatóságok által megállapított arányszáma 5.6% (valójában 7.8%). Valóban ez a tétel sem szorul magyarázatra.

A tanítóképzők ügyében úgy áll a helyzet, hogy bár számtalan magyar tanítót elüldöztek s így gondoskodni kellene az utánpótlásról, mivel a Csonka-Magyarországon képesített tanítókat a csehek nem engedik be (de a románok és szerbek sem), még sincs az ú. n. Szlovénzón egyetlen magyar férfi tanítóképző sem, ellenben egy női képzőt mégis meghagytak. Rejtély lenne az, hogy honnan veszik majd az utánpótlást, ha nem látunk a szándékot, hogy ezzel ők tudatosan nem törődnek. És míg a magyarsággal ebben az iskola-típusban is ily mostohán bánnak, csehszlovák nyelvű tanítóképző 63 működik. A cseh kormány annyira nem respektálja a magyar kisebbség iskolai jogait, hogy pl. sem Kassán, amelynek kereken 44 ezer lakosából 33 ezer volt a magyar, sem Ungvárott, ahol 17 ezer lakosból 13 és félezer a magyar, a csehek által megszüntetett és átvett magyar gimnázium helyébe új magyar középiskolát nem engedélyez-

lek. A magyarság kultúrigényeinek ez a megtagadása annál elítélendőbb, mert a Felvidéken a városi lakosságnak több, mint a fele (ponztosan 52.7%) magyar volt, tehát, bármennyire csökkentette is ezt az arányt a csehek erőszakossága, éppen a kulturális szempontból magasabb fokon álló városok magyarságának a jogos igényei az ilyen hatalmi intézkedések által teljesen méltatlanul szorítottak háttérbe.

Nemcsak a magyar faj, hanem az ehhez szító tótság üldözését is jelenti a tanítói kinevezésekben megnyilvánuló politika. *Pechány Adolf* idézett munkájában hivatkozik Stefanekra, az ú. n. Slovenskóban működött közoktatásügyi főigazgatóra, aki maga bevallotta azt, hogy az állam — politikai szempontból — inkább akart cseh tanítókat alkalmazni, mint tótokat, mert az előbbieket politikai szempontból megbízhatóbbaknak ítélte. Ha ez nem így lett volna, akkor nem kellett volna a Felvidéken, tót szülöktől született, tehát a tót gyermekek anyanyelvét beszélő s ottani tanítóképző-intézetekben végzett annyi tanítót mellőzni, vagy kiüldözni — hogy a helyébe csehekét ültessenek. Azonban a cseh tanítóknak álláshoz juttatásával a kenyérre szoruló cseh intelligencia egy részének az elhelyezését oldották meg. Ma már a Felvidéken letelepedett csehek száma több, mint 800 ezer. Ebben a nagy bevándorlásban, az intellektuális feleslegék gyarmatszerű elhelyezésében különböznek a csehszlovákiai állapotok úgy a román, mint a szerb viszonyoktól. Ez utóbbiaknál intelligencia-hiány mutatkozik, nincs elegendő fajbéli tanult emberük arra, hogy betöltsék velük a politikai szempontból csakis a maguk fajtájabelivel betölteni óhajtott állásokat, azért neveztek ki — mint fentebb emlí-; tettük — pl. román középiskolai tanárrá is annyi, erre kvalifikálatlan egyént. Igaz ugyan, hogy Csehszlovákiában is a megszállás első idejében, csakhogy cseh nemzetbeli jusson álláshoz, nem válogattak a kvalifikáltabbak közt s erre világít rá gúnyosan Juriga idézett mondanása is. Ámde az évek telésével bizonyára köztük is fokozatosan szaporodik az egyes állásokra minősítettek száma s ehhez járul az a körülmény is, hogy a régi Osztrák-Magyar Monarchia közös hadseregének különböző intézményeiben, aztán a volt osztrák-magyar közös hatóságoknál, nemkülönben a régi Ausztria számos hivatalában stb. a tisztviselők és alkalmazottak jelentős — a cseh nép számbeli arányát messze meghaladó — része cseh volt. Az ilyen értelmi-ségi túlprodukción az összeomlás után a cseh kormánynak el kellett helyeznie, vagy pedig ha ez az elem régi hazája határain belül

akart maradni, akkor az újabb generáció számára kellett pozíciót és megélhetést szerezni. Íme, erre a célra mutatkozik önáluk alkalmasnak a gyarmatszerűen kihasznált Felvidék. A csehek Magyarországon! Akárcsak az 1848—49-iki szabadságharcot követő, közel két évtized alatt! Ez a mai helyzet szignatúrája.

Azt már említettük, hogy Csehszlovákiában nem államosították az elemi iskolákat s épp azért ma is azoknak csak kisebb része állami, de ők a tanítási nyelvre vetik a fősúlyt s itt a szlavizálás tempójában türelmetlenek. A *névvégelemzésnek* a románok iskolapolitikájánál már említett rendszere a cseheknel is megvan és pl. a magyar tanuló is köteles a cseh, illetve tót iskolába járni akkor, ha tótajkú községben született, vagy a családi neve tótosan hangzik, továbbá a fentebb említett, de még életbe nem lépett törvény érvényessé válásáig is a magyar tanuló ott is kénytelen a tót iskolát látogatni, ahol a lakosságnak legalább 20%-a nem magyar, mert a cseh törvényhozás — teljesen önkényesen — a kisebbségi szerződésekben nem ismert azt az elvet állította fel, hogy a kisebbség nyelvi jogait csak ott respektálja, ahol az legalább is a lakosság egyötödét teszi ki. Nos, a magyar gyermekek, illetve szüleik magától értetődő iskola-választási jogát ilyen feltételektől tenni függővé, mint ahogyan azt az imént elmondottuk, menteni és jogosnak mondani semmiképpen nem, de megmagyarázni, az ő szempontjukból, igenis lehet: a be nem vallott, de tendenciózusan követett elszlávosítási szándékkal. És ebben van a magyarság tragikumának egyik leglesújtóbb bizonyítéka. *Aszerint a véletlen szerint, hogy a Trianon bölcsei hova szabdalják azt a magyart: a csehekhez, a románokhoz, vagy a szerbekhez-e, azt követelik most tőlük, hogy csehekké, románokká, vagy szerbekké legyenek.* Nem hisszük, hogy lett volna a világhistóriában még egy eset arra, hogy ilyen *va banaue*-ot játszottak volna egy nemzettel. Legyőzések, erőszakos foglalások voltak a történelemben, de egy ezeréves fajnak — a látszólagos kisebbségi védelem mellett — a pusztai véletlenre bízni valamely idegen fajhoz való asszimilálódását — ez igazán keserű sors!

De nézzük most *a szerb, illetve jugoszláv* iskolai helyzetet. Számszerűleg ezen a területen a legkisebb a fajmagyarság vesztesége, mert míg román uralom alá kerekén 1 millió 700 ezer, cseh uralom alá 1 millió 100 ezer magyarnyelvű egyén jutott, addig a szerbek csak 560 ezer felett szereztek imperiumot. (Itt, mint fajmagyar veszteséget.

pótlólag megemlítjük a Nyugatmagyarország elszakítása által tőlünk elvett 26 ezer ottani magyar anyanyelvű állampolgárt is. Nyugatmagyarországot különben nem lehet a másik három relációval azonos szempontok szerint elbírálni. Ennek a területnek az elvesztését reánk nézve nem annyira a fajmagyarság tetemes számának elvesztése, mint inkább a politikai ethika alapjának az a hiánya teszi visszataszítóvá, hogy egy, a világháborúban velünk együtt küzdött, négyszáz éven át ugyanazon dinasztia alatt élt államalakulat, Ausztria, a szerencsétlenül végződött háború után, a győztes ellenséges hatalmak érthető politikai szándékkal felajánlott ajándékát fogadta el saját fegyvertársa birtoktestéből.)

A Jugoszláviához került magyar kisebbség elemi iskoláinak a rendszerét az ú. n. *vidovdani* (vagyis Szerbia védőszentjének, Szent Vitusnak, vagy Vidnek a napján 1921-ben hozott) alkotmánytörvény állapította meg és pedig nem akként, hogy a nemzeti kisebbségek iskoláztatási rendszerére nézve különálló szabályokat állított volna fel, hanem oly módon, hogy az elemi iskoláztatás kérdését egységesen szabályozta. Ez az alkotmánytörvény kimondja, hogy az *elemi oktatás állami feladat*, aminek további folyományaként csakis állami elemi nyilvános iskolák vannak s ezek mellett csupán magániskolákat tűr meg. Ennek a döntő princípiumnak a megállapításával kapcsolatban életbeléptették a régi Szerbiában érvényben volt 1904-iki évi népoktatási törvényt is, mely 1919-ben csakis az ú. n. Vajdaságra (tehát a Magyarországtól elvett s az abszolutizmus osztrák uralma alatt szintén ekként nevezett területre) és azonkívül még csak Montenegróra lett kiterjesztve. *Berkes József* Az elszakított magyarság közoktatásügye című munkában közzétett tanulmányában találóan mutat rá arra, hogy a régi szerb népoktatási törvényt sem a régi Horvát-Szlavonországban, sem az Ausztriától elvett szlovén területen, sem Dalmáciában, sem Bosznia-Hercegovinában nem léptették életbe, minthogy a horvátoknak megvolt a maguk régi, az ő autonóm törvényhozásuk által alkotott népoktatási törvényük, a többi említett területeken pedig a régi osztrák, vonatkozó törvények éltek, megfelelő helyi módosításokkal. A jugoszláv kormány tehát nyilván elismerte, hogy ezek a törvényalkotások az övéinél tökéletesebbek, tehát nem is helyezte azokat hatályon kívül. Ellenben Montenegróra nézve kétségkívül haladást jelentett még a régi szerb törvény is, ott tehát ez a körülmény okolta meg annak a hatálybalépését, a Magyarországtól elszakított

részeken pedig el nem tagadhatóan politikai célja volt a szerb törvény hatálya kiterjesztésének. Ez az a pont, ahol a nyíltan be nem vallott s nem egyforma eszközökkel szolgált, de egyenlő következetességgel követett nacionalizálási elv mindhárom ú. n. utódállamot egyformán vezette. Romániában az elemi iskolák községivé tétele nem egyéb, mint az állami mindenhatóság dekretálása, Csehszlovákiában a magyar nyelvű iskolák felállítása és fenntartása elé állított akadályok és a magyar eredetű, vagy legalább is magyarországi születésű tanítói elemnek a csehek által történt háttérbeszorítása, Jugoszláviában pedig az a tény tükrözteti vissza ezt a tendenciát, hogy a régi országhatáron belül létezett kizárólagosan állami elemi oktatást a kulturaliter alacsonyabb fokon álló Montenegrón kívül csakis a Vajdaságban vezették be, hogy így egyrészt halálos csapást mérhessenek az ottlévő felekezeti iskolákra és ezúton a magyar fajra, másrészt pedig a ridegen véghezvitt állami centralizáció útján a szlavizálási törekvéseket ezen a jelentős ponton eredményesen szolgálhassák. Az ekként államosított felekezeti, nemkülönben községi elemi iskoláknál az állam — éppúgy, mint Romániában — Jugoszláviában is csak a tanerőket fizeti, ellenben az összes anyagi kiadások a községenként, vagy járásonként szervezett iskolai organizációkat, az ú. n. iskolaközségeket, vagy iskolajárásokat terhelik. Ha pedig ezek az iskola fenntartására nem képesek, akkor az államtól nem állandó támogatást, hanem kölcsönt kaphatnak. Ez a rendszer aztán megásta a régi felekezeti és községi iskolák sírját, és, mert a tőlünk a szerbek által elszakított területen az összes elemi iskoláknak körülbelül csak egyharmada volt állami — amelyeket a szerb uralom természetesen azonnal átvett — a Vajdaságban levő elemi iskolák döntő többségű része elveszett a felekezetek és községek s ezáltal a magyarság és az ott élő németiség kárára.

A nemzeti kisebbségeknek ama jogát, hogy azok iskolákat tarthassanak fenn, a szerbek akként kerülik meg, hogy magyar községekben engedélyeznek ugyan ily tanintézeteket, azonban tanítókul szerbeket alkalmaznak, míg a régi magyar tanítók közül azokat, akiket nem üldöztek ki, széthelyezik távoleső országrészekbe, Macedóniába és Montenegróba. Erre az egységes állami népoktatás rendszerében a formális joguk megvan ugyan, de bizonyos, hogy ekként a magyar tanítóknak a fajbeli gyermekekkel való összekötöttségüket s reájuk gyakorolt nemzeti hatásukat akarják és tudják semmivé tenni. Azokon

a helyeken továbbá, ahol a magyarság kisebbséget alkot, ennek a gyermekei számára állítanak ugyan magyar iskolát, illetve a meglévő szerb állami népiskolában magyarnyelvű párhuzamos osztályt, de csak akkor, ha arra legalább 30 növendék jelentkezik. Ha ennél csak eggyel is kisebb a jelentkezők száma, akkor a magyar növendékeknek a szerb iskolába kell beiratkozniuk. Tehát a kisebbségi szerződés által biztosított feltétlen jogot a szerbek is éppúgy kijátsszák, mint a csehek, az említett 20%-os kisebbségi követelésükkel. És még ezenfelül ott, ahol a szerb iskolában van is magyar párhuzamos osztály, ott a szerb nyelven kívül a földrajzot és a történelmet is szerbül kell tanítani. Itt is hivatkozhatunk tehát a már többször említett magyar középiskolai törvény liberalizmusára, mely a nem magyar tannyelvű középiskolákban is csupán a magyar nyelv és irodalom magyarnyelvű tanítását követelte, pedig a gimnáziumok már szellemileg fejlettebb generációja meg tudott volna birkózni más tantárgyaknál is a magyar nyelvvel. A földrajz és történelem szerbnyelvű oktatása kétségtelenül nemzeti célt követ, azt, hogy az új államalakulat geográfiáját és történelmét a gyermek egyedül annak a tudatnak a hatása alatt tanulja meg, hogy ott csakis a mai uralkodó hatalom szava a döntő s csak az ő felfogása szerinti anyag tanítható.

A szerb viszonylatban a *névvegyelemzés* rendszere szintén fennáll, sőt övék a szomorú dicsőség, hogy ezt elsőnek vezették be. Az 1922. február 20-án e tárgyban kiadott közoktatásügyi miniszteri rendelet értelmében a tanulók nemzeti hovatartozósága az atya szerint döntendő ugyan el, de kétes esetekben az állami hatóság bizonylata döntő a tekintetben, hogy az atya melyik nemzetbelinek tekintendő. El lehet képzelni, hogy ezek a bizonyítványok minő tendenciózusak voltak. Ha az atya neve nem volt tisztán magyar hangzású, vagy ha még magyarul is hangzott, de olyan volt, hogy az szerbnek is vétethetett (pl. Kovács, mely név alapját képező *foglalkozás* szerbül is ekként hangzik), akkor nem volt reá eset, hogy másnak tekintették volna az atyát, mint szerbnek, jóllehet köztudomású, hogy más fajbeliek is számtalanszor beolvadnak egy-egy fajba és esetleg évszázadok óta már így élnek. A névvegyelemzésnél követelt gyakorlat aztán az volt, hogy ha az atya magyarságát már semmiképpen sem lehetett tagadásba venni, de az anya szláv származású volt, akkor ez esetben is szlávnak tekintették a gyermeket s ezt szépen meg tudták okolni azzal, hogy ha a nem magyar, hanem szláv

anya keres a gyermeke megmagyarosítása ellen *oltalmat*, akkor annak a hatóság köteles a támogatására sietni. Igazán, ha nem lenne oly szomorú, mosolyogni kellene az ilyen hipokrizisen, hiszen csak el lehet képzelni, hogy minő „szelíd“ befolyások alatt keresett az ilyen anya — magyar férje mellett — úgynevezett „támogatást“ az ő szerbségének a védelmére! Megjegyzendő különben, hogy a névvegyelemzés famózus rendszerét az 1927. év őszén megejtett választások alkalmával az akkori közoktatásügyi miniszter elejtette, illetve hatályon kívül helyezte, amiből a magyar szülők arra következtettek, hogy ezen a téren javulás áll be. Sajnos azonban, rövidesen tapasztalhatták, hogy az egész intézkedés tulajdonképpen csak a képviselőválasztások idejére alkalmazott trükk volt, mert amint azok lezajlottak, a névvegyelemzés ismét hatályba lépett. Ezt talán nem mondták, vagy rendelték el így egészen nyíltan, de a balkáni szokás ezt nem is véli szükségesnek. Elég, ha az alárendelt hatóságok *nem értenek meg*, vagy pedig *tévesen magyaráznak* egy rendeletet. A legfőbb hatóság ekként mindig ki tudja mosni magát, a dolog lényege azonban az marad, hogy tovább folyik a sérelmes intézkedés. Így most az ősszel előfordult olyan eset is, hogy egy falusi elemi iskolában a magyar és a német gyermekeket a megfelelő magyar és német osztályokba írták be s azok egy darabig ott is tanultak. Egy feljelentés alapján aztán, mely szerint elmagyarosítják a tanulókat, egyszerűen beosztották a magyar gyermekeket a szerb osztályba, jöllehet egy szót sem tudnak szerbül. Majd megtanulnak, gondolják magukban az iskolaügyi hatóságok, a nemzeti kisebbségek jogvédelmének nagyobb dicsőségére. Ilyen körülmények közt igazán nincs mit csodálkoznunk azon, hogy Jugoszláviában minden tisztviselő ipso facto köteles a szerb iskolába járatni a gyermekét, akárcsak Romániában is hasonló „gyengéd“ erőszakkal intézik el a hasonló eseteket.

A magyar iskolák jövőjére nézve nem közömbös Jugoszláviában a tanítóképzés. Minthogy pedig Csonka-Magyarországból ide sem engednek be képesített tanítókat, kötelességük lenne nekik a magyar tanítóképzésről gondoskodni. Ámde Jugoszláviában egyetlen ily tanintézet sincs s az egyedüli „engedmény“, amelyet tettek, az, hogy a zombori állami tanítóképzőben felállítottak egy magyar tanszékét, nyilván azzal a szándékkal, hogy ott képezék ki az ő szájuk íze

szerint megbízható szerb fiúkat a kisebbségi magyar iskolák jövőendő tanítóitól is.

A magániskolákban, melyeknek nyilvánossági joguk nincs, csak a 4 alsó osztályt engedélyezik, ezek tehát csonka-intézetek. De jellemző az is, hogy az elemi iskola 5. és 6. osztályában (a nyilvánossági jogúakban) már feltétlenül csakis szerb a tanítási nyelv, tehát a kisebbségi jelleg ezekben az osztályokban teljesen elenyészik. Azt sem lehet továbbá megemlítés nélkül hagyni, hogy a vallásoktatás tekintetében itt is erősen racionalista felfogás uralkodik, akárcsak Csehszlovákiában. A jugoszláviai középiskolák 7. és 8. osztályában ugyanis nincs már vallástanítás, a kereskedelmi iskolákban pedig egyáltalában nincsen. A hitoktatókat különben is arra kötelezték, hogy az állami bizottság előtt vizsgázzanak, tehát nem a saját felekezetiük bizonyítványával vannak feljogosítva erre a funkcióra, azonkívül pedig a hittani tankönyveket nem az egyházi hatóság approbálja, hanem az állami, ami nyilvánvaló ellentétben áll az egyházjog elismert szabályaival.

Sivár a helyzet a középiskolák ügyében is. Ma csak egyetlen magyar középiskola van Jugoszláviában és pedig Zentán s így megérthető, hogy az ettől távollakó, szerényebborsú magyar szülőnek nincs is módja arra, hogy gyermekét itten iskoláztassa. De hiszen ezt is akarják a jelenlegi helyzet urai. Az összes magyar középiskolák megszűntek, illetve 1920-ban államosítva lettek, még a kir. kath. jellegűek is. Arról pedig, hogy magyar fiú Jugoszláviában magyarnyelvű felső oktatásban részesüljön, szó sem lehet. Akik a csonka országba jönnek ily tanulmányaikat folytatni, azoknak mindenféle nehézséget okoznak az útlevelkiadás terén s különben is hiába szereznek itt oklevelet, azzal otthon nem alkalmazzák őket. Viszont a magyarságnak még a régi uralom idején tett amaz „engedményt“ is, hogy a belgrádi és zágrábi egyetemeken volt egy-egy magyar tanszék, megszüntették. Érdekes ezt tudni akkor, mikor a budapesti egyetemen változatlanul fennáll a horvát-szerb és a román nyelv és irodalom katedrája.

E fejezet kiegészítéseként meg kell még néhány szóval emlékeznünk arról is, hogy az elszakított Nyugatmagyarországon, az ú. n. Burgenlandban iskolai téren minő változás állott be az imperium-változás következtében. Ennek a területnek fajmagyar lakossága a mi statisztikánk szerint — amelyet fentebb adtunk — csak 26 ezer lélek.

volt, de az osztrákok ebből is csak 16 ezret ismernek be, amellyel szemben őszerintük 230 ezer német és 40 ezer horvát anyanyelvű lakos van ott. Az imperium-átvétel iskolai szempontból ott sokkal kisebb megrázkódattással járt, mint a többi elszakított részen, amit egyrészt az ottani összlakosság lélekszámának aránylag csekélyebb volta, másrészt pedig a fajmagyarságnak abban képviselt kisebb száze-léka magyaráz meg.

Csupay Lajos elmondja a többször említett, Kornis-féle gyűjteményes munkában, hogy az úgynevezett Burgenlandban azoknak a tanítóknak a száma, akik állásukból el lettek moz-dítva, minimális volt, körülbelül csak 20—30. A tanítók nagy-része német születésű lévén, az új uralom alatt vagy a nagy-német, vagy a szocialista irányzathoz csatlakozott és asszimi-lálódott, úgyhogy az elemi oktatás ott azonnal németté lehetett. Magyar iskolát azután csak ott engedélyezett az osztrák hatóság, ahol a lakos-ság egészen magyar volt, így csupán 5 ilyen iskola létesült. Az isko-lák nagyrésze különben megmaradt felekezetinek és pedig a lakosság vallási megoszlásának megfelelően naggyobára róm. katolikusnak. Van egyébként 2 teljes és 1 csonka középiskolájuk és 1 kereskedelmi iskolájuk. Ez utóbbi az egyetlen, ahol a magyar nyelvet kötelezően tanítják. Megjegyzendő még, hogy elemi iskolai rendszerük a 8 osztá-lyos bázison épült fel.

Bármily sajnálatos a magyar iskolaügy pusztulása ezen a terüle-ten is, mégis ahhoz viszonyítva, amit a többi relációkban veszítettünk, ez aránylag a legkisebb veszteségünket tünteti fel.

Az elszakított területek magyar iskolaügye nemcsak a mi szem-szögünkből nézve nagyon elszomorító, hanem az általános kultúrának is kimondhatatlan vesztesége, mert sok évszázados, annyi áldozattal és önzetlenséggel létesített intézmények felett húzták meg a tőlünk elszakadt országrészekben a halálharangot, ahol pedig egyelőre még a megkegyelmezés reménysugara integet a magyarság felé, ott sem lehet sohasem tudni, hogy mikor foszlik szét ez az utolsó sugár is. Az ország feldarabolása óta lefolyt végzetes esztendők ugyanis meg-tanítottak bennünket már arra, hogy a jövő elé a legnagyobb pesszi-mizmussal nézzünk.

VI.

Az egyházak szétszakítása és elszegényesítése

Magyarország nemcsak földrajzi és közigazgatási egység volt, hanem egyházkormányzati szempontból is, az évszázados fejlődés-alapján, oly egységesen alakult ki, hogy a békediktátum ezen a téren is régi, a nép lelkében gyökerező intézményeket döntött meg. Az országnak e tekintetben kiépített struktúrájáról összefoglaló képet adnak azok az adatok, amelyeket *Olay Ferenc* nyújt már említett munkájában. Ezek szerint Nagymagyarország 18 róm. kath. püspökségéből 4-nek az egész területe elveszett és pedig a nyitrai, a beszercebányai, a szepesi és az erdélyi püspökségé, míg érintetlen csak 3 maradt, Székesfehérvár, Veszprém és Eger. Az összlétszámnak tehát csak $\frac{1}{3}$ -a az, amely a nagy megrázkódtatás után is háborítatlanul folytathatta munkáját. Hogy mit jelent ez, az könnyen megérthető, ha tudjuk, hogy nálunk az egyházak és speciálisan a püspökségek nem egyedül egyházkormányzati alakulatok voltak, hanem iskola-ügyünknek évszázados pillérei és társadalmi, meg karitatív tevékenységünknek a jelentős támaszai is. A régi államterületen volt 3310 plébániából csak 1432 maradt meg, tehát a kath. egyházkormányzati tagozat alapjainak is több, mint a fele hiányzik ma.

A 7 gör. kath. püspökségből 3 veszett el teljesen, Lugos, Szamosújvár és Fogaras, illetve Balázsfalva. E románajkú püspökségek kikapcsolásánál azonban fájdalmasabb a magyarságra Hajdudorog részleges elvesztése, mert ennek a magyar anyanyelvű gör. kath. hívók részére hosszú küzdelmek után létesített püspökségnek a fele szintén elszakadt tőlünk, amennyiben 83 plébániája maradt nálunk, míg 80 Romániáé lett. Ez tehát szintén a mi fajunk vérvesztését jelenti.

A gör. keleti 7 püspökség közül Nagyszeben, Karánsebes és Versec egész területükkel az elszakított országrészekbe esnek, míg az ara-

dinak, a temesvárinak és az újvidékiek egy kis csonkja, összesen 27 plébánia van a mostani Magyarorszában.

A reformátusok egyetemes egyházi organizmusából kiszakadt az egész erdélyi kerület s ugyanaz történt az evangélikusokkal is, míg a többi egyházkerületek mindegyike súlyos veszteséget szenvedett. A reformátusoknak a Dunáninnen, Dunántúl, Tiszáninnen és Tiszántúl organizált területeik estek ebbe a csoportba, az evangélikusoknak pedig bányai, dunántúli, tiszai és dunáninenni kerületeik. A reformátusok nem kevesebb, mint 1078 lelkészi kört vesztek, amivel szemben csak 1008 maradt meg, míg az evangélikusoknál 706 veszteséggel szemben 404 a maradvány. Ez a két protestáns egyház tehát támaszának nagy részéről lemondani kényszerült.

Az unitáriusok egyetlen egyházkerületüket Kolozsvár székhellyel vesztek el s a csonka országban csak 4 lelkészségük maradt.

El lehet képzelni, hogy az ilyen erőszakos szétszakítás bármely felekezet körében is, amely nagyobb területre egységesen volt megszervezve, minő végzetes csapást jelent. Nem lehet ezt a súlyos ügyet akként felfogni, hogy egyszerűen néhány száz, vagy ezer plébánia, vagy lelkészi kör szakadt el, mert egy-egy püspökség, vagy egy-egy egyházkerület szerves egész volt egyházkormányzati, iskolaügyi és egyháztársadalmi szempontból is. És ha hozzávesszük a kérdés gazdasági hátterét is, akkor még inkább szembetűnik a komplexum megrázkódtatása. A 18. róm. kath. püspökségből pl. — mint említettük — 4-nek az egész területe elveszett s azzal együtt ingatlan vagyona is. De 11 olyan püspökségünk maradt, amelynek csak egy részét — kisebbet-nagyobbat — csatolták az ú. n. utódállamokhoz, a többi meg a csonka országban maradt. Igen soknál történt meg az, hogy az ingatlan-vagyon egy-egy nagyrésze elcsatolt területen fekszik, mint pl. az esztergomi érsekségé, melynek a vagyona leginkább a Duna balpartján fekvő, amely Csehszlovákiának jutott. Hihetetlen komplikációkat idézett elő Trianonnak ez a semmiféle logikus szempontot figyelembe nem vevő rendelkezése. De hasonló vagyonjogi eltulodások vannak más egyházmegyékénél is, mint pl. a kassainál, a nagyváradinál stb.

Maguk az egyházfők nem kerülhették el az ú. n. utódállamok erőszakos intézkedéseit még a saját személyükre nézve sem. Ha a közelmúltban lefolyt esztendő szomorú évlapjait forgatjuk, megdöbbenéssel látjuk, hogy a tőlünk elszakított részekben egész sor püspököt távolítottak el egyház- és köz jogilag jogosan és méltóan betöltött pozi-

dóikból. A csehek kiutasították Batthyány Vilmos gróf nyitrai, Rajnai Farkas besztercebányai és Balás Lajos rozsnói róm. kath. püspököket s ugyanezt tették a románok Glattfelder Gyula, a Temesváron székelő, úgynevezett Csanádi r. k. püspökkel. A gör. kath. egyháznagyok közül a vándorbotot voltak kénytelenek a kezükbe venni, ugyancsak a csehek erőszakos intézkedésére, Novác István eperjesi és Papp Antal ungvári gör. kath. püspökök. Egyszerű lelkészeket is tömegesen utasítottak ki azon ürügy alatt, hogy irredenta működést fejtenek ki és ezek közt szembeszökő egy pozsonymegyei öreg plébános esete, aki közel félszázadon át működött egy helyen s annyira szereték, hogy már az új uralom idejére parlamenti képviselővé is választották, de a cseh hatóságokat mindez nem akadályozta meg abban, hogy kiutasítsák őt a köztársaság területéről. Ez Palkovics Viktor, gutori plébános volt. Valóban példátlan, hogy egyházi férfiakat, akik hosszú időn át munkálkodtak, akikre sok-sok ezer hívő lelki gondozása volt bízva, pusztán azért, mert az új urak politikai felfogásától, magától érthetően távol voltak, egyszerűen kiüldözzenek, törvény-szerűen elfoglalt és gyakorolt méltóságuktól és hivataluktól megfosznak csak azért, hogy helyüket olyanokkal tölthessék be, akik faji származásuk, vagy politikai velleitásaik okából az új hatalmasokhoz közelebb állottak. És micsoda kálvárián kellett akárhánynak közülük még keresztülmenni! A nyitrai püspöknek, Batthyány grófnak pl., aki azonkívül, hogy mint püspök előkelő egyházi állást töltött be, egy ősrégi magyar főúri családnak is sarja volt, el kellett tűrnie azt, hogy püspöki palotájába cseh légionáriusokat szállásoljanak be, akik ott éjszakánként rosszhírű nőekkel orgiákat csapnak; a püspöki palotára ezek az emberek kitűzték a huszita zászlót s a karácsony éjjelén ősi szokás szerint mondani szokott éjféli misét kigúnyolták. És mindez történt akkor, mikor az állítólagos önrendelkezési jognak s egy ugyancsak állítólagos magasabb kultúrának akartak a békediktátumok urai a „barbár“ magyarokkal szemben érvényt szerezni. S ami Batthyány tragédiájában a legmegdöbbentőbb, ez a megaláztatás jóval a trianoni szerződés megkötése előtt, tehát oly időpontban történt, amikor a cseheknek még semmiféle joguk nem volt azon a területen intézkedni. Nem csoda, ha az ilyen lelki megrázkódtatás után a püspököt néhány év múlva a sírba vitte.

A papok elüldözésén kívül a templomok elvételére is akárhány példa van. Marosszentimrén pl. van egy régi ref. templom, melyet a

hagyomány szerint Hunyadi János, a híres magyar hadvezér és országkormányzó építtetett a XV. században. Ezt elvették az odavaló román gör. katolikusok részére, azzal a megokolással, hogy ott nincsenek reformátusok, ami nem igaz, továbbá, mert Hunyadi magyar hadvezér lévén, az általa épített templom magyar állami tulajdon s így az ipso jure átszállott Romániára. Kolozsvárott a román. kath. minorita-szerzetnek volt egy, már három évszázad óta bírt temploma és rendháza. Erre az odavaló gör. kath. románok vetették ki a hálót s addig intrikáltak, míg végül maga a szerzet önként vált meg attól (képzeltető, minő spontán elhatározás volt ez) s odaajándékozta a román. kath. Szentzséknak, mely aztán a gör. kath. románoknak juttatta azt. És ilyen példát még igen sokat lehetne felhozni; a mostaniakat csak illusztrációként említettük.

Egyházi sérelmekről beszélvén, rendkívül jellemző az is, hogy a románok általában a gör. katolikusokat románoknak és pedig kizárólag románoknak tüntetik föl s ezt az elvet hivatalos statisztikájukban is következetesen keresztülvizik. Már a hajdúdorogi gör. kath. püspökség megalapításánál is — pedig akkor a magyar Imperium teljességében megvolt — román oldalról azzal gördítettek akadályt ennek a létesítése elé, hogy a gör. kath. egyházban Magyarországon csak románnyelvűek s legfeljebb még ruthének vannak, tehát felesleges a magyar nyelvűek részére külön püspökséget alapítani. Ezzel szemben a valóság az, hogy sok ezer magyar anyanyelvű görög katolikus volt és van és a magyar államnak igenis joga, sőt kötelessége volt az, hogy ezeket ne engedje a románnyelvű többséget egyesítő gör. kath. püspökségekben a magyarság számára elpusztulni (a ruthénnyelvűek részéről nem fenyegetett ilyen veszedelem). Nos, a hajdúdorogi gör. kath. magyar püspökségnek a felállításával a régi Magyarországon ezen segítettek, de sajnos, minthogy — mint fentebb rámutattunk — ennek a fele területe az ország feldarabolása következtében most elveszett, a magyar faj e csoportja megmentésének a munkája is kárba veszett. A mai román kormányzat azonban sokkal tovább megy, mert az ő statisztikája minden gör. kath. *vállású egyént eo ipso románnak tüntet fel*. A székelyek közt van pl. 14 olyan falu, ahol a mintegy 20 ezer főnyi összlakosságból — 99%-ban tiszta és hamisítatlan székelyekből — körülbelül 4500 gör. kath. vallású volt. Szinte csoda, hogy a gör. kath. erdélyi román püspökségek uralma alatt ezek már előbb is el nem románosodtak, de a fő, hogy tényleg megmarad-

fák székelyeknek, tehát magyaroknak. Ugyanezekben a falvakban volt körülbelül 200 románnyelvű gör. katolikus is, tehát az összlakosságnak csupán egy százaléka. A román hivatalos statisztika szerint viszont — amely természetesen már az elszakítás után készült — ugyanezekben a falvakban több, mint 4000 román nemzetiségű lakos van. Kétségtelen tehát, hogy a román statisztika *minden* gör. kath. egyént eo ipso románnyelvűnek tüntet fel. Hasonló kimutatás jelent meg tőlük 1920-ban a nagykarolyi járásban lakó gör. katolikusokra nézve is, ahol a mintegy 7000 magyar anyanyelvű, ezt a vallást követő lakost szintén a románok javára könyvelték el.

Románia jelenlegi alkotmánya — az összes vallásfelekezeteknek az egyenlő szabadságot elvileg, vagy mondjuk inkább, papiroson biztosítva — azt a két egyházat, amelynek a tagjai kizárólag, vagy legalább túlnyomó részben román anyanyelvűek, privilegizálja, ami azáltal van deklarálva, hogy a gör. keleti, más szóval orthodox és a gör. kath. egyházakat *román* egyházaknak jelenti ki, sőt az előbbire kifejezetten kijelenti, hogy az Romániában *uralkodó* egyház, míg az utóbbira megállapítja, hogy annak a többi *lelekezetek* felett *elsőbbsége* van. Már maga ez az állami alaptörvénybe foglalt megállapítás éles ellentétben van a modern és általuk annyiszor hangoztatott liberális fejlődéssel. Azután szembetűnő az is, hogy a románokat egyesítő vallások alkotmányos és kánonjogi szervezetét *egyházaknak*, míg a többiekét csak *felekezeteknek* minősíti, amivel nyilvánvalóan degradálni kívánja úgy a róm. kath., mint a protestáns egyházak jogállását. Ezt aztán néhány gyakorlati esetben máris valóra váltotta, pl. a román egyházak minden főpapját a törvényhozó testület első kamarájának, a szenátusnak, hivataluknál fogva tagjaivá tette, míg a többiekét csak akkor, ha legalább 200.000 lelket foglalnak magukban, továbbá az orthodox egyház ünnepeit állami ünnepekké nyilvánította, melyeket mindenkinek meg kell ünnepelnie. Ismerve az orthodox és a gör. kath. egyház dús ünnepi kalendáriumát, ez már magában is elég ünneplésre, tehát munkaszüneti napra ad alkalmat. El lehet most már képzelni azt, hogy hány *kötelező* munkaszüneti napja van Erdélyben a nem orthodox, vagy gör. kath. lakosságnak, szintén a munka szabadságát és természetes jogát hirdető demokratikus fejlődés nagyobb dicsőségére!

Érdekes azonban, hogy maguknál a románoknál is mennyi a súrlódás az orthodox egyház előjogai miatt eközött és a román gör.

kath. egyház között. Ezt maguk az utóbbi egyház hivatalos — tehát kifejezetten román — körei is keservesen panaszozzák. Egy-két eset itt is bevilágít abba a tendenciába, mely az összes romániai alattvalóknak az orthodox egyházba való beterelésére, tehát valóban az államvallás megalakítására irányul. Megjegyzendő, hogy a következő adatokat egy gör. kath. román püspökség hivatalos lapja, mely Lúgoson jelenik meg, közölte annak idején.

Még 1924 tavaszán történt, hogy a hunyadmegyei Cseb községben a nagyszebeni gör. kel. metropolita egyházlátogatást tartva, néhány odavaló román lakos oly nyilatkozatot tett, hogy szeretnék, ha papot kapnának, mely esetben hajlandók a gör. kath. ottani románok is a gör. kel. vallásra áttérni, sőt templomukat is átadni. Ezt néhány írásba is foglalták, mire a községi előljáróság fenyegetéssel kényszerítette a többi gör. kath. lakost ennek az aláírására. Mikor aztán néhány hónappal később a gör. kath. román esperes misét mondott a templomban, ennek befejeztével egy gör. kel. román esperes, több paptársának s ami még fontosabb, az illetékes szolgabírónak, tehát a hatóság képviselőjének a jelenlétében, ott a templomban ünnepiesen kijelentette, hogy a templomot átveszi az orthodox egyház részére. Persze nagy zavar támadt. A hívők megütödvé tiltakoztak ez ellen, de a szolgabíró felszólította őket, hogy térjenek át az orthodox hitre, mert az az államvallás. Magától értetődik, hogy a gör. kath. román egyház tiltakozott az erőszakosság ellen, el is küldte megbízottjait a faluba az ügy elrendezése végett, de a fellármázott tömeg — nagyobb súly okából a községi bíróval és a tanítóval az élén — már a falu határán várta s letartóztatta, majd valósággal fedezet alatt visszaküldték őket.

Hasonló épületes eset történt ugyanakkor a szintén hunyadmegyei Pojana községben, ugyancsak az orthodox metropolita egyházlátogatásával kapcsolatban. Ebben a faluban — úgylátszik, hogy a gör. kel. egyházfejedelem látogatásának a felemelő hatása alatt — a községi jegyző ünnepiesen tudomására hozta a jámbor parasztnak, hogy mivel Románia királya orthodox vallású, az úgy akarja, hogy minden alattvalója is az legyen. Ennek a bizonyára kellő „hatósági energiával“ alátámasztott nyilatkozatnak az lett a következménye, hogy az emberek a gör. kath. román templom felszerelését s így a harangot is azonnal átszállították a gör. kel. román templomba. Eddig még csak meg lehet érteni, ha nem is menteni, egy fanatizált

s a műveltség alacsony fokán álló tömeg ténykedését. A dolognak a furcsasága ott fejeződik be, hogy a harangot a gör. kel. román metropolis azonnal, ott a helyszínén, mint az ő egyházának a tartozékát, fel is szentelte. De még ezzel sem zárultak le az akták. Az odaváló gör. kel. román pap néhány nap múlva, több hívője segítségével, sajátkezüleg kezdte meg a kis gör. kath. román templom lebontását és hiába tiltakozott ez ellen az utóbbiak papja, a lebontást így, more patrio, be is fejezték.

Nincs szándékunkban az ilyen és hasonló eseteket tovább ismertetni, hiszen különben is nem részletkérdések felsorolása a feladatunk, hanem Trianonnak a kulturális téren beállott következményeit kívánjuk összefoglaló, empirikus módon bemutatni. És ennek a megfestésénél nem érdektelen annak a feltüntetése, hogy a megcsonkított ország ama részében, mely területileg a legnagyobb, a mai Imperium többségi faját sem hatja át sem a vallásegyenlőség, sem pedig a faj testvérek iránt való megértés. Még a román is szemben áll a románnal — hatósági asszisztencia mellett. Hogyan lehetne akkor azt várni, hogy az uralkodó román fajnak s hatóságainak érzeke legyen a kisebbségek jogai iránt!

Az ú. n. utódállamokban, de különösen Romániában a kath. és protestáns egyházakat ért sérelmek a művelt Nyugat közvéleményét is már 1920-tól kezdődően arra indították, hogy külön bizottságok kiküldése s azoknak a helyszínén eszközölt vizsgálódásai alapján igyekezzenek tárgyilagosan megállapítani azt, hogy micsoda jogfosztások történtek egyházi téren a jelzett területeken. Szász Zombor és Ólay Ferenc erre vonatkozólag is érdekes részletanyagot nyújtanak, azonkívül pedig ezeknek a külföldi bizottságoknak a munkálataival annak idején bizonyos mértékig a sajtó is foglalkozott. A Skótszági Egyesült Szabad Egyház (*The United Free Church of Scotland*), aztán a Newyorki Nemzeti és Vallási Kisebbségeket Védő Liga önálló kiadványokban is beszámoltak vizsgálataiknak az eredményéről, az előbbi *Hungarian Reformed Church*, az utóbbi *The Religions Minorities in Transylvania* címen, sőt az Amerikai Unitárius Szövetség is kiküldte a maga komisszióját és még 1927-ben is járt Erdélyben egy bizottság, ugyancsak a fentebb jelzett amerikai szervezet megbízásából. Ezeknek a megállapításai megerősítik a magyar részről hangoztatott panaszokat, melyekre román oldalról szépítgető válaszok érkeztek ugyan, azonban érdembelileg semmi javulás nem tapasztalható. Az új impe-

rium urai folytonosan azt hangoztatják, hogy a magyarok részéről lojalitást követelnek az új államalakulattal szemben. Erre nem lehet ellenvetést tenni, mert a konszolidáció megkívánja, hogy fajtestvéreink — bármennyire fájdalmas is az nekik — beletörődjenek az ottani tényleges hatalomtól való függésükbe. De kérjük, hogy lehet-e ott őszinte lojalitást követelni tőlük, ahol lépten-nyomon azt érzik, hogy ők másodrendű állampolgárok, akiknek nemzetközi szerződéssel biztosított faji, nyelvi és vallási jogaikat az uralkodó hatalom semmibe sem veszi? Az idegen, tehát elfogulatlan szemlélő igazmondásával állapították meg ezek a bizottságok azt, hogy Erdélyben és a hozzákapcsolt, volt magyar részekben mintegy kétmillió, nyugati műveltségű és erkölcsű egyént helyezett Trianon egy félig keleti erkölcsű és műveltségű — tehát amannak feltétlenül alatta álló — nép uralma alá. És ennek a keleties — hogy ne mondjuk, balkáni — rezsimnek a jellemzésére elegendő ugyancsak magának az egyik ott járt külföldi bizottságnak az a megállapítása, hogy a román kormány Ígéreteiben nem lehet bízni

Az elszakított részekben működő egyházak életerejének az aláásására igen hatásosnak mutatkozott az is, hogy azokat a birtokaiktól, tehát a kormányzat viteléhez szükséges anyagi alaptól megfosztják. Ezzel egyidejűleg elérték aztán azt is, hogy azoknak az iskoláknak, melyeket az egyházak tartottak fenn, szintén megszűnik az anyagi bázisuk. Mindez az u. n. agrárreform jelszava alatt történt meg, melyről még német, sőt egyenesen román szakemberek is, akik tehát nem vádolhatók meg a magyarok iránti elfogultsággal, megállapítják azt, hogy olyan irányú s különösen akként végrehajtott földreformra, mint ahogyan annak ott a tanúi voltunk, semmi szükség nem volt. annál kevésbbé, mert a régi Románia agrárviszonyai egészen elűtöök voltak az erdélyiektől s így a reform szükségessége más nézőpontok szerint ítéendő meg az egyik s más szerint a másik területen. Az agrárreform örve alatt elkövetett jogfosztásokkal részletesen foglalkozni nem ennek a tanulmánynak a feladata, de amennyiben az az egyházakra s az azok által fenntartott iskolákra is kihatással volt, nem hagyhatjuk figyelmen kívül.

Az 1921-iki román agrártörvény értelmében többek közt kisajátítják azokat a birtokokat, amelyek oly jogi személyek tulajdonában vannak, amelyek közérdeket szolgálnak, mint a testületek, alapítványok, templomok, kolostorok, káptalanok, iskolák, egyetemek.

intézetek, kórházak, községek stb. és ezek a kisajátított ingatlanok 7—16 holdas parasztbirtokok formájában kerülnek aztán a földműves lakosság közt szétosztásra. A megváltási ár azonban az 1913. évet megelőző öt esztendő átlagos forgalmi ára alapján lesz megállapítva, de nem készpénzben, hanem államkötvényekben kifizetve. Már maga az a tény tehát, hogy nem a jelenlegi, hanem a háború előtti forgalmi árat veszik a megváltás alapjául, a birtokfosztással egyértelmű annál inkább, mert a régi Romániában nem ezt az elvet alkalmazzák, hanem a reformot közvetlenül megelőző, tehát már a háború utáni esztendők átlagértékei alapján állapítják meg a megváltási árat. Eszerint Romániában kétféle az igazság: regátbeli és erdélyi, amit az is igazol, hogy amott 500 hektár, tehát mintegy 850 hold, emitt pedig csak 500 hold az egy-egy birtokosnak meghagyható minimum.

Mínt hogy a kisajátítást szenvedők soraiban az egyházak alapítványai, illetve intézményei is felsoroltattak, így ezek is kisajátítás alá kerültek, de a törvény bizonyos korlátokat állított fel a meghagyandó minimumra nézve, amennyiben kimondta, hogy minden egyháznak igénye van iskolája fenntarthatása végett 16 holdra, azonkívül pedig a pap és kántor fizetése, valamint a templom karbantartása céljából 50 holdra. Eszerint tehát minden egyházközség javára elvileg 66 hold birtokminimum hagyandó meg, amely kisajátítás alá nem vonható. Azonban az erdélyi ref. egyház egyes alakulatainak tulajdonában levő, összesen több, mint 58 ezer hold ingatlanát megosztva az egyház kebelébe tartozó egyházközségek számával, egyik-egyiknek nem jutott volna ki a törvényben biztosított minimum, amiből folvólag a kisajátításra alapuló szolgáló feltétel is hiányzott. Ennek ellenére azonban a ref. egyházi ingatlanokból 21.000 holdat sajátítottak ki. A Népszövetséghez a kath., ref. és unitárius egyház által 1925-ben benyújtott panasz szerint 42 ref. iskolának minden ingatlanát elvették, 13-nak pedig az említett 16 holdnyi birtokminimuma sem maradt meg. A kath. és unitárius iskolák közül igen sok hasonló sorsban részesült. Külön megemlítésre méltó különben itt az ú. n. Róm. Kath. Státus és a régi határőrvidéki javak ügye.

A reformáció első idejében Erdély nagy része híve lett a hitújításnak s ennek következtében a kath. papság sok tagja, sőt püspöke is távozván, a megmaradt kath. hívek vezetők nélkül voltak. Érthető tehát, hogy ezek a hívek az idők folyásával tömörülni igye-

keztek s mivel mindazt, amit a kath. egyházban rendszeresen a püspökök szoktak intézni, vagy ami a plébániák hatáskörébe tartozott, maguk a hívők végezték (ők gondoskodtak a templomok fenntartásáról, a papok fizetéséről stb.), így lassanként e célból megszabták magukat s a laikus elem egyházkormányzati befolyása az erdélyi katholicizmusban sokkal szélesebb körűvé lett, mint normális viszonyok közt az lehetséges lett volna. Az erdélyi különállás idején — tehát a XVI. és XVII. században — az akkori alkotmányos tényezők, az anyaországgal való egyesítés után pedig a király ezt a tényleges jogállapotot elismerte s így jött létre a Róm. Kath. Státus, mely tehát az erdélyi róm. kath. egyház autonómiáját gyakorló orgánus, melynek elnöke a püspök, tagjai pedig választott egyházi és világi egyének. Ezek kezelik a státus vagyont, amely különböző donációkból, különösen pedig Báthory István fejedelem adományából eredt. Az ekként előállt egyházi vagyon aztán a mostani román uralom alatt szintén nem kerülhetett el a maga sorsát, mert azt majdnem egészen kisajátították. Mivel pedig a státus számos iskolát tartott fenn, így azoknak az anyagi alapját is ekként megsemmisítették.

Egyébként arra nézve, hogy a kulturális célokat szolgáló javaknál és alapítványoknál mennyire ellentétesen jártak el akkor, ha román, vagy ha magyar célt szolgált az illető alapítvány, rendkívül jellemző az erdélyi és bánági ú. n. határőrvidéki javak ügye. Égjük régi intézményünk volt az, hogy a magyar határnak Kelet és Dél felé eső részén a török hódoltság megszűnte után királyaink ú. n. határőrvidéket, illetve határőrezredekert szerveztek, melyek ugyan nem illeszkedtek be alkotmányos organizmusunkba, amennyiben ezeket nem közjogi hatóságaink, a vármegyék igazgatták, de tagadhatatlan, hogy a határőrvidék felállításával az ország területi integritásának a védelmét célozták. A határőrvidék lakossága, illetve az e célból oda telepítettek különféle privilégiumokat élveztek, amivel szemben katonáskodás! kötelezettséget vállaltak késő öreg korukig oly időben, amidőn nálunk az általános védőerő-kötelezettség még ismeretlen fogalom volt, hiszen ezt nálunk alkotmányosan csak az 1867-iki kiegyezés után vezették be. Régente a magyar nemes ember ipso jure kötelezve volt hazája védelmére fegyvert fogni, a nemzet egyéb rétegeire nézve azonban az utóbbi századok folyamán az ú. n. verbuválás, vagyis katonai szolgálatra való önkéntes jelentkezés rendszerét alkalmazták. Nos. a határőrvidék katonai felszerelése és a határőrök meg-

felelő ellátása természetesen jelentős anyagi forrásokat követelt és királyaink e célból az államjavakból fokozatosan alapítványokat tettek, illetve részben magán-adakozásból is származó javakkal együtt külön határőrvidéki vagyonállagokat létesítettek. A határőrök különféle nemzetiségű egyének voltak, székelyek, románok, szászok, szerbek. A részükre rendelt vagyonállományt külön-külön kezelték s így keletkezett a székely határőrök csíkmegyei jószága, aztán az ú. n. román-bánsági vagyontömeg, melynek az adminisztrációs székhelye a krassó-szörénymegyei Karánsebes volt, nemkülönben ugyancsak román határőrvidéki célt szolgált a beszerencaszódmegyei vagyontömeg, míg a szászok e nemű alakulata a II. Endre király XIII. századbéli alapítványa alapján bővülő ú. n. szász egyetemi, vagyis a szászok egyetemességét megillető jóságtest volt, az erdélyi Királyföld területén, végül a szerbek részére a szerb-bánsági vagyontömeg létesült. Mindezek túlnyomórészt erdőségekből és havasi legelőkből állottak, melyek kellő kezelés alatt, jól jövedelmező birtokok voltak és értéküket illetően elég arra rámutatni, hogy a csíkmegyei székely határőrvidéki javak mintegy 76 ezer holdra rúgnak, a román-bánságiak kereken 250 ezer holdra, a szerb-bánságiak pedig mintegy 50 ezer holdra stb.

Mikor 1868-ban Magyarországon az általános védőerőköteleztséget törvényesen hozták be és ezzel megszűnt annak a szükségessége, hogy a határőrök külön szervezet alapján végezzenek katonai szolgálatot, a határőrvidéki javakat királyi rezolúciókkal önálló vagyon tömegekké, úgynevezett vagyonközségekké alakították, melyeknek azt a rendeltetést adták, hogy a határőrök utódai számára kulturális téren segítséget nyújtsanak. A székely, a román és a szerb határőrvidéki vagyontömegeket, nemkülönben a szász egyetem javait azóta külön-külön kezelték és tekintélyes jövedelmükből az illető nemzetiség fiainak iskolai kiképzetéséhez nyújtottak internátusok felállítására, ösztöndíjak nyújtása által stb. segítséget. Kétségtelen tehát, hogy a vagyontömegek faji kulturális célt szolgáltak.

A román Imperium, illetve agrárreform beköszöntésével aztán más elbírálás alá vették Erdélyben és a hozzácsatolt Bánságban a székely és a szász s más alá a román javakat, mert míg az utóbbiakat érintetlenül meghagyták eredeti rendeltetésükben, addig a székely javak jelentős részére az agrárreform kisajátítási kényszer rendszabályait alkalmazták s ugyancsak megnyirbálták a szászok

említett évszázados alapítványait is. (Hogy a szerb vagyonszerzés javainak minő sors jutott, amennyiben azok részben jelenlegi román területen fekszenek, erre nézve pontos adataink hiányoznak, de alig férhet kétség ahhoz, hogy hasonló, kivételesen előnyös elbánásban részesültek azok is.) Nyilvánvaló tehát, hogy azonos eredetű és rendeltetésű, a magyar királyok ősi, alkotmányos adományjogából eredő s meghatározott célt szolgáló ingatlan-alapítványokat másként használták fel, aszerint, hogy a jelenlegi imperiummal faji szempontból azonos elemek segítségére voltak-e azok rendelve, vagy sem.

Hogy a kulturális célú alapítványok közül mennyi ment veszendőbe a magyarság kárára, erre nézve azt mondja *Olay*, hogy a románoknak 27 millió, a cseheknek 8 millió és a szerbeknek mintegy 3 millió *aranykorona* értékű ilyen javak kerültek a birtokukba. Mint-hogy pedig az aranykorona értéke körülbelül $\frac{1}{5}$ -del több a pengónél, könnyű kiszámítani, hogy minő horribilis értékek mentek ezen az úton is veszendőbe a magyarság kárára.

Csehszlovák területen is sok kulturális rendeltetésű alapítvány veszett el, pl. a gróf Pálffy János-féle nagy ösztöndíj-alap vagyontömegét alkotó ingatlanok, melyek az alapító által kijelölt célra, vagyis magyar kulturális feladatok végzésére, ma fel nem használhatók, hanem vagy kényszer-lefoglalás alatt tartatnak, vagy pedig ismeretlen célra fordítatnak. Micsoda értéket képviselnek továbbá az úgynevezett vallás- és tanulmányi alap birtokai, melyeket az utódállamok azon a címen foglaltak le, hogy azok a magyar állam tulajdonai, holott nem azok, hanem vagy a Mária Terézia által eltörölt jezsuita-rend vagyontömegéből származnak, vagy pedig egyéb tanulmányi alapítványokból, melyeket mint önálló s csupán e célt szolgálható javakat a magyar állam csakis kezelte, de azok tulajdonjogát az említett célra fentartotta. És mit szóljunk a budapesti Pázmány Péter Egyetemnek a tőlünk elszakított részekben levő birtokaihoz, aztán a különféle egyházi alapokhoz, az esztergomi érsekség, a különböző apátságok, prépostságok és szerzetesrendek elszakított jóságaihoz, amelyeknek a rendeltetése kivétel nélkül a magyar kulturális élet szolgálata volt, most pedig attól — törvény és jog ellenére — elvonják? Oldalakon át lehetne folytatni a minket e téren ért sérelmeket, amelyek mind Trianon kulturális következményeinek a szomorú fejezetébe tartoznak

Amint Romániában és Csehszlovákiában tönkre tették a magyar

hívőket összesítő kath. és ref. egyházakat az agrárreform cégére alatt, hasonlóképen jártak el Jugoszláviában is, azzal a különbséggel, hogy itt a meghagyott birtokminimum még kisebb, vagyis csak 300 hektár, illetve 518 hold a saját maga által történő kezelés és 100 hold a bérbeadás esetében. És jellemző, hogy a román és szerb államban a fajilag az ott uralkodó nemzetet magában egyesítő egyházakat nem érte ilyen keserű sors. A román alkotmány szerint ugyanis — amint erre fentebb már rámutattunk — a görög keleti, vagyis orthodox és a görög kath egyházak román egyházak, amelyek közül az előbb említett az állam uralkodó egyházaként ismertetik el, míg a másodiknak is a többi felekezet felett elsőbbsége van. Romániában tehát a katolikusok és a protestánsok, valamint a zsidók valóban csak másod-, ha nem harmadrendű állampolgárok, mert a vallásegyenlőség elvével bizonyára homlokegyenest ellenkezik az, hogy az egyik egyházat kifejezetten államvallásnak minősítsék, egy másikat, melynek a hívei ugyanahhoz a fajhoz tartoznak, szintén privilegizált helyzetbe juttassanak s az összes többi vallások híveit, mint valódi misera plebs contribuens-t, harmadrangú elemként kezeljék. Csak a vak nem látja itt a tendenciát, melyet a román alkotmánytörvény követ: a román fajbelieknek, sub titulo egyházi hovatartozás, feltétlen prioritást biztosítani. Hogy pedig ez nemcsak a modern jogállam követelményeivel van ellentétben, hanem a kisebbségi szerződés alapelveivel is, az — úgy látszik — nem okoz nekik sok fejtörést. Pedig a statisztika azt mutatja, hogy még Románia sem nemzeti, vagyis egy fajbeliekből álló állam, ámbár az ú. n. utódállamok közül e tekintetben még leginkább hivatkozhatik egységes jellegére, mert míg Jugoszláviában az uralkodó szerbség 5 millió lélekszámával a más nemzetiségűek 8 milliója áll szemben s Csehszlovákiában ugyanez az arány 6 és 8 millió, a csehek hátrányára, addig Románia 17*5 milliónyi lakosságának a nagyobik része, számszerint 10 millió, tényleg román. De ennek a fajnak sem számbeli abszolút többsége, sem kultúrája nem adhat alapot ily kivételes és a többi fajt hátrébe szorító elbánásra.

A románokat egyesítő egyházak kivételes elintézésének az analógiáját látjuk a szerbek által a gör. keleti szerb egyházzal szemben követett ama kedvezményező eljárásban is, hogy a Jugoszláviában a földreform kapcsán — mely nem volt rendszeres, törvénybe foglalt, hanem inkább miniszteri rendelkezéseken alapuló, de a kisebbségeket nem kevésbé gyötrő jogfosztás — az egyházak birtokait szintén

kisajátították, vagy átmenetileg ú. n. kényszerbérletbe vették s így vesztette el pl. a kalocsai róin. kath. érsekség is kereken 16 ezer holdnyi földbirtokát, de a gör. keleti szerb egyház birtokai jelentékeny részét (az igaz, hogy kulturális célok állítólagos jogcíme alatt) visszakarta. Az első- és másodrendű állampolgároknak a gyakorlatban sajnálatosan megvalósított elmélete tehát itt is élénk bukkan, a kifelé, a külföld felé mindig nagy garral hirdetett polgári jogegyenlőség és demokratikus haladás nagyobb dicsőségére.

Nem tartozik ugyan az ú. n. utódállamok kultúrpolitikájának az ismertetéséhez, de annak a megvilágítása végett, hogy mennyire sajnálatosan igaz ottan a többséget alkotó faj és a nemzetkisebbségek irányában követett eljárás különbözősége, arra élénk bizonyítékot szolgáltatnak az utódállamok egyikében, t. í. Jugoszláviában, a legutóbbi hónapok folyamán közzétett s az *adóztatás* mértékét feltüntető *hivatalos* adatok. Hangsúlyozzuk, hogy ezek *szerb hivatalos közlésben* kerültek nyilvánosságra, tehát eleve ki van zárva az, hogy *velük szemben* felhasználta, *szertűk* megbízhatatlan és valótlan körülményeket publikáltak volna.

Jugoszláviának a legutóbbi népszámlálás szerint kereken 12 millió lakosa van, amely hat tartományra oszlik. Ezek közül a legnagyobb a régi Szerbia és Montenegró, mely együttesen a lakosságnak kereken 36%-át adja. Ezzel szemben az ú. n. Vajdaság és a Szerémség, tehát a régi magyar Bácska, Bánság és a horvát-szlavonországi keleti megyék, a lakosságnak nem egészen 15%-át teszik ki. Most már Jugoszlávia megalakulása, vagyis 1919 óta egészen 1926 végéig, tehát 8 év alatt befolyt összesen 7 milliárd 764 millió dinár állami egyenes adó. Ebből azonban a régi Szerbia és Montenegró nem az öt lélekszám szerint terhelő 36%-ot fizette, hanem csak nem egészen 23%-ot, viszont a Vajdaság és Szerémség nem 15%>-ot, hanem közel 26%-ot. Amíg tehát az előbb említett tartományokban egy-egy leikre 408 dinár állami egyenes adó esett, addig az utóbb nevezet-ekben több, mint 1118 dinár.

Mit látunk ebből? Azt, hogy Jugoszláviában az ősi, régi területek lakossága sokkal, de sokkal kedvezőbb adóztatást élvez, mint azok a tartományok, ahol magyarok és németek laknak. Azt lehetne ennek ellenvetni, hogy a magyarok és németek lakta területek termékenyebbek és lakosságuk magasabb keresetű lévén, természetes, hogy adózási képességük is nagyobb. Ámde ne felejtjük el, hogy éppen a Vajdaság

szenvedett a legtöbbet a bekebelezés óta, ott dühöngött a legkegyetlenebbül az agrárreform jelszava alá bujtatott földelkobzás s ott emiatt aránylag sokkal több existencia pusztult el, mint Ószerbiában. Kétségtelen tehát, hogy a magyarok és németek, tehát nem szlávok által lakott provinciákban megvalósított adóztatási elvek is sokkal ridegebbek és egyoldalúbbak voltak. Erre jellemző pl. az is, hogy Horvát-Szlavonországban — melynek serbofil megnyerése a mostani kormányzatnak eminens érdeke volt — az egy-egy fejre eső állami egyenes adó csupán 202 dinár volt. Mekkora különbség az ezen területtel közvetlen szomszédos Vajdasággal szembeni

Mindez pedig ismét élénken dokumentálja azt a tételt, hogy az ú. n. utódállamokban első- és másodrendű állampolgárok vannak, de nem a nemzeti kisebbségek javára!

De térjünk vissza fejtegetésünk elejtett fonalához, vagyis az egyházak helyzetének az ismertetéséhez. Hogy közelebről is megvilágítsuk, minő különbség van az egyházakkal szemben követett régi magyar politika és az úgynevezett utódállamok mai eljárása közt, e végből nem érdektelen az, ha néhány szóval rámutatunk a szerb és a román görög keleti, tehát orthodox és a görög kath. román egyházaknak nálunk annak idején élvezett autonómiájára. Minden magyarátnál meggyőzőbben igazolja ez azt, hogy az állampolgárok egyenlő kezelése, a nem az uralkodó fajhoz tartozók toleráns, sőt felette előzékeny elbírálása s a magyar fajúakat csak elenyésző számban, vagy pedig egyáltalában magukban nem foglaló egyházak iránt tanúsított lojalitás az egykori magyar politikának természetes velejárója volt. Az igaz, hogy mi ezt nem tekintettük érdemnek, hanem a józan államkormányzat kötelességének, de viszont nem is hirdettük azt, hogy a demokrácia felkent népe mi vagyunk. A tárgyilagos ítélkezőre bízunk, hogy melyik eljárást és politikát tartja igazán liberálisnak és demokratikusnak? Azonban nézzük csak ennek a két li. n. nemzeti egyháznak, a szerbnek és a romának, a régi Magyarországon élvezett jogait.

Ámbár a szerb orthodox egyháznak az itt élő szerbek közt már a mohácsi vész, tehát 1526 előtt is voltak hívei — hiszen az első szerb betelepülések már a szerbek által a törökök ellen oly szerencsétlen kimenetellel megvívott 1389-iki rigómezei csata után létesültek nálunk és az ő fejedelmeik, az ú. n. deszpoták, mint Brankovics György is, a magyar királyok vazallusai voltak, mégis — az itteni szerbek a

török hódoltság alatt részben kipusztultak s a törököknek Budavára visszavétele, vagyis 1886 után történt kitakarodása adta meg az alkalmat a szerbségnek Magyarországon nagyobb tömegekben való letelepedésére. Köztudomású, hogy ebben az időben Csarnojevics Arzén, a régi Szerbiában levő Ipeken székelő patriarcha, tehát szerb főpap vezetésével mintegy 40 ezer szerb család települt le Délmagyarországban és Horvát-Szlavonországok déli részein Ezek az őket ott-honukban fenyegető és sanyargató török uralom elől kerestek maguknak itt új megélhetést, viszont I. Lipót német-római császár és magyar király szívesen látta őket, mert a másfélszázados török uralom alatt és a folytonos háborúk következtében lakatlanná vált Délvidék ily módon betelepült. I. Lipót külön kiváltságlevéllel, az ú. n. Diploma Leopoldinummal biztosította a betelepült szerbek szabad fejlődését és — minthogy azok kivétel nélkül a gör. keleti egyház kötelékébe tartoztak, mellyel tehát valóságos nemzeti alapon álló egyesülést alkottak — a gör. keleti szerb nemzeti egyházat is jelentős jogokkal ruházta fel, külön metropoliát (érsekséget) engedélyezett (Karlovic székhellyel, majd több püspökséget is, így újra alapította azt is, amelyet budainak neveztek s mely eredetileg még a XVI. század második felében létesült a Budapest melletti Szentendrén és ma is fennáll. Abban az időben ugyanis a szerb telepesek egészen Budáig, sőt még tovább nyugatra, Győrig és Komáromig terjeszkedtek, ahol ma is megvannak még a gör. kel. szerb, vagy amint a nép nevezi, a rác templomok, melyeknek persze ma már alig van hívójük.

A szerb egyháznak adott királyi kiváltságlevél nemcsak a vallás szabad gyakorlatát biztosította nekik, hanem egyházi önkormányzatot, autonómiát is adott, melyet aztán részletesen csak a XVIII század végén rendeztek. Autonómiájuknak külső és belső értéke abban állt, hogy a többi egyházzal szemben teljesen függetlenül és hozzá még nemzeti alapon szervezkedhettek, viszont egyházukormányzatukban a klerikus, tehát papi elemen kívül a laikusoknak, vagyis a hívőknek igen nagy szerepet biztosítottak. A szerb egyház tekintélyének növekedését jelezte az, mikor a karlovici metropolita 1848-ban megkapta a sokkal nagyobb tekintélyt adó patriarcha címet, melyet azok azóta is használnak. 1848 szabadelvű törvényhozása egyébként újra megerősítette a nevezett egyház önkormányzati jogát, természetesen fenntartva az állami felügyeletet úgy egyházi, mint iskolai téren. Az előbbit az állam akként gyakorolta, hogy a patri-

archai és a püspöki méltóságok betöltésénél a legfőbb felügyeleti jogot gyakorló királyt a megerősítés illetve meg és az egyházi kormányzat ügyeit végző zsinatokra királyi biztost küldtek ki, az iskolák ügyeiben pedig ugyanazt az állami ellenőrzési tevékenységet végezték, mint a többi felekezetek iskoláival szemben. Megállapíthatjuk tehát, hogy Nagymagyarországban a vallási közösségbe tömörült szerbek valójában nemzeti különállást élveztek s bár alkotmányunk nem ismerte a különféle fajokhoz tartozó magyar állampolgároknak nemzetiségük szerint, külön közjogi egységekként való elismerését, mégis éppen az említett jogrendszer alapján a nagymagyarországi orthodox szerb egyház egyúttal a szerb partikularizmus melegágya is volt. Sőt Trianon után is megmaradt a budai gör. kel. szerb püspökség, mely ma is szabadon kormányozza a csonkaországban megmaradt aránylag csekély számú híveit.

A román gör. kel. egyház eredetileg nem alkotott külön szervezetet. Amikor a XVIII. század közepén a gör. kel. szerb püspökségek létesültek, ezek közül háromnak és pedig az aradinak, a temesvárinak és a versecinek voltak románajkú hívei. Száz évvel később az erdélyi román gör. keletieknek ugyan már külön püspökük volt, de ez is a karlovtői patriarchatus alá tartozott és csak több, mint félszázaddal később, 1865-ben szervezték a különálló román gör. kel. egyházat, mely a nagyszabeni metropolita alá tartozik, több püspökségre oszlik fel s szintén a világiakkal kapcsolatos egyházi kormányzat alatt élvezzi az autonómiát. Az orthodox egyháznak tehát úgy szerb, mint román ágazata a régi Magyarorszában kiváltságos jogállást élvezett.

Ami végül a gör. kath. egyházat illeti, bár ez nem par excellence nemzetiségi egyház, mert hívei nem tartoznak egyetlen faj kötelékébe — hisz fentebb egy helyen már rámutattunk arra, hogy fajmagyarok is vannak köztük, akiknek az egyesítése végett létesült 1912-ben a hajdudorogi gör. kath. püspökség — mégis nagymagyarországi híveinek a száma jelentős részben románajkú volt és ezek szintén privilegizált helyzetet élveztek. A gör. kath., vagy precízebben kifejezve, görög szertartású római katolikus egyház a pápa felsőbb-ségét elismeri, de szertartásában a rómainál elütő. A régi Magyarországon, illetve az azzal ismét egyesült Erdélyben a XVIII. század legelején egyesült a románok, tehát a gör. keletiek egy része a római egyházzal, melynek a folyományaként aztán III. Károly magyar király és XIII. Ince pápa 1721-ben létesítette az első gör. kath. román

püspökséget, az ú. n. fogarasi s ezt aztán később az erdélyi Balázsfalvára helyezték át és érsekséggé emelték, ami mellett több püspökség is keletkezett, mint Nagyváradon, Szamosújvárott és Lúgoson. Mindezek dotációjáról fejedelmeink gondoskodtak, a római Szent-szék hozzájárulásával pedig teljesen különálló egyháztartományá fejlődtek, tehát nem tartoztak egyetlen magyar érsekség alá sem, hanem önálló, román gör. kath. provinciát alkottak.

Megállapíthatjuk tehát, hogy *a régi Magyarországon a szerbek és a románok nemzeti alapon szervezeti egyházi különállást élveztek*, ami természetes lehetőséget nyújtott nekik faji fejlődésükre és kultúrájuk ily irányú kiépítésére. Ez az önálló kulturális élet aztán egyházi téren méltó analógiája volt annak, hogy irodalmi és tudományos tekintetben is milyen függetlenséget élveztek. Így most már nem csodálkozhatunk azon, hogy a legelső románnyelvű nyomtatott könyv Nagyszebenben jelent meg, 1544-ben (az akkori reformációi céllal kiadott Luther-féle Kis Káté) és Budán adta ki Klein és Sinkai 1780-ban az első román nyelvtant, valamint ugyanitt látott napvilágot 1825-ben Maior Péternek a román nyelv etimológiai szótárát magában foglaló nagy műve.

De azért persze mi, barbár magyarok, voltunk az elnyomók.

VII.

A magyar emlékművek elpusztítása.

Ha a nyugati külföldről Magyarországra jövő idegen a hasonlít hatatlanul szép dunai utat választja és Bécsben hajóra száll avégből, hogy így érkezzék Budapestre, akkor mintegy másfélórai hajókázás után, Magyarország határán, ott, ahol a Morva ömlik be a Dunába, a kiálló határsziclán egy megcsonkított emlékművet pillant meg. Több, mint három évtizeddel ezelőtt ünnepeltük mi hazánk megalapításának ezredik évfordulóját, a millenniumot s akkor törvényhozá-sunk elhatározta, hogy ősi földünk ama pontjain, amelyek a hon-foglalás befejezését jelentették, művészi kivitelű emlékműveket állí-tunk fel. Hét ilyen monumentumot építettünk akkor és pedig Mun-kácson, Nyitrán, Dévényben, Pannonhalmán, Zimonyban, Pusztaszeren és Brassóban. Az emlékművek egyike volt tehát a dévényi, ott, a Duna és a Morva keresztezésénél, régi, nagy hazánk nyugati határán. Ott hirdette a Nyugatról jövő idegennek, hogy itt egy ezeréves ország határa van. De a világháborús összeomlás után jött a cseh uralom s ezt az emléket, mely művészi szempontból is értéket jelentett, megcsonkította és az emlékoszlop tetején levő Árpád-szobrot ledöntötte.

Lenn, a déli végeken, Szerbia felé Zimonyban, Románia felé pedig Brassóban állítottunk 1896-ban ilyen emlékműveket. Nem volt ennek az elhatározásunknak agresszív jellege senkivel szemben sem, nem volt az a célunk, hogy idegen nemzeteket provokáljunk vele, csak a magunk hazáján belül, az egy évezred annyi vérrel és köny-nvével megáztatott földnek, a mi hazánknak törvény és jog szerint minket illető területét szimbolizáltuk ekképen. De jöttek a szerbek és a románok s ezeket az emlékműveket is felrobbantották, vagy meg-

csonkították. És hasonló vandál cselekedetek érték egymást Nyitrán és Munkácson is, tehát mindazokon a helyeken, ahol a tőlünk elszakított országrészekben millenáris emlékműveink voltak.

A pusztítás azonban nem állt meg itt, hanem egyéb monumen-
tumainknál is folytatódott.

Pozsonyban 1897-ben a város közönségének az áldozatkészségéből és egy, sajnos, korán elhunyt magyar szobrászművész, Fadrusz János zsenialitásából gyönyörű emléket állítottak a háromszáz éven keresztül ottan lefolyt királykoronázások emlékére. A művész koncepciója az volt, hogy azt a történelmi pillanatot örökítette meg,¹ amidőn az áldozatkész magyarok a trónját veszélyeztetve látó Mária Terézia királynak felajánlják életüket és véréüket. A pompás karrarai márványból kifaragott, hatalmas emlékmű lovon ábrázolta Mária Teréziát, fején a királyi koronával, amint egyik oldalán a magyar főnemes, másik oldalán a köznemes lelkes tekintettel néz fel reája, szimbolizálva az akkori politikai nemzet egészének királyáért vállalt áldozatkészségét. Az emlékmű talapzatán nemes egyszerűségbe foglalt szavakkal volt olvasható a felajánlás: „Magyarország fennállásának ezredik évében, a királykoronázások emlékére emelte Pozsony szabad királyi város közönsége 1897“. Az emlékmű mérhetetlen értéket jelentett, mert — mint jeleztük — karrarai márványból volt kifaragva, nem pedig ércebe öntve, tehát elpusztítása helyrehozhatatlan kárt jelent.

A szobrot a csehek bevonulása után, 1921-ben, vandál kegyetlenséggel, darabonként döntötték le, állítólagosan felelőtlen elemek, azonban a cseh rendőrhatalóságok csodálatosan későn értesültek a merényletről s így „legjobb akarattal“ sem akadályozhatták azt meg. Ha már mint magyar történelmi emlékművet nem respektálták azt, legalább mint művészi alkotást kellett volna megőrizniök. De hát a „magasabb kultúrának“ — melynek a nevében darabolták fel hazánkat — úgy látszik, ilyen követelményei vannak!

Ugyancsak Pozsonynak, ennek az eredetileg német telepítésű városnak a magyar kultúra iránt fogékony közönsége, néhány lelkes irodalombarát kezdeményezésére, negyedszázaddal ezelőtt szobrot emelt Petőfinek, a szabadság eszméje világhírű költőjének. Petőfi a világszabadság lantosa volt, minden zsarnokság esküdt ellensége, öbenne tehát a csehek igazán nem láthatták az ő fajuk ellenségét. Mindegy, magyar volt, tehát pusztulnia kellett. A Petőfi-szobor elke-

rült a város legszebb teréről, az egykori Kossuth Lajos-térről, mely persze ma a cseh urak egyik celebritásának a nevét viseli.

Kassán, a XIV. századból származó gyönyörű székesegyház mellett állott a honvédszobor, az 1848-iki szabadságharc egyik szép emléke, melynek történeti patinát adott az, hogy éppen a kassai honvédek voltak a híres vörössípkások. a szabadságharc egyik legvittezebb zászlóalja. Az emlékművön ez a honvéd és egy kuruc vitéz alakjában volt a magyar szabadságszeretet glorifikálva. A cseh uralom ölhetett kézzel túrta, hogy ezeket a szobrokat is ledöntse a „felelőtlen“ tömeg. Igazán, a Gondviselés kegyelmének köszönhetjük, hogy a székesegyház kriptájában nyugvó szent hamvakat, II. Rákóczi Ferenc és társai koporsóit is a vak gyűlölet el nem pusztította. Elég tragikus, hogy azoknak a nemzeti hőszoknak a hamvait, akik több, mint kétszáz évvel ezelőtt Magyarország függetlenségéért küzdöttek s akiknek a hamvait száműzetésük helyéről, messzi Törökországból, két évtizeddel ezelőtt az egész nemzet hódolatának szívbe markoló diadalmenetében hozták vissza a hazai földre, — ma idegen földön tudjuk. És ugyanez a sors érte Thököly Imre fejedelemnek is ugyancsak akkor hazaszállított s a késmárki evang. templomban pihenő hamvait is.

És megdöbbenéssel folytathatjuk a ledöntött, megcsonkított, elpusztított magyar emlékművek felsorolását. Amerre a szem tekint, a régi országhatárokon belül, de ahol ma más fajok uralkodnak, meghúzták a halálharangot a mi történelmi múltunk, irodalmunk, szabadságháborúink hőszainak az emlékművei felett. Segesvárott, ahol az oroszok ellen vívott nagy csatában tűnt el 1849 július 31-én Petőfi, az ő emlékére emelt művet pusztították el, Marosvásárhelyt, a székelység ősi főfészkében, Kossuth Lajos, Rákóczi Ferenc és Bem, a híres lengyel szabadsághős, 1848-as honvédtábornok szobrát tüntették el, Losoncon a Kossuth-szobrot, Zomborban Schweidel tábornok, 1849-es honvéd vértanú szobrát, Nagybecskereken Kis Ernő, ugyancsak Aradon mártírhalált halt 1849-es vértanú szobrát, Versecen és Karánsebesen Erzsébet királyné, ugyancsak Karánsebesen Ferenc József király szobrát egyformán halálra ítélte a féktelen gyűlölet és a művészi szép iránt való érzék hiánya. Aradon a 13 vértanú szobra bedeszázva van elfedve a közönség elől, Kolozsvárott Mátyás király szobrát rongálták meg s elpusztítását kétségkívül csak

az akadályozta meg, hogy a Hunyadiakat a „hódító“ románok is a magukénak tekintik.

Nagyváradon a románok eltávolították Szent László királyunk szobrát, Lőcsén a csehek lerombolták a Honvédemléket, a Magas Tátrában, a gerlachfalvi csúcson elhelyezett millennáris emléktáblát pedig megsemmisítették, míg a körmöcbányai Honvédemléket ledön tötték s ugyanez a sors érte a dobsinai Kossuth-szobrot is, Trencsén ben pedig a Hunnia-emlékművet pusztították el éppúgy, mint Érsek-útvárrott a Kossuth-szobrot. A rombolásban a szerbek sem maradtak el és úgy a verseci Honvédemléknek, mint I. Ferenc József király fehértemplomi szobrának ma már csak a helye van meg s a szabadkai Honvédemlékoszlopot is megcsonkították. Az 1849 október 6-án Aradon mártírhalált halt honvédtábornokok emlékművei közül Schweidel és Kiss Ernő monumentumai elpusztításáról már fentebb megemlékeztünk, de ugyanez a sors érte Törökbecsén gróf Leiningen tábornok szobrát is.

De nem akarjuk mindezt a vandál pusztítást részletes statisztikaiával megvilágítani, elég, ha kiemeljük, hogy több, mint száz, a magyar történelem és irodalom jeleseit ábrázoló, vagy nagy eseményeit megőrkítő emlékmű lett az új Imperium birtoklóinak az áldozatává

Trianon kulturális következményeinek a sorában ezek a minden kultúrember tiltakozását kihívó pusztítások is bizonyára számot tevők. Igaz, hogy gyenge lábón áll az az Imperium, amely már a szimbólumok, a márvány és a bronz ellen is irtó hadjáratot indít, de ha a műveltségnek minden civilizált ember által vallott követelményei szemüvegén át nézzük ezeket a kegyeleltéteket és művészetellenes, helyrehozhatatlan tüntetéseket, akkor is, bár közvetlen vesztesei ennek a csúnya harcnak mi vagyunk, mégis a művelt világ az ítéletében azokat marasztalja el, akik ilyen fegyverekkel küzdenek a maguk felfogásáért.

VIII.

Egyéb kultúrkincsek pusztulása, a múzeumok, a könyvtárak, a színészet és a sajtó.

Az ország feldarabolása következtében kulturális intézményeink egész komplexumában nagy átváltozások álltak be. Nem volt a szellemi életnek az a tere, ahol meg ne éreztük volna annak a következményeit, hogy az évszázadokon keresztül egységesen fejlődött és azonos alapelvek szerint kiépített intézmények és alkotások alól kivonták az ily irányú továbbfejlődés alapjait. Különösen a legutóbbi letelt félszázad a magyar szellemi élet kibontakozását minden vonalon szembetűnően állította elénk. Az ország valósággal lázas szorgalommal és igyekezettel pótolta itt is azt, amit a mostoha körülmények, különösen pedig az 1867-iki kiegyezést megelőző osztrák abszolutizmus két évtizede miatt annak idején — önhibáján kívül — megalkotni nem tudott. Szellemi életünk minden megnyilvánulása óriási lendülettel vitte előre nemzetünket a kultúrnépek nemes versenyében. A millennium reánk irányította a velünk egyébként keveset törődő népek figyelmét is és az az öntudat, hogy itt, ezen az őseink által megszerzett és annyi harc árán megtartott földön ezer esztendő óta hivatásszerűen töltjük be a magunk rendeltetését, megacélozta erőin két s új impulzust adott a további küzdelemre és munkára. Mindennek a nyomán még ellenségeink által sem letagadható eredmények jöttek létre. Irodalmi életünk kiválóságait a messze külföld is megismerte, tudományos előkelőségeink becsületet szereztek nekünk a nagyvilágban, művészeink neve bejárta a földtekét. És itthon is új intézmények születtek, vagy már régen léteztek tovább fejlődtek, művészeti, irodalmi, tudományos alkotások versenyeztek egymással, az élő szó hatalmával s a nyomtatott betű erejével eszmék és áramlatok hullámoztak és termékenyítették meg az agyakat. Mindent egybe-

vetve, a magyar kulturális élet valósággal élő és éltető, ideálok felé haladó, tényekre hivatkozó, a nemzet minden művelt rétegét betöltő alkotó eleme lett fajunknak. És ezt az annyi lelkesedéssel szolgált, annyi áldozattal fentartott, oly büszkeséggel nagyra növelt kincsünket is megnyirbálta az a békediktátum, melynek az alkotói közül azok, akik bár tájékozatlanok, de jóhiszeműek voltak, bizonyára az általános emberi civilizáció fejlesztésének s a népek önrendelkezési jogának a sokszor csaloéka délibábját kergették akkor, midőn egy ezeresztendő országot darabokra szabdaltak.

Olay Ferenc — aki elismerésre méltó szorgalommal gyűjtötte össze az idevágó adatok nagy részét is, többször hivatkozott munkájában — azt mondja, hogy Nagymagyarország tudományos és közművelődési könyvtáraiból — melyeknek összes száma 1348 volt, körülbelül $9\frac{1}{2}$ millió kötettel — elvesztettünk 745-öt, tehát többet, mint a felét, több, mint 4 millió kötet könyvállománnyal. Mennyi áldozat, mennyi verejtékes munka, mennyi gyűjtő-szenvedély lett ekként semmivé! A javarész ebben is a románok birtokába jutott, 326 könyvtár, több, mint 2 millió kötettel. Ha csupán a kolozsvári egyetem pompás gyűjteményére emlékezünk vissza, mely nemcsak sokoldalúsága és rendszeres fejlesztése, hanem berendezésének és technikai vezetésének a tökéletessége miatt is messze földön méltán megérdemelt hírnevet élvezett, akkor is — bár csupán egy részletben — bepillantást nyerhetünk a veszteségünkbe ezen a téren is. És hány, ámbár arányaiban szerényebb, de a maga helyén és rendeltetésében mégis számottevő, egyéb hasonló intézmény veszett el még számunkra! A csehek 1 millió 200 ezer, a szerbek kereken félmillió kötetnyi könyvtárállományunkkal gazdagodtak, melyeknek egy részéből — különösen a közönség szélesebb rétegeinek az igényeit szolgáló népkönyvtárakból — hány helyen dobálták ki, csupán gyűlölködésből, a nekik nem tetsző, vagy az ő véleményük szerint velük ellenségeskedő magyar írók műveit! Közel 6000 népkönyvtárunk volt, több mint 1 millió kötettel és ebből csak a kisebbik rész maradt meg nekünk, mintegy félmillió kötettel.

Olyan tudományos gyűjteményeink, mint a Kolozsvárott létező Erdélyi Múzeum Egyesületé, nemkülönben az ugyanott levő 1848-as Ereklýmúzeum éppúgy nem a miénk ma, mint az az 56 közgyűjtemény, amely összesen 90 ilyen intézményünkéből az ú. n. utódállamok területére esett. Azonkívül volt 485 egyéb tudományos intézményünk

is, melyből nem a miénk már 265. Nemzeti vagyunk birtokállományából törölni kell egy sereg pótolhatatlan, régi magyar könyvet, ősnymtatványokat stb. Mindez jelentős részében valósággal elpusztult kultúrárték, mert tudjuk, hogy az új tulajdonosok vagy nem becsülik meg azokat akként, ahogyan azt mi tettük, vagy pedig pusztulni is engedik.

A szellemi életnek a nagyközönség széles rétegeire erősen ható tényezője a színészet. Tudjuk, hogy a mi magyar nemzeti és irodalmi újjászületésünk korszakában, a XVIII. század végén, milyen nagy szerep jutott a magyar színjátszásnak s azt is tudjuk, hogy irodalmi reneszánszunk hatásának a meggyökereztetésében mekkora befolyásuk volt a magyar színművészet akkori s az azon kort követő kimagasló alakjainak. A színészet az élőszó hatalmával viszi bele a publikum minden rétegébe azt a gondolatot, amelyet a költő szárnyára bocsát s a nemes értelemben felfogott színműirodalom a nemzeti, vagy pedig általános civilizációnak más intézménnyel nem pótolható eszköze. A magyar színművészetnek dicsőséges múltja van az említett okokból Kolozsvárott éppúgy, mint Aradon, Kassán, Pozsonyban, Temesvárott éppúgy, mint Szabadkán. A színművészet által a magyar kultúra egy-egy darabja élt nemcsak ezekben a városokban, hanem abban a széles kisugárzású körben is, melybe a színelőadások ereje, átütő hatása és maradandó értéke elhatott. És imperiumbeli utódaink ezen a téren is tudták azt, hogy intézkedésükkel egy-egy koporsósöveget ütnék be a magyar kultúrába.

A kolozsvári magyar Nemzeti Színház kálváriájáról meghatározható részleteket beszél el *Szász Zsombor* többször említett munkájában. Ott egy közadakozásból épült Nemzeti Színház volt, melynek a létesüléséhez a magyar állam semmivel hozzá nem járult, tehát semmiféle jogalap nem volt arra, hogy azt a román állami hatóságok elfoglalják. A megszállás első idejében csak a repertoárba avatkoztak bele és eltiltottak minden olyan darabot, amelynek a román cenzorok véleménye szerint éle lehetett a román uralom ellen. Így történetelt meg aztán az, hogy Shakespeare Coriolanusát éppúgy betiltották, mint Rostand Sasfiókját, úgy látszik, megfélelkezve arról, hogy ezáltal az angol és a francia nemzet jogos felháborodását válthatják ki, hiszen elvégre sem Shakespeare-ről, sem Rostand-ról nem lehet feltételezni, hogy Románia állami egysége, vagy a román nemzet politikai céljai ellen akartak volna izgatni. De

megtörtént az is, hogy idegen szerzők darabjait nem egész terjedelmekben tiltották el, hanem egyszerűen töröltek az eredeti szövegből egyes, nekik nem tetsző részeket, amint ez pl. Molière-rel történt, az ő Tartuffe-jében.

Ily előzmények után nem lehet csodálkozni azon, hogy a román hatóságok alig várták, mikor szoríthatják ki a magyar színtársulatot véglegesen a kolozsvári Magyar Nemzeti Színházból. Ez is csakhamar bekövetkezett s már 1919 nyarán — tehát jóval a trianoni szerződés aláírása előtt — felszólították a szíinigazgatót, hogy adja át a színházat, melynek fejében egy régi színházépületet bocsátanak a rendelkezésére. És így megtörtént az, hogy egy magánadakozásból, a magyarok filléreiből épült színházat egyszerűen lefoglaltak a román színészet számára. A tulajdon szentségének nagyobb dicsőségére.

De amint a román hatóságok el tudták hallgattatni hatalmi szóval a magyar színészetet, vagy pedig azt jobbagyi sorsra kárhoztatták, éppúgy jártak el a szerb és a cseh hatóságok is. Csak az 1927. évvégén járta be pl. a magyar lapokat az a hír, hogy több esztendőn át tartó harc után a szerbek végre engedélyezték az ú. n. Vajdaság részére egy magyar színtársulatot, de csakhamar megvonták az engedélyt a jugoszláv hatóságok és a színészeket áttették a magyar határon. Ezen a területen a magyarság éveken keresztül csak műkedvelői előadásokon hódolt a magyar színi irodalomnak s így tartotta ébren a mai nemzedékben a nemzeti szellemet, ha ugyan a rendőri intézkedések ebben is meg nem gátolták. Most aztán a magyar színészet ott is elérkezett küzdelmének egy új fázisához. Az ország feldarabolása után kilenc esztendőnek kellett eltelnie, míg a jugoszláv hatóságok hivatásos magyar színészeknek engedélyt adtak arra, hogy rendszeres előadásokat tartsanak s mivel a csonka-magyarországbeli szakembereknek ilyen engedélyt természetesen nem adtak volna, a cseh uralom alatt levő Felvidék egy magyar szíinigazgatója nyerte azt el, aki meg is kezdte előadásait az ú. n. Vajdaságnak egy nagy magyar közönséggel rendelkező városában, Zomborban. Alig néhány heti működés után azonban a hatóság — egész meglepetésszerűen — a színtársulat 16 tagját kiutasította Jugoszlávia területéről, mint megbizhatatlan egyéneket. A jugoszláv hatóságok nem szokták az ilyesmit megokolni s mi sem könnyebb, mint ürügyet találni arra, hogy valaki állítólagos államellenes viselkedése miatt eltávolítandó. A jelzett kiutasítások azonban ezzel még nem értek véget, sőt csakhamar

a többi színész és maga az igazgató és felesége is hasonló sorsra jutott. Így — alig néhány heti fennállás után — a jugoszláv területen működött első magyar színtársulat is befejezte a tevékenységét.

A csehek által megszállt területen szintén nem rózsásabb a magyar színészet helyzete. Itt különösen két nagy városban, Pozsonyban és Kassán volt virágzó magyar színészet, de a kisebb városokban, Komáromban, Nyitrán, Besztercebányán, Losoncon, Rimaszombatban, Eperjesen, Lőcsén stb. szintén fenn tudta magát tartani az év egy-egy részén át a magyar színtársulat. Ma összesen csak egyetlen társulatnak adnak ott játszási engedélyt és a magyarság áldozatkészségéből épült színházakat az évad legjobb idejében kénytelenek a cseh társulatoknak átengedni. A magyar színészet mindenütt a mostohagyermek szerepére van kárhóztatva.

A magyar sajtó küzdelmei a tőlünk elszakított területeken valóban külön kötetet érdemelnének. A nyílt erőszaktól a ravasz kijátszásig az akadályok légióját gördítették annak az egzisztenciája elé és mi sem bizonyítja jobban a magyar kultúrigények eleven erejét, mint az, hogy sajtónk ennyi nehézség ellenére, ennyi rosszakarral dacolva, ott mégis meg tudott maradni, sőt bizonyos mértékben fejlődni is, mert az ország szétszakítása a magyar irodalomnak akárhány helyen, de általában különösen Erdélyben, új lendületet adott. Ennek különben nemcsak az ottani tradíciók adják meg a színt, azt, amit *genius loci*-nak neveznek, hanem az a körülmény is, hogy Erdély magyarságában úgyszólván a tudat alatt élt az az érzés, hogy neki nehéz politikai helyzetekben meg kell szoknia a maga lábán járást s amint Erdély önálló fejedelemségének korában, mikor a német-római császárok hatalma és a török porta befolyása közt kellett ennek az országnak okos és előrelátó politikával, a gyakran változó helyzetben, a maga kellő szerepét megtalálnia, úgy most is magára van hagyatva s így a sajtó útján szolgálható nagy eszmékben is a maga útjain kell haladnia. Ez az oka az erdélyi szépirodalom és részben a politikai irodalom újabb lendületének, ami ebben a formában természetesen nem található meg a Felvidéken, de még kevésbé a Délvidéken. Amaz a terület ugyanis, bár társadalmi és kulturális élete a magyar faj finomultabb ízlésének a nyomait viselte magán, mégis külön, területileg nem szeparálódott az általános magyar fejlődéstől s így nem hozhatott létre különálló irodalmi irányzatokat és iskolát sem, emez pedig, egyrészt aránylagos számbeli

csékélysege, másrészt meg nagyjában más népfajokkal történt elkeveredése következtében önálló életre szintén nem volt és ma sincs hivatva. De mindhárom területről az utóbbi idők eredményeként megállapíthatjuk azt, hogy a magyar sajtó révén irodalmunk hivatottjai hovatovább szóhoz jutnak és a maguk gondolatait lassanként mégis közölni tudják azokkal, akik arra áhítoznak.

A csonka országbeli sajtótermékektől azonban úgy félnek a hatalom új urai, mint az ördög a tömjénfüsttől. Már a megszállás első idejében szigorú ukázok jelentek meg arról, hogy magyar napilapot és magyar könyvet hozzájuk beereszteni nem szabad és még ma is, ha átlépjük a határt, a vámközegek szorgos kutatása arra irányul, hogy nem vittünk-e magunkkal a csonka országból való magyar újságot, vagy itt megjelent magyar könyvet? A legtöbb relációban valami bizonytalan félelem látszik felettük uralkodni abban a tekintetben, hogy ami tőlünk ered, az nem lehet más, mint az ő bizonytalannak érzett existenciájukat fenyegető támadás. Ennek tulajdonítható, hogy napilapjainkat, melyek hivatásuknál fogva az aktualitásokkal foglalkoznak, nagyon csekély kivételt nem tekintve, egyáltalában nem engedik be. Jellemző e tárgyban az az általános derültséget keltett közlés, melyet *Vészi József*, a külföldön is elterjedt egyik legsúlyosabb magyarországi napilapnak, a *Pester Lloyd*nak a főszerkesztője tett 1927 nyarán a Genfben lefolyt sajtótügyi konferencián. Előadta, hogy lapjának maga az elhunyt Ferdinánd román király is előfizetője volt s ők a lappéldányt naponta pontosan el is küldték a király címére, Bukarestbe. Onnan azonban folyton az a panasz érkezett a lap kiadóhivatalához, hogy a lap nem érkezik rendszeresen. Utána járva a dolognak, megállapították, hogy a magyar-román határon szolgálatot teljesítő román rendőrhatalóság a lapot — bár királyának volt címezve — a magyarországi lapok bevitelére vonatkozó általános tilalom alapján rendszeresen elkobozta. A *Pester Lloyd* kiadóhivatala aztán akként segített a bajon, hogy a budapesti román diplomáciai képviselő útján küldette a lapot Bukarestbe. Ha komikus nem lenne, bosszankodni lehetne rajta, hogy ma, a XX. század harmadik évtizedének a végén, van még a világon hatóság, amely azt hiszi, hogy az eszméket, gondolatokat és mi a fő — az igazságot, nem létezővé tenni, eltüntetni lehet azáltal, hogy az annak kinyomatására rendelt papiros elő) elzárkóznak.

Amint azonban Romániában ennyi nehézsége van a magyar-

országi irodalom terjesztésének — amire nézve karakterisztikus, hogy az ország feldarabolása óta napvilágot látott eredeti magyar sajtótermékeket egyáltalában nem engedik be, mintha az csupa irredentatermék lenne, sőt még a tudományos munkákat is határozottan alá vonják — éppígy nagy küzdelmei vannak irodalmunknak a cseh területen is. Itt sem bocsátkozunk bele a részletekbe, de hogy a cseh hatóságok mi mindenféle eszközzel kívánják — kétségkívül felsőbb nyomásra — nemcsak a csonkamagyarországbeli sajtótermékek ottani elterjedését meggátolni, hanem még a saját területükön megjelenni, de nem a jelenlegi kormányzat intencióit szolgáló újságok elterjedését is lehetetlenné tenni, erre jellemző tünetként említhetjük meg azt, hogy a pozsonyi cseh pénzügyigazgatóság néhány évvel ezelőtt figyelmeztette a dohánytőzsdéseket, hogy még ott megjelenő magyar ellenzéki lapok árusítása esetén is megvonja tőlük a trafikjogot. Tehát nem is arról volt már szó, hogy a Csonka-Magyarországból származó újságok árusítása tilos — hiszen ezek úgy sem juthatnak be Pozsonyba —, hanem még a Felvidéken megjelenő, az ottani jelenlegi hatóságok által engedélyezett, de ellenzéki politikát követő hírlapokat sem szabad a trafikokban árusítani — a népszabadság és az annyira hirdetett demokratikus haladás nagyobb dicsőségére!

Jugoszláviában a cenzúra az idegen sajtótermékeket illetően hasonlóképpen fennáll, ámbar általános érvényű szabályokat most már nem alkalmaznak, hanem esetenként döntenek el, hogy minő sajtótermékeket engednek be a határaikon. Akárhányszor előfordul aztán, hogy hosszas utánjárás után valamelyik időszaki magyar lapot bebocsátják, ha azonban annak a hasábjain olyan cikk jelenik meg, amely az ő felfogásuknak nem megfelelő, akkor egyszerűen visszavonják a bebocsátási engedélyt. Arról pedig, hogy a magyar irodalom újabb alkotásaival ottlakó véreink szabályszerű könyvárusítási forgalom útján ismerkedhessenek meg, szó sincsen.

A szellemi érintkezés kérdésének a fejtegetésénél egy-két szóval ki kell még térnünk az ú. n. utóállamok által az egyesületi élet elé gördített akadályokra is. Társadalmi, kulturális, jótékonyági, irodalmi és egyéb közcélú szolgáló egyesület Nagymagyarországban is elég volt, amint a világ minden államában van. Természetes tehát, hogy az ország feldarabolásakor, minthogy területünk és lakosságunk nagyobb részét elvesztettük, ezeknek a nagy része is új imperiumok fenhatósága alá került. Ezzel azonban sajnos meg van mondva az is, hogy

az egyesületek működését ott minden lehető megokolással — sőt¹ igen gyakran valóban lehetetlen okoskodással is — meggátolják. Kaszinókat bezártak, helyiségeket elvettek, könyvtárakat elkoboztak stb. A románok pl. Erdély legrégebb magyar kultúregyesületét, az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesületet (röviden: Emke) még 1919 őszén, tehát a román katonai megszállás védelme alatt, de jóval a trianoni szerződés aláírása előtt felfüggesztették, vagyonát és könyvtárát zár alá helyezték. Ez a tény sem tanulságnélküli azzal szemben, hogy a magyarországi, illetve erdélyi románoknak már 1861 óta működött — és pedig igen intenzív hatással — egy hasonló egyesületük, a Román Irodalmi és Közművelődési Egyesület, az ú. n. Astra. De az Emké-éhez hasonló esetet e téren is igen sokat lehetne még felsorolni úgy román, mint cseh és szerb viszonylatban, azonban célunk itt sem lehet a statisztikai adatok teljességének a bemutatása, hanem magának az e téren is követett ellenséges politikának az illusztrálása. Ez pedig számtalan bizonyítékát adta annak, hogy a magyarságnak nemcsak a jövőben kifejthető kulturális törekvéseivel, hanem a múltból áthozott ilyen jellegű intézményeivel szemben is a kisebbségi szerződésekben vállalt kötelezettségeit vagy egyáltalában nem, vagy csak körmönfont módon, százféle kibúvó és hátsó ajtó felhasználásával hajlandók az utódállamok realizálni.

IX.

Az elszakítás első évtizedének kulturális mérlege.

1918 őszén omlott össze az Osztrák-Magyar Monarchia, tehát a most folyó évben lesz tíz esztendeje annak, hogy Nagymagyarország szétdarabolása is megkezdődött. A trianoni békediktátum ugyan csak később keletkezett, de minthogy az ország addig végigszenvedte a forradalom és a bolsevizmus csapásait, amelyeknek a következménye volt, hogy az államterület jelentékeny része ellenséges megszállás alá került, amely nem törődve semmivel, a tényleges helyzetnek reá nézve előállt kedvezéseit alaposan kihasználta és de facto imperiumot teremtett: így 1928-ban az elszakítás első decenniumát kell, mint sajnálatos és fájdalmas tényt megállapítanunk. Miután tehát az előzőekben beható vizsgálat tárgyává tettük azt, hogy Trianonnak mik voltak a kulturális következményei, kíséreljük meg most ennek az évtizednek a mérlegét is felállítani.

Ismeretes, hogy a világháború után létrejött békediktátumok elvi alapjául Wilsonnak, az Eszakamerikai Egyesült Államok elnökének híres szózatát állították fel, mely 14 pontban foglalta össze az igazságos és a népek nyugalalmát biztosító békekötéseknek a feltételeit. Ma már nem vitás, hogy Wilson — bár intencióinak őszinteségéhez nem fér szó — politikailag nem volt az az erős egyéniség, aki akaratát meg is tudta volna valósítani. A Páris-környéki békék (Versailles, Saint-Germain, Trianon, Neuilly, Sévres) egymás után temették el azokat a nagy elveket, amelyeket az amerikai elnök eredetileg hirdetett s különösen elhantolták azt a valódi demokráciából fakadó követelményt, hogy a nemzetek önmaguk döntsenek a sorsuk felett. Az úgynevezett önrendelkezés, Wilson nomenclatúrájában a *selfdetermination* elvileg, az emberi ideálok szempontjából, igen szépen volt elgondolva s azt célozta, hogy az amerikai felfogás szerint többekévesebbé elnyomott európai nemzetek, illetve az itt élő fajok közül

azok, amelyek nem voltak a maguk urai, a világbéke áldásait élvezék a tekintetben, hogy most már saját maguk döntsenek arról, mi legyen velük, hova tartozzanak? Köztudomású, hogy a világháború alatt kifejlődött propaganda az ántánt részéről is mindig azt hangoztatta, hogy a háború célja az elnyomott kis nemzetek felszabadítása. Nos, a háború befejeztével intézményesen kellett volna biztosítani azt, hogy a kis nemzetek valóban szabadokká legyenek és garantálják a számukra azt, hogy ők maguk határozzanak a jövő sorsuk felől.

Nem szorul bővebb kifejtésre az, hogy ez a remény egyáltalában nem vált valóra, mert a békekötések alkalmával nem kérdezték meg a kis nemzeteket, vagy legalább is azok közül igen sokat affelől, hogy mit óhajtanak, illetve miként képzelik a maguk sorsának a kiépítését, hanem egyszerűen hatalmi szóval kimondták, hogy az új országhatárok ilyenek és ilyenek lesznek. A békediktátumok urai azonban igyekeztek ennek az eljárásuknak a világ közvéleménye előtt bizonyos ethikai alapot adni azzal, hogy hirdették a háborús bűnösség elméletét, vagyis azt, hogy aki az oka volt a háború keletkezésének, az ennek a megtorló következményeit eltérni köteles. Azt viszont, hogy kicsoda az igazi bűnös, a magok szempontjából, az ellenfél meghallgatása nélkül, egyoldalúan vélték megállapítani s ebből vonták le aztán azt a következtetést, hogy a háborút okozóknak el kell fogadniuk a békediktátumokat.

Nem tartozik ennek a tanulmánynak a keretébe az, hogy ennek a feltevésnek s az abból vont konzekvenciáknak az alaptalanságát kimutassuk. A lefolyt tíz esztendőnek egész könyvtárt kitevő irodalma máris elegendő bizalmas diplomáciai anyagot tárt a világ közvéleménye elé avégett, hogy igazolva legyen a háború okozásában bűnösöknek deklarált nemzetek büntelensége s nem lehet kétség az iránt, hogy az ezután elkövetkező évek ezt az igazságot még inkább ki fogják deríteni. *4 békediktátumok ethikai alapja tehát ezzel megdőlt.* A népek önrendelkezési jogának elméletben hirdetett, de a valóságban csakis a győztesek mellé csoportosultak érdekében realizált felfogás érvényesítését viszont nemcsak hogy meg sem kísérelték a legyőzöttek javára is, hanem ellenkezőleg, országhatárokat másítottak meg, évszázados államkereteket bontottak meg és egész sereg, eddig független nemzetet utaltak idegen impérium alá, az ő bármily formában történő megkérdése nélkül. *Az önrendelkezési jog tehát a gyakorlatban abszolúte megsemmisült.*

És ez volt Nagymagyarország tragédiája is. A mi hazánk ezer esztendőn keresztül egységes állam volt, melynek a határain belül azonban különféle népfajok laktak, egybeolvadva az egységes magyar politikai nemzetbe. Ha mi a lefolyt évszázadok alatt az erőszakos beolvasztás politikáját folytattuk volna, akkor most nem lett volna nálunk faji probléma, mert a nem magyar fajok az idők folyamán vagy beolvadtak, vagy kipusztultak volna. De mivel a magyar néplélektől mindig távol volt az erőszakoskodás, így a nem magyar fajok Nagymagyarországban évszázadokon keresztül megőrizték faji jellegüket s abban megmaradtak. Mikor aztán elérkezett Trianon, akkor az ország tényleg nemcsak magyar fajbeliekből, hanem több más nemzetiségből is állott. Az önrendelkezés jogát azonban az említett háborús bűnösség elméletének reánk kényszerítése miatt velünk szemben nem alkalmazták, tehát csupán a másik elmélet realizálását tartották szükségesnek, azt t. i., hogy az egyfajú népek önálló államot alkossanak. De midőn ennek a végrehajtására került a sor, megint nemcsak hogy nem vették figyelembe a mi, alaposan kifejtett, nagy munkálatokkal alátámasztott érveinket, hanem még a hozzáférhető s általuk is megvizsgálható adatokat sem vették tárgyi-lagos elbírálás alá, hanem a győzők akaratának s a velük tartó fajoknak az egyoldalú információja, hogy ne mondjuk, az utóbbiak besugása alapján döntöttek a nemzetek sorsa, többek közt tehát a mi hazánk jövője felett is. Így történhetett meg aztán az, hogy nemcsak azokat az országrészeket szakították le Nagymagyarország testéről, ahol a nem magyar fajbeliek többségben voltak, hanem a megmaradt csonka országgal közvetlenül szomszédos, színmagyar vidékeket is közlekedési, gazdasági és stratégiai szempontok miatt elszakítottak az anyaországtól, nem is említve azt, hogy még ott is, ahol nem magyar fajokat hasítottak ki a régi ország testéből, azokkal együtt, elvegyülve, sok millió fajmagyar is lakott. Azonban még az esetben is, ha ezek száma nem lett volna oly nagy, egyedül a fejszámpolitikát követni mindenesetre végzetes hiba volt, mert hisz egy fajnak a súlyát nem csupán az ahhoz tartozók számszerű anyaga adja meg, hanem annak kulturális színvonala is. Ha pedig ezt figyelembe vették volna, akkor azt a kegyetlen szélhasogatását egy évezredes államtestnek — a kifejtett kulturális érvek ismeretében — el nem követhették volna.

Az ország szétdarabolása azonban megtörtént s ezzel együtt járt

az is, hogy sok millió magyart idegen impériumok alá hajtottak azok megkérdése nélkül, tehát az önrendelkezési jog gyakorolhatásának a mellőzésével. A békediktátumok urai azután ezzel szemben az ú. n. nemzeti kisebbségi szerződésekben vélték ezeknek az új impériumokban kisebbségeket alkotó nemzeteknek az általános emberi jog s a fajokhoz tartozás alapján az önállóságát és rendelkezési jogát biztosítani. A kisebbségi szerződések viszont hevenyészett alkotások, amelyek csak a nagy alapelveket mondják ki, de azok végrehajtására nézve temérdek eldöntetlen kérdést hagynak fenn. Ezeket jóhiszeműleg, jóakarattal eldönteni, hogy úgy mondjuk, a kisebbségi szerződéseket tartalommal megtölteni, most már azoknak az államoknak lett volna világpolitikai és ethikai kötelességük, amelyek a békediktátumok által ilyen nemzetkisebbségek felett imperiumhoz jutottak. Ezen a ponton azonban éppen az ellenkező eredmény állott be. A jelzett államok a kisebbségi szerződéseket nem jogbiztosító kötelezettségnek, hanem az ő korlátlan parancsolási jogukat, szerintük: szuverenitásukat kellemetlenül akadályozó kölcncnek tekintették s nem egy alkalommal ki is jelentették, hogy az ő szabad akaratukat nem rendelhetik alá oly szerződéseknek, amelyek ezt a szuverenitást gúzsba kötnék. A nemzetkisebbségeknél, mint a szerződések intenciója szerint nemzetközi jogilag védett jogi személyeknek a harca tehát hova-tovább mind élesebb lett s mivel az egyes, ú. n. utódállamok belső kormányzatában kielégítő megoldásra nem talált, segítségért oda fordult, ahova a világháborút befejező tárgyalások alatt létrejött Egyezségokmány, a Nemzetek Szövetségét létesítő paktum utalta őket, vagyis ehhez a Szövetséghez. Itt azonban újabb csalódások érték és érik a nemzetkisebbségeket, mert hatalmi szempontok, világpolitikai érdekek, kényelmi tekintetek ott is háttérbe szorítják a kisebbségi jogok helyes alkalmazására irányuló elhatározásokat. Most már tehát a kisebbségi jogok érvényesítésének a struktúrájában csak egyetlen nemzetközi fórum van, amelynek a döntése elé bizalommal tekinthetnek a kisebbségek s ezek a nemzetközi döntőbíróóságok, melyeket azonban akként kell kiépíteni, hatáskörüket s az eléjük utalható ügyek körét oly módon kell szabályozni, hogy ezek a bíróságok valóban a világ élő lelkiismeretének a szerepét tölthessék be és minden nemzetkisebbségi sérelemben eljárni jogosultak legyenek.

E tényekkel leszámolva s bízva abban, hogy amit elrontottak a hatalmasok, azt ezen az úton talán sikerül majd — legalább részben —

jóvátenni, nézzünk a szemébe annak, hogy az első decennium milyen eredményeket hozott létre tőlünk elszakított véreink kulturális sorsában, vagyis eddig melyek az elszakításnak tárgyilagosan leszögezhető kulturális következményei?

Az önálló nemzeti és faji lét első feltétele, hogy a jövő nemzedékét abban a gondolatkörben s azon a nyelven tudjuk nevelni, amely a nemzet különállását és fájának a fenntartását biztosítja. Ezen a ponton fajunkra nézve — sajnos — csak negatívumot tudunk megállapítani annak a ténynek a konstatálásával, hogy az elszakított területek mindegyikén a magyar iskolaügyet lassú kihalásra kényszerítik. Láttuk, hogy e célból különböző eszközöket és eljárási módokat alkalmaznak, de a szándék mindenütt azonos: minél hamarabb lehetetlenné tenni azt, hogy magyarnyelvű, magyaros műveltséget adó s a gyermek lelkét a fájához való ragaszkodással megtölteni hivatott iskolai tanítást nyerjen az. Már pedig ha ez majd évek hosszú során át így folyik, ha a magyar gyermeknek a magyaros műveltség megszerzésére csak a szülői ház marad meg, sőt ha — amint, sajnos, akárhány példa van erre — az iskolában a saját fájára, annak a múltjára s a világban elfoglalt pozíciójára ellenséges megjegyzéseket hall és ilyen tanítási irányt kénytelen befogadni, akkor nagyon is féltő, hogy egy-két nemzedék múlva az ősi fájához való ragaszkodás érzete elhalványodik benne, sőt kihal belőle.

Az ethikai világnézleten alapuló nemzeti lét további kelléke valamely pozitív valláshoz való tartozás. Ez adta meg Nagymagyarország karakterét történelmi múltja folyamán, csak ez alapon képzelhető el fajunk biztató jövője is. Az elszakított országrészek magyarsága azonban ebben a tekintetben is szomorú sorsra jutott, mert ott éppen azokat az egyházakat, amelyekhez a magyarság legnagyobb része tartozik, ha nem is üldözés, de ősi jogainak a kijátszása s régi intézményeinek elvesztése fenyegeti. Amikor pl. az ú. n. utódállamok nem tudják kivárni azt, hogy egy-egy róm. kath. püspöki szék régi magyar birtokosa a természetes elmúlás örök jogán adja majd át megüresedett helyét az utódjának, hanem a régi birtokost már életében kiüldözik, megfosztják stallumától, hogy minél előbb az új urak politikai felfogásához illeszkedő utódot ültessenek oda, akkor ezzel ott az egyházi életnek a par excellence magyar fajbeli katolikusság nemzeti irányban való vezetését akarják lehetetlenné tenni. És ha kivonják a katolikus és protestáns felekezeti iskolák anyagi létalapját a

vonatkozó ingatlan-alapítványoknak különféle ürügyek alatt történő elkobzása által, akkor valójában a magyar irányú vallásfelekezeti oktatást ítélik halálra. A mérleg tehát egyházi téren is negatív, vagyis a magyar faj fellendülése ebből a szempontból sem remélhető, bár bízni kell abban, hogy életerejé a küzdelmek alatt sem törik meg.

A magyarság közműveltségének emelésén munkálkodó könyvtárak és közgyűjtemények elvétele, vagy legalább is nem a régi célokra való átengedése (pl. a kultúrházak igénybevétele rendeltetésüktől elütő célokra) ezt a nemleges mérleget szintén csak súlyosbítja, éppúgy, mint az elszakított részekben volt magyar társadalmi intézmények és egyesületek gúzsba kötött működése is. Ahol a nemzeti szellem nem tud szabadon érvényesülni, ahol a hatalmon levők kegyétől függ minden lépés, mit e tekintetben tehetnek, ott a faji öntudat ápolására és fejlesztésére mélyen szántó társadalmi munkát nem remélhetünk.

Emlékműveink lerombolása, vagy elhurcolása erkölcsi veszteséget jelent ottani véreinknek, mert azt a hitet kelti bennük — és pedig jogosan —, hogy ők nem egyenlő rangú állampolgárok, az ő ideáljaik tilos eszmények, az ő történelmi múltjukat takargatni keil. Ez pedig az önérzetet öli ki belőlük s a nemzeti gondolat kultuszát ássa alá bennük. A mérleg serpenyőjében súlyos tehertétel ez, mert bár fizikai lag meg nem mérhető, de morális jelentősége és kihatása szinte belát hatatlan.

A színészet az elkapcsolt részekben ha nincs is egészen kiirtásra ítéelve, de az kétségtelen, hogy mostani működése csak a nehéz küzdelmekkel kikényszerített ideiglenesség jellegét viseli magán és az is bizonyos, hogy ennek következtében s a játzsási engedélyek számának feltűnő csökkentése miatt a szinpad ott olyan egyetemes hatású nem lehet, mint a múltban volt. A magyar fajiság kultusza a színját szás útján tehát szintén csökkenő irányzatot mutat.

Hátra volna még a sajtó és az irodalom. Kifejtettük, hogy ebben a kérdésben, minden mostoha viszonyok ellenére, a körülmények sajtóságos egymásrahatása folyományaként, itt-ott bizonyos új kifejlődési lehetőségek tárulnak elénk s bár a csonka országbeli sajtótermekek által terjeszthető magyar gondolat elől nagyrészt el vannak zárva az elszakított országrészekben lakó véreink, mégis talán 2 sajtó az egyedüli terryum, ahol Trianon kulturális következményeinek a mérlegét nem kell kizárólag negatívnak jelezniük,

Elérkeztünk tehát ennek a kálváriás gondolatsornak a végére. Elvonulnak a lelki szemek előtt a Felvidék, Erdély, a Bánság és a nyugati végek ködfátyolképei s feltűnnek odaszakadt magyar véreink tömegmilliói. Velük vagyunk gondolatban, velük vagyunk érzésben s bár az új országhatárok elszakították őket tőlünk, a vérség örökös jogán a múlt közös szenvedései s a jövőbe vetett rendületlen hit öszszeköt bennünket övelük. Az ő sorsukért aggódó lényünk a szeretet s a ragaszkodás őszinte, szívből fakadó érzését küldi hozzájuk és úgy érezzük, mintha innen, ebből a megcsonkított, meggyötört hazából lelki szívárvány ívelne át hozzájuk, mely odaröpíti a mi mindennapi imánkba foglalt, szent hitünket: *Feltámadunk!*

FÖLDES BÉLA

**A trianoni békeparancs hatása
a magyar közgazdaságra**

ELŐSZÓ.

A Trianonban Magyarországra rákényszerített parancs Magyarország geoökonómiai struktúrája iránti teljes tájékozatlansággal, az ország gazdasági életéből folyó követelményeknek teljes megtagadásával készült. A Párizsban összegyűlt államférfiak Magyarországról annyit sem tudtak, mint egy iskolás gyermeknek tudni kell. Valahogyan úgy nézték Magyarországot, mint egy darab földet Afrika közepében, mely alacsony gazdasági műveltsége mellett majd ide, majd oda kapcsolható, a hatalmasok kénye-kedve szerint. Pedig Magyarország gazdasági struktúrája már magasabb jelleggel bír, melyet különösen a szerves összetartozás, a finom szálaknak összefonódása, az egymástól való függés, egymást kiegészítő kölcsönhatás jellemzi. Kiváló földrajzi írók, kiváló gazdasági politikusok elismerték Magyarországnak a természet által alkotta egységét, ahol a rész és az egész között szoros, nemcsak mechanikai, de szerves összefüggés van, ahol minden rész az egészet, az egész minden egyes részt tartja és élteti. Egy francia író a legyezőhöz hasonlítja Magyarország topográfiai képét, mely legyezőnek minden egyes sugara a központi lapályban található. És ami így topográfiailag áll, az áll gazdaságilag is. Magyarország közgazdasági szervezetének szíve a főváros, mellyel az egész terület, a perifériának legtávolabbi pontja összefügg, kölcsönhatásban él. Ebből a szervezetből egyes részeket kiszakítani annyit jelent, mint a szervezetet halálosan megsebezni. De ha a trianoni államférfiak nem ismerték fel a magyar gazdaságstruktúrájának élettörvényét, annak jelentőségét Magyarország szempontjából, még kevésbé ismerték fel jelentőségét Közép-Európára, jelentőségét a világgazdaságra. Magyarország úgy, ahogy a trianoni parancs előtt létezett, fontos szerve volt az európai gazdaságnak is, Európának Oroszországon kívül legjelentékenyebb gabonatermelő síksága, de Európának egyik legjelentékenyebb piaca is. Magyarország termelése

és fogyasztása szervesen bekapcsolódott az európai gazdaságba, a világ gazdaságba. Magyarország gazdasági közigazgatása, gazdasági berendezése, gazdasági eljárásai, gazdasági jogelvi európaiak voltak. Magyarország közlekedési rendszere európai volt. Magyarország hitelrendszere európai volt. Magyarország államhitele mintaszerű volt és Magyarország sohasem károsította hitelezőit, amit még a leghatalmasabb államokról sem állíthatni. Magyarország pénzürendszere európai volt. Magyarország sok gazdasági intézménye mintaszerű volt, például szolgált más államoknak. Magyarország tisztelt tagja volt minden nemzetközi szervezetnek, mely a gazdasági életet magasabb tőkélyre fejlesztelte. Magyarország imponáló erővel jelent meg a nemzetközi nagy kiállításokon és kongresszusokon és többször rendezett világkiállításokon versenyre kelt a legelőrehaladtabb államokkal. Magyar találmányok találtak elterjedést az egész világon.

Minderről a „négy nagy“ államférfiúnak, kik a párizsi békét faragták, nem volt tudomásuk. Csak annyit tudtak Magyarországról, amit ellenségeink, kifosztóink, akik a magyar állam testéből akartak meghízni, hamis adatokkal, hamis térképekkel, kielégíthetlen étvágyal nekik feltálatk. Szerintük a magyar jövevény, a tót, a szerb, az oláh őslakó; szerintük a tót, a szerb, az oláh áll a műveltség magas fokán, nem a magyar; szerintük a magyar területet, a magyar népességet, a magyar természeti kincseket, a magyar gazdasági szervezetet szét kell osztani cseh, szerb, oláh között, hogy e területen európai gazdasági kultúra teremjen. A trianoni paktum hazugságok, ferdítések, rágalmak, tudatlanság szüleménye. Bűnös kézzel szétszórták a természet és a történelem együttműködéséből fejlődött egységes gazdasági alkotást.

A) ÁLTALANOS RÉSZ.

1. Bevezetés.

Hogy a trianoni paktum, mely Magyarországot területének 67.3 százalékát, népességének 58.4 százalékát, azzal együtt értékes nyersanyagainak, érceinek, ásványainak nagy részét, kimeríthetetlen sóbányáit egészen, erdőállományát majdnem egészen, továbbá vízerőinek, vasútjainak, bankjainak, takarékpénztárainak, szövetkezeteinek nagy részét, gyógyhatványait, tengeri kikötőjét elszakította, kifejtett gazdasági struktúráját szétrombolta, mely súlyos kárt okozott a magyar közgazdaságnak, arra számszerű pontossággal sem a közgazda, sem a statisztikus, sem a matematikus nem felelhet. Csak annyit mondhatni, hogy Magyarország életképességének gyökereit végzetesen megtámadta, életerejének nagy részét felemészítette, gazdasági kultúráját lesüllyesztette. Rá lehet mutatni továbbá egyes tünetekre, melyek az ország ellen elkövetett brutális merényletet megvilágítják. Erre és nem többre vállalkozhatik a következő tanulmány, mert az elkövetett nemzetközi büntett egész súlyát és kihatását megállapítani ma még nem is igen lehet.

Magyarország megcsonkításának egyik oka az a körülmény, hogy a felülmaradt nagyhatalmak arra törekedtek, hogy a világ összes nagy értékeinek, összes gazdasági lehetőségeinek, különösen pedig összes nyersanyagainak lehető nagy részét megszerezzék, vagy legalább is azok felett ellenőrzést gyakorolhassanak. Úgyszintén gyakorolhassanak ellenőrzést a gazdasági forgalom és annak irányai felett, nehogy az olyan irányokat kövessen vagy keressen, amelyek amaz államok érdekeivel ellenkeznek és melyek a középeurópai államok érdekeit szolgálják. Nemcsak Magyarország területe, nemcsak Magyarország népessége, nemcsak nemzeti vagyona mint olyan kellett, hanem kellett a fa, a vas, a szén, a földgáz, a só, a vízierő, a hasznos állat stb. és ezen gazdagságoknak a győztesek szellemében, az érdekeik-

nek megfelelően való felhasználása. Mert függőségben akarják tartani, megadóztatni akarják az egész világot. Hozzá természetesen gazdagítani akarják inkább azokat az államokat, melyek a Nagyhatalmaknak súlyos milliókkal tartoznak, mely milliók visszafizetését így talán mégis remélhetnék. Magyarország, megfosztva természeti kincseitől, megfosztva nemzeti vagyonának és nemzeti jövedelmének nagy részétől, megfosztva a lehetőségtől nemzeti érdekeinek megfelelő közgazdasági politikát követni, lassú halálra van ítélve, mert semmi oly erőforrása nincs, melyből elegendő életerőt meríthetne. Magyarország súlytalan atommá válik. Magyarország, melynek búzáját, lisztjét, fáját, állatait és állati termékeit, borát, cukrát a nemzetközi piacon ismerték és keresték, a trianoni parancs lehetetlen intézkedései folytán páriává vált, melyet büntetni, lökni, öklözni, oldalba rúgni, véresre verni, eltaposni lehet. Ilivatlan vendég a nemzetek asztalánál. Koldus nemzet. Számúzve az európai közgazdaság társaságából.

2. Erkölcsi mozzanatok.

A trianoni parancs által a gazdaság terén okozott káros hatást könnyen felismerjük, ha csak egy percig megállunk annál a rettenetes ténynél, hogy az ország területének több mint kétharmadrészét, lakosságának majdnem kétharmadrészét elszakították. El sem képzelhető, át sem tekinthető az a rombolás, melyet az országnak ilyen megcsonkítása a lelkekre és azzal a gazdasági tevékenységre gyakorol. A kétségbeesés, a meghasonlás, a sorvadás, a pusztulás ezer alakban tűnik elénk. Elveszett a hit a nemzet életképessége, elveszett a hit egy jobb jövő eljövelele iránt. A csüggedés, a lemondás elfogja a lelkeket. Nincs munkakedv, nincs vállalkozói szellem, nincs tőkeképződés, nincs hitel, nincs sem termelőképeség, sem fogyasztóképesség. Vagyonok, emberek megsemmisülnek, lelkek elpusztulnak, az értékek világára dermesztő dér hull. A gazdasági életet a halál lehellete érinti, mert a gazdasági erő is oly erő, mely a lélekből fakad, melynek gyökerei az éthoszban jelenek. A felozlás processzusa felszabadítja az összes rossz elemeket, szétszaggatja a szervezet finom szálait, felbontja a felelősség láncait, lábbal tiporja a gazdasági élet egzisztenciáit. És ha bizonyos mértékben lassanként már érvényesül is az alkalmazkodás műfolyamata, ez csak egy elsorvadt ország és nemzet szervezetét hozza át.

3. A középosztály.

Trianón súlyos következményei hatásaként megállapítható a középosztály pusztulása, mely még az elsőrendű életszükségletek ki-elégítésére sem képes. A napi krónika hajmeresztő képet festett az uralkodó nyomorról. Sok ember hajléktalanná vált és százezrek tódultak az elszakított részekből hazájukba, ahol azonban csak nyomor várt rájuk. Sokaknak pusztulását ideig-óráig elodázta a régi vagyontárgyak eladása, mire még olyanok is rákényszerültek, kik valamikor gazdagságban, jómódban éltek. A házak intimitásait ismerő pénzbeszedők minden hónapban megállapították, hogy a lakásokból a bútorok, a szőnyegek, a tükrök, a képek, a függönyök, az ágyneműek lassanként eltűntek, míg végre csak az üres falak, egy-egy szék, egy-egy asztal, egy-egy ágy maradt meg. A betegek gyógykezelésére nem tellett, az orvosi rendelőszobák üresen állottak. A gyermekek kiéhezve, lerongyolva jöttek az iskolába.

Ezer s ezer ember vagonokban lakott. Ha a nyomor egy részét a háború következményének kell tekinteni, egy nagy része azonban mindenestre a trianoni parancsal függ össze. Feltétlenül áll ez a menekültekre nézve. Ezeket Trianón juttatta koldusbotra, kiűzvéen őket ősi lakóhelyeikből, vagyonukból, állásaikból. Ezeknek száma pedig eléri a 4—500.000-et, kiknek fenntartása nem csekély pénzügyi terhet jelent a köz szempontjából. Szintén a trianoni parancs következménye. Hogy mily mértékben csökkent a fogyasztás, erre csak néhány adatot kell felhozni. Tett a fejenkénti fogyasztás:

	1913—14.	1920—21.
Búza, kg	129.—	105.—
Cukor	9.70	4.70
Kávé	0.66	0.32
Pamut	0.70	0.11
Ásványolaj világitásra	5.10	3.94

Súlyos zavart okoz a helyzet az életpályák választása körül.

Az emberek kisodortattak életpályájukból és kétségbeesetten kapcsolódtak a kínálózó keresethez, essék az bármily távol régi foglalkozásuktól, régi társadalmi helyzetüktől, jobb nevelésüktől, magasabb műveltségüktől. A pap megy matróznak, a tanító megy kocsi-tisztítónak, az egyetemi hallgató megy plakátragasztónak. Szét vannak

szakítva mindazok a finomabb kötelékek, melyek a társadalomban magasabb, tartósabb egységeket teremtettek. Az emberek ide-oda dobatnak, ma itt vannak, holnap másutt. Veszendőbe megy a foglalkozáshoz való ragaszkodás, annak hivatásként, életfeladatnak való felfogása, annak önönmagának való becslése. Egy széthullott kéve, egy szerteszét szaladó nyáj képe a társadalom, mert Trianon óta bizonytalanná vált minden, bizonytalanná vált elsősorban a mindennapi kenyér. Csak az elmerülés ellen küzdő hajó nyújt némileg hasonló képet, mint a Trianon által megrendült magyar társadalom.

4. Népmozgalom.

Messze vezetne, ha ama káros hatások vizsgálódásába bocsátkoznánk, melyek népességi és népmozgalmi téren a trianoni parancs folytán az országra hárultak. Annyit azonban mégis ki kell emelni, hogy Trianon a nemzet fizikai jólétét, fizikai erejét erősen megtámadta. A vagyonpusztulás, a szegénység, a megélhetési küzdelmek, a drágaság súlyosan éreztetik hatásukat a népesség státuszában, a népességi kataszterben. A háborúban a produktív korosztály egy tekintélyes része elveszett, vagy megcsönkítva, egészségében megrendülve tért vissza, kisebb ellenállási képességgel, kisebb életkedvvel, kisebb életerővel. Az idegbajok súlyosbodtak, a rossz lakásviszonyok és rossz táplálkozás tenyésztik a betegségeket és fokozzák a halandóságot. A tuberkulózis szedi áldozatait. A kórházak felszerelése hiányos, sok helyen megbotránkoztatóan elhanyagolt, mert az ország elszegényedett. A családi élet züllik, a gyermekgondozás elhanyagolt, a gyermekáldástól rettegnek.

5. Népsűrűség.

Figyelmet érdemel népesedési szempontból a gazdasági szervezetnek a trianoni parancs által okozott átalakulása tekintetében különösen a népsűrűségi koefficiensnek lényeges módosulása. Míg Nagy-Magyarországnak népsűrűsége 1910-ben négyszögkilométerenkint 64,2, addig Csonka-Magyarországnak népsűrűsége 91; tehát majdnem 50%-kal nagyobb, mint abban a Magyarországbán, mely egy konzolidált, gaz-

daságilag gyarapodó államszervezet volt. A népsűrűség tudvalevőleg különösen a foglalkozási rendszer kialakulására van jelentékeny befolyással. Sűrűbb népesség csak az iparban és kereskedelemben talál megfelelőbb alkalmazást, esetleg a kivándorlás sem kerülhető el. Ma, midőn a régi bevándorlási államok elzárkóznak, ez utóbbi expédiens alig kínálkozik. Az ország gazdasági sorvadása mellett, viszont az ipar és kereskedelem megfelelő felszívóképességgel nem bírnak, hiszen minden téren személyredukció, elbocsátás következett be. Csonka-Magyarország nagy népsűrűsége, ami máskor a fejlődésnek, az intenzifikálásnak jelzője szokott lenni, most tehát a súlyos helyzetnek a kifejezője.

És habár a népsűrűség emelkedése jobbadán összefügg azzal, hogy a tőlünk elrabolt területek többnyire alacsony népsűrűséggel bírtak, mégis a kiszivárgás, a néprajzás megakadályozása káros visszahatással bír. És ha a mai területen a sűrűbb népességet fenntartani nem lehet, ez káros befolyást gyakorol a népszaporodásra. A trianoni szerződés elvette a lehetőséget, hogy a sűrűbb népességi területek munkarejére rászorult országrészekkel való szerves kapcsolat mindkét rész funkcióját biztosítsa. A nagyobb népsűrűség, nagyobb ipari és kereskedelmi tevékenység lehetősége nélkül, súlyos következményekkel jár t és a pauperizmus kísértetét idézi fel. A kölcsönhatás, mely a régi Magyarország egyes területei között fennállott, amennyiben ezek a területek egymást kiegészítették és egymás megélhetését biztosították, bizonyítja az egymáshoz való tartozandóságot.

6. Gazdasági struktúra.

A trianoni szerződés által okozott megcsonkítás alapján megrendítette az ország gazdasági struktúráját. Magyarország úgy nyersterményeinek gazdagsága, mint magasabb gazdasági kultúrfokánál fogva arra volt predestinálva, hogy agrár-indusztriális állam legyen. Ez irányban a háború előtt egészséges haladást találunk. Ezáltal keresetet is bírt nyújtani az ország népessége azon részének, mely fukarabb területen lakott. Agrárterményeinek feleslegével képes volt a külföld iparcikkeit megvásárolni. A népesség egészséges szaporodást mutatott, a jólét emelkedett, a városok kultúrközpontokká váltak. Mindez a trianoni parancs következtében megváltozott. Magyarország elvesztette azokat a piacokat, melyeken eddig agrárterményeinek feleslegét

elhelyezte és ezáltal mezőgazdasága igen súlyos helyzetbe került. Másn felől az ország ipara elvesztette nyersterményeit, melyeket most kénytelen külföldről behozni. Ezen eltolódás megterheli Magyarországot kereskedelmi mérlegét, minthogy kivitele csökkent, bevitele pedig emelkedett, hisz egyes nyerstermények, mint pl. a fa, mely azelőtt az ország egyik legkiválóbb kiviteli cikke volt, most beviteli cikk lett és óriási összeggel terheli a kereskedelmi mérleget. A magyar béketárgyalások jelentésében (második kötet 258. lap) a következőket olvassuk: „A fegyverszüneti egyezmények határozmányai ebesére, politikai és gazdasági határrá tett demarkációs vonalak elszakították a széleken fekvő vállalatokat az ezeket a vállalatokat vezető gazdasági és pénzügyi központtól. Mesterséges korlátok emelkedtek így a termelő helyek és az azok termelésére utalt fogyasztási területek között, szakadás állott be országos közlekedési hálózatunkban, évtizedes hitel és kereskedelmi összeköttetések bénultak meg ... Magyarország közgazdasági és pénzügyi élete 21 millió lakosú állam szükségleteire volt berendezve. Ez a berendezés oly kereseti lehetőségeket biztosított, melyek a fentiekben ismertetett események folytán jórésztben már nem állanak fenn“.

Nagyon természetes, hogy ily átalakulás nagy rázkódtatásokkal, sok anyagi pusztulással jár. A kereskedelmi mérleg kedvezőtlen alakulása pedig az ország fokozatos eladósodásához vezet, ami továbbá kedvezőtlenül befolyásolja az ország fizetési mérlegét és a nemzetközi árfolyamokat. Ehhez még hozzá kell venni, hogy az ország számos városa, 139-ből 92 elveszett, mindmennyi intenzív gazdasági kultúrával, erős iparral és kereskedelemmel, munkaképes és fogyasztóképes, gazdaságilag aktív népességgel. Egy ennyire gazdaságilag aláaknázott országban a társadalmi és politikai helyzet is labilissá válik, az elégedetlenség és szegénység remédiumot keres és kalandos utakra terelődik. Így tette tönkre a trianoni parancs az ország gazdasági struktúráját, mely azon az utón volt, hogy egy erős, harmonikus gazdasági egységet képezzen Európa közepén. Ez a helyzet pedig semmivel sem javulna, ha a Genfben többször hangoztatott tanácsot követné az ország, hogy tisztán agrárállammá alakuljon át. Akkor a szegénység még nagyobb lenne, a kultúrátlanság még nagyobb lenne, a békétlenség még nagyobb lenne, a veszély Európa békéjére nézve is nagyobb lenne.

7. Budapest.

A trianoni paktum egyik következményeképp meg kell említeni, miszerint nem elégedtek meg azzal, hogy Magyarországot megcsönkítették, hogy tőle a természetnyújtotta sokféle adományt elvették, hogy vaspánttal elzárták a világtól, hanem arra is törekedtek, hogy a teri mészetszerűleg alakult nemzetközi kereskedelmi irányokat megváltoztassák és ezáltal megfosszák Magyarországot és egyben a fővárosát a közvetítő kereskedelem nagy gazdasági és kulturális hasznától. Pedig Budapest nem mesterségesen alakult gazdasági központ volt a térkép ezen részén; Budapest oly forgalmi előnyöket nyújtott Nyugat és Kelet között, melyek évszázadok hagyományain, évszázadok tapasztalatain, kiváló kereskedelmi szellemen és nagyarányú befektetéseken alapultak. Mondvacsínált útírányok, mondvacsínált gócpontok lépnek az organikusan kifejlődött irányok és gócpontok helyébe, a nemzetközi forgalom nagy hátrányára, üresen járnak a vasúti kocsik ezen vonalakon és hiába akarják a forgalmat más természetellenes és gazdaságellenes irányokba terelni. Pedig Budapestet nem lehet egy vidéki város színvonalára leszorítani, mert nagy gazdasági tevékenysége természetes előfeltételeken alapul. A főváros gazdasági élete az egész ország gazdasági életének eredménye volt. Egy nagy ország ellátta árukkal, egy nagy ország termelésének feleslegét felvette, feldolgozta, továbbadta. A főváros elvesztette végtagjait és a vérkeringés lassúbb lett. Sok hatalmas vállalat tönkrement, a legtöbb összezsugorodott. Nagy átcsoportosulás vált szükségessé.

8. Munkásosztály.

Súlyos csapást jelent a trianoni paktum a munkásosztályra nézve is. Nagyon megszükkült a munkapiac. A munkásnak, aki azelőtt egy nagy haladó ország számtalan lehetőségeit látta maga előtt, ma egy szegény, csonka, a fejlődés kevés tényezőjével rendelkező országban kell keresni munkaalkalmat, megélhetést. Számos munkaág egyáltalában elvesztette létjogosultságát. A munkabérek alakulása is ezen kedvezőtlen mozzanatok hatása alatt áll. Természetesen sínynli a munkás egyúttal mindazokat a káros hatásokat, melyeket Trianon

a nemzet minden fiára gyakorol. A közélet nehéz küzdelmei is halnak a munkásra, ki ma a közügyek iránt érdeklődik és aki tudja, hogy sorsa és emelkedése szorosan összefügg az ország sorsával és emelkedésével. A családi élet meggyengülését is különösen a munkás érzi, ki nem a családon kívül keresi a boldogság iránti vágy kielégítését. Az idősebb munkás nehezen tud az új viszonyokhoz alkalmazkodni, már nem igen cserélheti foglalkozását és munkahelyét és el-sorvad. A fiatalabbakat az elégedetlenség teljesíthetetlen ábrándok felé kergeti, melyek a társadalom nyugalját, rendjét veszélyeztetik. A bolsevista utópia a trianoni parancs egyik mérges gyümölcse.

9. Bolsevizmus.

A gazdasági viszonyok kedvezőtlen volta, a kereseti alkalmak hiánya, a társadalom ziláltsága magukban véve is termékeny talajt nyújtanak a bolsevizmusnak. Ha olyan erős államok, mint Franciaország és Anglia, nehezen tudnak szembeszállni a bolsevista agitációval, mennyivel nehezebb az egy elszegényedett, kétségbeesett, sötét jövő elé tekintő nemzetnek. Nem hiányzanak, mint ismeretes, törekvések, melyek Magyarországon másodszor is akarják a szovjet köztársaságot felállítani. Moszkva ellátja az eltévelygett, többnyire a kenyérméltó szellemi munkások sorából kerülő agitátorokat pénzzel és a tévtanok egy rendkívüli kitartással folytatott, semmitől vissza nem riadó propaganda által terjesztetnek. A trianóni igazságtalanságok fenntartása és ezzel Magyarország egészséges fejlődésének és újjáépítésének megakadályozása a társadalmi forradalom veszélyét idézi fel. Ha ellenben Magyarország felszabadulna a trianoni járom alól, ha visszakapná gazdasági erőforrásait, akkor a bolsevizmus az erős magyar állam sáncain megtörne.

10 Pénzügyek.

A trianoni parancs oly pénzügyi terheket rótt az országra, melyek az elviselhetetlenségig kegyetlenek. A jóvátétel többrendbeli akut alakja, a nyugdíjterheknek a menekült tisztviselők által okozott katasztrofális megduzzadása, bizonyos adósságoknak terhes valorizációja, a zsoldoshadsereg tartása, a sokféle külföldi bizottságoknak

magas illetményei és költségei, a természetben való szolgáltatások, vasúti, hajóanyagok kiszolgáltatása és sok más trianoni átkos intézkedés oly helyzetbe sodorták az állam pénzügyeit, mely végromlással fenyegetett. Amellett elvesztette az ország jövedelmi forrásainak jelentékeny részét, adóalapjainak széles területeit, adóalanyainak millióit, pénzügyi szervezetének összeműködését, gazdasági életképességét. Csak a bevételek kíméletlen fokozása és a kiadások kíméletlen csökkentése útján lehetett a Trianon által ásott sirt elkerülni. De a bevételek ilyen mértékten fokozása nem volt lehetséges anélkül, hogy a magángazdaság érdekei veszélyeztessenek, a mezőgazdaság, az állattenyésztés, az ipar és kereskedelem létérdekeiben megtámadtassanak. Másfelől a kiadások leszállítása csak nagy gazdasági, kulturális és szociális érdekek veszélyeztetésével volt lehetséges. A tisztviselők ezreit el kellett bocsátani. Le kellett mondani a közigazgatás számos fontos igényéről. Tanintézetek, kórházak, laboratóriumok, klinikák felszerelése a minimumra szállítottatott le. A tudomány is súlyosan érezte az állapotot. Nagy áldozatokat követelt a vasutak jókarba helyezése, a hiányzó járművek, szerkocsik, mozdonyok beszerzése. A tőlünk erőszakkal elvett szerelvények pedig ott állottak a román határon használatlanul, pusztulva. A Trianon által előidézett pénzügyi helyzet a legsiralmasabb lévén, egy minden értéket elnyeléssel fenyegető infláció tobzódása következett.

11. Szuverenitás.

Bár magában véve nem gazdasági mozzanat, mégis meg kell emlékeznünk arról a súlyos csapásról, melyet Trianon a szuverenitásnak sok ponton való korlátozása Magyarországra rótt. Nemcsak hogy katonai téren, nemcsak hogy pénzügyi téren beavatkozott Magyarország belügyeibe, de beavatkozott gazdasági ügyeibe, bel- és külkereskedelmi ügyeibe, a tenger- és folyamhajózás ügyeibe, a víz-erő ügyeibe stb. A trianóni diktátori szellem megnyilvánul abban a többször hangoztatott utasításban, hogy Magyarország legyen kizárólag agrárország, mondjon le minden iparfejlesztésről. Igaz, hogy a trianoni szerződés megfosztotta Magyarországot az ipari vállalat számos előfeltételeitől, megfosztotta erdőitől, bányáitól, de hiszen Trianon megfosztotta Magyarországot mezőgazdasági területeinek legértékesebbjeitől is, a világhírű búzatermő bácskai és bászai föl-

dektől, megfosztotta mintaszerű gazdasági üzemeinek egy részétől, megfosztotta a kereskedelem és közlekedés számos tényezőitől, számos előnyeitől. Ebből tehát az következnék, hogy mondjon le minden téren arról, hogy magasabb gazdasági kultúrát létesítsen. Ez pedig lehetetlen és éppúgy lehetetlen, hogy lemondjon az ipari téren a haladásról, mert ipar nélkül nincs gazdasági kultúra, ipar nélkül nincs biztos nemzeti jövedelem, ipar nélkül nincs államháztartási rend. Szerves gazdasági fejlődésünk végeredményben szuverenitásunknak is egyik biztosítéka, nemcsak a fontos hadi ipar révén, hanem a gazdasági súly szempontjából is.

12. Láthatatlan veszteségek.

A Trianon által okozott láthatatlan veszteségeknek egyik legjelentékenyebbike az, hogy egy nagy terület, mely eddig a magyar gazdasági egység és egyéniség képét viselte, kétharmadrészben elveszett. Ez a nagy terület a magyar irányításnak engedelmességet, a magyar nemzet gazdasági érdekeit szolgálta, magyar nemzeti szempontoknak hódolt. A magyar szellemmel telített gazdasági iskolákban, mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi akadémiákban nevelt tanítványok szétmentek az egész országba és azt a magyar gazdasági életbe erősen bekapcsolták, alapos tudományos és gyakorlati képzéssel a magyar gazdasági élet jellegét rányomták az egész országra. Most az elszakított terület idegen, sőt ellenséges érdekeknek szolgál, az ellenünk folytatott harc számára kovácsolja a fegyvereket. Ahol azelőtt a magyar gazdasági érdek diktált, ott ma cseh, román, szerb érdekek érvényesülnek. Szűk területre szorítkozva, kevés tőkével, kevés emberrel Magyarország nem képes többé azt a gazdasági erőt kifejteni, mint azelőtt. Nem képes többé az állam feladatai, a társadalom feladatai, a kultúra feladatai, a gazdasági haladás feladatai számára azokat az erőket előteremteni, mint azelőtt. Az elszakított területen lakó testvéreink a külföldi piacokon most versenytársaink, sőt ellenégeink, a magyar kivitelnek megakadályozol.

13. A viszonyossági elv megsértése.

A nemzetek közötti minden gazdasági érintkezésnek alapja a viszonyosság. A trianoni szerződés egyik vérlázító alap gondolata, hogy erre az elvre semmi tekintettel nincs, reánk csak terhetek ró, volt ellen-

feleink számára százszázalékos előnyöket biztosít. A világos és elismert nemzetközi jog ellenére is kizárt minket jóformán minden viszonosságból és minden téren kiváltságossá tette az ellenfeleket. „Magyarország kötelezi magát“, így szól a parancs számtalan pontja. Így történik az a vasúti, a tengeri és folyamhajózási közlekedés terén, így történik ez a külkereskedelem terén, pénzügyi téren, jóformán minden téren. Végighúzódik és számtalan intézkedésekben kifejezést nyer a szándék, hogy Magyarország közgazdasága gúzsba köttessék, hogy így talán végelgyengülésben kimúljon. Magyarország csak anyagnak tekintetik, melyből az új államok alkottatnak és életereivel elláttatnak. Joggal mondja tehát a békeidegáció: „A X. rész (Gazdasági rendelkezések) határozmányainak egész sorát az a körülmény jellemzi és teszi egyenesen elviselhetetlenné, hogy az azokban foglalt súlyos kötelezettségek Magyarországot egyoldalúan terhelik; Magyarország összes életerei, kereskedelempolitikai akciósabadsága, a terményei fölött való szabad rendelkezési joga gúzsba lesznek kötve, a külföld, sőt az elszakítandó területek állampolgárai részére is teljes szabadság biztosított Magyarországon, ellenben ezen szegény, a gazdasági tönk szélén álló ország és állampolgárai számára a békeszerződési tervezet határozmányai a viszonos elbánást az egész vonalon megtagadják. Sem az 1871. évi frankfurti békeszerződés, sem a Szövetséges és Társult Hatalmak által az erőszakosság netovábbjaként odaállított breszt-litovszki és bukaresti békeszerződések — amelyek pedig szintén a győző jogán épültek fel — nem tartalmazzák az egyoldalú kötelezettségeknek azt a tömkelegét, mint az a békeszerződési tervezet, amelyet a Szövetséges és Társult Hatalmak elfogadás végett Magyarország elé terjesztettek. Az utolsó évszázad hatalmas gazdasági fellendülésének egyik főoka volt a „do ut des“ elvének a nemzetközi szerződésekben való alkalmazása. Ez az elv nyer kifejezést majdnem valamennyi modern kereskedelmi szerződésben és jórészt ezen elv érvényesülésének tudható be a nemzetközi gazdasági és pénzügyi érintkezésnek nagyméretű fejlődése. A viszonosság alkalmazásának teljes hiánya vonul végig a gazdasági határozmányok egész során. A békefelletelek még oly irányban is teljesen egyoldalú kötelezettséget rónak Magyarországra, — ami pedig a nemzetközi jog terén példátlanul álló eset — ahol minden barbarszk államnak is mindenkor biztosított a viszonosság“. (A magyar béketárgyalások II. k. 164. l.

14. Veszteségeink mérlege.

Ki tudná megállapítani, egzakt számokban kifejezni, mennyi kárt okozott a trianoni parancs a magyar nemzetnek. Hisz az anyagi károkon kívül itt egész sora az imponderabiliáknak jön tekintetbe: A gazdasági struktúra megrázkódtatása, a vállalatok dimenzióinak megzavarása, a kereskedelmi összeköttetéseknek szétszakítása, a közgazdasági közigazgatás felforgatása, nagy tőkék elvesztése, kiváló munkaerők elszakítása, ittmaradt munkaerők keresethiánya, a munkakedv csökkenése,¹⁾ a tőkeképződési ösztön hanyatlása, a lelki egyensúly megzavarása, a jövő iránti bizalom csökkenése, céltalan és reménytelen próbálgatások, kísérletek felburjánzása, a játékszenvedély fellobbanása és egyéb erkölcsi, lélektani mozzanat jön itt tekintetbe, melyet a trianoni parancs szült és hatványozott.

A veszteségi mérleget tehát csak úgy jellemezhetjük általánoságban, hogy a trianoni parancs Magyarország gazdaságát megfosztotta nagy részétől annak, amit a múltból hozott és nagyon soktól, amitől a jövő fejlődése függ.

15. Az elszakított területek közgazdasági érdekei.

Feladatunkon kívül fekszik annak a megállapítása, mennyit veszítenek az elszakított területek közgazdasági életükben. Röviden csak arra utalunk, hogy a Felföld mezei munkásnépe elvesztette szívesen felkeresett munkapiacát az Alföldön és hogy nagy része az ipari vállalatoknak is elvesztette piacát, nem is szólva arról, hogy Csehország azt elnyomni törekszik, még pedig sikerrel. A gyár-ipar a felföldön lassanként pusztul. Épp oly sivár a helyzet a délvídeken; a Vajdaságban 900.000 holdnál nagyobb területen évek óta nem trágyáznak és a hozam 50%-kal csökkent. A veszteség 700 millió dinár évenként.²⁾ Utalunk továbbá arra, hogy a magyar állam közgazdasági kultúrtörekvéseiben az elszakított területek mezőgazdaságának, állattenyésztésének, halászatának, erdészetének, bányászatának, iparának, kereskedelmének, közlekedésének, hitelügyének emelésére óriási összegeket fordított, a nép jólétét állandóan előmozdította, gazdasági oktatás által munkájának értékét emelte. Figyelme kiterjedt a termelés minden ágára, az ország min-

den vidékére, de különösen gondoskodott éppen a *nemzetiségi vidékekről*. A külföld szakértői sokszor nagy elismeréssel nyilatkoztak a magyar államnak a gazdasági kultúra emelésére irányuló tevékenységéről, mely különösen éppen a most elszakított területek javára szolgált. Csak utalni kell Erdélyre, a Délvidékre és Felföldre, hogy erre számos bizonyítékot találjunk. Álljon itt csak egy adat. A rutén Felföld népességének felsegítése, gazdasági helyzetének javítása érdekében a magyar állam 1898—1910-ig 36 millió aranykoronát fordított: fajállatok beszerzésére, háziipari tanfolyamokra, vetőmagkiosztásra, tejgazdaságok létesítésére stb. És kétséget nem szenved, hogy ezek a területek mostani elhelyezésükben gazdaságilag okvetlenül visszafejlődnek egyfelől azért, mert sokkal alacsonyabb kultúrájú nemzetek uralma alá kerültek, másfelől azért, mert gazdasági emelkedésük az illető állam általános politikai programjának nem felel meg.

16. Európa közgazdasági érdekei.

A trianoni paktum által a magyar nemzetnek okozott súlyos károsodás természetesen kihat az európai gazdaság egészére. Magyarország megcsonkítása és azzal a magyar gazdasági élet fejlődésének megakasztása csökkenti Magyarország fogyasztóképességét a nyugati államok gyártmányai tekintetében, csökkenti képességét a nyugati államoknak élelmiszerekkel, stb. való ellátása tekintetében. De Európa károsodása nem szorítkozik csak erre. Mert nem szabad elfelejteni, hogy az új államok nem lesznek hajlandók a gazdasági kultúra magasabb igényeinek kielégítésére, mert mindig attól fognak tartani, hogy az inkább a kultúra magasabb fokán álló magyar elemeknek fogna előnyére válni, mint alacsony fokon álló saját nemzetiségeiknek. A félelem, hogy minden haladással a haladni tudó magyar fajt erősítik, vissza fogja tartani ezen államokat attól, hogy a kultúrával haladjanak, hogy a kultúra vívmányait alkalmazzák, inkább még a már létező gazdasági kultúrát nyomni fogják. Mire is kellene a hegyi mócnak a keleti expressz, a villamos központ, a racionalizálás, a normalizálás stb? Egyéb okok is hozzájárulnak, hogy az illető államok a Magyarországtól elszakított részekben a gazdasági kultúrát lenyomják. Csehország tönkreteszi a Felföldön létesített ipari vállalatokat, Jugoszláviában az aranykalászt ringató

földek mocsárrá posványosodnak, Romániában az értékes szántóföld primitív pásztorok kezébe jut. Nem üres szó, hogy a Balkán tolódik Középeurópa felé. Ezt fokozza még az a körülmény, hogy abban az értelemben is Középeurópa felé tolódik a Balkán, hogy a Balkán állapotok bizonytalansága, a Balkán-népek egymás elleni gyűlölködése, bizalmatlansága, a politikai alakulások örökös vajúdása és változása is tovább terjed Középeurópa felé. Trianon halálra sebezte Magyarországot, de Európa fejlődését, kultúráját, nyugalalmát is.

A magyar államterület szétosztásának súlyos következményeit egész Európa szempontjából, igen jól illusztrálja, ha azokat a következményeket szem előtt tartjuk, amelyek egyes fontos természeti kincsek felhasználása tekintetében mutatkoznak. Kétségtelen ugyanis, hogy európai érdek, miszerint a Duna—Tisza-medencében, mint a magyar békedelegáció kifejti: 1. a vízvédelem egységes legyen; 2. az erdőgazdálkodás egységes legyen; 3. a hidroelektromos berendezés egységes legyen. Ez a három ága a gazdálkodásnak szorosan összefügg egymással, ez a három ága a gazdálkodásnak közös érdeke Európának, mert ettől függ nemcsak a magyar mezőgazdaság sorsa, nemcsak a magyar nemzet ellátása, hanem Európa ellátása is. Helytelen gazdálkodás e terén elpusztítja a mezőgazdasági területek televényrétegét, elpusztítja az erdőkben és a vizekben rejlő mérhetetlen kincset. Már pedig ki hiszi, hogy a most e területeken imperiummal bíró népek szétágazó érdekeikkel, egymásra agyarkodó gyűlölettel képesek lesznek a szükséges intézkedéseket egységesen megtenni és azok végrehajtását szigorúan ellenőrizni? Hisz oly beavatkozást követel ez az egyes államok közigazgatásába egymással szemben, melyeket nem engednének meg, mely keresztülvihetetlen is. Így is, de akkor is, ha ez ügyek egy részrehajlatlan (!) nemzetközi bizottságra (békeszerződés 293. §.) ruháztatnának, oly nehézségek állanának elő, melyek állandó súrlódásokat, állandó tiltakozásokat okoznának. Mert ez mind következménye annak, hogy a trianoni parancs szétszakított olyasvalamit, minek együttmaradását maga a természet és annak kérlelhetlen törvényei követelik.

B) KÜLÖNÖS RÉSZ.

1. Bevezetés.

Áttérünk most a trianoni parancs által okozott közgazdasági veszteségek egyes részleteinek ismertetésére. Tartsuk szem előtt, hogy ha a Trianon által szétdarabolt Magyarország megmaradt struktúráját vizsgáljuk, három főalkatrészt különböztethetünk. Megmaradt az ország fővárosa, a kis országhoz képest túlméretezett fej, nagy kulturális étellel, intenzív, minden térre kiterjedő gazdasági tevékenységgel, kiváló gazdasági vezérkarral, nagy területeket összefoglaló intézményekkel, nagy ipari vállalatokkal, hatalmas pénzintézetekkel, nagy munkástömegekkel, nagyszámú proletáriátussal. Körülbelül az ország minden nyolcadik lakosa a fővárosban él. Megmaradt, mint második fontos alkatrésze az ország területének, a Dunántúl, elég magas, helyenkint magas gazdasági kultúrával, intenzív mezőgazdasággal, valamint állattenyésztéssel és mezőgazdasági iparral, sok magasabb fejlettségű várossal (Győr, Székesfehérvár, Sopron, Pécs). Hasonló jellegű Felső-Magyarország gazdasága. Végül mint harmadik nagy alkatrésze az Alföld, a tanyavilág, mely részben csak most bontakozik ki ősi jellegéből, ahol még messze vidéken nincs járható út, ahol a közlekedés főszköze a hátasló, ahol közigazgatásnak hire-hamva sincs. Ennek az országrésznek még igen kevés kulturális szüksége van, igen csekély a fogyasztóképesége. Elég tarka tehát a megmaradt ország képe; találunk benne minden kultúrfokot a práriától a villamosság világáig. A hatalmas fővárosnak éppúgy hiányzik a nyersanyagot, a segédanyagot nyújtó Trianonelőtti mögöttes országrész, mint a fogyasztóképes, vásárlóerővel rendelkező piac. Az ország gazdasági jellegében, mint amelynek népessége túlnyomóan földműveléssel foglalkozik, erősen kidomborodik a tanyavilág. Trianon előtt az országot a sokoldalú lehetőségek jellemezték. Trianon után inkább egyoldalúság.

2- Mezőgazdaság és állattenyésztés.

Mezőgazdaság. Trianon folytán a magyar mezőgazdaság következő veszteségeket szenvedett:

	volt	elvesztett	maradt	%
szántóföld (kat. hold)	22,304.000	12,721.000	9,583.000	42.9
rét és legelő	10,305.000	7,398.000	2,907.000	28.4
erdő	12,642.000	10,808.000	1,834.000	14.5
szőlő	533.241	157.348	375.893	70.5

E számok szerint legtöbbet veszítettünk az erdőknél és rét és legelőnél, legkevesebbet szőlőnél, míg a szántóföldnél a veszteség körülbelül a népességi veszteséggel egyenlő.

Az egyes termények szerint a veszteség következőkép alakul: Az 1911—15. évi átlagok szerint volt a learatott terület (ezer holdakban)

	volt	elvesztett	maradt	%
búza	5752	3122	2630	45.8
rozsa	1880	694	1186	63.1
árpa	1929	1014	915	47.4
zab	1862	1262	600	32.2
tengeri	4267	2774	1493	35.0
burgonya	1078	655	423	39.2

A veszteség legnagyobb a zabnál és tengerinél. A tengeri és burgonya vesztesége természetesen kihat úgy az állattenyésztésre, mint a mezőgazdasági iparra.

Fel kell sorolnunk még a következő veszteségeket: cukorrépánál 58.1%, kendernél 77%, bükkönynél 41.2%, lóherénél 62.8%.

A mezőgazdasági terület csökkenését természetesen nemcsak quantitative kell vizsgálni, hanem qualitative is. Így mindjárt meg kell állapítani, hogy a Bánságban és a Bácskában Magyarország elvesztett körülbelül egymillió hektárt a világ legkitűnőbb búzatermő földjéből. A Bánságban és Bácskában a közép- és nagybirtok nagyon intenzív gazdálkodást folytatott, nagy befektetésekkel, gépekkel dolgozott. A Bánság és Bácska elvesztése visszahat az ételmezésre, a hússal, zsírral való ellátásra, a malomiparra, a mezőgazdasági iparra. Bánságban és Bácskában a mezőgazdasági ipar nagyon fejlett volt. Magyarország összes termeléséből szolgáltatva:

A falepárló iparnak	50.00%-át,
A len- és kenderkikészítő iparnak	41.29%-át,
A kaptafavágó iparnak	77%-át,
A selyemiparnak	37.24%-át.
Sok más iparágnak pedig	15—20—30%-át szolgáltatta.

A tót felvidék elvesztésével elvesztettük legjobb árpatermelő vidékünket, ami károsan visszahat szesz- és sörtermelésünkre, azáltal ismét az állathizlálásra és a mezőgazdaság intenzitására.

A mezőgazdaság általános helyzetére súlyosan hat Trianon, mert az ország kontinentális éghajlatánál fogva nagyon fontos öntözés veszélyeztetve van és a hegyvidékről lerohanó vizek pusztulással fenyegetnek.

A magyar mezőgazdaság súlyos helyzetét fokozza a nyersanyag, bányatermékek, só, vas, fa hiánya, mivel a most megdrágult iparcikkek a termelési költségeket jelentékenyen emelik és ezzel megnehezítik azok értékesítését a külföldi piacokon, a belföld fogyasztóképessége pedig a megrendült vásárló erő folytán nem nyújt kárpótlást. A helyzet súlya egyformán nehezedik mezőgazdaságra és iparra, egyformán akadályozza az annyira szükséges többtermelést. A mezőgazdaság súlyosított helyzete abban is talál kifejezést, hogy a gazda nem tud megfelelő munkabéretet fizetni, minek következménye az, hogy a munkás elhagyja a mezőgazdasági foglalkozást és helyenként és időnként munkáshiány mutatkozik.

2. *Állattenyésztés.* A francia statisztikus, *Vautier* azt mondja, Magyarország az állattenyésztéssel foglalkozó államok között a legelsőek közé tartozik („l'effectif de ses bestiaux place la Hongrie au rang des premiers pays éleveurs. La Hongrie économique p. 279). Kiemeli, milyen nagy áldozatokat hozott az állam az állattenyésztés emelésére, kitűnő tenyészanyag terjesztésére. Főlemlíti a földbirtokosok egész sorát, kik nagy áldozattal foglalkoztak az állattenyésztés emelésével. Az állattenyésztés is nagy veszteségeket szenvedett Trianon által, egyfelől a terület elszakításával, de egyéb körülményeknél fogva is. Láttuk, mennyivel csökkent Csonka-Magyarországon a rét és legelő, a hegyi legelők pedig teljesen elvesztek.

A Nagy-Alföldön a föld és az éghajlat természete kevésbé alkalmas lévén takarmánytermelésre és legelőkül szolgáló mezők fenntartására, az állattenyésztés főleg az alpi legelők vidékein fejlődött ki. Ami pedig a piacot illeti, a fő fogyasztóközpontok Budapest és a nyu-

gati vidék városai voltak. Az elszakított vidékek az általuk nevelt állatok legkisebb részét fogyasztották. Az állatkereskedelem tehát a főváros és a nyugat felé indult. Az elszakítás következtében Magyarország elveszti az állattenyésztés fontos előfeltételeit, az elszakított területek pedig elvesztik a piacot. Magyarország és annak mezőgazdasága azonkívül elveszti a magyar fajú igásökröket, melyeket főleg Erdélyben tenyésztettek. Az elszakított területek viszont nélkülözik a Magyarországon nevelt tenyészállatokat. Hátrányos az állattenyésztésre a trianoni, jóformán nyílt határ, mert lehetetlenné teszi az állatbetegségekbehurcolása elleni védekezést, ami viszont a behurcolt állatvész állal okozott károktól eltekintve, Magyarország külkereskedelmére is károsan visszahat, amennyiben a nyugati államoknak okot ad a magyar felhozatal megakadályozására.

A veszteség a hasznos háziállatok állományában a következő:

	volt	elvesztett	maradt	%
Ló (1918)	1,597.000	850.000	747.000	46.8
Szarvasmarha 1911	6,184.000	4,027.000	2,157.000	34.9
Sertés (1918)	7,311.000	3,572.000	3,739.000	51.1
Juh (1918)	6,577.000	4,758.000	1,819.000	27.7

A veszteség legnagyobb juhnál és sertésnél.

A veszteség következménye az, hogy Magyarországon 3 holdra esik egy állat, Cseh-Szlovákiában 1.5, Jugoszláviában 3.9 (megduplázódott!), Romániában 3.6. Magyarországon csak 35 holdra esik egy igásállat, holott átlagban 8—10 hold után kellene egy. Ez a helyzet károsan visszahat a föld trágyázására is és azzal a mezőgazdaságra.

Elvesztett még a selyemtermelésből 76%, a méztermelésből 68%.

Az állattenyésztésnél szenvedett veszteségek megállapításánál azokról az elvesztett intézményekről sem szabad megfeledkezni, melyek az állattenyésztés szolgálatában állottak, mint a különböző méneselek stb.

A mezőgazdaság és állattenyésztés veszteségei nemcsak a magyar közgazdaság szempontjából súlyos kihatással vannak, hanem az európai közgazdaság szempontjából is.

3. Erdészet.

Trianon előtt Magyarország az erdőben leggazdagabb államok közé tartozott, Trianon után az erdőben legszegényebb államai közé. Trianon előtt a magyar erdészet igen jelentékeny kiviteli többlettel szerepelt a kereskedelmi mérlegben, Trianon után veszedelmesen jelentékeny beviteli többlettel. Valóságos katasztrófát jelent az erdő állománynak elrablása. A megmaradt Duna—Tisza-köz majdnem fátlan róna, egyes területein az erdő a terület 1%-án alul marad; sőt még a szegélyző területen, egyfelől Debrecenig, másfelől a Duna—Tisza-közén létező homokháton lefelé a Bácskáiig nagyon gyér az erdő, többnyire csak gyenge cserjés, legnagyobb részt jegenye, kórisfa, topolya. Minél jobban fosztatik meg egy ország erdősegeitől, annál szárazabb és forróbb lesz az éghajlata, annál szabadabb tér nyílik a buja növényzetre alkalmas szeleknek, annál gyorsabban borítja a homok a termékeny területeket, annál gyakrabban fenyegetik a lezuhogó és erejükben meg nem tört hóvizek a városokat. Az alacsonyabb kultúrfokon álló nemzetek birtokába került magyar erdősegek könnyelmű kiirtása máris súlyos helyzeteket teremtett. A trianoni szerződés teljesen kiszolgáltatja Magyarországot és egzisztenciális érdekeit szomszédai jóindulatának, közgazdasági és technikai szakismereteinek. Az Alföld léte ki van szolgáltatva a cseh és román önkénynek, a cseh és román erdőügyi és vízügyi igazgatásnak. Magyarország erdeivel együtt elvesztette a fűtésre szolgáló anyagot majdnem egészen, ugyancsak számos fontos iparágak nyersanyagát, az aktív kereskedelmi mérleg egyik jelentékeny tényezőjét, nem is tekintve az erdőkben rejlő nevezetes higiénikus és klimatikus, kulturális és erkölcsi energiákat. Nem szólva a vadászat férfias szórakozásának hiányáról, nem szólva a nemes vadakban való hiányról. De tartsuk különösen szem előtt, milyen szorosan függ össze jóformán az egész gazdasági élet a fával; a mezőgazdaságban és a mezőgazdasági gépek előállításához fa kell, a szőlőműveléshez fa kell, a vasúti forgalomhoz fa kell, a szénbányászathoz fa kell. az építkezéshez fa kell. a lakások fűtéséhez ta kell, stb.

Veszteségünket a következő számok mutatják:

	volt	elvesztett	maradt	%
Erdők összesen (ezer hold)	12.858	10.811	2047	15.9
Tölgyerdő	3.383	2.284	1099	32.5
Bükk és más lomberdő	6.375	5.513	862	13.5
Fenyőerdő	3.100	3.014	86	2.8

Az erdőségeknek tehát 84.15%-át szakította el a trianoni parancs, legnagyobb a veszteség a fenyőállománynál, melyből összesen csak 2.8% maradt. Különösen nagy a veszteség jegenyé- és lucfenyőerdőkben. A megmaradó 118.574 hektár túlevelű erdő túlnyomólag erdei fenyő, melynek technikai hasznossága jóval kisebb. Az elszakított erdőbirtokból állami birtok volt hektárban 1,315.915, értéke

3.859,736.320 frank. A Trianon előtti Magyarország termelése megfelelt (1913) 17 millió köbméternek, míg a jelenlegi termelés körül belül 1 és félmillió köbméterre tehető.

A külkereskedelemben a fa- és egyéb erdőtermények (1913) 57.1 millió kiviteli többlettel szerepeltek; ezentúl pedig adózni f tgnak azoknak, kik tőlünk erdőinket elrabolták, még pedig jelentékeny összeggel. 1926-ban a fabehozatal tett 93.1 millió aranykoronát, az egész behozatalnak több mint 11%-át.

Az erdészeti sorsa élesen világít rá a Trianonban az ország integritása ellen elkövetett merényletre. (Lásd a magyar béketárgyalások II. k, 398. 1.)

Földrajzi fekvésénél fogva ugyanis, s mert az erdős területek túlnyomó része a határmenti vidékeken terül el, Magyarország gazdasága már ősidőktől úgy rendezkedett be, hogy a mezőgazdasági művelésre sokkal alkalmasabb síkvidéki részek faszükségeiket a hegyvidékről szerezzék be. Az egységes folyamrendszer mellett ugyanis a Tiszán, a Maroson, a Garamon, a Vágón és mellékfolyóikon leúszó tutajok faanyaga fedezi nemcsak az Alföld, a főváros, a nagyobb síkvidéki empóriumok és a dunántúli részek építőanyag-szükségletét, de az Alföldön és a főváros környékén lévő virágzó faipari telepek nyersanyag-szükségletét is. A tutajokon fölterhelve jelentékeny mennyiségű fűrészelt fenyőfa, zsinidél és tűzifa került le az említett részekre. Ezek nélkül a faanyagok nélkül ezeknek a vidékeknek köz- és magángazdasága nem tud boldogulni.

Viszont ezzel szemben az erdős vidékek lakossága a legfőbb élelmicikkek (gabona- és lisztneműek, tengeri és zsiradék, hüvelyesvete-mények és szemestakarmány) beszerzése tekintetében rendkívül mér-

lekben rá van utalva a magyar előhegységi és síkföldre s ezzel az Alföldre és a dunántúli részekre. A lakosság távolabbi vidékekről beszerzendő faszükséglete természetesen legnagyobb az ország belsejében. Erről a jórészt sík területről a mezőgazdaság majdnem egészen kiszorította az erdőgazdaságot, úgy, hogy ennek a szerepe azután nagyobbára arra szorítkozott, hogy a mezőgazdasági művelésre alkalmatlan sík földeket, a dombvidékek elkopárosodott vagy vízmosásoktól megszagatott területeit, végül a futóhomokos területeket igyekezzék fatermelésre fordítva, hasznosítani. Az erdészet ezen a téren is hasznos közgazdasági tevékenységet fejtett ki. Igen nevezetes a Tisza—Maros szögében lévő Deliblát nevű futóhomokterület, amely a múlt század első felétől kezdve, évtizedeken át folytatott kitarító munkával egészen megkötöttet, s évek sora óta jól jövedelmezett.

4. Halászat.

Magyarországon a halászat mindig nagyjelentőségű volt az ország népének élelmézésére. A vizek ősi állapotában a természetes halbőség valósággal meseszerű volt. Idővel a halászatnak az eddigi ősfoglalkozás helyett öntudatos termelésé kellett átalakulnia. Ez a munka Magyarországon több mint 30 éves múlta tekinthet már vissza; az egész ország egységes vízrendszerére vonatkozó, egységes tervszerűsége törvénnyel biztosított. Az állami költségvetés is évről-évre jelentős összegeket fordított a halászat fejlesztésére. Így sikerült az ország édesvízi halászatának évi hozamát a háború előtt kerekén 100.000 métermázsa halhúsra felvinni. De az egész vázrajzilag oly egységes medencében egységes intézkedések szükségeseek.

A minden irányban való egységes eljárásnak lehetetlenné tételével a halászat, az egyes országrészek szerint szétdarabolva, teljesen megvan fosztva az okszerű művelés lehetőségétől, a halállomány fenntartásának és gyarapításának alapfeltételétől. (Lásd A magyar békétárgyalások. II. k. 392 l.)

5. Bányászat.

Magyarország a bányászat tekintetében már régen előkelő helyet foglalt el. Ezt mutatja már azon körülmény is, hogy Magyarországon létesítettett egyike a legrégebb bányaiskoláknak, Selmecbányán. Ezt

bizonyítja az a körülmény is, hogy már régen is a külföld érdeklődött a magyar bányászat iránt; a németek (Fugger!), hollandusok stb. a magyar bányakincsek kiaknázásában résztvettek. Magyarország termelt aranyat és ezüstöt, vasat, barna és fekete kőszén, rezet, mangánt, magnezitet stb. A trianoni parancs Magyarországot bányászatának legnagyobb részétől megfosztotta és azzal elviselhetetlen károkat és áldozatokat okozott termelésnek és fogyasztásnak. A veszteség fő tételei a következők:

	Volt	Elveszett	Maradt	%
	m é t e r m á z s a			
Só	2,534.000	2,534.000	—	—
Vasérc . . .	12,250.000	10,250.000	2,000.000	16.3
Barnaszén . .	79,700.000	23,000.000	56,700.000	71.2
Rézérc . . .	105.000	105.000	—	—

Itt elsősorban szemünkbe ötlük a kimeríthetetlen gazdaságú sóbányák elszakítása. Ezzel Magyarország ezen elsőrangú szükségleti cikktől teljesen meg van fosztva. Nem mondhatni egyebet, minthogy ez volt a legnagyobbfokú megátalkodottság ördögi műve. Épp olyan, mintha Angliát megfosztanák összes szénbányáitól. Ügy az emberi test háztartásában és különösen a szegényebb nép (ez aztán a demokrácia!) eledelében és gazdaságában, mint a Magyarországra nézve oly fontos állattenyésztésnél, továbbá számos iparágban a só nélkülözhetetlen anyagot képez. A sótalán eledel okozza a gyermektest csontjának sorvadását, a felnőttek szervezetének gyengülését, nagyobb betegedési arányt és halandóságot.

Nagy veszteség a szénbányák egy részének elszakítása, ami ipari, forgalmi, magánfogyasztási szempontból súlyosan érezteti magát és a kereskedelmi mérlegre is kihat, minthogy bizonyos szének dolgában még jobban függünk a külföldtől.

A vasérceknek 83.7%-át vette el Trianon, a rézérceket és sok más ércet egészében. Az arany- és ezüstbányákat is teljesen kivették kezünkől. De nincs kénkvarc, magnezit stb., mely cikkek azelőtt a szükségletet fedették, sőt magnezittéglát jóformán a világ minden ipari államába exportáltunk.

6. Ásványvizek és gyógyfürdők.

A trianoni parancs megfosztotta Magyarországot gyógyhelyeinek és ásványvízforrásainak legnagyobb részétől. A világháború előtt nem volt állam, mely ebbeli gazdagsága tekintetében Magyarországgal versenyezhetett volna, mint azt a szakférfiak (Tognio, Linzbauer, Hunfalvy stb.) megállapították. Egyesek az ásványvizek számát 4000-re, a gyógyhelyek számát 200-ra tették. Hunfalvy 2216 forrást mutatott ki. Egyes ásványvizeink a világpiacot meghódították, gyógyhelyeink közül is nem egy nemzetközi jelentőségre emelkedett. Herkulesfürdő egyáltalában Európában a legrégebb fürdőhely, mely már Trajan római császár alatt mint fürdőhely („ad aquas Herculi saeras“) ismeretes volt és melynek emelésére a magyar állam nagy áldozatokat hozott. Itt említendő továbbá Pöstyén, Trencsén-Teplic, Krapina, Szliács, Bártfa stb., melyek sok súlyos betegségben erőt és egészséget hoztak. A klimatikus gyógyhelyek között a Tátra számos telepe nemzetközi hírré tett szert. Magyarország megfosztva legtöbb gyógyhelyétől és ásványvizeitől, betegeinek többé nem nyújthat enyhülést és egészséget, ami a magyar nemzet fizetési mérlegét is nagy összegekkel terheli.

A trianoni parancs a következő veszteségeket okozta:

	Volt	Elvesztett	Maradt
Hévízek	35	19	10
Hideg ásványvizek	34	30	4
Sziksóstavi fürdők	5	1	4
Magaslati gyógyhelyek	20	18	2
Vízgyógyintézetek	15	8	7
Tengeri fürdők	4	4	—
Balatonparti fürdők	18	—	18

Magyarország elvesztvén vízierőtermelő hegyeit és vízfolyásait, a jövő, de már a jelen gazdaságban oly fontos vízierőtől jóformán teljesen megfosztatott a trianoni parancs által; 1.7 millió HP.-ből maradt összesen 174.000! Hogy ez mit jelent, ezt csak akkor ismerjük fel, ha

szem előtt tartjuk a villamos gazdálkodás rohamos haladását az egész világon. Magyarország közgazdasági fejlődésére és közvetve Kelet-európára nézve végzetes intézkedés. Magyarország széntermelése nem fedi a belföldi szükségletet, széntelepei pedig 50—60 év múlva kimerülés felé haladnak. Mi lesz akkor Magyarország mezőgazdaságából, Magyarország iparából, egyáltalában Magyarország közgazdaságából? Hisz csak ezen vízenergiával sikerülhet a többtermelés, a nagyszabású öntözés, csak ezen vízenergiával fejleszthető ipara, közlekedése. Magyarország többé nem képes Középeurópa élelmi-szükségletének fedezéséhez hozzájárulni. A vízierő elsődrendű feltevéle a gazdaság továbbfejlődésének és a kárpáti medence elég gazdag vízforrásokban. Az energiatermelés alapja a jövőben csakis a ki nem fogyó vízierő lehet, mely amellet, mint ezt a békedelegáció kifejtette, a szén és a többi kalorikus anyag csak tartalék lehet. A trianoni parancs a kárpáti medence vizeiben rejlő érték felhasználását kockáztatja és ezzel mérhetetlen becsű termelő források elsorvadásával nemcsak Magyarországot, hanem Középeurópát is károsítja. A vízierő-gazdálkodásnak egyik tényezője lévén a helyes erdőgazdálkodás, az észszerűtlen erdőgazdálkodás, mely a Kárpátok erdeiben lábra kapott, a csehek gyors gazdagodási vágya folytán, a vízierők pusztulását is vonja maga után. A hegyvidéknek részekre bontása, mint a békedelegáció mondja, az országos hydroelektrikus fővezeték létesítését is lehetetlenné teszi és így mindegyik rész elesik az egységes energiagazdálkodás kiegyenlítő hatásának áldásaitól. Itt tehát európai érdek is kockára vetetik.

Magyarország hegyvidékén, mondja a békedelegáció,³⁾ megvan a lehetősége igen nagyszabású víztároló medencék építésének (de ez a nagyszabású — több milliárd köbméteres — tárolás csak akkor lehet gazdaságos, ha a vizet nemcsak energiatermelésre használják fel, hanem az Alföldet öntözik is vele és amellet az erővíz-csatornák egy részét a hajózás céljaira is alkalmassá teszik). Ezeknek a nagyszabású tárolásoknak megvalósítása tehát csak úgy képzelhető el, ha a hegyvidék és az Alföld egymással szoros állami közösségben állanak, mert a hegyvidék saját erejéből nem képes rá, — azoknak az államoknak pedig, melyekkel Magyarország szét darabolása után állami közösségbe jutottak, nem érdekük —, mert hiszen a termelhető energia egymagában drága és nagy része fölösleges is volna. A trianoni parancs itt Magyarország közgazdaságát és közgazdaságának fejlődését végzete-

sen sújtja, mert Magyarország energiaszükséglete így örök időkre biztosítva volna, míg ásványenergiái rövidesen elfogynak; de sújtja Európa közgazdasági érdekeit is, mert Európára sem közömbös, ha évenként néhány millió tonna szén megtakarítható volna.

Súlyos csapást mért a trianoni parancs Magyarország víz-ügyére, amint azt a magyar béke delegáció (1. A magyar béketárgyalások II. k. 350 1. stb.) alaposan kifejtette. A tárgy fontosságánál fogva ideiktatjuk az érvelés főbb pontjait.

A Nagy Magyar Alföldön keresztülhaladó folyóknak meder- és vízrajzi viszonyaira, amelyeknek vízgyűjtői Erdélyben fekszenek, nagyon fontos, hogy ezeken a területeken a vízmosásokat megkössék, a kopár területeket befásítsák és a vízfolyások mederviszonyait rendezzék. De sokkal nagyobb fontossága van ennek közvetlen a vízgyűjtő-területre, vagyis magára Erdélyre, mert amíg a vízmosások megkötése, a kopár területek befásítása és a felső völgyek vízrendezése a folyók alsó szakaszain csak hatásában jelentkezik, magára a vízgyűjtő területre nézve egyenesen a termő-talaj megmentését és a művelés alatt álló területek gazdasági kihasználását jelenti, tehát elsőrendű közgazdasági kérdés.

A vízmosások továbbterjedése t. i. nemcsak azért jár termőterület-vesztéssel, mert a szakadékok száma és mérete növekszik, hanem azért is, mert a völgyben képződő hordalékkúpok mindig nagyobb és nagyobb területeket foglalnak el. A patakok és folyók felső szakaszainak rendezése pedig azért jár nagy közgazdasági jelentőséggel, mert egyrészt folytonos partzaggatásaikkal és mederváltoztatásaikkal az amúgy is csekély kiterjedésű völgyek legjobb talaját mossák el és helyettük évekig terméketlen zátonyokat alkotnak, másrészt az elfajulások folytán nincs állandó és elegendő méretű medrűk, nagyobb vizeiket levezetni nem tudják, hanem azok a medrűkből kilépnek, sokszor az egész völgy szélességében kénytelenek lefolyni és ezzel nemcsak a termékekben, de több helyen a lakott belsőségekben is tete me kárt okoznak. A védekezésnek csak egy módja van, a harmadik: a szabályozás és a gátak emelése. Ez az utóbbi már elérte úgyszólván véghatárait. Hiszen tiszai gátjaink máris emeletmagasságúak!

A vizek tározásának négy főcélja van: 1. a víz mozgatóerejének kihasználása, vagyis az energiatermelés; 2. a víznek a hajózás céljaira való hasznosítása; 3. az öntözés és 4. az árvizek kártételeinek csökkentése. Az első rendeltetés főként ipari, a második közlekedési és

kereskedelmi, a harmadik mezőgazdasági, a negyedik pedig általános kulturális érdekeket szolgál. Ritka eset, hogy ugyanazt a tározott vizet többféle célra is fel lehessen használni; a geográfiai és közgazdasági tényezőknek nagyon kedvező találkozása kell ahhoz, hogy például öntözhesünk is azzal a vízzel, amelyet egyszer már rávezettünk az erőtelepek turbináira.

Magyarországot úgy alkotta meg a természet, hogy alig van nagyobb kiterjedésű vízrendszerünk, amelyeknek a vizét nagyszabású tárolómedencékben felfogva, ezt a vizet két-, sokszor háromféle célra is fel nem használhatnánk. Ami különösen főfolyónkat, a Tiszát illeti: itt az energiatermelés, hajózás és öntözés érdekei egymást alig érintik, a mellett a vizek tározásával még az árvizek magasságát is csökkentjük. A Felső-Tisza völgyében alig 3—4 völgyzáró gáttal 6—700 millió km^3 , tehát óriási mennyiségű vizet lehet tározni. Ha a Tisza esése Tiszaújlakig kihasználtatik, ezzel a vízzel 100—120.000 álladó lóerőt lehet fejleszteni, sem nem kell egyebet tenni, mint az esővíz-csatornák lépcsőibe kamaraszilipeket beépíteni, ezzel egyúttal hajózhatóvá tettük a Tiszát Tiszaújlaktól majdnem egészen Máramarosszigetig. Mii jelent ez a tározás az Alföldre, ha Tiszaújlaknál a turbinák fáradt vizét egyszerűen útjára bocsátják, nem törődve azzal, hogy tovább mi történik vele? Azt jelenti, hogy a legkisebb víz mennyisége megnő másodpercenként 60 m^3 -rel, vagyis Tiszaújlaknál 30 m^3 helyett 90, Szegednél meg 70 m^3 helyett 130 m^3 lesz: jelenti azt, hogy a legkisebb vizek szintje magasabb lesz Tiszaújlaknál 60. Szegednél meg 110 cm-rel és jelenti azt, hogy az árvíz magassága Szegednél mintegy 40 cm-rel csökken.

A Tisza vízjárása úgy szabályoztatván, hogy Tiszaújlakra másodpercenként 90 m^3 -nél kevesebb víz sohasem érkezik, tágabb perspektíva nyílik előttünk. Csekély költséggel több százezer holdat öntözhetünk, az öntözőcsatornát pedig a hajózás céljaira is felhasználhatjuk. Ennek a tervnek a megvalósítása mind iparunkat, mind mezőgazdaságunkat óriási mértékben fellendítené és emellett a befektetett tőkének a kamatját is bőven meghozná, de más, mint az állam, nem foghat bele, mert a számítások szerint a vízerő kihasználása egyedül nem lenne elég jövedelmező a magántőke számára, hanem az öntözésből és hajózásból eredő hasznok egy részét is az energiatermelés gazdaságosságának fokozására kellene fordítani *Következik ebből egyúttal az is, hogy ebből a szempontból Magyarország integ-*

rításának fenntartása érdeke a Felső-Tiszavidék lakóinak is, mert hiszen a Tisza vízerejében rejlő kincset ők csak akkor tudják felhasználni, ha az Alfölddel szoros állami egységben maradnak, de a mai szénínséges időkben világgazdasági érdek is, mert 120.000 lóerő évi másfélmillió tonna szenet pótol. Hasonló a helyzet a Biharban és Kolozsban eredő Szamosok és Körösök völgyében is.

8. Ipar.

Magyarországon a kézműipar korszakában és addig, míg a magasfejlettségű ipari Ausztriával szemben külön vámterület volt. tekintélyes iparral bírt, mely a gyáripár terjedésével és a közös vámterület felállításával elsatnyult. Magyarország nyers- és segédanyagokban való gazdagsága, alacsonyabb munkabére és erős vállalkozói szelleme ipari tevékenységre utalt, mely helyes iparfejlesztési kormányzati politika mellett a háború előtt erőteljesen megindult. Hatalmas ipartelepék keletkeztek, melyek a külfölddel való összehasonlítást is elbírták. A háború előtt az ipari termelés értéke a nemzeti jövedelem tekintélyes hányadát képviselte.

Ezt a fejlődést a trianoni parancs nemcsak megakasztotta, de az ország ipari kataszterét egyáltalán megdézsmálta. Magyarország nemcsak hogy elvesztette az elszakított területen települt iparvállalatokat, az azokban rejlő termelőképességet és tőkeértéket, hanem a megmaradt területen levő ipari vállalatok egy része is elsatnyult, sőt elpusztult, részint a szükséges nyers- és segédanyag hiánya, részint a fogyasztópiacok eleste következtében. Így erősen megtépzva került ki a magyar ipar a trianoni béketeremből, vele együtt a magyar ipari, technikai alkotóképességnek számos fényes bizonyítéka.

Súlyosan érinti az ország megcsonkítása a nagy nehézségekkel küzdő kézműipart, mely nem rendelkezvén a nagyipar előnyeivel, nagy tőkével, hitellel stb., legalább azt élvezte, hogy a nyersanyaghoz könnyen hozzájuthatott. Az ország megcsonkítása ettől az előnytől megfosztja és így a kézműipar sorsát súlyosbítja. Ez annál hátrányosabb, mert a kézműiparnak társadalmi szempontból is fontos sze-

repe van, amennyiben önálló exisztenciát biztosítván, bizonyos mértékben ellenmérge a bolsevizmusnak.

Szemügyre véve az ipar főbb adatait, veszteségeinket a következő számadatok mutatják:

	Volt	Elvesztett	Maradt	%
Ipartelepok száma	4.291	2.166	2.075	48.9
Használt motorok lóereje	798.049	395.361	402.688	50.5
Legnagyobb évi munkáslétszám	445.792	222.749	223.143	50.0
A termelés eladási értéke (millió korona)	3.396.0	1.495.4	1.900.6	55.9

Az egyes ipari főcsoportok szerint következő képet nyerünk:

Tett a termelés eladási értéke (ezer koronákban)

	Volt	Elvesztett	Maradt	%
Vas- és fémipar	501.763	247.655	254.108	50.7
Gépipar	305.446	54.526	250.920	82.2
Kő- és agyagipar	120.630	48.638	71.992	59.7
Fa- és csontipar	186.268	144.670	41.598	22.3
Bőr- és sörteipar	78.139	33.044	45.095	57.8
Fonó- és szövőipar	192.977	112.394	80.583	41.8
Ruházati ipar	32.320	8.193	24.127	74.7
Papíripár	49.542	37.983	11.559	23.4
Élelmezési ipar	1,650.283	699.175	951.108	57.6
Vegyészeti ipar	230.564	104.608	126.556	54.9
Sokszorosítóipar	48.159	5.155	43.004	89.2

A termelt eladási érték szerint becslve, átlagban elveszett 44.1% legtöbb a faiparban, a papíriparban, a fonó- és szövőiparban. A termelés összértékéből, mely 3.3 milliárdot tett, megmaradt 1.495.4 millió, elveszett 1900.6 millió.

Ami különösen Magyarország gyáriparát illeti, itt a veszteség a következő: Volt összesen 4241 gyár, ebből elvettek 2166-ot, maradt 2075, vagyis 48.9%. A főbb csoportok szerint a veszteség, a termelt érték szerint, a következő:

keményítőgyárak	60%	kőbányák és kőipar	95%
konzervgyárak	63 „	bőrgyárak	50 „
vas- és acélgyárak	60 „	fűrésztelepek	89 „
kenderárugyárak	47 „	malomipar⁹⁾	43 „
lenárugyárak	53 „	cukorgyárak	56 „
gyapotárugyárak	73 „	dohánygyárak	53 „
gyapjúárugyárak	91 „	sörgyárak	28 „
kőolajfinomítógyárak	47 „	szeszgyárak	52 „
cementgyárak	39 „	gyufagyárak	56 „
üvegyárak	68 „	vegyszeri gyárak	64 „

Egyes iparágak jóformán egészen elvesztek, főleg azok, amelyek anyaga a trianoni csonkítás következtében elveszett. És ha szem előtt tartjuk a termelési ágak összefüggését, ki sem számítható az a veszteség, amely az országot érte. A fenti számok mutatják, mily veszteség érte az ipart a faanyag elvesztése következtében. Egyáltalában mondhatni, hogy ezek az iparágak elpusztultak. Elveszett a falepárolóipar, mely faszenet, ecetsavat, metilalkoholt, acetont, formaldehidet, faecetsavas meszet termelt és amely 12.9 millió aranykoronával szerepelt 1913-iki kivitelünkben. Elvesztettük cserzőanyagiparunkat és bőr-
iparunk ma teljes szükségletét e cikkekben külföldről kénytelen fedezni. Fontos szerepe volt cellulózeiparunknak a háború előtt, melyből 1913-ban 9.1 millió kivitelünk volt, kiviteli többlet 8.1 millió. A sót feldolgozó iparágak sótelepeink elvesztése folytán szintén hiányzanak. Marónátront, mely a szapaniparban fontos szerepet játszik, nem termelhetünk, sem szódát, klórt, sósavat stb. Az ország megcsonkítása egyéb fontos iparágakat ölt meg; említjük csak a következő fontos iparcikkek gyártását: Salétromsav, borkósav, alumínium, szulfát, kénessav, mésznitrogén, szalmiáksó, klórmész, klórsavaskáli, timsó, vérlugsó, -klór. Súlyos visszahatással volt Trianon a robbanószeriparra, szénkéngyártásra, gyufagyártásra, cseppfolyós ammóniákgyártásra, a keményítő- és malátaiparra stb. Egyáltalában válságba jutottak mindazok az iparágak, amelyeknek nyersanyagát elvesztettük, vagy amelyek piacukat elvesztették. A nyersanyagot termelő vidékeknek elvesztése annál súlyosabb, mert az új államok ezek kivitelét megnehezítik és súlyos váموkkal sújtják.

A veszteség számlájára kell írunk a megmaradt iparvállalatok egy részének összezsugorodását mint következményét a piac összezsugorodásának. A vállalatokba fektetett tőkének ki nem használása,

veszteség a tőke használmányán. A cukoripar teljesítési képességének, üzemi berendezésének csak 60%-át, a malomipar csak 30%-át, a sőr-, konzerv-, növényolajipar meg éppen csak 12—15% át tudja kihasználni. A malomipar, a magyar iparélet egyik fénypontja, úgy a piac elvonása, mint a feldolgozandó anyag csökkenése folytán nagy elgyengülést mutat. Míg a liszt kivétel 1913-ban (búzadarával együtt) 256.9 millió aranykoronának felelt meg, addig az 1926-ban csak 69.8 millió aranykoronával szerepel. Nagy csökkenés mutatkozik az oly hatalmasan indult cukorkivitelnél is: 1913-ban 68.9 millió, 1926-ban 24.0 millió aranykorona.

A magyar ipar megcsonkítása és különösen sok értékes nyersanyagtól való megfosztása annál súlyosabb, mert a magyar mezőgazdaság terményeinek elhelyezése mindig nehezebb lesz, különösen ha majd egyszer Oroszország ismét erőteljesebben fellép az európai piacokon. Ezt a veszélyt részben többtermeléssel és a művelési irányok megváltoztatásával lehet ellensúlyozni, azonban a legfontosabb menedék hely mindenesetre erőteljes nemzeti ipar lenne.

Külön kell még néhány iparágról részletesebben megemlékezni. (Lásd A magyar béketárgyalások II. k. 400 l.) A 366 fűrésztelep termelésének értéke 1906-ban 149.3 millió K volt. Ha a termelés értékét fűrésztelepenként átlagosan csak 0.3 millió K-nak vesszük, akkor az ország megszállott területén levő 296 telepre 88.8 millió K, a szűk határok közé szorított Magyarország 70 fűrésztelepére pedig csak 21.0 millió K jut. Ha figyelembe vesszük, hogy csak maga a főváros faipara is aránylag nagymennyiségű faanyagot fogyaszt, de nem kevésbé sokat fogyaszt a fában szegény Alföld és a Dunántúl is, belátható, hogy a 21.0 millió K értékű fűrészáru, amelyet Csonka-Magyarország területén termelünk, távolról sem fedezi a szűk határok közé szorított Magyarország szükségletét. Ezzel szemben a megszállott vidékek nagyobbrészt gabonafélékben és zsírban erősen rászorulnak az Alföldre. Ebből következik, hogy a szűk határok közé szorított Magyarország a megszállt részek faanyagára, ezek lakossága pedig amannak gabonájára és zsírjára szorulnak. Az ország megcsonkítása megzavarja azt a harmóniát, amely a jelzett országrészek gazdasági életében fennállott.

A faanyag hiánya különösen a következő iparágakat sújtja. A dongagyártáshoz szükséges tölgyeseket elvesztettük, ezzel szemben az ország hordógyárai nagyobb részben a szűk határok közé szorított

mai Magyarország területén vannak. Ugyanez áll a parketta (tölgyfa) gyártásról. Hajlított fából való bútorgyáraink kivétel nélkül az elszakított területen voltak. Az asztalosipar is erősen rászorul a fűrésztermékekre, de kivált a főváros jelentős épület- és bútorigara; Trianon tehát ezt az ipart is gyökerében támadta meg.

A kocsigyártó-ipar hasonló helyzetben van, mert az Alföld nagy szekér- és egyéb közúti járműszükségletének nyersanyagát elvesztette.

A csontfeldolgozóipar az elszakított területeken szerezte be nyersanyagszükségletének felerészét, ennek hiányában sem a belföldön szükséges csontsír, sem az enyvszükséglet, sem a mezőgazdaság számára szükséges csontliszt nem állítható elő. A növényolajipar különösen a Délvidéken termelt magvakat dolgozta fel. Súlyos helyzetbe kerültek a gipsztermelő vállalatok. A nyersanyagot termelő vidékek elvesztése súlyosan érinti a textilipart, a len-, kender-, selyempipart, a bőripart stb. Ami pedig a kendert illeti, a régi Magyarország termelt 1700 vagont, a mai Magyarország csak 400-at. A kenderkivitelre Jugoszlávia súlyos kiviteli vámot vet. A budapesti malomipar a nyersanyag 50—60%-át hozta az elszakított területekről. A gazdasági élet szerves összefüggése mellett ezen iparágak meggyengülése vagy éppen pusztulása súlyosan érint más iparágakat és így rázkódtatásnak teszi ki egész ipari szervezetünket. Áll ez különösen a vegyészeti iparról, melynek termelvényei számos iparágak segédanyagát képezik. A veszteség így hatványozódik, mert elvesztettünk számos ipari vállalatot, elvesztettük a megmaradó vállalatok számára szükséges nyers- és segédanyagokat és ezzel veszélyeztetve van sok más iparágunk, de nem egy viszonylatban a mezőgazdaság boldogulása is. Vegyészeti nagyiparunk tíz nagy vállalatából elvesztettünk kilencet, köztük a bocskói szódagyárat. Tíz szuperfoszfátot gyártó vállalat közül elvesztettünk kilencet. Elvesztettük a hermaneci papírgyárat, elvesztettük a zólyomi hajlított fabútorgyárat, elvesztettük a gácsi posztógyárat stb.

Súlyos veszteség érte a szépen fellendült konzervipart, mely a nyersanyag nagyrészét elvesztette. Az elvesztett konzervgyárak termelése jóval nagyobb a megmaradottakénál. Különösen a Vág-völgy és Újvidék környékének elvesztése súlyosan érinti a konzervipart, főleg főzelékek dolgában.

9. Kereskedelem.

Magyarország feldarabolása és ezeréves területének hadizsák hiányként való szétoztása a szomszéd államok között, egyik legjellemzőbb következményét abban a forgalmi, külkereskedelmi tényben találja, hogy az államok közötti gazdasági érintkezés dacára az egymásra való utaltságnak, ezer torlaszba ütközik. A magyar békedelegáció⁴⁾ azt az ajánlatot tette, hogy a Magyarország és a tőle elszakított területek között több évre szabad csereforgalom engedessék, ezt a szövetséges és társult hatalmak elutasították azzal, hogy a régi kereskedelmi összeköttetések úgyszólván meg fognak újulni és így Magyarország termelését és kereskedelmét semmi veszély nem fenyegeti és kilátásba helyezik, hogyha Magyarország a békés állapottal össze nem egyeztethető korlátokkal találná magát szemben, a szövetséges és társult hatalmak gondoskodni fognak arról, hogy a Nemzetek Szövetségének közvetítésével a szükséges eszmecsere megindítsák. Tudjuk, mi történt tényleg. A kereskedelem egyáltalában oly akadályokba ütközött minden irányban, bevitelnél, kivitelnél, átvitelnél, hogy az inkább csak vergődött, mint dolgozott. A kereskedelem, mely legjobban virágzik gazdasági szabadság mellett és amely élvezte az egységes nagy terület előnyeit a monarchia határain belül, valamint a liberális kereskedelmi politika előnyeit, az egységes gazdasági terület megszűnésével és az állami terület kétharmadának elszállításával, valamint e területnek ellenséges államok impériuma alá juttatásával a legsúlyosabb helyzetbe került. Elveszték a piacok, összeszorodott a kereskedelmi tevékenység. Minden visszafejlődött. A kereskedelem specializálása hanyatlott. Egyes kereskedelmi cégek éppen fölöslegessé váltak. Emelkedtek a költségek, emelkedett a kockázat. Elveszttek egyes értékes összeköttetések, elveszett sok fontos intézmény. A fővárosi kereskedelem, mely messze nyugat és kelet felé éreztette hatását, régi szerepét nem tudta megtartani. Sok fővárosi kereskedelmi vállalat főleg az elszakított területeken működött, most elvesztette létjogosultságát. A gabona- és lisztkereskedelem, a fakereskedelem, a borkereskedelem, a mezőgazdasági gépekkel való kereskedelem, a könyvkereskedelem, az újságforgalom, stb. elvesztették fogyasztópiacuk jelentékeny részét. Sok kiváló régi cég megszűnt, a fennmaradtak is kénytelenek üzemüket redukálni. Elveszett a pénzügyi hálózat,

a biztosítási hálózat, a szállítmányozó hálózat egy jelentékeny része.

Budapesten volt cégtörlés és üzletbeszüntetés (ez adatok persze nem csak a kereskedelemre vonatkoznak):

	Cégtörlés	Üzlet- beszüntetés
1921-ben	407	3713
1922-ben	481	4603
1923-ban	581	5933
1924-ben	608	5485

A külkereskedelemben az államok elzárkózó és ellenséges irányától eltekintve, különösen érezteti magát a terület megszakításának kihatása a kereskedelem struktúrájára. Számos kiviteli cikk piacától egészen vagy részben megfosztatott és több fontos cikk megszűnt kiviteli cikk lenni, sőt beviteli cikké vált. Az átviteli, a kikészítési forgalom számos akadályokba ütközik. A kereskedelmi mérleg erős passzivitással zárul és félő, hogy a trianoni határok között és a magyar termelésre mért csapás folytán nehezen tud aktivitásba jutni.

A kereskedelemnek igen fontos ága a *hitelforgalom*. Ezen téren is nagy veszteségek érték az országot. Az ebbeli veszteséget a következő számadatok mutatják. A pénzintézetek (bankok és takarékpénztárak) száma:

Volt.....	4780
Elveszett.....	2919
Maradt.....	1861
Százalék.....	38,9

A pénzintézetek saját tőkéjéből 29.9 százalék esett el. A takarékpénztári betétekből 32.6 százalék esett el. Üzletágak szerint az elszákitott országrészekre jutott:

A váltóleszámítolásból.....	37.6
A jelzálogkölcsonból.....	17.0

Trianon előtt Nagymagyarország hitelszervezetileg is a legideálisabb egység volt, amely elképzelhető. A hitelszervezeti koncentráció 1918-ban tökéletesen volt keresztülvive; úgy a mobil, mint az immobil hitel terén a centralizáció a budapesti központi intézményekben

meg volt valósítva, amelyek gyökerei több, mint egy félszázad óta elnyúltak az ország legtávolabbi sarkaiba. A trianoni diktátum ezt a szervezetet teljesen szétroncsolta, aminek következménye elsősorban az ország gazdasági struktúrája szempontjából legfontosabb hitelezési ágak, a jelzáloghiteinek elapadása volt. A budapesti nagy jelzálogintézetek ugyanis kölcsöneiknek túlnyomó részét az elszakadt területekre helyezték ki, mivel Csonkamagyarországon kihelyezett jelzálogos kölcsönök nagyrészt az ezen területen működő vidéki pénzüzetek nagyobb anyagi erejénél fogva maguk ezen vidéki pénzüzetek látták el. Az elszakadt területeken kihelyezett jelzálogos kölcsönök valorizációjára semmiféle remény nem lévén, a budapesti bankok sem voltak képesek zálogleveleiket visszaváltani, ami hosszú időre megbénítja a normális záloglevelemisszió lehetőségét.

Nagy csapás volt a magyar hitelszervezetre az is, hogy az utódállamok kivétel nélkül a volt Magyarország területén maradt leányintézeteket és fiókokat nacionalizálták és ezzel mesterségesen elválták azokat a kapcsolatokat, amelyeket hosszú évtizedek munkájával sikerült létrehozni. A budapesti intézetek körülbelül 200-ra tehető pénzüzeti érdekeltségei az elszakadt területeken csaknem kivétel nélkül más kezekbe kerültek.

A Trianon folytán elvesztett pénzüzetek között vannak az országnak legrégebb fennállású pénzüzetei. Nagymagyarország első pénzüzetei, az 1835-ben alapított Brassói Takarékpénztáron kívül, az Aradi, a Nagyváradi, a Temesvári, a Kassai és a Pozsonyi Takarékpénztárak voltak azok, amelyek a 40-es évek legelején alakulva utat mutattak és irányt adtak a magyar hitelszervezet vidéki fejlődésének. Ezek az intézetek az összeomlás után a birtokukban lévő nagy hadikölcsön- és záloglevélállomány folytán válságos helyzetbe kerültek. Fokozta ezt a válságos helyzetet, hogy az új államokban keletkezett nacionalista intézetek minden kiváltságot meg tudtak szerezni arra, hogy a régi fennállású és jól megalapozott magyar intézeteket a versenyben legyűrjék. A közel tíz esztendő, amely idegen impérium alatt lefolyt, igazolta azt a közgazdasági tételt, hogy a hitelnek egyik fontos eleme a bizalom és ma minden veszteségek és támadások ellenére az elszakadt területeken lévő gazdálkodó közönség ismét a régi magyar intézeteket keresi fel, úgy hogy ezeknek tekintélye és betétállománya messze felülemelkedett az új nemzeti alapon álló intézetek színvonalán. Ez a legerősebb bizonyítéka annak, hogy a hitelszervezet terén

is a magyar gazdasági tudás és gazdasági szoliditás kiváló alkotásokat létesített és úgy Magyarország, mint Közép-Európa sínyli ez alkotó szellem lenyűgözését.

A kereskedelemnek igen fontos ágát képezi a *biztosításügy*. Ez az üzletág is súlyosan szenvedett az ország megcsonkítása által. Az ügkörnek körülbelül 60%-a esett el. Részletes adatok nem állnak rendelkezésre.

10. Közlekedés.

1. *Vasutak*. Magyarország egyike volt a legelső államoknak, mely a gőzmozdonyú vasutak rendszerét bevezette. Már 1836-ban törvény állapítja meg az építendő fővonalakat és 1846-ban nyílik meg az első vasút. 1867 után az állam főgondja volt az országot megfelelő vasúti hálózattal ellátni és néhány év alatt el is készülnek a fővonalak, melyek között fontos nemzetközi vonalak is vannak. Különösen a periférián fekvő, gazdaságilag elmaradottabb, most elszakított ország-részekre nagy áldás volt a vasúti közlekedés és az állam ezen vidékek felvirágoztatására készséggel vállalta az óriási áldozatokat, amilyenekkel pl. olyan vasutak, mint a Kassa—oderbergi stb. építése járt. Minthogy Trianon a terület nagy részét Magyarországtól elszakította, természetesen elszakította a vasúti hálózat jelentékeny részét is. Az egy-egy területen levő vállalatok, termelőhelyek elszakítása nagy sebet ejtett az ország gazdasági struktúráján. Azonban míg az egyes vállalatok mégis különálló gazdasági egyedeket képeznek, addig a vasúti hálózat minden része ennek egy élő tagját képezi, mely attól el nem szakítható anélkül, hogy az egész hálózat funkcióját ne zavarná, esetleg egészen megakassza. Pedig az étvágy épp ezekre a vasutakra irányult és a vasúti gócpontokra. Sőt egy-egy darab vasútért, mint azt a békekonferencián *Sonnino* kifogásolta is, hajlandók voltak száz- meg százezer lakost átcsatolni. A gócpontok elszakításával ugyanis el akarták érni azt, hogy az azokon eddig találkozott vidékek a találkozás lehetőségétől megfosztassanak és mint az eltévedt bárányok a sivatagban, elvesszenek. A vasúti hálózat minden országban összefüggő szerves egészet képez, Magyarországon meg különösen, ahol, evg-két vonaltól eltekintve, az egész hálózat természetes központját találta a fővárosban. A kettészakadt vasút egyik országban sem teljesítheti teljes szolgálatát. Az egész hálózat, az egész vasúti forgalom

ilyképen dezorganizálódik és az bekövetkezett Magyarországon teljes mértékben. A hálózat szétszakításával tönkrement sok virágzó gócpont és jóformán feleslegessé vált, mert a forgalom a minimumra redukálódott. Barbár módon elszakították az állomásokat a hozzá tartozó agglomerációktól és az új határon sokkal több állomás szervezése válik szükségessé, mire azonban az anyagi eszközök hiányzanak. A szétszakítás a vasúti szállítás költségeit is fokozza, mi károsan visszahat a közgazdaságra. Régente a nagy gócpontok: Pozsony, Kassa, Nagyvárad, Arad, Temesvár, Szabadka, jóformán gyűrűszerűen csoportosultak a főváros körül, mellyel élénk gazdasági összeköttetésben állottak, míg alig képzelhető, hogy Bukaresttel, illetőleg Prágával valaha ily szoros nexusba kerüljenek. A vasúti forgalom nagy területi egységeken alakul legtökéletesebben, de semmi esetre sem válik hasznára, ha a vasúti hálózat organikus egysége, mely gazdasági előfeltételekből alakul ki, szétszakítatik. Hozzájárul még a vasúti hálózatnak a folyamrendszerrel, a tengeri kikötőkkel, az úthálózattal való szoros összefüggése, melyet a trianoni parancs oktalannul szétszakított. Ezen parancs még azzal is súlyosbította a magyar vasút helyzetét, hogy az országot fától és egyéb anyagoktól megfosztotta, mi a vontatás, a pályafenntartás költségeit emeli. A vasúti hálózat szétszakításának nagy igazságtalanságát fokozza még az a körülmény, hogy a magyar állam óriási áldozatokat hozott oly célból, hogy éppen a most elszakított részeket vasúttal ellátva, azokat a gazdasági kultúra vérkeringésébe bevonja.

Magyarországtól nemcsak a vasúti hálózat nagy részét szakították el, hanem megfosztották az országot a forgalmi eszközök jelentékeny részétől, miáltal fokozatosan desorganizálták évekre a forgalmat és óriási költségekkel terhelték az országot. A mozdonyok 68.7, a személykocsik 73.8, a podgyáskocsiknak 78.8, a teherkocsiknak meg éppen 83%-át vették el.

Elszakították továbbá a következő vasúti gócpontokat: Párkányána, Csata, Ipolyság, Losonc, Fülek, Feled, Pelsőc, Szepsi, Bárca, Alsómihályi, Csap, Bátyú, Beregszász, Királyháza, Szatmárnémeti, Gálvács, Nagykároly, Érmihályfalva, Székelyhid, Biharpüspöki, Nagyvárad, újszentanna, Arad, Perjámos, Nagyszentmiklós, VaJKány, Horgos, Szabadka, Regőce, Pálmonostor, Csáktornya.

A magyar vasúthálózat nemzetközi jelentősége is erősen szenvedett. Budapest—Orsóva—Konstantinápoly, Budapest—Kassa—Berlin,

Budapest—Cormons—Róma, Budapest—Bécs—Páris oly vonalak voltak, melyek Budapestet erősen bekapcsolták a nemzetközi forgalomba és melyek most megcsönkítettak, részben más vonalak által jelentőségükben csökkentek.

Vasúttakban való veszteségünk számszerint a következő:

A magyar vasúttak hálózata tett kilométerekben . .	19.723
Elveszett	11.359
Maradt	8.364
Százalékban	42.2

2. Kőutak. Kőutakban is jelentékeny veszteséget szenvedett az ország, még pedig:

	Volt	Elveszett	Maradt	%
Állami út, kilométer	11.028	7.865	3.163	28.7
Törvényhatósági út „	32.601	18.434	14.167	43.4
Összesen . .	43.629	26.299	17.330	39.7

Első osztályú út maradt az országnak csak 3163 kilométer. Nemcsak mennyiségileg, hanem minőségileg is nagyon súlyos a veszteség, mert éppen az elszakított területeken épültek a legjobb és legköltségesebb utak. Elvesztette az ország azokat a vidékeket is, melyek az útépitésre szolgáló kőanyagot szolgáltatják, ami az annyira fontos útépitési programra gátlólag hat.

3. *Folyamhajózás.* A magyar folyamrendszerben is kifejezésre jut az országnak természetadta egysége. Majdnem az összes folyók a Duna folyamrendszeréhez tartoznak. A trianoni parancs ezt az egységet is súlyosan szétszakította. A Tisza, mely par excellence magyar folyó, mely magyar területen ered és magyar területen egyesül a Dunával, most sem első szakaszában, sem utolsó szakaszában nem tartozik többé Magyarországhoz. Az erdélyi hegyekben eredő folyók is első szakaszukban más impérium alá tartoznak. Ez a vízvédelem szempontjából is nagy veszélyeket rejt, mint azt az 1925-iki nagy körösi áradás mutatta. De súlyos hátrány gazdasági szempontból is.

A veszteség hajózható vízi utak tekintetében a következő:

Volt	6011 kilométer
Elveszett	3883 kilométer
Marad	2128 kilométer
Százalékban	35.4

A megmaradt víziutakból pedig csak mintegy 1063 kilométernyi víziút az, mely gőzhajóval is járható.

Magyarország nemcsak folyamrendszerének megcsonkítását sínyli, hanem sínyli azt az európai szempontból is sajnos körülményt, hogy az utódállamok a víziutakra kellő gondot nem fordítanak. A magyar kivitel szempontjából a háború előtt nagy jelentősége volt a Drávának és Szávának. A magyar kormány gondos kotrások által a Drávát hajózható állapotban tartotta. Az uszályok akadály nélkül jutottak Barcsba, ahonnan Németországba, Olaszországba, Svájcba jutott a gabona. Ma ez a folyó többnyire hajózhatatlan, nagy hátrányára a kivitelnek. A Száván ezelőtt a hajók eljutottak Sziszekig, ahonnan Boszniát, Dalmáciát stb. el lehetett látni és Fiúmén át a tengerentúl is jutni. Ma a jugoszláv kormány a folyót csak a belföldi hajózásnak engedi át. És ezzel érintettünk már egy másik körülményt, amely a magyar hajózásra káros. Ez az a körülmény, hogy az utódállamok, a békeszerződés ellenére, mely a Dunát és részben mellékfolyóit szabad folyóknak jelentette ki, a parthajózást saját vállalataik számára lefoglalták. Ez az eljárás nem felel meg a békeszerződésnek, mely csak ideiglenesen intézkedett ezirányban, mely intézkedésnek oka azonban az utódállamok hajózásának fejlődésével esik. Egyébként egészen erőltetett felfogás, minthogy a cabotage tulajdonkép csak tengeri kikötőkre vonatkozik, stb. Ehhez hozzájárul még az a körülmény, hogy a folyamhajózás szabaddátételének nemzetközi elve kevés haszonnal jár, ha az utódállamok a kikötők és hajózásra szükséges berendezések használatát a magyar hajókra nézve megnehezítik, vagy éppen lehetetlenné teszik. Nagy hátránya a magyar kivitelnek, hogy a Száva, a Temes, a Béga és a csatornák a nemzetköziségbe nem foglaltattak. Pedig ezen víziutakon elég jelentékeny forgalom bonyolított le. Természetesen nagy akadálya a hajózásnak, hogy a Passau és Orsová közötti terület, mely azelőtt egy államterület lévén, a vámkezeléssel járó akadályok és idővesztés csak egyszer merültek fel, most pedig négy állam határán kell átmenni, négyszer, négyféle vámkezelésen kell keresztülmenni.

11. Fiume.

Az entente-államok a létesítendő békének és gazdasági rendnek egyik alapelveként hirdették, hogy minden államnak lehetőleg kijáratot kell biztosítani a tengerhez, a világforgalom útjához. Sehol sem lehetett volna ezt könnyebben megvalósítani, mint Magyarországgal szemben. Magyarország a háború előtt óriási áldozatokat hozott a fiumei kikötő kiépítése érdekében, óriási áldozatokat hozott Fiumének az anyaországgal való összeköttetése érdekében. A károlyváros-fiumei vasút egyike volt a legrágább vasutaknak. A történeti múlt is amellett szólt, hogy Magyarországnak ez a kikötő meghagyassék. Magyarországnak 1540-ig flottája volt az Adria-tengeren és volt időpont, amidőn a magyar tengeri hatalom versenyezhetett Velence tengeri hatalmával. Midőn Mária Terézia királynő Fiumét Magyarországba bekebelezte, megindult egy buzgó munka a fiumei kikötő hasznosítására. E célból épültek nagy költséggel utak, így a Karolina, Lujza út. Mindinkább megerősödött a tudat, hogy Magyarországnak a tenger útján kell biztosítani a közvetlen érintkezést a világforgalommal. Kosuth Lajos is a tengerre utalta a nemzetet. Mikor 1867 után alkotmányos kormány vette át a közügyek vezetését, a fiumei kikötő fellendítése egyik főfeladatnak tekintett. Felszabadították a magyar tengeri forgalmat az osztrák érdekeknek dolgozó Lloyd alól és létrejött az Adria tengerhajózási társaság. Fiume jelentősége fokról fokra emelkedett. Egy francia írónál olvassuk a következőket: Közel az időpont, amikor Fiume el fogja foglalni helyét az elsőrendű kereskedelmi kikötők között és ahol Magyarország egy bámulatra méltó vasúthálózatnak, egy megifjodott folyamhajózásnak és egy jelentékenyen megnagyobodott tengeri hajózásnak ura, nem fog többé közvetítőre szorulni, hogy megjelenhessen a világpiacon.⁶⁾ (Vautier, La Hongrie économique, Paris 1893, 104. l.) Sajnos, ez a szép jóslat nem valósult meg, lehetlenné tette Trianon. Fiume ma egy álomba merült tündér. A fű veri fel utcáit, a raktárak üresek, a kereskedelem kihalt.

A veszteség, mely Magyarországot érte, nemcsak abban áll, hogy elvesztette kikötőjét, mely neki megnyitotta a világtengert és a világpiacot, nemcsak abban, hogy óriási áldozatai, melyeket Fiuméért hozott, megsemmisültek, nemcsak abban, hogy elveszített évtizedeken át ápolt összeköttetéseket, elvesztett értékes kereskedelmi tapasztalatokat.

De az is, hogy elzárja a magyarság előtt ezt a fontos, sokféle előnyben gazdag pályát, e pálya nagy nevelési hatását, de különösen abban is, hogy éppen a mai politikai helyzet mellett, hol ellenséges, rosszindulatú szomszédok veszik körül minden oldalról, életkérdés Magyarországra nézve, hogy legyen egy útja legalább, melyen kijuthat a világba. A mai politikai konstelláció, a mai térkép mellett persze ez sem érhető el teljesen, mert Fiúméba is az út csak Jugoszlávián át vezet.

A trianoni paranccsal Magyarország elvesztette összes tengeri hajóit, egyéb felszereléseket, a tengeri halászatot, a tengeri fürdőhelyeket, a tengerészettel összefüggő összes foglalkozásokat, ipart, kereskedelmet és a hajózásból élők, tengerészek stb. népességét. A világháború előtt a magyar tengerészet hajóállománya volt: gőzös 137, tonnatartalom 147.906 vitorlás 412, „, 1.837

12. Szövetkezetek.

Súlyos veszteség érte Trianon által a szövetkezetek ügyét is. A 2992 hitelszövetkezetből elveszett 18.05, vagyis 60.3%, a szövetkezeti vagyonnak 33.6%-a a fogyasztási szövetkezetekből ugyancsak 60%. A tejszövetkezetek közül 43.2% veszett el. Sokat veszítettek természetesen a központi szervek hatásörük szűkülésével, ami egyébként a szövetkezeti ügy helyes és erélyes vezetésére is károsan visszahatott.

13. Városok.

Nem ismerjük fel egész nagyságban a Trianon által a magyar közgazdaságra mért csapást, ha nem szögezzük le, hogy Trianon Magyarország városaiból elvett nem kevesebbet, mint 92-t. Ezek a városok egy magyar közgazdasági élet gyújtópontjai voltak, közvetítők a mezőgazdasági és ipari termelés között, az intenzívebb gazdasági élet számos berendezéseivel. Az elcsatolt városok legnagyobb részének fontos szerepe volt; gondoljunk csak Pozsonyra, Kassára, Nagyváradra, Aradra, Temesvárra, stb. mindmennyi felfelé törekvő város, melyre a magyar gazdaság fejlődésében még nagy szerep várt. Ezek

a városok erősen magyar jellegűek voltak, a magyar kultúrának is fontos szervei. Elvenni ezeket a városokat annyit jelent, mint elvenni a magyar közgazdasági erőnek jelentékeny részét, magasabb gazdasági kultúrájának székhelyeit és felszívóerejét. Itt nagy és fontos gazdasági alkotások és intézmények szakítottak ki a magyar nemzet testéből, itt a magyar gazdasági élet intenzitása, gazdasági erejének legmagasabb megnyilvánulásai támadtattak meg.

És Trianon egyes megmaradt virágzó városoknak létét is veszélyeztette annak a területnek elszakításával, melynek ezek gazdasági központjai voltak (Szeged, Sátoraljaújhely stb.)»

14. Gazdaság-technikai műalkotások és egyébek.

Nagy és nevezetes gazdaságtechnikai műalkotások, kultúrmunkák', melyek a magyar alkotó géniusznak a gazdasági téren való érvényesülését mutatják, melyek nemzedékeknek munkája, nemzedékek anyagi áldozata, elvették: a szabályozott Vaskapu, a fiumei kikötő, a Béga- és Ferenc-csatorna, nehéz vasúti létesítmények, vasúti hidak, mintaszerű ipartelepek, mint az államvasutak resicai telepe, a kéziipari művészei számos telepe, kéziipari és gazdasági iskolák, múzeumok és sok más értékes alkotása a magyar gazdasági kultúrának kiragadtatott és odacsatoltatott idegen gazdasági élethez. És — *difficile est satyram non scribere* — most a cseh, a román, a szerb dicsekszik ezen alkotásokkal, mint saját alkotásaival!

15. Jóvátétel.

A paradoxonnal, a brutalitással határos, hogy Magyarországot, melytől területének és népességének kétharmada elszakított, azzal együtt pedig természeti kincseinek, ipari és egyéb üzemi telepeinek egy nagy része, még jóvátétellel is terheltetett. Helyesen mondja a béke-delegáció (II. kötet 244. I.): Lehetetlen rá nem mutatni arra a nagy ellentétre, mely egyrészt a jóvátételre irányuló szándék, másfelől a nozitiv intézkedések között megvan, amelyek ennek a jóvátételnek a lehetőségeit semmisítik meg a jóvátételre alkalmas erők teljes megsemmisítése által. Itt csak a természetbeni jóvátétellel foglalkozunk.

Kötelezték Magyarországot, hogy „összes erőforrásait“ (1) a jóvátételre rendelkezésre bocsássa, kötelezték, hogy mindazokat az anyagokat, melyek az entente-államok újjáépítésére szükségesek, gyártani tartozik és szállítani fog (Jóvátétel I. függ. pont 1.), kötelezték állatállományából szállításokra, kötelezték épületfa és fatermékek szállítására, kötelezték hajóállománya 20%-ának átadására, kötelezték a vasutak és gördülő anyagnak jó állapotban szolgáltatására, kötelezték Jugoszláviának szénét, a Magyarországot kirabló „szövetséges“ Ausztriának élelmiszereket szállítani stb. Mikor az ország állatállományának nagy részét elvették, amivel tehát Magyarország szegényedett, az utódállamok gazdagodtak, még azt követelik, hogy Magyarország ezeknek az utódállamoknak még külön szolgáltatson állatokat jóvátétel fejében. Ahelyett, hogy ezt az életgyökereiben megtámadott országot segítették volna, mindent megtettek, hogy végkép tönkre tegyék. Nincs állam, mely életképességének ezt a próbáját úgy bírta volna el, mint Magyarország.

16. Véghelyek.

Külön érdemes megemlékezni ama botor határmegállapító eljárásról, mely számos virágzó várost, községet jólététől és jólétének forrásaitól megfosztott. Csak néhány esetet hozunk fel az eljárás megvilágítására. Az adatokat a nógrádi esetekre vonatkozólag a Revíziós Liga volt szíves a hozzáérkezett hivatalos jelentésekből rendelkezésemre bocsátani.

1. Balassagyarmat r. tan. város nyugati részén a házsort csak egy 6—10 méteres utca választja el az Ipoly folyótól, mely az év legnagyobb részében térden alul ér és szélessége 3—6 méter között változik.

Ez most országhatár.

Az Ipoly folyó Balassagyarmat r. tan. város határát középen szeli ketté, baloldalon megmaradt 3451 kat. hold, jobboldalán megszállás alá került 1652 k. hold. Az értékesebb része a megszállott részre esik, mert itt a búza is megterem, míg a baloldala futóhomok. Ezzel csökkent a bevételi forrás, de megmaradt a város adminisztrációjának összes kiadása.

Balassagyarmat megszállott részén jó borteremő hegyi szőlői tövében 3 hatalmas téglagyár üzeme volt üzemben s ontotta az épület-

anyagot. Ma budapest—kőbányai gyárak szolgáltatják a téglát, ahonnan a fuvar többre kerül, mint helyben az egész téгла került. S így kell megoldani a lakásmizériát.

A gazdák összes legelője megszállott területre esett, úgy hogy ma egy talpalatnyi közlegelő sincs. Határátlépési igazolványok alapján ugyan átjárhatnak marháink a legelőre, de a legkisebb vélt sérelem esetén bezárja a cseh hatóság a határt és a gazdaközönség marhaállománya egy falat takarmány nélkül éhezik.

A városnak magának 18 hold gyönyörű gyümölcsöskertje, a nyári mulatója a megszállott területre esett s ma azt ellenszolgáltatás nélkül a cseh hatósági emberek használják, mint közvagyonot. (A borházakból ugyanis községet alakítottak Tót-Gyarmat címen.)

Kékkőtől Ipolyságig e 30 község felesleges termését Balassagyarmaton értékesítette (fa, gabona, marha, tej és tejtermékek, baromfi stb.), viszont itt szerezte be iparcikk-szükségletét. Trianon óta mindez lehetetlen. Az Ipoly jobbparti községei járhatatlan utakon, több napi járóföldre kénytelenek terméseiket vinni értékesíteni s Korponán, Losoncon beszerezni iparcikk-szükségletüket. Balassagyarmat pedig, ahol a fogyasztás mindig nagyobb volt a termelésnél, ki van téve a lassú halódásnak.

Ellenben becikkelyezték a trianoni szerződésbe, hogy a cseh vonat magyar területen magyar vasutas munkájával szállíthassa a cseh árut Losonc és Ipolyság között.

Az volt a baj, hogy a kiküldött francia és angol bizottság tavaszi áradás alkalmával látta az Ipolyt, amikor egy több kilométer széles folyónak látszik kiöntéseivel s nem ami valóban, hogy egy 3 éves gyermek térden aluli ruhácskáját még felemelni sem kénytelen, úgy sem lesz vizes, ha átmegy rajta.

2. Letkés község Ipolykiskeszi, Ipolyszalka, Leléd községekkel határos, míg Ipolydamásd község Helemba községgel határos, ezen községek határai kölcsönösen az Ipoly folyón keresztül teljesen egymásba ékelődnek és így az Ipoly folyón inneni és túli határrészeknek megművelése a trianoni határ megvonása nélkül könnyen, okszerűen megművelhetőkké váltak, míg a jelenlegi határ ezen földterületek megművelését, illetve okszerű kezelését teljesen lehetetlenné teszi. Letkés községnek a csehek által elszakított területen kb. 20 kát. hold földjük van, míg Ipolykiskeszi, Ipolyszalka, Leléd községeknek az Ipoly folyó magyar oldalán kb. 80 hold rét és legelő és kb. 20 hold szántóterületük

van. Ipolydamásd községnek az Ipoly folyó cseh oldalán kb. 8 hold rét és legelő területe, míg Helemba községnek az Ipoly folyó magyar oldalán kb. 30 hold rét és 10 hold szántóterületük van.

Hogy a trianoni Ipoly folyó határvonallal kettészelt községek területeinek okszerű megművelése és azokon való gazdálkodás mennyire lehetetlenné van téve, arra a következőkben mutatunk rá és pedig:

a) Hogy valaki földjének megművelését végezhesse, elsősorban is szüksége van úgy a személyek, mint az igavonók részére határátlépesi igazolványokra, azután, amikor termését letakarította, terményátszállítási igazolványokra, vetőmag stb. átszállítási igazolványokra, melyek megszerzése miatt az illető földtulajdonosoknak a községi bíróktól kezdve, jegyzőt, főszolgabíró, vámhivatali hivatalokat stb. sorra kell járniuk és tekintve azt, miszerint ezen hivatalok egymástól 5—12 kilométerre fekszenek, így a fáradságot nem is számítva, a földtulajdonosok napokat veszítenek el a különböző igazolványok beszerzése körül, holott a határ megvonása előtt ezen idő alatt a földjeiket okszerűen meg is művelték. Jelenleg az a helyzet, miszerint a jelentékeny területek megművelésével, különösen azon egyének, akik ezen kérdéses területek termésére ráutalva okvetlenül nincsenek, nem törődnek, azt tartják szem előtt, hogy ha az igazolványok utáni munkaveszteségüket és egyéb költségeiket felszámítják, úgy az elérhető termény sem ér értekre többet.

b) Különösen a rét- és legelő-területek elszakítása kihatással van az állattenyésztésre, mert az állatok legeltetése teljesen lehetetlen, mivel az állatok legeltetéséhez szükséges határáthajtási, illetve áthajtási engedélyének megszerzése nagyon körülményes és ha ez is meg van, úgy azok elé a csehek oly akadályokat gördítenek, aminek keresztülvitele teljesen lehetetlen dolog.

3. Szécsény nagyközséget a határnak az Ipoly folyóval megállapítása súlyosan érintette.

Nógrád megyének elszakított részeivel, a sztrégovai völgygel egy olyan egységet képezett, melynek egyedüli piaca Szécsény nagyközség volt, itt találkozott egy nagy vidék népe, fejlődött ipar, élénk kereskedelem. Az állatvásárok nemcsak a felhajtás nagy száma, de minősége miatt is keresettek voltak.

Ma az elsvadásra, elszegényedésre ítélve, létfeltételeitől meg-

fosztva, tönkrement az ipar, kereskedelem, megfogyott a lakosság száma s apad napról-napra.

Az elszakított részek egyrésze magyar anyanyelvű.

4. A Trianonnak áldozatul esett sok virágzó város közül említjük még Sátoraljaújhelyt. Virágzó város Trianon előtt, most pusztul. A trianoni határ a város széléig terjed. Kereskedelmi vonalai, melyek éltették, nyugat és észak felé kettévágva. Békében százötven—százhatvan vonat ment át a városon, most alig egynéhány. A Máv javító-műhelyét, mely természetesen a pályaudvarhoz tartozott, a trianoni békeparancs botorul Csehországnak adta oda. A kereskedő nem tud áruján túladni; az iparnak nincs megrendelése. A jelszó; Vagy élni, vagy ölni.

Végszó.

A közölt adatokban lehetőleg számokban foglaltuk össze mindazt, ami számokban kifejezhető, ami statisztikailag észlelhető és tényleg észleltetik is. De ez csak egy része, talán kisebb része annak a kárnak, amit a magyar közgazdaságnak Trianon okozott. Mert a nemzet gazdasági tevékenységében okozott kártevés statisztikailag nem állapítható meg, vagy nem képezi a statisztikai megfigyelés tárgyát. Nem is engedi a hely szűke, hogy minden részletre kiterjeszkedjünk, még ha kiviláglanék is abból a nemzetre mért csapás súlyos voltának újabb mozzanata. Nem vagyunk továbbá képesek mindazokat az imponderabiliákat megragadni, köztük különösen azokat a lélektani mozzanatokot, melyek a nemzet gazdasági munkájának értékét leszállítják. Hisz maga a sötét búbanat, mely a hazafiak lelkén ül, maga az a magyar éjszaka, mely ránk szakadt, akadályokat gördít a nemzet gazdasági energiáinak kifejtése elé. Sok vagyonerő, sok ékessége, sok dísze, sok ereje a nemzetnek veszett kárba, sok tehetség kallódott el, sok testrészt zsibbadt el. Mindezt számokban visszatükröztetni nem tudjuk. De nem tudjuk visszatükröztetni azokat a hatásokat sem, melyek a fent egyenként ismertetett gazdasági tényezők együttműködéséből, egymásra hatásából származnak. Pedig ez az összeműködés, ha itt ott talán mérséklőleg hat, egészben véve kétségtelenül hatványozza a bajokat. A közlekedés romlása károsan hat a mezőgazdaságra, a mezőgazdaság romlása károsan hat a közlekedésre, a két hatásnak eredménye nem adódik össze, hanem sokszorozódik. Ez áll jóformán az összes, a vizsgálat tárgyát képező tényezőkre nézve. Együtt véve a szenvedett vesztesége a nemzetnek sokkal nagyobb, mint ahogy azt az egyes tényezők külön-külön alakulása sejteti. Ez jóformán csak a minimum. Ezen minimum értelme szerint is Trianon óriási katasztrófát jelent a magyar közgazdaságra nézve, kihatásaiban pedig Közép-Európára nézve. Végül nem szabad elfelejteni, hogy a közölt adatok

nem foglalják magukban Horvátországot és Szlavóniát, mely pedig szintén a magyar birodalomhoz tartozott, annak gazdasági erejét kiegyésítette. A felsorolt adatok hatalmas vádiratot képeznek a Trianonban a magyar és az európai közgazdaság ellen elkövetett égbekiáltó brutalitás ügyében.)

A magyar nemzet óriási munkával, súlyos nélkülözésekkel, szén védésekkel, áldozatokkal, lemondással, a Trianonban szándékolt végromlást remélhetőleg elhárította, de ez nem változtat semmit azon a mérlegen, melyet Trianon alapján a közgazdasági életünk ellen intézett merénylet tekintetében fel kell állítani. Trianon mögött egy nemzet sírja áll. A szándék világos: Magyarország és a magyar nemzet pusztulása. Azonban a szándék meghiúsult. És míg Magyarország a következő súlyos években minden erejét megfeszítette, hogy a reá mért halálos csapásokat kivédje, addig lassanként a párisi pokol kénfelhői oszladozni kezdtek, megszólalt a részrehajlatlan, tárgyilagos világ lelkiismerete, belátván a Magyarországgal szemben elkövetett durva, lelkiismeretlen igazságtalanságokat. Mindinkább érlelődik a világközvéleményben a tudat, hogy a magyar nemzetet elkövetett igazságtalanságot jóvá kell tenni a trianoni parancs revíziója alapján. Azért jogos a remény, hogy a trianoni parancs rövid életű lesz és a magyar közgazdasági szervezeten ejtett véres sebek be fognak hegedni.

JEGYZETEK.

¹⁾ A szénbányászok csökkent munkateljesítményéről L Wirtschafts-Jahrbuch, 1926; 76. oldal.

²⁾ A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara külkereskedelmi közleményei (1928 január 1.).

³⁾ A magyar béketárgyalások II. k. 359. 1.

⁴⁾ A magyar béketárgyalások II. k. 502. L

⁵⁾ Ez adatban Horvátország is bennfoglaltatik.

⁶⁾ Le moment est donc proche où Fiume prendra place parmi les ports commerciaux de première ordre et où la Hongrie, maîtresse d'un admirable réseau de chemins de fer, d'une navigation fluviale rajeunie et d'une marine sensiblement acme, n'aura plus besoin d'intermédiaire pour faire son apparition sur le marché du monde.

Használt források: A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar béke-

küldöttség működéséről Neuilly S/S. 1920 január—március havában. I—III. kötet, Budapest, 1920; Buday László, A megcsönkített Magyarország, Budapest, 1921; Buday László, Magyarország küzdelmes éve, Budapest, 1923; Halmi, Trianon adója, Budapest, 1927; La Hongrie actuelle Mémoire sur la situation économique de la Hongrie, Budapest, 1922; Jármy, Memorandum relatif aux restrictions de la liberté de la navigation sur le Danube. Chambre de commerce internationale, Budapest; Hantos államtitkár írásbeli közlése; Földes, La mise en exploitations des forces hydrauliques de la Hongrie, Agence économique et financière. Directeur: Yves Guyot. Paris le 5. août 1921. Supplément. Ezenkívül a központi statisztikai hivatal írásbeli közleményei, melyekért e helyen köszönetét mondom.

BÁRÓ WLASSICS GYULA

**A trianoni szerződés jogi orvoslása
a nemzetek szövetsége és a
döntőbíróság útján**

I.

Rendíthetetlen híve vagyok a nemzetek szövetsége gondolatának és e gondolat minél tökéletesebb szervezetének. Én nem is tudom elképzelni, hogy az emberi haladásnak kikerülhetetlen útja nem ennek a gondolatnak minél alaposabb, minél megnyugtatóbb kiépítése volna. Nem élek utópikus illúziókban. Tudom, hogy az emberi természet teljesen meg nem változik. De lehetetlennek tartom, hogy az legyen az ember örök rendeltetése, hogy egymást nyakra-főre pusztítsa, irtsa, a kultúra vívmányait vad barbarizmussal lerontsa, fojtó gázokkal öljön ki egész nemzedékeket, vakokkal, bénákkal és tehetetlenekkel árássa el a földtekét. Én hiszek oly fejlődés általános hatásában, mely a szuverén államokat is állandó igazságszolgáltatási szervbe foglalja össze, és hiszek abban, hogy az államok együttélésében kifejlődik annyi szellemi és erkölcsi energia, hogy el fogja ismerni és diadalra viszi azt az elvet, hogy ne a vad, nyers erő, no a pusztító gázok legyenek az államok fölött álló legmagasabb hatalmak, hanem a népeknek, az államoknak szolidaritása, az együttélésnek, az együttérzésnek gondolata válják mindenek fölött uralkodó elvvé. Aki ilyen hittel van eltelve, az csak igaz barátja lehet a nemzetek szövetsége gondolatának — de éppen az ilyen érzi legkeservebben, ha a magas piedesztálra méltó gondolat több irányban hiányos szerkezetben és szervezetben valósul meg. Ezért akik reámutatnak a mai szervezet tökéletlenségére, azok nem vádolhatók azzal, hogy a nemzetek szövetségét akarják támadni. Ellenkezőleg, ez csak azt mutatja, hogy féltő gonddal törekszenek arra, hogy a végre is életre kelt szervezet minél életerősebbé váljék. Mert semmi kétség, hogy bármely hiányok, hézagok, sőt tökéletlenségek, igazságtalanságok is fűződnek a mai szervezethez, mégis el kell ismernünk, hogy ez az államok eddigi nemzetközi szervezetének történetében a legjelentékenyebb haladást jelenti. Mióta jóformán emberi kultúráról lehet beszélni, ez az eszme mindig előtérben volt. Majd a világállam, a

„civitas maxima“, majd a világegyház, majd a törökök elleni szövetség, majd az európai hegemonia, majd a politikai egység, majd a „Szentszövetség“, most a „jogi világtrend“ jelszava alatt jelentkezett, kisebb-nagyobb körre és tartalomra határolva, a nemzetközi szervezés formája. Mindig voltak mélyebben gondolkozó írók és bölcselek, kik a nemzetközi szervezés reformterveit világgá bocsátották. Gondoljunk csak a legnevezetesebbekre: Pierre Dubois, Podjebrad György király, Erasmus, Francois de la Noue, Émeric Crucé, Hugo Grotius, a IV. Henrik-féle dessein-re (Sully herceg memoárjában), William Pen, John Béliért és különösen a nagy hírre vergődött „Abbé de Saint Pierre“-féle és az Alberoni bíborosnak tulajdonított tervezekre. Továbbá ne felejtsük el, minő jelentőségre tettek szert Bentham, Palier de Saint Germain munkálatai, és különösen a nagy bölcselenek, Kantnak nemzetközi szervezési gondolatai. Mindezek azonban gyakorlati eredményre nem vezettek. Nem lehet tárgyunk nézőpontjából sem lekicsinyelni a két hágai konferencia jelentőségét, és ha itt eljutnak a kötelező nemzetközi bíróság diadalra viteléig: akkor a két hágai konferencia korszakos jelentőségre is emelkedett volna. Ily előzmények után az elfogulatlan bíráló — ha még oly sok okunk lehet, különösen nekünk, magyaroknak zokon venni azt, hogy Wilson a békekötés alkalmával cserbenhagyta programját — mégis megérti, hogy mikor a nemzetek szövetségét a mai tökéletlen szerkezetben dűlőre vitte Wilson, állítólag felkiáltott: „A living thing is born“. Azt mondják, hogy ő maga is tökéletlennek tartotta, sőt az összes szerkesztők is most utólagosan azt hirdetik, hogy ők az akkori körülmények között csak azt akarták, hogy végre világra jöjjön a szervezet és abban bíztak, hogy ez majd izmossá, erőteljessé fog fejlődni.

Nagy értéket jelent már maga az, hogy végre van központi szerv, melynek kötelessége állandóan nemzetközi kérdésekkel foglalkozni. Állandó érintkezést teremt az államok között, amely érintkezés a kölcsönös megismerés és megértés legbiztosabb eszköze. Semmi kétség, hogy ha nem is akadályozza meg a nemzetek szövetsége a háború lehetőségét, de a tartós béke biztosítása érdekében a meggondolatlan háborúskodás ellen nevezetes intézményes akadályokat állít fel. Különösen nagy reményeket fűzhetnek az ily előzetes békeközvetítő eljárás sikeréhez, mert egész bizonyos, ott meggondolják azt a lehetőséget, hogy a modern háború öldöklő kegyetlen technikai eszközei órák alatt

embertömegeket, egész városokat fognak elpusztítani. Deimling Berchtold német tábornok egy elmélkedésében nemrég tartott szemlét a jövő háborúviselés technikája fölött. Nem katonaság kell többé, — mondotta, — hanem technikai üzem. Manipuláns, ki a gépeket és apparátusokat kezeli, melyekkel minden élet kioltható.

Tüzérség, tank és az eddigi ilyen eszközök a hadimúzeumokba kerülnek, mert a háborúviselés a levegőben fog történni. A légitolta városokat és mindent elpusztíthat, ami él és mozog. A modern háború pusztításai Jules Verne és Wells képzelőtehetségét és minden rémképet felülmúlnak.

A jövő háború eszerint valóban az emberi kultúra megsemmisítését jelentené.

Ily helyzetben lehet-e eléggé nem méltányolni azt a feladatot, melyet a nemzetek szövetségének szervezete kíván betölteni, midőn intézményes biztosítókkal óhajtja megakadályozni a rettenetes modern háborút — sőt a szövetség a lőszernek és hadianyagnak magánvállalatok részéről való gyártása ellen fölmerült súlyos ellenvetéseket mérlegelve, szükségesnek tartja az ilyen gyártásból származó káros következmények elhárítását is.

A nemzetek szövetségének előnyei között legelső sorban kell említenem, hogy hosszú vajúdás után végre van állandó nemzetközi bíróság is.

Fontos előnyül kell kiemelnem azt is, hogy tulajdonképpen a nemzetközi végrehajtó hatalmat hivatalosan éppen a nemzetek szövetségének egyezségokmánya kísérli meg legelőször kodifikálni. Van tehát szankció is, — melyet eddig a nemzetközi jog tulajdonképpen nélkülözött, mert ha a szövetség valamely tagja a 12., 13. és 15. cikkekben foglalt megállapodások ellenére a döntést háború útján keresi, ezt a tényt ipso facto olyannak kell tekinteni, mintha háborús cselekményt követett volna el a szövetség valamennyi többi tagja ellen. Erős szankció a kereskedelmi és pénzügyi összeköttetések haladéktalan megszakítása stb. Intézkedés van a fegyveres erő esetleges alkalmazhatása iránt is. Annyi azonban bizonyos, hogy a nemzetek szövetségének egyezségokmányát alig lehetett volna fogyatékosabban beállítani. Sokkal tökéletesebb beállítás volt a szervezet eredeti javaslata, melyet azonban nem *Wilson* szerkesztett, hanem az angol Lord *Philimore*, kinek munkálatát már az előbbi köztársasági elnök, Taft és Északamerika leghírnevesebb nemzetközi jogásza. *Elihu Root* vizs

gólt felül. Most már részleteiben is tudjuk, hogy miként készült a munkát a kiküldött albizottságban. Wilson előtt csak az bírt fonossággal, hogy akárhogy, de meg legyen az egyezmény. Így azután nem csodálkozhatunk, hogy még a szövegezést is úgy elhanyagolták, hogy valóban egy másodrendű törvényjavaslatra nagyobb gondot kell fordítani, mint amennyi szerkesztői gondot fordítottak a korszakos egyességokmányra.

Nagy fogyatkozása az egyezménynek, hogy a hatáskör homályos, könnyen félremagyarázható általánosságban van meghatározva. Sok bajnak okozója az is, hogy a határozathozatalhoz általánosságban az *egyhangúság* kívántatik. Tudjuk, hogy *Bourgeois*-nak sikerült csak annyit kivívni, hogy az eljárási kérdésekben elég a szótöbbség. Természetesen „*expressis verbis*“ van néhány eset, midőn nem kívánja az egyezmény az egyhangúságot. Az „*egyhangúság*“ védői az eddigi nemzetközi szokásokra hivatkoznak, de elfelejtik, hogy éppen az egyhangúság követelménye az egyik főoka volt annak, hogy a nemzetközi konferenciáknak a várt eredményei oly gyakran elmaradtak.

Hézagai az egyezménynek, hogy az agyoníért önrendelkezési jogszabályozás elől kitért. A tengerek szabadságát, melyet Wilson programja a tartós béke legnagyobb biztosítékául hirdetett, teljesen kifelejtették. A gyarmatoknál a „nyitott ajtó“ politikája helyett — a legmesszebbmenő uralmat biztosították maguknak a győző hatalmak. A leszerelés kérdéséről van ugyan intézkedés, de ezekből nem lehet ráismerni arra az általános leszerelési tervre, mellyel a békekötést kecsgették.

A kisebbségi jogvédelem rendezése is teljesen kimaradt az egyezményből. Tudjuk, hogy mi volt az oka? — Félt Wilson, hogy ez a nagyhatalmakat esetleg az egyezmény aláírásában akadályozná. Így léptek a másik útra, — hogy a békeszerződések és az illető államoknak a nagyhatalmakkal kötendő külön szerződésai biztosítsák a kisebbségi jogvédelmet. Meg is adták e védelemre a nemzetközi garanciát, de eddig éppen a kisebbségi védelmi jog területén lehetünk legkevésbé megelégedve a vállalt nemzetközi garancia végrehajtásával. Már pedig ismételen hangsúlyoztam és fogom mindig hangsúlyozni, hogy reánk nézve a nemzetek szövetségének egyik igazi értékmérője az lehet, mennyire tudja biztosítani a tőlünk elszakított testvéreink nemzeti, vallási és kulturális életét is. Különösen fontos reánk nézve, hogy a kisebbségi védelmi eljárásban biztosítsák az állandó nem-

zetközi bíróság intézményes közreműködése. Ez nem politikai testület, mint a „conseil“ és az „assemblée“ — ez minden alsó- és felső hatalomtól független bíróság. A lengyel-német két kisebbségi kérdésben, melynek hasonlatossága van a mi erdélyi optáns kérdésünkkel, a hágai állandó nemzetközi bíróság kimondta, hogy Lengyelország a kisebbségek irányában vállalt nemzetközi kötelezettségének egyik esetben sem tett eleget.

Nagy dicsősége lett volna az egységokmánynak, ha akkor, midőn a 14. cikkben kijelentette, hogy a „Tanács“ az állandó nemzetközi bíróság felállítására tervezetet fog készíteni — utasításul adta volna, hogy az a kötelező nemzetközi bíraskodás alapján szerveztesse. Sokan felhozták azt is, hogy a „dictando“ létrejött területváltozási eshetőségek felől nyíltan és egyenesen kellett volna intézkedni. Nézetem szerint a 19. § helyes magyarázata ezen a hiányon segíthet („a közgyűlés időnkint felhívhatja a szövetség tagjait az alkalmazhatatlanná vált szerződéseknek és olyan nemzetközi állapotoknak újabb megvizsgálására, amelyeknek fennmaradása a világbékét veszélyeztetné“) és a békeszerződések által teremtett területi helyzetben való megértő változtatásnak lehetősége biztosítva van.

Nevezetes módosítás adatott be a 10. cikkhez. (A szövetség tagjai kötelezik magukat arra, hogy a szövetség valamennyi tagjának területi épségét és jelenlegi politikai függetlenségét tiszteletben tartják és minden külső támadással szemben megóvják. Ha ily támadás vagy fenyegetés esete, avagy ily támadás veszélye bekövetkezik, a tanács megfontolás alá veszi, miként kellene a fent megállapított kötelezettséget teljesíteni“). Ismeretes, hogy a 10. cikk szövegezése az Észak-amerikai Uniónak egyik okául szolgált, hogy a nemzetek szövetségébe nem lépett be. Ez az a cikk, amely miatt nálunk is nagy idegenkedés volt a nemzetek szövetségétől. Kanada már 1921-ben sürgette ennek ! szakaszának kihagyását. A második közgyűlés — tekintettel a kérdés nagy fontosságára — az 1922-iki közgyűlés elé utalta a kérdést. A kanadai delegáció azonban 1922-ben lemondott a szakasz kihagyásának tervéről, de két módosítványt ajánlott. Ezek a módosítványok több kormánynak megküldettek véleményezés céljából. Ezeknek a véleményeknek alapján és beható tanácskozás után a jogi bizottság a 10. szakaszt magyarázó határozatot hozott. Ebben a lényeges elem íz, hogy minden állam alkotmányos szerve dönti el, hogy mily mérvben vegyen részt katonai erővel és egyéb kötelezettségében. A köz-

gyűlés formailag nem fogadta el a jogi bizottság magyarázó tételét. 43 szavazat közül 29 elfogadta, 1 ellene szavazott és 13 nem szavazott. A közgyűlés azonban közölte a szavazat eredményét a Tanácsnál. Fontos módosítás éri az egyességokmány utolsó cikkét — a 26. cikket, mely kimondta, hogy „a jelen egyességokmányra vonatkozó módosítások akkor lépnek életbe, ha a szövetségnek azok a tagjai, amelyeknek képviselői a közgyűlést alkotják, ezeket a módosításokat megerősítették. Semmiféle módosítás sem kötelező a szövetségnek olyan tagjára nézve, amely kijelenti, hogy a módosításhoz nem járul hozzá; ebben az esetben azonban megszűnik a szövetség tagja lenni.

A közgyűlés ezt a szakaszt homályosnak és kiegészítendőnek tartotta. Megállapítja, hogy a módosításokat a közgyűlésnek háromnegyed szótöbbséggel kell elfogadnia és az igenlő szavazatok között kell helyt foglalnia az ülésen képviselt valamennyi Tanácsstag szavazatának is. Az ily módon elfogadott módosítások csak akkor lépnek életbe, ha azok a tagok, amelyeknek a képviselői a szavazás idejében a tanácsot alkották, és azok a tagok, amelyeknek képviselői a közgyűlést alkotják, a módosításokat megerősítették. A megerősítés határidejéül huszonkét hónapot jelöl ki; ha ezalatt a határidő alatt nem történik meg a kellő számú megerősítés, a módosítás hatálytalan. Ha a huszonkét hónap alatt valamely tag nem járult hozzá a módosításhoz, további egy év alatt hivatalosan közölheti a hozzájárulás megtagadását. Ebben az esetben megszűnik a szövetség tagja lenni. Még ez a módosítás is nézetem szerint, alighanem újabb módosításra szorul, mert nem rendelkezik arról, hogy ha valamely tag nem fogadja el a módosítást, de ezt hivatalosan nem közli, mi lesz ennek a következménye.

Mindezek a módosítások — melyeket bizonyára még számos érdemleges átdolgozás, sőt alapos kiépítő módosítás fog követni — bizonyítják, hogy már a nemzetek szövetsége kebelében fölismerték a hiányokat és távol állnak a „noli me tangere“ gondolatától, melyet még mindig a békeszerződések felől sűrűn hallunk bizonyos oldalról emlegetni.

II.

Midőn mi a reánk erőszakolt trianoni szerződést kényszerhelyzetünkben elfogadtuk, két körülmény birt erre az elhatározásunkra döntő súllyal. Egyik az, hogy a 19. cikk módot nyújt arra, hogy a trianoni szerződés a megállapított határokra nézve is előnyünkre megváltoztatható. A másik *Millerand kisérelevele*, melyről azt hittük, sőt hiszsiik ma is, hogy a reánk nézve legborzasztóbb területcsonkítások igazságtalanságát jóváteszi. A 19. cikk szövegezése ráillik a mi helyzetünkre, mert valóban nagy mértékben mutatkoznak a trianoni békediktátum eredményei. Itt van mindenekelőtt a kisentente agreszív természetű koalíciója, annak jogfosztó működése. A győztes nagyhatalmak is érzik a középeurópai gazdasági krízist és bizonyos nemzetközi feszültség tölti be a politikai légkört, és ezért bizony elég ok van arra, hogy különösen a rajtunk elkövetett igazságtalanság jóvátételével, akiknek birtokállományát egyharmadára zsugorították össze, a döntő körök foglalkozzanak. De itt elénk áll az egyesség okmány 10. cikke, mely kijelenti, hogy a szövetség tagjai kötelezik magukat arra, hogy a szövetség valamennyi tagjának területi épségét és jelenlegi politikai függetlenségét tiszteletben tartják és minden külső támadással szemben megóvják. Ha a párizsi békeszerződések a jog és igazság alapján állnának, úgy ez a rendelkezése nem volna kifogásolható, de így ez az egyességokmány lelegettentőbb rendelkezése. Nem céloz kevesebbet, mondja egy kiváló nemzetközi jogász: mint a szövetséges és társult hatalmak győzelmi eredményeit időtlen időkre biztosítani, mint magyar szempontból: az egykori integer Magyarország 325.000 km²-ből meghagyott 91.000 km²-t magában foglaló kis Magyarország megcsonkított voltát örök időkre szankcionálni.

A 10. cikkben foglalt elvnek a jövő nemzetközi jog élő jogtételét kell képeznie; de ennek elengedhetetlen előfeltétele a trianoni békediktátumnak a jog és igazság elvi alapjain való teljes revíziója.

Komarniczky, ki ismert művében a fennálló statusquo védelméből indul ki, mégis arra az eredményre jut, hogy a 10. cikk jogilag nem „alliance“ és nem jelenti a „kölsönös“ területi állománynak minden körülmények között való biztosítását.“ Ezen megállapításához annál inkább csatlakozhatunk mi, akik a fennálló területi

viszonyokban nem láthatjuk a jog és igazság uralmának megvalósulását. Én tehát szívesen csatlakozom ahhoz a véleményhez, hogy a 10. cikk nem jelenti általában az államok területi integritásának minden körülmények közt való biztosítását. A 10. cikkben foglalt területi garancia csakis a „támadásnak“ a népszövetségi jogi értelemben vett esetére vonatkozik, azaz, amikor valamely állam a 12. cikkben előírt feltételek (előzetes vizsgálat és moratórium) betartása nélkül visel háborút.

A 19. cikk is úgy, ahogyan szövegezve van, nem nyújt arra teljes garanciát, hogy a lojális megítélés a nemzetközi „boné tides“ mellőzésével gyakorlati eredményre vezessen.

Kétséges az is, hogy ebben a kérdésben mellőzhető-e az egyhangúság a közgyűlés határozatára. Hinni akarom, hogy elég a szótöbbség, mert ajánlást (recommendation), felhívást (invitation) stb. a közgyűlés szótöbbséggel is kimondhat. (Állandó gyakorlat, elvi határozatok: I. Áss. 530. o., II. Ass. C. I. 178. o.) Ennek alapján tehát véleményem szerint a 19. cikk értelmében meghozandó felhíváshoz is elegendő a közgyűlés szótöbbsége. Bülow és Fauchille az egyhangúságot védik — ellenben Schücking-Wehberg és még Lammasch és Geollner fönt említett indokból a szótöbbség mellett foglalnak állást. Nézzük csak, mi itt a közgyűlés feladata. A közgyűlés felhívhatja a szövetség tagjait az alkalmazhatlanná vált szerződéseknek és olyan nemzetközi állapotoknak újabb megvizsgálására, amelyeknek fennmaradása a világbékét veszélyeztetné. Ez ellen nincs fellebbezés. Semmi olyan rendelkezés nincs, mely kötelezettséget állapítana meg a vizsgálat elrendelésére és az annak alapján folytatandó eljárásra. „In thesi“ tehát megvan a változtatás lehetősége — de „in praxi“ csak lojalitással lehet benne köszönet. Felhívom itt a figyelmet a Schücking—Wehberg-féle álláspontra, melynek lényege az, hogy a 19. cikk hatályosabb érvényesülése esetleg elérhető volna a 11. cikkel való szoros összefüggése révén. A 11. cikk szerint ugyanis a szövetségnek háború vagy háborúval való fenyegetés esetén kötelessége „a nemzetek békéjének fentartására alkalmasnak és hathatósan mutatózó minden intézkedést megtenni“. A 11. cikk nem köti meg a Népszövetség kezét, hanem elvben minden intézkedésre felhatalmazza. Másrészt azonban a 19. cikk ugyancsak a világbékét fenyegető nemzetközi állapotoknak orvoslását célozza. Ezen szempontból tehát helyeslem azt az álláspontot, hogy a 19. cikk is a 11.

cikk általános kerete alá esik, és nem más, mint a 11. cikkben kimondott általános elvnek egy speciálisabb esetre vonatkozó szabályozása, mint ilyen tehát szintén a 11. cikk szankciója alá vonható.

III.

Amíg sokáig hozzáférhetetlen szentségnek állították fel sokan a győző hatalmak képviselői között a békediktátumokat, addig ma már napról napra szaporodik azok száma, kik már „à la durée” tarthatat-
lannak tartják az úgynevezett békeszerződések nyomasztó állapotát, mely nemcsak a legyőzöttek átka, de a győzők kára is. Eleintén a 19. §-ról azt is világgá kürtölték, hogy ez a szakasz nem érinti a világháborút befejező békeszerződéseket, hanem csak a később megkötött szerződésekre vonatkozik. Erről ma már azonban beszélni sem lehet. Nincs a világon szerződés, melyet ne lehetne megváltoztatni, még a megváltoztathatást tiltó parancsot is meg lehet változtatni. Egyébiránt nem tiltja a békeszerződések megváltoztatását egyik békediktátum sem, nem tiltja a népszövetség alap* okmánya sem. Most már hiteles adatokkal van megvilágítva, miképpen készültek a diktátumok. Azok, akik résztvettek a munkában, sorra jelentkeznek és elmondják, hogy minő felületességgel, minő tájékozatlansággal, tehát a legteljesebb lelkiismeretlenséggel dolgoztak. A cél csak az volt, büntetni a legyőzötteket. Reáfogták Magyarországra is a háborúokozás bűnösségét. Ma már megállapított történeti igazság az a tény, hogy a háborúokozás bűnösségének legtávolabbi árnyalata sem borulhat Magyarországra. Cessanie racione cessat lex ipsa. Ha nincs bűnösség, — el kell esniük azoknak a büntetéseknek is, melyek egy ország kétharmad területének eltulajdonításában és milliókra menő őslakosságnak idegen uralom alá hajtásában jelentkeznek. Nem lehet tudni, hogy a rosszakarat volt-e túlnyomóbb, vagy a teljes tájékozatlanság egy ezredéves ország történeti tradícióiban, kultúrái, ethikai és gazdasági hivatásának felismerésében. Egész sorát idézhetném azoknak, akik most már belátják az óriási tévedéseket és kíméletlen, kegyetlen félrevezetéseket, melyeknek a világbékét szolgáló diktátumok azt eredményezték, hogy a világbéke

helyett tarthatatlan, egyenesen felháborító helyzeteket teremtettek. Felhangzik a vészkiáltás, hogy Európa pusztulását, sőt a világ egészséges fejlődésnek megakadályozását jelentik a békeszerződések. Ma, hogy csak a legilletékesebbet a békeszerződések tényezői között idézzem, reámutatok arra, mit mondott *Lloyd George* az angol nép szövetségi liga nagygyűlésén 1927 október végén.

„A háborús veszedelmek okai a határösszeütközésekben vannak, amelyek abból keletkeztek, hogy 1919-ben teremtették meg a békeszerződéseket, amikor a hosszú háború keserőségeivel voltak tele, és a szövetségesek *„elégtelen és gyakorlatiatlan“* tájékoztatást kaptak az európai viszonyokról. Ezeket a határkérdéseket Európában csak békes úton, a Nemzetek Szövetsége által és akkor is csak az európai hatalmak leszerelése után lehet megoldani. Sem a Nemzetek Szövetségének alapszabályai, sem a békeszerződések szövege nem zárják ki a békeszerződések revízióját. Ellenkezően, *Clemenceau kísérőlevele a versaillesi szerződéshez kifejezetten megígéri Németországnak a revízió lehetőségét.*“

Ehhez hozzátehetjük mi, hogy *Millerand* jegyzéke megígérte a trianoni szerződés határainak kiigazítását. Figyelmeztetett e beszédjében *Lloyd George* arra is, hogy a szövetségesek szerződésszegése a megvert népekkel szemben az, hogy ezekre rákényszerítik a leszerelést, de maguk a szövetségesek eddig egyetlen lépést sem tettek a leszerelésre, amelyet pedig a megvert népeknek a legünnepiesebb formában megígértek. Lehet-e beszélni Európában biztosságról, ha a legyőzött népek egy-egy katonájára Franciaország húsz, Cseh-Szlovákia négy katonát tarthat fegyverben. A megvert népeknek — mondja *Lloyd George* — összesen 250.000 emberük van, holott szövetségeseink a kontinensen tízmillió embert tartanak fegyverben. Rendezett döntőbíróvási eljárás Európában csak a lefegyverezés után lesz keresztülvihető. A fölfegyverzett népek e helyett nagy fegyvertömegük súlyára bízzák magukat.

Lloyd George a népszövetséget jelöli meg azon fórumul, amelynek kötelessége jóvátenni az elkövetett hibákat. Nem lehet azonban csodálkozni, hogy ha a népszövetség jogi és politikai rendszerét magunk elé állítjuk, hogy telve vagyunk skepsissel, alkalmas-e az mai rendjében a gyökeres orvoslásra. Nagyon azonosította magát a nemzetek szövetsége eddig a „statusquo“-val, a győző hatalmak érdekvédelmével. A kisebbségi jogvédelem, melynek a népszövetség volna

nemzetközi ellenőre, egyenesen *iskolapéldája lehet annak, miként lehet megfeledezni azokról a kötelességekről, amelyeknek teljesítése a kisebbségi jogvédelem biztosítása érdekében elengedhetetlen követelmény.* A kisebbségi jogvédelem pedig az új nemzetközi jognak legszebb vívmánya volna — és mi lett belőle? — rettenetes elnyomás, nyílt hirdetése annak, hogy az uralkodó nemzetiség tiporja el a többit, tegye szegénnyé, bírja kivándorlásra és általában szívja fel magába az uralkodó nemzet a többi nemzetiségeket.

Így azután nem lehet csodálkozni, hogy sokan a revízió nagy munkáját más nemzetközi testületre óhajtánák bízni. Ez nem föltétlenül szükséges, mert a trianoni szerződés jogi orvoslása a *nemzetek szövetsége és a döntő bíróság útján*, tehát eminensen békés, legális úton is megoldható. Ehhez természetesen első és elengedhetetlen kellék az, hogy a világ köztudatába mélyen begyökerezzen az a gondolat, hogy a békediktátumok nem szolgálják a világbékét, hanem azok ennek egyenesen aláásására alkalmasok. Elmaradhatatlan kellék, hogy a világ köztudata megismerje azt a szörnyű viziszekciót, melyet Magyarország élő és életképes államtestén elkövettek. Nem találtam még külföldi komoly embert, ki, midőn megismerttettem vele, hogy mit vettek el tőlünk, hány tiszta magyar, kik egy csoportban laknak, van idegen uralom alá hajtva, — föl ne kiáltott volna, *hisz ez lehetetlen.*

Fogalma se volt sokáig a nagy világnemzetek közönségének arról, mit követtek el velünk „békekötés“ címén. Ezért lehetünk mély hállára kötelezve az úgynevezett *Rothermere-akció* iránt, mely nemcsak az európai, de az amerikai közvéleményre is nagy hatást gyakorolt. *Borah* szenátor és annyi más nemesen gondolkozó angol államférfiú, különösen a Lordok házának annyi kimagasló alakja, ezek közül többen és itt különösen ki kell emelnem Lord Newtont, még a *Rothermere-akció* előtt fölmérték, hogy van „megoldatlan magyar kérdés“, melyet a napirendről levenni nem szabad.

Első és főkötelességünk tehát a világ döntő közvéleményét minél erőteljesebben meggyőzni arról, hogy hazánkkal szörnyű igazságtalanság történt. Nekünk teljes jogunk van a rajtunk elkövetett lelkiismeretlenség ellen az egész művelt világ lelkiismeretéhez fordulni. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a pusztá tények megismerése már meggyőzést jelent számunkra minden komolyan gondolkozó emberre nézve. A szomszédos érdekelt államokra nézve pedig

abban az államférfiúi mérlegelésben bízunk, mely előbb-utóbb győzedelmeskedik ott is, hogy az elkövetett feldarabolás reájuk nézve semmi esetre sem jelenthet békés, nyugodt birtoklást, mert lehetetlen, hogy maguk ne érezzék azt, hogy a magyar államon elkövetett rettenetes igazságtalanság útján jutottak oly zsákmányhoz, mely nekik szünet nélkül csak gondot okoz, és ehelyett bölcsebb, sőt egyedül igazi államférfiúi eljárás a békés szomszédság helyreállítása annál is inkább, mert európai érdek, világgazdasági követelmény, hogy itt, a Duna völgyében élő államok ne civódásban, ne egymás ellen való elkeseredésben sorvasszák önmagukat. Abban nem is akarunk kételkedni, hogy a Nagyhatalmak sem ragaszkodnak „á la durée“ oly békediktátumokhoz, amelyekről nap-nap mellett bebizonyosodik, hogy az elérni óhajtott béke helyett lelkeket felemészítő állapotoknak vetették meg a melegágát.

Be kell látniok, és már sokan be is látták, ha mindenről alaposan lettek volna tájékozva — egészen másképpen vonták volna meg a határokat — nem romboltak volna szét történelmi tradíciókat, gazdasági és nemzeti egységeket, nem szakították volna meg a legtermészetesebb határokat.

Be kell látniok, hogy nem szabad odaállítani a tökéletesség képében a világháború betetőzéséül szolgáló oly elrendezést — melyet ma már történeti megállapítás szerint a legnagyobb felületességgel fogadtak el.

Be kell látniok, hogy egy nemzetiségi államból alkottak új három nemzetiségi államot, vérgig sértett nagy nemzeti kisebbségekkel. Intézkedtek népekről, melyeknek sem történetét, sem jellemét, sem kulturái munkáit nem ismerték. Amit tudtak a békekötés urai, azt az ellenséges érdek szolgáltatta nekik.

összeragasztottak, szétszakítottak országrészeket, amelyek múltjáról, földrajzi fekvéséről, természetéről fogalmuk sem volt. De félreismerték a békecsinálók a maguk informátorait is. Így történt, hogy az újonnan alkotott tipikus nemzetiségi államoknak oly hivatást, oly feladatot akartak adni, amelyeket az informátorok a zsákmányhoz jutva nem tudtak betölteni. Hét év múlt el és Közép- és Kelet-Európa problémája súlyosan nehezedik az egész művelt világra. Ezen segíteni kell addig, míg a háborút látott mai nemzedék él, mert az azután következő nemzedéknek, amely a háború borzasztó szenvedéseiből mit sem látott, a háború — mondja Lloyd George, az angol politikai

élet vezéralakja és a szerződések egyik elsőrangú tényezője — nem élmény lesz, hanem csak film-szenzáció. A keleteurópai államok egyensúlyát és biztonságát hiába keresik a győző hatalmak az ő új rendjükben, hisz az új államok saját belső egyensúlyukat sem tudják helyreállítani. Igazat adunk *Benes* úrnak, hogy pusztán nemzeti ideológiákkal nem lehet államhatárokat megvonni. Igaza van, hogy a történelmi múlt, a gazdasági és ethnográfiai és kulturái szempontok figyelmen kívül nem hagyhatók — de akkor kérjük, *miért hagyták éppen figyelmen kívül ezeket a szempontokat akkor, midőn diktálták a párisi békéket?*

Nincs más út, mint az elhamarkodott békediktátumok helyébe állítani a gondos revíziós kétoldalú szerződések rendjét.

Mi nem akarunk egyebet, mint legális és éppen nem illegális alapon megalkotni a trianoni szerződés revízióját.

A legális alap az egységokmány 19. §-a.

Ma már a trianoni békeszerződés érintetlenségének elvét a győző hatalmak sem merik hangoztatni.

A letört Magyarország nem írta volna alá a trianoni békediktátumot — csak *Millerand* ünnepélyes Ígéréteben bízott. Mikor a békeszerződést a magyar küldötteknek kézbesítették, ezek a legnagyobb alaposággal fejtették ki, hogy a feltételek rettenetes igazságtalanságok és hamarosan katasztrófára vezetnek. A szövetséges hatalmak nevében vállalt *Millerand* felelősséget, hogy a határmegállító bizottságok utasítást fognak kapni, hogy forduljanak a nemzetek szövetségéhez minden olyan esetben, mikor úgy találják, hogy az új határok faji vagy gazdasági igazságtalanságokat vonnak maguk után. Ne feledjük, hogy *Millerand* nemcsak Franciaország miniszterelnöke volt, midőn ezt az Ígéretet tette, de egyúttal elnöke volt a szövetséges hatalmak békeszövegező konferenciájának, s így ennek az ígéretnak beváltásában — helyesen emelte ki többször *Rothermere* — *Anglia becsülete is érdekelve van*. Mi a világ jobb belátására számítunk. A világ fölébredő igazságérzetére, a világ lelkiismeretére. Annak becsületes megfontolására, vájjon ismerték-e Kelet-Európa viszonyait, földrajzát, Magyarország kultúráját, történeti szerepét és hivatását akkor, mikor könnyelműen vonalozgattak Kelet-Európa térképén.

Vájjon tudatával bírtak-e annak, hogy a vonalozgatások elveszik kétharmad területét annak a Magyarországnak, mely hősiezen küzdött évszázadokon át a keresztény civilizációért, a nyugati kultúráért,

sőt azt alig tudják, hogy élet-halál harcot kellett vívnia még a germanizáció ellen és pedig még akkor is, midőn az *osztrák császárok a német Bundenstaat-ok trónján ültek*. Vájjon meggondolták-e, hogy nem veszélyezteti-e Európa békéjét az, hogy új nemzetiségi államokat alkotnak, ahol a kisebbség nagy része, még pedig sok helyütt a kultúra magasabb fokán álló része, a legdurvább elnyomatás, lehetetlen zaklatások keservei között él.

Ma már az elmúlt hét év azt is bizonyítja, hogy a kisebbségeket védő intézkedések becsületes betartására nincs is remény. Hamis adatok alapján ítékeztek határok és nemzetiségek fölött-

A most megállapítható tények kétségen kívül igazolják, hogy az eredeti megítélés helytelen, tévedésekkel telített felfogás eredménye. Nyilvánvaló tehát, hogy a régi feltételek bölcs revíziója elkerülhetetlen, hisz történeti igazsággal és pártatlansággal megállapított felületes, téves elrendezésre nem lehet alapítani a világ új rendjét.

Mi erre a belátásra, egyenesen a lelkiismeret felébredésére feltétlenül számítunk és éppen ezért nem gondoltunk és nem is gondoltunk egyébre, mint arra, hogy a kölcsönös megértés kibékítő légkörében a rendelkezésünkre álló legális eszközökkel fogjuk elérni nemcsak a szörnyen megcsontított Magyarország, de az egész művelt világ javára is, a rajtunk elkövetett szörnyű igazságtalanságok jóvátételét. A józan belátás követeli, hogy a győző nemzetek lelkiülete megtisztuljon a háborús mentalitás bosszúálló elemeitől. Magának a Népszövetségnek legnemesebb feladata odahatni, hogy a legyőzöttekben ne folytonos ellenségeket lássanak a győző hatalmak, hanem helyrehozva a háborús mentalitásból származó indokolatlan kegyetlen elbánást, az igazi béke áldásában részesítsék az emberiséget.

A nagy közvélemény felvilágosításában van a mi erőnk. Nem ismerték fel a valódi helyzetet a békeszerződésekben, nem is tudta a világ, minő viviszekciót, minő atrocitást követtek el rajtunk — kiknek a világháborúban csak az volt minden törekvésünk, hogy megátadott hazánkat megvédjük. Nekünk nem kellett senkinek a birtokállománya — mi előttünk csak az a cél lebegett, hogy folytathassuk tovább azt a szellemi és gazdasági kultúrmunkát, amely történeti hivatásunk itt a Duna völgyében. Most sem gondolunk egy percig sem erőszakos eszközökre, mi a meglevő nemzetközi jogrend eszközeivel kívánunk csak élni. *A Nemzetek Szövetsége és a döntőbíráskodás a mi újelzőnk.*

Csak nem szabad a Nemzetek Szövetségének magát azonosítani a békeszerződések statusquójával. A Nemzetek Szövetségének külső összekapcsolása a békeszerződésekkel nem jelenti az egybeolvadást. *A Nemzetek Szövetségének „in thesi“ külön élete van — teljesen független a békeszerződések statusquo-jától.* Csak ez a Nemzetek Szövetségének egyenes fejlődési útja. Ha erről letér és nem óvja meg független létét, akkor a Népszövetség elejtené a maga alap gondolatát, mely abból áll, hogy a nemzetek együttműködését mozdítsa elő, és valósítsa meg a nemzetközi békét és biztonságot, hogy nyílt, igaz: ságos és becsületes nemzetközi összeköttetéseket teremtsen.

IV.

Már most, ha mi a Nemzetek Szövetsége és a döntőbíráskodás útján keressük jogi orvoslásunkat, a rajtunk a békediktátumban kegyetlenül elkövetett igazságtalanság jóvátétele érdekében — választ kell adnunk arra nézve, miképpen gondoljuk ezt.

Mindenekelőtt tisztán kell látnunk a Nemzetek Szövetségének jogi jellegét. Meg kell állapítanunk, hogy az sem államszövetség, sem szuperszuverénítás. Nem parlament, hanem kormányküldöttekből álló testület, melyben a kiküldöttek saját kormányaik utasítása szerint járnak el, és nem felelősek másnak, mint saját kormányaiknak. Kötelezettségek kikényszerítése is módjában áll a szövetségnek, de sohasem szabad elfelednünk a lényegét, és ez az, hogy *gyökere a kormányok elhatározásában és mondjuk a nagyhatalmak állásfoglalásában van.* Éppen ennél a körülménynél fogva nem látom semmi előnyét annak, ha nem a nemzetek szövetsége, de valamely más nemzetközi konferencia foglalkoznék a mi revíziós ügyünkkel. Ott is kormány: küldöttek, itt is kormányküldöttek kormányaiknak utasítása szerint járnak el. Döntő pedig mindkét területben a világmogató nagyhatalmak állásfoglalása. Ezért semmi se volna természetesen nagyobb hiba, mint a Nemzetek Szövetsége előtt a szerződések által okozott jogtalanságok orvoslását, tehát a trianoni szerződés revízióját a kellő diplomáciai előkészítés nélkül kérni.

A sikert két föltétel biztosítja. Egyik a döntő hatalmak közvéleményének felvilágosítása és döntő bizonyítékok előterjesztése az illető kormányokhoz, amelyek alapján a trianoni szerződés kontradiktórus

eljárás útján különösen a nemzetiségi elv és az önrendelkezési jog szemeltartásával felülvizsgáltassák. Lehetetlennek kell tartanunk, hogy ez elől az igazi békét biztosító kívánás elől komoly államférfiak kitérhessenek, mert a „statusquo“ gazdasági, kulturális, politikai és nemzetiségi bajai szembetűnőleg felhalmozódtak. Hisz ha nem volna egyetlen érünk sem — csak az, hogy a békeszerződés tárgyalása alkalmából előterjesztett adatainkat a döntő tényezők még el sem olvasták, hanem kizárólag az ellenfeleink által előterjesztett és megtevéstésektől hemzseggő adatok alapján vettek el hazánk területéből kétharmadrészt és milliókra menő magyar lakosságot vetettek idegen uralom alá, ez maga a leghatályosabb meggyőző érv volna az újra-felvételre. A lelkiismeretes eljárás megköveteli, hogy vegyék fontolóra azokat az érveket, amelyeket már akkor is összegyűjtöttünk, de amelyeket valószínűleg éppen a területekre éhes szomszédaink képviselői úgy tüntettek fel, hogy a mi adataink célzatosak, ferdítések és hamisítások.

Am éppen ezért kell azt kérnünk, hogy mérjük össze érveink fegyvertárát és engedjék meg, hogy érveink teljes súlyával bizonyítsunk.

Lehet-e valami *visszataszítóbb, elvetendőbb eljárás, mintha egy államot felkoncolnak és még bizonyítékainak mérlegelésére sem méltatják.* Mi igazságos elbánást kérünk és kérjük a népszövetségi alapokmány 19. cikke alapján. Annak a cikknek alapján, amelyből ellenfeleink mindenféle csűrőssel és csavarással azt akarták kimagyarázni, hogy az nem vonatkozik a világháborút befejező békeszerződésekre, mert azok kivételek, azoknak örökéletük van.

Most már a cseh külügyminiszter úr is 1927 októberi expozéjában, melyet a cseh parlament két házának külügyi bizottságában tartott, a népszövetségi egyezmény 19. pontja alapján megváltoztathatónak tartja a trianoni szerződést. Mindnyájan tudjuk, — mondta *Benes* úr — hogy a békeszerződések nem tökéletes alkotások. Miért hirdették akkor „noli me tangere“-nek? *Benes* most azt állítja, hogy „a békekonferencián sem állították azt, hogy a békeszerződések és más szerződések örökkévalók, és ezért a Nemzetek Szövetsége alapokmányába, amely valamennyi békeszerződésnek alkotórésze, beiktatták a 19. cikket, amelyben a szerződések megváltoztatására gondolnak. Ezt valamennyien aláírtuk, folytatja *Benes* úr, be is tartjuk és jogosan hivatkozhatunk rá. E tekintetben minden állam a Nemzetek Szövetségében előterjesztheti valamely szerződés megváltoztatására irányuló

kérelmét. Mindennek az előfeltétele azonban, hogy az illető állam betartja a Nemzetek Szövetsége alapokmányában előírt alapelveket, s ezek: lojalitás és békeszeretet a másik fél iránt, továbbá be kell bizonyítani, hogy az eddigi szerződés a politikai gyakorlatban nem hajtható végre, és végül, hogy az illető állam jóhiszemű politikát folytat“.

Mi békeszeretettel és lojalitással, de lojalitást kérve ellenfeinktől is, akarjuk a revíziót. De vajjon lojalitás-e az, ha előkészületeinket, amelyek nélkül nem szolgálhatjuk a világ köztudatának felvilágosítását, a megértés munkáját, úgy magyarázta Benes úr — hogy ez közvetlenül és közvetve csak fenyegető jellegű. Mi fenyegetünk? Mivel? Talán az életfeltételektől csaknem megfosztott csonka féléletünkkel — talán nagyszabásúlag leszerelt hadseregünkkel?

Nekünk nincs más fegyverünk, mint igazságunk, mellyel szemben áll a nyers erőszak vérig sértő hatalmaskodása. Mi törvényes eszközökkel és törvényes, békés úton akarjuk elérni azt, hogy égbekiáltó elbánásukat a világtörténelem egyik legnagyobb aberrációját tegyék jóvá azok, akiknek lelkiismeretére nehezednek a párizsi békediktátumok és különösen a magyar államnak a történelemben csaknem páratlanul álló megcsonkítása területben és lélekszámban.

Az talán mégsem bűn, hogy részt akarunk venni abban, hogy a trianoni békeszerződés megkötése alkalmával elkövetett célzatos beállításokat és érveléseket a maguk értéktelenségére akarjuk leszállítani. A néma hallgatás volna csak megbocsáthatatlan. A néma hallgatás volna a mi szerencsétlen helyzetünkben a hipokritaság legocsmányabbika; hisz nincs becsületes magyar ember, ki meg tudna nyugodni abban a szörnyű hentesműveletben, melyet a világháborút befejező békekötésekben hazája ellen elkövettek akkor, midőn nem hódítani, nem terjeszkedni, hanem csak megvédeni akartuk határainkat a világháborúban.

Mi nem hallgathatunk, hanem felvilágosító munkánkkal mi az igazi békét akarjuk szolgálni. Azt a békét, melynek hiányát, dacára a békediktátumoknak, a győző államok is a legérzékenyebben érzik. Azt a békét, mely megszünteti azt a jogos nyugtalanságot, melyet a fölületes, meggondolatlan békediktátumok évek sora óta okoznak.

A népszövetségi egyesület londoni közgyűlésén (1927. október végén) *Lloyd George* mondta, hogy: viszálykodások és háborús előkészületek azt az érzést keltik, hogy újból megismétlődhetik az 1914. évi katasztrófa, ha nem kerekedik felül a józan ész.

Hangsúlyozta, mit főttebb is kiemeltem, hogy Európában a háborús veszély okai a határviszályokban rejlenek, amelyek onnan származtak, hogy 1919-ben a hosszú háború okozta keserűség szellemében alkották meg a békeszerződéseket és akkoriban csupán „tökéletlen és gyakorlatlan“ értesülésekkel rendelkeztek Európa viszonyairól. A Népszövetség saját feladatát mulasztja el, ha visszautasítja azt, hogy pártatlan igazságot szolgáltatson a békeszerződések ellen felhozott panaszokban.

Toliamra jut itt egy nevezetes jelenet, midőn a trianoni békediktátum alkalmából Lloyd George *Apponyi* tüneményes beszéde után hozzáfordulva felvilágosítást kért, hol volnának ezek az egységes nagy magyar tömegek. Apponyi térképet vett elő, felbomlott a konferencia rendje, mindenki köréje gyülekezett s Apponyi magyarázott, bizonyított. Utána pár hónapra pedig mi történt: megkaptuk — a trianoni békeszerződést, a maga rettenetes rendelkezéseivel.

Én azt hiszem, hogy ezt nem felejtette el *Lloyd George*, de akkor ő is csak arra gondolt, hogy a császári Németországot, a nagy ellen-séget összezúzza. Magyarország sorsát ott hagyta a „kisentente“ kezében — mert az ma már történetileg megerősített tétel, hogy a trianoni békediktátum a „kisentente“ és nem a „nagyentente“ műve. Nyíltan beismerik a békediktátumok alkotói, hogy hamis információk alapján dolgoztak. Ezt jelenti tulajdonképpen az a diplomatikusan kifejezés, hogy „csupán tökéletlen és gyakorlatiatlan értesülésekkel rendelkeztek Európa viszonyairól“.

Lloyd George érvényt akar szerezni az elkerülhetetlen revízióknak, — de a legerélyesebben hangsúlyozza a leszerelés keresztülvitelét is. Lloyd George a Nemzetek Szövetségének egyenes kötelességévé teszi a revíziót.

Nekünk is ez az utunk. Nem akarjuk, nem szabad feltételeznünk, hogy akkor, midőn most már ismerjük a tökéletlenségek egész sorozatát, melyeket a békediktátumok megalakulásában elkövettek, és azt maguk a felelős alkotók is elismerik, a *Nemzetek Szövetsége, a status-quo fentartásával azonosítaná magát*. Egyáltalában a Nemzetek Szövetsége egész jövő fejlődését kockáztatja, ha létének önállóságában nem hisz és nem az alapokmányban lévő céloknak él, hanem a Paris körül létrejött szerződések fentartásával a status-quoval azonosítja egész működését. Ha külsőleg össze is kapcsolták az egyességokmányt a diktátumokkal, ez a külső össze-

függés nem jelenti a népszövetségi szervezetnek egybeolvadását a diktátumokkal. A Nemzetek Szövetségének kötelessége, egyenesen léte érdekében az, hogy ne gátja, de előmozdítója legyen az igazságos követelmények érvényesülésének. Maguknak a nagyhatalmaknak kell gondosan őrködniök, mert ha fenn akarják tartani a Nemzetek Szövetsége intézményét, akkor meg kell szűnni annak, hogy ott más elbánsásban részeseüljenek a győzők és másban a legyőzöttek.

Lehetőleg annak kell lenni a legfőbb célnak, hogy a Nemzetek Szövetsége úgy fejlődjék, hogy mindenképpen, nagy- és kishatalom egyaránt, teljes bizalommal fordulhasson hozzá, mint a pártok fölött álló nemzetközi hatalomhoz. Ezért semmit sem tartok kívánatosabbnak, mint azt, hogy midőn *eminens jogkérdésről van szó, az eddiginél erőlyesebben éljen azzal a jogával, hogy hallgassa meg legfőbb igazságyi szervét, az állandó nemzetközi bíróságot.*

Igen bölcs intézkedés volt az, hogy e magas bíróság hatásköre nemcsak ítélethozatalra van korlátozva, — de tanácsot, véleményt is mondhat a Nemzetek Szövetsége számára. Kimenekül így valamely kérdés a politikától átitatott területről és a politikamentesség vértjével jelenik meg újra a döntő hatalom előtt. Semmi sem alkalmasabb a népszövetségi gondolat népszerűsítésére és megerősítésére, mint ha meggyökerezik a köztudatban, hogy a Népszövetség szervei előtt a jog uralma, az igazságosság diadala biztosítva van. Különösen veszedelmesnek találok azonban azt, ha már nemzetközi bíróságok előtt folyamatban levő vitás ügyek menetébe könnyelműen avatkoznak a Nemzetek Szövetségének szervei. Ez már *a politikum beavatkozása a jog területére.* Nagy óvatosságot és bölcs megfontolást igényel ily esetben az Egyességokmány 11. cikkének alkalmazása.

A 11. cikk alapján alkalmazható intézkedések lényege több a mediációnál, de kevesebb a fegyveres fellépésnél. Általában véve a Népszövetség, illetve az abban képviselt hatalmak által gyakorolt politikai rendszabályok értendők alatta, amelyeknek tartalmát az alkalmazás pillanatában uralkodó tényleges politikai és hatalmi viszonyok döntik el.

A Népszövetségnek a háborúk okait elhárító beavatkozási kötelessége és a Népszövetségnek a békeszerződések revíziójára irányuló joga egymással legszorosabban összefügg és együttes alkalmazásuk által valósulhat csak meg a Népszövetség világpolitikai hivatása.

Már most, ha valamely nemzetközi bíróság foglalkozik az elő-

terjeszteti vitás kérdéssel, különösen ha már illetékességét is megállapította, amiként ez a magyar—román birtokkérdésben történt: az egyenesen a nemzetközi igazságszolgáltatást akadályozná. Nincs könynyebb, mint célzatos eljárással kapcsolatba hozni valamely eminens jogi kérdést a nemzetközi viszonyokat érintő oly körülménnyel, mely azzal fenyeget, hogy megzavarja a békét, vagy a nemzetek között a jobb egyetértést, amelytől a béke függ.

Eppen midőn e sorokat írom, érkezett a hír, hogy a Nemzetek Szövetségének jogászai a salamiszi német-görög ügyben, mely a magyar-román birtokper jogi természetéhez hasonló, annak a felfogásuknak adtak kifejezést, hogy ha már valamely ügy a nemzetközi bíróság — aminő a vegyes döntő bíróság is — előtt van, akkor nem szabad ennek a menetét azzal megakadályozni, hogy az ügyet a független bíró elől a Nemzetek Szövetsége elé vigyék. Így van ez rendjén. Az igazságos felfogás útban van. Reméljük ezzel a mértékkel mérnek a magyar-román perben is.

Hova fogna is sülyedni a nemzetközi bíraskodás tekintélye, ha az egyességokmány 11. cikkének célzatos magyarázatával a független bíróság által illetékességi körébe vont vitás kérdés igazságszolgáltatási menetét a törvényesség látszata alatt félbe lehet szakítani. Különösen el kell ítélni az oly eljárást, ami a magyar-román birtokperben a 11. cikkre hivatkozással történt, — mert kérdem, mi volt itt a nemzetközi viszonyokat érintő oly körülmény, mi azzal fenyeget, hogy megzavaratik a béke, vagy a nemzetek közötti egyetértés, melytől a béke függ, — talán valami felfordulás? Koránt sem, hisz nem történt más, mint az, hogy a trianoni szerződés 239. cikkének azt a félre nem érthető és félre nem magyarázható adminisztratív jellegű parancsát kérték végrehajtani, hogy a vegyes döntőbíróság hiányzó tagja helyett más rendeltessék ki. Egyszerű világos szerződésileg vállalt törvényes parancs végrehajtásáról volt szó. Szabad-e ily esetben megakasztani a bírói eljárás menetét? Vagy ha igen, akkor a bizalom az „arbitrage rendszer“ iránt teljesen megrendül. Mert ne legyünk tévedésben, ha oly gyakorlat alakulna ki, hogy a 11. cikkel el lehet vonni és hosszú időre feltartóztatni a nemzetközi igazságszolgáltatást — akkor nem érdemes arbitrage szerződéseket kötni.

Ezért a Nemzetek Szövetségének csak egy kötelessége van, hogy az ily célzatos cinikus eljárási módszereket csirájukban tegye lehetlenné,

Ámde, fájdalom, mostoha sorsban vagyunk a szerződésileg biztosított kisebbségi jogainkkal is. Így vagyunk a lefegyverzés kötelezettségével és mi, akik megtartottuk a trianoni szerződésnek reánk nézve legterhebb parancsait is, még abban a sorsban is részesültünk, hogy egyszerűen elodázták a választott bíróságra vonatkozó szerződéses szabályok alkalmazását.

Mi a sok csalódás dacára az egyességokmány 19. cikke alapján bízunk igazságunk győzelmében, bízunk abban, hogy be tudjuk bizonyítani, hogy a Nemzetek Szövetsége újabb megvizsgálás után alkalmazhatlannak, tehát fönn nem tarthatónak tartja a trianoni határok megállapítását és be fogják látni, hogy ezeknek a szerződéseknek fentartása miként ezt a világirodalom annyi jelese: angolok, amerikaiak, osztrákok, sőt franciák is már kimutatták, a világ békéjét veszedelmezteti. Be fogják látni, hogy a trianoni határok téves adatok kegyetlen és embertelen eredményei. Be fogják látni, hogy a lelkek megnyugvása be nem következhetik, míg az igazságtalanságok mesterséges fentartása helyébe nem lép az a világszemlélet, mely nem tűri meg az égbekiáltó igazságtalanságokat és amely világszemléletnek vezérszavaként az egyenes, lojális, kiengesztelő igazi béke. Az a béke, melyre a világháborút átszenvedett népeknek, győzőknek és legyőzötteknek oly mélyen érzett szüksége van. Mi bízunk ügyünk igazságának diadalrajtásában, mert bízunk a világ lelkiismeretének felébredésében.

BERZEVICZY ALBERT

**A trianoni szerződés
és a lefegyverzés**

A trianoni szerződés, úgy mint az összes úgynevezett békeszerződések, két irányban tartalmaz lefegyverzési intézkedéseket: egyfelől lefegyverzi teljesen azt a legyőzött államot, amelynek szól — ez esetben Magyarországot, — másfelől ígéretet foglal magában az általános lefegyverzés megindítására. Tudvalevőleg a Magyarországra vonatkozó rendelkezések — az arra illetékes tényezők elismerése szerint is, — teljesen végrehajtottak, ellenben az általános lefegyverzésre vonatkozó ígéret megvalósítására mindeztideig, vagyis több mint hét év alatt a szerződés megkötése (1920 június 4) óta semmi komolynak mondható lépés nem történt.

Az 1921. évi XXXIII. törvénycikk alakjában Magyarország törvényei közé beiktatott „trianoni békeszerződés“, a maga, csupán nyolc törvényszakasz keretébe foglalt 364 cikke közül főképp ötödik részében (102—143. cikk) foglalkozik Magyarországot lefegyverzésével.

E cikkek bevezetése tartalmazza azt a kijelentést — melyre még visszatérünk —, hogy Magyarország avégből kötelezi magát az itt elősorolt rendelkezések teljesítésére, „hogy az összes nemzetek fegyverkezésének általános korlátozása előkészíthető legyen“. Azután az „Általános rendelkezés“ (102—103. cikk) kötelezi Magyarországot az alábbiakban foglalt leszerelést a jelen szerződés életbelépését (1921 július 31) követő három hónapon belül végrehajtani és az általános hadkötelezettséget megszüntetni, úgyhogy a magyar hadsereget a jövőben csak önkéntes belépés alapján lehessen felállítani és kiegészíteni.

Köztudomású, hogy a győztes és azokhoz csatlakozott államok magukra nézve teljes mértékben fenntartották az általános hadkötelezettséghez való jogukat s hogy midőn a békeszerződések útján a legyőzött államokat e jogtól megfosztották, ezáltal nemcsak hadseregük rendszeres kiegészítését s tartalékokkal való ellátását tették lehetetlenné, hanem aránytalan költséget is hártottak rájuk, mert egy.

csupán önkéntes belépésre alapított, tehát zsoldos hadsereg nagyságához viszonyítva — mint látni fogjuk — sokkal költségesebb, mint egy olyan védelmi szervezet, amely a katonai szolgálatra való általános kötelezettségen alapul.

A következő (104.) cikk azután megszabja „a magyar hadsereg katonai erőinek összességét“, olyképpen, hogy az a tiszteket és a pótkeretteket beszámítva 35.000 főt meg nem haladhat. Hogy ez mit jelent, arról fogalmat kapunk, ha e számot Magyarország területével és népszámával viszonyba állítjuk s ugyanazt tesszük a szomszéd államok katonai békelétszámával.

Csehszlovákia katonai békelétszáma 150.000 fő; ez azon állam területéhez és létszámahoz viszonyítva 1000 négyzetkilométerenkint 1071 katonát s a lakosságnak 1.12 százalékát jelenti. Jugoszláviában, ahol a békelétszám ugyancsak 150.000 fő, ez 1000 négyzetkilométerenkint 544 embernek s a lakosság 1.15 százalékának felel meg. Romániában 230.000 a békelétszám; ott tehát 1000 négyzetkilométerre jut 762 katoná, ami a népesség 1.4 százalékának felel meg.

Ezzel szemben Magyarországon, ahol az engedélyezett létszám békelétszám és egyúttal hadilétszám, e 35.000 főnyi létszámból csak 270 jut 1000 négyzetkilométerre s a lakosságnak csak 0'30 százaléka katoná.

Azonban az aránytalanságról teljes fogalmat csak az a körülmény nyújt, hogy Magyarországon a Trianonban megszabott katonai létszám háború esetében sem növelhető, mert általános hadkötelezettség nem lévén, behívható tartalékok sem léteznek, ellenben az úgynevezett Kis-Ententenak velünk szomszédos államaiban a már béke idejében is a miénket összevéve több, mint tizenötszörösen (530.000 a 35.000- hez) meghaladó katonai létszám háború esetében mozgósítás útján majdnem tízszeresére, vagyis 5,050.000-re szaporítható.

S ha tekintetbe vesszük, hogy Magyarország a valóságban még az engedélyezett katonai létszámot sem állította föl a maga teljességében, sőt tényleges katonai létszáma jóval azon alul marad, csak körülbelül 24.000-re tehető, úgy ennek magyarázatát egyfelől a zsoldos hadsereg rendkívül költséges voltában, másrészt abban a körülményben találjuk, hogy hadseregünket a békeszerződés — mint látni fogjuk, — úgyis megfosztja nem csak a támadó, de még a védelmi háború lehetőségének is minden föltételeitől, úgy hogy a valóságban az engedélyezettnél valamivel kisebb sereggel is beérhetjük.

Ami a katonai költségeket illeti — a rendelkezésemre álló 1926-iki összehasonlító adatok szerint, melyek azóta aligha változtak lényegesen, — a magyar hadsereg költsége az állami költségvetésnek éppúgy 7 százalékát teszi, mint a román hadseregé a Románia állami költségvetésének; a jugoszláv hadseregé meg éppenséggel a magyarén alul marad (5%) az állami költségvetéshez való viszonyában s csak a csehszlovák katonai költségek mutatnak nagyobb arányszámot, mert az egész költségvetésnek 8.3%-át veszik igénybe. És ezzel van összefüggésben az a tény is, hogy míg Romániában egy katona csak 89 dollárjába kerül az államnak, Jugoszláviában 321 dollárjába és Csehszlovákiában 335 dollárjába, Magyarországon egyetlen katona évi költsége 560 dollárra emelkedik.

A trianoni békeszerződés táblázatosán megállapítja a magyar hadsereg alakulatait s azok minimális és maximális létszámát s azt is megszabja, hogy a tisztek száma az összlétszám huszadrésztét, az altiszteké pedig annak tizenötödrésztét meg nem haladhatja; megállapítja a géppuskák, ágyúk és tarackok számát is és itt csak példaképpen akarom fölemlíteni, hogy a Magyarországnak megengedett 185 ágyúval a Kis-Entente államainak 3750 ágyúja áll szemben, hogy a magyar géppuskák és lövegszórók száma 525, míg a három szomszéd államé 6400 s a magyar tarackoké 70, míg amazok birtokában 570 van.

Nagyon nevezetes és jellemző a 104. cikk utolsó bekezdése, mely kimondja, hogy a magyar hadsereget „kizárólag a rendnek Magyarország területén való fenntartására és határrendőrszolgálatra szabad alkalmazni.“

Ez a békekötések történetében példátlan rendelkezés, mely nem is bizonyos időre, hanem állandóan megfosztani akarja hazánkat, nem csupán annak a lehetőségétől, hogy maga támadólag lépjen föl, hanem attól a természetes, az állami léttől elválaszthatatlan jogától is, hogy külső megtámadás esetében védje magát, bizonyára képtelenség; annál inkább, mert mikor a szerződésbe iktattatott, Magyarország még nem is volt a Nemzetek Szövetségének tagja s így az ezek részére külső támadás esetére biztosított, kétéssé értékű védelemben sem részesült. Azonban ez a képtelen rendelkezés — sajnos, — ma törvény és bennünket kötelez, s ami még sajnálatosabb, a békeszerződéseket diktáló hatalmak alaposan gondoskodtak róla, hogy a magyar hadsereg valóban képtelen legyen komoly, fegyveres támadással, különösen olyanl, mely egyszerre több oldalról jön, eredményesen szembeszállni,

Ezt a képtelenségét volt és esetleges jövődő ellenfeleinkkel szemben biztosítja már hadseregünknek szerződésileg megállapított rendkívül csekély létszáma is és az általános hadkötelezettség megszűntetése; ennek további biztosítására szolgálnak a békeszerződés 106-ik és utána következő cikkeinek rendelkezései.

Kimondatott, hogy mozgósítást elrendelő, vagy mozgósításra vonatkozó minden intézkedés tilos; hogy a hadsereg alakulataihoz, igazgatási szerveihez és törzseihez kiegészítő keretek nem tartozhatnak; állatok vagy egyéb katonai szállítóeszközök igénybevételének előkészítését célzó mindennemű intézkedés tilos. Nehogy a hadsereg más, a katonaihoz hasonló szervezetekből kaphasson kiegészítést, a csendőrség, pénzügyőrség, az erdőőrök, községi és városi rendőrök létszáma is a békeszerződésben megállapított új határokon belül szolgálatban talált mennyiségre szorítottatott meg. Gondoskodás történt még arról is, hogy a tisztek és altisztek szolgálata minél hosszabb időben állapítatván meg, a kilépők csak az összlétszám 20%-a erejéig legyenek újjakkal pótolhatók, nehogy a kiképzett és szolgálatból kilépő tisztek és altisztekben a hadsereg mintegy titkos tartalékot bírhasson.

A hadsereg által használható fegyver- és lőszerkészlet mennyiségét is megszabja a békeszerződés, kimondván egyúttal, hogy az engedélyezett mennyiségen felüli, valamint minden nem engedélyezett hadi eszköz záros határidő alatt kiszolgáltassák a „Szövetséges és társult főhatalmaknak“, vagyis volt ellenségeinknek. Hogy emellett mily szűk marokkal mértek ellenfeleink, annak példája, hogy a szerződésbe foglalt táblázat szerint 1000 katonára csak 1150 puska vagy karabély eshctik s csak 500 lövése való lőszer.

Intézkedés van arra nézve is, hogy fegyvert, lőszert és bármilyen hadianyagot csak egy gyárban legyen szabad előállítani. Az óvatosság kiterjedt arra is, hogy csak oly vadászfegyverek legyenek gyárthatók, amelyeknek kalibere egyetlen európai hadseregben használt hadifegyvernek sem felel meg. Továbbá tilos mindennemű fegyvernek, lőszernek és hadianyagnak behozatala Magyarországra, valamint viszont hadieszközök gyártása Magyarországon a külföld részére és kivitele.

Figyelmet érdemel a 119. cikk, mely így szól: „Minthogy lángvetőket, fojtó, mérgező vagy hasonló gázokat, stb. használni nem szabad, azoknak előállítása Magyarországon és behozatala Magyarországra szigorúan tilos.“ Ez a pont úgy hangzik, mintha a támadó hadviselésnek ezek a legújabb, legrémesebb eszközei általánosan ki

volnának küszöbölve. Azonban tudjuk, hogy ez a tilalom tényleg csak a legyőzött államokban érvényesül; a Nemzetek Szövetségében eddig minden kísérlet azok általános kiküszöbölésére hiúnak bizonyult, sőt a technika — sajnos — napról napra tökéletesíti a tömeggyilkolásnak ezeket a legveszedelmesebb eszközeit. És mégis, mikor a magyar kormány azért folyamodott a nagykövetek tanácsához, hogy engedje meg hadseregünknek a mérges gázok ellen védelmül szolgáló álarcokkal való ellátását, a nevezett tanács soká következetesen megtagadta e kérelem teljesítését, újból elismerve ezzel, hogy a magyar seregnek az önvédelemhez nincs joga. Csak ismételt szorgalmazásra sikerült végre ezt az engedélyt megszereznünk s a nagykövetek tanácsát ezért egy nemzetközi gyülekezeten cseh részről még szemrehányás is érte.

A békeszerződés végül tiltja nekünk a páncélos járművek, tankok, vagy hadicélokra felhasználható más hasonló gépek gyártását vagy behozatalát; kizárja a nehéz ütegek, várágyuk használatát; tiltja a monitorok, torpedóhajók és fölfegyverzett vízi járművek használatát a Dunán s csupán néhány földerítő naszádot hagy meg nekünk. Tiltja a tengeralattjáró hajók építését vagy beszerzését, még kereskedelmi célokra is; tiltja a katonai vagy hadihajózási repülőgépek és kormányozható léghajók használatát.

Az ezekben körvonalozott lefegyverzés végrehajtását és ellenőrzését a győztes hatalmak „Szövetségközi ellenőrzőbizottságok“-ra bízták. Tudjuk, hogy ezek a bizottságok nagyon soká működtek nálunk, rengeteg költségeket okoztak nekünk s csak nemrég sikerült a teljes lefegyverzés elismerése alapján azok távozását kieszközölnünk, ami egyáltalán nem jelenti az ellenőrzés megszüntetését, csak azt, hogy az ellenőrzés feladata most már a Nemzetek Szövetségére ment át, amely csak előálló szükség esetében fog hozzánk vizsgáló bizottságokat küldeni.

Miután megismerkedtünk a trianoni békeszerződésnek Magyarország lefegyverzésére vonatkozó rendelkezéseivel, lássuk már most azokat, amelyek az általános lefegyverzést veszik célba.

Mondtam már, hogy Magyarország lefegyverzése e szerződésben úgy van feltüntetve, mint amely föltételezi a fegyverkezés általános korlátozásának e nyomon való megindulását. Tehát ebben Ígéret foglaltatik; illetőleg — a békeszerződés szövege szerint — Magyarország lefegyverzése értelmét és jogosultságát veszítené, ha azt nem követné a fegyverkezések általános korlátozása.

Ezt az ígéretet még határozottabb alakban fejezi ki az összes békeszerződésekbe első helyen beiktatott, a „Nemzetek Szövetségének” létesítésére, szervezetére és működésére vonatkozó úgynevezett „Paktum”, vagyis egyezségokmány 8. és 9. cikke. Különösen a 8. cikk oly fontos, hogy annak négy első bekezdését szó szerint kell idéznem:

„A szövetség tagjai elismerik, hogy a béke fenntartása megköveteli a nemzetek fegyverkezésének csökkentését (réduction des armements nationaux) addig a legalacsonyabb fokig, amely az állam biztonságával és nemzetközi kötelezettségeknek közös eljárás útján megvalósítandó kikényszerítésével még összeegyeztethető.” (Au minimum compatible avec la sécurité nationale et avec l'exécution des obligations internationales imposées par une action commune.)

„A Nemzetek Szövetségének Tanácsa a kérdéses csökkentésnek terveit minden egyes állam földrajzi fekvésének és különös körülményeinek figyelembevételével elkészíti avégből, hogy a különféle kormányok ezeket a terveket megvizsgálhassák és megfelelően intézkedhessenek”.

„Az említett terveket legalább tízévenkint újabb vizsgálatnak, és ha szükséges, módosításnak kell alávetni.”

„Ha ezeket a terveket a különféle kormányok elfogadták, az ekként megállapított fegyverkezési korlátozásokat a Tanács hozzájárulása nélkül nem szabad túllépni.”

A következő bekezdés a lőszeres és hadianyagoknak magánvállalatok részéről való gyártása ellen helyez kilátásba a Tanács által javaslatba hozandó rendszabályokat.

A cikk utolsó bekezdése szerint „a szövetség tagjai kötelezik magukat, hogy kölcsönösen nyílt és kimerítő felvilágosításokat adnak egymásnak fegyverkezésük mértékéről (l'échelle de leurs armements), szárazföldi, tengeri és légi véderőprogramjukról és hadicélokra alkalmas iparágaik helyzetéről”.

A 9. cikk rendelkezése szerint állandó bizottságot kell alakítani avégből, hogy az a Tanácsnak a megelőző cikk rendelkezéseinek végrehajtására és általában a szárazföldi, tengeri és légi haderők kérdéseire nézve véleményt adjon.

Az idézett 8. cikk körmönfont rendelkezése ugyan nyilvánvalóvá teszi, hogy a szerződő felek, vagy — helyesebben — a szerződést diktáló hatalmak a fegyverkezés korlátozásának tényleges végrehajtását végfolyamatban minden egyes állam kormányának saját elható-

rozására akarták bízni; azonban a cikk egész szövege, egybevetve az egyes legyőzött államok lefegyverzésének indoklására nézve mondotokkal, kétséget nem hagy fenn arra nézve, hogy a Nemzetek Szövetségébe egyesült államok ezen egyezségi okmány által becsületbeli kötelezettséget vállaltak a fegyverkezések korlátozásának minden késedelem nélküli megindítására. Hogy ez egyezség szerkesztésekor senki sem értett a fegyverkezés korlátozása alatt valami távoli eshetőséget, azt mutatja az a tény is, hogy a korlátozás mértékének tízévenként való revíziója lett a szerződésbe iktatva; tehát két év múlva már első ízben revízió alá volna veendő az a korlátozás, amelynek mindeddig még csak előkészületeit sem látjuk!

Kétségtelen továbbá, hogy a szóbanforgó 8. cikk a fegyverkezések csökkentését mint a béke fenntartásának követelményét állítja oda s annak semmi más előfeltételt nem szab, mint a szövetségbe egyesült államok biztonságának azt a mértékét, amelyet a békeszerződések maguk nyújtanak. Ezek úgyis igen messzemenők; a „paktum“ biztosítja minden tagállamnak területi épségét és politikai függetlenségét (10. cikk), s annak veszélyeztetése esetében a szövetség közbelépését (11. cikk); biztosítja vitakérdéseknek választott bíróság elé vitelét (12—15. cikkek) és az ez ellen vétő tagállam megfenyítését (16. cikk). Azonban a világháborúban győztes államok biztonságára nézve leghathatósabb kezességet nyújt a legyőzött államok tényleges és teljes lefegyverzése, amelynek mikéntjét megismertük Magyarországra nézve, de amely teljesen hasonló mértékben és módon vitetett keresztül Németországgal, Ausztriával és Bulgáriával szemben is. Csupán Törökországnak sikerült a rá nézve hasonló rendelkezéseket tartalmazó sévresi békeszerződés békóit összetörni s a győztes államokkal méltányosabb alapon lépni Lausanneban egyezsége.

Ha tehát most azt tapasztaljuk, hogy a trianoni szerződésben is kilátásba helyezett általános korlátozása a fegyverkezéseknek nemcsak hogy mindeddig kezdetét nem vette, hanem ellenkezőleg, a győztes szövetségbe tartozó államok fegyverzetüket folytonosan gyarapítják és fejlesztik, úgyhogy a legyőzött államok teljes leszerelésének ellenére ma Európában több ember állítható fegyver alá, mint a világháború előtt, úgy ezt nem tekinthetjük másnak, mint a békeszerződésekben az általános lefegyverzésre nézve foglalt rendelkezések kijátszásának, amelynek nem lehet más célja, mint a háborúban

győztes államok katonai fölényének állandó biztosítása a lefegyverzett legyőzöttekkel szemben s ezáltal ez utóbbiaknak a Nemzetek Szövetségében látszólag biztosított teljes jogegyenlőség ellenére függő, sőt mondhatjuk, szolgáló helyzetben tartása.

Hogy az államok jogegyenlőségének ez a megszüntetése nem jelenthet békét, hanem csakis elnyomást, a szuronyok uralmát, az magyarázatra nem szorul; és bizonyos, hogy igazi béke nem is lesz addig, amíg a békeszerződésre lépett államok egy része — a legyőzöttek — kénytelenek a szerződések minden betűjének legridegebb végrehajtását eltűrni, míg a másik rész — a győztesek és úgynevezett győztesek — magukat szabadon túltehetik az éppen általuk érinthetetleneknek és örökérvényűeknek hirdetett szerződéseknek összes, rájuk nézve kényelmetlen rendelkezésein.

A trianoni békeszerződésnek a lefegyverzésre vonatkozó rendelkezései, illetőleg azok végrehajtásának eltérő volta is egyik példája ennek a szomorú, tapasztalati igazságnak.

Végül meg akarom kísérlem rövid ismertetését annak az eljárásnak, melyet elsősorban a magyar kormány, de mint annak segítői és támogatói, a politikai és társadalmi élet más tényezői is, a trianoni békeszerződés végrehajtása, illetőleg az azáltal reánk nehezedő hátrányok és terhek elhárítása körül követett.

A magyar kormány mindenekelőtt azonnal és a leglelküsemertesebben végrehajtotta a lefegyverzésünkre vonatkozó, szerződésszerű rendelkezéseket s mint láttuk, nemzeti véderőnk szervezése körül nem is merítette ki egészen a nekünk megengedett lehetőségeket.

Jogosult törekvése volt, hogy e lojális eljárása kellő elismerésben részesüljön és mihamarább szabaduljunk azoktól a terhektől, melyekkel a közvetlen ellenőrzés együttjárt. Hogy ez csak lassan és későn sikerült, annak oka azokban a folytonos gáncsvetésekben rejlett, amelyekkel ellenséges szomszédaink lefegyverzésünk elismerését megakadályozni igyekeztek. A vegyes katonai ellenőrzőbizottsághoz minduntalan alaptalan feljelentések érkeztek titkos fegyverraktárakra és fegyverkezésekre vonatkozólag, melyek ugyan mindannyiszor teljes kudarccal végződtek, de mégis mindig új meg új nyomozásokat eredményeztek.

Hogy mi, mihelyt arra kilátás nyílt, Németországot évekkal megelőzőleg, ellenben követve Ausztria és Bulgária példáját, igyekeztünk, sőt siettünk a Nemzetek Szövetségébe felvétetni, annak egyik oka, két-

ségekivül a pénzügyi szanalásunk szempontjából szükséges nemzetközi kölcsön biztosítósa volt, másik oka pedig nagyobb biztonságunk külső megtámadtatásunk esetére, mert a Károly király második bejövetele alkalmával bennünket fenyegetett veszély csak nagyon is világosan kimutatta, hogy a Nemzetek Szövetsége egy hozzá nem tartozó államnak, bár szabályai erre a lehetőséget megadják, kellő védelmet nem nyújt. Azonban ez okok mellett, mint nem is utolsórendű, kétségkívül ott szerepelt az is, hogy hozzátartozván a Nemzetek Szövetségéhez, könnyebben véltük a lefegyverzésünk közvetetten ellenőrzésétől való felszabadulásunkat kieszközölhetni.

Mikor e kérdés a szövetségtanács napirendjére került, mi a paktum 4-dik szakaszának világos rendelkezéséhez képest kértük, hogy annak tárgyalásához hozzászólásunk legyen. Kérésünket elutasították, egy, ismeretlen tagokból álló, úgynevezett jogászi bizottság, semmivel sem indokolt véleményéhez képest; de bár így meg nem hallgattunk, az ellenőrzőbizottság jelentése alapján a tanács ki nem térhetett kérésünk teljesítése alól s így a közvetlen ellenőrzést megszüntették, még előbb, mintsem az, például Ausztriában, megtörtént volna. Az ezentúli eljárást a tanács megfelelően szabályozta, azonban annak alkalmazása eddig nem vált szükségessé.

A fegyverkezés általános korlátozása érdekében a kormány nem tehetett mást, minthogy annak fogamatbavételét a Nemzetek Szövetségében minden alkalommal sürgette és előmozdította. Kiküldöttei élénk részt vettek az e tárggyal foglalkozó albizottság munkálataiban s különösen a legutóbbi szövetségi közgyűlés alkalmával gróf Apponyi Albert magán a közgyűlésen is határozottan körvonalozta álláspontunkat.

E téren a kormány törekvését buzgón támogatta a Magyar Külügyi Társaság, mint a Nemzetek Szövetsége érdekében alakult Nemzetközi Unióban Magyarország képviselője és a Magyar Interparlamentáris Csoport, az Interparlamentáris Unió bizottságaiban és konferenciáin.

Az előbb említett unió különösen 1922-diki bécsi ülésezései alkalmával foglalkozott e tárggyal és hozott, nagy többséggel, a fegyverkezések korlátozását sürgető határozatot. Az Interparlamentáris Unió eddig rendszeresen és folytonosan napirenden tartotta e kérdést és a legutóbbi párizsi konferencia alkalmával is, habár itt már szembe-tűnően előtérbe lépett az a törekvés: a lefegyverzést a biztonság előze-

tes feltételéhez kötni, kiküldöttjeinknek sikerült teljes egyetértésben a németekkel a bizottsági javaslatnak eredeti jellegéből való kivetkőztetését megakadályozni.

Tudvalevőleg ezelőtt három évvel a Nemzetek Szövetségének közgyűlése, az úgynevezett genfi jegyzőkönyvben fektette le azokat az elveket, melyek alapján a lefegyverzés problémája is megoldandó volna. Ez a három, szoros kölcsönöségbe hozott elv: kötelező választott bíraskodás, minden támadó háború elleni biztonság és általános lefegyverzés. A genfi protokollum főképp az Angolországban beállott kormányváltozás következtében nem kapta meg a kellő számú hozzájárulásokat, gyakorlati alkalmazást talált azonban a locarnói egyezményekben és épen maradt egy rendelkezése: az általános lefegyverzés érdekében összehívandó világkonferencia terve, melynek előkészítése végett a Nemzetek Szövetsége bizottságot küldött ki s a bizottság a maga tárgyalásai alapjául bizonyos kérdőpontokat állított fel.

Az előkészítőbizottságban mi nem kaptunk helyet; abban a legyőzött államok közül csak Németország és Bulgária vannak képviselve. Ennek ellenére a magyar kormány megragadta az alkalmat, hogy egy emlékiratot terjesszen az előkészítőbizottság elé, amelyben pontról pontra kifejtette álláspontját. Ez az emlékirat nagyon értékes, kiváló, szakszerű munka, mely mindazonáltal politikai támadásokra szolgáltatott okot. Sehogy sem akarnak a mi békekészségünkben hinni azok, akik bennünket lefegyvereztek, maguk pedig folytonosan gyarapítják fegyverzetüket.

Ez az emlékirat komoly feleletet igyekszik adni azokra a teljesen komolytalan kérdésekre, amelyeket az előkészítőbizottság maga elé tűzött. Ha azok, akik oly kitűnően tudták, hogy mi a lefegyverzés és miképpen kell egy államot lefegyverezni, mikor a mi lefegyverzésünkről volt szó, most, mikor rájuk kerülne a lefegyverzés sora, sajátos utólagos tudatlansággal kérdezik, hogy tulajdonképpen mi a lefegyverzés és miképpen határozandó az meg és hajtandó végre?: az ily eljárást valóban nem lehet komolynak mondani.

A magyar memorandum tehát egyelőre szaporítani fogja azt a rengeteg anyagot, amely a majdan összehívandó lefegyverzési konferenciára vár, melynek megvalósulására és eredményes munkásságára azonban, az előkészítőbizottság eddigi működését tekintve, vajmi kevés a kilátás.

FODOR FERENC

**A trianoni szerződés
földrajzi megvilágításban.**

A modern földrajz a földfelszín életének tudománya. Azt vizsgálja, hogy a földfelszín életének természeti tényezői (domborzat, klíma, vízrendszer, növényzet és talaj) és emberi tényezői hogyan kapcsolódnak valamely földrajzilag egységes területen, a *tájban* egy-egy nagy életegységé. Olyan életegységbe, amely minden más életegységtől különböző, tehát *egyénség*, individuum. Ennek a modern élettudománynak érdeklődése majd inkább csak a természeti tényezők felé fordul, majd főleg az emberi életnek a földfelszínnel való kapcsolataira terjed ki. Az utóbbi iránynak legfiatalabb hajtása, a *politikai földrajz*, amely iránt különösen a háború alatt és azt követő békeszerződésekkel kapcsolatban ébredt fel úgy az államférfiak, mint a tudósok, sőt a közönség érdeklődése is. A világháború után újrajazolták Európa politikai térképét. Az emberiség gondolkozó fele ma is értelmetlenül áll ezen új és nagyobbára kusza vonalakkal szemben. Szakemberek keresik ezek igazolását, vagy igazolhatatlanságát, a nagy közönség pedig szintén érzi, hogy értelmetlen bírák valami hallatlanul igazságtalan ítéletet hoztak, mert *a földfelszín természeti viszonyai most nem állanak harmóniában a reájuk vont államhatárokkal és ezzel megzavartattak Európa gazdasági életének alapfeltételei. Diszharmóniát látunk mindenfelé a földfelszín és a reája erőszakolt államterületek között.*

Ez a diszharmónia sehol sem olyan kézzelfogható, mint a trianoni határon belül és körül. Gazdasági, politikai, kulturális és néprajzi viszonyok gyökeresen felfordultak itt a háború után. Mindezek diszharmóniája együtt adja azt a zűrzavart, amelyet *földrajzi diszharmóniának* mondhatunk. Hogy az állam és az államok egy-egy komplexumának politikai nyugalma és gazdasági jóléte a legszorosabb kapcsolatban van a földrajzi harmónia problémájával, azt minden politikai geográfus egyöntetűen állapítja meg. Magának a politikai földrajznak lényegéből következik, hogy ezekre a diszharmóniákra figyelmeztessen.

Az államok nem gyökértelen valamik, hanem a földfelszínben

gyökereznek. Az állam földből és népből áll. Ratzel, a közelmúlt nagy német politikai geográfusa mondja, hogy az állam egy darabka föld és egy darabka emberiség. A békekonferenciák bölcsei pedig egyáltalán nem számoltak ezek összefüggésével és pedig legkevésbé a trianoni határ megvonásakor. Nem számoltak azzal sem, amit egy másik német politikai geográfus megkíván minden politikai földrajzi ténykedéstől: a térben kiterjedő közösségek megfelelő kapcsolatát magával a térrel. Megvizsgálták e békekonferencia ítélőbírái azt a kérdést, amelyet Haushofer német professzor ír elő a politikai geográfiának, hogy vegye megfigyelés alá az állami hatalom földfelszínén való eloszlásának feltételeit, amik az államok felszínében, talajában, klímájában és növényzetében vannak előírva? Kétségtelen, hogy sokkal komolyabb megfontolást kívánt volna meg Európa újra való rendezése, hiszen az osztrák Sieger professzor szerint csak a politikai földrajz világosíthatja fel a politikust, hogy minő vonatkozásba lehet hozni egymással a sokféle, különböző természetű földfelszín-részeket és a politikai tereket, vagyis államtesteket.

Ennek a tudománynak, amelynek leghathatósabban kellett volna érvényesülni a békekonferencián, nem kell most új megállapításokat lennie és új törvényszerűségeket keresnie, hanem igen régi keletű eredményei alapján is reámutathat, hogy *homlokegyenest ellenkező történt 1919-ben, mint amit az észszerűség megkívánt volna*. Nem lesz nehéz feltárni, hogy *a trianoni határ megállapítása visszafejlődést jelent az államalakulásokban*.

A politikai földrajz az államokat, illetve a földnek és népnek az államokban való kapcsolatát több oldalról teszi vizsgálat tárgyává, többféle módszerrel közelíti meg problémáit. A Szupán-féle régebbi iskola csak morfológiailag kutatja a föld és népe kapcsolatát; az állam határa, alakja, nagysága, terének milyensége, helyzete döntik el az állam kedvező, vagy kedvezőtlen állapotát. A modernebb felfogás, amely a svéd Kjellentől származik, *az államot, mint élő organizmust* fogja fel és azt vizsgálja, hogy életjelenségei és az állam tere milyen *harmóniában* vagy *diszharmóniában* vannak egymással. Hogy *Kjellen* szép hasonlatával éljünk, *egyetlen állam sem képes a levegőben lebegni, hanem valamely erdőhöz hasonlóan, meghatározott talajhoz van kötve, amelyből táplálékát szívja s amelynek felszíne alatt az egyes fák gyökerei egymással összeszővődnek. Az állam ebben a felfogásban a legnagyobb élő organizmus, amelyhez feltétlenül hozzá-*

tartozik a föld fogalma; ezen felfogás szerint a földnek élete, fejlődése van. *A földnek és népnek egy államban való magasabb szimbiózis, maga az állam, szintén az élet jelenségeit mutatja, születik, fejlődik, beteg, vagy erőben van s el is halhat.*

Ákár morfológiai szempontból, akár biológiai alapon vegyük vizsgálat alá azokat az államalakulatokat, amelyeket Trianon rajzolt a térképre, mindenképpen arra az eredményre kell jutnunk, hogy *Trianonban nem számollak az államok másik egyenértékű tényezőjével, a földdel, csak magával a néppel, illetve a nép csak egyes és mindenütt kisebb csoportjainak nem egészen értelmes és többször inkább a visszafejlődést, mint a fejlődést szolgáló kívánalmaival.* A trianoni békeszerződés kreatúrái mind természetellenesek s alapokai a Közép-Európában mindinkább elhatalmasodó politikai és gazdasági zavaroknak.

Ha egyelőre nem tekintjük az államok életjelenségeinek megzavarásai, hanem csak tisztán mechanikusan, mint testeket vizsgáljuk az új államalakulatokat, összehasonlítva a világháború előtti helyzettel, már is fel fog tűnni a helyzet egészségtelen volta.

Magyarország a világháború előtt középeurópai állam volt a szó szoros értelmében. Helyzetére legjellemzőbb volt *az átmeneti jelleg:* ott feküdt, ahol *Európa három nagy szerkezeti darabja,* Nyugat-Európa alacsonyra kopott ősrégi eredetű földje, Dél-Európa fiatal, magas hegységekkel borított területe és Kelet-Európa táblás szerkezetű sík vidéke érintkezik egymással. Ott helyezkedett el a magyar állam, ahol *Európa nagy klímaterületei,* az enyhe, esős nyugateurópai, a száraz, hideg keleteurópai és a meleg, száraz déleurópai klímák találkoznak egymással. Oda volt beékelve ez az állam, ahol *Európa három nagy népcsaládja,* a germán, latin és szláv érintkező területei vannak. Az utóbbi kivételével mindez *az átmeneti helyzet kedvező volt az államra, mert sokoldalúságot adott gazdasági életének.* Helyzetének még nagyobb előnye volt, hogy *egész Európa legnagyobb medence-rendszerét foglalta le magának.* Nem volt Európában még egy olyan tisztán medence-állam, mint a magyar állam. Élvezte is medencefekvésénck minden előnyét egy évezreden át. Medencefekvése mellett is megvolt az az előnyös helyzete, hogy erősen megközelítette az adriai medencét és így még egy másik állam nem férközhett be közé és a tenger közé. Így a magyar állam már a XI. századból származó tengeri törekvéseinek eredményeképpen magának

mondhatta az Adria partjainak egy kis darabját. *A magyar államnak ez a kedvező helyzete az egész történelem folyamán sem változott lényegesen;* itt-ott önvédelem céljából átnyúlt ugyan a Kárpátokon, glaciásokat, *clőországokat* szereztek hatalmuk teljében álló uralkodóink, de az állami élet súlypontja állandóan a medencében maradt s a medence peremei sem voltak sohasem birtokállományán kívül. *Még a török hódoltság is a medence közepét és nem a peremeit szakította el a nemzettől.* Medencehelyzetünknek meg volt az az előnye is, hogy a rajta kívül elhelyezkedett államterületek szintén nagyjára egy-egy zárt természetes területegységet foglaltak le maguknak s így nem állott fenn annak a veszélye, hogy a magyar medencerendszerbe belenyúlnak. Így Románia a Kárpátok, az Alduna és a Pontusz között, Csehország a Cseh medencén belül, Oroszország a Szarmát táblán feküdt. Csak két veszélyesebb pontja volt helyzetünknek; Ausztria, amely azonban természetes határokat keresett magának az Alpok keleti lábai előtt; a Trianonban neki ítélt területek a történelem folyamán sohasem voltak birtokai. A másik veszélyes oldal volt Szerbia, amely azonban, mint hegyi állam, az erőviszonyok alapján nem is gondolhatott arra, hogy magában a Magyar-medencerendszer belsejébe leérkezzen.

A Magyar-medencerendszer természeti helyzete tehát igen kedvező volt. *A világháború után a magyar állam földrajzi helyzete rendkívül kedvezőtenre fordult.* A legveszedelmesebb helyzetbe jutott azáltal, hogy *medenceállamból medencefenéki állammá vált.* Ezzel elvesztette átmeneti helyzetét és annak minden előnyét. De elveszítette katonailag is kedvező helyzetét és *valósággal védhetetlenné vált.* *Elveszítette gazdasági sokoldalúságát,* amiről később részletesen kell majd szólnunk; de *elveszítette államközi helyzetének kedvező voltál is.* A felosztás előtt a Magyar-medencerendszer egy hatalmas birodalomnak, a *Magyar-Osztrák Monarchiának természetes súlypontja volt.* Magyarország nélkül elképzelhetetlen lett volna az Osztrák császárság, annyira elképzelhetetlen, hogy pl. Ausztria térképét sohasem rajzolták meg Magyarország nélkül. A felosztás előtt Magyarországnak *kedvező közbenfekvő helyzete volt;* három oldalról egy vele szövetséges nagy állam, az Osztrák császárság, egyik oldalán tenger, dél felől kisjelentőségű államok, Szerbia és Románia. Ezzel szemben a mai helyzet külpolitikailag a legveszedelmesebb: nyugat felől egy minduntalanul a Németbirodalomhoz csatlakozni készülő Ausztria, északról az

északi szlávok legfejlettebb állama, Csehország, délen a legnagyobb délszláv állam, Jugoszlávia, a két szláv állam korridort kereső törekvései nyugaton, keleten végül Románia, a mienkénél is veszedelmesebb szláv harapófogóban, de velünk szemben természetszerűleg mégis ellenséges állásponton. *A mai magyar államnál veszedelmesebb béke» rített helyzete egyetlen más európai államnak sincsen,* mert a szintén körülkerített Jugoszláviának és Romániának is van egy-egy többé-kevésbé értékes tengeri kapuja. *Bekerített helyzetünk nemcsak katonailag elviselhetetlen, hanem éppen ilyen gazdasági értelemben is.* Nem is kell részleteiben kifejtennem azt a divatos kérdést, hogy milyen nyomás helyezkedik ma Magyarországra a szomszédság túlnyomó területe és a mi lakosságunknál sokszorta számosabb népétől; elég, ha a térképre vetünk egyetlen pillantást.

De nem szabad azt sem figyelmen kívül hagynunk, hogy a szomszéd államok földrajzi helyzetét sem változtatta kedvezőre Trianon. *Csehország éppen olyan bekerített helyzetben van ma, mint a már említett Jugoszlávia és Románia.* A tárgyilagos igazság kedvéért arra is reá kell azonban mutatnunk, hogy a megmaradt csonka országnak még mai helyzetében is vannak kedvező momentumok: *a Duna nagy medencéjének közepén mégis csak megmaradt a magyar állam, s a szomszédállamok egymásközi gazdasági súlypontja ma is a magyar Alföldön van.*

Morfológiailag vizsgálva a Trianon által teremtett politikai földrajzi viszonyokat, *az államterület nagyságának értékelése* lesz a következő problémánk. A magyar állam a világháború előtt a középállamok sorába tartozott a maga 325.000 km² területével. Területe nagyságával a világháború előtt mindjárt a legkisebb nagyhatalom, Olaszország után következett. A trianoni szerződésben elveszítette területének kétharmadrészét és így a *kis államok sorába csúszott le,* sőt Ausztria kivételével valamennyi szomszédjánál kisebb területe van. Valóság, hogy az állam hatalma és képességei nemcsak nagyságától függenek, hanem a *tér és nép gazdasági képességeitől is.* Amikor azonban a magyar államot területének egyharmadrészére szorította vissza Trianon, egyáltalán nem számoltak azzal a ténnyel, hogy *ez a tér nem ugyanolyan hányada az előbbinek, mint a népszám, a csonkítatlan állam népszámának;* sokkal több területet vettek el az államtól, mint amennyi népet, amelyből kétharmad maradt az egyharmadnyi államterületen belül. Már itt is fel kell vetnünk azt a kérdést is, bár ez

későbbi problémánk lesz, hogy a megmaradt terület gazdaságilag egyenértékű-e az elszakított területekkel? Minden államnak vannak centrális és periférikus területei. Medenceállamokban rendszerint a centrális területek értékesebbek, de nem mindig. Magyarország esetében éppen így van. *Magyarországnak voltak olyan periférikus területei is, amelyek az állam gazdasági élete szempontjából jelentékenyebbek voltak, mint ugyanolyan nagyságú centrális fekvésű területek.* Csak az *iparvidékekre* kell itt gondolnunk, amelyek mind a periférikus hegyvidékeken helyezkedtek el, s amelyeknek gazdasági értékei még csak kibontakozóban voltak; ezek az iparvidékek a jövőben, sőt helyenkint már ma is, *sűrűbb lakosságot* tudtak eltartani ipari lehetőségeik alapján, mint egyes centrális területek. Legyen szabad itt még egy tényre rámutatnom: Magyarország területének csak 5.1%-a *volt terméketlen, s Trianon határain belül maradt területének 6.2% a terméketlen. Az ország területének lecsökkenése a valóságban sokkal többet jelent, mint ami a háború előtti és utáni területek számának puszta összehasonlításából kitűnik.*

Az államterület nagysága elsősorban *belső erőforrásokat* nyújt az államnak, *az államterület alakja* pedig külpolitikai és katonai szempontból fontos. Védhetőség szempontjából nem lényegtelen kérdés, *hogy a terület nagyságához képest milyen hosszú a határvonal?* Igaz, hogy ezt a viszonyt csak puszta szám jelzi s a valóságban *inkább a határ természete a döntő.* Ha azonban már most jelezzük, hogy katonai határoktól, (a magyar szempontból), a trianoni határral kapcsolatban ma nem is lehet beszélni, nem jelentéktelen az a tény sem, amit már puszta viszonyszámokból is kiolvashatunk. Mivel a körvonal a legrövidebb a területhez képest, ideális az olyan államterület, amely minél inkább hasonlít a körhöz, mert ennek határa relative legrövidebb. Különösen fontos ez Csonka-Magyarország esetében, mikor csupa védtelen határa van s mikor csupa bekerítő hatalom veszi körül. Az ország régi határvonalából az államterület minden 1000 km²-ére csak 12'8 km vonal esett, most 182 km. *Az állam alakja tehát lényegesen kedvezőlenebb ma, mint előbb volt.* Határtagolódásunk mértékszáma, vagyis az eszményi korhatár hossza szembeállítva a valóságos határ hosszával, előbb a legkedvezőbb volt majdnem minden más európai állammal való összehasonlításban is, mert a valóságos határ csak kétszer volt hosszabb az eszményi határnál. Trianon nem sokat változtatott ezen a viszonyzámon, sőt valamivel

kisebb is lett (17). Ez azonban *csak elméleti értékű előny, ami a halár természetes voltának rovására megy*; a valóságban azt jelenti, hogy *a határ megállapításánál semmiféle természetes vonalat nem kerestek*, hanem mindenben keresztül vezették, átszelve községek határát, összetartozó gazdasági területeket, ármentesítő társulatok területeit, s mindent, ami éppen útjukba esett. A trianoni határ azonban nemcsak magyar határ, hanem a szomszédok halára is. A magyar állam alakjánál még sokkal kedvezőtlenebb alakja van az új cseh államnak, amelynek hosszanti elnyúlása csak akkor volna indokolt, ha tengerparton terülne el.

A trianoni államalakulás morfológiai vizsgálatában elérkeztünk a legfontosabb kérdéshez, *a határ problémájához*. Ez a legtöbbet vitatott politikai földrajzi probléma. Miért? Ha az államot organikus élőlénynek fogjuk fel, *ennek az organizmusnak magában zártnak, másoktól elválasztott valaminek kell lennie* (Kjellen). Az állami életet határok szorítják egy-egy téregységbe. *A határ alakjától, természetes voltától, katonai és gazdasági értékétől függ az állam biztonsága, gazdasági életének nyugalma, az állam szilárdsága*. De hát milyen a jó politikai, állami határ? A feleletet már sokan keresték erre a kérdésre, sokan meg is adták, de ezen feleletek között egyetlen egy sincsen, amelyik a trianoni határt igazolná. A határ fogalmával szinte együtt jár, hogy csak természetes vonalakat érthetünk alatta. *A politikai határ Ratzel szerint csak absztrakciója a természetben adott széles, elválasztó határövezetnek*. Ebben a széles övezetben nagyon különböző lehet a politikai határ helyzete. *Flözel szerint a természetes határ olyan vonal, amelynél az individuális térrel egyesült valóságok megszűnnek, felváltván egy másik tér más lényével*. Bármilyen definícióját keressük a természetes határnak, *a hangsúly mindig csak az elválasztó övezeten van*. Ilyen övezet nélkül is lehetnek *kényszerhatárok*, vagy megegyezései határok, tehát *mesterséges*, de nem állékony és tartós államhatárok. Mi a természetes határ előnye az ilyen mesterséges határokkal szemben? Éppen az állékonyasága, tartósasága és elválasztó ereje. *Ezt a tulajdonságát pedig annak köszönheti, hogy emberi szempontból majdnem változhatatlannak tartható természeti tényezők jelölik ki és nem kényszer, vagy megegyezés, tehát tisztán csak emberi tények, amelyek ennél fogva sokkal gyorsabban változnak*. A természetes határok elválasztó erejével szemben ezeknek a határoknak sem katonai, sem gazdasági szempontokba!

nincs értékük, tehát *csak békehatárok*, katonai és gazdasági békét is érte ez alatt.

Most már csak az a kérdés, mielőtt a trianoni határ értékét összevetnénk az ezeréves magyar határ értékével, hogy *mik lehetnek elválasztó övezetek?* Erre vonatkozólag nem szükséges a saját véleményemet kifejteni, hanem bármely idegen politikai geográfusra is nyugodtan támaszkodhatunk a magyar igazság legcsekélyebb sérelme nélkül. *Kjellen szerint alapos közlekedési akadálynak kell ott lenni, ahol az államoknak határuk van.* Mindjárt hozzát teszi azt is, hogy ebből a szempontból *legelső helyen állanak a hegységek.* Nem a hegység, mint fogalom, hanem „bizonyos” hegységek. Erre is hoz példát, mondván: *„Hogy a Kárpátok természetes határ jellegével vannak felruházva, abból is látható, hogy olyan sziklák voltak, amelyeken megtörlek Oroszország hadi hullámai, de abból is, hogy Oroszország ismételen képes volt hozzájuk előnyomulni.”* A Kárpátok tehát határok mindkét oldal felé. De ugyancsak természetes határoknak tartja a Déli Kárpátokat is: *„Románia, úgylátszik, a természet által le van horgonyozva az Erdélyi havasoknál.”* Ezeket a szavakat még a világháború alatt írta le Kjellen. Az osztrák *Sölch* is reámutat, az ugyancsak osztrák *Siegerrel* együtt, hogy a természetes közlekedési akadályok, tehát nagy vízválasztóhegységek az igazi természetes határok.

Már most csak az a kérdés, hogy mennyiben felelnek meg a Kárpátok a természetes határ kívánalmainak, s milyen erejük van velük szemben a mesterséges, trianoni határoknak? Legyen elég itt csak arra reámutatni, hogy a Kárpátok mintegy 2000 km hosszúságban és 80—150 km szélességben veszi körül a Magyar medencerendszert, s hogy *amióta a magyarság ebben a medencerendszerben megtelepedett, azóta mindig országhatár a Kárpátok széles, erdős övezete.* Nem maga a gerinc, hanem az övezet. Természetes elválasztó erejük mellett talán az is bizonyít valamit, hogy *egy évezreden át kiáltották a történelmi próbát; kiállották akkor, amikor a népvándorlások utóhullámaikat is fel kellett fognia a rajtuk belül megtelepedett magyarságnak.* Nem kell geográfiai tudás, csak némi történelmi ismeretek, annak belátásához, hogy *egész Európában csak két mozdulatlan, természetes-politikai határ van, s mindkettő lánchegységeken húzódik, a Pireneusokon és a Kárpátokon.* A Pireneusok után éppen a Kárpátoknak van legnagyobb határalkító erejük. Közismertek a francia *Reclusnek* erre vonatkozó szavai, amelyeket a 70-es években írt le:

„Magyarország rendkívüli előnye, hogy a szó szoros értelmében vett földrajzi egység. A magyar királyság földrajzi szempontból Európa legösszefüggőbb területe. Bármint alakuljon is a középeurópai államok sorsa, bizonyos, hogy a magyarság mindig a legjelentékenyebb szerepet fogja játszani a Kárpátok által körülvelt óriási arénában.“

Bizonyos tekintetben jobbnak kell tartanunk a Kárpátok határalkotó erejét még a Pireneusoknál is, mert nem zárnak el olyan hermetikusan a középeurópai kulturális hatások és a közlekedés elől, mint amazok. Különösen nagy jelentősége van annak, hogy nyugat felé tárt kapukat nyitnak a Kárpátok a nyugati eszmeáramlatoknak és gazdasági hatásoknak, kelet felé pedig erősen zártak. A Kárpátok kelet és észak felé való erős katonai és kulturális határalkotó szerepe nélkül képtelenség megérteni a magyar történelem ezredévéit, s különösen azt, hogy három nagy népcsalád között egy évezredekken át megmaradhatott ez az állam nemcsak politikailag, hanem megmaradhatott egy kis nép kultúrája, sőt arra is képes volt, hogy idegen népeket is felszívjon kulturális közösségébe.

A kárpáti határnak még egy nagy jelentősége van, hogy t. i. a belül fekvő területeket tökéletesen elválasztja természeti viszonyaiban a körülfekvő területektől. Az államalakulások különféle természetes téregységeket szoktak maguknak választani. Ezeknek a téregységeknek határai egymást szelhetik is, vagy csak megközelítik, s egy többé-kevésbé éles vonalban válnak el egymástól. A Kárpátokon ezt az utóbbi esetet valósította meg a természet. *Olyan természetes egységet zárt körül a Kárpátokkal, amely nemcsak teljesen elegendő egy közepes nagyságú állam befogadására, hanem önálló, zárt, de egyúttal nem hermetikusan elzárt közlekedési egység is.* Hogy milyen közlekedési egység volt a magyar állam területe, nyilvánvaló abból, hogy a 325.000 km² államterületből 314.000 km² a Duna legnagyobb középeurópai vízgyűjtőjéhez tartozott, s csak 11.000 km² más vízgyűjtő terület volt a Kárpátok lánacán belül a magyar állam birtokában; ezek is oly területek, amelyeket a Magyar-medencerendszer felől lehetett a legkönnyebben megközelíteni. Hogy milyen ideális közlekedési egységet zártak körül a kárpáti határok, mutatja az a másik tény, hogy bár majdnem minden hágójuk és szorosukon át vasút vezetett már keresztül a szomszédos területek felé, mégis csak 29 ilyen kijárat volt a kárpáti határokon át.

A kárpáti határoknak nagy erejét és természetes voltát számtalan

más adattal is igazolhatja még a földrajz, különösen a közlekedési földrajz. *De érveket találunk a történelmi földrajz adataiban is.* A magyar medenceállam volt az első, amely a kárpáti határ nagy jelentőségét felismerte. *A magyar államalakulást megelőző itteni államalakulások legnagyobb földrajzi gyengéje éppen az volt, hogy nem ismerték fel a kárpáti határ jelentőségét.* Mindazok az államok, amelyek kívülről nyúltak be a Magyar-medencerendszerbe, csakhamar kénytelenek voltak onnan visszahúzódní. Legyen elég csak a frank birodalmat megemlítenem. Azok az államok pedig, amelyek a medencén belül igyekeztek egy-egy területen megvetni lábukat, de nem töltötték ki a medencerendszer a Kárpátokig, hanem csak folyóhatárookra, vagy éppen mesterséges határookra, sáncokra támaszkodtak, mint a római birodalom egyes provinciái, csakhamar kisöpörtettek innen. *Az államokra végtelenül fontos, hogy vájjon természetes téregységek határain állanak-e meg, vagy azokon át belemennek-e más téregységekbe is;* az ilyen tendenciák sikerét mindig a földrajzi tényezők döntik el. Meg kell állapítanunk, hogy *Trianonig nem is jelentkeztek komoly törekvések az évezredek magyar történelem folyamán arra, hogy a Kárpátok határalkotó erejével összemérjék a maguk állami erejét.* A legelső ilyen törekvések a csehek és oláhok részéről indultak ki. A két oldalról jelentkezett törekvés eredete különböző: a cseheké csak egyes politikusaik részéről indult ki, az oláhoké talán egyetemesebb vágya volt magának a népnek is. Az eredmény mindkét irányban azonos: *az elmúlt évtized bebizonyította, hogy a Kárpátok határszerepe nem szűnt meg, csak hogy most egy-egy állam gazdasági életének, politikai erkölcsének, politikai vágyainak és kulturális életének belső határaivá váltak. Az európai béke szempontjából az ilyen belső politikai határok a legveszedelmesebbek, mert nem mások, mint analógiái azon apró területek határainak, amelyek a világháború előtt a Balkánt tették politikai, gazdasági és kulturális mozaikok halmazává.*

Milyen erejük van az új trianoni határoknak ezekkel az évezredek kárpáti határokkal szemben? Mi volt az a mentalitás, amely ezek meghúzására vezette az új Európa térképének megrajzolóit? Ezt a mentalitást legtalálébban jellemzi Kjellen: *„Amióta a háború típusos állásharcokká fejlődött lövészárkokkal, úgy gondolják, hogy a lövészárkok tartós berendezkedései lesznek egy-egy mesterséges határnak a békében is.”* (1917) Szinte látnoki szavak ezek, amelyek még a

világháború alatt hangzottak el. *Megmagyarázzák az egész trianoni határ-kérdést. Valóban, a mai trianoni határok nem mások, mint a „béke“ számára szánt lövészárkok.* Ennél nem is több az értékük, de nem is kevesebb. Nem több az értékük, mert nem elválasztó természeti akadályok, hanem valóban csak olyan szerepük van, mint a lövészárkoknak: *az erőszak tartja őket addig, amíg az egyik fél gyengébb, mint a másik.* De nem is kisebb jelentőségűek, mint a lövészárkok, mert valóban farkasszemet néz egymással mindkét fél, nem csak katonailag, hanem gazdaságilag és politikailag, sőt kulturálisan is. Hogy ebből az erőszakból egyebet ne is említsek, a *magyarságnak ma legalább égy millió családjá van ezekkel a lövészárkokkal elválasztva innen és túli* Rajtuk keresztül való közlekedés ha nem is életveszélyes, de semmiesetre sem biztonságos.

De hát hogyan egyeztethetők össze a trianoni határok a természetes határ fogalmával, s mit érnek tartósság szempontjából?

Az ezeréves magyar határ 4166 km hosszú volt, aminek 85%-a természetes és pedig *legjobb természetes határ* volt, t. i. kárpáti határ. Többi része nagyobbára *folyóhatár* volt. Megengedhettük magunknak azt a fényűzést, hogy a háború előtti folyóhatárainkat mesterséges határoknak tartjuk. Most még az előbb mesterséges határoknak deklarált folyóhatárból is csak kevés van, a Duna egy részén és az Ipolyon, meg a Dráván. Határunk hossza ma 1450 km, ebből *legfeljebb 23% vehető igen nagy elnézéssel természetes határnak, mint folyóhatár.* De hát milyen elválasztó ereje van a folyóhatárnak, s különösen a trianoni folyóhatároknak? *A folg óknak, mint határoknak csak egyetlen előnyük van, hogy a természetben könnyen felismerhető vonalak.* Még azt sem lehet azonban mondanunk, hogy állandó vonalak. Már *Kjellen* figyelmeztet arra, hogy a folyóhatárok szerepe a világháború után valószínűleg meg fog növekedni. De mindjárt meg is mondja, hogy miért, s ebben benne is van a róluk való elítélő véleménye: *„A folyók bizonyos mértékig a természetes lövészárkok szerepét játsszók.“* Arról pedig már előbb szöltünk, hogy a várható határokat lövészárkok-határoknak tartja. *Végeredményben tehát lövészárkokat állandósított a béke Csonka-Magyarország körül.* Ebben benne van az is, hogy a trianoni határok *tisztán katonai határok, de csak egyik oldal felé,* hiszen teljesen szabad kezük volt a magyar faj irtó ellenségeinek, amikor ezeket megállapították.

Ezek után nem is kell részletesebben fejtegetnem, hogy ezek a

határok a magyarság részéről teljesen védhetetlenek. Ahol folyók mentén fut a határ, ott valamelyes védelmet nyújthatna — *ha megfelelő hídfoknak az innesső partokon való megszerzéséről is eleve nem gondoskodtak volna a szomszédoki* Ilyen hídfo van a kezükben Pozsonnyal szemben, továbbá a Dráva torkolata előtt, sőt még a Mura fölött is. Ahol meg síksági határokat jelöltek ki Trianonban, ott mindenütt úgy vonták meg őket, hogy *a mögöttük lévő hegyvidék előtt egy síksági glaciast nyertek. Ezért fut a keleti határ az Alföld peremén, hogy az Erdélyből jövő folyók alföldi nyílásai előtt fekvő nagy városokat, mint Szatmár, Nagyvárad, Arad, Temesvárt, mint a glacis csomópontot tarthassák kezükben. Mac Farion* angol geográfus megállapítja, hogy az Alföld természetes határa a környező hegyvidék; megengedvén azonban Romániának, hogy leszálljon a hegységről, Jugoszláviának, hogy átlépje a természetes határát alkotó nagy folyamot, mindkettő megvetette lábát a síkságon, ahol nagyon is könnyű lesz alkalmat találni a további előnyomulásra.

A határnak védhetőség szempontjából való legveszedelmesebb pontja azonban éppen a főváros fölött van, ahol a határ a Dunáról az Ipolyra megy át. Itt a cseh határ 35 km-re közelíti meg a magyar fővárost, Budapestet. Az egész Európában nincs reá eset, hogy egy állam fővárosát így megközelítené egy idegen és még hozzá szükségszerűen ellenséges állam, mint Budapestet Csehország. Mi más ez, mint a Kjellen-féle lövészárók rendszernek a „békében“ politikai határokká való deklarálása. Lehet-e ezek után azon csodálkozni, amit éppen ezen szörnyűséges határt megállapítógyülekezetnek egyik tekintélyes tagja, Nitti kiáltott bele Európába legelőször, hogy „Nincs béke Európában“.

A trianoni határok katonai határok lévén, más szempontból alig is lehet őket bírálat alá venni. Amint a lövészárók előtt annak idején semmi sem volt szent és érinthetetlen, éppen úgy keresztül gázolnak ezek a határok gazdasági érdekeken, néprajzi viszonyokon: semmi tekintettel sincsenek a közlekedési viszonyokra, átszelnek városokat, mint Sátoraljaújhegyt, másokat elszakítanak legszűkebb vidékeiktől, sőt van reá eset, hogy egyes tanyaépületeket metszenek keresztül, nem is szólva arról, hogy legtöbb mellettük fekvő község határát is kérész túlszéli.

Nagyon érdekes, hogy a trianoni határokról eleve és akaratlanul is a legmélyebben lesújtó kritikát az antifal *Sir Thomas Holdich*, az

angol gyarmatbirodalom legkiválóbb határszakértője és a háború alatt a londoni Royal Geographical Society elnöke mondotta el. 1918-ban megjelent művében leszögezi, hogy határmegállapító munkáiban mindig azok az elvek vezették, 1. hogy az eredményeket mindig össze kell egyeztetni a népakarattal, 2. hogy szigorúan tudományos alappal bíró vonalakat kell keresni, 3. hogy a folyóknak védelem szempontjából nincsen értékük. Ugyan melyik feltételnek felel meg a trianoni határ, amelyet Holdich műve megjelenésénél később állapítottak meg?

Minden politikai geográfus véleménye tökéletesen megegyezik abban, hogy *a politikai határok csak akkor tartósak, ha egyúttal természetes határok is. A természetes határ kritériumának pedig mindenki azt tartja, hogy egyúttal közlekedési gát is.* Ha ebből a szempontból vesszük szemügyre a trianoni határokat, már csak néhány puszta számadattal is rendkívül lesújtó véleményt mondhatunk azokról. Amíg ugyanis a Kárpátok voltak természetes határaink, csak 29 vasúti vonal vezetett ki az országból, ma pedig nem kevesebb, mint 46 vasút és 107 országút szeli a trianoni határt, nem is szólva a tömérdek kisebb útról. *Az új határok menti eme sűrű úthálózat már maga is arra vall, hogy ezt a vonalat nem kísérik lakatlan területek, tehát nem elválasztó-öv, hanem éppen a legsűrűbben lakott területeken megy át.* A trianoni határ mentén a népsűrűség sehol kisebb 30—40-nél km^2 -ként, de több pontján a 100-at is meghaladja. Ennél lesújtóbb adatot nem is lehetne ennek a határnak elválasztó-crejéről mondani.

Ez azonban magától értetődő, ha a határt egy hegyszíri térképre rajzolva szemléljük meg. *Az új határ ugyanis nagyrészt a síkságok peremvidékein fut körül. Már pedig az ilyen átmeneti területek mindenütt a legsűrűbben lakott tájak, mert itt nagyon sokoldalú gazdasági termelés lehetséges,* részint az éghajlat kiegyenlítettebb voltánál, részint a növényzet változatosságánál, részint az egymással érintkező síksági és hegyvidéki tájak különböző irányú gazdasági életénél fogva. Még ahol folyóhatárunk van, ott is éppen azokon a folyószakaszokon húzódik, amelyek mentén mindenütt sűrűn él a nép. Éppen ilyen a Duna kisalföldi szakasza is. Ezek a folyóparti vidékek ugyanis seholsem mocsarasak, hanem mindenütt alkalmasak az emberi településre. Csak a Dráva elválasztó vonal valamelyest, részben széles ártere, részben amiatt, hogy bizonyos történelmi múltja is van, mint határnak, mert már eddig is határfolyó volt a Magyar Szent Korona orszá-

gainak két tagja, Magyarország és Horvátország között. Csupán a drávai határt lehet felfogni valamelyest gazdasági és néprajzi határnak is.

Ebben a tekintetben szigorúbb mértékkel mért az angol *Holdich*, aki 1918-ban Jugoszlávia északi határát a Száva-medence északi peremére vélte helyezni és nem a Dráva vonalára.

Egyelőre fejezzük be a trianoni határ bírálatát. Végeredményben csak azt kell még leszögeznünk, hogy amíg már évezredek előtt is arra törekedtek az államok, hogy a természetes határ hiányát mesterséges akadályokkal pótolják, mint a kínaiak a nagy fallal, a rómaiak limesekkel, most a hatalmak segítő keze oda vezette szomszédjainkat, hogy *a meglevő legtermészetesebb határt is semmibe vehetik s annak erejét lövészárkok-erejű határokkal pótolják*. Ugyancsak a svéd *Kjellen állapítja meg, hogy főleg óhatárokat eddig vagy csak az állami fejlődés alsóbb fokozataiban találtunk, vagy mint régi idők maradványait*. Hozzá kell még ehhez tennünk, hogy *a folyó-iiatárok többnyire csak kétoldalú megegyezéssel tartattak fel*. Nálunk teljesen egyoldalú akarattal történt ezek kijelölése. *Féldobták azt a: alapvető határ princípiumot, hogy a hegység mindkét oldal felé való elhatárolást biztosít, s azt a princípiumot tették helyébe, hogy a járható folyóknak nincsen meg ez a politikai tulajdonságuk, különösen abban az esetben, ha az erősebb fél már eleve is hídfőket biztosít magának a gyengébb fél rovására*. Ezek után nem csoda, ha a magyar nemzet igazságért kiált, igazságért, amely ha még nem is lesz reánk olyan kedvező, mint a természetnek a kárpáti határokból lefektetett igazsága, de legalább nem helyezkedik ennyire szembe magával a természettel és egy nép vitális érdekeivel.

Kétségtelen az is, amire ugyancsak a svéd *Kjellen* figyelmeztet, hogy a természetnek nincsenek olyan nagy készletei jó természetes határokból, hogy a politikai felosztás szükségleteit mindenütt kielégíthetné. Ezen a hiányon segíthetnek *a történelmi együttélés kötelei, ami a mesterséges határokat nemzeti öntudatossággal erősíti meg és úgyszólván szellemi határokká teszi*. Vájjon ez az eset alkalmazható-e a trianoni határookra? Csak nagyon röviden szögezzük le azokat a történelmi és kulturális tényeket, hogy egy évezred óta, tehát azóta, amióta Közép-Európában állami közületekről lehet beszélni, *a csehek és tótok sohasem éltek egy államban s hogy a Kárpátokon belüli oláhság Trianonig sohasem volt egy állami közösségben a király-*

ságbeli fajtestvéreivel, éppen így a szerbek a horvátokkal. A Kárpátokon belüli és kívüli népeknek azonos fajisága is világszédelgés; a tót nyelvileg nem azonos a csehekkel, „cseh-tót nyelv” nem létezik; a horvát nem azonos a szerbekkel „jugoszláv nemzet” éppen úgy nincsen, ahogy „csehszlovák nemzet” sincsen. Csupán a Kárpátokon belüli és kívüli oláhság azonos fajilag. Amint sohasem voltak ezek állami közösségekben, éppen úgy nincsenek kulturális együttélésben sem, sőt a Kárpátokon belüli népeket, az oláhokat, horvátokat, németeket és magyarokat egy-egy alacsonyabb kultúr-szférába szorította be Trianon. Az új államokban most folyó kultúr-harcok teljesen igazolják, hogy az új határok nem szellemi határok.

A határ az állami életnek maga is igen fontos tényezője, de talán még fontosabb az a másik tényező, hogy mi van a határokon belül, s mi van a határokon kívül. A halár csak keret s a keretet kitöltő föld természete dönti el, hogy kielégítheti-e a rajta élő nép szükségleteit s megfelelhet-e annak a feladatnak, amit a népnek el kell várnia a maga földjétől.

Ha az állam földből és népből áll, akkor megérthető Ratzel mondanása, hogy az állam a természet függvénye. Igen, mert az állam valóban organizmus, amely területének természetébe gyökerezik bele. Ha ezt a természetet, illetve annak összességét, összhangját kivesszük az állam alól, legalább olyan mértékben, hogy a megmaradó föld természete már más összképet mutat, alapjában inog meg maga az állami szervezet is, amely egy adott természeti összképbe gyökerezett bele. Amíg a modern állami élet ki nem alakul valamely területen, amíg tehát az állam gazdasági élete teljesen bele nem gyökerezik a területbe, addig nagyobb megrázkódtatások nélkül is ki lehet venni az állam alól földjének egy-egy jelentékenyebb részét is. De nem lehet kivenni az egész állami szervezet életveszedelme nélkül egy möllern gazdasági életet élő állam alól, s különösen nem lehet kivenni akkor, ha ez az államterület csak mint nagy egész szolgálhatta az állam gazdasági létét, ha csak mint egységes terület elégíthette ki lakosságának szükségletét. És legfőképpen nem lehet elvenni az állam alól területe nagy részét akkor, ha az államterület nem homogén, nem mindenütt egyforma természetű területrészekből áll, hanem minden részével együtt ad egy harmonikus egészet. Ez az eset pedig elsősorban a medence-államokban áll fenn. A magyar állami szervezet nem szenvedett volna ilyen nagy megrázkódtatást. — hogy szavaimat

jobban megvilágítsam, — ha mindenütt egyenletesen benépesített, egyenletes éghajlatú síkság lett volna, amint hogy nem nyugati területeinek elvesztése rendítette meg a hasonló természetű területekkel még bőségesen rendelkező Oroszország gazdasági életét.

Magyarország megcsonkítása éppen azért teremtett elviselhetetlen helyzetet, mert területe a legszebb példája volt a harmonikus felépítésű államterületeknek, s mert ez a természeti harmónia a nemzet egy évezredes munkája folytán tökéletes gazdasági harmóniát eredményezett a Kárpátokon belül. Csak egy irányban nem volt ez az államterület harmonikus, néprajzi viszonyaiban. Ez a díszharmónia azonban vajjon olyan erejű volt-e, hogy joggal bonthatta meg a természeti és gazdasági harmóniát még abban a tényleges esetben is, amikor ez a harmónia egyaránt szolgálta a politikailag talán díszharmóniában (de csak kívülről felidézett díszharmóniában) élő magyarságot és nemzetiségeket?

Vessük fel először a természeti harmónia szempontját, hogy összehasonlíthassuk vele a trianoni Magyarország mai természeti díszharmóniáját. *Valamely terület akkor harmonikus természeti szempontból, ha nem egyhangú, hanem változatos szerkezetű, éghajlatú, felszínű és növényzetű területrészekből van összetéve, de úgy, hogy ezek a különböző természetű területrészek nem ellentmondásban vannak, hanem egymást kiegészítik.* Ez a feltétel kis területen elsősorban a medencékben van meg. Magyarország területe a Duna legnagyobb, középső medencerendszere, változatos felépítéssel, éghajlattal és domborzattal. Szerkezete változatossága biztosította, hogy egyaránt voltak síkságai és különféle kőzetekből felépített hegységei. Nem találunk egész Európában több hasonlóan harmonikusan megosztó államterületet. Magyarország területének 51%-a Alföld volt, 24/ii-a dombvidék, 20%-a 1000 m-nél alacsonyabb hegység. *Trianon után megmaradt államterület 87%-a síkság, a többi dombság és alacsony hegyvidék.* A megcsonkítatlan állam területén egyaránt voltak olyan ősrégi hegységek (Gömör-Szepesi Érchegység, Krassó-Szörény megye hegységei, stb.), amelyekben megvoltak feltételei az ércek településének s voltak fiatalabb hegységek, közöttük szénmedencék. Mi lett ebből a természeti és így gazdasági harmóniából Trianon után? *Ma egyetlen olyan hegységünk sincsen, amelyben csak sejteni is lehetne nagyobb mennyiségben érceket.*

A történelmi Magyarország éppen medence-szerkezete következe

leben nagyon változatos éghajlatú tájakból állott. Az alföldek száraz és meleg, s különösen nyáron esőtelen területeivel szemben ott voltak a dombvidékek szelídebb éghajlatú, esősebb és így mindig biztosabb termést ígérő tájai és a hegyvidékek a maguk különleges terményeivel. Reá kell mutatnunk arra a természeti tényezőkkel aláhúzott gazdasági fényre, hogy *a hegyvidékek mindig egyenletesebb terméseredményeket szolgáltattak, mint az alföldek*, különösen a gondosabb művelést igénylő és több esőt kívánó terményekből. *Az alföldön még a pusztai kiimát legjobban elviselő gabonafélék termésátlagai is sokkal jobban ingadoznak az időjárás szélsőjelei következtében, mint a hegyvidékeken.*

A változatos éghajlat biztosította azt a legfontosabb gazdasági feltevélt, hogy az ország területén a mérsékelt égöv minden terményét meg lehetett termelni és pedig kielégítő, sőt fölösleges mennyiségben. Az utolsó félszázadban nem volt reá eset, hogy maga az ország egésze ne termelt volna annyit, még a legszegesebb időkben is, hogy reá szorult volna a külföld termésére. Mi lett ebből a klimatikus és így gazdasági harmóniából Trianon után? Csak néhány adat: amíg előbb az ország területén a csapadék tájankint 400—2000 mm. között változott, ma sehol sincsen olyan területünk, ahol meghaladná a 800 mm-t, de legnagyobb részén csak 500 mm. Ilyen egyhangú kiima mellett termelésünk is természetesen elveszítette sokoldalúságának legfőbb feltételeit. Emellett még egy nagy gazdasági katasztrófa is állandóan az ország fölött lebeg, hogy t. i. *az egyforma időjárású területeken egyszerre is nagy szárazságok következhetnek be, amikor a: egész országnak katasztrófálisan inséges termése lehet.* Hiszen éppen azok a területek maradtak belül a trianoni határokon, amelyeken az időjárás ingadozása a legerősebb, ahol a szárazság és különösen a késő tavaszi fagyok a leggyakoribbak.

Az éghajlattal függ össze a *vízkérdés*. A modern mezőgazdaság' termelés mindinkább reászorul a vizek gazdaságos felhasználására. Öntözés nélkül nincsen többtermelés. Ma már szinte köztudatba menl át az az igazság, hogy steppén, vagy steppehez közel álló természetű területeken, amilyen a Magyar Alföld is, csak öntözéssel lehet kielégítő eredményű gazdálkodást folytatni. Az öntözés lehetősége Magyarországon is megvolt, éppen a magyar állam területének természeti harmóniája következtében. Az esősebb, periferikus hegyvidékeken eredő folyók mind az alföldi síkságok felé siettek. Ezek vizének fel-

használásával 1 millió kat. hold területet lehetett volna minden akadály nélkül öntözni. *Mackinder* angol geográfus, az angol parlament tagja, figyelmeztetett arra, hogy a magyar mezőgazdaság többtermelésének kérdését csak ennek a kitűnő vízrajzi egységnek az öntözésre való felhasználásával lehet megoldani. Egy pillantás Magyarország mai térképére, azon a trianoni határ helyzetére, és sikerült bizonyítanom, hogy ezek *a határok ebben a tekintetben is teljesen tönkretették Magyarországot természeti harmóniáját, hiszen mindenütt ott futnak a síkságok peremén, ahol a víztárolókat kellett volna megépíteni.*

A természeti harmónia gyönyörűen kifejeződött ennek a medence-rendszernek *vízrajzi egységében* is. A hegyvidékeken hulló eső az alföldeken jelentett áldást, vagy átkot; áldást, ha a két különböző táj lakossága gazdasági harmóniában élt, s közösen összedolgozva tudta ezeket a vizeket szabályozni, felhasználni; átkot Trianon után, amikor *a mai csonka állam területére befutó összes folyók forrásvidékei felső vízgyűjtőterületei egy-egy gazdaságilag is ellenséges állam kezében vannak, amelyek még az árvízjelzés humánus kötelességét is megtagadják.* Erre a szempontra annakidején a béketárgyalások alkalmával is részletesen reámutattunk, természetesen eredmény nélkül, hiszen a természeti harmónia problémáját meg sem értették, a gazdasági harmónia kérdésével pedig nem törődtek. *Trianonban lövészárokhatarok és nem gazdasági határok megállapítása céljából tárgyaltak a hatalmak.* Az eredmény levét mi isszuk meg, a szó leg-szorosabb értelmében; megitta a Körösvidék népe 1925 karácsonyán is az oláh határon túlról reászakadt árvízkatasztrófa alakjában.

Az éghajlati, domborzati és vízrajzi harmónia együtt *a növényvilág harmóniájában fejeződik ki.* Ebből a szempontból is bátran lehet állítani, hogy páratlanul kedvező helyzete volt a magyar államnak. Tessék megkeresni Európában még egy olyan államot, amelyben a terület fele szántó, negyedrésze erdőség, ötödrésze rét és legelő, s csak huszad-része terméketlen terület, tehát az állam egész területének 96%-a termékeny! Még Dániában is kevesebb ennél a termékeny terület. Ez azonban már nemcsak a természet eredeti harmóniájának, hanem egyúttal a magyar nemzet gazdasági bölcsességének eredménye is; hiszen ott van ellenkező példára a háború előtti Szerbia; természeti viszonyai-ban eredetileg a mi hegyvidékeinkkel azonos terület, éppen úgy pereme a Duna magyar medencéinek, mint amazok, s mégis területének csak

25%-a termékeny. Miért? Mert ez a nép még nem emelkedett a gazdasági kultúra azon fokára, amelyen a természet jelentőségét úgy felismerje, hogy a maga gazdasági életét is hozzá alkalmazza, a természettel összhangba hozza. És mit csinált Trianon a magyar föld harmonikusan megoszló növényzetével? Elvette a magyar erdők 86%-át s így a megmaradt földnek csak 11%-a az erdő. Csupán Dél-Oroszországban van olyan kevés erdő, mint Csonka-Magyarországban.

Ezek még csak az egyes természeti tényezők diszharmonizálásának adatai. Arról még nem is szóltunk, hogy mit jelentett a magyar állam életében a csonkítatlan államterület, s mit jelent ma, s máris látjuk Trianon borzalmas pusztításait.

Ha az államot mint organikus lényt fogjuk fel, ennek *az organizmusnak életszükségelei vannak*, amelyeket elsősorban és túlnyomólag saját földjéből kell kielégítenie. Melyek ezek az életszükségletek? Mindenekelőtt táplálékot, ruházatot, az ipari élet nyersanyagait, energiaforrásokat, a közlekedés lehetőségeit várja el a nép a maga földjétől. Ezeket *az életszükségeket nem homogén, hanem a harmonikus természetű államterület biztosíthatja*. Olyan államterület, amelyet *gazdasági egységnek* lehet deklarálni. Olyan államterület, *amelynek egyes tájai együtt gazdasági kiegészítő területek*. Ennek minden feltétele megvolt a magyar medenceállam földjében. Voltak síkságaink egyoldalú gabonatermeléssel és pedig főleg-termeléssel, mint a Nagy-Alföld és Kis-Alföld, de ipari feltételek (szén, erdő, bányák) híján; voltak dombvidékeink kiegyenlített mezőgazdasági termeléssel, gyümölcskultúrával, sőt az ipari élet számos feltételeivel is felruházva, mint a Dunántúl, végül voltak hegyvidékeink, amelyeken a mezőgazdasági termelés már nem elégítette ki a lakosságot, hanem reászorult az alföldek gabonájára, de voltak hatalmas erdei, volt érce, szene, vízereje, a havasi legelőkön nagy nyájai és főleg volt ipari élete. A főváros környékének kivételével minden iparvidékünk a hegyvidékeken és a dombvidékeken volt. A gazdasági harmonia jellemző adata, hogy a síkságok évente 6.5 millió q. búzát és rozsot adtak el a hegyvidékeknek. Ezzel szemben az alföldek mezőgazdasági élete is a legszorosabb kapcsolatban volt a hegyvidékekével, mert az alföldeken kevés volt a munkaerő a földek megdolgozásához, s évente mintegy 200.000 aratómunkás járt le a hegyvidékekről az alföldekre. De nemcsak munkáskezeket adott a periferikus hegyvidék az alföldeknek, hanem szenet, vasat és főleg fát, meg iparcikkeket is. *A gazdasági har-*

mónia megbontása következtében az alföldeken rendkívül visszaesett a termelés nivója. A háború után a termésátlagok olyan színvonalra süllyedtek vissza, mint amelyen 1885-ben állottak. A hegyvidékek tüzelőanyagának elmaradása miatt ma a mezőgazdaság minden hulladékát eltüzelik az alföldeken, a szalmát, sőt helyenkint a trágyát is. Így a magyar termőtalaj mindjobban kimerül. Ime, így áll a legbensőbb organikus kapcsolatban a felvidék földje és népe az alföldek földjével és népével.

Medenceszerkezetünknek köszönhattük azt a rendkívül nagy előnyt, hogy a gazdaságilag kiegészítő területek koncentrikusan vették körül egymást. Az egész ország gazdasági életének központja és szíve a Nagy-Alföld volt, ahová a hegyvidékek centripetális folyóvölgyein leáradt a forgalom. A Nagy-Alföldnek a hegyvidékek között elfoglalt központi helyzete rendkívül erős összetartó erő volt az államra gazdaságilag és politikailag is. Ez kötötte össze egymással a periferikus hegyvidékeket és az alföldeken elhelyezkedett magyarság volt a politikai összetartó erő a periferikus nemzetiségek között. Az Alföld és magyarsága centrális helyzetének gazdasági és politikai összetartóereje alul a periferikus hegyvidékek és nemzetiségeik sohasem is szabadultak volna külső erőszak nélkül. Elképzelhetetlen ezeknek a hegyvidékeknek magában való megállása úgy gazdaságilag, mint politikailag. Jó példa erre Erdély, a legnagyobb felvidék, amelynek bár a legerősebb természeti elhatárolása van az Alföld felől, mégsem volt a történelem folyamán külön államterület, csak akkor, amikor az Alföld idegen, török uralom alatt volt, de akkor is magyar fejedelemség ült meg földjén. Amint az Alföld visszakerült a nemzet birtokába, a periferikus hegyvidékek azonnal visszahullottak vele egy politikai közösségbe, mert a medencerendszer különböző tájainak gazdasági harmóniája lenyűgöző hatású. Legerősebb bizonyítéka ennek egyébként a Trianon óta lefolyt évtized is: az elszakított perifériák gazdasági élete semmiképpen sem tud egy-egy vele szemben diszharmonikus területtel szilárd állami egységbe összeolvadni. Amint a harmónia szemmel látható a medencerendszer tagjai között már magáról a térképről is, éppen úgy észrevehető az elszakított részek és új államaik eredeti területei között lévő diszharmonia. Mit keres az iparos és kenyérben szükkülő Felvidék a még iparosabb és még kevesebb kenyéret termelő Csehország kebelében? Itt a gazdasági diszharmonia a két terület fizikai homogén voltából áll elő. Mit kereshet Erdély Oláhország kere-

tében, az az Erdély, amely éppen olyan agrár táj, mint Oláhország, ahol ipari szükségleteit nem tudja kielégíteni, nyersanyagát, különösen iáját, nem tudja értékesíteni?

Trianon tehát nem teremtett harmóniát az elszakított területek és új gazda-területeik között, de nem hagyott harmonikus területeket Csonka-Magyarország határai között sem. Az Alföld és a Dunántúl gazdaságilag nem kiegészítő területek, sőt az Alföld és a meghagyott kevés hegyvidék (a Mátra és Bükk-hegységek) között sincsen gazdasági kiegészülés és így harmónia. Egyaránt száraz területek, azonos termeléssel, és összes eddig megvolt hegyvidékeink között éppen a megmaradt hegyvidéken van a legkevesebb erdő és érc.

A gazdasági harmónia tökéletesen fel van dülva, s ennek következtében a csonka állam gazdasági élete éppen úgy szenved, mint az elszakított területeké. Magyarországon ma nincsen érc, nincsen fa, nincsen só, nincsenek vízierők, nincsen víz sem; a Felvidéken ma már nincsenek gyárak sem, mert a cseh gyáripár minden eszközzel leszerelte konkurrensait. Ezzel kettős célt ért el, egyrészt megszabadult azoktól, másodsorú így kényszeríti a tótokat a cseh gyáripár olcsó munkaerőivé. Erdélyben megfizethetetlenül drágák az iparcikkek, de bent rothad el a levágott fa, a sóbányák egy része pedig beszüntette üzemét.

Vigyázzunk azonban, nehogy a természeti tényezőknek túlnagy szerepet tulajdonítsunk az államok életében. Az államterületek természeti adottságai csak irányt jelölnek a gazdasági életnek, s az ember, mint eszes lény, ezeket a természeti tényezőket többé-kevésbé a maga céljai szerint alakíthatja. Úgy mondja ezt a geográfia, hogy *az állam népe igyekszik földjével összeforjni*; a nép alkalmazkodik ugyan földje természetéhez, s az alól sohasem vonhatja ki magát, de megismerve földje természeti adottságait, azokon javítani is igyekszik, magához idomítja. Ez valóban így is van, s éppen itt kell reámutatnunk arra a hallatlan bűnre, amit a békét diktáló hatalmak Trianonban elkövettek a magyar nemzettel szemben. *Egy évezredek kultúrmunkát törtek derékba.* A magyar föld ugyanis mindenkor nagy-szerűen ki tudta elégíteni a magyar nemzet szükségleteit de csak azért, mert a nép ismerve földje természetét, a maga szükségleteit és gazdasági életét mindenkor hozzá alkalmazta, másrészt óriási munkát fektetett bele földjébe, hogy mindenképpen alkalmassá tegye egy állam eltartására. A természeti tényezők az emberre akadályozók, hátráltatók,

vagy kedvezők, de egyoldalúlag, magukban sohasem írnak elő sen: politikai, sem gazdasági tényeket. *A politikai és gazdasági élet met; teremtője maga a nemzet, s politikai és gazdasági képességeitől igeu sok függ.* Éppen ennek az igazságnak alapján lehet legszebben reá: mutatni arra, hogy a magyar nemzet hogyan simult hozzá földjéhez, s hogy mivel ez az organikus összenövés már nagyon előrehaladott stádiumban volt. mennyire nem tudja a földjével való további zavar: talan együttélése feltételeit megtalálni Trianon következtében.

Amint változott a magyar állam földjének képe a történelem folya: mán, úgy változott folytonosan a magyar nép munkája a földön és maga az állam gazdasági jellege is. Sok igazság lehet abban a felfogás: ban, hogy már a honfoglalókat is erősen készítette a Magyar medence: rendszer síkságain való megmaradásra az a körülmény, hogy ez a sík: ság legjobban megfelelt legfőbb gazdasági kívánalmainknak, a legelte: tésnek. Ezért szállta meg a magyar faj elsősorban a síkságokat. *Később mindinkább elveszítette a magyar állam pásztor-állam jellegét;* a Szent: Istváni államalakulat már kétségtelenül agrárállam jellegű volt. Az államnak ez az agrár jellege mindvégig megmaradt, csak a török hódoltság után tért vissza valamelyest az alföld népe a pásztorélethez, amikor erre földje parancsszava kényszerítette, azé a földé, amely a hódoltság alatt mocsárrá és száraz pusztává vált. Fokozatosan előre: haladván a földnek néppel való besűrűsödése, a nemzet ismét meg: értette földje gazdasági lehetőségeit, s igyekezett azt kibontakoztatni. Nekilátott, hogy egy hallatlanul nagy kultúrmunkával visszaadja földjét a mezőgazdasági termelésnek, nemcsak saját szükségleteinek kielégítése céljából, mert azt még elpusztult állapotában is mindig ki tudta elégíteni a magyar föld, hanem azért, hogy Nyugat-Európa mindinkább iparosodó és így sűrűsödő népének kenyérszükségletei I is kielégíthesse. *Hasonló kultúrmunkát sem a szerb, sem az oláh, sem a cseh nem fektetett bele földjébe.* A csehek földje sohasem jutott a történelem folyamán olyan óriási pusztulásra, mint a magyar föld a hódoltság következtében; az oláhoké és szerbeké meg jófor: mán ma is abban az állapotban van, ahogy a török hódoltság alul felszabadult. Ezzel szemben a magyar nép azon időtől kezdve, hogy gazdaságilag a maga ura lett földjén, tehát az osztrák abszo: lutizmus megszűnésétől a világháborúig, *lecsapolt akkora területű mocsarakat (24.000 km²), mint az egész Hollandia, épített akkora hosszúságú árvízgátakat, mint az Atlanti-óceán szélessége, meg-*

kötötte az Alföld három nagy futóhomok területét, és a felvidékeken annyira visszaszorította az erdőt, amennyire a táj gazdasági harmóniája megkívánja. Hollandia kivételével egyetlen gazdasági európai állam sem fektetett aránylag annyi kultúrmunkát a maga földjébe, mint a magyar, mert Nyugat-Európában egyetlen föld sem jutott olyan pusztulásra a történelem folyamán, s így kevesebb kultúrmunkával is előbbre juthattak; viszont Kelet-Európában és a Balkánon méginkább elpusztult a föld, de az itteni népek kultúrszínvonala még nem jutott odáig, hogy a természet lehetőségeit minden vonalon felismerjék. Délkelet-Európa felé Magyarország az utolsó kultúrtáj a szó európai értelemben, s utána csak félig elpusztított természeti tájak következnek. Nyugat-Európában a Kárpátok külső vonaláig bezárólag alkotó kultúrmunkát végzett a nép a földön, ettől tovább rombolómunkát, rablógazdálkodást. Valóban a természeti tájaknak kultúrtájakká való átalakulásában az államoknak a földre való ráhatása félreismerhetetlen. Ahol a természet lehetőségeit felismerik, ott megértik egymást a föld és ember, ahol nem, ott helyrehozhatatlan hibák származnak a tudatlanságból.

Már most mit tett ebben a tekintetben Trianon? Semmi mást, mint *reászabodított egy romboló gazdálkodási fokon álló kultúrszférát a magyar kultúrtájakra, a Balkánt Közép-Európára.* Ezért pusztul ma Erdély egy alacsonyabb gazdasági kultúra birtokában, ezért mennek tönkre a Bácska egykor páratlanul gazdag földjei a legsötétebb Balkánról betelepített, előbb kizárólag hegyi pásztorkodással foglalkozó dobrovoljácok kezeiben. De nem is tudnak ezek a népek beilleszkedni ebbe a kultúrszférába, ezért húzódik vissza sok hegyvidéki móc az Alföldön nekik kiosztott kövér földekről a maga havasaira. A természetben nincsen soha ugrás; kulturális fokozatokat sem lehet átugrani. *Amint az államterületnek harmonikusnak kell lennie, éppen úgy harmonizálnia kell a népnek a maga földjével.* De hát ki ismerte Trianon bölcsei között a magyar föld lelkét, azt a lelket, amely nem tűr meg a föld hátán idegen, őt nem ismerő gazdasági életet?

Mintha csak ezeknek kiáltaná oda a most elhunyt osztrák professzor, Sieger, akit ugyancsak nem lehetett magyarbarátsággal megvádolni: „Nagyon megbecsülendő, ha az államférfiak az állam területének terjeszkedésében megállást parancsolnak, hogy a már meglévő területekre, azok természeti megismerésére fordítsa a nép erejét mert az idegen, ismeretlen területek nem ismeréséből veszély szárna-

zik az államra.“ (Franciaország megállott a Piereneusoknál, Oroszország visszahúzódott Amerikából.) *Csak a Balkán politikusai nem ismerték a föld lelkének erejét.*

Ha a visszahúzódás idejekorán nem történik meg, kettészakadhat az állam mag-területe. Ezért húzódott vissza Ausztria Olaszországból, mint annak idején a német-római birodalomnak is vissza kellett onnan húzódnia. Hogy Oláhország területe ma mennyire diszharmonikus az állam derekán áthúzódó Kárpátok következtében, mutatja az, hogy a háború után nagyon komoly formában vetődött fel ott az a gondolat, hogy az állam székhelyét át kell helyezni a Kárpátokon belülre, Brassóba. Az angol *Sir Thomas Holdich* már 1918-ban nyíltan kimondta, hogy *az Erdélyi Havasokon húzódó akkori határ előnyösebb Romániára, mint bármely más, Magyarországra terjeszkedő vonal.* Jugoszláviában minduntalan kiújuló gazdasági és politikai küzdelmek onnan vannak, hogy egy kulturátlan hegyi állam nála sokkal kulturáltabb síksági és dombvidéki területeket kebeleztet be, s így csak erőszak tarthatja az állam súlypontját a régi Szerbiában. *Az államok területének fejlődését, növekedését is organikus folyamatnak kell felfognunk, amely nehezen érhető meg a természeti tényezők figyelembevétel nélkül.* Ha ezekre nem figyelnek, csak diszharmonikiák származhatnak az állam régi és új területei között

És most reátérhetünk arra a kérdésre is, hogy a magyar államnak miért kellett olyan szívósan ragaszkodnia a peremvidékekhez, és kell ragaszkodnia még ma is, Trianon hatalmi döntése után. Ragaszkodnia kell még abban az esetben is, ha ez néprajzi diszharmoniai jelent. Ragaszkodnia kell, mert *vitális érdeke a felvidékek birtoklása A peremvidékek nélkül ugyanis egyetlen nép számára sem lehetséges és biztos (gazdaságilag és katonailag is) a medencefenék birtoklása* A török hatalomnak nemcsak azért kellett legelőször erről a medencefenékről visszahúzódnia, mert ez esett legközelebb Nyugat-Európaéhoz hanem azért is, mert a peremvidékek súlya koncentrikusan esett re ezekre a síkságokra.

Kétségtelen, hogy a trianoni határral most leszakított nemzetiségek nemcsak politikailag, hanem gazdaságilag is nagy teherterhelés voltak a centrálisán elhelyezkedett magyarságra. A nemzet sokkal többel költött ezekre a területekre, mint amennyi a nemzetiségek adózásából befolyt. Így pl. 1904-ben a magyar és német elem az ország lakosságának csak 63.3%-át tette ki, mégis az állami egyenesadó 78.4%-át

szolgáltatták. A háború előtti évtized nemzetiségi harcai kétségtelenül nagymértékben bénították meg az állam gazdasági erejét éppen abban az időben, amikor a nemzet minden erejét a gazdasági átalakulásoknak kellett volna lekötnie. Akkor a nép diszharmoníája akadályozta a föld teljes gazdasági harmonizálását, Trianon után a föld természeti diszharmoníája nem engedi meg a gazdasági konszolidálódást. És a nemzetiségi peremvidékek nélkül ennek ellenére sem élhet meg a magyar állam.

Hogy a gazdasági harmonizálás nélkülük nem lehetséges, azt a természeti viszonyok előbbi vázolója alapján megértetik velünk *Kjellen* szavai: „A természetes területességnek nem az egyformaság ad tartalmat, hanem a harmonikusság. Nem a formai összetartozás, nem pl. egy termékeny síkság, hanem a tér harmonikus helyes arányban való kitöltése bizonyos természeti típusokkal (szántó, rét, erdő, hegy, víz). Az egyformaság gyengeség, mert egyhangú termelést jelent, a velejáró önállótlanossággal és megnövekedett kockázattal. Az ember elvárja egy természeti területességétől, hogy különféle táplálékszükségletét kielégítse.“ Igen, ezeket a kívánalmakat a Kárpátokon belüli Magyarország képes volt kielégíteni egy 21 milliós nemzetnek is, a trianoni Magyarország nem tudja kielégíteni 8 milliós nemzetét. Kielégítette, mert mint láttuk, a földben magában benne lévő *latens autarkia* (önmagát kielégítő) képességet a nemzet hatalmas munkával segített kibontakoztatni.

Csak néhány számadatát vonultassuk fel ennek a gazdasági munkának és az így előállott gazdasági autarkianak, hogy azután szembeállíthassuk velük Trianon adatait. A háborút megelőző 60 év alatt a szántóföldek területe 74%-kal gyarapodott, amire nincsen példa sehol másutt Európában; csak Oroszországban fogtak aránylag több földet az eke alá. A 70-es évektől kezdve a világháború kitöréséig a búza-termőterület 55, a kukorica termőterülete 48, a burgonyáé 53, az árpáé 20%-kal emelkedett. *Mindezek a földek előbb is megvoltak, mégis a nemzetnek saját kezemunkájával kellett őket kiharcolnia a természet-től.* Csak ezek alapján érthető meg, hogy a búzatermés mennyisége a 70-es évektől a háború kitöréséig megháromszorozódott (erre nincsen példa egész Európában), a rozstermés felével emelkedett, az árpáé megkétszereződött, éppen így a zabé is, a kukoricáé a háromszorosára emelkedett. *A magyar föld valóban olyan autarkiát mutatott a mezőgazdasági termelésben a világháború előtt, amelynek nem találjuk pár-*

jót egyetlen nyugat- vagy középeurópai államban sem. Termelésünk több volt, mint amennyi a lakosság szükségletének ellátására kellett, s így a magyar állam volt a legközelebb eső föld az iparos Európához, amely fölöslegekkel rendelkezett. Ennek óriási jelentősége volt Európa szempontjából is.

Mi lett ebből Trianon után? Már említettük, hogy termelésünk színvonala teljesen tönkrement. Ezenkívül sokkal nagyobb arányban vesztítettünk termékeny területeket, mint népet. Amíg a háború előtt Magyarország minden km² szántóföldjére és más megművelhető területeire 113 lélek jutott a lakosságból, most 117 lélek jut. Ez nagyon sok dolgot megmagyaráz. Sokkal jobban illusztrálja a trianoni szerződés következményeit, mint azok az adatok, hogy elvették a magyar szántók 57, a kertek 75, a szőlők 32%-át, s hogy elvesztítettük a búza-termelő területek 54, a rozs 37, az árpa 53, a zab 69, a kukorica 65, a burgonya 61%-át. Ezek a számok is irtózatossá tesznek a veszteségeket jelentenek, az ezekből következő súlyos helyzetet azonban csak akkor tudjuk összemérni az előző nagyon kedvező viszonyokkal, ha megvizsgáljuk, hogy jelenleg mennyire tudja ellátni a magyar föld lakossága szükségleteit.

A világháború előtt a magyar búzatermésnek csak 76%-a fogyott el idehaza, a rozsnek 71, az árpának 84, a zabnak 87, a kukoricának 95%-a. Pedig a fogyasztás sokkal nagyobb mértékű volt, mint az azóta bekövetkezett nyomorúságban. A békekötés utáni néhány évben a termelés éppen csak hogy kielégítette a lecsökkent fogyasztást, sőt volt rá eset, hogy termésünk nem is volt elég. Azóta valamelyes kivétel is mutatkozik, de ez csak látszólagos fölösleg, s csak abból áll elő, hogy *az általános nyomorúság következtében a fogyasztás még mindig nem érte el a békebeli színvonalat.*

De nemcsak a magyar mezőgazdaság termelési színvonala ment tönkre Trianon következtében, hanem a megmaradt területen is *nagyon megzavartatott a különböző termelési ágak aránya.* Mivel az ország előbb autark terület volt, most ismét arra törekszik, hogy mezőgazdasági autarkiját visszaszerezze. Ennek következménye azután az, hogy azok a termények, amelyek termelőterületeiből a legkevesebb maradt az állam birtokában, új termőterületeket igyekeznek maguknak szorítani a többiek rovására. A magyar mezőgazdaság életfolyamatait ez rendkívül nagy mértékben zavarja. *A természetes, de sok*

megrázkódtatással járó átrendeződési folyamat még ma sem fejeződött be.

Hogy mivé lett a magyar föld területének gazdasági autarkiaja, azt kitünően világítja meg a következő számsor. Egyúttal tájékoztatást nyújt arról is, hogy a magyar nép milyen hatalmas erővel vetette bele magát a háborút megelőző évtizedekben, hogy földje termelésével minél jobban kielégítse szükségleteit, s hogy milyen erősen megzavarta ebbeli munkájában Trianon. A termés mennyiségéből ugyanis fejenként jutott a 70-es években, a háború előtt (1913) és a háború után (az 1922—25. évek közepes értékben): búza 118, 238, 207 kg, rozs 61, 70, 88 kg, árpa 53, 73, 60 kg, zab 48, 62, 50 kg, kukorica 108, 245, 206 kg, burgonya 77, 273, 203 kg, vagyis az összes hat főterményből együtt 465, 961, és most 814 kg. Ezek a számok minden egyéb adatnál beszédesebben bizonyítják, hogy Trianon óta mennyire megnehezült a magyarság fölött az élet. Annál inkább szomorú adatok ezek, mert *a mai ország méginkább agrár jellegű, mint előbb volt, s ma a mezőgazdasági termelés még nagyobb hányadát teszi ki a nemzeti jövedelemnek, mint a megcsontítás előtt.*

A magyar föld visszavetett és megcsökkent termelése mellett még most is mindig tud valamelyes élelmet nyújtani a külföldnek is, mert, amint mondtam, a belső fogyasztás nagyon leszállóit. Nagyon érdekes azonban, ha azt vizsgáljuk, hogy hová megy a magyar föld főlöszleges termése, mert arra az eredményre jutunk, hogy nagyrészt azokra a területekre, amelyeket előbb is a mi síkságainkról kellett élelmezni, t. i. a megszállott felvidékekre. Trianoni Magyarország búza kivitelének majdnem egyharmad, rozskivitelének egynegyed, zabkivitelének egynegyed része, kukoricakivitelének pedig fele a tőle elcsatolt felvidékekre megy! A Magyar medencerendszer egyes részei gazdasági egymásrautaltságának mindennél többetmondó bizonyítéka ez, meri azt jelenti, hogy hiába raktak az egymást kiegészítő termelésű tájak közé országhatárokat, a természetes gazdasági forgalmat nem lehel lekötni ilyen mesterséges határokkal.

Mezőgazdasági autarkiank tehát ma is van valamelyes, de hangsúlyozni kell, hogy csak normális termés mellett; egy-egy szárazság ezt az önkielégítést teljesen megsemmisítheti. Ha azonban már mezőgazdasági autarkiank is csak hajszálon függ, sejteni lehet, hogy gazdasági életünk más oldalról milyen nagy-

fokú önállótlanásra van kárhoztatva. Erdeink hiányáról már szólottunk. Itt csak azt kell még megemlítenem, hogy fabehozatalunk természetesen a mi egykori felvidékeinkről származik. A magyar bányászat talán még nagyobb veszteségeket szenvedett, mint más gazdasági ágak; így bányatermékekben ma teljesen a külföldre vagyunk utalva, csak gyöngébb minőségű szeneink maradtak. Ezzel szemben egyáltalán nincsen (egy vasbánya kivételével) semmi ércünk, egyetlen sóbányánk sem, s előbb sókiviteléről ismert magyar állam ma minden sóját külföldről kénytelen beszerezni.

Iparunkra nem sok szót kell vesztegetnünk. Gazdasági autarkiaknak éppen ez volt már előbb is leggyöngébb oldala. Ezért követett el mindent a magyar kormányzat, már évtizedekkel a háború előtt is, hogy a magyar ipart mesterséges kedvezményekkel talpra segítse a velünk vámközösségben lévő Ausztria iparával szemben. Természetesen nagy érdekei fűződtek hozzá, különösen Csehországnak, hogy a felvidéken települt magyar iparterületeket magához csatolja, amivel egyrészt azt érte el, hogy nekünk alig maradt iparunk, másrészt módjában volt ezt a magához erőszakolt iparvidéket majdnem teljesen leszerelni a csehországi gyárak kedvéért. De megmaradt iparunkban sem sok köszönet van. Megint csak a gazdaságilag harmonikus terület gondolatát kell felvetnem, amikor röviden reámutatok arra, hogy az ipartelepeket nem ugyanazon arányban csatolták el a trianoni határral, mint a nyersanyagtermő területeket. Így sok iparágunk súlyos válságon megy át, mert nem maradt elég nyersanyagtermő területe, mint pl. éppen legjobban fejlett mezőgazdasági iparunknak, a malomiparnak; vagy ellenkezőleg, kevesebb ipartelepünk maradt, mint amennyi a nyersanyagtermő terület nyersanyagát képes volna feldolgozni. Ékes bizonyága ez a már modern gazdasági életei élő államterület organikus egységének és megoszthatatlanságának.

Nem szabad megemlítés nélkül hagynunk azt a gondolatot sem, hogy az államterület gazdasági harmóniája csak a föld és nép tartós együttéléséből bontakozhatok ki. Szinte azt lehet mondani, hogy, ilyen organikus értelemben fogva fel az államokat, azok feloszthatatlanok, illetve felosztásuk az általános emberi fejlődés ellen elkövetett halálos bűn. Hadd idézzem erre vonatkozólag megint Kjellent: „Minél hosszabb ideig él együtt a nép földjével, és minél magasabbra emelkedett ennek következtében a kultúra, annál inkább organizmusnak kell felfognunk az államot. A nép sohasem nő el földjétől, hanem mind-

jobban összenő vele. A gyakorlati politikának ennek következtében világosan fel kell ismernie az organikus fejlődés fokát. "Ne kommentáljuk ezeket az alapigazságokat, hanem inkább vessük fel a kérdést, hogy mi jelentett volna többet az általános emberi jólét javára, ha a művelt nyugat megengedi, hogy tovább fejlődjön az a gazdasági kultúra, amely a földnek és népnek egy évezredes együttélésből olyan bámulatosan kialakult itt Európa sokat szenvedett keletén, vagy pedig az, hogy ezzel a földdel össze nem nőtt balkáni népességet bocsátottak reá? Általános emberi szempontból csak olyan terület-eltolások lehetnek jogosultak, amelyek a kulturáltabb államok geográfiai indíviduummá való fejlődését és harmonikus gazdasági organizmussá való kiegészülését, s a népnek a földdel való bensőségesebb kapcsolódását segítik előbbre. Melyiket segítette elő ezen feltételek közül Trianon? Mindennek az ellenkezőjét tette és még valami egyebet is, ami nekünk talán jobban fáj, mint gazdasági életünk és földünk egységének tönkretétele, mert a nemzet testébe vágott bele: megbontotta nemzeti egységünket is.

Miért tette ezt velünk Trianon? A jelszó az volt, hogy a népek önrendelkezési jogát kell visszaadni, tehát nemzeti államokat kell alkotni. És éppen már magában ebben a jelszóban benne van, hogy milyen szörnyű tudatlansággal nyúltak Európa új rendezéséhez a trianoni béke megalkotói. A délkelet európai néprajzi viszonyok és történelmi múlt ismerete alapján ezt a szempontot fel sem lehetett volna vetni. A történelmi múlt ismerete alapján tisztában kellett volna lenniök azzal, hogy éppen itt nem lehet éles néprajzi határokat vonni, meri a népek sehol sem keveredtek össze egymással annyira, mint a Balkánon és a Duna medencéiben. Itt tehát nemzeti államokat alkotni semmiképpen sem lehet; csak arról lehet szó, hogy melyik állam keretébe kebelezzenek be több, vagy kevesebb más nemzetiséget. Senki a világon nem vállalkozhat arra, aki a viszonyokat ismeri, hogy itt a Duna medencéjében néprajzi határt fog megvonni az igazságosságnak csak némi látszatával is. Itt kialakulhatnak nemzetek, de nem nemzeti államok. A nemzet fogalmához ugyanis semmiképpen sem tartozik hozzá az azonos fajú népek feltétele. Nem kell erre sok példát hozni, csak az Egyesült-Államokra gondoljunk. Ennek népe kétségtelenül nemzet, legheterogénebb összetétele ellenére is.

Messze vezetne annak a kérdésnek felvetése, hogy az államalkotáshoz föltétlenül szükséges-e, hogy fajilag azonos népek akaratából induljon

ki? A történelem folyamán számos eset cáfolja ezt az ideát. Maguknak a nemzeti államoknak ideája is csak egészen új keletű, a Napoleon-féle államalakulások vetették fel. Az ellenben kétségtelen, hogy *a nemzeti állam ideája csak akkor jogosult és lehet államalkotó gondolat, ha érvényesülését és tartósságát zárt nemzeti terület mozdtítja elő.* (Sieger). *Magyarországnak éppen úgy nem lehet a föld természete miatt államideája a nemzeti állam, mint a környező népeknek sem.* Nem lehet a mienk sem, mert ez fajunk egy részének elvesztését jelenti, még a legigazságosabban megvont naprajzi határok mellett is, de nem lehet főként azért sem, mert amint láttuk, ez védtelenséget, gazdaságilag kellőleg ki nem egészülő államterületet jelent. De nem lehet a nemzeti állam ideája a környező népeknek sem, mert ez szintén a legigazságosabban megvont néprajzi határok mellett is hatalmas nemzetiségi tömegeket és ennek ellenére is fajuk egy részéről való lemondást jelent számukra is. De még valami egyebet is, ami még nagyobb nehézséget okoz államuk megszilárdításában: náluk kulturáltabb, a földdel történelmileg és gazdaságilag bensőségesebben összeforrt népek megemésztését és államterületeik bensejében áthúzódó hatalmas természeti határok áthidalását is jelenti. Mi lehet itt tehát az államalakulások területi elhatárolásának egyetlen kritériuma? Csak egy: *a népek gazdasági érdekeivel korrigált néprajzi határok megállapítása.* Tehát nem néprajzi, csak korrigált néprajzi határok. A korrekció alapjai a *népek gazdasági érdekei* mellett lehetnek még a *történelmi együttélés*, és így bizonyos *kulturális érdekek*, hogy az alacsonyabb kultúrájú népek területébe minél kevesebb magasabb kultúrájú népet osszanak be. Hogy hol kell megvonni az emberi igazságosság határain belül ezeket az így korrigált néprajzi és politikai határokat, az természetesen nagyon vitás lehet a tárgyilagos, semleges szempontjából; a kérdést végeredményben a történelmi együttélés és a természetes határ kérdése dönti el. *Mindezek a szempontok együttes érvényesítése csak egy megfelelő határt ismerhet el, s ez a kárpáti határ.* Ez kétségtelenül a legigazságosabb. Ezen belül is lehetne azonban a trianoni határnál lényegesen megfelelőbb határvonalat keresni.

Nézzük most ezekből a szempontokból a trianoni határt. *A trianoni határ által teremtett gazdasági diszharmóniának ma már velőkgigható kísérő zenéje az elnyomott nemzetiségek jajkiáltása.* Annál érdekesebb ez, mert hiszen Trianonban a gazdasági szempontok nem is jöt-

lek szóba (valójában természetesen ezek és a katonai szempontok mozgatták titokban a határi rajzoló kezét, de csak az egyik fél javára); mindig csak néprajzi szempontokról hallottunk beszélni. És ma mégis a néprajzi viszonyok azok, amelyek hangosabban kiáltanak a hatalmasok fülébe korrekcióért, mint a gazdasági anarkia. A trianoni határ nem néprajzi határ, a népeket el nem választja, mert el sem iwaszthatja egymástól, csak méginkább összekeveri.

A már idézett angol *John Mac Farlan* már 1920-ban megállapította, hogy erőszakot követtek el nemcsak a földrajzi elveken egy olyan régió szétdarabolásával, ahol a magyarok többségben voltak és állandóan javították helyzetüket, hanem a néprajzi elveken is, úgy északon, ahol egy határozottan magyar vidéket is elcsatoltak, mint délen is, ahol a Bánságot és Bácskát az oláhok és szerbek között osztották fel, akik együttvéve is kisebbségben vannak.

Kétségtelen, hogy a háború előtt *nemzetiségi állam* voltunk, de olyan nemzetiségi állam, amelyben a magyarság mégis csekély többségben volt; a másik államalkotó elemmel, a németiséggel, elég tekintélyes többségben (Horvátország nélkül 1910-ben magyar 54.5%, a magyar és német elem 64.9%). Ne térjünk ki most részletesebben arra a történelmi tényre, csak éppen említsük meg, hogy a *nemzetalkotó magyar faj nemzetiségi felhígítását* annak köszönhetjük, hogy a most bennünket felosztó nyugati hatalmakért nekünk kellett elvéreznünk a törökkel szemben; olyan tömegesen jött a bevándorló elem az elpusztult magyarság helyébe, hogy a magasabb magyar kultúra sem volt képes úgy beolvasztani az idegen elemeket, mint ahogy beolvasztották a nyugateurópai népek fajilag kétségtelenül nem teljesen azonos eredetű népeiket. Tehát nemzetiségi állam voltunk, de *olyan nemzetiségi állam, amelyben az államalkotó faj nemcsak számbeli többségben, hanem nagy kulturális fölényben is volt a nemzetiségekkel szemben* (a németiséget kivéve, amely csodálatos módon ennek ellenére is mindig államhű maradt). *Olyan nemzetiségi állam voltunk, amelyben az államalkotó magyarság a centrális területeken helyezkedett el a nemzetiségek között, s így kulturálisan is, gazdaságilag is összetartó erő volt egy évezreden át a nemzetiségi államban.*

S mit javított ezen a helyzeten Trianon? Vájjon megszüntetett-e egy nemzetiségi államot a Duna medencéiben? Nem, hanem *csinált egy nemzetiségi állam helyett egy nemzeti államot*, ez Csonka-Magyarország, ezzel szemben pedig még *három nemzetiségi államot*, melyek

ben mindazok az enyhítő körülmények hiányzanak, amelyek Magyarországon még megvoltak. Románia kivételével sehol sincsen ezekben az államokban az államalkotó faj abszolút többségben: Csehországban cseh—morva csak 45.9% (a tőlünk elvett területen Trianonig egyetlen cseh sem volt, csak 47.6% tót), Oláhországban 66.7% oláh (de a Magyarországtól szerzett területeken csak 53.2%), Jugoszláviában csak 39.2% szerb (a Magyarországtól kapott területeken csak 25.6%). Az új államokban az államalkotó fajoknak a magyar és német elemmel szemben való kulturális fölényéről beszélni sem lehet, sőt a tőlünk elcsatolt területek kultúrája kétségtelenül magasabb, mint ezen államok eredeti területein, Csehország kivételével, ahol viszont a legmagasabb kultúrnívót nem a cseh, hanem a német elem képviseli. *Csehország tehát a nemzeti állam gondolatának jegyében nemzetiségi, természeti viszonyaiban diszharmonikus, össze nem tartozó részekből összeerőszkolt állam lett Trianonban; Románia valamivel közelebb áll a nemzeti állam fogalmához, mint Csehország, de sokkal távolabb, mint eredetileg volt, tele egy hatalmas kulturális fölényben lévő nemzetiségi tömeggel, gazdaságilag diszharmonikus területrészekből mesterségesen összetákolva; Jugoszlávia tele nagyszámú és műveltebb nemzetiségekkel, szintén természetileg és gazdaságilag össze nem illő területeken szétszórva; végül középen a megcsonkított Magyarország nemzeti állam ugyan, de az önálló gazdasági élet minden feltetele nélkül.*

S mindezt mivel fizette meg Magyarország? Azzal, hogy *elvesztette Trianonban a magyarság 33.5%-át?* Ilyen irtózatos vérveteszéget nagy nemzetek sem képesek elviselni, nemhogy egy tízmilliós nép elviselhetne. Mert valóban vérveteszég ez a szó szoros értelmében. A künn rekedt magyarságot középkori módon irtják. Megáll a magyar szívek verése, amikor a Népszövetség egyik bölcsének szájából olyan kijelentést hall, hogy ezeket a künnrekedt magyarokat a béke kedvéért a beolvasztás sorsa várja. Tudják ezek a tekintélyes urak, hogy *Csehországnak több, mint 1 millió, Oláhországnak 1.1 millió, Jugoszláviának félmillió magyarról kell elszámolni a történelem ítélőszéke előtt?* Tudják-e, hogy nem szétszórt néptöredékek ezek, hanem összefüggő tömbökben laknak köröskörül a trianoni határ mentén?

Le kell szögeznünk, hogy *a trianoni határt mindenütt a magyar etnografikum területén belül vonták meg, s hogy csak elvétve érintkezik itt-ott a valóságos nyelvhatárokkal. A valóságos nyelvhatárnál*

helyenkint majdnem 100 km távolságban halad a trianoni vonal. A határok igazságtalansága mellett a magyarság 33.5%-a került idegen uralom alá, noha egyike a központi elterjedésű népek legklasszikusabb példájának.

Legfeltűnőbb bizonyítéka továbbá a trianoni határ teljesen egyoldalú megállapításának az is, hogy nagyon ritkán lakott nemzetiségi területek kedvéért sűrűn lakott magyar területeket is elcsatolt tőlünk.

De hát mik voltak azok az okok, amelyekkel a magyar állam nemzetiségeinek elszakítását indokolták Trianonban? Akárhogyan vizsgáljuk az emellett felhozható érveket, csak egyetlen egy állja meg az igazsággal szemben a helyét: a győztes hatalmaknak tett háborús szolgálatok, amelyek azonban inkább politikai, mint katonai értékűek voltak. Vegyük sorra ezeket az érveket, illetve csak azokat, amelyeket politikai földrajzi alapon állítanak fel, vagy politikai földrajzi alapon lehet őket cáfolni.

Azt mondja a politikai földrajz, hogy az államok népe ugyan egv-egy politikai test, politikai közület, de emellett lehetnek még más, politikai hatékony közületek is, amelyek államon belüliek, vagy államfölöttiek, mint vallás, kultúrkörök, gazdasági egységek, nemzetiségi kötelékek. Ezek egyikét-másikat lehet Magyarország felosztásának indokolására alkalmazni, de minden szomszédunkkal szemben csak mást. A csehekkel a tótokat sem kulturális közösség, sem vallási kapcsolat (a vallásos kath., vagy ág. ev. tótok és a huszita csehek), sem azonos fajtság nem kapcsolta össze, gazdasági közös érdek pedig éppen nincsen közöttük. Itt valóban csak az erőszak hozta a világra a trianoni határt, s mivel éppen ebben az államban semmi belső összetartó erő sincsen, ez a legbetegebb alakulat. A hazai oláhokat a királyságbeliekkel csak a vallási közösség kapcsolja és a fajtság, de még a vallási közösség is csak részben (g. kath. és g. kel.). Közös kultúra csak annyi van a két nép között, amennyit a pravoszlávba azonossága jelent, ez pedig a maga csekély kulturális erejénél fogva nem mérkőzhet sokáig azzal, hogy a hazai oláhság intelligenciája a nyugati kultúrán nevelkedett, míg a királyságbeliek a keleti kultúrkörbe tartoznak, sőt még etikájuk is nagyon különböző értékű. Ez a kulturális és etikai heterogenitás most politikai harcokban ütözködik ki Oláhországban. Végül a szerbek és horvátok sem kultúrájukban, sem nyelvükben, sem vallásukban nem homogének, aminek következményei nagyon súlyosan jelentkeznek az új államban.

Kíséreljük meg megmagyarázni a trianoni államalakulatokat most arról az oldalról, hogy *talán az államalkotó idea erősebb, egészségesebb bennük, mint volt Magyarorszában? Mi lehet államalkotó gondolat? Először a népek államalkotó akaratának spontán megnyilatkozása.* (Ez persze csak akkor egészséges, ha nem ütközik bele a tér természetébe.) Szólanunk sem kell arról, hogy a népakarat ilyen spontán megnyilatkozásáról szó sem volt 1918-ban, s hogy ma mit akarnak ezek a népek, azt egyetlen új állam sem merné megkérdezni. Államalkotó gondolat lehet *az eddigi államgondolatnál erősebb más közösség vágya.* Erre már az előbb megfeleltünk, s láttuk, hogy ilyen közösségek vagy nem voltak, vagy csak csekély erejűek, s mindenképpen az új állami közösségbe kényszerített tömegeknek csak csekély részében voltak. Államalkotó gondolat lehet *az államterület kiterjesztésének gondolata, vágya.* Ez valóban megvolt; de ez csak kívülről jött gondolat lehet, s így vagy csak erőszakkal érvényesíthető, vagy a kiterjesztést szenvedő fél egy álélt pillanatában. Ezzel, és *csak ezzel a gondolattal lehet megmagyarázni a trianoni államalakulásokat.*

De állítsuk szembe ezzel most *Maullnak*, a jelenkor egyik legnevesebb politikai geográfusának az államgondolat erejéről való felfogását. Szerinte *az államgondolat az emberiség egy csoportjának akarata, hogy egy darab földhöz kapcsolódjék és ezen kapcsolatot megtartsa egymással és a földdel.* Ne kommentáljuk ezt a felfogást az utódállamokra vonatkozólag, csak annyit jegyezzünk meg, hogy ebben az értelemben nagyon betegek a Trianon által körülöttünk kreált államok. Minden politikai geográfus megegyezik abban, hogy *az államalkotó gondolat csak akkor lehet tartós és erős, ha a tér követelményeivel is harmóniában van, de ennek hiánya esetében még akkor is csak ideiglenes erejű, ha nemzeti államgondolat, mert a földrajzi feltevésekkel kiegyenlíthetetlen ellentétekbe juthat.* A háború előtt a legbetegebb államgondolat volt Európában Ausztria gondolata: a gazdaságilag úgy-ahogy és bizony csak egyoldalúlag egymásra utalt területeket összefogni és áthatni középeurópai kultúrával, elhárítva a kelet-európai befolyásokat. (Sieger.) *Az új államok államgondolata még ennél is betegebb,* mert a valóságban: ezeknek a gazdaságilag egymást ki nem egészítő, néprajzilag a régi Ausztria tarkaságával vetekedő területeknek egy-egy államba való préselése és egy-egy kulturálisan inferiosabb faj politikailag nem elég érett vezetése alatt a balkáni kultúra és etika területének rászabadítása Közép-Európára.

Magyarország felosztását indokoló érveket keresve gyakran halljuk azt a vádat hangoztatni, hogy a magyarságban nem volt meg a képesség, hogy nemzetiségeivel kulturálisan homogén nemzetté fejlődjön, s nemzetiségei súlyos kulturális elnyomás alatt állottak. Ne foglalkozunk most ennek a vádnak politikai és történelmi oldalról való cáfolatával, csupán azokat a földrajzi motívumokat sorakoztassuk fel, amelyek ennek a vádnak jogtalanságát megvilágítják. Csak bizonyos történelmi és földrajzi tényekre kell reámutatnunk. A nemzetiségek a hazai németek kivételével mind később léptek be az európai kultúrába, mint a magyarság, mert földrajzi elhelyezkedésük előbb nem engedte. A síksági pásztorok hamarabb vezeti be a földművelés a kultúrába, mint a hegyi pásztorok. Az pedig kétségtelen, hogy a hazai nemzetiségeink közül a tótok, rutének, oláhok eredetileg hegyi pásztorok voltak s részben még ma is azok. A hegyi pásztorok a kulturális fejlődés bizonyos fokozatait szinte át kell ugrania, a földművelés fokozatát csak részben élheti végig; gyakran közvetlenül kell áttérnie az iparosodásra. Ahol ezt a táj természeti viszonyai megengedték, nálunk is megtörtént, így pl. a tótok egy jelentékeny része elérte az iparosodással együtt járó magasabb kulturális fokot. *Ahol pedig a táj természeti adottságai a nép magasabb kulturális képességével is párosulnak, mint a szepesi németeknél és erdélyi szászoknál, ott az állítólagos magyar kulturális elnyomás ellenére a hegyvidékeken is magasabb kulturális fejlődés következett el.* A Magyar-medencerendszer hegyvidékeire a kulturális hatások kétségtelenül az ország centrális területei felől, a főváros irányából áradtak be. *A felvidékek földrajzi helyzetük alapján csak a magyar kulturális hatások számára vannak nyitva, de semmiképpen sem a Kárpátokon kívüli kultúrcentrumok, vagy kultúrátlanok számára.*

Hogy a felvidékeket lakó nemzetiségeink nem állottak kulturális elnyomás alatt, azt földrajzi oldalról azzal is lehet bizonyítani, hogy ezek a nemzetiségek mindenütt magasabb kulturális nivóra jutottak, mint a Kárpátokon túl lakó fajtestvéreik, s ahol a természeti viszonyok jobban hozzáférhetővé tették a zárt nemzetiségi tömböket a kulturális hatások számára, ott a magyarság kulturális színvonalán állottak, mint az alföldi tótok, a bánási és bácskai németek. Inkább kultúrtörténeti tény, de megemlíthetjük, hogy az oláhság első vallási könyveit Magyarországon nyomták, Szerbiának meg hosszú ideig magyar nyomda adott tankönyveket. *A Magyarországon élő nemzeti-*

ségek kultúrája nemcsak hamarabb kezdődött meg, mint a Kárpátokon túl lakó fajrokonaiké, hanem magasabb fokot is ért el, amint azt az analfabéták arányszámai is bizonyítják.

Az kétségtelen, hogy a hazai nemzetiségek alacsonyabb kulturális színvonalon állottak, mint a magyarság és németiség, de ezt a nemzeti-ségek fiatalabb kulturális képességei és lakóhelyük természete kellőleg indokolja: *a magas hegyvidék természete úgy hat kulturális szempontból, mintha ezek a területek messzebb, Kelet-Európában feküdnének.* Az is kétségtelen, hogy a magyarság csak magyar kultúrát teremthetett és igyekezett terjeszteni, s nem teremthetett sem tót, sem szerb, sem oláh kultúrát. *A dolog lényegében való ellentmondás a magyarságtól azt kívánni, hogy maga teremtsen a nemzetiségek számára idegen kultúrákat.* Ahol az ország területén ilyen idegennyelvű kultúrkörök kialakultak, azt a magyar állam sohasem akadályozta. Ha így tett volna, nem fejlődhetett volna ki Erdélyben egy egészen zárt százsz kultúrterület.

A nemzetiségek kulturális elmaradottságában a magyarság erőszakoskodása számlájára írnak bizonyos földrajzi motívumokból kiinduló akadályozó hatásokat is. Ilyen pl. az az általános jelenség, hogy ahol a magasabb népsűrűségnek fizikai akadályai vannak, ott sohasem fejlődhet magasabbrendű kultúra. Hegyvidék, alacsony népsűrűség és fejletlenebb kultúrák általánosan együttjáró jelenségek a geográfiában, s csak ott találunk kivételt, ahol rendkívüli kulturális képességű és nagymultú népek telepedtek meg hegyvidékeken, mint pl. Svájcban. Erre nagyon szép bizonyítékaink vannak éppen a magyarországi nemzetiségi vidékeken. Ahol itt magasabb a népsűrűség, pl. az ipar lehetőségeinél fogva, ott mindenütt fejlettebb a nemzetiségek kultúrája is, mint pl. a Vág völgyében, a Szepességben, a szászok földjén Erdélyben.

Tehát nem a magyarság, hanem földjük természete és saját kultúrképességeik csekélyebb volta tartotta a nemzetiségeket alacsonyabb műveltségi színvonalon.

De éppen így nem lehet indokolni a trianoni határt azzal sem, hogy a tűzzel-vassal való magyarosítási törekvéseket kellett vele megszüntetni. Ez inkább politikai kérdés, de van egy geográfiai oldala is. A magyarságnak a megszállott területekről való kitoloncolását azzal igyekeztek szépitni, hogy az ottlakó magyar elem az őslakók rovására került oda, s hogy ezek voltak a magyarosítási törekvések előőrsei.

A felvidékek őslakosságának problémája nagyon messze vezetne, így csak azt kell megjegyeznünk, hogy a XV. század elején még majdnem egységesen magyar nép lakta a Duna ezen medencéit és az ország lakosságának negyedrésze sem volt idegennyelvű. Csak a török hódoltságának a magyarságot ért pusztító ereje irtotta ki annyira fajunkat, hogy a magyarság aránya a hódoltság megszűnése után leszállót! 45%-ra. Ez majdnem három évszázad alatt 54%-ra emelkedett! Maga ez a tény leghatalmasabb cáfolata minden magyarosítási törekvésnek.

Es vájjon mit változtatott a trianoni államrendezés ezen az állítólagos nemzetiségi elnyomatáson és beolvasztási törekvésen? A bezárt magyar iskolák ezrei, a szétrombolt magyar műemlékek tömegei, elégetett magyar könyvtárak beszélnek arról, hogy *mit jelent a balkáni és cseh kultúrának Közép-Európa kultúrájára való reabocsátása, s hogy mi az a nemzetiségi elnyomatás*. Csakhogy a folyamat most ellentétes, ha feltételezzük, hogy voltak előbb magyarosítási törekvések a nemzetiségek között; *most egy dekulturációs folyamat folyik a megszállt területeken, amely irtó ellensége nemcsak a magyar, hanem a német, tót, rutén és horvát kultúrának is!*

*A trianoni szerződés földrajzi megvilágításában eddig csupa tárgyi bizonyítékokat halmoztunk fel annak illusztrálására, hogy ez a szerződés a föld természetével nem harmonizáló államokat teremtett, hogy sem az általános emberi, gazdasági és kulturális érdekeket nem szolgálja, sem a megcsonkított Magyarországnak nem hagyta meg leg-
elemibb életfeltételeit sem. És csak most, legutolsó soraimban kérdem, hogy az állam területe, annak épsége csak a hegyrajzi, gazdasági és néprajzi térképekre van felrajzolva, csak onnan lehet az érveket meríteni? Nincsen-e egy másik térkép bejegyezve a nemzet leikébe is? A nemzet ugyanis nem múlt nélküli élő test, hanem történelme van, amely történelem a hazai földbe gyökerezik bele. A nemzetet nemcsak a ma élő generáció jelenti, hanem a nemzet nagy egyeteme már a múltban van. Hogy ne vethessenek szememre holmi érzélgősséget, amikor a fájó, de száraz geográfiai anyag mellé ezt a motívumot is hozzáillesztem, hadd idézzem ismét a svéd Kjellent: „Minden generációval, amely a hazai földön elvégezve munkáját, abba visszatér, növekszik a népnek a földhöz való szolidáris érzése, ahhoz a földhöz, amely neki éppen úgy játéktere, munkahelye és temetője, mint táplálékot termő földje és biztos*

otthona.“ Az elszakított Felvidéken, Erdélyben, a Bánságban, Bácskában és Nyugat-Magyarországon pedig egyetlen olyan csont sem pihen, egyetlen olyan nemzedék sem tért vissza a földre, amely Csehországért, Oláhországért és Jugoszláviáért, vagy Ausztriáért végezte volna munkáját és halt volna meg. Az érzelem pedig, ha már az érlelem beletompul az igazságtalanságok szemléletébe, gyakran hatalmasabb indító erő minden tárgyi motívumnál. Ezek az elszakított magyar földek egy évezred munkás, vagy harcos magyar generációival vannak tele. Irtózatossá fenyegetések ezek a megszálló hatalmakra!

Bárhogyan forgassuk a földrajzi érveket pro és contra Trianonnal szemben, nem találhatunk egyetlen megnyugtató mozzanatot sem ebben az államrendezésben, nemcsak mi, hanem az elszakított népek és a rossz lelkiismeretű megszállók, sőt a nyugateurópai hatalmak sem. Trianon egy évezreden át kialakult harmóniát zavart meg a föld és népe között, s csak diszharmóniát tett helyébe. *Ami szállal a nép a földhöz kötötte magát egy évezreden át, az mind széjjelvágatott. Ez kulturális gyilkosság.* Nem voltak vele tisztában akik csinálták, hogy a magyar államhoz hasonló államok már magasan fejlett organizmusok, amelyek a föld és népe szimbiózisából állnak. S ha Trianon alapokát keressük: *perfektuálta azt, hogy a Nyugat védelmében elvárt magyarság nem tudta földjét teljesen egyedül betölteni.* Enélkül sohasem következhetett volna be. A tatár és a török hódoltság nem pusztította el a magyar államot, csak a magyarságot; következményüket most számította le velünk a művelt Nyugat, amelynek most a magyar föld éppen olyan erővel kiáltja fülébe, mint a magyar nép. *hogy „Igazságot Magyarországnak!”*

NAGY EMIL

**Az út
az orvoslás felé**

Hosszú angliai tartózkodásaim alatt azt tapasztaltam, hogy az angol közönség *lenézi* az úgynevezett *propagandát*, mert azt egyoldalú munkának tartja. Ellenben ugyanannyira lelkesedik a valóságos *igazság* megtudása iránt. Nemcsak hallgatja azt türelemmel, amit más ország fia elmond neki az ő saját hazájának a sorsáról, hanem az angol ember kérdez, tudakozódik, fürkészi a tiszta igazságot. Ezeknek az ellenkérdéseknek — Cross-examination — a súlya alatt olyan szempontok nyíltak meg előttem, amikről azelőtt fogalmam se volt, amikor még csakis magyar szemmel, belülről néztem trianoni hazánk szerencsétlen sorsát, s most hazatérve, abba az igazán tragikus sorsba keveredtem, hogy nemzetünk ügyét sok szempontból másképpen látom, mint saját honfitársaim. Ez egy nagyon kellemetlen helyzet. Azóta, hogy hazajöttem, egyik esetben úgy festek, mintha valami gyászos megalkuvó ember lennék nagy nemzeti kérdéseinkben, máskor meg azt a bélyeget ütik reám, hogy illúziókat kergetek, amikor a hivatalos körök felfogásával szemben is igenis vallom, hogy a trianoni békediktátum *revízióját* meg lehet valósítani az igazság *békés* eszközeivel is, csak tisztába kell jönni azzal, hogy miképpen és hol kell megfogni a kérdést, hogy a siker kilátásával induljunk el a revízió tuskés, nehéz útján.

Én már, sajnos, nem tudom a magyar kérdést *csakis magyar szemmel* nézni, az én felfogásom már annyira összekeveredett az angol észjárással, hogy odajutottam, hogy magyar hazám ügyeit is egy józan és jól informált angol ember és egy jó magyar hazafi együttes szemével tudom nézni, és amikor azzal a kérdéssel foglalkozom, hogy mit lehetne tenni és mit nem lehetne tenni a trianoni békediktátum ellenében a reánk nézve rosszul végződött világháború után, csakis saját magam szempontjának az angol nézőponttal való egybekeveredésével tudom megadni a választ. Ilyen szemmel nézve a kérdést, hideg józansággal, tisztán látok a tekintetben, hogy még a ránk nézve szomorúan végződött világ-

háború után is mi lett volna az a szerződés, amely ha bennünket sújt is, mégis az ne egyoldalú, téves információk alapján történt légyen és ne úgy, hogy azt telerakják elviselhetetlen igaztalanságokkal. Az én angol-magyar lelkemben tisztán áll egy olyan békeszerződésnek a képe, amely sújtott volna ugyan bennünket e vesztt világháború nyomán, de mégis csak olyan mértékben, ahogy azt a szerződést a viszonyokat ismerő, igazságos férfiak szabták volna meg anélkül, hogy egy világraszóló botrányos igazságtalanságot teremtsenek!

Ebben a lelki atmoszférában hosszú angliai tartózkodásom alatt szomorúan jöttem rá arra a kétségtelenül kegyetlen igazságra, hogy a *magyar Integritás* gondolata, vagyis a régi Magyarország visszaállításának az eszméje, amelynek pedig mi idehaza érhetően annyi szeretettel és lelkesedéssel áldozunk, nem bír elég vonzó erővel az angolokra. Tudomásul veszik gyönyörű ezeréves történeti múltunkat, megértik Szent István koronája birodalmának egész szépségét, elismerik, hogy mi a török ellen Európa védőbástyája voltunk hosszú századokon át s bizony a nyugati nagyhatalmaktól más elbánást érdemeltünk volna, s azt is elismerik, hogy a trianoni békediktátum sok földrajzi, vízrajzi és gazdasági képtelenséget teremtett, de mindezzel szemben mégis csak azt mondják — néha könnyező szemmel — „We are sorry“, „we are sorry... we can't help“. Mert a *fajok önrendelkezésének* elve — selfdetermination — s az államok *nemzetiségi* alapon kialakuló egysége a világháború után való világkultúrában sokkal erősebb eszme, mint a mi ezeréves közjogi és történeti szempontunk.

A világháború olyan hátrányosan alakult a magyar fajra, hogy éppen azok az országok, amelyek lakosainak fajrokonai, közvetlen közelségben amazokkal, a régi Magyarországból éltek, a győztes ententeállamok háborús társai voltak, vagy legalább is oly ügyes taktikával tudták forgatni magukat, hogy a háború befejeztekor a győztes államok társaiképpen jelentkeztek.

Semmiféle igazságos szempont, semmiféle méltányos lelkület se tudta volna azt meggátolni, hogy a diadalittas nagyhatalmak ne álljanak reá arra az alapra, hogy Magyarország területéből a tömören románok által lakott területek a szomszédos Romániához csatoltassanak, a tömören szerbek és horvátok által lakott területek a szomszédos Jugoszláviához csatoltassanak, s a tömören tótok által lakott területek a szomszédos Csehországhoz kerüljenek. A csehek és a szlo-

vakok fajrokonságához ugyan sok szó fér, hisz ők soha a történelmen át össze nem tartoztak, de nyelvük mégis olyan közeli rokonságban van egymással, hogy a háború utáni atmoszférában, amikor a trianoni béke létesített, még a legigazságosabb s legjobban informált államférfiak se tudták volna meggátolni, még a magyarság iránti legigazságosabb lélekkel se, hogy a tömören szlovákok által lakott területek az újonnan megalakult csehszlovák állam kötelékébe kapcsoltsanak át.

A ruthén föld sorsa már egészen más lapra tartozik. Ezek között és a csehek között semmiféle fajbéli rokonság sincs, s így az a tény, hogy a ruthén földet a békeszerződés megkérdezésük nélkül elvette Magyarországtól és Csehországhoz csatolta, már egy egyoldalú, kapzsi hatalmi vágy és imperialisztikus törekvés folyománya volt, amik szöges ellentétben állanak azokkal a nagy elvekkel, amiken a Nemzetek Szövetségének intézménye felépült és különösen ellenkezik a fajok önrendelkezési elvével az a tény, hogy a ruthén földet megkérdezésük nélkül csatolták Csehországhoz. Az eredmény világosan meg is mutatja annak a helytelenségét, ami történt, mert ámbár a ruthén föld autonómiája kötelezőleg ki van mondva a trianoni békeszerződésben, mégis annak létesülése után 7 év múlva is autonómia nélkül szükkölködnek a ruthének, a békeszerződés parancsának nyilvánvaló megsértésével s valóságos világszégyen az, hogy a Nemzetek Szövetsége nem rendelkezik azzal az erővel, hogy a prágai urakat arra tudja kényszeríteni, hogy adják meg a ruthén földnek azt az autonómiát, amelynek a megadására a trianoni szerződésben világos kötelezettséget vállaltak.

Az elfogulatlan és igazságos angol ember azt mondja tehát, hogy ő teljességgel megérti azt, hogy a román, szerb, horvát és tót lakosságok által tömören lakott területek átkapcsoltattak a fajrokonaik által lakott szomszédos országokhoz, de már a ruthén föld erőszakos átcsatolását nem tudja helyesnek elfogadni, de még menthetőnek se.

Ugyanebben az erkölcsi levegőben a gondolkozó becsületos angolok még sokkal erősebben meg vannak botránkozva azon, hogy a trianoni békediktátum elvett az anyaországtól nagy kiterjedésű olyan területeket is, amelyeket nemhogy nem laknak tömören nemzetiségi elemek, de amely területek éppen ellenkezőleg túlnyomó nagy többségben magyarok által lakottak. Azt se tudja megérteni az az igazságos szemű angol ember, hogy miért csapták át a Balkánhoz az egész

délvidéki svábságot anélkül, hogy egy szóval is megkérdezték volna őket a Wilsoni elvek szerint, hogy meg akarnak-e maradni Magyarországon kötelékében, avagy pedig át akarnak menni a balkáni Romániához és a balkáni Jugoszláviához? Az egészen természetes, hogy ezeket igazságos angol ember képtelen megérteni, Magyarországot illetőleg. Mert hisz, ha bárki is elismeri azt, hogy a nemzetiségi elv alapján a vesztes világháború után a magyarságnak el kellett vesztetnie a nemzetiségi elemek által tömören lakott területeket, éppen magában ugyanebben a szellemben ugyanannak, aki így gondolkozik, szíve mélyéig meg kell botránkoznia azon, hogy minden parancsoló ok nélkül úgy vonták meg a trianoni határt, hogy elvettek az anyaországtól körülbelül két és félmillió olyan magyart és németet, akik szoros földrajzi és gazdasági egységben levő területeken laktak közvetlenül a trianoni határ mellett.

Életem legnagyobb élményei közé tartoznak azok az alkalmak, amikor angliai előadásaim és magántársaságbeli felvilágosításaim során elmondtam az angol közönségnek, térképekkel megvilágítva, hogy a trianoni határt úgy vonták meg a békeszerződés, hogy mindenfelé kegyetlen módon belevágtak a magyar fajnak a szívébe, húsába, vérébe, ahelyett, hogy csakis azokat a területeket vették volna el, amelyek tömören nemzetiségi elemek által vannak lakva. Megmutattam a térképen, hogy a trianoni határ bement egészen Szeged alá, az ősmagyar tanyák közé, idegen járom alá lökve az ott lakó telivér magyar kisgazdákat, akik tömören lakják az ősi magyar Alföld emeleti részét. Bemutattam azt is térképen, hogy miképpen mentek be a trianoni határral a tiszta magyar Komáromba, miképpen lökték át idegen járom alá Csallóköz, Érsekújvár tiszta magyar népét s mindazokat a területeket, amelyek Budapest és Kassa között elterülnek, fel egészen a kassai dómig, ahol a magyar szabadsági eszme felkent apostola: Rákóczi Ferenc pihenő örök álmát, az a Rákóczi Ferenc, akit törökországi száműzetéséből húsz évvel ezelőtt diadalmas hálaérzettel szállított a kassai dómba a nemzeti szabadságért lelkesedő magyarság. Bemutattam a térképen, hogy miképpen ragadta el a békediktátum a színmagyar Bodrogeköt csak azért, mert kényelmesnek tetszett az, hogy egy vasúti vonalat készen megkapjanak, ahelyett, hogy maguk számára egy új vasúti vonalat építsenek.

Elmondtam, hogy ugyanebből a szempontból miképpen metszettek két külön darabra Sátoraljaújhely városát, hol az idegen szem-

lélheti azt a nevetséges szörnyűséget, hogy az országhatár egy és ugyanazon város házai között vonul el.

Elmagyaráztam azt is, hogy miképpen jöttek fel a határral Szabadka fölé, elszakítván az anyaországtól tömérdek magyart, csakis azért, hogy egy netáni újabb háború esetén Belgrád távolabb essék a magyar határtól, aminthogy a cseh határral nyilván főleg azért jöttek el egészen Budapest mellé, hogy netáni háború esetén a cseh ágyúk egyszerűen belöhessenek Budapestre. Megismertettem az angol közönséggel azokat a szörnyű határmegállapítási igazságtalanságokat, amely szerint végig az új országhatár egész vonalán megismétlődnek azok a képtelen helyzetek, hogy egy-egy falu házai Magyarországhoz esnek, de már útlevelet kell váltani ahhoz, hogy a magyar kiscsajda hazahozhassa a szénáját, mert a kapzsi határral az ő réjtjét, mezőgazdasági földjeit idegen állam kötelékébe csatolták át.

Nem akadtam angol emberre sok érintkezésem kapcsán, aki lelke mélyéig meg ne botránkozott volna azon, hogy a trianoni határt olya'' módon vonták meg, hogy nemcsak tömören nemzetiségi elemek által lakott területeket szakítottak el a magyar hazától, de elragadtak onnan olyan színmagyar területeket is, valamint színmagyar német területeket, amiknek az anyaországtól elszakítása semmiféle nemzetiiségi elvvel se függött össze, hanem egyszerűen csak folyománya volt annak a minden igazságot és méltányosságot lábbal taposó kapzsiságnak, amellyel a trianoni határokat a békediktátum megállapította.

Mindenki, aki ezeket a tényeket megismeri, lelke mélyéig meggyőződik arról, hogy ezeket a trianoni határokat nem a béke számára, hanem egy újabb háború esetére alkották meg. Nem a béke atmoszférájában, hanem a háború légkörében születtek meg ezek a határok, s így nem lehetnek alkalmasak ezek arra, hogy a béke szellemének az ügyét szolgálják, hanem csakis arra jók, hogy a gyűlölködést és a torzsalkodás szellemét tartsák ébren Kelet-Európa eme részében.

Különösen nagy hatást tett mindenkor angol hallgatóságaimra mindezek a határkérdéseken felül annak a feltárása is, hogy a trianoni békediktátum a valóságnak meg nem felelő tételt mondott ki akkor, amikor a magyarságot a háború előidézése irányában bűnösséggel vádolta. Feltártam az angol közönség előtt azt a most már világszerte ismert tény, hogy abban a bizonyos végzetes osztrák korona tanácsban a magyar állam egyedüli közjogi képviselője, az akkori miniszterelnök: gróf Tisza István, a leghatározottabban fel-

emelte szavát a Szerbia ellenében tervezett szigorú és végzetes rendszabályokkal szemben, csakhogy az osztrák urak által leszavaztatott.

Ez az utólag kiderült perdöntő tény egymaga is elegendő lenne arra, hogy az egész békediktátum revideáltassék a kultúrvilág által elismert perújítási szabályok szerint, hiszen ennek a békediktátumnak az volt a kimondott alapja, hogy Magyarországot terheli az Osztrák-Magyar Monarchia háborús bűnösségének egy része. Minden hamisan elítélt egyének joga van arra a kultúrvilágban, hogy ügyének újravételeit kérje, ha be tudja azt bizonyítani, hogy bírái tévedtek ítéletükben az ő bűnössége megállapításánál. A trianoni magyarság egy ilyen téves alapon elítélthez hasonlítható, s ha talán nem is lehetne azt elérni, hogy egészében visszaállítsák Szent István régi történeti birodalma, ennek a perújítási oknak mindenesetre feltétlen és minden más szempontot elsöpörő oknak kell lenni arra, hogy legalább azokat a magyarokat okvetlenül adják vissza a nagyhatalmak az anyaországnak, akik szoros földrajzi kapcsolatban élnek a csonka hazával, de akik mégis téves információk alapján kapzsi módon elszakítottak onnan.

Olyan világos ez a helyzet, hogy nem akadtam jóhiszemű emberre egész Angliában, aki ne tette volna magáévá azt a gondolatot, hogy ezt a teljesen felületes és hibás módon megvont trianoni határt feltétlenül revízió tárgyává kell tenni, hacsak nem akarják azt a világ intéző tényezői, hogy az igazságtalanság örök vádjá tapadjon a Nemzetek Szövetségének nagy eszméjéhez, s ha nem akarják azt, hogy Európánk ez a része örökös torzsalkodás, villongás háborús tűzfészke legyen. Világosnak kell lenni annak mindenki előtt, hogy ezekre a vonalakra békét alapítani nem lehet, ezek csak állandósíthatják az örökös háborús érzést.

*

Hogy mindezek, amiket fentebb kifejtettem, mennyire megfelelnek a tiszta igazságnak, azt mutatja Lloyd Georgenak, eme békemű egyik megalkotójának megnyilatkozása is. Kétségtelen, hogy ő Párisban résztvett a trianoni határok megállapításának munkájában, de amikor most utólag meggyőződött arról, hogy a trianoni határokat úgy vonták meg, hogy nemcsak tömören nemzetiségi elemekkel lakott területeket vettek el Magyarországtól, hanem elragadtak olyan részeket is, amelyek túlnyomó többségben telivér magyarok által vannak lakva, Lloyd George kijelentette — szavának komolyságában nem

lehet kételkedni — hogy ő ezt nem akarta, s ha ez mégis úgy történt, ahogy történt, úgy ő megtevesztés áldozata.

Ezenkívül ismeretes a békeszerződés másik mesterének: Wilson elnöknek ama beismerése is, hogy neki esze ágában se volt az, hogy a nemzetiségi önrendelkezési elv súlyos megsértésével megkérdés nélkül szakítsanak el a magyarságtól tömören magyarok által lakott trianoni határmenti területeket s ugyancsak németek által ily módon lakott területeket, bárminő megkérdésük leghalványabb árnyéka nélkül.

De igen könnyű bizonyítani azt, hogy még maguk a franciák is meg letek tévesztve a trianoni határ tekintetében. E tekintetben a legklasszikusabb bizonyítékot szolgáltatja maga a Párisban 1920. évi május hó 6-án kelt úgynevezett *Millerand-féle* kísérőlevél, amely a következő címet viseli:

Letter of envoy to the President of the Hungarian Delegation of the reply of the Allied and Associated Powers.

Ez a kísérőlevél egyik mondatában a következőleg szól: „The ethnographic conditions in Central Europe are such that it is indeed impossible for the political frontiers in their total extent to coincide with the ethnical frontiers. — It follows from this — and the Allied and Associated Powers have not resigned themselves without regret to this necessity — that certain isles of Magyar population will pass under the sovereignty of another State. — But no statement pretending that it would have been better not to modify the former territorial status can be based on this situation. — A state of affairs, even when millennial, is not founded to exist when it has been recognised as contrary to justice“ ...

Aki csak némileg tud olvasni, az előtt teljesen világos az, hogy maga Millerand, az akkori francia miniszterelnök abban a nyilvánvaló téves hitben élt, hogy csakis *egyres magyar szigeteket* vesznek el a magyarságtól (certain isles), de maga az az imént idézett mondat napnál világosabban mutatja azt, hogy Millerandnak sejtelme se volt arról, hogy a trianoni vonal nemcsak *magyar szigeteket* vesz el Magyarországtól, hanem magyarok által lakott olyan kompakt területeket is, amelyeket egyszerűen keresztül metszett a trianoni határ úgy, hogy a határon belül és kívül szorosan egymás mellett lakó magyar tömegek kerülnek el. Az érthető volt a világháború után való atmoszférában, s 9 nemzetiségi önrendelkezési elv értelmében, hogy amikor

a tömören nemzetiségi elemek által lakott területek átkapcsoltattak a szomszéd fajrokon országokhoz, ez nem történhetett másképpen hanem csak úgy, hogy ezekkel a nemzetiségi tömör területekkel együtt el kellett szakadniuk az anyaországtól egyes magyar szigeteknek is. Millerand levele fent idézett mondatában védekezik ez ellen a kikerülhetetlen körülmény ellen és magyarázza azt, hogy ezt nem tudták másképpen csinálni. De éppen ez a mentegetőzés, hogy ezeket a levélben érintett *magyar szigeteket* fizikai okokból nem lehetett visszatartani az anyaországnál, klasszikusan mutatja Millerand azon kétségtelen meggyőződését, hogy csakis ilyen szigeteket, amelyek be voltak élve a tömör nemzetiségi területek közé, szakított el a trianoni békeszerződés, de nyilvánvaló az, hogy Millerandnak sejtelme se volt arról, hogy nemcsak ily beékelt szigetek vétettek el a magyarságtól, hanem olyan területek is, ahol kompakt magyar lakosságok laknak, szoros összefüggésben az anyaországgal.

De ideiktatom folytatólag Millerand levelének egy másik részét is:

„It is true that the Hungarian Delegation argues from the fact that the Conditions of Peace do not provide for a plebiscite anywhere. If the Allied and Associated Powers have thought it unnecessary to have recourse to a popular vote of this nature it has not been until acquiring the certitude that such a consultation, if carried out with all guarantees of complete sincerity, would not offer a result differing sensibly from those to which they have arrived at after a minute study of the ethnographic conditions of Central Europe and of national aspirations. The will of the people was expressed in the October and November of 1918 at the collapse of the Dual Monarchy when the populations oppressed for so long united with their Italian, Roumanian, Yougo-Slav and Czecho-Slovak brethren. The events occurring since that epoch constitute so many proofs the more of the sentiments of the nationalities formerly subjected to the Crown of St. Stephen. The tardy measures taken by the Hungarian Government to satisfy the need for an autonomy felt by the nationalities is not able to create any illusion; they do not change at all the essentials of historic truth: notably that during long years all the efforts of Hungarian policy were directed to stifling the voice of the ethnical minorities“ ...

Ez a rész talán még kiáltóbban mutatja a fentebb ecsetelt igazságot, mint az iménti mondat, mert hisz itt Millerand teljes világossággal azt állítja, hogy a régi Magyarország egyes részeit tisztára csakis

a *nemzetiségi elv* alapján szakították el Magyarországtól, s azzal indokolja a *plebiscitumok szükségtelenségét*, hogy ezek a nemzetiségi elemek megkérdettségük esetén úgyszólván nyilvánvalóan saját fajrokonaihoz kívánczoltak volna. Kértem én azt nyugodt lélekkel, hogy mondhatta volna-e ezt Millerand, ha neki sejtelve lett volna arról, hogy a trianoni határt úgy vonták meg a békeszerződés, hogy megkérdés nélkül elragadtak onnan közel kétfélmillió olyan kompakt magyarságot, akik közvetlenül a bűnös határ mellett laktak, s elragadtak onnan megkérdés nélkül körülbelül 600.000 olyan németet, akiknek földrajzi helyzete ugyanilyen. Nem, nem, sohal Bárki józanészű ember elvassa ezeket a Millerand-féle mondatokat, annak meg kell győződnie arról, hogy a trianoni határt megtévesztés alapján vonták meg úgy, ahogy megvonták.

A plebiscitum elutasításának kérdésével kapcsolatban érdekes reámutatni arra a körülményre, hogy később mégis történt egy plebiscitum, még pedig a *soproni*, amelyik a magyarság mellett döntött. Már csak ebből magából is nagyon nyilvánvaló az, hogy az egész békeszerződés egy borzasztó nagy alaphibában szenved, amikor éppen mint a nemzetiségi elven nyugvó békeszerződés, megkérdés nélkül szakított el az anyaországgal kompakt földrajzi egységben élő színmagyar lakosságú területeket.

Nem akadtam én az angolokkal való számtalan érintkezéseim kapcsán egyetlenegy olyan jóhiszemű emberre se, aki teljes lélekkel ne látta volna be azt, hogy ha a nemzetiségi elv értelmében nem is lehet békés eszközökkel visszaállítani az egész régi Magyarországot, kétségtelen az, hogy az egész civilizációnak és a Nemzetek Szövetségének örök szégyene lenne az, ha a trianoni határt legalább olyan módon nem igazítanák ki a valódi béke szellemében, hogy mindezek a fentebb több ízben körülírt magyar és sváb néptömegek viszakerüljenek idegen nemzetiségi járom alól az ezeréves magyar hazához.

Mindezek a nagy igazságok ragadták meg a nagy újságíró-fejedelmet, *Lord Rothermeret* is, s ezeknek az igazságoknak az ereje idézte azt elő, hogy ő lelkenek egész meggyőződésével és szívének minden érzésével magáévá tette azt a gondolatot, hogy éppen a nemzetiségi elv becsületes keresztülvitelének a szellemében kell kiigazítani ezeket a magyar határokat úgy, hogy viszakerüljenek az anyaországhoz azok a területek, amelyek olyan magyar és német lakossággal vannak borítva túlnyomó mértékben, akiknek fajilag a világon semmi közük

azokhoz a szomszéd országokhoz, amelyekhez megkérdeztetésük nélkül erőszakosan elcsatoltattak.

Nincs aziránt kétsésem, hogy hamarosan el fog jönni az az idő, hogy Lord Newton, Lord Phillimore s a többi jeles angol nagyságok nyomán meg fogja azt érteni egész Anglia, hogy ezeket a trianoni határokat eme cikkemben több ízben kifejtett értelemben ki kell igazítani az igazság, a humanizmus s a Nemzetek Szövetségének nagy *igazságossági* elve értelmében. #

De vannak olyanok is (ezt el kell ismernem), akik azt tartják, hogy ezeket a kérdéseket azért nem szabad megmozgatni, mert ez maga után vonná a többi szerződések revízióját is.

Meggyőződésem, hogy egyszer a többi szerződések igazságtalanságainak a kiküszöbölésére is reákerül a sor, de mégis vallom azt az álláspontot, hogy ennek a trianoni határnak ilyen hibás módon való megvonása olyan valami egészen speciális dolog, hogy azt meg kell változtatni külön a többiektől is, mert hisz nyilvánvaló, hogy a többi szerződésekben foglalt igaztalanságokat *tudatosan* csinálták a békeszerződés intézői, de Wilson és Lloyd George fentebb már idézett kijelentéseiből, s Millerand levelének fentebb idézett részleteiből nyilvánvaló az, hogy ez a magyar határ egészen különleges téves információ alapján vonatott meg, éppen annak a nemzetiségi elvnek a súlyos sérelmével, amelynek az alapján ezt a békeszerződést éppen megalkotni akarták.

Azt is mondják sokan, hogy ez a revízió nem valósítható meg háborús bonyodalmak nélkül, amitől pedig irtóznak az egész világon, de különösen Angliában. Azonban hitem szerint e tekintetben is éppen ellenkező az igazság. Mert erre a határkiigazításra éppen azért van feltétlenül szükség, s ennek a határkiigazításnak az a fő célja, hogy béke honolhasson Európa ezen részében, mert be kell látnia mindenkinek aki tisztességesen tud gondolkodni, hogy ezekkel a határokkal, amelyek háborús atmoszférában születtek és kapzsiság s megtévesztés gyümölcsei, a magyarság a szomszédaival soha ki nem békülhet. *Ellenben ennek a határkiigazításnak szükségképpen folyamánya kell, hogy legyen az, hogyha ez megtörténik, akkor a magyarságnak a szomszéd államokkal fenntartás nélkül ki kell békülnie* s erre a nagyszabású kiegyezésre a magyar faj józan többsége, átértve az integritás helyreállításának összes külpolitikai nehézségeit, reá is fog állani. A magyar faj békés és türelmes faj és hő vágya az, hogy a szomszéd-

dokkal kibékülhessen, s velük együtt egy gazdasági és érzelmi testvériséget alkothasson a Duna medencéje körül. De azt lássa be mindenki — s mint én tapasztaltam, be is látja minden jóhiszemű ember —, hogy addig a kettős monarchia romjain békés testvériség és gazdasági együttműködés teljesen lehetetlen, ameddig a jelenlegi trianoni határok a fentebb többször körülírt módon ki nem igazíthatnak. A Rothermere-féle gondolat is nyilvánvalóan azt jelenti, s aki őt másképp érti, az őt félreérti, hogy amennyiben a trianoni határ úgy kiigazítatik, amint ebben a cikkemben többször kifejtettem, úgy természetesen és magától érthetődőleg *a magyar fájnak le kell mondania az integritási eszme további fenntartásáról*, hanem bele kell nyugodnia abba, hogy a tömör nemzetiségi területeket elvesztette, ha viszont visszakapja azokat a magyar és sváb területeket, amelyek minden jogos ok látszata nélkül ragadtattak el az anyaországtól. Tehát éppen a valódi és tartós békének s az egymás mellett lakó országok testvéri és gazdasági összeműködésének a lehetővé tétele érdekében nélkülözhetetlen a trianoni határok eme kiigazítása. Így szabad csak ezt felfogni minden magyarnak, mert akkor, ha a kérdést másképp akarja felfogni, inkább csak éljen tovább az integritási eszme illúziós álmának, de akkor egy lélekzettel ne dicsőítse egyúttal Lord Rothermeret, mert az ő határkiigazítási indítványának nélkülözhetetlen kiegészítő része és szoros, szerves célja a valódi, őszinte és tartós béke helyreállítása a régi Magyarország romjain.

Nemcsak Magyarországnak állana érdekében ez a revízió, hanem a környező államoknak is. Hisz Lord Rothermere koncepciója szerint csak 32.000 négyszögkilométer terület kerülne vissza Magyarországhoz s még mindig idegen országokhoz maradna csatolva kb. 200.000 négyzetkilométer. Ez a változás nem olyan természetű, amely a legcsekélyebb mértékben is megrendítené a szomszéd államok exisztenciáját, sőt ellenkezőleg, ők is egy hatalmas lidércnyomástól szabadulnának meg, ha ezeket a kompakt magyar területeket, amelyek ok nélkül ragadtattak el, visszaadnák oda, ahová az önrendelkezési elv és az igazság nevében tartoznak. Mennyi tömérdék költségtől szabadulna meg a magyarság körül fekvő mind a három ország, hogyha a trianoni határ elrendezésének ilyen kérdésével kihúznák a fulánkot a magyarság szívéből s nem kellene tartani óriási költséggel a jelenlegi haderőt, amelynek főoka mégis csak a magyarság jogos bosszújától való félelemben keresendő.

De a valódi és tartós béke helyreállításának egy másik feltétele az is, hogy a szomszéd államoknál levő magyar szigetek kisebbségi jogai tisztelgetben tartassanak, úgy, amint azt a békeszerződés előírja, s viszont természetesen Magyarországon is szigorúan végrehajtandók a nemzeti kisebbségek javára mindezek a szabályok, mert kell, hogy elvégre már egyszer meggyőződjenek arról a világ, hogy minden állam tisztelheti a más nemzetiségű elemek nyelvi, vallási és kulturális jogait anélkül, hogy ezzel a saját egységes állameszméjén a legcsekélyebb sérelem esnék. Ott van Nagybritanniában, mint klasszikus példa, Wales lakóinak a helyzete. Walest körülbelül 1500 évvel ezelőtt hódították meg először az angolok, s én személyesen tapasztaltam, hogy Walesben a lakosság túlnyomó többsége még ma is az ősi kelta anyanyelvet beszéli, s az angolokat ez egyáltalában nem bántja, sőt a kérdéssel, bölcsen, nem is foglalkoznak, mert jól tudják azt, hogy az *érzelmi és gazdasági* összeműködés érzésének semmi köze ahhoz, hogy minden nemzetiségi kisebbség beszélje a maga nyelvét, s szabadon éljen saját kultúrájának és vallásának. Ezzel szemben ismerek jelenleg előkelő politikai állásban levő olyan román urat, aki a magyar állam költségén nevelkedett a budapesti Eötvös-kollégiumban és éppúgy beszél magyarul, mint akár én, de amellet gyűlölettel van eltelve Magyarország iránt. Hamis, letűnt tantétel volt az, amikor még azt hitték, hogy az állameszme megkívánja azt, hogy a kisebbségek akár erőszakkal is átförmáltassanak valamely nemzeti államban a többség képére. Sajnos, ezt a hibás tételt vallják ma az utódállamok intéző urai. Ehelyett a téves tantétel helyett a békeszerződések helyesen tartalmazzák a kisebbségek nyelvbéli, kulturális és vallási szempontjainak védelmét, s ha ezeket az elveket az összes országok őszintén keresztülviszik, úgy akkor a trianoni határ igazságos kiigazításával kapcsolatban valódi és igaz béke fog honolni Európa ezen részén.

Van azután még más olyan perspektíva is, amelyik, ha lazábban is, de mégis hozzátartozik ehhez a kérdéshez. Ide tartozik különösen a *székeltség* problémája, akik Erdély keleti részén, egész vármegyéket kitöltően kompakt egységben és nagy számban élnek s akiknek helyzete nagyon hasonlít Ulster helyzetéhez, az írországi sziget többi részeivel szemben. Ezekre kétségkívül nagy igazságtalanság az, hogy kényszerítetnek arra, hogy Romániához tartozzanak, mikor teljességgel színmagyarok s nagy, kompakt tömegekben laknak együtt. Ezen a helyzeten csakis *Erdély autonómiájával* lehet segíteni. Ezt az auto-

nómiát szívesen látná az erdélyi románság is, amely nagy kultúrfőlényben van a régi románok által lakott terület felett s nagyon elégedetlen azzal az óriási korrupcióval, amely a régi Romániában honol. Erdély alkotmányos belélete évszázadokon át a magyarok, románok és szászok összeműködésén épült fel, s ebben a szellemben újra meg kellene alkotni Erdély autonómiáját. Ez felelne meg a Nemzetek Szövetsége eszméjének és ha az illető intéző államférfiak jobban lettek volna már tájékozva a békeszerződés létesítésekor Erdély valóságos viszonyairól, akkor már magában a szerződésben is kimondották volna az erdélyi autonómiát is, mint ahogy előírták a ruthén autonómiát, amely azonban, sajnos, még mostanig se fogatosított meg. Ha a magyarság ennek az autonómiának a keretében kibékül a románsággal, úgy ez mindkét félnek nagy erkölcsi hasznára lenne. A románok függetlenek lennének a régi Románia zsarnok uraitól, a magyarság pedig a béke világában újra visszanyerhetné erkölcsi kapcsolatát az anyaországgal, s így ha az államjogi integritást nem is tudjuk megcsinálni Szent István koronája birodalmának közjogi és történeti elvei szerint, legalább meg tudnánk csinálni a régi Magyarország egész magyarságának *néprajzi, irodalmi és erkölcsi integritását*, mert ha a magyarság Erdélyben a románsággal jó viszonyban van, nincs arra többé semmi ok, hogy a románok gátolják az anyaországi és az erdélyi magyarság kulturális, irodalmi, érzelmi és vallási egységét.

Ehhez a két autonómiához előbb-utóbb csatlakozni fog a szlovenszkói autonómia is, s ennek a keretében is az ott visszamaradó magyar szigeteknek meg kell békülniök a tót eszmével. Óriási érdeke lenne egy ilyen teljes kibékülés a tótságoknak is, amelyik földrajzi és gazdasági elkerülhetetlen egységnél fogva szoros érdekközösségben él azzal a Magyarországgal, amelyik kitágított határaival nem fog mást akarni, mint a békés fejlődést és a tisztességes munkás megélhetést.

*

Sokan vannak bizonyára, akik azt mondják, hogy mindez, amit én kifejtettem, csak *utópia*, csak álom, mert sokkal nagyobb a gyűlölet a szétdarabolt magyarság és a túlon túl megnőtt szomszéd országok lakói között, semhogy ez a békés kép valaha is megvalósulhasson. De én azt hiszem, hogy ez nincs így. Sokkal nagyobb utópiának tartom én azt, hogy a régi Magyarországot fegyveres erővel vissza tudjuk állítani. Én egész lelkemmel rajta állok a *népszövetségi gondolat* és a *döntőbírósi eszme* piederstälján s gyűlölöm a háború gondo-

latát. Mert a jövőben a háború már a mérges gázok döntő befolyása jegyében folya le s irtózom még attól a gondolattól is, hogy férfiak, asszonyok és gyermekek milliói fulladjanak meg a levegőből ledobált gázbombák révén. Oly szörnyű képe bontakozik ki előttem egy esetleges jövőendő háborúnak, hogyha meg lennék arról győződve, hogy a szörnyű dolog még egyszer el fog következni újra, megátkoznám azt a percet, amelyben gyermekeim és unokáim megszülettek.

Én hiszek az *igazságban*, hiszek a *béke eszméjében* és hiszek abban, hogy a trianoni határok igazságos kiigazításával, a kisebbségek jogainak tiszteletben tartásával, s az imént vázolt autonómiák életbeléptetésével olyan munkát lehetne csinálni, amit voltaképpen már eredetileg meg kellett volna tenni a békeszerződés létesítésekor, ha az nem a háborúnak, hanem a békének az atmoszférájában született volna meg.

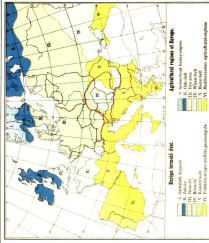
Amit én fentebb megrajzoltam, az *nem utópia*, *nem illúzió*, legfeljebb talán *idealisztikus törekvés*, de a világot mindig az *ideálok* szeretete vitte előre a haladás országútján, s viszont mindenkor visszalökte a cinizmus, a gyűlölködés és a kapzsiság, amely gonosz szellemek uralma alatt született meg a trianoni békeszerződés, de amelyet ki kell igazítani, s újra meg kell csinálni az igazság, béke, ember-szeretet s a népek testvéri és gazdasági összeműködésének a jegyében.

Magyarországi gazdasági térkép

by FODOR FERENC

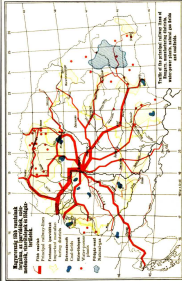
Economic-geographical map of Hungary

by FRANCIS FODOR Ph. D.

Magyarország területi felosztása

Terület	Terület (km²)	Népesség (1975)
Budapest	525	1 200 000
Budapesti agglomeráció	1 200	2 500 000
Magyarország	103 000	10 500 000

Magyarország területi felosztása

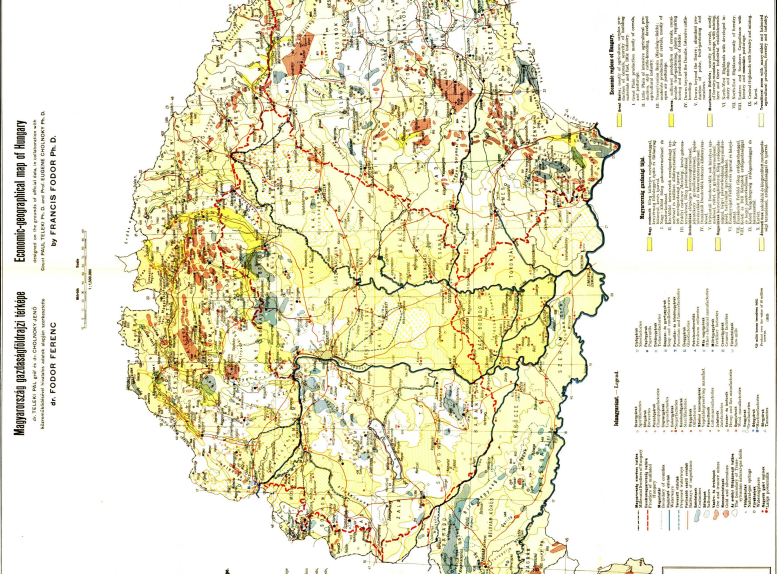
Magyarország	103 000
Budapest	525
Budapesti agglomeráció	1 200
Magyarország	103 000

Magyarország területi felosztása

Magyarország	103 000
Budapest	525
Budapesti agglomeráció	1 200
Magyarország	103 000

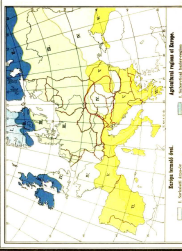
Magyarország területi felosztása

Magyarország	103 000
Budapest	525
Budapesti agglomeráció	1 200
Magyarország	103 000

Magyarországi gazdasági térkép

Legend:
 - Ipar (Industry)
 - Mezőgazdaság (Agriculture)
 - Közlekedés (Transport)
 - Városok (Cities)
 - Víz (Water)
 - Értéktérkép (Value map)

Magyarország területi felosztása

Magyarország	103 000
Budapest	525
Budapesti agglomeráció	1 200
Magyarország	103 000

Magyarország területi felosztása

Magyarország	103 000
Budapest	525
Budapesti agglomeráció	1 200
Magyarország	103 000

Magyarország területi felosztása

Magyarország	103 000
Budapest	525
Budapesti agglomeráció	1 200
Magyarország	103 000

